Dr. Öğr. Üyesi Esat AYYILDIZ

KLASİK ARAP ŞİİRİNDE EMEVÎ DÖNEMİNE KADAR HİCİV

gece kitaplığı

Dr. Öğr. Üyesi Esat AYYILDIZ

KLASİK ARAP ŞİİRİNDE EMEVÎ DÖNEMİNE KADAR HİCİV

gece kitaplığı

İmtiyaz Sahibi / Publisher • Yaşar Hız

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • Eda Altunel

Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Gece Kitaplığı

Birinci Basım / First Edition • © Aralık 2020

ISBN • 978-625-7702-34-8

Gece Kitaplığı / Gece Publishing
Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak
Ümit Apt. No: 22/A Çankaya / Ankara / TR
Telefon / Phone: +90 312 384 80 40
web: www.gecekitapligi.com
e-mail: gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume
Sertifika / Certificate No: 47083

Dr. Öğr. Üyesi Esat AYYILDIZ

KLASİK ARAP ŞİİRİNDE EMEVÎ DÖNEMİNE KADAR HİCİV

gece kitaplığı

Bu çalışmadaki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

Bu kitap çalışması, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında, Esat AYYILDIZ'ın Prof. Dr. Kemal TUZCU'nun danışmanlığında hazırladığı ve 2019 tarihinde kabul edilmiş olan "Klasik Arap Şiirinde Emevî Dönemine Kadar Hiciv" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Esat AYYILDIZ

İÇİNDEKİLER

II. BÖLÜM

III. BÖLÜM

IV. BÖLÜM

ÖNSÖZ

Erken dönem Arap edebiyatının en eski ve en heyecan verici konularından birisi hiciv sanatıdır. Bu sanatın Arap şiirinde kazandığı özgün karakter, Arap hicvinin antik dünya edebiyatları arasında ayrıcalıklı bir konuma yerleştirilebilmesi için fazlasıyla yeterlidir. Özellikle İslam öncesinin ve Sadru'l-İslâm Döneminin yergisel ürünleri, Arap hicvinin gelişiminde son derece önemli bir konuma sahiptir. İlerleyen dönemlerde hicivciliğin ne gibi değişimlerden geçtiğinin doğru şekilde yorumlanabilmesi, Arap şiirindeki hicvin kökeninin ve İslam'ın ilk yıllarındaki seyrinin bütün yönleriyle anlaşılabilmesine bağlıdır. Bu nedenle bu çalışmada, İslam öncesindeki ve Sadru'l-İslam Dönemindeki hiciv sanatı, akademik bir yöntemle, detaylı şekilde ele alınmaktadır.

Çalışmanın giriş bölümünde, öncelikli olarak hiciv sanatının mahiyetine ve mertlik (*muruvve*) kavramı çerçevesinde nasıl şekillendiğine değinilmektedir. Yine bu kapsamda, hicvin kabile siyasetinde üstlendiği rol, eski Araplar tarafından hicivcilere verilen önem, hicivcilerin kendilerine bakışı, hicvin askerî yönü ve yergilerin aşırı derecede klişeleştirilmesinin nedenleri gibi konular ele alınmaktadır. Bu kısmın doğru olarak anlaşılması, çalışmanın ilerleyen bölümlerinin sağlıklı şekilde yorumlanabilmesi açısından son derece önemlidir. Çünkü şiirin diğer konularının aksine, hicviyelerin yanlışsız olarak değerlendirilebilmesi için, arka planının kapsamlı olarak tanınması gerekmektedir. Hicivcinin o anki duygu dünyası, hiciv söylemesine neden olan etkenler ve şairin hicviyesinden beklediği sonuç, hicvin tetkik edilmesi sürecinde yakından takip edilmelidir.

Birinci bölümde, hiciv teriminin anlamı ve etimolojisi, bütün detaylarıyla ele alınmaktadır. Oldukça karmaşık bir konu olan eski Arap hicvinin kökeni hakkındaki çıkarımlar, dört alt başlık kapsamında ele alınmıştır. Burada, ilk hiciv nüvelerinden standartlaştırılmış kaside örneklerine kadar geçen tarihi bilinmeyen dönem, mümkün olan en ihtiyatlı şekilde, farklı akademisyenlerin görüşlerine de yer verilerek irdelenmektedir. Bunun ardından Arap hicvini ortaya çıkartan etkenlerin incelenmesine geçiş yapılmaktadır. Bu kısım, hicivcilerin hangi motivasyonlarla hareket ettiğinin ve toplumun onlar üzerindeki tesirinin doğru şekilde değerlendirilebilmesi için ön hazırlık sağlamayı amaçlamaktadır. Klasik Arap hicvinin özgünlüğü ve Arap diliyle Arap

zihninin hicve olan etkisi, bu bölüm altında ele alınan diğer konulardandır. Arap hicvi burada çevre uygarlıklarının edebiyat gelenekleriyle kıyaslanmakta ve büyük ölçüde özgün bir gelişim gösterdiği ispatlanmaktadır. Arapçanın dilsel özelliklerinin Arap yergiciliğini nasıl şekillendirdiği yine bu bölüm altında incelemeye tabi tutulmaktadır. Hicviyelerin düzgünce anlaşılabilmesi, şiirlerin yanında rivayet edilmesini umduğumuz hiciv anlatılarına bağlıdır. Erken dönem Arap edebiyatında, belirli hicviyelerin önünde aktarılan, son derece özgün anlatılar bulunmaktadır. el-Ḫansâ’ ve Dureyd b. eṣ-Ṣimme arasında gerçekleşen bir hicivleşme anlatısı, bu türdeki dikkat çekici rivayetlerdendir. Bu nedenle söz konusu rivayet, bahsi geçen mevzunun irdelenmesinde örnek olarak kullanılmaktadır. Eski Arapların hicve verdiği tepkiler ve hicivleşme kültürünün doğuşu, bu bölümün altında ele alınan diğer konulardandır.

İkinci bölümde, hicivleşme (*muhâcât*) terminolojisine yani *munâfere, mu‘âraḍa, munâẓara, naḳîḍa, el-meḥâsin ve’l-mesâvi’* ve *mufâḫara* gibi kavramlara değinilmektedir. Bu mefhumların niteliklerinin ve sınırlarının doğru şekilde özümsenebilmesi, hicvin hangi şartlarda ve hangi kapsamda icra edildiğinin tespit edilebilmesi açısından hayati öneme sahiptir. Hiciv sanatının konularına göre tasnif edilmesi, yine bu bölümün içerisinde gerçekleştirilmektedir. Erken dönem Arap hicvi çok geçişken bir yapıya sahip olduğundan, keskin sınırları bulunmamaktadır. Ancak kişi hicvi, kabile hicvi, karşılık hicvi, siyasî hiciv, eğitsel ve yönlendirici hiciv gibi farklı başlıklar altında tasnif edilerek mümkün olduğunca kategorileştirilmektedir.

Üçüncü bölümde İslam öncesindeki Arap hicvinin özellikleri, ayırt edici noktaları göz önünde bulundurularak tespit edilmektedir. Ayrıca burada, Meymûn b. Ḳays el-A‘şâ, en-Nâbiġa eẕ-Ẕubyânî, Evs b. Ḥacer, Zuheyr b. Ebî Sulmâ ve Ṭarafe b. el-‘Abd gibi erken dönem Arap yergisinin önemli simalarının yergicilik etrafında şekillenen hayatları, edebî kariyerleri, hicivcilikleri ve hiciv kasideleri, ayrıntılı şekilde ele alınmaktadır.

Dördüncü bölümde Sadru’l-İslam Dönemindeki Arap hicvinin özellikleri bütün detaylarıyla irdelenmektedir. Burada özellikle Hz. Muhammed’in hicivcilik yarışına yaptığı müdahaleler, hicvi standartlaştırma çabaları ve yergicilere yaklaşımı, tarihî verilerin ışığında incelenmektedir. İslam safında ve karşısında yer alan hicivcilerin durumuna ve bu taraflar arasındaki hicivleşmelere ilişkin bilgilere yine bu

bölümde yer verilmektedir. Hz. Peygamberin vefatının ardından hicivciliğin nasıl devam ettiğinin tetkik edildiği bölüm de burasıdır. Söz konusu dönemin en önemli yergicilik faaliyeti, peygamberlik iddiasında bulunanların yerilmesi olduğundan, bu konuya detaylı şekilde değinilmektedir. Dört halifenin iktidarı boyunca söylenen hicviyeler, müstakil başlıklar altında, öne çıkan örneklerin ışığında incelenmektedir. Bunun ardından İslamiyet'in Arap hicvine yaptığı etkiler araştırılmaktadır. Hicvin temel unsur ve problemleri, diğer bir deyişle, alaycılık, sövgücülük, kabilecilik, neseplerin ve ırzların hedef alınması, hicvin genelleştirilmesi, vücut kusurlarının eleştirilmesi, mizah unsuru ve İslâmî terminolojinin hicve dâhil edilmesi gibi konular, bu kısımda incelenmektedir. Son olarak, Sadru'l-İslam Dönemine tanıklık eden Ḥassân b. S̲âbit, Ka'b b. Mâlik, Abdullah b. Revâḥa ve el-Ḥuṭay'a gibi *muḫaḍram* yergicilerin hayatları, edebî kariyerleri, hicivcilikleri ve hiciv kasideleri ayrıntılı şekilde incelenmektedir.

Tez çalışmamın ve lisansüstü eğitim hayatımın her aşamasında yanımda olan, kıymetli zamanını cömertçe sarf eden ve gerçek bir bilim adamının nasıl olması gerektiğine sağlam şahsiyetinde bizzat şahit olduğum Saygıdeğer Hocam Prof. Dr. Kemal TUZCU'ya; üniversite deneyimimin bütün safhalarında desteğini esirgemeyen, engin bilgisi, araştırmacı ruhu, cömertliği ve erdemli yaşayışıyla bizlere daima örnek olan Saygıdeğer Hocam Prof. Dr. M. Faruk TOPRAK'a; tüm akademik çalışmalarımda beni yakinen destekleyen, bilimsel disiplininin ve yüce gönüllülüğünün yanı sıra, Türkiye'deki Semitik çalışmalara yaptığı öncü katkılarla alanımızdaki ufkumuzu genişleten Saygıdeğer Hocam Prof. Dr. Bedrettin AYTAÇ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Her şeyden önce, akademik ve entelektüel fikir dünyamın gelişiminde sonsuz emeği geçen, azmi, öngörülülüğü, girişimciliği, hitabet gücü ve muazzam bilgi birikimiyle ülkenin yetiştirdiği en aydın kişilerden olan Saygıdeğer Hocam Prof. Dr. Rahmi ER'e en derin şükranlarımı arz etmek isterim. Bizzat tanıma şerefine nail olduğum, tartışmasız en çalışkan ve en müşfik bilim kadını olan Saygıdeğer Hocam Doç. Dr. Derya Adalar SUBAŞI'na, emeği geçen bütün hocalarıma ve Araştırma Görevlisi arkadaşlarıma en içten teşekkürlerimi bu vesileyle tekrar sunarım.

Dr. Öğr. Üyesi Esat AYYILDIZ

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.md.	: Adı geçen madde
a.g.t.	: Adı geçen tez
AÜDTCFD	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
b.	: İbn
Bkz.	: Bakınız
Bs.	: Baskı
Bty.	: Basım tarihi yok
Byy.	: Basım yeri yok
c.	: Cilt
çev.	: Çeviri
düz.	: Düzenleyen
edit.	: Editör
h.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
H.Ö.	: Hicretten Önce
Hz.	: Hazreti
M.Ö.	: Milattan Önce
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
sav.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
S.	: Sayı
şrh.	: Şerh eden
thk.	: Tahkik eden
vd.	: ve diğerleri
yak.	: Yaklaşık
yay.	: Yayınlayan

TRANSKRİPSİYON

Sesliler:

ـَا	â
ـُو	û
ـِي	î

ـَـ	a
ـِـ	ı, i
ـُـ	u, o

Sessizler:

ء	’
ب	b
ت	t
ث	s̲
ج	c
ح	ḥ
خ	ḫ
د	d
ذ	z̲
ر	r
ز	z
س	s
ش	ş
ص	ṣ

ض	ḍ
ط	ṭ
ظ	ẓ
ع	‘
غ	ġ
ف	f
ق	ḳ
ك	k
ل	l
م	m
ن	n
و	v
ه	h
ي	y

Bu çalışmada, Muhammed, Ahmed, Cafer, Ömer, Osman gibi birçok Arapça kökenli isim, Türk dilinde de kullanılıyor olması dolayısıyla, transkripsiyona tabi tutulmamıştır. Öte yandan Türkçede kullanılmayan ve yazımında güçlük çekilen isimler, transkripsiyon sistemine göre düzenlenmiştir. Örneğin; el-Farazdaḳ, el-Câḥiẓ, en-Nâbiġa eẕ-Ẕubyânî, eṭ-Ṭabbâ‘, İbn Manẓûr…

Terkip halinde kullanılan isimler, Türkçeye geçmişse, bitişik olarak yazılmıştır. Örneğin; Abdullah, Şemseddin… Birleşik kelimelerin irabında yapılması gereken değişiklikler, yazıda dikkate alınmıştır. Örneğin; Yusuf b. Abdi’l-lah… Eser adlarının yazımında da aynı yöntem izlenmiştir. Örneğin; *Târîḫu’l-Edebi’l-‘Arabî, el-İstî‘âb fî Ma‘rifeti’l-Aṣḥâb…*

Latin alfabesini kullanan dillerde telif edilmiş yahut bu dillere çevrilmiş eserlerde, başvurulan kitaba yahut makaleye ulaşılmasında sorun yaşanmaması adına, yazarların isimleri Arapça kökenli olsa dahi transkripsiyon işlemi yapılmamıştır. Örneğin; Bichr Farès yerine Bişr Fâris yazılmamıştır.

Tanım edatı (ال) alan sözcüklerin başındaki şemsî harflerin okunuşu belirtilmiştir. Tanımlıklar cümle başında yer alsa dahi küçük harflerle yazılmıştır. Örneğin; eṭ-Ṭaberî, el-Câḥiẓ, eṭ-Ṭabbâ‘…

GİRİŞ

Dünya üzerindeki canlılığın başlangıcından bu yana, en ilkel yaşam formlarından en gelişmiş organizmalara kadar, bilinen evrenin biyolojik kaderini belirleyen yegâne güç, rekabetçilik olmuştur. Hiciv sanatını ortaya çıkaran temel etkenler, insan doğasının ayrılmaz bir parçası olan rekabetçilik, mücadelecilik ve saldırganlık ruhudur. Dilin ve söz sanatlarının gelişmesiyle birlikte, gözdağı haykırışları, anlamlı hakaretlere, kaba sövgüler, ölçülü ve şiirsel yergilere evrilmiştir. Arap edebiyatında şiirin temel konuları (*aġrâḍ*) arasında tasnif edilen hiciv (*hicâ'*) sanatı, yazılı kayıtların ışık tuttuğu ilk dönemlerde dahi karşımıza çıkmaktadır. Tarih kitaplarında yer almayan meçhul bir zaman diliminde, düzensiz uyak yapılarının kullanımıyla söylenen secilerin (*escâ'*) ana temalarından birisi olarak nazmedildiğini düşündüğümüz ilk ritmik yergiler, muhtemelen Arap kültürünün en eski edebî ürünleri arasında yer almaktadır. Hicvin, Arap yazınında kazandığı kimlik, antik dünyanın diğer edebiyatlarına kıyasla çok daha doğaldır. Çünkü bu ürünlerdeki sanatsallık arzusu, antik medeniyetlerdekinin aksine, çoğu zaman arka planda kalmaktadır. Yergicilerin hiciv nazmından beklentileri, çoğunlukla pragmatist bir bakış açısına sahiptir. İslam öncesinin olgunlaşmış hicviyeleri, genellikle klasik kasidenin içerisinde yer alan, tematik bölümlerden biridir. Yine de bazen çok temalı kasidelerden bağımsızlığını kazanmayı başaran yergiler, kısa *muḳaṭṭa'ât* parçaları halinde söylenebilmektedir[1]. Söz konusu şiirsel ürünler, hangi biçimsellikte karşımıza çıkarsa çıksın, Avrupai yergiciliğe benzememesiyle dikkat çekmektedir.

Arap edebiyatındaki hicivciliğin, el-Fîrûzâbâdî (ö.817/1415) tarafından, şiirsel sövgü (*şetemehu bi'ş-şi'r*) olarak nitelendirilmesi, son derece doğru bir tanımlamadır[2]. Hiciv teriminin, Arap edebiyatında kazandığı üstanlamlılık, diğer klasik dillerdeki karşılığından çok farklıdır.

---

[1] Mecdî Vehbe, Kâmil el-Muhendis, **Mu'cemu'l-Muṣṭalaḥâti'l-'Arabiyye fî'l-Luġa ve'l-Edeb**, 2. Bs., Beyrut, Mektebetu Lubnân, 1984, s.422.

[2] Mecdu'd-dîn Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî, **el-Ḳâmûsu'l-Muḥîṭ**, (thk. Mektebu Taḥḳîḳi't-Turâṣi fî Muesseseti'r-Risâle), 8. Bs., Beyrût, Muessesetu'r-Risâle, 2005, s.1345.

Hatta Batı edebiyatında “satura” olarak adlandırılan türün, Arapçada mutlak bir karşılığı dahi bulunmamaktadır. Bu yüzden Arap edebiyatındaki, kendine has üslup ve türleri bünyesinde barındıran bu özgün geleneğe, batı tarzındaki hicivcilik kavramının dayatılmaması gerektiği öncelikle vurgulanmalıdır[3]. Erken dönem Arap hicvinin, Helen ve Latin kökenli yergicilik türevlerine benzememesinin nedeni, iki kültürün beslendiği kaynaklardan ziyade, yaşayış biçimlerinin farklı olmasından ileri gelmektedir. Eski Arap yergicileri, çoğu zaman şehirleşmiş bir kültürden çıkmadıkları için, içinde bulundukları göçebe yaşam tarzlarını hicivciliklerine yansıtmaktadır. Dolayısıyla Bedevî yaşamının gerektirdiği atılgan pratiklik, yergicilerin hangi konulara yoğunlaşacağını doğrudan doğruya belirleyen temel etkendir. Bu atılganlığa duyulan ihtiyaç, Arap toplumunda, *mertlik* veya *muruvve* kavramının, çok kritik bir konuma yükseltilmesine neden olmuştur. Bu yüzden eski Arap hicvinin eksenini şekillendiren mertlik kıstasları, yergicilerin hangi özellikleri aşağılayacağını belirlemektedir. Arap hicvinin detaylı tetkikine başlamadan önce, hemen hemen bütün eski yergicilerin, bir şekilde “mertlik” erdeminin eksikliğini vurgulamaya çalıştığı hatırlatılmalıdır. Bu şartlarda hicve maruz kalan erkeklere düşen, kendilerini hicvedenlere yanıt verirken, mertliklerini müdafaa etmeleri olacaktır[4].

Bazı hicviyelerde, yerilen kişiler, direkt olarak erkek olmamakla yahut kadına benzemekle itham edilmektedir[5]. Elbette en aşağılayıcı ifadeleri içeren bu türdeki beyitler, yerilen kişi için tam bir utanç meselesi haline gelmektedir. Örneğin; Zuheyr b. Ebî Sulmâ (ö. H.Ö.13/609), Benû Kelb’in kolu olan Benû Ḥışn’ı hicvederken, *tecahül-i ârif* sanatı kapsamında, kabilenin erkeklerini kadınlarından ayırt edemediğini anlatmaktadır. Çünkü Zuheyr’e göre, korkaklık ve zayıflık, *muruvve* kavramıyla özdeşleştirilemeyecek niteliklerdir. Eski Araplar, çoğu zaman kadın mizacıyla özdeştirdikleri vefasızlığa ve hilekârlığa, hicviyelerinde çok geniş yer vermişlerdir. Dolayısıyla mertlik erdeminden uzaklaşan bu kişiler, yergi şairlerinin nazarında ancak kadın olabilirler. Şayet kabilenin

---

[3] G. J. H. van Gelder, *“Satire, Medieval”*, **Encyclopedia of Arabic Literature**, (edit. Julie Scott Meisami, Paul Starkey), Londra-New York, Routledge, 1998e, c.II, s.693.

[4] Bkz.: Ebû’l-Ferec Alî el-İṣfehânî, **Kitâbu’l-Eġânî**, (thk. Dr. İhsân Abbâs, Dr. İbrahim es-Se‘âfîn), 3.Bs., Beyrut, Dâr Ṣâdır, 1429/2008, c.X, s.20-21.

[5] Bişr b. Ebî Ḫâzim el-Esedî, **Dîvânu Bişr b. Ebî Ḫâzim el-Esedî**, (thk. Mecîd Ṭirâd), Beyrut, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1415/1994, s.63-64.

erkekleri kadınsa, Zuheyr onları gerçek erkeklerle gerdeğe sokmaya hazırdır[6]:

"وَمَا أَدْرِي وَسَوْفَ إِخَالُ أَدْرِي أَقَوْمٌ آلُ حِصْنٍ أَم نِسَاءُ

فَإِن تَكُنْ النِسَاءَ مُخَبَّآتٍ فَحُقَّ لِكُلِّ مُحْصَنَةٍ هِداءُ"

"Bilmiyorum; sanırım sonra öğreneceğim; Ḥıṣn ailesi erkek mi yoksa kadın mı?

Şayet (haremlerinde) gizlenen kadınlarsa, eri olan her hanımın zifaf hakkıdır[7]."

Arap şiirindeki bu eril bakış açısının, Arap hicvine belirgin bir özgünlük kazandırdığı açıktır. Çünkü eski dünya edebiyatı, yazıcılık faaliyetleriyle daha rahat uğraşma imkânı bulmaları dolayısıyla, genellikle yerleşik düzene geçen tarım toplumları tarafından tekelleştirilmiştir. Dolayısıyla anaerkil bakış açısı, bu eski toplumların hicivcilerinde rahatça çıkış noktası bulabilmektedir. O halde tarım toplumlarının yergileri, salt ataerkil düşünce biçimlerinin ürünü olan Arap yergisinin son derece uzağına konumlandırılmalıdır. Örneğin; Erken dönem Arap hicvinin amacı, diğer edebiyatlardakinin aksine, kesinlikle komediyle ilişkili değildir. Ayrıca Arap edebiyatında, yerleşik toplumlarda karşımıza çıkan ürünlere benzerlik arz edecek, sağlam bir sosyal eleştiriye rastlamak son derece güçtür. Çoğu zaman Arap şairlerinin tek amacı, hedef aldıkları kişi veya grupları, aynı coğrafyayı paylaştıkları diğer kabilelerin karşısında küçük düşürmekten ibarettir.

Daha sınırlı bir boyutta yer alan Arap hicvinin tanımı oldukça dolaysızdır: vezinli söylenen "paylama" (*ẕemm*) veya "sövgü" (*şetm*), hicve dönüşmüş demektir. Diğer bir deyişle, methiyelerdeki bütün iyi nitelemelerin zıddı, yergisel bir niteleme olarak hicviyelerde kendisine yer bulabilmektedir. Hatta eski müellifler, hicvin tanımını yaparken

---

[6] Zuheyr b. Ebî Sulmâ, **Dîvânu Zuheyr b. Ebî Sulmâ**, (şrh. Ali Hasan Fâ'ûr), Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1408/1988, s.18.
[7] Zuheyr b. Ebî Sulmâ, **Şerḥu Dîvâni Zuheyr b. Ebî Sulmâ**, (haz. el-İmâm Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Yahya b. Zeyd eş-Şeybânî Sa'leb), Kâhire, Maṭba'atu Dâri'l-Kutubi'l-Mıṣriyye, 1363/1944, s.73-74.

methiye üzerinden gitme eğilimindedir[8]. İbn Reşîḳ (ö.456/1064)'in ***el-'Umde*** adlı eserinde, Abbâsî Dönemi yergicilerinden olan 'Abdussamed b. Mu'azzel (ö.240/895)'den rivayet ettiği bir söz, bu durumu fazlasıyla açıklamaktadır: *"Şiirin tamamı üç sözcüktedir. Her insan bunun telifinde başarı gösteremez. Methettiğin zaman, "sen"* (أَنْتَ) *dersin; hicvettiğin zaman, "değilsin"* (لَسْتَ) *dersin; mersiye söylediğin zamansa, "idin"* (كُنْتَ) *dersin*[9]*."* Anlaşılacağı üzere, Arap hicvinin esası, yerilen kişinin, övülecek erdemlerden soyutlanmasına dayanmaktadır. Bu yüzden kişinin nasıl birisi olduğunun direkt olarak anlatılmasındansa, açık ama dolaylı bir yoldan ifade edilmesi daha tercih edilesi kabul edilmektedir. Yerilen kişiye, "Sen böylesin!" denilmesindense "Sen falanca değilsin!" denilmesi[10], daha etkileyici olabilmektedir. Çünkü bu anlatım tarzı, kişilerdeki eksikliklerin ön plana çıkartılması açısından daha işlevseldir.

Arap edebiyatındaki *"hicâ'"* teriminin, diğer dillerde nasıl karşılık bulması gerektiği, ayrı bir tartışma konusudur. Hollandalı oryantalist Geert Jan van Gelder'a göre, söz konusu terimin, çoğu zaman "hiciv" (*satire*) kelimesiyle tercüme ediliyor olması, bu kullanımın nadiren doğru olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Dolayısıyla bu terimin çevirisinde, "sövgü" (*invective*) sözcüğünün kullanılması gerektiğini öne sürmektedir[11]. Bu yaklaşım, Arap hicviyle ilgilenen Alman müsteşriklerin, "yergi" (*Satire*) kelimesi yerine, "alaycı şiir" (*Spottgedicht*)[12] veya "aşağılama şiiri" (*Schmähgedicht*)[13] terimlerini kullanmasıyla koşutluk göstermektedir. Bahsi geçen kelimenin Türkçeye tercüme edilmesinde, bu türden bir karışıklık söz konusu olmamalıdır. Çünkü Türkçede kullanılan "hiciv" terimi, muhtemelen Farsça aracılığıyla, zaten Arapçadan ödünçlenmiştir. Pek çok İslam ülkesinde de aynı durum söz konusudur. Zira Arap olmayan İslam toplumlarında hicivcilik anlayışının gelişmesi, ancak Arapların İran'ı ele geçirmesinin

---

[8] Ebû'l-Faḍl İbn Manẓûr, **Lisânu'l-'Arab**, Beyrut, Dâr Ṣâdır, Bty., c.XV, s.353.
[9] İbn Reşîḳ el-Ḳayrevânî, **el-'Umde: Fî Meḥâsini'ş-Şi'r ve Âdâbihi ve Naḳdihi**, (haz. Muhammed Muhittin Abdülhamid, 5. Bs., Beyrut, Dâru'l-Cîl, 1401/1981, c.I, s.123.
[10] Meymûn b. Ḳays el-A'şâ, **Dîvânu'l-A'şâ el-Kebîr**, (haz. Muhammed Huseyn), el-Cemâmîz, Mektebetu'l-Adâb, Bty., s.141.
[11] G. J. H. van Gelder, 1998e, c.II, s.693.
[12] Klaus Kreiser, **Lexikon der Islamischen Welt**, Stuttgart-Berlin, Kohlhammer, 1974, s.118.
[13] Wiebke Walther, *"Arabischsprachige Literatur"*, **Das Afrika-Lexikon: Ein Kontinent in 1000 Stichwörtern**, (edit. Jacob E. Mabe), Stuttgart, Peter Hammer Verlag-Verlag J. B. Metzler, 2004, s.49.

ardından gerçekleşebilmiştir. Dolayısıyla Klasik Arapçadaki *"hicâ'"* terimine karşılık olarak, Türkçedeki "hiciv" veya "yergi" terimlerinin benimsenmiş olması, büyük bir yanlışlığa sebebiyet vermeyecektir.

Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlüğünde, "yergi" maddesini: *"Bir kimseyi, bir toplumu, bir düşünceyi, bir nesneyi veya bir göreneği yermek için yazılmış yazı veya söylenmiş söz, taşlama, hicviye, hiciv, satir."* girdisi ile açıklamaktadır. Bu sözlükbiriminin altında, "yergici" maddesi: *"Yerme huyu olan, yerme özelliği olan."*; "yerici" maddesi: *"yeren, yermek işini yapan."* şeklinde tanımlanmaktadır. "Yergicilik": *"yergici olma durumu"*dur. "Yermek" fiili ise: "*1. Kötülüklerini söylemek, zemmetmek. 2. Alaylı bir dille kusurlarını söylemek, kusurlarını ortaya koymak, hicvetmek. 3. Beğenmemek, hoşlanmamak, tiksinmek."* tanımları ile izah edilmektedir[14].

İtiraf edilmelidir ki, Arap yergiciliği, Arap olmayan İslam kültürlerine aktarılırken, muazzam bir başkalaşım geçirmiş ve özünden pek çok şey yitirmiştir. Örneğin; bu kültürlere hicivcilik fikri aşılanırken, Arapların hiciv hakkındaki batıl inançları yeterince aktarılamamıştır. Dolayısıyla Arap olmayan İslam milletlerinde hiciv, İslam öncesindeki önemine asla ulaşamamıştır. Elbette bu durumu, yalnızca batıl inançların etkisiyle açıklamak mümkün değildir. Arap toplumu kabilecilik anlayışı üzerine kurulu olduğundan, yergicilik faaliyetleri çok daha etkili olabilmiştir. İster gerçeklere ister gerçek olmayan ifadelere dayansın, insanların veya kabilelerin saygınlığını hedef alan hicviyeler, sosyal açıdan büyük itibar kayıplarına sebebiyet verdiğinden, hicve maruz kalmak, eski Arapların en korkulu rüyasıdır.

Yerilen kişinin başına gelebilecek en kötü şey, insanlar arasında hızla yaygınlık kazanan, başarılı bir hicve maruz kalmaktır. Çünkü Araplar, nüfuzlu bir hicve hedef olduklarında, yergideki ithamların, hem kendilerinin hem de gelecekteki torunlarının alnına leke çalacağından endişe etmektedir. Bu nedenle kabileler, düşman bir yergiciyi esir aldıkları zaman, ondan kendilerini hicvetmeyeceğine dair söz vermesini talep etmişlerdir. Hatta kabile üyelerinin, şairin sözüne itimat etmediği durumlarda, yergicilerin dillerinin bağlandığına yönelik garip rivayetlere

---

[14] **Türkçe Sözlük**, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1998, c.II, s.2438-2439.

dahi rastlanmaktadır. Örneğin; Benû Teym, Benû'l-Ḥâriṯ'in atlı şairlerinden olan 'Abd Yeġûṯ b. Vaḳḳâṣ (ö. H.Ö.40/584)'ı esir aldığında, şairin kendilerini hicvetmesinden korkmuştur. el-Câḥiẓ (ö.255/869)'in aktardığına göre, kabile üyeleri, hicivler yüzünden rezil duruma düşürülmekten endişe ederek, 'Abd Yeġûṯ'un öldürülmesinin öncesinde ağzını bağlamışlardır[15]. Nasıl öldürüleceği hususunda tercih hakkı sunulan şair, katıksız şarap içtikten sonra damarının kesilmesini istemiştir[16]. Ancak 'Abd Yeġûṯ ölmeden önce, kendilerini hicvetmeyeceğine dair işaret diliyle söz vererek ağzının çözülmesini talep etmiştir[17]. Şair, dil bağının çözülmesinin ardından, kendisine yapılanlar hakkında şunları söyleyecektir:

"أَقُـــولُ وقـــد شَـــدُّوا لســـانِي بِنِسْـــعَةٍ   أَمَعْشَـــرَ تَـــيْمٍ أَطْلِقُـــوا عـــن لِسَـــانِيَا

وتَضْـــحَكُ مِـــنِّي شَـــيْخَةٌ عبْشَـــمِيَّةٌ   كـــأَنْ لَمْ تَـــرَى قبْلِـــي أَسِـــيراً يمَانِيَـــا

كـــأَنِّيَ لم أَرْكَـــبْ جَـــوَاداً ولم أَقُـــلْ   لِخَيْلِـــيَ كُـــرِّي كـــرَّةً عـــن رِجَالِيَـــا"

"(İşte) söylüyorum ki, benim dilimi gemle bağladılar. Teym topluluğu! Çözün benim dilimi!

'Abdu'ş-Şems'den ihtiyar bir kadın bana gülmekte; sanki benden önce, hiç Yemenli esir görmemiş gibi…

…Sanki ben hiç ata binmemişim, sanki hiç atımı adamlarıma geri döndürmemişim (ve onları savunmamışım) gibi[18]."

Erken dönem Arap hicviyelerinin muazzam bir çoğunluğunun, savaşlarla veya savaşçılıkla direkt olarak bağlantısının bulunduğu gözlemlenmektedir. Arap hicvinin yeterince olgunlaşabilmesinin temel

---

[15] Ebû Osmân 'Amr b. Baḥr el-Câḥiẓ, **el-Beyân ve't-Tebyîn**, 7. Bs., Kâhire, Mektebetu'l-H̱ancî, 1418/1998, c.IV, s.45.

[16] Hayreddîn ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, 15. Bs., Beyrut, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 2002, c.IV, s.187.

[17] Ebû'l-Ḥasen İbnu'l-Eṯîr, **el-Kâmil fî't-Târîḫ**, (thk. Ebû'l-Fidâ' 'Abdullah el-Ḳâḍî), Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1407/1987, c.I, s.495.

[18] Ebû Osmân 'Amr b. Baḥr el-Câḥiẓ, 1418/1998, c.IV, s.45.

etkenlerinden birisi, askerî sahada üstünlük kurabilmek adına yürütülen mücadelelerin, hiciv sahasında da devam ettirilmesiyle alakalıdır. Bilindiği üzere, ilk insanlar, sınırlı yaşam alanları üzerinde hak iddia eden rakiplerini daha kolay etkisiz hale getirebilmek için, taş ve sopalardan ilkel silahlar üretmiştir. Dilin yeterince olgunlaşmasının ardından, iletişim alanları üzerindeki çıkarların korunabilmesi amacıyla, bir takım mekanizmaların geliştirilmesi de zorunlu hale gelmiştir. Elbette bu sürecin en dikkat çeken atılımlarından birisi, düşmanın itibarını ve psikolojisini hedef alan hicivcilik faaliyetlerinin gelişmesi olmuştur.

Erken dönem Arap edebiyatı, diğer kadim medeniyetlerin edebiyatlarına kıyasla, belki de fiziksel silahlarla en büyük benzerliği arz eden hicviyelerin üretimine sahne olmuştur. Bu yergilerde benimsenen metotlar, Arap gelenekleriyle mutlak bir uyum içerisindedir. İslam öncesinden itibaren, yergiciler karşılıklı söz düellolarına girişmekte, fikirlerini savunmakta, soylarıyla övünmekte, rakiplerinin neseplerine olabildiğince saldırmaktadır. Yer yer yükselebilen tansiyona rağmen, bu hicviyeler çoğu zaman askerî nezaket kurallarına benzeyen bir mutabakat çerçevesinde nazmedilmektedir. İftira ve sövücülüğe dalan bazı hicviyelerin mevcudiyeti, bu sportmenliğin gölgelenmesi için yeterli değildir. Barışın korunması açısından talihsiz bir durum olan uzun soluklu kabile husumetleri, Arap hicvinin bu bağlamda gelişmesinde muazzam bir etkiye sahiptir[19].

Görünüşe göre, Arap şairleri, icra ettikleri yergicilik faaliyetlerinin, büyük ölçüde askeriyenin desteklenmesine hizmet ettiğinin bilincindedir. Klasik Dönemin şairleri, kendilerini kabileleri için savaşan atlılara denk tutmakta, hatta onlardan daha yararlı olduklarını düşünmektedir. Öyle ki, yergicilik faaliyetlerindeki yararlılıklarını anlatmak isteyen şairlerin, kendilerinden *"sonu gelmez savaşın efendisi" "midrehu'l-ḥarbi'l-'avân"* (مِدْرَهُ الْحَرْبِ الْعَوَانِ) diye bahsettikleri görülmektedir[20]. Emevî Dönemi şairlerinden olan ve yergisel *rece*zler

[19] Sâmî ed-Dehhân, **el-Hicâ'**, 3. Bs., Kâhire, Dâru'l-Me'ârif, Bty., s.5.

[20] Ebû 'Abdi'l-lah Muhammed b. Kasım b. Zâkûr el-Fâsî, **'Unvânu'n-Nefâse fî Şerḥi'l-Ḥamâse**, (tah. Dr. Muhammed Cemâlî), Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2013, c.I, s.563.

söylediği bilinen[21], Hudbe b. Ḫaşram el-‘Uẕrî (ö.50/670)’nin bir beyti, bu durumu açıkça göstermektedir:

"إِنّي مِـــــن قُضـــــاعَةَ مَــــن يَكِـــــدْهَا   أَكِـــــدْهُ وَهـــــيَ مـــــنّي في أَمَـــــانِ

وَلَســـــتُ بِشـــــاعِرِ السَّفْسَـــــافِ فـــــيهِمْ   وَلَكِـــــنْ مِـــــدْرَهُ الحَـــــرْبِ العَـــــوَانِ

ســـــأَهجو مَـــــنْ هَجـــــاهُمْ مِـــــن سِـــــواهِمْ   وأَعْـــــرِضُ مِـــــنْهُمُ عَمَّـــــنْ هَجَـــــاني"

“Ben, Ḳuḍâ‘a’danım! Kim ona (kötü niyetle) kastederse, ben de ona kastederim. Bu (kabile), benden yana güven içerisindedir.

Onların içerisinde, bayağı bir şair değilim; bilakis sonu gelmez savaşın efendisiyim.

Onların hâricindekilerden her kim onları hicvederse, ben de onu hicvedeceğim. Onlardan kim beni hicvederse, (hicvine karşılık vermeyerek) onu boş vereceğim[22].”

Arap hicvinin askerî unsurlar üzerinden ilerleme kaydetmiş olması, esasen şaşırtıcı değildir. Çünkü çeşitli biçimlerde, pek çok amaçla söylenen yergisel şiirler, tabiatı gereği, kin, nefret, öfke ve düşmanlıktan beslenen bir türdür. Yergicilerin zihninde birbirine karışarak daha da kuvvetlenen bu duygular, doğal olarak en zehirli dizeleri meydana getirmektedir[23]. Ancak hicviyelerde askerî boyutun fazlasıyla ağır basmasının sonucunda, belagat sanatına hak ettiği değer verilememiştir. Keza hicviyelerde, geleneksselliğin dışına çıkmayı başarabilen, özgün anlatım tarzlarının gelişememesi de bu yüzdendir. Hicvin, askerî diplomasinin bir parçası olarak görülmesi, yergilerin fazlasıyla standartlaştırılmasına yol açarak hicviyelerin sık tekrarlanan klişelerin tahakkümü altına girmesine neden olmuştur. Örneğin; gerek İslam

[21] Kemal Tuzcu, *“Hudbe b el-Haşrem el-‘Uẕrî”*, **AÜDTCFD**, 2010, c.L, S.1, s.136, 141.

[22] Yahya el-Cebûrî, **Şi‘ru Hudbe b. Ḫaşram el-‘Uẕrî**, 2. Bs., Kuveyt, Dâru’l-Ḳalem, 1406/1986, s.146.

[23] Ġâzî Ṭuleymât, ‘İrfân el-Eşḳar, **el-Edebu’l-Câhilî: Ḳaḍâyâhu, Aġrâḍuhu, A‘lâmuhu, Funûnuhu**, 5. Bs., Şam, Dâru’l-Fikr, 1432/2011, s.220.

öncesinde gerekse İslam sonrasında, pek çok hicviyenin giriş beyti, “*Benden (falancaya haber) ulaştıracak biri yok mu?” “E lâ men mubliġ ‘annî...”* (ألا مَنْ مُبْلِغٌ عَنّي) ifadesiyle başlamaktadır. Tamamen meydan okumayla alakalı olan bu girişler, farklı türevlere sahip olabilmektedir. Bazen yergiciler, isimsiz bir ulağa: *“Hey! (Şu haberi falancaya) ulaştırsana!” “E lâ ebliġ”* (ألا أَبْلِغْ) nidasıyla seslenerek müstakil hicviyelere başlamakta yahut çok temalı bir kasidenin içerisinde yer alan hiciv kısmına geçtiğinin uyarısını yapmaktadır.

Hem İslam öncesinde hem de İslam sonrasında, aynı klişelerin defaatle tekrarlandığı sayısız kasideye rastlamak mümkündür. Örneğin; İslam öncesi şairlerinden olan ‘Âmir b. eṭ-Ṭufeyl el-‘Amirî (ö. H.Ö.11/632)’nin, (Ziyâd b. Mu‘âviye) en-Nâbiġa eẕ-Ẕubyânî (ö. H.Ö.18/604)’yi hedef aldığı bir hicviyesinde bu kullanıma yer verdiği görülmektedir. Söz konusu yerginin öncesinde, en-Nâbiġa eẕ-Ẕubyânî, kabilesiyle Benû Esed arasındaki ittifakı desteklemek amacıyla, Zur‘a el-‘Âmirî’nin bir hicviyesine karşılık vermiştir. ‘Âmir’in, en-Nâbiġa’ya karşılık vermesi bu yüzdendir:

"ألا مَــــــنْ مُبْلِـــــــغٌ عَـــــــنّي زِياداً   غَـــــداةَ القَـــــاعِ إذْ أزِفَ الضِّـــــرابُ

غَـــداةَ تَثُـــوبُ خَيـــلُ بَـــني كِـــلابٍ   عَلـــــى لَبّاتِهـــــا عَلَـــقٌ يُشـــــابُ"

“Hey! Kim Ziyâd’a (yani en-Nâbiġa eẕ-Ẕubyânî’ye) benden bir haber ulaştırır? Ovada (birliklerin toplandığı) sabah, çarpışma vakti gelip çattığında…

…Hani o, Benû Kilâb süvarilerinin, göğüsleri kana bulanmış halde (yurtlarına) döndüğü sabah var ya[24]*.”*

Hicvedilen kişinin isminin hemen duyurulması açısından hayli pratik olan bu kalıplaşmış kullanım, klasik Arap hicvinde nesiller boyunca tekrarlana gelmiştir. Hatta yergicilerin, yeri geldiğinde birbirlerinin hicviyelerinin giriş kısımlarını kopyalamaktan (*iḳtibâs*) dahi

[24] ‘Âmir b. eṭ-Ṭufeyl, **Dîvânu ‘Âmir b. eṭ-Ṭufeyl**, (haz. Ebû Bekr Muhammed b. el-Ḳâsım el-Enbârî), Beyrut, Dâr Ṣâdır, 1399/1979, s.19.

çekinmediği görülmektedir. Örneğin; Emevî Döneminin meşhur yergicilerinden olan el-Farazdaḳ (ö.114/732)'ın, 'Âmir b. eṭ-Ṭufeyl'in bu girişini kendi kasidesinde olduğu gibi alıntıladığı gözlemlenmektedir. Yalnızca bu kez Ziyâd ile kastedilen kişi, en-Nâbiġa değil, Ziyâd b. Ebîh (ö.53/673)'tir:

"ألا مَــــــنْ مُبْلِــــــغٌ عَــــــنّي زِيَاداً　　　بِأنّي قَـــــدْ لجَــــــأتُ إلى سَــــــعِيدِ"

"Benim Sa'îd'e sığındığımı Ziyâd'a kim haber verir?[25]."

İslam öncesinde ve Sadru'l-İslam Döneminde, bu klişelerin çok sık tekrarlanmasının nedeni, muhtemelen karşıt grupların, hiciv kasideleriyle iletişim kurmasıdır. Çünkü bu türden bir iletişim, pratik kalıpların kullanımını zorunlu kılmaktadır. Dönemin pek çok hicviyesi, genellikle baskın ve yağmalamalarla ilgili meselelerin tartışıldığı notalar mahiyetindedir. Bu muhtıraların aktarılması, kabilelerin mevcut iletişim ağları üzerinden sağlanmaktadır. Dolayısıyla karmaşık kabile ilişkilerini anlamaksızın, hicviyelerin anlamlandırılabilmesi pek mümkün değildir. Bu durumun tipik bir mesele üzerinden örneklendirilmesi, söz konusu iletişim ağlarının hangi şartlarda işlediğinin daha iyi gözlemlenebilmesi açısından yararlı olacaktır.

Anlatıldığına göre, Ġaṭafân toprakları verimli hale geldiğinde, Benû 'Âmir b. Ṣa'ṣa'a, sürülerini burada otlatmaya götürmüştür. Bunun üzerine er-Rebî' b. Ziyâd el-'Absî (ö. H.Ö.30/590), Yezîd b. 'Amr b. eş-Ṣa'iḳ el-Kilâbî'ye saldırı düzenlemiştir. Taraftarı çok olduğundan Yezîd'in üstesinden gelemeyen er-Rebî', Benû Kilâb'a mensup olan Benû Ca'fer ve Benû'l-Vaḥîd'in sürülerini yağmalamıştır. Yaşananların akabinde, er-Rebî', söz konusu kabilelere alaycı bir dille meydan okuyarak şu mesajı göndermiştir:

"إذا أَخْطَــــــأْتُ قَوْمَـــــــكَ يا يزيـــــــد　　　فـــــأنْعَىْ جَعْفَـــــرًا لـــــك والْوَحِيـــــدا"

"Yezîd! Şayet kabilene yanlış yaparsam, senin şu Ca'fer'e ve el-Vaḥîd'e ölüm haberini ver!"

---

[25] el-Farazdaḳ, **Dîvânu'l-Ferazdaḳ**, Beyrut, Dâru Beyrût li'ṭ-Ṭibâ'ati ve'n-Neşri, 1404/1984, c.II, s.146.

Daha sonra Yezîd b. ‘Amr b. eṣ-Ṣa‘iḳ, bu yergiye karşılık olarak nazmettiği hicviyesinde, bahsi geçen klişeleşmiş başlangıca yer vermiştir:

"أَلا أَبْلِغْ لَدَيْكَ أَبا حُرَيْثٍ؛   وَعاقِبَةُ الْمَلَامَةِ لِلمُلِيمِ

فَكَيْفَ تَرَى مُعَاقَبَتِي وَسَعِيِي   بِأَذواد القُصَيمَةِ وَالقَصِيمِ

فَنِمْتُ اللَيلَ إِذْ أَوقَعْتُ فيكُم،   قَبَائِلِ عامِرٍ وَبَني تَمِيمِ

وَساغَ لِي الشَّرابُ وَكُنْتُ قَبْلاً،   أَكادُ أَغُصُّ بِالماءِ الحَمِيمِ"

“Hey! Kendinden Ebû’l-Ḥureys̲’e (yani er-Rebî‘ b. Ziyâd’a) bir mesaj ulaştır! Paylanmayı (hak edecek işler yapan) kişi için, azarlanma bir sonuçtur.

Cezalandırışım ve her cinsten kumluk toprak üzerinde (otlayan) dişi develere karşı ilerleyişim (ve onların başına gelenler) hakkında ne düşünüyorsun?

Gece (derin ve güzel bir uyku) uyudum. Çünkü sizi, ‘Âmir ve Benû Temîm kabilelerini düşürdüm.

İçecekler de boğazımdan kolayca geçti. Daha evvel (neredeyse) az miktardaki kaynar suyla boğuluyordum[26].”

Çoğu hicviyenin girişinde bu kalıp ifadenin kullanılıyor olması, muhtemelen mektupların üzerindeki adres kısımlarının yerine getirdiği görevi üstlenmektedir. Hicviyelerin karşı tarafa bu denli hızlı aktarılabiliyor olması, bu mesajların aynı zamanda askerî yönü sayesinde gerçekleşmektedir. Çünkü belirli hadiselerin ardından, yoğun hicivleşme alışverişlerinin yaşanabildiği gözlemlenmektedir. Hatta bu gibi durumlarda, hiciv atışmalarına üçüncü veya dördüncü yergiciler de dâhil olabilmektedir. Örneğin; aşağıda Lebîd b. Rebî‘a el-‘Âmirî

[26] Abdulkadir b. Ömer el-Bağdâdî, **Ḫizânetu’l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni’l-‘Arab**, (thk. Abdusselam Muhammed Hârûn), 4. Bs., Kâhire, Mektebetu’l-Ḫâncî, 1418/1997, c.I, s.426.; en-Nâbiġa eẕ-Ẕubyânî**, Dîvânu’n-Nâbiġa eẕ-Ẕubyânî**, (thk. Muhammed Ebû’l-Faḍl İbrâhîm), 2. Bs., Kâhire, Dâru’l-Me‘ârif, Bty., s.111.

(ö.41/661)’nin de er-Rebî‘'nin hicviyesine *el-vâfir* bahrinde karşılık verdiği gözlemlenmektedir:

"لَسْتُ بِغافِرٍ لِبَني بَغِيضٍ ... سَفاهَتَهُمْ وَلا خَطَلَ اللِسانِ

سَآخُذُ مِن سَراتِهِمُ بِعِرْضِي ... وَلَيسُوا بِالوَفاءِ وَلا الْمُدَانِي

فَإِنَّ بَقِيَّةَ الأَحسابِ مِنّا ... وَأَصحابَ الحَمالَةِ وَالطِّعَانِ

جَراثيمٌ مَنَعْنَ بَياضَ نَجْدٍ ... وَأَنْتَ تُعَدُّ فِي الزَّمَعِ الدَّوَانِي"

“Benû Bağîḍ’i affedecek değilim; ne ahmaklıklarını ne de dillerinin boşboğazlığını!

(Zarar görmüş) ırzımın (intikamını), onların liderlerinden alacağım! (Hoş, onların en şereflileri dahi intikamımın adilane şekilde alınabilmesi için yeterli olmaz. Çünkü şeref açısından bana) denk değillerdir; hatta yanına bile yaklaşamazlar.

Çünkü asaletlerden geriye kalanlar, bizdendir ancak! (Bizim kabilemizin asil üyeleri), (insanların diyetini ödemeyi) üstlenen kimselerdir. Onlar (düşmanlarını mızraklarla) delik deşik ederler.

Onlar çok köklüdür. Platonun çıplak arazilerini savunurlar. Sense, en aşağı zümreden sayılırsın ancak[27]!”

Lebîd’in bu karşılığının ardından, en-Nâbiġa ez-Zubyânî de hicivleşmelere dâhil olmuştur. en-Nâbiġa, *el-vâfir* bahrine bağlı kalarak söz konusu kasideye çok ağır bir karşılık hicviyesi nazmetmiştir:

"أَلَا مَنْ مُبْلِغٌ عَنِّي لَبِيدًا ... أَبَا الدَّرْدَاءِ جَحْفَلَةَ الْأَتَانِ

فَقَدْ أَزْجَى مَطِيَّتَهُ إِلَيْنَا ... بِمنطِقِ جَاهِلٍ خَطِل اللِّسَانِ"

---

[27] Lebîd b. Rebî‘a el-‘Âmirî, **Dîvânu Lebîd b. Rebî‘a el-‘Âmirî**, Beyrut, Dâr Ṣâdır, Bty., s.213.

"Hey! Kim benden Lebîd'e, kancık eşek dudaklı Ebû'd-Derdâ''ya, bir haber ulaştırır?

O, bize bineğini, dili boşboğazlıklara dönen bir cahilin konuşmasıyla sürmüştür[28]*."*

Büyük çoğunluğu, kabile anlaşmazlıkları nedeniyle nazmedilen erken dönem hicviyeleri, her zaman askerî meselelere yoğunlaşmamaktadır. Yine de savaşçılıkla alakası yokmuş gibi görünen bu hicviyeler dahi bir şekilde arka planında askerî yahut siyasî anlaşmazlıklarla ilişkilidir. İslam öncesindeki politik çekişmeler, büyük ölçüde ekonomik çıkar çatışmaları neticesinde ortaya çıkmıştır. Askerî anlaşmazlıkları tetikleyen unsur, yine iktisadî çıkar kaygılarıdır. İslam sonrasında hicvin parayla olan ilişkisinin, kısa bir süre için zayıfladığı görülmektedir. Ancak askerî faaliyetler, klasik Arap hicvinin seyrini belirlemeye yıllarca devem edecektir. Hz. Peygamber, yergi sanatının bu yönünü çok iyi bildiğinden, hicivciliği askerî terimlerle bağdaştırmaktadır[29].

Arap coğrafyasındaki kabilelerin, şiir sanatında uzmanlaşmış kişiler çıkarabilmesi, son derece önemlidir. Bu şairlerin kabilelerine en büyük yararlılığı gösterdiği alansa hicivciliktir. Nazım alanında yetenek sahibi olan ve politik meselelerin merkezinde yer alan kabile üyeleri, ister istemez kabilelerinin bayraktarlığını üstlenmektedir. Soydaşların ırzlarının, neseplerinin ve haysiyetlerinin, düşman yergicilerin saldırıları karşısında korunması, kabilenin gelecek kuşaklarının saygınlığının güvence altına alınması için son derece önemlidir. Araplar arasındaki düşmanlıklar, genellikle aileler, boylar ve inanç grupları arasında meydana gelmektedir. Bu gibi çekişmeli muhitler, yergicilerin tanınırlık kazanabilmesi için ideal ortamı sağlamaktadır. Kabile üyeleri tarafından beğenilen yergiler, kabileler arasındaki etkin iletişim ağı sayesinde dilden dile dolaştırılmaktadır[30].

---

[28] en-Nâbiġa eẕ-Ẕubyânî**,** Bty., s.428.
[29] Muhammed b. Muṣliḥi'd-Dîn Mustafa Şeyḫzâde, **Ḥâşiyetu Muḥyî'd-dîn Şeyḫzâde**, (Haz. Muhammed Abdulkadir Şahin) Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1419/1999, c.VI, s.329.; Bkz.: "Hz. Muhammed'in Hicivcileri Dinî Motivasyonlarla Teşvik Etmesi"
[30] Sâmî ed-Dehhân, Bty., s.6

Şiir üzerinden para kazanma noktasında, yergiciliğin, methiye nazmına nazaran fazla avantajlı olmadığı doğrudur. Ancak hızlı ve saygın bir şöhrete ulaşılması açısından, belki de en geniş imkânlar, hiciv sanatı tarafından sağlanmaktadır. Çünkü yergiciler, şiirin diğer dallarıyla uğraşan meslektaşlarından farklı olarak, kabile üyelerinin veya siyasî yandaşlarının desteğiyle, ırzların koruyuculuğunu üstlenen kahraman savaşçılar konumuna yükseltilmektedir. Dolayısıyla yergicilerin dinleyici bulma noktasında güçlük çekmemesi, hırslı dehaların bir şekilde yergicilikle alakadar olmasını, başarılı bir kariyer için güzel bir başlangıç noktası haline getirmektedir. Öte yandan hiciv nazmını para kazanılabilecek bir meslek haline getirmeyi seçen Arap şairlerin bulunduğu da bilinmektedir[31]. Bu yola tevessül eden küçük bir azınlık istisna kabul edildiğinde, İslam öncesinde ve İslam'ın ilk yıllarında yergicilik faaliyetleriyle uğraşan şairlerin, ezici bir çoğunlukla kahramanlık arzusunun peşinden gittiği aşikârdır.

Arap kültüründe, kişinin itibarını lekeleyen, şerefine halel getiren, aşağılayıcı hicviyelerin etkisinin yabana atılması mümkün değildir. Çünkü ezbere ve sözel rivayetlere dayanan Arap hafızasında, bu türden taşlamalara muazzam bir yer ayrıldığı görülmektedir. Kötülükleri, kusurları, sakatlıkları, noksanlıkları, hataları ve utanç verici özellikleri kapsayan *"meṡâlib"* (مَثَالِب) kavramının gelişmesi dahi bu durumun açık göstergelerindendir. Klasik Arap edebiyatındaki hiciv şiirlerinin, bir kişinin *meṡâlib*'ini anlattığı söylenebilir. Yine de teknik olarak *meṡâlib* türü, belirli bir grubun veya bireyin kötü yönlerinin anlatılmasıyla karalanmasını hedefleyen nesir derlemeleridir. Nadiren *aḫbâr* veya *aḫlâḳ* başlıkları altında ele alındığı kaydedilen bu tür eserlere, genellikle *meṡâlib* adı verilmektedir. İbnu'l-Kelbî (ö.204/819 [?])'nin *Meṡâlibu'l-'Arab* adlı eserinde olduğu gibi, bu kitaplar Arap kabilelerinin kusurlarından bahsetmektedir[32].

Eski Arapların kusurlarının, gelecek kuşaklara aktarılmasında en önemli görevi, hiciv kasideleri üstlenmiştir. Kabileler arasındaki

---

[31] M. Faruk Toprak, *"Birer Hiciv Şairi Olarak el-Hutay'a ve Beşşâr b. Burd"*, **Doğu Dilleri**, 1996, c.V, S.3, s.39.
[32] W. al-Ḳâḍî, *"Mathâlib"*, **Encyclopedia of Arabic Literature**, (edit. Julie Scott Meisami, Paul Starkey), Londra-New York, Routledge, 1998, c.II, s.516.; İbnu'l-Kelbî, **Meṡâlibu'l-'Arab**, (thk. Necâḥ eṭ-Ṭâ'î), Beyrut-Londra, Dâru'l-Hudâ, 1419/1998, s.25.

husumetler sebebiyle uzun süre hafızalarda yer bulmayı başaran bu yergiler, ileride Arap karşıtlarının eline çok büyük bir koz verecektir. Örneğin; Şu‘ûbîlerin, Arapların ayıplarını bulma hususunda fazla zorlanmadığı görülmektedir[33]. Yergicilerin, gerçeklere dayalı anlatımlar kullandığı kasideler, dönemin bireysel yaşantıları, sosyal hayatı ve tarihsel süreci hakkında çok geniş bilgiler içermesi dolayısıyla son derece kıymetlidir[34]. Ancak bu hicviyelerde aktarılan tüm suçlamalar gerçeklere dayanmamaktadır. Azımsanmayacak miktarda yerginin iftiralarla dolu olduğu aşikârdır[35]. Yine de bu türden gerçek dışı anlatımların kullanıldığı hicviyeler dahi son derece yararlı olabilmektedir. Çünkü dönemin Araplarının hangi özellikleri üstün hangi özellikleri aşağı gördükleri, bu tarz mübalağalı iftiralarda daha belirgin şekilde gözlemlenebilmektedir[36]. Öte yandan yergilerdeki iftiralar, tarihsel olaylardan ziyade, neseplerin karalanması, bireysel suçlar kurgulanması ve namusa halel getirecek ithamlarda bulunulması üzerine yoğunlaşmaktadır. Çünkü hicviye bünyesinde, politika ve savaş tarihi bağlamında uydurma olayların kurgulanması, bu tarz vakalara şahit olan insanların çokluğu sebebiyle, yergicilerin kudret sınırlarını aşmaktadır. Ancak bireysel rezilliklere fazla kişinin tanık olmaması veya hiçbir şahidin bulunmaması, karalayıcı iftiralar için açık kapı bırakmaktadır.

Bireyleri veya kabileleri karalamak için kasten uydurulmuş iftiraları barındıran hicviyeler, fazla inandırıcı olmasa dahi insanların itibarını hayatları boyunca lekeleyebilmektedir. Hicve maruz kalan kişi, politik açıdan çok güçlü değilse, bu yerginin olumsuz etkilerinden, muhtemelen çok uzun süre boyunca muzdarip olacaktır. Üstelik hicviyelerin, kişinin itibarını zedelemesi için yüksek bir edebî yeteneğin ürünü olmasına gerek yoktur. Basit, günlük şakalaşmalar veya ani öfkelenmeler nedeniyle söylenen yergiler dahi ömür boyu taşınacak lakaplara neden olabilmektedir. Fransız müsteşrik Barbier de Meynard (ö.1908), *Surnoms et sobriquets dans la littérature arabe* adlı eserinde,

[33] Charles Pellat, *“Hidjâ’”*, **The Encyclopaedia of Islam**, Leiden, E. J. Brill, 1986, c.III, s.353.
[34] Sâmî ed-Dehhân, Bty., s.11.
[35] Ġâzî Ṭuleymât, ‘İrfân el-Eşḳar, 1432/2011, s.220.
[36] Sâmî ed-Dehhân, Bty., s.11.

Arap edebiyatındaki hicviyeler sebebiyle kazanılan pek çok lakaba detaylı şekilde yer vermektedir[37].

Erken dönem hicviyeleri incelendiğinde, bunların, dil, üslup ve içerik açısından sürekli tekrarlayan bir ritme sahip olduğu hemen fark edilecektir. Söz konusu hicviyelerde, oldukça öngörülebilir taktikler kullanılmaktadır. Yerginin nazmedilmesinin temel amacına hizmet eden, tehdit, ültimatom ve gözdağı, neredeyse hicvin en baskın kısmını meydana getirmektedir. Bu bölümlerde şairler, geçmişte kazandıkları askerî başarılarla düşmana gözdağı vermektedir. Rahatsız olunan konunun çözülmesi için ültimatom verilmekte ve mutabakata varılamaması halinde yapılacaklara yönelik tehditler savurulmaktadır. Bu tarz yergiler, genellikle kabile siyasetinde aktif rol üstlenen şairler tarafından nazmedilmektedir. Bu üç noktanın ağır bastığı kasidelerde, çoğu zaman oldukça nezih bir dil kullanıldığı gözlemlenmektedir. İlerleyen dönemlerde edebiyat kuramcıları, hicvin içsel bölümlerinin tasnifine girişecek, farklı adlandırmalar ve sınıflandırmalar altında, pek çok fikir ortaya atacaktır. Bu çalışmalarda hicivle ilişkili olarak belirlenen terimler arasında; “ayıplama” (*eẕ-ẕemm*), “gözdağı” (*et-teve‘‘ud*), “tehdit” (*el-ve‘îd*), “uyarı” (*el-inẕâr*), “ihtar” (*et-taḥẕîr*), “serzeniş” (*el-‘itâb*), “incitici serzeniş” (*el-‘itâbu’l-mûci‘*) ve örtük tehditle veya dokundurmayla yapılan “iğneleme” (*el-hemz*) sayılabilir[38].

Hem İslam öncesindeki hem de İslam sonrasındaki yergilerde, hor görme, alaycılık, aşağılama, azarlama, kınama, çıkışma, karalama, tehdit ve gözdağı unsurları kullanılmaktadır. Ancak bu unsurlar, geleneksel bir yergi kasidesinin içerisinde kaynaştığından, birbirlerinden ayrılamayacak derecede iç içe geçmiş şekilde dinleyiciye sunulmaktadır. Belki dönemin hicviyelerinin en güzel yanlarından birisi, bu kaba ögelerin güzel bir harmoniye dönüştürülmesindeki başarıdır. Bu bağlamda *nesîb* veya *vaṣf* gibi yergisel anlatımdan uzak temaların,

[37] A. C. Barbier de Meynard, **Surnoms et sobriquets dans la littérature arabe**, Paris, Imprimerie Nationale, 1907, s.19, 33, 69.

[38] Gregor Schoeler, *“The Genres of Classical Arabic Poetry: Classifications of Poetic Themes and Poems by Pre-Modern Critics and Redactors of Dīwāns”*, **Qaderni di Studi Arabi, Nuova Serie**, 2010-2011, c.V/VI, s.18-21.

hicivcilik maksadıyla nazmedilen kasidelerde yer bulabilmesi[39], kasidenin monotonluğa düşmemesinin güvencesi olarak hizmet vermektedir.

İslam öncesinde ve İslam sonrasında, hicviyelerin genellikle belirli bir standarda sahip olduğu görülmektedir. Ancak yergiler, zamanın ruhuna, coğrafyaya, şairin kabilesine, muhatabına, zekâsına, kültür ve eğitim seviyesine göre değişiklik göstermektedir. Benzer şekilde hicivcinin, hedefine yaklaşırken kullandığı yergisellik de büyük farklılıklar gösterebilmektedir. Bu durum, şairin dilinin keskinliğiyle yahut kabul görmüş nezaket kurallarının dışına çıkmaya ne kadar hazır olduğuyla ilişkilidir. Hicviyelerde genellikle, yerilen kişinin ırzı, namusu, nesebi, vücut kusurları, ahlakı, yaşam tarzı, ekonomik durumu, çevresi, mensubiyetleri ve dini, en çok hedef alınan noktaları meydana getirmektedir. Şairler hicve bazen orijinal yenilikler kazandırmayı başarmaktadır. Ancak yukarıda sıraladığımız başlangıç noktaları, çoğu yergide esas alındığından, tematik açıdan bu şiirlerin genellikle çeşitlilikten uzak olduğu görülmektedir[40]. Örneğin; Evs b. Ḥacer'in bahsi geçen başlangıç noktalarının pek çoğundan yararlanarak nazmettiği bir hicviyesi şu şekildedir:

"أَبَني لُبَيْنى لَسْتُمُ بِيَدٍ   إِلّا يَداً لَيْسَتْ لَها عَضُدُ

أَبَني لُبَيْنى لا أُحِقُّكُمُ   وَجَدَ الإِلَهُ بِكُم كَما أَجِدُ

أَبَني لُبَيى لَسْتُ مُعْتَرِفًا   لِيَكُونَ أَلأَمَ مِنْكُمُ أَحَدُ

أَبَني لُبَيْنى إِنَّ أُمُّكُمُ   أَمَةٌ وَإِنَّ أَباكُمُ عَبْدُ

أَبَني لُبَيْنَى إِنَّ أُمُّكُمُ   دَحَقَتْ فَخَرَّقَ ثَفْرَهَا الزَندُ"

---

[39] Irmgard Schweikle, Gunther Schweikle, **Metzler Lexikon Literatur: Begriffe und Definitionen**, (yay. Dieter Burdorf, Christoph Fasbender, Burkhard Moennighoff), 3.Bs., Stuttgart-Weimar, Verlag J. B. Metzler, 2007, s.623.

[40] Sâmî ed-Dehhân, Bty., s.5.

"Benû Lubeynâ! Siz (gerçek) bir el değilsiniz! Siz olsa olsa pazısı olmayan bir el olursunuz.

Benû Lubeynâ! Ben size güvenmem. İlah da sizi benim gördüğüm gibi görsün!

Benû Lubeynâ! Ben birisinin sizden daha adi olabileceğini kabul edecek değilim.

Benû Lubeynâ! Sizin anneniz bir cariyedir; babanızsa bir köledir.

Benû Lubeynâ! Anneniz, erken doğum yapmıştır. (Tedavi için dirseğine kadar sokulan) bir kol, onun fercini paramparça etmiştir[41]*."*

Yergi, hicviyelerde yerilen özelliklerin toplamı üzerinden anlam kazanmaktadır. Arapların hicvettiği özelliklerin, çoğu zaman bütün toplum tarafından, ortak bir mutabakatla kabul edilmiş olduğu görülmektedir[42]. Hangi özelliklerin yerilmesi gerektiği üzerinde, özellikle erken dönem şairlerinin kasidelerinde, pek az ihtilaf vardır. Arap yergiselliği, Arabistan'ın coğrafi ve sosyal şartları üzerinden belirlenmiştir. Yerilen özellikler, eski dünyanın savaşçı kültürlerinin kınadığı özelliklerle büyük benzerlik göstermektedir. Hicivcilik faaliyetleri, savaşçı toplumlar için oldukça önemli bir propaganda aracıdır. Çünkü savaşta yararlı olan kahramanların övülmesi kadar, savaşçı özelliklere sahip olmayan erkeklerin yerilmesi de son derece önemlidir. Bu bakımdan, kültürel gelişme sürecini, Sparta gibi tamamen askerileşme üzerinden yaşamış olan eski kent devletlerinin değerleri, Arap hicivlerindekilerle büyük ölçüde örtüşmektedir.

Örneğin; yiğitlik, diğerkâmlık, fedakârlık, zalimlik, vefa, zekâ, soyluluk, saf kanlılık ve ağırbaşlılık savaşçının en büyük erdemleri olduğundan, yergilerde bunların zıddı olan korkaklık, hodbinlik, özverisizlik, mazlumluk, ihanet, ahmaklık, soysuzluk, melezlik ve münasebetsizlik hicvedilmektedir[43]. Özellikle savaş yüzünden yetim ve dul kalanların mağdur olmaması için, kabilenin zengin üyelerinin, fakir

---

[41] Evs b. Ḥacer, **Dîvânu Evs b. Ḥacer**, (thk. Muhammed Yusuf Necm), Beyrut, Dâru'l-Beyrût, 1400/1980, s.21.
[42] Ġâzî Ṭuleymât, 'İrfân el-Eşḳar, 1432/2011, s.220.
[43] Ġâzî Ṭuleymât, 'İrfân el-Eşḳar, a.g.e., s.221

üyelerini desteklemesi hayati önem arz ettiğinden, cömertlik yüceltilirken, cimrilik en çok yerilen özelliklerden birisi haline getirilmiştir. Soyların veya *ensâb*'ın hicvedilmesinin ilk ortaya çıkış nedeni, muhtemelen biyolojik açıdan ideal askerlerin dünyaya getirilmesi amacıyla geçmişte sistemli evliliklerin gerçekleştirilmiş olmasıdır. Hatta bazı Arapların daha asil çocuklara sahip olmak için, karılarına: "*Filan kişiyle cinsel ilişkiye gir ve o adamdan hamile kal.*" dediği rivayet edilmektedir. *İstibḍâ'* nikâhı adı verilen bu uygulama[44], Araplar arasında biyolojik açıdan ideal savaşçıların üretilmesine verilen önemi gösterdiği kadar, soysuzluk ithamına maruz kalmaktan duyulan korkunun da açık bir göstergesidir. Bu uygulamada, Arap hicvinin askerî kökeninin en derin yansımalarını görmek mümkündür. Çünkü aynı işlemin, "asil çocuklar" isteyen Spartalılar tarafından da uygulandığı bilinmektedir[45]. Böylesine aşırı uygulamaların, ırz kavramına son derece önem verdiği bilinen Araplar tarafından tatbik edilmiş olması, son derece şaşırtıcıdır. Araplar arasında içten evlilik (endogami) sık görülse de bu tür evliliklerden doğan çocukların fazla yeğlenmediği açıktır. Örneğin; en-Nâbiġa eẕ-Ẕubyânî, Ḍac'am ailesinden birisini överken, onun dıştan evlilik (ekzogami) sonucunda doğmuş olmasını yüceltmektedir:

"فـــتًى، لم تَلِـــدْهُ بنـــتُ أُمٍّ قريبـــةٍ، فَيضـــوَي، وقـــد يَضـــوَى رديـــدُ الأقـــاربِ"

"(O, genetik açıdan kendisine) yakın olan bir amcakızının doğurmadığı bir yiğittir. (Bu yüzden) çelimsiz kalmamıştır. (Çünkü genetiği) akrabalara dönen kişi çelimsiz olabilir[46]*."*

Yenilgiye uğramak yahut savaştan kaçmak, en çok yerilen durumlardandır. Örneğin; Ebû Nevfel Bişr b. Ebî H̱âzım el-Esedî (ö. H.Ö.22/598), savaşta kendilerinden kaçanların gerçek erkekler olmadığını vurgulamak için, onları çift cinsiyetli olmakla itham etmektedir. Ayrıca baskın geldikleri kabilelerin, kendilerine eşekler gibi boyun eğdiği, şair tarafından alaycı bir dille anlatılmaktadır:

---

[44] Mustafa Öztürk, **Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın**, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2016, s.35.

[45] Patricia Crone, **The Nativist Prophets of Early Islamic Iran: Rural Revolt and Local Zoroastrianism**, ABD, Cambridge University Press, 2012, s.424.

[46] en-Nâbiġa eẕ-Ẕubyânî, **Dîvânu'n-Nâbiġa eẕ-Ẕubyânî**, (haz. Ḥannâ Naṣr el-Ḥittî), Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1411/1991, s.27.

"ولَيْسَ الحيُّ، حَيُّ بَني كِلاَبٍ   بِمُنْجِيهِمْ، وَإِنْ هَرَبُوا، الفِرَارُ

وقَدْ ضَمَزَتْ، بِجِرَّتِها، سُلَيْمٌ   مَخَافَتَنَا، كَمَا ضَمَزَ الحِمَارُ

وأَمَّا أَشْجَعُ، الخُنْثَى فوَلَّوْا   تُيُوساً بالشَّظِيِّ، لَهَا يُعَارُ

ولَمْ نَهْلِكْ، لِمُرَّةَ، إِذْ تَوَلَّوْا   فَسارُوا، سَيْرَ هَارِبَةٍ، فَغَارُوا"

"...Benû Kilâb'ın boyu (Benû Subey' bizden) kaçsa da firar etmeleri onların kurtarıcısı olmamıştır.

Eşeğin susması gibi, Suleym (kabilesi), korkumuzdan geviş getirerek susuvermiştir. (Yani eşek gibi bizim boyunduruğumuz altına girmiştir.)

(Benû) Eşce' ise, çift cinsiyetli (hünsalardan oluşmaktadır.) (Çünkü onlar) eş-Şeẓiy'de meleşen keçiler gibi kaçmıştır.

Yüz çevirip Hâribe (b. Zubyân)'ın tuttuğu yoldan gitmelerinden ve alçak arazilere inmelerinden dolayı, Murra (b. 'Avf b. Sa'd b. Zubyân b. Bağîḍ) yüzünden helak olmadık[47]."

Bu örnekte açıkça görüldüğü üzere, İslam öncesindeki hicvin temel amacı, düşmana mutlak surette baskın gelmektir. Dolayısıyla şairler rakiplerine mümkün olan tüm yönlerden saldırmayı denemekte, onların en aşağı kabul edilen yönlerini ortaya çıkarmaya çalışmaktadırlar. Hedef alınan kişinin aşağılanması, seviyesiz gösterilmesi ve alay edilecek bir konuma düşürülmesi, yergicilerin en belirgin taktiklerindendir. Hicviyeler başarılı olduğunda, yerilen kişinin itibarı Arap kabileleri arasında zedelenirken, yergicinin böyle bir işi alnının akıyla başarabilmesi gücüne güç katmaktadır[48].

---

[47] el-Mufaḍḍal eḍ-Ḍabbî, **el-Mufaḍḍaliyyât**, (thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Abdusselam Muhammed Hârûn), 6. Bs., Kâhire, Dâru'l-Me'ârif, Bty., s.342.; Bişr b. Ebî Hâzım el-Esedî, 1410/1994, s.63-64.

[48] Sâmî ed-Dehhân, Bty., s.10.

İslam öncesinin övülen ve yerilen değerleriyle, günümüzün değerleri arasında çok büyük farklar bulunmaktadır. Çünkü evrensellikten son derece uzak olan bu değerler, göçebe yaşam tarzını benimseyen, savaşçı bir topluluğun ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Örneğin; kan parası alınması, intikamdan geri durulması anlamına geldiği için yerilmektedir. Güçlü bir kabileye veya çok nüfuslu oğullara sahip olunmaması alay edilecek bir durumdur. Kısırlık, zencilik ve melezlik gibi özellikler, erken dönem hicviyelerinde karşımıza çıkan eleştirel noktalardandır. Ancak bu özellikler zamanla yergiselliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Hicviyelerde değişen değer yargılarını bir örnekle açıklamak gerekirse, Râşid b. Şihâb el-Yeşkurî'nin Ḳays b. Mes'ûd'u diline doladığı hicviyesi son derece ideal olacaktır. Ḳays'ın yakını olan 'Amr'ın intikamının alınmaması, Râşid tarafından alaycı bir dille hicvedilmektedir:

"مَنْ مُبْلِغٌ فِتْيانَ يَشْكُرَ أَنَّني أَرى حِقْبَةً تُبْدِي أَماكِنَ للصَّبْرِ

فأُوصِيكُم بالحَيّ شَيْبانَ إِنَّهُمْ هُمُ أَهلُ أَبناءِ العَظائِمِ والفَخْرِ

عَلَى أَنَّ قَيْساً قال قَيْسُ بنُ خالدٍ: لَيَشْكُرُ أَحْلَى إِنْ لقِينا مِنَ التَّمْرِ

رأَيْتُك لما أَنْ عَرفْتَ وُجوهَنا صَدَدْت وَطِبْتَ النَّفْسَ يا قَيْسُ عَنْ عَمرِو

رأَيْتَ دِماءً أَسْهَلَتْها رِماحُنا شَآبِيبَ مِثْلَ الأُرْجُوانِ عَلَى النَّحْرِ

ونَحنُ حَمَلْناكَ المِصِيفَةَ كلَّها على حَرَجٍ تُؤْسَى كُلُومُك في الخِدْرِ"

"Kim Yeşkur (kabilesinin) gençlerine (şu mesajımı) ulaştırır? (İstikbalde) sabrı (gerektirecek) pek çok durumun ortaya çıkmasına (neden olacak) bir zaman(ın geldiğini) görmekteyim.

Size Şeybân kabilesini tavsiye ederim. Onlar, büyük işlerin ve kıvancın oğullarıdır (!).

Buna karşın Ḳays, Ḳays b. Hâlid şöyle söylemiştir, şayet (onlarla karşılaşırsak) Yeşkur (kabilesi) hurmadan daha tatlıdır.

Ḳays! Yüzlerimizi gördüğünde geri döndüğünü ve ‘Amr hususunda içini rahatlattığını gördüm. (Yani sen yiğit bir adam değilsin. Çünkü bizden ‘Amr’ın intikamını almaya çalışmadın!)

(Üstelik) mızraklarımızın döktüğü kanın, sağanak yağmurmuşçasına, (hayvan) boğazlanırken (akan) erguvani (renge bürünmüş şekilde fışkırdığını kendi gözlerinle) görmüştün!

(Cariyelerin kaldığı bir) haremde, yaralarının tedavi edilmesi (için) bütün yaz boyunca (yatacağın) bir (ölü) yatağına taşımışız biz seni[49].”

Hicvedilen şahsın azami derecede aşağılanabilmesi için, kişiler ya buradaki gibi mertlik erdeminden soyutlanmakta ya da ırzları üzerinden hedef alınmaktadır. Edebiyat eleştirmenleri, ırzların hedef alınmasını hoş karşılamamakta ve hicvin nezih kalması gerektiğini savunmaktadır[50]. Diplomatik seviyede nazmedilen hicviyelerde, bu yargının genel itibariyle benimsenmiş olduğu görülmektedir. Ancak hasımlarının ırzını zedelemek için ellerinden geleni yapan yergicilerin, hem İslam öncesinde hem de İslam sonrasında mevcut olduğu bir gerçektir[51]. Üstelik hicviyeler çoğu zaman kolektif olduğundan, belirli bir grubun ırzı topluca yergi malzemesi haline getirilebilmektedir. Genellikle kabile büyüklerinin kusurları, tüm kabileye mal edilmektedir. Hicviyelerde bireyselliğin gözetilmemesi, İslam sonrasında da devam edecektir. Hatta bir kentin tümünü hedef alan hicviyeler bulunmaktadır. Bu temadaki yergiler, M. Faruk Toprak’ın *Arap Şiirinde Şehirlere Hiciv* adlı makalesinde detaylı şekilde ele alınmaktadır. Şehirleri hicveden ilk kasidelerden birisi, *muḫaḍram* şairlerden olan (Ḳays b. ‘Amr) en-Necâşî el-Ḥâri̱sî (ö.40/660 [?])’ye aittir. Ramazanda yemek yemesi dolayısıyla, Hz. Ali tarafından cezalandırılan en-Necâşî, öcünü Kûfe şehrini ve halkını hicvederek almayı deneyecektir. Hicviyesinde son derece fahiş bir dil kullanan şair, Kûfelilerin sığırlarla çiftleştiğini anlatmaktadır[52].

---

[49] el-Mufaḍḍal eḍ-Ḍabbî, Bty., s.310.
[50] Ġâzî Ṭuleymât, ‘İrfân el-Eşḳar, 1432/2011, s.221.
[51] Ḥassân b. S̱âbit, 2006a, c.I, s.175.
[52] M. Faruk Toprak, *“Arap Şiirinde Şehirlere Hiciv”*, **Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2001, c.I, S.1, s.7.

Arap hicvinin sürekli aşırılaşma eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir. Hem barışta hem de savaşta söylenen hicviyeler, yeri geldiğinde son derece şiddetli olabilmektedir. Özellikle İslam sonrasındaki hicviyelerin daha fazla aşırılaşma eğilimi göstermesi, yöneticilerin, yergicilerin dilini kesmeyi arzulayacak kadar bunalmasına sebebiyet verecektir[53]. Hicviyeler, bazen silahlı çatışmalara dönüşebilmektedir. İslam sonrasında devletleşme sürecinin hızlanması sonucunda, yergi nazımcılığı İslam öncesine nazaran çok daha tehlikeli bir hal almıştır. Hicviyeleri dolayısıyla, yergicilere suikastlar düzenlendiği bilinmektedir[54]. İslam'ın putperestliğe karşı yürüttüğü savaş başarıyla sonuçlandığında, suikastlar yerini hapis cezalarına bırakacaktır[55]. Elbette bunda, yergicilik faaliyeti yürütenlerin, İslam'ı kabul etmiş olmasının büyük rolü vardır. Dönemsel iktidarlar ne kadar baskıcı olursa olsun, tarih boyunca korkusuzca hiciv nazmetmekten çekinmeyen yergiciler daima çıkagelmiştir. Araplar açısından buradaki en büyük değişim, kabilelerin merkezi otoriteye karşı gelmeyi istememesi yüzünden, hiciv şairlerinin kabile desteğini nispeten kaybetmiş olmasıyla ilişkilidir.

İslam'ın doğuşunun ardından Müslümanlarla İslam karşıtları arasında meydana gelen mücadelelerde, hiciv sanatı oldukça önemli bir rol üstlenmiştir. Hz. Peygamberin yergicilere büyük önem verdiği, hicvi teşvik ettiği ve onları meleklerin desteğiyle müjdelediği gözlemlenmektedir[56]. Kur'ân-ı Kerîm'de Müslüman yergicilerin, gösterdikleri yararlılıklar dolayısıyla, kınanan şairlerin arasından çıkartıldığı bilinmektedir[57]. Çünkü bu hicivciler, şiirleriyle Müslümanları hedef alan İslam aleyhtarlarına karşı misilleme yapılmasında büyük gayretler göstermişlerdir. Hiciv sanatı, Râşid Halifeler Döneminde

---

[53] Muhammed b. Sellâm el-Cumaḥî, **Ṭabaḳâtu'ş-Şu'erâ**, (haz. Josef Hell, Taha Ahmed İbrahim), Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1422/2001, s.71.

[54] W. Montgomery Watt, **Muhammed at Medina**, Oxford, Clarendon Press, 1956, s.18.

[55] Muhammed Muhammed Huseyn, **el-Hicâ' ve'l-Heccâ'ûn fî'l-Câhiliyye**, el-Cemâmîz, Mektebetu'l-Âdâb, Bty., s.69; Ebû Kâsım İbn 'Asâkir, **Târîẖu Medîneti'd-Dimaşḳ**, (thk. Ömer b. Ġurâme 'Amrî), Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1417/1997, c.XLIX, s.475-476.

[56] Ebû Ömer İbn 'Abdi'l-Berr, **el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aṣḥâb**, (thk. Ali Muhammed el-Becâvî), Beyrut, Dâru'l-Cîl, 1412/1992, c.II, s.345.; Muhammed b. Muṣliḥi'd-Dîn Mustafa Şeyẖzâde, 1419/1999, c.VI, s.329.

[57] **Kur'an-ı Kerim**, 5. Bs., İstanbul, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018, 26/224–227.; Ahmed b. 'Alî b. Ḥacer el-'Asḳalânî, **el-İṣâbe fî Temyîzi'ṣ-Ṣaḥâbe**, Beyrut, el-Mektebetu'l-ʿAṣriyye, 1433/2012, s.874.

mevcut şartlara hızla uyum sağlayarak mevcudiyetini sürdürmüştür. Bu asırda ve ilerleyen dönemlerde, hicvin askerlikle olan ilişkisi devam etmiştir. Çünkü savaşlar hiçbir zaman son bulmamış, bağımsız kabilelerin etkinliği tamamen ortadan kaldırılamamış ve imparatorluğun genişlemesi sonucunda pek çok yeni düşman ortaya çıkmıştır. Askeriye bağlamında gelişen bu tür şiirler, ordunun içerisindeki mevcudiyetini gelecek dönemlerde de sürdürecektir[58]. Dinî gruplaşmalar, siyasî hizipler, ırksal ayrılıklar ve dünya görüşlerinin farklılığı, hicvin tarih boyunca Arap şiirinin en gözde türlerinden birisi olarak kalmasına imkân tanıyacaktır.

Hiciv sanatının ortaya çıkışı ve gelişmesi, Arap edebiyatının en heyecan verici konularından birisidir. Hicvin akademik açıdan doğru şekilde tetkik edilebilmesi için, ilk yergisel prototiplerden en gelişmiş kaside örneklerine kadar, mevcut tüm verilerin detaylı bir incelemeye tabi tutulması zorunludur. Takdir edileceği üzere, bu iş tabiatı gereği son derece çetrefillidir. Çünkü belirsiz sınırlara sahip olan hiciv sanatı, kapsam açısından geniş bir alanı işgal ettiği gibi, giriftlik noktasında da bir hayli kafa karıştırıcıdır. Hiciv sanatının nasıl olması gerektiğiyle ilgilenen eski müellifler, bu ürünlerin bilimsel kıstaslara göre derlenmesi hususunda aynı gayreti gösterememişlerdir. Aslında onların bu konudaki isteksizliklerini anlamak güç değildir. Zira erken dönem hicviyelerinin iç içe geçmiş karmaşık yapısının üstesinden hakkıyla gelinebilmesi son derece uğraştırıcıdır. Hicvin sınırları oldukça belirsiz, konuları geçişken, anlatımları muğlak ve tehlikelidir. Öte yandan kabilecilik anlayışı gibi belirli temaların fazlasıyla baskınlık kazanması, kaside bünyesine gizlenen diğer yergiselliklerin büyük ölçüde gölgelenmesine neden olarak hicviyelerin tek amaçlı bir düzlemde nazmedildiği izlenimi uyandırabilmektedir. Ancak modern imkânlar sayesinde, eski çağların yazılı kayıtlarının pek çoğunun ulaşılabilir hale gelmesinden ve teknik sınıflandırma yöntemlerinin yeterince gelişmiş olmasından cesaret alınarak bu gizemli sanatın bütün incelikleriyle gün yüzüne çıkarılabileceği hususunda iyimser olunması mümkündür.

---

[58] Carlo-Alfonso Nallino, **La littérature arabe des origines à l'époque de la dynastie umayyade**, (çev. Charles Pellat), Paris, G.P Maisonneuve, 1950, s.170-172.

I. BÖLÜM

1.1. HİCİV (HİCÂ') TERİMİNİN ETİMOLOJİSİ

Türkçedeki yergi veya hiciv teriminin, Arap dilindeki karşılığı, *"el-hicâ'"* (الهِجَاء) sözcüğüdür. Aynı kökten gelen ve aynı anlamı taşıyan, *"el-hecv"* (الهَجْو) kelimesinin, *"el-hicâ'"* sözcüğüne kıyasla, geniş bir kullanım alanı kazanamadığı görülmektedir. Edebiyattaki terminolojik niteliğini, İslam öncesinde kazandığı hususunda hiçbir şüphe bulunmayan, *"el-hicâ'"* terimi, sözlükte, *"şiirle sövmek"* manasına gelmektedir[59]. Bünyesinde ağırlıklı olarak hakaret içerikli eleştiri ve aşağılama bulunduran, manzum veya mensur bütün edebî ürünler, hiciv kapsamında değerlendirilebilmektedir[60]. Arap edebiyatında, hedef alınan kişi veya grupları, iğneleyen, karalayan, tehdit eden veya alaya alan bütün noktalar, bir şekilde hiciv sanatıyla doğrudan doğruya ilişkilidir. Her şeyden önce, *mertlik* veya *muruvve* kavramının, klasik Arap hicviyle direkt olarak alakalı olduğu vurgulanmalıdır. Çünkü klasik hicviyelerde, yerilen kişinin işe yaramaz olduğunun anlatılması, bireyin veya kabilenin, mertlik erdemini ihlal etmesi üzerinden gerekçelendirilmektedir. Hicvin başarısı, hicvedilen kişinin yetersizliğinin anlatılabilmesine ve yergicinin dehasına göre ölçülmektedir[61].

"Hicâ'" sözcüğünün etimolojik arka planı, en az Arap yergisinin gizemli kökeni kadar heyecan vericidir. İbn Manẓûr (ö. 711/1311)'un *Lisânu'l-'Arab* adlı ansiklopedik sözlüğünde, bu terimin, *"hecâ"* هَجَا fiilinin mastarı olduğu belirtilmektedir. *Muḍâri'* hali *"yehcû"* (يَهْجُو) olan eylemin diğer mastarları, *"hecv"* (هَجْو) ve *"tehcâ'"* (تَهْجَاء) kelimeleridir. Bu kökün yaygın kullanımının, *"şiirle küfretmek"* manasını ihtiva ettiği

[59] Mecdu'd-dîn Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî, 2005, s.1345.
[60] Türk Dil Kurumu, "hicvetmek" fiilini, *"alay yolu ile yermek"* tanımıyla açıklamaktadır. "Hiciv" teriminin izahı içinse, okuyucu, sözcüğün eş anlamlısı olan, *"yergi"* maddesine yönlendirilmektedir. Ayrıca burada, hiciv kelimesinin, Türkçeye, Arapçadaki *"hicv"* sözcüğünden geçtiği de belirtilmektedir. **Türkçe Sözlük**, 1998, c.I, s.991.
[61] James E. Montgomery, *"Dichotomy in Jâhilî Poetry"*, **Journal of Arabic Literature**, 1986, c.XVII, s.5.

ve methiyenin (*medḥ*) zıddı olduğu ifade edilmektedir. *"Tehâcâ"* (تَهَاجَى) fiili, kişilerin birbirini hicvetmesi manasına gelmektedir. Aralarında cereyan eden işe ise, *"uhcuvve"* (أُهْجُوَّة), *"uhciyye"* (أُهْجِيَّة) veya *"muhâcât"* (مُهَاجَاة) adları verilmektedir[62]. Kendisini hicveden birisine yönelik, Hz. Peygamberin ettiği bir beddua, İbn Manẓûr gibi sözlükçüler tarafından, hiciv teriminin kullanımına kanıt olarak sunulmaktadır[63]. Bu hadisin bir rivayeti, şu şekildedir: "اللّهُمَّ إنَّ فلانًا هَجَانِي وَهُوَ يَعْلَمُ أَنِّي لَسْتُ بِشَاعِرٍ فَاهْجُهُ، اللّهُمَّ والعَنْهُ عَدَدَ مَا هَجَانِي " *"Allah'ım, Filan kişi beni hicvetti. Benim şair olmadığımı biliyor. Sen de onu hicvet! Allah'ım, beni hicvettiğinin sayısınca ona lanet et[64]!"*

İbrani dilinde, *"kısık sesle bir şeyler söylemek, mırıldanmak"* manalarına gelen, *"h-g-h"* (הגה) kökü ile Arapçadaki *"hecv"* (هَجْو) kökü, etimolojik açıdan, eşasıllıdır[65]. Aynı kök, Süryanicede, *"tefekkür etmek"* manasındaki, *"hgo"* (axgh) kelimesiyle karşımıza çıkmaktadır[66]. Bu sözlükbirimi, esasen Arami, Tigre ve Ugaritik dillerinde de bulunan, Semitik *"h-g-y"* köküne dayanmaktadır. Söz konusu kelime, benzer şekilde tüm bu dillerde, *"konuşmak, okumak, saymak* ve *mırıldanmak"* manalarını ihtiva etmektedir. "Okumak" ve "düşünmek" arasındaki benzerlik, Talmud, Midraş ve Targum metinlerindeki, *"h-g-y"* kökünde de karşımıza çıkmaktadır. Keza Kumran metinlerinde de görülen benzer manalar, oldukça ilginç şekilde, sözleri yozlaşmış insanların telaffuzları ile ilişkilendirilmektedir[67].

Görüldüğü üzere, pek çok Sâmî dilinde, *"hcv"* kökü, ortak bir asla işaret etmektedir. Dolayısıyla bu sözcüğün, çok eski bir tarihte, Asıl Sâmîce *(Ursemitisch, Proto-sémitique)*'den diğer alt dillere aktarılmış

---

62 Ebû'l-Faḍl İbn Manẓûr, Bty., c.XV, s.353.
63 Ebû'l-Faḍl İbn Manẓûr, Bty., c.XV, s.353.
64 Muhammed Faḫruddîn er-Râzî, **Tefsîru'l-Faḫri'r-Râzî**, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1401/1981, c.II, s.77.
65 Eduard König, **Hebräisches und aramäisches Wörterbuch zum Alten Testament**, Leipzig, Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, 1910, s.75.; J. L. Bensew, **Ozar haschoroschim, hebräisch-deutsches und deutsch-hebräisches Wörterbuch über das Alte Testament**, 4. Bs., Viyana, Verlag von J. Knöpflmacher und Söhne, 1862, c.I, s.123.
66 Robert Payne Smith, **A Compendious Syriac Dictionary**, (edit. J. Payne Smith), Indiana, Eisenbrauns, 1998, s.99; Simon Atto, **Süryanice-Türkçe Sözlük**, 2. Bs., Hollanda, Simon Atto, 1990, s.52.
67 Terje Stordalen, *"Ancient Hebrew Meditative Recitation"*, (edit. Halvor Eifring) **Meditation in Judaism, Christianity and Islam: Cultural Histories**, Londra-Yeni Delhi, Bloomsbury, 2013, s. 22.

olduğunu düşünmek mümkündür. Yahut kelime, İbraniceden veya Aramiceden ödünçlenmiş ve zamanla Arapçalaşmış olabilir. Yahudi dinî terminolojisinde, kökün, *"mırıldanmak"* manasını taşıdığı göz önünde bulundurulduğunda, beddua formundaki ilk hiciv nüvelerinin, büyüsel ayinlerde, kısık sesle mırıldandığı varsayımına ulaşılabilir. Bu çıkarım sayesinde, ikinci teorinin de mantıklı bir zemine oturtulabileceği itiraf edilmelidir. İlk kez hangi dilde ortaya çıkmış olursa olsun, bahsi geçen kelimenin, antik çağlarda ve geniş bir coğrafyada yayılım göstermiş olduğu aşikârdır. Üstelik bu yayılım, yalnızca Sâmîlerin hüküm sürdüğü dilsel sahalarda gerçekleşmemiştir. Örneğin; *"hcv"* kökü, Hint-Avrupa dillerinden olan Eski Ermeniceye, "*hecelemek* ve *hece*" manalarındaki, *"heg"* (հեգ) ve *"hegenay"* (հեգենայ) sözcüklerine dönüştürülerek aktarılmıştır[68]. Dolayısıyla bu terimin, büyüsel boyutunu veya edebî anlamını kazanmaksızın, bu kadar geniş bir sahada yayılım sağlamış olabileceğini düşünmek pek mümkün değildir.

Hiciv teriminin, büyüsel ayinlerle ilişkisinin terminolojik bağlantıları, Arap dili üzerinden de bulgulanabilmektedir. Çünkü dinsel tilavetlerle veya büyüsel ayinlerle alakalı olan "*hecelemek, okumak* ve *tek tek saymak"* manaları, Arapçada da karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; Ḳays kabilesinden birisine: *"Kur'ân okuyor musun?"* diye sorulduğunda, *"Allah'a yemin ederim ki, ondan bir harf dahi okumuyorum."* "وَاللهِ مَا أَهْجُو مِنْهُ حَرْفًا" *(Vallahi, mâ ehcû minhu ḥarfen.)* cevabı alınmıştır[69]. Bu alıntıya eserinde yer veren ez-Zemaḫşerî, söz konusu kelimenin, "yergi" anlamını kazanmasını izah etmek amacıyla, "teker teker saymak" manasını, "kişinin ayıplarının teker teker sayılmasıyla" ilişkilendirmektedir (*Fulân yehcû fulânen: Yu'addidu me'âyibehu*)[70]. Ancak bu çıkarımın, temkinli davranmak kaydıyla, köken yakıştırması (*Volksetymologie, Étymologie populaire*) olduğu düşünülebilir. Çünkü Arapçada, hem "seslem" hem de "yergi" anlamlarına gelen *"hicâ'"* sözcüğünün, ilk kazandığı mananın, hangisi olduğunun tespit edilebilmesi, ez-Zemaḫşerî için bile imkânsızdır. Arapların, yazıcılık faaliyetlerine geç bir tarihte başladığı göz önüne alındığında, sözcüğün, ilkin büyüsel lanetlerin telaffuzuyla ilişkili olarak,

---

[68] H. Hübschmann, *"Die semitischen Lehnwörter im Altarmenischen"*, **Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft**, 1892, c.XLVI, S.2, s.242.
[69] Ebû'l-Ḳâsım Câru'l-lah ez-Zemaḫşerî, **Esâsu'l-Belâġa**, (thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd), Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1419/1998, c.II, s.365.
[70] Ebû'l-Ḳâsım Câru'l-lah ez-Zemaḫşerî, a.g.e.

Arapçaya geçmiş olduğu varsayılabilir. Muhtemelen Araplar, "seslem" manasındaki *"hicâ'"* sözcüğünü, kâtiplik faaliyetleriyle uğraşan İbranî bilginlerin kullandığı, "söz" manasındaki, *"hege"* (הֶגֶה) kelimesinden ödünçlemiştir[71]. Ancak Arapların, terime yergisellik manasını, yanlışlıkla mı yoksa mecazen mi yüklediği bilinmemektedir.

"Hcv" kökü, Arapçaya başka dillerden aktarılmış olsa dahi, bu tabana, edebî açıdan, "yergi" manasının kazandırılması, muhtemelen büyük ölçüde Arapların marifetidir. Arap edebiyatında, *"hicâ'"* terimi, çoğu zaman, İslam öncesinden aşina olduğumuz yergicilik ürünlerini ifade etse de, bazen farklı manalar kazanabilmektedir. Genellikle bu durumun, dış kültürlerle etkileşimin arttığı dönemlerde, yoğunluk kazandığı gözlemlenmektedir. Örneğin; ilk çeviri faaliyetleri esnasında, Ebû Bişr Mattâ b. Yunus (ö. 328/940), Aristoteles'in ***Poetika***'sını Arapçaya tercüme ederken, "komedya" manasındaki, "*kōmōidía*" (κωμῳδία) sözcüğünü, *"hicâ'"* kelimesiyle tercüme etmiştir. "Tragedya" manasındaki, *"tragōidia"* (τραγῳδία) sözcüğünün karşılığı olaraksa, *"medîḥ"* terimini kullanmıştır. Söz konusu çeviride, *"Tam da bu ifade, trajediyi komediden ayırıyor. İkincisi daha aşağı kişileri, ilki daha üstün kişileri mevcut insanlara sunma eğilimindedir."* cümlesi, *"Bu tam olarak medîḥ ve hicâ' arasındaki farkı oluşturur. İkincisi daha rezil, ilki de daha üstün insanlara öykünmek ve onları temsil etmektir."* ifadesi ile karşılık bulmaktadır. Bu iki terim için, el-Kindî'nin de aynı kelimeleri kullanmayı tercih ettiği görülmektedir[72]. Dönemin çevirmenleri tarafından, okuyucunun bildiği ifadelerin kullanılmasının arzulanması, çeviri hareketinin öncülerinin, kelime seçimlerindeki, bu tercihlerini açıklayabilir. Geniş ölçüde yaygınlık kazanamadığından, eski çevirmenlerin bu yanlış tercümesi, modern leksikografi çalışmaları açısından, herhangi bir karşılığa sahip değildir.

---

[71] Eduard König, 1910, s.75.; Marcus Jastrow, **A Dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic Literature**, Londra-New York, Luzac & Co.- G.P. Putnam's Sons, 1903, s.330.

[72] Uwe Vagelpohl, *"The Rhetoric and Poetics in the Islamic World"*, **Aristotle and the Arabic Tradition**, (edit. Ahmed Alwishah, Josh Hayes), Cambridge, Cambridge University Press, 2015, s.87-88.

1.2. ESKİ ARAP HİCVİNİN KÖKENİ

1.2.1. Arap Hicvinin Antik Dünyadaki Kökeni

Arap edebiyatındaki hicivcilik geleneği, antik dünyanın yergileriyle mukayese edildiğinde, Araplar arasındaki hicivcilik anlayışının, büyük ölçüde özgün bir kültürel aktarıma dayandığı gözlemlenmektedir. Dünya edebiyatının ilk yergileri, muhtemelen bugünkü Arap dünyasının sınırları içinde kalan, eski yerleşim birimlerinde söylenmiştir. Ancak hicvin başlangıcının tarih öncesine uzanması dolayısıyla, sürecin ilk örneklerinin mahiyeti veya ilk yergicilerin kim olduğu, aralanması güç bir sır perdesinin ardına gizlenmiş durumdadır. Eski Mısır'ın, Mezopotamya'nın ve ilk Sâmî yerleşkelerinin hicivcilik faaliyetleri hakkında, ne yazık ki tatmin edici verilere sahip değiliz. Bilindiği üzere, geçen zamanın ve yıkıcı savaşların tahripkâr gücüne dayanamayan dikili taşlar, kil tabletler ve papirüsler, büyük ölçüde kayıp tarihin tozuna bulanmıştır. Dolayısıyla zaferlerinin ardından düşmanlarını yeren kahramanların hicviyeleri veya din karşıtlarına beddua formunda lanetler okuyan kâhinlerin büyüsel yergileri, çoğu kez yok olmaktan kurtulamamıştır[73]. Yine de bu coğrafyanın en eski hiciv örneklerinin mahiyeti hakkında tutarlı fikirler edinmemize olanak sağlayacak bir takım temel verilere ulaşılması hususunda büsbütün karamsarlığa düşülmesi de doğru olmayacaktır. Nitekim yergisel anlatımlar içeren az miktardaki kayıt, günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır.

Eski Mısır'da hicivcilik faaliyetleriyle uğraşıldığı bilinmektedir. Belirli meslek dallarını olumsuz şekilde ele alan, *"Meslekler Hicvi"* yahut *"Dua-Kheti Öğretisi"* (*Die Lehre des Cheti)* adındaki metin, bunun en güzel örneklerinden biridir. Geçmişi muhtemelen M.Ö. 2150-1750 yıllarına kadar uzanan bu Eski Mısır anlatısının[74], dolaylı yollardan Arap hicvine de ilham vermiş olması, zayıf bir ihtimal olsa da mümkündür. Nitekim kadim kültürlerin hicivcilik öğretilerinin, Sâmî bilginler arasında bir şekilde aktarılageldiği bilinmektedir. Örneğin; M.Ö. 2. yüzyılın

[73] Sâmî ed-Dehhân, Bty., s.7.
[74] John A. Wilson, **Ancient Near Eastern Texts: Relating to the Old Testament**, (edit. James B. Pritchard), 5. Bs., Princeton-New Jersey, Princeton University Press, 1992, s.432.

başlarında, Yahudi âlimi Ben Sira'nın, Eski Mısır'daki bu yergiye *Sirak* kitabında başvurduğu gözlemlenmektedir[75]. Dolayısıyla Arapların Antik Mısır hicivciliği ile gerçekten de bir bağlantısı varsa, bu iletişim ağı yalnızca kadim öğretilerin Arabistan'daki taşıyıcılığını üstlenen İbranî bilginlerinin aracılığıyla kurulmuş olabilir. İslam öncesinde ve İslam'ın ilk yıllarında Yahudi bilgeliği, Arap kabileleri arasında gereğince takdir edildiğinden, bu iletişim ağının bir şekilde kurulmuş olması mümkündür.

Eski Arapların, belirli meslek gruplarını hicvetmeye meraklı olduğu, sağlam verilerle kanıtlanabilmektedir[76]. Ancak Arapların bu yergilerde kadim kültürlerden ne dereceye kadar etkilendiğinin sağlam bir yargıya bağlanması söz konusu olduğunda, aynı kesinlikten söz etmek mümkün değildir. Antik Mısır'daki *Meslekler Hicvi* ile erken dönem Arap yergilerinden birinin kıyaslanması, durumun bir dereceye kadar somutluk kazanması açısından yararlı olacaktır. Örneğin; söz konusu antik metinde, ziraatla uğraşmayı angarya olarak gören Mısır seçkinleri, tarım işçiliğini şu şekilde yergiselleştirmektedir: *"Tarla işçisi sonsuza dek feryat eder. Sesi kuzgununkinden bile daha yüksektir. Parmakları aşırı ufunetle ülser olmuştur. Delta çalışmasında bitap düşmüştür; paçavralar içindedir. Aslanlar arasında iyidir; ama tecrübesi acılıdır. Sonra angarya üçe katlanır. Eğer oradaki bataklıklardan dönerse, angarya onu mahvettiği için, evine bitap düşmüş şekilde ulaşır[77]."*

Tarım işçiliğinin, Arap şiirinde nasıl yergiselleştirildiğine baktığımızda, Bedevî bakış açısının muazzam bir baskınlık kazandığı gözlemlenmektedir. Örneğin; Meymûn b. Ḳays el-A'şâ (ö.7/629?), bedevi adetleri gereğince, deve sürülerine sahip olmakla övünürken, ziraatla uğraştıkları gerekçesiyle İyâd kabilesini hicvetmektedir:

"لَسْـــــنَا كَمَـــــنْ جَعَلَـــــتْ إِيَادٌ دَارَهَـــــا   تَكْرِيـــــتَ تَنْظُـــــرُ حَبَّهَـــــا أنْ يُحْصَـــــدَا

قَوْمـــــاً يُعَـــــالِجُ قُمّـــــلاً أبْنَـــــاؤُهُمْ   وَسَلَاسِـــــلاً أُجُـــــداً وَبَاباً مُؤصَـــــدَا

---

[75] Chris A. Rollston, *"Ben Sira 38:24-39:11 and the "Egyptian Satire of the Trades": A Reconsideration*", **Journal of Biblical Literature**, c.CXX, S.1, s.131-139.

[76] Meymûn b. Ḳays el-A'şâ, Bty., s.231.; Muhammed Muhammed Huseyn, Bty., s.72.

[77] William Kelly Simpson, **The Literature of Ancient Egypt: An Anthology of Stories, Instructions, and Poetry**, (çev. Robert K. Ritner, William Kelley Simpson vd.), 3. Bs., New Haven-Londra, Yale University Press, 2003, s.434.

جَعَـــــلَ الإِلَـــــهُ طَعَامَنَـــــا فِي مَالِنَـــــا   رِزْقــــاً تَضَـــمَّنَهُ لَنَـــا لَـــنْ يَنْفَـــدَا"

"(Sen bizi İyâd gibi çiftçilik ehli mi sandın?) Tikrit'i yurt edinip (tarlaya ektiği tohum) tanesinin hasat edilmesini gözleyen İyâd gibi (ziraatla uğraşacak kişiler) değiliz biz.

Onlar öyle bir kabiledir ki, (bitlendiklerinden) oğulları bit tedavisiyle uğraşır; zincirlerle sağlamlaştırılmış, üzerlerine kapı(lar) örtülmüştür. (Onlar bizim gibi babayiğit bedeviler değildir.)

el-İlah, bizim aşımızı malımızın içinden (yani deve sürülerimizden) vermiştir. Bize, garantisini sağladığı, asla tükenmeyecek bir rızık (vermiştir)[78]."

Görüldüğü üzere, Eski Mısırlılarla Arapların, hiciv hususunda bazı ortak fikir nüvelerine sahip olduğu bir gerçektir. Ancak bu fikirlerin işlenişinde, doğal olarak büyük kültür farklılıkların bulunduğu gözlemlenmektedir. Arap hicvine ilham vermesi ihtimal dâhilinde olan tek medeniyet, Mısır değildir. Nitekim pek çok konuda ilkleri gerçekleştirmesine alışık olduğumuz Sümer medeniyeti, çevrelerindeki göçebe topluluklara, hiciv sanatı hususunda da ışık tutmuş olabilir. Sümerlilerin kaleme aldığı antik yergilerdeki anlatım tarzları dikkate alındığında, söz konusu edebî ürünlerle Arap hicviyelerinin arasında, büyük benzerliklerin gözlemlenebileceği görülmektedir. Örneğin; bu metinlerde, Sami halklarından olan Amurruların (*Mar.tu*) barbarlıkları, eski Arap hicviyelerinde olduğu gibi, açık ifadelerle anlatılmaktadır. Burada, bazı Arap yergicilerinin benimsemiş olduğu anlatım tarzlarına benzer şekilde[79], hedef alınan kişinin yerilmesi, onun övülecek değerlerden soyutlanması üzerinden gerçekleştirilmektedir. Diğer bir deyişle, eleştirmenler tarafından tercih edilen Arap hicviyelerinde olduğu gibi, hedef alınan kişinin yerilmesi, olumsuzluk ögesi (*negative particle*)'nin yardımına başvurularak dolaylı bir anlatım üzerinden gerçekleştirilmektedir: *"Mar.tu, tahılı bilmez… Ne ev bilir ne kent…*

[78] Meymûn b. Ḳays el-A'şâ, Bty., s.231.
[79] İbn Reşîḳ el-Ḳayrevânî, 1401/1981, c.I, s.123.

Mar.tu, yer mantarı eşer… Dizlerini (tarım yapmak için) bükmez; çiğ et yer. Ömrü boyunca hiç evi olmaz. Ölümünün ardından gömülmez[80]*.”*

Kolaylıkla fark edileceği üzere, buradaki anlatım tarzları, erken dönem Arap hicviyelerini fazlasıyla anımsatmaktadır. Öte yandan söz konusu metnin yergiselliğinin, Arap hicvine aktarılırken eksen kaymasına uğradığı gözlemlenmektedir. Nitekim Sümerlilerin yerdiği grup, Sâmî halklarından olan göçebe bir topluluktur. Hal böyle olunca, yerilen tarafın hicvedildiği noktalar, Bedevî Arapların yaşam biçimleriyle aynıdır. Dolayısıyla Araplar, yerleşik toplumların göçebe toplumlara yönelttiği yergileri kendi kültürlerine uyarlayarak yergiselliklerini yeniden ayarlamış olmalıdır. Örneğin; Sümer yergilerinde tarım yapmamak hicvediliyorken, Araplar tarafından ziraatla uğraşmak hicvedilmektedir[81]. Sümer hicivlerinde tahıl ürünleriyle beslenmemek yerilirken, Arap hicvinde buğday veya Irak hurması gibi tarımsal ürünler hicviyelere konu edilmektedir[82].

Bu antik metinde, belirli yiyeceklerin yenilmesinin yerilecek bir özellik olarak kabul edilmesi gerektiği fikrinin, Sümerliler tarafından ortaya atıldığı gözlemlenmektedir. Arap şairlerin, bu öncü fikirleri büyük ölçüde benimseyerek hicviyelerinde tatbik etmeye başladığı aşikârdır. Elbette Arap hicvinde yerilen yiyeceklerin hangisi olması gerektiği belirlenirken, toplumun kendi kültürel değerleri esas alınmaktadır. Örneğin; Arap yergilerinde *seḫîne*[83] veya hurma süprüntüsü gibi belirli yiyecekleri yiyenler hicvedilmektedir[84]. Çiğ et yenmesi, Sümer'de olduğu gibi, Arap kabileleri arasında da hicvedilmektedir. Zuheyr b. Ebî Sulmâ (ö. H.Ö.13/609) gibi İslam öncesinin meşhur yergicileri, çiğ et yenmesini hak yenmesinin simgesi olarak yergiselleştirmektedir[85]. Gıda maddelerinin verdiği haz, damak zevkine göre değişiklik arz ettiğinden,

---

[80] Trevor Bryces, **Ancient Syria: A Three Thousand Year History**, Oxford, Oxford University Press, 2014, s.17.
[81] Meymûn b. Ḳays el-A‘şâ, Bty., s.231.
[82] Rudolf Geyer, **Gedichte und Fragmente des 'Aus ibn Ḥajar**, Viyana, In Commission bei F. Tempsky, 1892, s.7, 36-37.
[83] Ebû Ömer İbn ‘Abdi'l-Berr, 1412/1992, c.III, s.1325.
[84] İbn Hişâm, **es-Sîretu'n-Nebevîyye**, (haz. Mustafa es-Saḳḳâ, İbrahim el-Ebyârî, ‘Abdu'l-Ḥafîẓ eş-Şelebî), 2. Bs., Mısır, Mustafa el-Bâbî el-Ḥalebî ve Evlâduhu, 1375/1955, c.II, s.212-213.
[85] Zuheyr b. Ebî Sulmâ, **Şerḥu Dîvâni Zuheyr b. Ebî Sulmâ**, (haz. Ḥamdû Ṭammâs), 2. Bs., Beyrut, Dâru'l-Ma‘rife,1426/2005, s.9-15.; Ayrıca Bkz.: **Kur'an-ı Kerim**, 49/12.

Araplar arasında bu hususta sabit yargıların benimsenememiş olması şaşırtıcı değildir.

Sümer'in hicivcilik geleneklerinin, Amurrular gibi bölgenin göçebe Sâmî halklarının dolaylı aracılığıyla Arap yergiciliğine aktarılmış olabileceğine dair bazı dilbilimsel savlar ortaya atmak mümkündür. Bunun kanıtlanması için etimolojiye ve biçimsel incelemeye başvurduğumuzda, ikna edici bazı sonuçlara ulaşılabilir. Sümerliler tarafından, yaklaşık M.Ö. 2000 yıllarında ortaya konduğu düşünülen yergisel içerikli edebî bir deneme, bu açıdan hayati öneme sahiptir. Söz konusu metin, Sümer ülkesindeki günlük eğitim-öğretim yaşantısını ironik bir dille ele almaktadır. Eğitimdeki aksaklıkları, döneme özgü yergisel bir üslupla aktaran yazı, muhtemelen tarihin kayıtlı ilk "yağcılığını" da konu edinmektedir. Metnin anlatım tarzı, Arap yergilerine fazla benzemese de düzensiz uyakların kullanılması, Arap edebiyatındaki yergisel kâhin secilerini belirli bir ölçüye kadar anımsatmaktadır. Örneğin; metnin girişinin transliterasyonu şu şekildedir:

"dumu-é-dub-ba-a u-ul-la-la-àm me-šè ì-du-dè-en

é-dub-ba-a-šè ì-du-dè-en[86]"

Bu yergide kullanılan bazı sözcüklerin, dolaylı yollardan Arapçaya ödünçlenmiş olması, iki edebiyatın arasındaki kadim ilişkinin etimolojik kanıtlarındandır. Örneğin; Sümercede *"okul"* manasına gelen *"é-dub-ba"* (*tablet-evi*) kelimesi[87], Arap dilindeki *"edebiyat" "edeb"* (أَدَب) terimine ilham vermiş olmalıdır. Yazıcılıkla ilgi başka kelimelerin de Sümerceden ilham alınmış olması muhtemeldir. Diller arasındaki bu etkileşim göz önüne alındığında, bahsi geçen Sümerce sözlükbiriminin pek çok dile ödünçlenmiş olması, eski Araplarının Sümer yergiciliğinden bir şekilde etkilendiğinin kanıtlandırılabilmesi açısından, son derece önemli bir etimolojik delil mahiyeti kazanmaktadır[88]. Zira söz konusu

[86] Samuel Noah Kramer, *"Schooldays: A Sumerian Composition Relating to the Education of a Scribe"*, **Journal of the American Oriental Society**, 1949, c.LXIX, S.4, s.199-215.; Samuel Noah Kramer, **Tarih Sümer'de Başlar**, (çev. Hamide Koyukan), 2. Bs., İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2002, s.28-31.

[87] Samuel Noah Kramer, 1949, c.LXIX, S.4, s.199-215.; s.28-29.

[88] Bkz.: Charles James Ball, **Chinese and Sumerian**, Londra, Oxford University Press, 1913, s.59.; Fr. Nork, **Vollständiges Hebräisch-chaldäish-rabbinisches Wörterbuch über das Alte Testament**, Grimma, Verlags-Comptoirs, 1842, s.169.

Sümer yergisi, çetin yazı çalışmalarıyla uğraşmak mecburiyetinde kalan bir öğrenciyi merkezine almaktadır. Dolayısıyla çivi yazısının mucidi olan Sümerlilerin önderliğinde, yazı sanatını öğrenen yabancı milletlerin, bu tarzdaki yergisel metinleri incelememiş olduğunu düşünmek mümkün değildir. Bu yüzden bölgenin kadim Sâmî halklarının hamiliği vasıtasıyla, hicivciliğe dair ilk fikir nüvelerinin Arap kabilelerine kadar ulaştırılmış olduğunu varsaymak yanlış olmayacaktır. Elbette binlerce yıllık bu yergi mirası, Arap kabilelerine ulaştırılana kadar, pek çok dilin ve pek çok neslin râvîliğinden süzülerek muazzam değişimlere uğramış olmalıdır

Muhtemelen Eski Babil, Arap hicvine kaynak teşkil eden önemli kültür duraklarından biridir. Babil'in yergicilik faaliyetlerinin, Arap hicvine yaptığı varsayımsal etki, kesinlikle yabana atılmamalıdır. Nitekim eski Arap yergisinin büyüsel arka planı, sihre meraklı olan Babil halkının dinsel geleneklerinden çok şey kazanmış olmalıdır. Çünkü Babil'in dinî seremonilerinde, hicviyelere benzerlik arz eden söylemlerin kullanıldığı bilinmektedir. Yine de Arap hicvinin büyüsel lanetlemelerle ilişkisinin, hangi medeniyetlerin yönlendirmeleriyle şekillendiğinin tespit edilebilmesi mümkün görünmemektedir. Antik Mısır'da da mezar soyguncularına karşı bir takım şiirsel lanetlemelerin kullanıldığı malumdur. Hindistan ve Çin gibi diğer kadim kültürlerde, barışı bozan, kötülüğe yol açan ve putlara saygısızlık eden kimselere karşı hiciv şiirleri söylenmektedir[89]. Ancak Arap yergisinin, Sâmî yurdunun dışındaki hiciv geleneklerinden etkilenmiş olması pek mümkün değildir.

1.2.2. Eski Arap Hicvinin Büyüsel Kökeni

Eski Arap hicvinin en gizemli yönlerinden biri, bu sanatın bir şekilde büyücülükle ilişkili olduğunu düşünmemize neden olan, son derece ikna edici bazı göstergelerin bulunmasıdır. Araplar arasındaki hicivcilik anlayışının, İslam öncesinden bu yana, bir şekilde lanetlemelerle bağlantılı olarak gelişim gösterdiği gözlemlenmektedir. Yergicilerin, kabilelerinin düşmanlarına veya kendi kişisel rakiplerine karşı söyledikleri ilenme sözleri, esasen klasik yergi kasidelerindeki baskın ögelerden biri değildir. Ancak beddua ifadeleri, erken dönemlerden itibaren, o veya bu şekilde kullanılagelmektedir. *Siḥr* (veya

---

[89] Sâmî ed-Dehhân, Bty., s.7.

daha dar anlamda *ta'vîẕ* (تَعْوِيذ) yahut *ṭılsım* [طِلَّسْم]/*télesma* [τέλεσμα]) ile hiciv arasındaki söz konusu ilişki, muhtemelen her iki sanatın da mevzun söylemlerin aracılığıyla icra ediliyor olmasından kaynaklanmaktadır[90]. İslam öncesi Araplarının dinsel hayatına dair elimizde bulunan veriler göz önüne alındığında, insanların yaşamı üzerinde, dinin fazla etkisi olmadığı kolaylıkla saptanabilmektedir. Ancak eski Arapların büyücülük hususundaki batıl inançlarının ne kadar derine uzandığının çözümlenebilmesi, bu kadar kolay olmayacaktır. Çünkü teorik ve entelektüel bir sistemden uzak olan bu dinsel gelenekler, daha çok büyüsel mahiyetteki uygulamalarla ilişkilidir[91].

Kâhinler ile iletişim kurduğuna inanılan, *tâbi'* (takipçi/yoldaş), *ṣâḥib* (dost), *mevlâ* (arkadaş), *velî* (yakın dost), *ra'î/ri'î* (kâhin) yahut *şeyṭânu'l-kâhin* (kâhin şeytanı) gibi tanımlamalarla adlandırılan, kötü ruhlu, doğaüstü varlıklar, İslam öncesinin dinsel geleneklerinde oldukça önemli bir yer işgal etmektedir. Keza aynı durum, şairler için de geçerli olduğundan, bu varlıklar *şeyâṭînu'ş-şu'erâ'* (şairlerin şeytanları) olarak da anılmaktadır[92]. Anlaşılacağı üzere, kâhin şeytanları ile şair şeytanları arasında son derece yakın bir ilişki söz konusudur[93]. Özellikle erken dönem Arap yergicileri ile ilham cinleri arasındaki ilişkiye dair rivayetlerin günümüze kadar ulaşabilmiş olması, konunun daha iyi anlaşılması açısından önemli bir fırsattır. Bu tarz yaratıklar, *daimónion* (*δαιμόνιον*) gibi farklı adlandırmalarla, pek çok mitolojide yer almasına rağmen, cinlerin veya şeytanların hicivcilikle ilişkilendirilmesi, daha ziyade Arap edebiyatına özgü bir yaklaşımdır. Özellikle İslam öncesindeki standartlaşma aşamasının hemen öncesinde, cinlerin hicivcilikle bağdaştırılmasının, çok daha baskın bir karaktere sahip olduğunu düşünmek mümkündür. Yergicilerin şeytanlardan kuvvet aldığı

---

[90] **Mevsû'atu'ş-Şurûḳ**, Kâhire, Dâru'ş-Şurûḳ, 1994, c.I, s.306.; Ioanne Willmet, **Lexicon Linguae Arabicae: In Coranum, Haririum et Vitam Timuri**, Rotterodami, C. R. Hake, 1784, s.464.

[91] Manuel Ruiz Figueroa, **Mercaderes, dioses y beduinos: El sistema de autoridad en Arabia preislámica**, Meksika, Colegio de México, 1975, s. 92.

[92] Muhammed et-Tuncî, **el-Mu'cemu'l-Mufaṣṣal fî'l-Edeb**, 2. Bs., Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1419/1999, c.II, s.576-577.; Adem Apak, *"İslam Öncesi Arapların Ulûhiyet Anlayışında Kâhinlerin Yeri"*, **Cahiliye Araplarının Ulûhiyet Anlayışı**, (edit. M. Mahfuz Söylemez), Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2015, s.59.

[93] G. van Vloten, *"Dämonen, Geister und Zauber bei den alten Arabern. Mittheilungen aus Djâhitz' Kitâb al-haiwân"*, **Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes**, 1893, c.VII, s.186.

hususundaki intibaın canlı tutulması yönündeki eğilim, muhtemelen edebiyatın kalıplaşmaya başlamasıyla birlikte büyük ölçüde zayıflamıştır. Ancak cinlerin hicivcileri desteklediğine dair göz boyayıcı hurafeler, hem İslam öncesinde hem de İslam sonrasında, belirli şairlerin ekseninde dilden dile dolaşmaya devam edecektir. Örneğin; İslam öncesi şairlerinden ‘Abîd b. el-Abraṣ (ö. 555 [?])’ın, bir takım doğaüstü güçlerden yardım almasının akabinde, daha önce hiç şairlik deneyimi olmamasına rağmen, onurunu zedeleyen kişileri hicvedebilecek kudrete eriştiği anlatılmaktadır[94].

Oryantalizm çalışmaları kapsamında, eski Arap hicvine dair ilk ciddi araştırmayı yapan kişi, Yahudi asıllı Macar müsteşrik Ignaz Goldziher (ö.1921)’dir. Onun *Abhandlungen zur arabischen Philologie* adlı eserinde yer alan *“Ueber die Vorgeschichte der Hiǵâ'-Poesie”* ismindeki bölüm, erken dönem Arap hicvinin büyüsel kökenine dair çok önemli fikirler ihtiva etmektedir. Goldziher’e göre, hicvin başlangıcı, direkt olarak büyücülükle veya lanetlemelerle ilişkilidir. Ruhsal olgunluğa sahip kimseler tarafından belirli şartların sağlanmasıyla ve doğaüstü güçlerin yardımıyla söylenen hicviyelerden beklenen, hedef alınan kişi veya grupların üzerinde olumsuz etkiler bırakabilmesidir[95]. Şiirlerdeki ritmik ahenk, düşmanlarını lanetlemek isteyen büyücülerin başvurduğu duaları (*ed*‘iye) ve ilahileri (*terâtîl*) andırmaktadır. Hatta Hz. Peygamberin hem büyücülükle hem de şairlikle suçlanması bu yüzdendir[96]. Hicviyeler muhtemelen ilk olarak *sec‘* ve *recez* formlarında icra edilmiş, zamanla olgunlaşarak klasik kaside biçimindeki nihai haline evrilmiştir. İslam öncesinde kâhinlerin yoğun şekilde *sec‘* kullandığı bilinmektedir[97].

Hicivle büyücülüğün ortak noktaları, yalnızca ritmik anlatım biçimlerinin benzerliğiyle sınırlı değildir. Karalama ve lanetleme işlemlerinin gerçekleştirildiği esnada, hem hicivcilerin hem de

---

94 Ignaz Goldziher, *“Die Ǵinnen der Dichter”*, **Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft**, 1891, c.XLV, S.4, s.685.
95 Ignaz Goldziher, **Abhandlungen zur arabischen Philologie**, Leiden, E. J. Brill, 1896, c.I. s.27.
96 **Mevsû‘atu’ş-Şurûḳ**, 1994, c.I, s.306.; Şevḳî Ḍayf, **Târîḫu’l-Edebi’l-‘Arabî; el-‘Aṣru’l-Câhilî**, 22. Bs., Kâhire, Dâru’l-Me‘ârif, Bty., c.I, s.196.
97 Georg Jacob, **Altarabisches Beduinenleben: Nach den Quellen geschildert**. Berlin, Mayer & Müller, 1897, s.178.

büyücülerin, bazı özel ritüellere başvurduğu gözlemlenmektedir. Tahmin edileceği üzere, sihirbazlar sanatlarını icra ederken belirli düzenekler vasıtasıyla, etrafındaki insanları etkilemeye çalışmaktadır. Bu süreçte kâhinlerin tütsü yaktığı, maske taktığı ve özel kıyafetler giydiği bilinmektedir. Büyücünün, insanları şeytanlarla iletişim kurduğuna veya ruh göçü yaptığına inandırabilmesi, bu gösterinin en can alıcı kısmıdır. Bu ritüellerde cinlere düştüğü varsayılan görev, büyücüye düşmanlarına zarar vermesinde yardımcı olmaktır. Benzer şekilde, bazı yergiciler hiciv söylemeden önce, rahatsız edici bir görünüme bürünmeye çalışmaktadır. Hicivciler bu süreçte, korkutucu bir imaj oluşturabilmek adına, saçlarını belirli şekillerde tıraşlamakta, başlarının bir kısmını yağlamakta, peştamallarını gevşetmekte ve yalnızca tek ayaklarına ayakkabı giymektedir[98]. Şairlerin bu uygulamalarının, büyücülük geleneklerinin bir yansıması olduğu aşikârdır. Çünkü yalnızca tek bir ayağa ayakkabı giyilmesinin, Hz. Peygamber tarafından özellikle yasaklandığı kaydedilmektedir: “إذا انقطع شِسْعُ نعلِ أحدِكم، فلا يمش في نعلٍ واحدةٍ حتى يُصلِحَها” *“Birinizin ayakkabısının kayışı koparsa, onu tamir edene kadar tek ayakkabıyla yürümesin[99].”* Hz. Muhammed’in tek ayakkabıyla yürünmesini yasaklamasının nedeni, muhtemelen denge probleminden ziyade, bu işlemin büyücülükle ilişkilendirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Goldziher, Balak’ın Balam’dan söylemesini istediği lanet sözlerini, ilk hiciv örneği olarak değerlendirmektedir. Hiciv sanatının lanetlemelerle olan ilişkisinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağını düşündüğü bu kaydın, Arap hicvinin kökenine ışık tutabileceği kanaatindedir[100]. Bu kıssa hakkında Ahd-i Atîk’te geçen pasaj şu şekildedir: *“Şimdi gel, benim için bu kavme lânet et! Çünkü benim için çok kuvvetliler. Belki muzaffer olurum da onu vururuz ve onu memleketten kovarım. Zira biliyorum ki, senin kutlu kıldığın mübarek olur; lanet ettiğinse melun olur[101].”* İlerleyen yıllarda Clément Huart (ö.

---

98 **Mevsû‘atu’ş-Şurûḳ**, 1994, c.I, s.306.; İbrâhîm Şemseddin, **Ḳıṣaṣu’l-‘Arab: Mevsû‘a Turâs̱iyye Câmi‘a**, Beyrut, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1423/2002, c.IV, s.65-67.
99 Ebû ‘Avâne Yakup b. İshak, **Musnedu Ebî ‘Avâne**, (thk. Eymen b. ‘Ârif ed-Dimaşḳî), Beyrut, Dâru’l-Ma‘rife, 1419/1998, c.V, s.266.
100 Goldziher, Ignaz, 1896, c.I. s.42.
101 **The Holy Bible: King James Version**, ABD, Hendrickson Publishers, 2011, Numbers, 22:6, s.83.

1926), Golziher'in bu tezini benimseyecektir[102]. Böylelikle Arap hicvinin ilk örneklerinin, düşmana karşı söylenen lanetlemelerden ibaret olduğu yönündeki değerlendirmeler, saygın otoriteler arasında belirli bir tanınırlık seviyesine ulaşabilmiştir. Hâlbuki Kitâb-ı Mukaddes'teki lanetlemelerin, Arap hicvinin kökenini temsil edebileceği hususundaki bu iddialara kuşkuyla yaklaşmak gerekir. Nitekim Arap hicvinin mevcut prototiplerine benzerlik arz eden en eski kayıtlar, Balak ve Balam'ın yaşadığı varsayılan zaman diliminin çok öncesinde kayıt tutmaya başlayan Sümer gibi antik medeniyetlerin çivi yazıtlarının arasında bulunmaktadır[103]. Öte yandan Arapların hicivcilik geleneklerinin büyücülükle harmanlanmış olmasında, Yahudi adetlerinin rolü muhtemelen çok büyüktür.

İlerleyen yıllarda Fransız oryantalist Maurice Gaudefroy-Demombynes (ö.1957), Goldziher'in görüşlerine bazı noktalarda karşı çıkacaktır. Gaudefroy-Demombynes'e göre, İslam öncesindeki büyüsel lanetlemelerle hiciv sanatının özdeş olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Bu savını açıklamak için, Bedir Savaşında Hz. Muhammed'in bir avuç kumu savurarak Ḳureyşli düşmanlarına ettiği bedduayı örnek olarak seçmektedir. Kumun savurulmasının ve lanetleme ifadesinin telaffuz edilmesinin ardından, düşmana karşı savaşacak bir tabur meleğin yardıma gelmesiyle sonuçlanan bu ilenme örneği ile hiciv sanatının aynı karaktere sahip olmadığı, bu bağlamda öne sürülmektedir. Elbette Gaudefroy-Demombynes bu fikri ortaya atarken Hz. Peygamberin gerçekleştirdiği bu eylemin, İslam öncesindeki büyüsel ritüellerin yeni dine uyarlanmasından ibaret olduğu iddiasındadır[104]. Ancak Hz. Peygamberin burada bir avuç kumdan istifade etmesi, sihirbazların karşısında asâsından yararlanarak büyüsel güçlerin üstüne çıkmayı başaran Hz. Musa'nın mucizesiyle özdeşleştirilmelidir. Nitekim İbranîlerin peygamberlik geleneklerinde de bazı ilahî mucizelerin, belirli materyallerin veya belirli seslerin kullanılmasıyla gerçekleştirildiği bilinmektedir. Örneğin; İbranilerin dinsel metinlerine göre, savaşlarda

---

[102] Clément Huart, **A History of Arabic Literature**, New York, D. Appleton and Company, 1903, s.8.
[103] Trevor Bryces, 2014, s.17.
[104] Ibn Qotaiba, **Introduction au Livre de la Poésie et des Poètes**, (haz. Maurice Gaudefroy-Demombynes), Paris, Les Belles Lettres, 1947, s.XVIII.; Charles Pellat, 1986, c.III, s.353.

şofar üflenmesiyle, sağlam duvarlar mucizevi şekilde yıkılabilmektedir[105].

İslam kaynaklarında, Hz. Peygamberin bu eylemi ilahî bir mucize olarak değerlendirilmektedir. Rivayetlere göre, Hz. Muhammed, Allah'a hizmet etmek isteyenlerin Bedir'de toplanması yönünde çağrıda bulunmuştur. Yaklaşık üç yüz kişiden oluşan bu Müslüman birliğinin yanında, yalnızca iki at ve yetmiş deve bulunmaktadır. Oysa müşrikler, bin kişi toplamayı başarmıştır. Hal böyle olunca, Hz. Cebrail, Hz. Muhammed'in yanına gelmiş ve yerden bir avuç toprak alarak düşmana doğru savurmasını söylemiştir. Hz. Muhammed, yerden aldığı bir avuç ince çakılı müşriklere doğru üfürmeden önce, şu ilenme sözcüklerini söylemiştir: "*Yüzler çirkinleşsin!*" "شَاهَتِ الْوُجُوهُ" Bu lanetlemenin ardından, Hz. Peygamber sayıca çok üstün olan düşman kuvvetlerinin yenileceğini müjdelemiştir[106]. Hz. Muhammed, söz konusu eylemi Ḥuneyn Gazvesinde tekrarlayacaktır. Aynı beddua sözcüklerinin telaffuz edilmesinin ardından, hem gözleri hem de ağızları toprakla dolan müşriklerin hezimete uğradığı aktarılmaktadır[107]. Bu mucizevi lanetlemelerin akabinde, *el-Enfâl* Suresinin on yedinci ayetinin indirildiği kaydedilmektedir: " فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ قَتَلَهُمْۖ وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰىۚ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَٓاءً حَسَناًۜ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ" *"Onları siz öldürmediniz; ama onları Allah öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın; ama Allah attı. Bunu, Müminleri güzel bir imtihanla denemek için (yaptı). Allah işitendir, bilendir[108]."*

Daha ziyade hicvin maddi yönü üzerinde duran Gaudefroy-Demombynes'e göre, yergiciler, beyitlerindeki ritmik formüller vasıtasıyla, düşmanlarının üzerinde bırakacakları olumsuz etkilerin farkındadır. Hicviyelerinde karşı tarafa hem kendilerinin hem de

---

[105] Jonathan L. Friedmann, **Music in Biblical Life: The Roles of Song in Ancient Israel**, Kuzey Carolina-Londra, McFarland & Company, 2013, s.74.
[106] Muhammed eṭ-Ṭâhir İbn 'Âşûr, **Tefsîru't-Taḥrîr ve't-Tenvîr**, Tunus, Dâru't-Tûnisiyye li'n-Neşr, 1984, c.IX, s.294.; Mark Booth, **The Sacred History: How Angels, Mystics and Higher Intelligence Made Our World**, New York, Atria Books, 2014, s.212.; Balcı, İsrafil, *"Bedir Savaşıyla İlgili Mucizevi Rivayetlerin Kur'ân, Hadis ve Tarih Verilerine Göre Kritiği"*, **İSTEM**, 2009, S.13, s.106.
[107] Ebû Muhammed Abdullah b. Abdi'r-Rahman ed-Dârimî, **Musnedu'd-Dârimî**, (thk. Huseyn Selim Used ed-Dârânî), Riyad, Dâru'l-Muġnî li'n-Neşr ve't-Tevzî',1421/2000, c.I, s.1593.
[108] **Kur'an-ı Kerim**, 8/17.

kabilelerinin kinini aktaran şairler, hedef aldıkları kişileri sonsuza dek damgalayabileceklerini (*vesm*) çok iyi bilmektedir[109]. Şairlerin yerginin maddi gücünün farkında olmadığını iddia etmek, elbette mümkün değildir. Ancak bu farkındalık, hicivciliğin eskiden büyücülükle bağdaşık olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Çünkü kâhinler de icra ettikleri mesleğin safsatadan ibaret olduğunu bilmektedir. Buna rağmen kâhinler, halkın ruh sağlığını bozmak pahasına, tarihin hiçbir safhasında dolandırıcılıklarından geri durmamışlardır. Dolayısıyla bazı yergicilerin, bilinçli şekilde kâhinlerin hilekârlıklarını sürdürmeyi seçmiş olması, hiç de şaşırtıcı değildir. Söz konusu hilekâr yergicilerin, hiciv söylerken uyguladıkları gösterilere tevessül etmeyen profesyonel şairlerin sayısı, zamanla çoğalmış olmalıdır. Yalnızca bu arızi profesyonelleşmeye bakılarak hicvin geçmişte büyücülükle ilişkili olarak icra edildiğini gösteren tüm delillerin yok sayılması, son derece yanlış olacaktır.

Edouard (Bichr) Farès (ö. 1963), hicve atfedilen büyüsel karakteri tartışmaya açan önemli araştırmacılardan bir diğeridir. Farès'e göre, Goldziher'in görüşleri tek ve mutlak bir kanıta dayanmaktan ziyade, birbirini destekleyen ayrıntılara ve diğer edebiyatlarla yapılan mukayeseler neticesinde varılan çıkarım ve değerlendirmelere dayanmaktadır. Goldziher'in metoduna, yani Emevî Dönemi secilerinden alınan bedduaların hicvin gerçek yapısının tespitinde delil olarak kullanılmasına, Farès tarafından karşı çıkılmaktadır[110]. Gerçekten de hicvin ilkel formlarının anlaşılması açısından, geç dönem secilerinin sağlam bir delil niteliği arz etmeyeceği aşikârdır. Ancak İslam öncesine ait bazı yergisel kâhin secilerinin bulunduğu da bu bağlamda göz ardı edilmemelidir[111]. Hicvin büyüsel kökenine karşı çıkanlar açısından, *sec'* ve *ḳarîḍ* türlerinin, yapı, üslup ve içerik açısından birbirinden ayrılıyor olması, diğer bir problemdir. van Gelder'ın aktardığı üzere, lanetlemeler, tipik olarak tek bir biçimsellikte söylenen belirli formüllerden müteşekkildir. Genellikle kapalılığın kullanıldığı büyü sözlerinde, arkaik ifadelere yer verilmektedir. Hicivse daha esnek, daha basit ve daha direkt

[109] Ibn Qotaiba, 1947, s.XVIII.
[110] Bichr Farès, **L'Honneur chez les Arabes avant l'Islam**, Paris, Librairie d'Amérique et d'Orient Adrien Maisonneuve, 1932, s.214-218.; G. J. H. van Gelder, **The Bad and the Ugly: Attitudes Towards Invective Poetry (Hijā') in Classical Arabic Literature**, Leiden-New York-Kopenhag-Köln, E. J. Brill, 1989, s.4.
[111] Ebû'l-Ḥasen İbnu'l-Es̱îr, 1407/1987, c.I, s.554.

bir yapıya sahiptir. Ayrıca yergilerde tanrılara değil, insanlara hitap edilmektedir. Bunun yanı sıra, hicviyelerde insanların haysiyetlerini zedeleyecek hakaretlerin kullanılması, bu ritmik hiciv dizelerini büyü sözlerinden ayıran unsurlar arasında sayılmaktadır. Ancak Farès, insanların mahvını amaçlayan hiciv ile büyü kavramlarının, nihai olarak tek bir amaç doğrultusunda birleştiğini kabul etmektedir[112].

Takdir edileceği üzere, hiciv sanatının kendi özünde barındırdığı kuvvet, büyüye hiç gerek kalmadan da son derece etkilidir. Lakin hiciv sanatının, en azından bir dönem boyunca, düşmanın fiziksel olarak zayıflatılmasını veya tamamen ortadan kaldırılmasını hedefleyen bazı doğaüstü uygulamalarla ilişkilendirildiği de yadsımayacak bir gerçektir. Hz. Muhammed'in hicivciliğe çok temkinli yaklaşmış olması bile, bu sanatın bir zamanlar büyücülükle ilişkilendirildiğinin göstergelerindendir. Fransız müsteşrik Charles Pellat (ö. 1992)'ya göre, hoşgörüyü ve müsamahakârlığı tavsiye eden Hz. Peygamberin, kendisini hicvedenlere lanet etmiş olması, onun yergileri uğursuzlukla ilişkilendirdiğini göstermektedir[113]. Hz. Peygamberin Müslümanlarla İslam aleyhtarları arasındaki hicivleşme yarışını bizzat yönlendirdiği göz önüne alındığında, dönemin Araplarının hicve ne denli ulvi bir anlam yüklediği açıkça görülmektedir. Muhtemelen bu durum, Sâmî kültürlerinde "sözün" çok kutsal olduğuna inanılmasından kaynaklanmaktadır. Hicviyeler "sözlü" hakaret olduğu için, bu şiirlerin uğursuzluk getirebileceğine inanılmış olması, hiç de şaşırtıcı değildir. Dolayısıyla eski Araplarının hicvedilmekten bu kadar korkması, İbrahimî dinlerin söze atfettiği kutsiyetin bir yansıması olarak değerlendirilebilir: *"Başlangıçta Söz vardı...*[114]*"*

1.2.3. Kâhinlerin Yergisel Secileri (Escâ') ve Kâhin Hicviyeleri

İslam öncesindeki kâhinlerin yergisel secileri (*escâ'*), Arap hicvinin gelişimindeki çok önemli bir basamağa tekabül etmektedir. Arap şiirinin en eski hali, seci (*sec'*) kullanımıyla söylenen ritmik ifadelerden oluşmaktadır. Secili ifadelerin, İslam öncesinde uzunca bir süre şiir

---

112 G. J. H. van Gelder, 1989, s.4.
113 Charles Pellat, 1986, c.III, s.353.
114 **The Holy Bible: King James Version**, 2011, John, 1:1, s.507.

kapsamında değerlendirildiği bilinmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in biçimselliğinde aruz sistemine bağlı kalınmamasına rağmen, Hz. Muhammed'in şairlikle itham edildiği gözlemlenmektedir. Bunun nedeni, seci ihtiva eden cümlelerin, o zamanlar şiir kapsamında değerlendiriliyor olmasıdır[115]. Hicvin kökeninin aydınlatılabilmesi açısından, kâhinlerin yergisel secilerinin doğru şekilde sınıflandırılabilmesi son derece önemlidir. Nitekim erken dönem Arap hicivciliği, uzunca bir süre gerçekten de kâhinlik kültünün içerisinde icra edilmiş olmalıdır.

Arapçada secinin en muazzam örnekleri, Kur'ân-ı Kerîm'de bulunmaktadır. Buradaki ritmik tekrarların seci olup olmadığı, esasen tartışmalı bir konudur. Ancak Goldziher'in ortaya attığı bir tez, bu konunun nihai olarak sonuca bağlanabilmesi adına en ideal çözümü sunmaktadır. Bilindiği üzere, seci türündeki beliğ sözlere, İslam öncesindeki Arabistan'da, daha ziyade dinsel söylemlerde veya metafizik konularla ilişkilendirilen beyanlarda rastlanmaktadır. İslam otoriteleri, Kur'ân-ı Kerîm'in, Arapların beliğ saydığı bir dilde, Arap geleneklerine uygun olarak indirildiğini kabul etmektedir. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm'in içerisinde, kutsallıkla ilişkilendirilen seci sanatının kullanılıyor olması, hiç de şaşırtıcı değildir. Goldziher bu duruma daha da açıklık kazandırabilmek adına, seci içermeyen bir söylemin, dönemin Arapları tarafından, ilahî bir mesaj olarak benimsenemeyeceğini hatırlatmaktadır[116]. Hicivciliğin İslam öncesindeki karanlık tarihine bir nebze de olsa ışık tutulabilmesi açısından, söz konusu teori son derece ilham vericidir.

Söz sanatı, ölçülü hicviyelere dönüştürülmeden önce çeşitli evrelerden geçmiştir. Telaffuzdaki ritmik tekrarların insanları harekete geçirdiğini fark eden ilk insanlar, konuşma yetileriyle, başlıca üç yeniliğin ortaya çıkartılmasına öncülük etmiştir. Dua, şarkı ve şiirden oluşan bu üç farklı terennüm çeşidi, süreç içerisinde etkileşimli olarak gelişim gösterecektir. Ritimlerin insanları etkilediğinin keşfedilmesinin ardından, bu yeni bulguyu kâra dönüştürmek isteyen bazı art niyetli girişimciler, günlük konuşmaları büyüsel tilavetlere çevirerek insanları etkilemeye koyulmuştur. İlk olarak Eski Mısır'da, İran'da yahut

---

[115] Goldziher, Ignaz, 1896, c.I. s.59.

[116] Devin J. Stewart, *"Sajʿ in the "Qurʾān": Prosody and Structure"*, **Journal of Arabic Literature**, 1990, c.XXI, S.2, s. 102.

Mezopotamya'da gelişmiş olabileceğini tahmin ettiğimiz bu girişimcilik, çok geçmeden muhaliflerini yıldıracak çözüm yollarına da el atacaktır. Hicivcilik kültürünü derinden etkileyecek olan kara büyü (*es-siḥru'l-muẓlim* [السِّحْرُ الْمُظْلِم] / *eş-şa'veẕe* [الشَّعْوَذَة]) veya lanetleme (*el-la'n* [اللَّعْن]) kavramları, muhtemelen ilk kez bu şekilde gelişme imkânı bulabilmiştir. Hasımlarına zarar vermek isteyen büyücüler, söyledikleri ritmik sözlerle, hiciv şairlerine ilham vermiş olmalıdır. Arap kâhinlerinin sergilediği bazı görsel efektlerin kökeni, büyük olasılıkla eski Mısır'a kadar uzanmaktadır. Çünkü Mısır'da yaşayan Djedi adındaki hayali bir büyücünün bazı numaralarına dair rivayetler, saptanabilen en eski kayıtlar arasındadır[117]. Ezoterik öğretiler, yergicilik geleneklerine aktarılırken, sihirbazlık numaraları, muhtemelen icrasının zorluğu nedeniyle büyük ölçüde terk edilmiştir. Ancak görünüşe göre, hiciv şairleri, doğaüstü güçlere sahip olma iddiasını, daha sınırlı bir oyunculukla, bir müddet daha devam ettirecektir.

Elitler arasında henüz profesyonelleştirilmemiş olan hiciv sanatının, bir süre boyunca yalnızca kâhinlerden veya büyücülerden oluşan ruhban sınıfının tekelinde icra edilmiş olması muhtemeldir. Bu savın doğruluğunu kesin surette ispatlamak mümkün olmasa bile, etimolojik incemeler, varsayımların doğru olduğu yönünde bazı tatmin edici ipuçları sunabilmektedir. Örneğin; şairlerin bilinmeyeni "bilen", hissedilmeyeni "hisseden" kişiler olduğu yönündeki inançların beslenebilmesi adına, şiir sanatıyla uğraşan kişilere, "bilen-hisseden" manasındaki *"şâ'ir"* (شَاعِر) unvanı verilmiştir[118]. Benzer şekilde "*kâhin, kohen*" (كَاهِن, כהן) unvanı, ilmi sebebiyle halktan ayrılan bilge din adamları için kullanılmaktadır[119]. Keza "kâhin" (*el-ḥâzî*) manasındaki *"'arrâf"* (عَرَّاف) kelimesi de "bilmek" (*'arafe*) fiilinden türetilmiştir[120]. Tüm bu verilerin ışığında, Arap dilindeki adlandırılması, kâhinlik sınıflarının "bilme" kavramıyla ilişkilendirilmesine koşutluk arz eden şairlik sanatının (*şi'r, şir* [שִׁיר,شِعْر])[121], en azından başlangıçta, kâhinliğin

[117] Verena M. Lepper, **Untersuchungen zu pWestcar: Eine philologische und literaturwissenschaftliche (Neu)-Analyse**, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2008, s.147-148.
[118] Ebû'l-Faḍl İbn Manẓûr, Bty., c.IV, s.409.
[119] Eduard König, 1910, s.172.; Ebû'l-Faḍl İbn Manẓûr, Bty., c.XIII, s.362-363.
[120] Ebû'l-Faḍl İbn Manẓûr, Bty., c.IX, s.237.
[121] Eduard König, 1910, s.497.

alt kolları arasında tasnif edilmiş olabileceğini düşünmek yanlış olmayacaktır.

Yenilikçi bazı kâhinler, bilinmeyen bir tarihte, mensubu oldukları zümrenin seci (*escâ‘*) geleneklerini geliştirerek şair unvanı almış olmalıdır. Toplumun üst sınıfı, kâhinlik uygulamalarının göz boyayıcı aldatmacalardan ibaret olduğunu çok iyi bildiğinden, üst sınıfın beğenilerine hitap etmeyi amaçlayan girişimcilerin, farklı bir isim altında, yeni bir sahaya geçiş yapmış olması şaşırtıcı değildir. el-A‘şâ gibi cinlerden yardım aldığını iddia eden hicivciler[122], eski kâhinlik gelenekleriyle yeni fikirler arasında sıkışıp kalan şairleri temsil etmektedir. Muhtemelen kâhinlerin şairliği benimseme süreci, ancak ölçüsüz ritmik formların, vezinli beyitlere dönüştürülmesinin ardından kendi öz kimliğine kavuşabilecektir. Bu kapsamda, hece sayısının veya hece miktarının düzenlenmediği, uyaklı kısa cümlelerden oluşan *sec‘* sanatının yeterince gelişmesiyle *recez* ölçüsü türeyecektir[123]. Muhtemelen bu sürecin başat teması, lanetleme ile hiciv arasında seyreden bir tür geçiş formudur.

İslam öncesindeki kâhinlerin büyüsel sözlerinin veya lanetlemelerinin niteliğine dair, ne yazık ki yeterli kayıt bulunmamaktadır. Yine de kâhinlerin, *munâfere*ler esnasında yermek istedikleri kişilere karşı söyledikleri bir kaç seci örneğinin günümüze kadar ulaşmış olması, gizem perdesinin nispeten aralanabilmesi açısından son derece sevindiricidir. Örneğin; Ḫuzâ‘a kâhininin, Hâşim b. ‘Abd Menâf (ö. 524 [?])’ın lehine, Umeyye b. ‘Abd Şems’in aleyhine söylediği seci örneği, kısa cümlelerden oluşan sözdizimsel benzerlikler göstermektedir. İlerleyen yıllarda Kur’an-ı Kerîm’de de rastlayacağımız kasem üsluplarına benzer şekilde, uğurlu sayılan göksel cisimlere ve olaylara yemin edilmektedir. Kâhin, yergisel sözlerinde şunları söylemektedir:

"والقَمَـــرِ البـــاهِر، والكَوْكَـــبِ الزَّاهِـــر. وَالغَمَـــامِ المـــاطِرِ

---

[122] Meymûn b. Ḳays el-A‘şâ, Bty., s.125.

[123] Kemal Tuzcu, *“Arap Şiirinde Recezin Ortaya Çıkışı”*, **Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2012, c.XII, S.34, s.33.; Gustav Hölscher, *“Arabische Metrik”*, **Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft**, c.LXXIV, S.4, s.359.

وما بِالْجَوِّ مِن طائِر، وما اهْتَدَى بِعَلَمٍ مُسَافِر،

مِنْ مُنجِدٍ وغائِر، لَقَدْ سَبَقَ هاشِمٌ أُمَيَّةَ إِلَى الْمآثِر

أَوَّلٌ منه وآخِر، وأَبُو هَمْهَمَة بِذلك خابِر"

"Parlak aya ant olsun! Parıldayan yıldıza ant olsun! Yağmur getiren buluta ant olsun!

Kuşlardan gökte olana ant olsun! Yolcunun, yolunu bulduğu işarete ant olsun…

…Biri Necd'e öbürü Ġavr'a giden! Hâşim, Umeyye'yi kahramanlıklara giderken geçmiştir…

(Bu işte) birinci gelir; bir de sonuncu vardır. Ebû Hemheme bu işten haberdardır[124]!"

Elimize ulaşan verilere göre, kâhinlerin yergisel secileri, aşağı tutulan kişi açısından son derece yıkıcı olabilmektedir. Ancak burada sözlerin büyüsel gücünden ziyade, kâhinin yargısal gücü etkili olmaktadır. Örneğin; bu hadisede, *munâfere* öncesinde belirlenen şartlar gereğince, Umeyye hem Hâşim'e elli dişi deve vermek hem de Mekke'yi on yıl boyunca terk etmek zorunda bırakılmıştır. Umeyye'nin on yıl boyunca Mekke'den ayrılarak Şam'da bulunduğu kaydedilmektedir. Aynı zamanda bu vakanın, Hâşim ile Umeyye arasındaki ilk düşmanlık olduğu söylenmektedir[125].

Kâhinlerin söylediği hicviyeler, daima seci formatında olmak zorunda değildir. Kâhinler tarafından nazmedilen, klasik şiir biçimselliğindeki bazı hiciv örneklerinin mevcut olduğu bilinmektedir. Örneğin; Cuheyne kabilesinin kâhini (*el-ḥâzî*) olan 'Abdu'd-Dâr b. Ḥudeyb'in bir hicviyesi, hem söz konusu eğilimin anlaşılması hem de kâhinlerin dolandırıcılıklarının açıkça gözlemlenebilmesi açısından son derece idealdir. Anlatılanlara göre, Kâhin, kabilesine: *"Haydi gelin! (el-*

---

[124] Ebû'l-Ḥasen İbnu'l-Es̱îr, 1407/1987, c.I, s.554.
[125] Ebû'l-Ḥasen İbnu'l-Es̱îr, a.g.e.

Ḥavrâ' mıntıkasında yer alacak kutsal) bir ev inşa edelim. Bunu Kâbe'ye benzetelim ve onu yüceltelim. Bu sayede pek çok Arabı kendimize çekmiş oluruz." demiştir. Ne var ki 'Abdu'd-Dâr'ın önerisi, bu işin altından kalkamayacaklarını düşünen halkı tarafından reddedilecektir. Buna sinirlenen kâhin, halkını hicvetmiştir:

"ولقد أَرَدْتُ بأنْ تُقَامَ بَنِيَّةَ ليستْ بِحُوبٍ أو تُطِيفُ بِمَأْثَمِ

فأبى الذين إذا دُعُوا لعظيمةٍ راغُوا ولاذُوا في جوانبِ قَوْدَمِ

يَلْحَوْنَ أن لَّا يُؤْمَرُوا فإذا دُعُوا وَلَّوْا وَأَعْرَضَ بعضُهم كالأبكَمِ

صُفُحُ منافِعُهُ ويُغْمِضُ كَلْمَهُ في ذي أقارِبِه غُمُوضَ المِيسَمِ"

"Ben (kutsal) bir bina dikilsin istemiştim! Bu ne bir suçtur ne de onun etrafında tavaf etmek günahtır!

(Benim önerimi) geri çevirenler, büyük bir iş (yapmaya) çağrıldıklarında, sıvışarak Ḳavdem'in eteklerine sığınan kişilerdir!

Emredilmemek için serzeniş ederler! (Bir iş yapmak için) çağrıldıklarında, sırt çevirirler; onlardan bazısı dilsiz birisiymişçesine yüz çevirir!

Yararlılıkları başkalarına gider; (açtığı) yarayı ise, (kızgın demirin) dağlaması gibi akrabalarının içine gizler[126]."

1.2.4. Hicivciliğin Receze Evrilmesi: Yergisel Recezler

Yergisel *rece*zlerin ortaya çıkması, muhtemelen hicivcilik sanatının gelişim sürecindeki ikinci veya üçüncü evreye tekabül etmektedir. Hicvin, ilk önce edebî bir anlayış çerçevesinde, mensur veya nispeten ritmik unsurlarla harmanlanmış şekilde Araplara aktarıldığı, ardından Arap kâhinleri tarafından secili yergilere dönüştürülerek ilk

---

[126] Ebû'l-Munẕir İbnu'l-Kelbî, **Kitâbu'l-Eṣnâm**, (thk. Ahmed Zekî Paşa), 3. Bs., Kâhire, Dâru'l-Kutubi'l-Mıṣriyye, 1995, s.45-46.

halinin terkedildiği varsayılırsa, recez sanatının ortaya çıkışı, hicivciliğin üçüncü evresine konumlandırılmalıdır. Yok, eğer yergicilik fikrinin Araplara kâhinlik gelenekleriyle birlikte aktarıldığı varsayılırsa, o zaman recez nazmı, hicivciliğin ikinci evresi olarak değerlendirilmelidir. Kemal Tuzcu'nun *"Arap Şiirinde Recezin Ortaya Çıkışı"* adlı makalesinde aktardıklarına göre, erken dönem Arap nazım geleneklerinde bu sanat, daha çok küçük çaplı atışmalarda, savaş meydanlarında, fiziksel güç gerektiren günlük işlerde veya yolculuk esnasında, doğaçlama yoluyla icra edilmektedir. Alman müsteşrik Carl Brockelmann (ö. 1956) da Goldziher gibi, *'arrâf*ların veya *kâhin*lerin kullandığı *sec'* sanatının, zamanla recez türüne evrildiğini ve geri kalan tüm bahirlerin recezin öncülüğünde gelişebildiğini öne sürmektedir[127]. Son derece makul olan bu teori benimsendiğinde, kâhinlerin secili lanetlemelerinin, zamanla yergisel recezlere evrildiğini varsaymak mümkündür. Bu süreçte, recez sanatını geliştiren girişimciler, kâhinlik geleneklerinden aşina oldukları şekilde, hedef aldıkları kişileri incitmek amacıyla irticalen kısa recez parçaları söylemiş olmalıdır.

Esasen kısa parçalar halinde söylenen recez formunu kaside formatına benzeterek uzatan ilk kişi, *muḫaḍram* şairlerden el-Ağleb el-'İclî (ö. 21/642)'dir. Bu şiirler ne kadar iyi işlenirse işlensin, söz konusu sanatın Arap zihnine kazınan en ilkel hali, muhtemelen hiçbir zaman unutturulamayacaktır. Öyle ki recez nazımcılığı, salt doğaçlamalara dayanması, vezin bakımından kolay nazmedilebilmesi ve söz sanatlarının yeterince kullanılmaması gibi gerekçelerle, pek çok eski Arap eleştirmeni tarafından ikinci sınıf bir şiir sanatı olarak değerlendirmektedir. Hatta Ebû'l-'Alâ' el-Ma'arrî (ö. 449/1057) işi daha da ileri götürerek recezi şiirin en alt tabakasına konumlandırmaktadır[128]. Esasen recez sanatının zayıf kabul edilen bu yönlerine dikkatlice göz atıldığında, söz konusu özelliklerin, gelişkin hiciv kasidelerinde dahi bir şekilde mevcudiyetini sürdürebildiği rahatlıkla gözlemlenebilecektir. Örneğin; Yergiciler ani kızgınlıklarını karşı tarafın yüzüne ivedilikle vurmayı istediğinden, doğaçlama şekilde yahut süratle nazmedilen hicviyeler, kasidecilik çağında dahi dillerde dolaşmaya devam edecektir. Bu yüzden recezlerde

---

[127] Kemal Tuzcu, 2012, c.XII, S.34, s.32-33.
[128] Muhammed et-Tuncî, 1419/1999, c.II, s.474.; Jean Vadet, *"Contribution à l'histoire de la métrique arabe"*, **Arabica**, 1955, c.II, S.3, s.318.

olduğu gibi, kaside formundaki erken dönem hicviyelerinde de gelişkin belagat unsurlarına pek rastlanmamaktadır. Bu bağlamda, hicivcilikte kapalılığa düşülmemesi adına, Arap şairleri tarafından özellikle çaba sarf edildiğinin anımsatılmasında da fayda vardır. Hatta meramın açıkça anlatılabilmesi uğruna, dünya hicivciliğinde sıkça kullanılan laf oyunlarına (*telâ'ub bi'l-elfâẓ*) dahi çoğu zaman meyledilmediği gözlemlenmektedir.

Recez nazmedenler (*râciz ç. ruccâz*) ile kaside nazmedenler (*muḳaṣṣid ç. muḳaṣṣidûn*) arasında ayrım yapılmış olması[129], klasik Arap şiirinde recezin farklı bir statü altında değerlendirildiğinin göstergelerindendir. Recezin ölçüsel yapısı hicivcilik açısından incelendiğinde, yergi nazımcılığının büyüsel karakterine bu sistemin çok daha uygun olduğu hemen fark edilecektir. Nitekim recezde ritmik tekrarların daha sık olması, dinleyicilerin dikkatini daha çok cezbedecek bir kompozisyon tekniği ortaya çıkarmaktadır. Belirli seslerin art arda kullanılması, hipnotize edici bir temponun oluşmasına neden olmakta ve şiirin bu yönü insanları büyüsü altına almaktadır. Muhtemelen bu tekrarlar ne kadar sık olursa, anlatının metafizik olgularla ilişkilendirilmesi de o derecede artış göstermektedir. Ritim açısından recezden daha tempolu olan secilere, kutsal metinlerde veya metafizik temalı söylemlerde daha sık rastlanıyor olması bu yüzdendir[130].

Eski recez ürünleri arasında, hiciv ve *faḫr* konularında söylenmiş şiir örnekleri ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Bu nazım türünde methiye ve gazel temalarına genellikle daha az rastlandığı özellikle vurgulanmalıdır. Öte yandan çok da düzeyli olmayan bazı erotik temalar, genellikle yergisel recezlerde kendine yer bulabilmektedir. Karşılıklı konuşmalar şeklinde karşımıza çıkabilen bu uygunsuz kısımlar, esasen hicivcilik bünyesindeki kabile bilincinin farklı bir tezahüründen başka bir şey değildir. Zira saf duygularla nazmedilmiş aşk şiirlerinin ortaya çıkması, ancak bireysellik anlayışının kabilecilik taassubuna baskın gelmesiyle mümkün olabilecektir[131]. Benzer şekilde recez formundaki

---

[129] Bruno Paoli, *"Aux sources de la métrique arabe"*, **Bulletin d'Études Orientales**, 1995, c.XLVII, s.184.
[130] Devin J. Stewart, 1990, c.XXI, S.2, s. 102.
[131] D. Frolov, *"The Place of Rajaz in the History of Arabic Verse"*, **Journal of Arabic Literature**, 1997, c.XXVIII, S.2, s.254.

hicviyelerde, klasik kasidelerdekine nazaran çok daha ağır ifadelere rastlanması mümkündür. Hatta bazen söz konusu dizeler, tamamen sövgüden oluşan bir anlatım tarzına bürünebilmektedir. Bu durumu, hicivciliğin nezaket kurallarının henüz gelişmediği karanlık dönemlerinden sızmayı başaran bir kalıntı olarak değerlendirmek gerekir. Örneğin; Bişr b. Ebî Ḫâzim el-Esedî, Evs b. Ḥâris̱e'yi çok ağır şekilde hicvetmektedir:

"إِنَّــــــــــكَ يا أَوْسُ اللَئـــــــــــيمُ مَحْتَــــــــــــدُهْ

عَبْـــــــــدٌ لِعَبْـــــــــدٍ في كِــــــــــلابٍ تُسْــــــــنِدُهْ

مُعَلْهَـــــــــجٌ فِــــــــيهِمْ خَبِيـــــــثٌ مَقعَــــــــدُهْ

إِذا أَتاهُ سَــــــــــــــــــائِلٌ لا يَحْمَــــــــــــــــــدُهْ

مِثْــــــــــلَ الحِمَـــــــــــارِ فِي حَمَــــــــيرٍ تَرْفِــــــــدُهْ

وَاللُّـــــــــؤْمُ مَقْصُــــــــورٌ مُضــــــــافٌ عَمَــــــــدُهْ"

"Evs! Sen kesinlikle aşağılık bir soydansın!

Dayandığı köpekler (Kilâb) içerisinde, bir köleye kölelik eden!

Onların içinde, mertebesi berbat olan bir soysuz!

(Cimridir); dilenci ona gelse, ona teşekkür etmez.

Eşekler tarafından desteklenen, bir eşek gibi(sin)!

Adilik, (onların içine) hapsedilmiş, sütunlarla desteklenmiştir. (Yani adilik yanlarından hiç eksik olmaz.)[132]*"*

[132] Bişr b. Ebî Ḫâzim el-Esedî, 1415/1994, s.55.

Yergisel recezlerdeki bu sövgücü dil, muhtemelen recez sanatının kâhinlik geleneklerinden yeni yeni ayrışmaya başladığı süreçteki amatörlüklerden miras kalmıştır. Klasik kasidenin temel prototipini oluşturan bu türün, büyücülükle iç içe geçtiği zamanların perdesinin aralanması nispeten daha kolaydır. Çünkü recez söyleyen şairlerin, kâhinlik geleneklerinin etkisinden hemen kurtulamadığını ve kâhinlikten şairliğe uzanan sürecin tedrici olarak gelişim gösterdiğini ispat edebilecek nitelikte, son derece tatmin edici ipuçları bulunmaktadır. Şiir kariyerine yergisel recez nazmederek başlayan Lebîd b. Ebî Rebî‘a’nın ilk hicivcilik deneyimi, muhtemelen bu duruma verilebilecek en iyi örneklerden biridir.

Bu yerginin öncesinde, Lebîd’in kabilesi Benû Ca‘fer’in, hükümdarlığının ilk günlerini yaşayan en-Nu‘mân b. el-Munẕir’in huzuruna, bazı taleplerini bildirmek üzere bir heyet gönderdiği anlatılmaktadır. Delikanlılık çağında olan Lebîd, heyetin ardına takılmasına rağmen, delegelerin Hükümdarın huzuruna çıkartılacağı esnada geride bırakılacaktır. O günlerde en-Nu‘mân’ın nedimi olan er-Rebî‘ b. Ziyâd el-‘Absî, Benû Ca‘fer ile ‘Abs kabilesi arasındaki eski bir husumet dolayısıyla, Benû Ca‘fer’i Hükümdara karşı kötülemektedir. er-Rebî‘ yüzünden Hükümdardan bekledikleri ilgiyi göremeyen delegeler kamp alanlarına geri döndüğünde, taraflar arasında neler yaşandığını öğrenen Lebîd, Hükümdarın huzuruna tekrar çıkılacağı zaman heyetin yanında hazır bulunması hususunda kabile üyelerini ikna etmeyi başaracaktır. Lebîd’in planı, er-Rebî‘'yi çok ağır bir recezle hicvetmektir. Lebîd’in, huzura çıkartılmasından önce, kâhinlik ritüellerini anımsatan belirli uygulamalarla hicivciliğe hazırlanması, anlatının en can alıcı kısmını oluşturmaktadır. Bu kapsamda Lebîd’in saçlarının, kafasında yalnızca iki perçem bırakılacak şekilde tıraşlandığı ve başına yağ sürüldüğü kaydedilmektedir. Buna ek olarak şaire özel bir cübbe (*ḥulle*) giydirildiği, peştamalı (*izâr*) gevşetildiği ve yalnızca tek bir ayağına ayakkabı geçirildiği nakledilmektedir. er-Rebî‘'nin, Hükümdarın huzurundaki heyetin işine yeniden taş koymasının üzerine, olaya müdahil olan Lebîd’in: *“Lanetten beri ol(masını dilediğimiz Hünkârımız)! Konuşmama izin ver!”* dediği kaydedilmektedir. en-Nu‘mân’ın iznini aldıktan sonra, recez formundaki hicviyesini okumaya başlayan Lebîd’in

er-Rebî‘ hakkında söyledikleri, son derece aşırı ifadelerden oluşmaktadır[133]:

"لا تَزْجُـــــرِ الفِتْيـــــانَ عَـــــن سُـــــوءِ الرِّعَـــــهْ

يَا رُبَّ هَيْجَـــــا هِـــــيَ خَيْـــــرٌ مِـــــنْ دَعَـــــهْ

يا ابـــــنَ المُلُـــــوكِ السّـــــادَةِ الهَبَنْقَعَـــــهْ

أَنا لَبيـــــدٌ ثُمَّ هَـــــذي المِنْزَعَـــــهْ

في كُـــــلِّ يَـــــوْمٍ هَـــــامَتي مُقَزَّعَـــــهْ

قَانِعَـــــةً وَلَمْ تَكُـــــنْ مُقَنَّعَـــــهْ

نَحْـــــنُ بَنُـــــو أُمِّ البَنِـــــينَ الأَرْبَعَـــــهْ

وَنَحْـــــنُ خَـــــيرُ عَـــــامِرِ بـــــنِ صَعْصَـــــعَهْ

يُخْـــــبِرْكَ عَـــــنْ هَـــــذا خَبِـــــيرٌ فَاسْمَعَـــــهْ

مَهْـــــلاً أَبَيْـــــتَ اللَعـــــنَ لا تَأْكُـــــلْ مَعَـــــهْ

إِنَّ اسْـــــتَهُ مِـــــنْ بَـــــرَصٍ مُلَمَّعَـــــهْ

وَإِنَّـــــهُ يُـــــدْخِلُ فِيهَـــــا إِصْـــــبَعَهْ

يُـــــدْخِلُها حَـــــتّى يُـــــوَاري أَشْـــــجَعَهْ

[133] İbrâhîm Şemseddin, 1423/2002, c.IV, s.65-67.; Yahya el-Cebûrî, **eş-Şi‘ru’ l-Câhilî: Ḫaṣâiṣuhu ve Funûnuhu**, 5. Bs., Beyrut, Muessesetu’r-Risâle, 1407/1986, s.345.

كَأَنَّمـــــــــا يَطْلُـــــــــبُ شَـــــــــيئاً ضَــــــــيَّعَهْ"

“Delikanlıları (yararsız işlerle uğraşma) sersemliğinden alıkoyma!

(Çünkü) nice savaş (var ki), barış durumundan (çok) daha evladır.

Hey (sen!) Hükümdarların, azamet sahibi efendilerin oğlu!

Ben Lebîd’im; İşte bu da benim yayım (yani hedefim.)

Her gün başımın saçı, (belirli noktalarda) dökülmüştür. (Yani daima korkusuzca hiciv mücadelesine girişen birisiyim. Şimdi yaptığım gibi, hicivcilik için saçımı tıraşlarım.)

(Belirli noktalarda ise) maskeyle örtülmüştür; ama tamamıyla kapatılmamıştır.

Biz oğullar (doğurmuş) bir ananın dört oğluyuz. (Yani ‘Âmir’in dört asil boyuyuz.)

‘Âmir b. Ṣa‘ṣa‘a’nın en iyi (boyları ve en soylu üyeleri) biziz.

Sana bu (mevzuyu) iş bilir birisi haber veriyor; onu dinle!

Yavaş! Lanet olmayasıca (Hünkârımız), onunla yeme!

(Çünkü) onun makatı, cüzzam yüzünden çapar olmuştur.

Parmağını içine öyle bir sokar ki, (el tarağına kadar girerek gözden) kaybolur.

(Elini makatına soktuğunda), sanki kaybettiği bir şeyi (bulmak) istiyormuş gibidir[134]*.”*

Söz konusu yergisel recez, Lebîd’in kariyeri açısından unutulmaz bir başlangıç hamlesi olmuştur. Çünkü Hükümdar, genç şairin hicviyesinden etkilenerek er-Rebî‘ ile yediği yemekten el çekmiş,

[134] Lebîd b. Rebî‘a el-‘Âmirî, Bty., s.92-94.

nedimine yan gözle bakarak: *"Sen (gerçekten de) böyle misin?"* diye sormuştur. er-Rebî' nafile bir çabayla: *"Allah'a ant olsun ki, bu ahmak oğlu alçak yalan söylüyor."* yanıtını vermişse de en-Nu'mân'ın gözünde itibarını çoktan yitirmiştir. Sonuç itibariyle yeni yetme bir yergici, hicvi sayesinde hem Benû Ca'fer'in sıkıntısını gidermeyi hem de er-Rebî''yi en-Nu'mân'ın gözünden düşürmeyi başarmıştır[135]. Ancak bu büyük başarı, kesinlikle büyücülüğün gücüne yorulmamalıdır. Nitekim tahmin edileceği üzere, Lebîd'in hicivciliğindeki kıyafet ve makyaj illüzyonu, büyücülükle ilişkilendirilebilecek en önemli noktadır. Öte yandan asıl büyüsel etkinin beklendiği tilavet kısmında, diğer bir deyişle hicvin içsel anlatımında, kâhinlik söylemlerine neredeyse hiç rastlanmamaktadır. Lebîd'in dönemine gelinene kadar, kâhin söylemleri büyük ölçüde hicivcilik geleneklerinden tasfiye edilmiş olmalıdır. Burada en-Nu'mân'ı etkileyen, Lebîd'in kâhinlik adetlerinden kalma gösterisi değil, er-Rebî''nin bulaşıcı hastalık taşıdığı iddiasının şair tarafından ustaca anlatılabilmesidir. Zaten anlatının diğer ilginç yönlerinden birisi, illüzyon numaralarıyla ürkütücü bir izlenim oluşturulmasına rağmen, recez şiirinin son derece güldürücü bir üslupla nazmedilmiş olmasıdır. Bu yüzden yergisel gücün görsel kurgudan değil de hicviyedeki çarpıcı iddialardan elde edilmesinin planlandığı aşikârdır.

Lebîd'inki gibi hicivciliğin ilk aşamaları hakkında fikir edinmemize olanak sağlayan ender örneklerin dışındaki yergisel recezler, daha çok salt sövgücülüğe yoğunlaşmış görünmektedir. Bu şiirlerin, günümüz okuyucularına son derece güldürücü gelebileceği itiraf edilmelidir. Ancak erken dönem şairlerinin, güldürücülüğü arzulanıp arzulanmadığını kestirmek güçtür. Öte yandan hakaretâmiz ifadelerin yoğun şekilde kullanıldığı bu ürünlerde, eşsiz alaycılık örneklerine rastlamak mümkündür. Örneğin; el-A'şâ el-Kebîr, recez bahrindeki hicviyesinde, Ḳamî'e b. Sa'd b. Mâlik'i son derece özgün bir alaycılıkla yermektedir:

"إِنَّ بَـــــــــنِي قَمِيئَـــــــــــةَ بْـــــــــنِ سَـــــــــعْدِ

كُلُّهُـــــــــــــــمُ لِمِلْصَـــــــــــــقٍ وَعَبْـــــــــــــدِ

135 İbrâhîm Şemseddin, 1423/2002, c.IV, s.65-68.

أَدْنَى لِشَرٍّ مِنْ كِلَابٍ عُقْدِ

وَهُم أَذَلُّ مِنْ كِلَابٍ عِقْدِ

يُعْزَوْنَ بَيْنَ وَبَرٍ وَقِدِّ

عِبدانُ بَينَ عاجِزٍ وَوَغدِ

إِن يُبْصِرُوا قَبْراً حَدِيثَ العَهْدِ

يُنَبِّشُوا فِيهِ اِحْتِفَارَ الخُلْدِ

اِنْقِرْ فَقَدْ بَلَغْتَ قَعْرَ اللَّحْدِ

وَهَامَةً وَشِقَّةً مِنْ بُرِدِ"

"(Hani şu) Benû Ḳamî'e b. Sa'd (var ya! Gelin size onlardan bahsedeyim):

Onların hepsi de (kabileye sonradan giren) yanaşmalardır; (hepsi de) köledir.

(Onlar) kötülüğe, kuyrukları bükülmüş itlerden bile daha yakındır.

(Boyunlarına boyunduruk geçirilmiş) gerdanlıklı itlerden daha rezildirler.

Deve postunun ve deri kayışın arasında (yaşayan birine) nispet edilirler. (Alt zümreye mensupturlar. Fakirlik yüzünden, eşyaları ancak çobanlık ürünleri olur.)

(Onlar), aciz(lerin) ve (düşkün) kalleş(lerin) arasında (yer alan) kölelerdir.

Eğer yeni bir mezar görürlerse, içini (soymak için), köstebeğin kazışı gibi eşelerler.

(Eş) eş! (Bak, çabaların sonuç verdi;) mezarın dibine de ulaştın! (Hadi gene iyisin!)

(İntikamı alınmamış kişinin mezarının başında feryat eden) baykuş ile hırka parçasını (soyabilirsin artık[136]!)"

1.3. ARAP HİCVİNİ ORTAYA ÇIKARAN ETKENLER

Câhiliyye Döneminde, Arap kabileleri arasında, çeşitli nedenler dolayısı ile pek çok çatışma yaşanmıştır. Bu çarpışmalar şiir gibi, hafızalarda kalacak unsurlar vasıtası ile etkisini uzun süre devam ettirmiş, edebî karşılaşmalarla fiziksel muharebeler iç içe geçmiştir. Arap toplumunun yaşantısı, genel olarak düşmanlık, çekişme, anlaşmazlık ve rekabetle şekillendiğinden, günlük yaşamda karşılaşılan bu durumlar, etkilerini şiir alanında da göstermiştir[137]. Câhiliyye Döneminde Araplar, tıpkı diğer kültür ve medeniyetlerde olduğu gibi, duygu ve düşüncelerini şiir yoluyla da ifade etmişlerdir.

Mutlak bir devlet otoritesinin sağlanamadığı Arap Yarımadasında ise, gerek toplumsal faktörler gerekse psikolojik etkenler, insanların belirli şiir konularına daha fazla eğilim göstermelerine sebebiyet vermiştir. Kabilesini ve kendisini yücelteceğine inandığı övünme, güçlü müttefikler edinmesine olanak sağlamaya elverişli olan övgü ve hasımlarının itibarını zedelemenin en kolay yolu olan yergi şiirleri, yani sosyal etkileşimde oldukça etkili olan nazım dalları, bu konuların başında gelmektedir.

1.3.1. Arap Hicvinin Psikolojik Etkenleri

1.3.1.1. Asabiyetin (veya Kabilecilik Bilincinin) Etkisi

Hiciv şairlerinin, genellikle içgüdülerinin kontrolü altında hareket ettiğini söylemek mümkündür. Yergicilerin çoğu zaman ilhamlarını,

[136] Meymûn b. Ḳays el-A‘şâ, Bty., s.273.
[137] Ġâzî Ṭuleymât, ‘İrfân el-Eşḳar, 1432/2011, s.217.

doğrudan doğruya tabiatın kendisinden veya çevrelerinde gözlemledikleri davranış biçimlerinden aldıkları ise, büyük bir sır değildir. Tabiri caizse, yaşamlarını tamamen vahşi doğa kanunlarının tahakkümü altında idame ettirmeye çalışan erken dönem yergicilerinin hicivcilik tekniklerine bakılması, bu durumun en bariz yansımalarının gözlemlenebilmesi için fazlasıyla yeterli olacaktır. Nitekim bilhassa erken dönem hicivcilerinin kasidelerinde, tehdit, gözdağı ve aşağılama gibi en ilkel tepkilerin kolaylıkla gözlemlenebileceği sayısız örneğe rastlanmaktadır. Bu bağlamdaki kabilecilik taassubu da, gruplar arasındaki çekişmelerin etkisiyle, tabii eğilimlerin neticesinde ortaya çıkmaktadır. Elbette klasik Arap hicvinin en büyük destekçisi olan kabilecilik bilincinin, içgüdüsel kökenlerinin bulunduğu ve bu mefhumun direkt olarak kitle psikolojisi ile ilişkili olduğu açıktır. İnsanlardaki kitle psikolojisinin, daha büyük grupları daha küçük gruplara saldırmaya yahut onların sahip olduklarını gasp etmeye itebileceği bilinmektedir[138].

Bu durumda öyle görünmektedir ki, şair hiciv söylemek için lazım gelen motivasyonu, gerekli koşullar sağlandığında, dolaysız olarak toplumda şahit olup tecrübe ettiği çekişmelerden ve doğrudan parçası olduğu İnsan cemiyetinden almaktadır. Söylediği hicivlerle düşman grubuna zarar vermesi neticesinde, hem kendi grubu içerisinde statüsünü yükseltmekte hem de rakipleri karşısında güçlü bir otorite figürü haline gelmektedir. Dolayısıyla hiciv şiirlerinin ortaya çıkmasındaki en önemli etkenlerin, doğal içgüdüler ve kitlesel eğilimler olduğu açıktır. Şairler hicviyelerini, kendi hayat tecrübeleri, beğenileri, korkuları, tercihleri, çekingenlikleri ve pek çok insanî duygu ile dokumuşlardır. Bu nedenle psikolojik açıdan hicvin, hem bireysel hem de kolektif etkenleri olduğunu özellikle belirtmek gerekmektedir.

1.3.1.2. Erken Dönem Arap Hicivcilerinin Gerçekçi Duygulanımlarının Etkisi

Arap toplumunda, hem İslam öncesinde hem de İslam sonrasında yaşamış olan şairlerin, hiciv türüne yönelmelerinde, bazı psikolojik faktörlerin etkin bir rol üstlenmiş olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Şairlerin şiirlerinde gerçek duygularıyla mı, yoksa diğer insanların tesiri

[138] Bertrand Russell, Dora Russell, **The Prospects of Industrial Civilization**, 2. Bs., Londra-New York, Routledge, 1959, s.57.

altında mı hareket ettiği, -henüz adı konmamış olsa da- Arap eleştirmenler arasında erken dönemlerden itibaren daima tartışılagelmiştir. Şairler hissettiklerinin gerçekliği ve doğallığı oranında üstün tutulmuş, aksi halde olumsuz eleştirilere maruz bırakılmıştır. Örneğin; methiyelerindeki hisleri dolayısıyla Kuseyyir b. Ebî Cum‘a, bazı kimselerce en büyük İslâmî şair olarak değerlendirilmiştir[139]. Ancak gazel şiirlerinde duygularının gerçek olmadığı ithamına maruz bırakılarak, kimi zaman da eleştirilmekten kurtulamamıştır[140].

Hicivlerdeki duygu durumlarının gerçek mahiyetinin doğru tespiti için en etkin yol, türün tam zıddı özellikleri arz eden *medîḥ* konusu ile mukayese edilmesidir. Methiye şairleri çoğu zaman, bahşiş, hibe ve hediyeler almak amacı doğrultusunda, zengin ve söz sahibi kişileri övdükleri gerekçesiyle şiddetli eleştirilere maruz kalmışlardır. Mesela; el-Aṣma‘î (ö.216/831), methettikleri kişilere şiirlerini beğendirmek uğruna tabiilikten sapan şairleri eleştirmektedir. Bu bağlamda: *“Zuheyr b. Ebî Sulmâ ile el-Ḥuṭay’a ve ikisine benzeyenler, şiirin kölesidirler*[141]*.”* dediği kaydedilmektedir. Ne var ki methiyenin maddi amaçla yazılıp yazılmadığının tespiti ve methedilen kişiye karşı hissedildiği iddia edilen duyguların halisane olup olmadığının ispatı, çoğu zaman mümkün olmamaktadır.

Hiciv şiirleri için en önemli motivasyon unsuru olan öfke ve hiddetin, kişinin gerçek anlamda duyumsadığı bir his olup olmadığını söylemek ise nispeten daha olasıdır. Bu durum, şairin hakiki duygularının yansıtılması açısından, hiciv şiirlerinin daha gerçekçi olduğu düşüncesini akla getirmektedir. Zira ekonomik çıkarlarını düşünen ve şiirini yönelttiği kişiden ödül almayı amaçlayarak şiir nazmeden şairler, daha büyük kazanımlar sağlama potansiyeline sahip olan methiyeleri, hiciv şiirlerine yeğlemiş olmalıdırlar.

Ne var ki hiciv ile gelir elde etmeyi amaçlayan şairlerin mevcut olduğu da tarihî kaynaklarca sabittir. Ancak bu şairler, daha çok kendisine düşmanlık eden kişilerden hakkı olanı istemeyi veyahut

---

[139] Kemal Tuzcu, *“Bir Emevî Şairi: Kuseyyir ‘Azze”*, **AÜDTCFD**, c.XLIV, S.1, 2004, s.23.
[140] Zekî Mubârek, **el-‘Uşşâḳu’s-Selâse**, Kâhire, Kelimât ‘Arabiyye, 2011, s.36-37.
[141] Ebû Osmân ‘Amr b. Baḥr el-Câḥiẓ, 1418/1998, c.II, s.13.

hicviyeleri ile hedef aldığı kimselerin kendisinden çekinmelerini sağlayarak, yerilmekten kurtulmak için kendisine bir nevi haraç ödemelerinin teminini amaçlamışlardır. Örneğin; yalnızca şiirleri ile hayatını idame ettiren el-Ḥuṭay'a, kendisine ihsanlarda bulunanlara methiyeler söylemiş, bahşiş vermeyenleri ise hicvetmiştir. İnsanlar onun gönlünü hoş tutmak için ellerinden geleni yapmış, dilinden kurtulmak için buhran dönemlerinde dahi büyük hibelerde bulunmuşlardır[142].

Psikolojik olarak, kişinin hali hazırda yapabileceğine emin olduğu bir yetenek ile övülmesinin, örneğin; çok basit kelimeleri heceleyebileceğinin söylenmesinin, övülen kişi tarafından iltifat olarak algılanmayacağı ileri sürülmüştür[143]. Şairler de insan ruhunun bu basit eğilimini çok iyi bildikleri için, methiyelerinde gerçek olduğu varsayılan duygularını fazlasıyla abartarak, övdükleri kişinin daha memnun olmasını sağlamaya meyletmişlerdir. Bu mübalağa eğilimi, methiyelerde tekellüf oluşmasına sebebiyet vererek, gerçek duygulardan kaynaklanma ihtimaline büyük şüphe ile yaklaşılmasına yol açmıştır. Söz konusu şiirlerdeki tekellüf, İslam öncesinde daha az görülse de, özellikle Abbâsî Döneminde fazlasıyla artmıştır[144].

Oysa hicvin edebî ve sanatsal yönünden çok pragmatik işlevselliğini elde etmeyi amaçlayan erken dönem şairleri, hicviyelerde gerçeklerden saparak aşırı abartıya yönelmeleri halinde, şiirin insanlar üzerindeki inandırıcılığını kaybedeceğini bildiklerinden, genellikle inandırıcılık sınırlarını aşmayan hicviyeler nazmetmeye gayret etmişlerdir. Erken dönem şairlerinin edebiyat anlayışlarına göre, insanların hâlihazırda yapmaya muktedir oldukları fiillerle övülmeyi etkili bir iltifat olarak görmemelerinin tam aksine, hicve maruz kalan kişiler de yerildikleri iddiaların gerçek dışı olduğunu bildiklerinde arzu edilen derecede rencide olmamaktadır. Nitekim zenginliğiyle tanınan birisinin fakirlikle hicvedilmesinde veya asilliği kabul edilen birisinin soysuzlukla yerilmesinde yapılan mübalağalar, fakir birisinin malını dağıtarak gösterdiği cömertliğin övülmesinde yapılan aşırı abartıya oranla

---

[142] M. Faruk Toprak, 1996, c.V, S.3, s.39.

[143] Ellen Langer, *"Mindfulness Versus Positive Evaluation"*, **Oxford Handbook of Positive Psychology**, (edit. Shane J. Lopez, C. R. Snyder), 2. Bs., New York, Oxford University Press, 2011, s.290.

[144] Ca'fer Ḫareybânî, **Ebû Nuvâs: el-Ḥasen b. el-Hâni'**, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1990, s.60.

çok daha fazla göze batmaktadır ve bu tür hicivlerde inandırıcılık faktörü methiyeye nazaran çok daha zayıftır. Ne var ki Emevî Dönemiyle birlikte İslâm öncesindeki temayüllerin aksine, hiciv şiirlerinde sanatsal kaygılar ve insanları güldürme arzusu, yergi şiirlerinin caydırıcı ve tehditkâr etkisinin amaçlanmasının önüne geçtiğinde, mübalağa unsurunun Arap hicvine hâkim olmaya başladığı görülmektedir. Örneğin; el-Aḫṭal'ın Cerîr'in kabilesini cimrilikleri nedeniyle hicvettiği aşağıdaki beyti, aşırı mübalağanın inandırıcılığı tamamen ortadan kaldırdığının en açık delilidir:

"قَـــومٌ، إذا اســـتَنبَحَ الأضـــيافُ كَلـــبَهُمُ   قَـــالُوا، لِأُمِّهِـــمِ: بُـــولِي علَـــى النَّـــارِ"

"(İşte onlar) öyle bir kavim ki misafirler (karanlıkta yollarını bulmak için köpek sesleri çıkararak) onların köpeklerini havlatmaya çalıştıklarında, (cimrilikleri dolayısıyla) annelerine: 'Ateşin üzerine işe (de onu söndür!)' derler[145]."

el-Aḫṭal'ın bu şiiri Arap edebiyatının en yoğun hiciv içeren beyti olarak kabul edilmektedir[146]. Nitekim erken dönem hicivlerinde rastlamanın mümkün olmadığı bir komedi unsuruyla harmanlanmıştır ve tek bir beytin içerisinde cimriliği üstü kapalı şekilde dört yönden yermeyi başarmıştır. Karanlıkta yollarını arayan insanların kamplarının ışıklarını görüp yanlarına gelmemeleri için yerilen topluluğun yakmış oldukları ateşi söndürmeye çalıştıkları, beyitten açıkça anlaşılmaktadır. Eleştirmenlere göre ihtiyar bir kadının idrarıyla sönecek kadar küçük bir ateş yakmış olmaları, cimriliklerinin diğer bir göstergesidir. Ateşin söndürülmesinde su yerine idrar kullanmaları, pintiliklerinin bir başka alametidir. Ayrıca bu işi annelerine gördürüyor olmaları, ona hizmetçi tutmadıklarının, dolayısıyla eli sıkılıklarının ve saygısızlıklarının bir diğer delilidir[147]. Ancak beytin gerçekçiliğini tetkik etmek için bu ince zekâlı ve komik üslubu bir tarafa bıraktığımızda, betimlenen olayın gerçek olamayacak derecede kurmaca bir anlatımdan ibaret olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Dolayısıyla beytin aşırı derecede mübalağalı olması,

---

[145] Ebû Mâlik b. Ġiyâs̱ b. Ġavs̱ el-Aḫṭal, **Şi'ru'l-Aḫṭal: Ebî Mâlik b. Ġiyâs̱ b. Ġavs̱ et-Taġlibî**, (thk. Faḫruddîn Ḳabâve), 4. Bs., Şam, Dâru'l-Fikr, 1416/1996, s.420.
[146] Ebû Mâlik b. Ġiyâs̱ b. Ġavs̱ el-Aḫṭal, a.g.e.
[147] Yahya Suzan, **Arap Şiirinde Hiciv**, Konya, Aybil Yayınları, 2012, s.198.

inandırıcılığını tamamen ortadan kaldırmaktadır. Elbette bu bağlamda gerek Emevî Döneminin sembol hiciv şairlerinin gerekse sonraki asrın hicivcilerinin inandırıcılık faktörünü birincil öncelikleri olarak görmediklerini ve motivasyonlarının İslam öncesi ile Sadru'l-İslâm Döneminin pragmatizminden çok daha farklı unsurlara dayandığını bu vesileyle belirtmekte fayda vardır.

Övgülerdeki abartıların yanı sıra, kazanç için methiye söyleyen şairler, methettikleri kimselerin teveccühünü daha fazla kazanmak için, onun düşmanlarını hicvetmeyi de ihmal etmemişlerdir. Yalnızca kuvvetli kişilerin memnuniyetinin sağlanması için nazmedilen bu hiciv kısımlarının, şairin gerçek duygularını yansıtma ihtimali ise oldukça düşüktür. Ancak yine de şairlerin sadece mevki sahibi kimselere yaranmak için hakikate dayanmayan uydurma iddiaları referans göstereceği ve müfteri konuma düşmeyi göze alacağı, zayıf bir ihtimal olarak görülmüştür[148].

Hiciv türünde, maddi çıkar söz konusu olmadığı zaman, kin ve nefret duyguları ile beslenen şiddetli öfke hali, yegâne psikolojik faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Şairler, öfkelendikleri zaman kızgınlıklarını dindirmek amacıyla, yeri geldiğinde en aşırı hicivleri dahi şiirsel yetenekleri vasıtasıyla tasvir etmeyi başarmıştır. Duygularını yoğun şekilde yaşayan bu şairlerin, hislerini ifade etmek için başvurduğu eylem, ya kinayeli bir kınamayla ya da açıkça hicve yönelmeleriyle gerçekleşmiştir. Zira insanlar nefret ettikleri, sevdikleri, arzuladıkları şeyleri, ilkel inilti ve haykırışlar yerine, dilin gelişiminin getirisiyle sözel olarak beyan etme yetisine sahip olmuşlardır. Dolayısıyla genel anlamda insanlar, özelde ise insanî duyguları en yoğun şekilde yaşayan şairler, gerçeği yansıtsa da yansıtmasa da, niyetlerini ve inançlarını ikrar ederek kendi tutum ve duruşlarını belirlemektedir[149].

Hicvin psikolojik tetikleyicileri olan öfke, kızgınlık ve hışım, sağlıklı bir insanda, engellenme, incinme ve gözdağı gibi olumsuz dış etkenler neticesinde ortaya çıkan, oldukça şiddetli ve tabii bir duygudur. Bu olumsuz duygular, gerçek duygulanımını ifade etmeyi amaçlayan

---

[148] Ġâzî Ṭuleymât, 'İrfân el-Eşḳar, 1432/2011, s.218.

[149] Raziel Abelson, **Persons: A Study in Philosophical Psychology**, Londra-Basingstoke, The Macmillan Press, 1977, s.17.

methiye şairlerinin beğeni ve hayranlık hislerinden çok daha şiddetlidir. Dolayısıyla, şairin gerçek duygularını yansıtma noktasında, hicvin methiyeye nazaran, çok daha fazla samimiyet içermesi ve duyguların şiddeti bakımından çok daha kuvvetli olması kaçınılmazdır. Hicvin en temel psikolojik müsebbibi olan öfke, dış etkenlerin kişiyi uyarımı ve hayatta kalma içgüdüsüyle, anlık ve kendiliğinden ortaya çıkan bir duygudur. Oysa bireyin aklî melekelerinin yardımı ile düşünce ve karar aşamasından sonra, başka bir varlığa karşı geliştirdiği hayranlık duygusu, duyum ve izlenimlere dayanan düşünsel bir kanaattir.

Methiyenin tam aksine, hiciv şiiri nazmeden şair, yeri geldiğinde şerefini, değerlerini ve inançlarını muhafaza ve müdafaa etmek uğruna, hürriyetini, itibarını, hatta hayatını dahi tehlikeye atmayı göze almaktadır. Hiciv şairlerinin, dillerinin kesilmesi suretiyle fiziksel bütünlüklerini kaybetme yahut hapse atılma tehlikeleriyle, tarih boyunca karşı karşıya geldikleri bilinmektedir[150]. Yani hiciv, methiyede gözlemlenen, savunmaya ve uysallığa dayalı boyun eğişlere tam bir tezat teşkil ederek, genellikle agresif içgüdülerle ortaya çıkan öfke haline dayanmaktadır. Öyleyse Hiciv, benzer surette içgüdülerin etkisiyle ortaya çıkan boyun eğme güdüsünün sonunda teşekkül etmiş olan, sözde hayranlık ve beğeni duygularına dayanan methiyeden çok daha gerçekçidir. Hicve yol açan duyguların tesirinde ise şair, saldırı içgüdüsüyle, karşı tarafa ruh halini ifade etme ve onu yok edebileceğine dair tehdit sinyalleri gönderme zarureti hissetmekte ve öfke patlamasıyla bütün hıncını dile getirmektedir. Hiciv şairlerinin bu davranışlarının, halis duygulara dayandığına, yine diğer hayvanların davranışlarına işaret etmek suretiyle delil getirmek mümkündür. Zira hayvanların da tehditle karşı karşıya geldiğinde, pek tabii bir reaksiyon olarak karşı tehdit sinyalleri gönderdiği müşahede edilmektedir[151].

Hicvin methiyeye nazaran daha hakiki duyguların tesiriyle ortaya çıktığının bir diğer göstergesi, şairlerin sanatçı kişilikleri dolayısıyla diğer insanlara nazaran daha kibirli karakterlere sahip olmalarında

---

[150] Bedrettin Muhammed b. Bahâdır b. ‘Abdi’l-lah ez-Zerkeşî, **el-Baḥru’l-Muḥîṭ fî Uṣûli’l-Fıḳh**, (haz. Abdulkadir Abdullah el-‘Ânî), 2. Bs., Kâhire, Dâru’ṣ-Ṣafve, 1413/1992, c.VI, s.20.

[151] Stephen M. Tomecek, **Animal Communication**, New York, Infobase Publishing, 2009, s.21.

yatmaktadır[152]. Aristokrat şairlerin ise çok daha gururlu bir karaktere sahip olması oldukça normaldir. Zira bu kimseler, hem atalarından devraldıkları ayrıcalıklarla diğer insanlar karşısında temayüz etmiş, hem de üstün bir deha gerektirdiğine inanılan nazım sanatında ustalaşarak kendilerini ispat etmişlerdir. İnsan algısı, bir varlığın büyüdüğünü gördüğünde, onun civarındaki varlıkların küçüldüğünü sanma eğilimindedir. Dolayısıyla şair, bir başkasını methettiği ve yücelttiği zaman, övdüğü kişinin karşısında kendisinin dolaylı biçimde küçüldüğünü bilmektedir.

1.3.1.3. Eski Arapların Sert Mizacının Hicve Etkisi

Erken dönem hicivcileri, toplumun ve şartların kendilerine dayattığı mizaç yapıları dolayısıyla, daha çok üstünlüklerini ve kahramanlıklarını göstermeyi arzuluyorlardı. En ağırbaşlı kişiler arasında zikredilen şairler dahi, öfkelendirildiklerinde sinirlerine hâkim olamıyordu. Örneğin; Zuheyr b. Ebî Sulmâ, ağır başlılığı ve hikmet sahibi bir kimse olmasıyla tanınmaktadır. Yumuşak başlı, erdemli bir kişiliğe sahiptir[153]. Şiirlerinde de ciddi, hikmetli ve öğretici olduğu görülmektedir. Hatta hikmet, şiirlerinin en önemli konularından birisidir[154]. Ancak Benû Esed'in kollarından Benû'ṣ-Ṣaydâ'ya mensup olan el-Ḥâriṯ b. Varaḳâ', sürüsüne saldırdığında ve kölesi Yesâr'ı alarak kendisini tahrik ettiğinde öfkelenmiş, ağır başlılığını bir tarafa bırakarak kendisini incitenleri ağır şekilde hicvetmiştir:

"هَـــلاّ ســـأَلْتِ بَـــني الصّـــيداءِ كُلَّهُـــمُ   بأيِّ حَبْـــلِ جِـــوَارٍ كُنـــتُ أمتَسِـــكُ

فَلَـــنْ يَقُولُـــوا بِحَبْـــلٍ واهـــنٍ خَلَـــقٍ   لـــو كـــانَ قَومُـــكَ في أَســـبابِهِ هَلَكُـــوا"

"Bari Benû'ṣ-Ṣaydâ''ya, tümüne, hangi yakınlık bağına sımsıkı tutunduğumu sorsaydın!

---

[152] Ġâzî Ṭuleymât, 'İrfân el-Eşḳar, 1432/2011, s.218-219.
[153] Ġâzî Ṭuleymât, 'İrfân el-Eşḳar, 1432/2011, s.218-219.
[154] Fadime Kavak, **Klasik Arap Edebiyatında Tavsiye Kültürü**, Bursa, Emin Yayınları, 2016, s.107.

Gevşemiş, yıpranmış bir bağ ileri sürmeyecekler. Eğer kavmin onların sözüne kalmışsa helak olur[155]*."*

Hiciv şiirlerinde, methiyeye nazaran çok daha şiddetli ve gerçekçi duyguların patlak vermesinin diğer bir sebebi, Câhiliyye Döneminin kaotik ve çekişmeli ortamında şekillenen bedevî mizacında aranmalıdır. Câhiliyye Döneminde Araplar, Arap yarımadasında ilkel bir şekilde yaşamaktaydılar. Bu nedenle araştırmacılar, Câhiliyye kültürünü benimseyen Arapları, çoğu zaman vakitlerini boşa geçiren, yağma ve soygun ile uğraşan, tehlikeli işlere girişen insanlar olarak değerlendirmiş, Câhiliyye insanını, yalnızca sert mizaçları ve barbarlıkları ile tasvir etmişlerdir. Onları başkanlık için yarışan, aile ve kabile büyüklerinin dışında, pek az kişiye huzur veren kimseler olarak nitelendirmişlerdir[156].

Câhiliyye Döneminde kişilerin bireysel özgürlüklerine büyük önem verilmiştir. Bu durum, toplumun taleplerine uymayı reddeden şairlerin şiirlerinde de kendisini göstermiştir. *Ṣa'âlîk* adı verilen bu şairler, toplumdan uzaklaşarak, aykırı kimseler olarak yaşamlarını idame ettirmişlerdir. Onlar için kullanılan bu niteleme, haddizatında fakirliklerine işaret etmekte, hiçbir mülkü olmayan, asosyal kişilikteki hırsız ve yağmacıları göstermektedir[157]. Başına buyruk hareket eden bu şairler, aynı zamanda kendilerini kızdıran kimseleri de yermekten geri kalmamışlardır. Örneğin; *Ṣa'âlîk*'in en önemli isimlerinden kabul edilen 'Urve b. el-Verd, kendi akrabalarını dahi hicvetmiştir[158].

İbn H̱aldûn ***Muḳaddime***'sinde, dinî bir otorite karşısında gösterilen bağlılık hariç tutulduğunda, Arapların en zor idare edilen millet olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre bu durumun sebebi, mizaçlarındaki yabaniliktir. Arapların birbirlerine en zor itaat eden milletlerden olduğunu belirtir. Bunun nedeni olarak, kabalıklarını, kibirlerini, ihtiraslarını ve

[155] Zuheyr b. Ebî Sulmâ, 1363/1944, s.179.; Zuheyr b. Ebî Sulmâ, 1426/2005, s.44.; Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.X, s.240.
[156] Sâmî ed-Dehhân, Bty., s.10.
[157] Salam Hawa, **The Erasure of Arab Political Identity: Colonialism and Violence**, New York, Routledge, 2017, s.23.
[158] 'Urve b. el-Verd, **Dîvânu 'Urve b. el-Verd: Emîru'ṣ-Ṣa'âlîḳ**, (thk. Esmâ' Ebû Bekr Muhammed), Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1418/1998, s.56.

başkanlık hususundaki yarışlarını gösterir[159]. Öyleyse, özellikle Câhiliyye Arapları, kendilerini kısıtlayacak tüm dış unsurlara karşı, en samimi duygularının tesirinde taarruz etmeli ve onları yermelidir. Bu vesileyle egemenlik alanını genişletmekte ve kendisinin daha üstün görülmesinin temini için de çaba sarf etmiş olmaktadır.

Arabistan, geniş çöllerle, kurak ve verimsiz arazilerle çevrilidir. Bu nedenle ziraata ve geniş çaplı hayvancılığa elverişli tabii kaynaklara sahip değildir. Bu sınırlı çevresel şartlar dolayısı ile Câhiliyye Döneminde Araplar çok kısıtlı bir ekonomik güce sahiptir. Dönemin büyük güçlerinin dikkatini çekecek mülkiyetlere sahip değillerdir. Büyük kuvvetlerce arzulanan bir mülkiyete sahip olduklarında dahi, bu çetin topraklara düzenlenecek herhangi bir askeri operasyonun masrafı, elde edilen ganimetlerden fazla tutmaktadır. Ayrıca çöl yaşantısının büyük bir tecrübe gerektiren zorlu şartları sebebiyle, Anadolu ve İran çevresine alışkın olan dönemin süper güçlerini bu toprakları işgal etmekten alıkoymuştur. Zira mücehhez ordulara sahip olsalar dahi, ani bedevi baskınlarını, çöl ortamında geniş birliklerin iaşesinde karşılaşacakları güçlükleri göze almamışlardır. Büyük medeniyetlerin tahakkümünden kurtulmuş olan Arap kabilelerinin karakterleri de bu özgür alanın getirisiyle şekillenmiştir. Çölün sağladığı bu avantajın en mühim sonucu mutlak bir özgürlük anlayışıdır. Malumdur ki, Araplar kendi çıkarlarına olsa dahi, kişisel özgürlüklerini kısıtlayacak her türlü mutlak otoriteye itiraz edecek geleneklere sahiptir. Bu nedenle, son derece aşırı bir özgürlük anlayışına sahip oldukları düşünülmüştür. Sert bir mizaca ve çabuk sinirlenen bir karaktere sahip olduklarından, kendilerinin ve kabilelerinin itibarına zarar getirebilecek bir durumla karşılaştıklarında, fazlasıyla öfkelenmektedirler. Hatta bu arzu edilmeyen durumunun çözümü için kılıçlarına davranmaktan dahi çekinmemektedirler[160].

1.3.1.4. Kabile Üyelerinin Fiziksel Çatışmalardan Kaçınma Arzusunun Hicve Etkisi

Bilindiği üzere doğadaki en yaygın savunma taktiği, -eğer mümkünse- sıcak çarpışmalardan olabildiğince kaçınılmasıdır. Fiziksel

---

[159] İbn Ḫaldûn, **Muḳaddimetu İbn Ḫaldûn**, Beyrut, Dâru’l-Erḳam b. Ebî Erḳam, Bty., s.180.
[160] Sâmî ed-Dehhân, Bty., s.9-10.

çatışma halinin dışında süren sürtüşmelerde görev alan taraflar ise, elbette ki keskin dilli hicivcilerden başkası değildir. Bu bağlamda kabile şairleri, kaba kuvvete başvurmak yerine, sözel yeteneklerinden sonuna kadar istifade etmekte, *ḥamâse* ve hiciv şiirleri ile etkili savunma ve saldırılar tertip etmeye çalışmaktadır. Araplar arasında, düşmanın zayıf bir insanmışçasına aşağılandığı, soylarının küçümsendiği, karakterlerinin adiliği ile alay edildiği bu yergilerin, en az askeri taarruzlar kadar tesirli olduğuna inanıldığı bilinmektedir[161]. Ancak hicivciliğin savaşçılığın yerini tutabileceği anlayışının, tamamen ilkel bir içgüdüyle oluşturulmuş olduğu açıktır.

Bu bağlamda, söz konusu bağdaştırmanın, psikolojik ve antropolojik sebeplerinin bulunduğunu özellikle belirtmek gerekir. Herhangi bir vakıa, aleni bir tehdit arz ettiğinde yahut tehdit olarak algılandığında, vücudun savunma mekanizması, canlıyı, acıdan, yaralanmadan ve muhtemel ölümden korumak için devinime geçmektedir. Tehdit karşısında verilen tepki, kimi zaman hareketsiz kalma, çömelme, kaçma gibi zararsız reaksiyonlar halinde gerçekleşirken, kimi zaman da şiddetli saldırılar ve tehdit uyarıcıların gönderilmesi ile vuku bulmaktadır[162]. İslam öncesinde, kökleşmiş kuvvetler karşısında çok düşük bir nüfusa sahip olan Arap kabilelerinin mensupları, büyük kayıplar verilerek sonuçlanacak bir hezimetin, kabilelerinin tamamen yok olmasına, soylarının kurumasına, kadınlarının ve kızlarının diğer kabileler tarafından esir alınmasına yol açabileceğini çok iyi bilmektedir. Herhangi bir düşman kabilenin karşısında, büyük kayıplarla muzaffer gelseler dahi, potansiyel bir başka hasımla bitkin halde karşılaşmaları halinde, sonlarının geleceğinin bilincindedirler[163]. Dolayısı ile muhtemel kayıpların önüne geçmeye çalışarak, kanlı vuruşmalar yerine karşı tarafa hiciv şiirleri ile uyarılar göndermekle yetinmiş olmaları, yalnızca insanlarda gözlemlenen bir anlayıştan kaynaklanmış değildir. Eski Arap

---

[161] Sâmî ed-Dehhân, Bty., s.10.

[162] Paul L. Gendreau, John Archer, *"Subtypes of Aggression in Humans and Animals"*, **Developmental Origins of Aggression**, (edit. Richard Ernest Tremblay, Willard W. Hartup vd.), Guilford Press, 2005, s.35.

[163] Eski devirlerde pek çok Samî ulus ve kabile az nüfusa sahip olmaları dolayısıyla, küçük addedilebilecek hezimetler ve yıkıcı olaylar sonucu tarihten silinmiştir. Mevcudiyetini kaybeden Arap toplulukları, tarih kaynaklarında *"'Arab Bâ'ide"* ifadesi ile anılmaktadır. Kabile savaşlarında yok olan küçük boyların tespiti ise zordur. Cemâl 'Abdu'l-Hâdî Muhammed Mes'ûd, Vefâ Muhammed Rıf'at Cum'a, **Cezîratu'l-'Arab**, Mansure, Dâru'l-Vefâ', Bty., c.I, s.19.

kabilelerinin çok kırılgan bir yapıya sahip olması ve sürekli yok oluş tehlikesiyle iç içe yaşamak mecburiyetinde kalması, fiziksel tehditten kaçınma güdüsünü daha da kuvvetlendirmiş olmalıdır. Dolayısıyla bu güdünün, hicvin gelişmesindeki en önemli etkenlerden birisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

1.3.2. Arap Hicvinin Toplumsal ve Dinî Etkenleri (Cincilik Kültünün Hicve Etkisi)

Eski Arapların gözünde şiir, oldukça saygın bir konumdadır. Bu saygınlık, yalnızca insanların nazım yeteneğine duyduğu hayranlıktan kaynaklanmamaktadır. Şiirin bu denli yüceltilmesinin nedenini bulmak için, her şeyden önce topluma hâkim olan dinsel inançlara bakmak gerekir. İslam öncesindeki Arap Yarımadasının batıl inançları, hiciv şiirlerinin etkisini katbekat arttırmaktadır. İnsanlar yergicilere hedef olmaktan kaçınmakta ve hicivcilerin yanında daha temkinli davranmaya dikkat etmektedir. Bilindiği üzere, eski Araplar, kâhin ve büyücülerin cinlerle iletişim kurduğuna inanmaktadır. Görünüşe göre, şairler de doğaüstü güçlerle iletişim kurabildikleri hususunda, halkı bir şekilde ikna etmeyi başarmıştır. Halka karşı ellerinde bulundurdukları bu etkili gücün iyiden iyiye farkına varan yergiciler, insanları hicvetmekle tehdit etmeye başlamakta geç kalmayacaktır. Halk, hicivcilere yergilerini ilham eden gücün, şeytanlar olduğunu düşünmektedir. Bu yüzden hicvin hedefi olan kişilerin çarpılacağına inanılmaktadır[164]. Şairlerin şiir yeteneklerinin ortaya çıkmasıyla birlikte, cinlerin yardımını almaya başlayabilecekleri varsayılmaktadır. Şairlerle cinleri arasındaki esrarengiz ilişkilere dair pek çok söylenti bulunmaktadır. Örneğin; meşhur yergici Ḥassân b. S̲âbit'in, şairlik kariyerinin başlarında dişi bir cinle karşılaştığı ve bu cinin onu üç beyit okumaya zorladığı anlatılmaktadır[165].

el-A'şâ ve cini hakkındaki bir rivayet, İslam öncesindeki insanların ne denli garip hurafelerle meşgul edildiğini gözler önüne sermektedir. Anlatıldığına göre, el-A'şâ'nın Misḥal b. Es̲âs̲e adında bir cini vardır. Cuhunnâm adında cini olan veya Cuhunnâm lakabıyla anılan

---

[164] Ġâzî Ṭuleymât, 'İrfân el-Eşḳar, 1432/2011, s.219.; Ḍayf, Şevḳî, Bty., c.I, s.197.
[165] Toufic Fahd, **La Divination arabe: Études religieuses, sociologiques et folkloriques sur le milieu natif de l'Islam**, Leiden, E. J. Brill, 1966, s.73.

‘Amr b. Ḳaṭn ile el-A‘şâ’nın hicivleşmesi gerekir[166]. el-A‘şâ, kendisine komplo kuran ve tehditler yağdıran düşmanları ile karşı karşıya geldiği zaman, Misḥal’i yardıma çağırır. Dostunun çağrısına karşılık veren cin, düşmanlarının içine korku salar ve üzerlerine boğucu bir sel musallat eder. Sonuç itibariyle Cuhunnâm onun sihri ile çarpılır veya ondan çıkan taşkında boğulur:

"فَلَمّـــا رَأَيـــتُ النـــاسَ لِلشَـــرِّ أَقبَلـــوا   وَثابـــوا إِلَينـــا مِـــن فَصِـــيحٍ وَأَعْجَـــمِ

وَصِـــيحَ عَلَينـــا بِالسِـــياطِ وَبِالقَنـــا   إِلى غايَـــةٍ مَرفوعَـــةٍ عِنـــدَ مَوسِـــمِ

دَعَـــوتُ خَلِيلِـــي مِســـحَلاً وَدَعَـــوْا لَـــهُ   جِهَنّـــامَ جَـــدْعاً لِلهَجِـــينِ المـــذَمَّمِ

حَبـــانِي أَخـــي الجِـــنِّيُّ نَفســـي فِدائـــهُ   بِأَفـــيَحَ جَيَّـــاشِ العَشِـــيّاتِ خِضَـــرِمِ"

“İnsanların, şer peşinde, fasih ve garip kelimelerle konuşan (yani çeşitli milletlerden oluşan) güruhlar halinde (toplaşıp) bize doğru geldiğini gördüğümde…

…Toplantı yerinin yanında yükseltilmiş olan bayrağa (işaret ederek) ve (ellerindeki) kırbaç ve mızrakları (savurarak) bize çıkıştılar.

Ben dostum Misḥal’i çağırdım; onlar da onun için Cuhunnâm’ı çağırdılar. O (cariyeden olma), azarlanan melezin burnu kesile!

(Bu esnada) cin kardeşim, suyu bol, geceleri coşan bir denizle bana yardım etti. Canım ona feda olsun![167].”

Ġâzî Ṭuleymât ve ‘İrfân el-Eşḳar, Arap yergisinin gücünü, toplumun inanç yapısıyla ilişkilendiren önemli araştırmacılardandır[168]. Ignaz Goldziher ve Yahya el-Cebûrî gibi öncülerin fikirleri, onları bu hususta cesaretlendirmiş olmalıdır. Örneğin; el-Cebûrî’ye göre, eski Araplar, hicvin insan ruhuna yaptığı etkiyi, sihir icrası ile

---

[166] Ḍayf, Şevḳî, Bty., c.I., s.197.; A. C. Barbier de Meynard, 1907, s.69. Muhammed Muhammed Huseyn, Bty., s.100.
[167] Meymûn b. Ḳays el-A‘şâ, Bty., s.125.
[168] Ġâzî Ṭuleymât, ‘İrfân el-Eşḳar, 1432/2011, s.219.

bağdaştırmaktadır. Sihir ile hicvin birbiriyle ilişkilendirilmesinin nedeni, ikisinin de gizem ağıyla örülü olmasıdır. Şairlerin düşmanlarını hicvetmek istediklerinde cinlerinden yardım istemesi, büyücülerin kötü ruhlardan iyilik istemesine benzemektedir[169]. Şiir ile sihrin bu bağlantısı, yalnızca kötülüğe yapılan bir atıftır. Şairin ilişki içerisinde olduğu şeytanın iyilikle alakası bulunmamaktadır. Bu yüzden Araplar, şairlere ilham kaynağı olan doğaüstü varlıklara, Yunanlar gibi olumlu nitelemeler yakıştırmamaktadır. Örneğin; Yunan kültüründe "şiir tanrıçası" (*Moúsa/Μοῦσα*) şeklinde adlandırılan doğaüstü ilham güçleri, Arap kültüründe "şiir şeytanı" (شَيْطَانُ الشِّعْرِ) ifadesiyle karşılık bulmaktadır[170].

Büyük şairlerin dahi hiciv sanatının büyücülükle ilişkilendirilmesinden istifade etmeye çalıştığı gözlemlenmektedir. Bilindiği üzere, yergiciler insanlar üzerindeki etkilerini arttırabilmek amacıyla, garip elbiseler giymekte ve görünüşlerini bozmaktadır. Bu kıyafetler, kâhinlerin giydiği giysilere benzemektedir[171]. Şairlerin kıyafet seçiminde bu tarz farklılıklara yönelmesinin sebebi, el-Câḥiẓ'in de belirttiği üzere, insanlardan olabildiğince ayrılma, onların karşısında daha büyük görünme ve onların kalbine korku salabilme arzusudur[172]. Yergicilerin bu oyunlarına bariz bir örnek vermek istersek, Lebîd b. Rebî'a'nın en-Nu'mân'ın meclisinde, er-Rebî' b. Ziyâd'ı hicvederken yaptıklarını yeniden hatırlatabiliriz. "Hicivciliğin Receze Evrilmesi" başlığında Lebîd'in yergiciliği için yaptığı ön hazırlığı tüm detaylarıyla ele aldığımızdan, burada tekrar bahsetmeyeceğiz. Lebîd'in bu uygulaması, söz konusu durumun en bilinen örneği olmasına rağmen, münferit bir eylem değildir. Bu türden gösterilerin İslam öncesinde yaygın olarak icra edildiğine dair farklı kanıtlar bulunmaktadır. Örneğin; eş-Şerîf el-Murteḍâ (ö.436/1044) bu olaya işaret ederek: *"Şairler*

---

[169] Yahya el-Cebûrî, 1407/1986, s.342

[170] Yahya el-Cebûrî, 1407/1986, s.344.; Ralf Klausnitzer, **Literatur und Wissen: Zugänge-Modelle-Analysen**, Berlin- New York, Walter de Gruyter, 2008, s.61.

[171] Carl Brockelmann, **History of the Arabic Written Tradition**, (edit. Maribel Fierro, M. Şükrü Hanioğlu, Renata Holod, Florian Schwarz), Leiden-Boston, Brill, 2017, c.I, s.20.

[172] Meryem Muhammed Câsim el-Mucemme'î, **Naẓariyyetu'ş-Şi'r 'İnde'l-Câḥiz**, Amman, Dâru'l-Mecdelâvî li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2010, s.303-304.

Câhiliyye Döneminde hiciv söylemek istediklerinde böyle yaparlardı" demektedir[173].

Ḥassân b. S̱âbit'in görünüşünde yaptığı bazı değişiklikler, bu durumun yergiciler arasında uzun süre devam ettiğini göstermektedir. Klasik kaynaklar, usta şairin oldukça ilginç bir imaj belirlediğini nakletmektedir. Anlatılanlara göre, Ḥassân saçından bir perçemi iki gözünün arasına sarkıtmakta, sakalının alt dudağıyla çenesi arasında kalan kısmına ve bıyıklarına kına yakmakta, sakalının geri kalan kısmını ise boyamamaktadır. Oğlu Abdullah'ın: *"Babacığım! Neden bunu yapıyorsun?"* diye sorduğunda, Ḥassân'ın: *"Kan içmiş aslan gibi olmak için."* dediği rivayet edilmektedir[174]. Ayrıca şairin siyah renkteki dilinin, burunun ucuna vurabilecek kadar uzun olduğu anlatılmaktadır. Ḥassân yeri geldiğinde bu fizyolojik özelliğini, keskin hicivciliğinin bir alameti olarak sunmaktan geri durmayacaktır[175]. Yergiciliğin görsel gelenekleri Sadru'l-İslam Döneminde zayıfladığından, Lebîd'in oyunculuğuyla Ḥassân'ınki arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır.

Hicviyelerde hedef alınan kişiler, genellikle toplumun üst sınıfına mensup insanlardır. Dolayısıyla yerilen kişilerin batıl inançlara fazla meyilli olmadığı itiraf edilmelidir. Ancak eski Arapların hicivden korkmalarının temel nedenini tespit etmek, sanıldığı kadar kolay değildir. Tarihî olaylar, bu konuda fazlasıyla yoruma açıktır. Örneğin; eski Arapların hicvedilmemek için, yakaladıkları yergicilerin ağzını gemle bağladığı bilinmektedir[176]. Bu uygulama üzerinden bir çıkarım yapılmak istenirse, muhtemel iki sonuca ulaşılacaktır. Birinci ihtimale göre, şairin büyüsel sözleri telaffuz etmesi, yani sihirli yergisini harekete geçirmesi, gem bağlanarak engellenmektedir. Açıkçası bu ihtimal fazla akla yatkın değildir. İkinci ihtimale göreyse, şairin ağzı, hicvinin yayılmasının engellenmesi amacıyla bağlanmaktadır. Bu ufak akıl yürütmenin sonucunda, hangi ihtimalin gerçeğe daha yakın çıkacağı açıktır. Hiciv korkusunun birincil nedeni ne olursa olsun, özellikle saygın kişilerin

---

[173] Ali b. el-Huseyn el-Mûsevî el-'Alevî eş-Şerîf el-Murteḍâ, **Emâlî'l-Murteḍâ**, (thk. Muhammed Ebû'l-Faḍl İbrâhîm), Dâru İḥyâ'i'l-Kutubi'l-'Arabiyye, 1373/1954, c.I, s.191.

[174] Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.IV, s.106.

[175] İbn Ḳuteybe, **eş-Şi'r ve'ş-Şu'erâ'**, Bty., c.I, s.305.; Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.IV, s.107, 123.

[176] Ebû Osmân 'Amr b. Baḥr el-Câḥiẓ, 1418/1998, c.IV, s.45.

hicvedilmekten fazlasıyla korktuğu bir gerçektir. Hatta dönemin insanlarından hicve hedef olunca ağlayanlar dahi vardır. Muḥriz b. Muka'bir'in ağlattığı Muẖâriḳ b. Şihâb, Fârisu'l-Ḍaḥyâ' lakabıyla tanınan Ḫidâş b. Zuheyr el-'Âmirî'nin bir beyti dolayısıyla ağlayan Abdullah b. Cud'ân ve 'Alḳame b. 'Ulâs̱e, bunun tipik birer örneğidir[177].

1.4. KLASİK ARAP HİCVİNİN ÖZGÜNLÜĞÜ VE ARAP DİLİYLE ARAP ZİHNİNİN HİCVE OLAN ETKİSİ

Bilindiği kadarıyla klasik Arap hicvinin ilk nüvelerinin ortaya çıkışında, asabiyet ruhu yani kabilecilik taassubu oldukça önemli bir rol üstlenmektedir. Eski Arap toplumunun en önemli yapı taşlarından olan bu anlayışın, yergiye dair öncü fikirleri birdenbire alevlendirdiği ve Arap kabilelerinin birbirlerini taklit etmeleri nedeniyle, bu yeni kavramın çok hızlı bir süreç içerisinde özümsenmiş olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir. Ancak Araplar arasında ilk hiciv fikirlerinin ne zaman ortaya çıktığına yahut bu fikirlerin hangi ulusların yönlendirmesi neticesinde şekillendiğine dair kesin bir kayıt ne yazık ki bulunamamaktadır. Yine de erken dönem Arap şiir sanatının, bütün ana temalarıyla birlikte, dış kültürlerden bağımsız şekilde geliştiği hususundaki yaygın kanaatin[178], özellikle bu noktada hatırlatılmasında büyük bir yarar vardır. Bu kanaatin büyük ölçüde gerçekleri yansıttığı, itiraf edilmesi gereken bir durumdur. Dolayısıyla hicivcilik geleneği belirli bir tarihte Araplara dış kültürlerden getirilmediği için, Arapların hiciv türüyle tanışmasına dair bariz bir rivayetin bulunamaması oldukça tabiidir. Bu yüzden Arap hicvinin, Sâmî atalar arasında, çok eski bir tarihte ortaya çıkmış olma olasılığı hayli yüksektir. Rivayetler hususundaki noksanlıkların ardında da, muhtemelen bizzat bu eskilik yatmaktadır.

Muhtemelen Arap hicvinin veya varsayımsal Proto-Arabik hicvin tarihi o denli eskiye dayanmaktadır ki, İslam öncesi dönemin son asrında yaşamış olan Arap toplumu, ilk yergi prototiplerinin ortaya çıkışı

---

[177] Ebû Osmân 'Amr b. Baḥr el-Câḥiẓ, **Kitâbu'l-Ḥayevân**, (thk. Abdusselam Muhammed Hârûn), 2. Bs, Byy., Maṭba'atu Muṣṭafâ el-Bâbî el-Ḥalebî, 1384/1965, c.I, s.369.; Ġâzî Ṭuleymât, 'İrfân el-Eşḳar, 1432/2011, s.219-220.

[178] Adem Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü**, 2. Bs., İstanbul, Ensar Neşriyat, 2014, s.185-186.

hususundaki rivayet ve söylentileri, söz konusu çağda tamamıyla unutmuş durumdadır. Ayrıca ilk hiciv nüvelerinin, muazzam bir üretim potansiyeli ile aniden ortaya çıktığını varsaymak mümkündür. Dolayısıyla ani hiciv patlaması sonucu ortaya çıkan sayısız hicviyenin tespitinin, fazla nüfusu olmayan ve tamamıyla sözel geleneğe dayanan küçük kabileler tarafından başarıyla sağlanabilmesi yahut bu ilk hiciv nüvelerinin gelecek nesillere sorunsuz şekilde aktarılabilmesi, neredeyse imkânsızdır. Ayrıca yeni kuşağa mensup olan bütün şairler, doğal olarak seleflerini geçme arzusuyla yanıp tutuşmaktadır. Dolayısıyla yaşayan şairlerin kendi hicivlerinin yayılması için yürüttüğü çalışmalar, hâlihazırda kısıtlı olan râvîlik imkânlarının tamamıyla çağdaş şairlere odaklanmasına ve etkisi günden güne azalan merhum şairlerin zamanla unutulmaya terk edilmesine sebebiyet vermiş olabilir. Ancak hiciv türü, genellikle devamlılığının garantörü olan kabile desteğini arkasına almayı başardığından, bu faktörün fazla etkili olamayacağını söylemek mümkündür.

Her ne kadar hiciv nazmı, Arap ruhuna oldukça hitap eden bir tür olsa da, bizim için tam bir gizem abidesi olan erken dönem hiciv kasidelerinin, Araplar tarafından yeterince önemsenmemiş olması da, her zaman ihtimal dâhilindedir. Zira bu durum, Aristoteles'in meşhur *Poetika*'sında dile getirdiği bir varsayıma benzerlik arz etmektedir. Filozofun iddiasına göre, tragedyanın başlangıcı hakkında bilgi sahibi olmamıza rağmen, (hiciv içerikli unsurları bünyesinde barındıran) komedyanın başlangıcı hususunda hiçbir şey bilmememizin nedeni, komedya türünün yeterince önemsenmemiş olmasından kaynaklanmaktadır[179]. Yine de Arap hicvinin durumu, umursamazlık haliyle izah edilemeyecek kadar karmaşıktır.

1.4.1. Arap Hicvinin Çevre Kültürlerle İlişkisi ve Özgünlüğü

1.4.1.1. Arap Hicvinin Pers ve Yunan Kültürleriyle İlişkisi

İslam öncesinde Arap kabilelerinin ilişki içerisinde olduğu dış dünyaya baktığımız zaman, hicvin gelişimi için katkı sağlayabilme potansiyeline sahip olan pek az kültürün bulunduğu görülmektedir.

---

[179] Aristoteles, **Poetika: Şiir Sanatı Üzerine**, (Çev. Ari Çokona, Ömer Aygün), 3. Bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s.13.

Örneğin; bu dönemde bölgenin üst kültürlerinden birisi olarak kabul edebileceğimiz Perslerin, hicivle yoğun şekilde ilgilendiklerine dair hiçbir delil bulunmamaktadır. Üstelik bugün Fars edebiyatında gördüğümüz hiciv geleneği, İslam sonrasında Arap edebiyatından alınan unsurların, Pers dünyasına uyarlanarak geliştirilmesinden başka bir şey değildir. Pehleviceye İslam'dan önce çevrilmiş olan *Kelîle ve Dimne*'nin içerisinde, hiciv ve hezele dair unsurlar yer almaktadır[180]. Lakin Arap edebiyatının ilk hiciv örneklerinin ortaya çıktığı dönemde, direkt veya dolaylı bir Hint veya Uzakdoğu etkisinin söz konusu olma olasılığı mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla Arap yurduna yakın olan Hint-Avrupa halklarından yalnızca Yunanlar Arap hicvini etkileyebilecek edebî olgunluğa ulaşmış durumdadır.

Ne var ki benzer şekilde, Helenistik geleneğin de ilk Arap hiciv şiirleri üzerinde direkt bir etkisinin olduğunu söylemek mümkün değildir. Ayrıca antik Yunan hicviyeleri ile erken dönem Arap hiciv ürünleri arasında, metodolojik ve tematik açılardan devasa uçurumlar bulunmaktadır. Bu nedenle Arap hicvindeki Yunan etkisi, -şayet böyle bir etki söz konusuysa- birkaç temel Helenistik yargının ötesine geçmeyi hiçbir zaman başaramamıştır. Bu bağlamdaki Helenistik yargılara örnek vermek gerekirse, iki medeniyet arasındaki kültür etkileşimine işaret edebilecek birkaç nokta bulunmaktadır. Örneğin; el-A'şâ gibi eski şairlerin hicviyelerinde, Perslerin tiranlığına ve barbarlığına işaret edildiği görülmektedir[181]. Ayrıca Arap hicviyelerinin *nesîb* kısımlarında görebileceğimiz aşk üçgenleri gibi Yunan komedyalarını çağrıştıran bir takım özel durumlar da gözden kaçmamaktadır[182]. Ne var ki tüm bu noktalar, her iki kültürde de birbirinden bağımsız olarak gelişme gösterebilecek niteliktedir. Yine de Arapların Persleri ötekileştirirken kullandığı bazı anlatımların, bölgede asırlardır süre gelen Yunan propagandasının söylemlerini fazlasıyla hatırlattığını itiraf etmek gerekir.

---

[180] Hasan Çiftçi, **Klasik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı, 2002, s.113-114.

[181] Meymûn b. Ḳays b. Cendel el-A'şâ el-Kebîr, **Dîvânu'l-A'şâ el-Kebîr**, (thk. Mahmûd İbrâhîm Muhammed er-Riḍvânî), Doha, Devletu Ḳaṭar: Vizâratu's-S̱aḳâfe ve'l-Funûn ve't-Turâs̱, 2010, c.I, s.203-222.; Meymûn b. Ḳays el-A'şâ, Bty., s.54-63.

[182] Lenn E. Goodman, *"Arap Edebiyatındaki Yunan Etkisi"*, **Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, (çev. Esat Ayyıldız), 2018, c.XVIII, S.47, s.19.

Örneğin; el-A‘şâ, Z̲û Ḳâr günüyle övündüğü ve Persleri hicvettiği bir kasidesinde, Perslerin kendilerine dayattığı tiranlığa boyun eğmediklerine işaret etmekte, onların boyunduruğuna ve zorbalığına karşı mücadele verdiklerini gururla dile getirmektedir. Arap halklarının Perslere karşı verdiği Z̲û Ḳâr Savaşının, Arap-İslam tarihi açısından önemi muazzamdır. Zira Arapların zihninde, güçlü İran devletine karşı galibiyet kazanabileceklerine dair umutların, ilk kez bu çarpışmanın neticesinde filizlenmeye başladığı düşünülmektedir[183]. Elbette Helenistik fikirler ve terimler, Arap diline ve medeniyetine uyarlanırken, Yunanlara özgü kelimeler, Arapçanın has sözcükleriyle karşılanmaktadır. Örneğin; *“ẓaleme”* (ظَلَمَ) kökünden türetilen *“ẓulm”* (ظُلْم) ve *“ẓâlim”* (ظَالِم) kelimeleri, batı dillerindeki “tiranlık” ve “tiran” (τύραννος) sözcüklerinin Eski Arap kültüründeki karşılıklarındandır. Keza *“cehile”* (جَهِلَ) kökünden türetilen *“cehl”* (جَهْل) ve *“câhil”* (جَاهِل) sözcükleri, batı dillerindeki “barbarlık” ve “barbar” (βάρβαρος) terimlerinin muadilidir[184]. Dolayısıyla el-A‘şâ, bölgenin yaygın Helenistik fikirlerini kendi kültürüne uyarlamakta, Arapça hususunda oldukça tutucu olan Arap dinleyicisine, anlayacakları bir dilden hitap etmektedir:

"أَتَانَا عَـــــن بَـــــنِي الْأَحْــــرَا   رِ قَـــــوْلٌ لَمْ يَكُـــــنْ أَمَـــــا

أَرَادُوا نَحْـــــتَ أَثْلَتِنَـــــا   وَكُنَّـــــا نَمْنَـــــعُ الْخُطُمَـــــا

وَ كَـــــانَ الْبَغْـــــيُ مَكْرُوهًـــــا   وَ قَـــــوْلُ الْجَهْـــــلِ مُنْتَحِمَـــــا"

“Bizlere Benû Aḥrâr’dan (yani Perslerden), (zalimce ve olgunluktan uzak) bir söz geldi ki hiç yerinde değildi.

Bizim asalet ağacımızı yontmayı istediler; (Bizleri köleler ve besi hayvanları gibi yönetmeyi arzuladıklarından, bize zincir vurmaya kalktılar). Ama biz kendimizi devenin burnu üzerine geçirilen yular parçasına karşı savunuyorduk.

---

183 Apak, Âdem, 2014, s.63.
184 Hans Wehr, **Arabisches Wörterbuch für die Schriftsprache der Gegenwart**, 5. Bs., Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 1985, s.212, 802.

Zulüm sevilmez; barbarlığın sözü ise (insanların göğüsleri üzerine çöküp nefeslerini kesen) bir ağırlıktır[185]*.”*

Elbette Eski Araplar, Persleri ötekileştirirken yalnızca Helenistik yargılardan istifade etmemektedir. Nitekim benzeri fikirlerin üretilmesi sürecinde, tamamen Sâmî kültürüyle özdeşleşmiş bazı değerlerden de güç alındığının somut kanıtlarına rastlamak mümkündür. Örneğin; eski Sâmî geleneklerinden birisi olan sünnet operasyonunun (*ḫitân*), Persler tarafından uygulanmaması, erken dönem Arap şiirlerinde yergisel bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstelik bu yergisel ötekileştirmelerin ilk örneklerinin, İslam öncesine ait olması, duruma daha da ilginç bir boyut kazandırmaktadır. Bu dönemde Yahudilerin dinî yükümlülükleri dolayısıyla *Brit Mila* (בְּרִית מִילָה) törenlerini tertiplediği[186] ve sünnet olgusunun daha çok Yahudilerle özdeşleştirildiği bilinmektedir. Ancak sünnet geleneğinin, bölgenin putperest Arap kabileleri arasında da çok yaygın şekilde benimsemiş olduğunu ileri sürmek mümkündür. Hatta tek başına erken dönem hicviyeleri dahi, bu durumun kanıtlandırılabilmesi için yeterlidir. Zira Araplarla özdeşleşmeyen bir uygulamanın, Arap olmayanlara karşı ötekileştirici bir yergisel unsur olarak kullanılabileceğini düşünmek mantıklı değildir.

Dolayısıyla Yahudileri Yahudi olmayanlardan (*Goyim*/גוים)[187] ayıran karakteristik bir özellik, aynı zamanda Arapları da Arap olmayanlardan (*‘Acem*/عَجَم) ayırmaktadır. Arapların, köklü Sâmî kültürüne başvurduğu bu yergilerin, Eski Yunanların “Barbar Pers” yargısıyla da harmanlanmış olduğu gözden kaçmamaktadır. Zira Arapları köleleştirmek isteyen “sünnetsiz” Persler, aynı zamanda da zorba tecavüzcüler olarak tanıtılmaktadır. Elimize ulaşan veriler arasında, bu durumun birkaç tipik örneğine rastlamak mümkündür. Mesela; Benû ‘İcl kabilesinden bir kadının, Persleri sünnetsiz olmaları nedeniyle aşağıladığı ve Perslerin Arap kadınlarına tecavüz edeceklerini hatırlatarak kabile üyelerini daha iyi savaşmaları hususunda teşvik etmeye çalıştığı aşağıdaki şiiri, bu etkileşimin en somut kanıtları arasında yer almaktadır:

---

[185] Meymûn b. Ḳays el-A‘şâ, Bty., s.299-301.
[186] Wyny Böhm, **Begriffe des Judentums: Religion - Brauchtum - Gesellschaft**, Berlin, LIT Verlag, 2014, s.14
[187] Wyny Böhm, a.g.e., s.35.

"إنْ يَظْفَروا يحرِّزوا فينا الغُرَلْ إيهًا فِداء لكُم بَني عِجِل"

"Eğer zafer kazanırlarsa, sünnetsizler bizim içimize yerleştirirler. Benû 'İcl! Haydi! Sizin için feda olsun.[188]"

Perslere karşı verilen savaşlar esnasında söylenen, benzer manalardaki ötekileştirici şiirler, bu tezi destekler niteliktedir. Örneğin; döneminin saygın kadınlarından birisi olan İbnetu'l-Ḳarîn eş-Şeybânî'ye ait olduğu iddia edilen aşağıdaki beyit, neredeyse yukarıdakiyle aynı anlama sahiptir:

"ويهًا بني شيبانَ صفًا بعد صف إن تهزموا يصبغو فينا القُلَفْ"

"Benû Şeybân! Saf saf olun. Eğer yenilirseniz, sünnetsizler bize sokacaklar[189]."

1.4.1.2. Arap Hicvinin Sâmî Gelenekleriyle ve Yahudi Kültürüyle İlişkisi

Diğer Sâmî toplumların, Arap hicvinin ortaya çıkışına ve gelişimine mutlak surette katkı sağlamadığını söyleyebilmek mümkün görünmemektedir. Bu topluluklar kısıtlı bir coğrafyayı paylaşmakta ve kaçınılmaz olarak birbirleriyle sıkı ve dolaysız ilişkiler kurma mecburiyetinde kalmaktadır. Özellikle İslam'ın ilk yıllarında, Arabistan'ın Yahudi kabilelerinin hicivcilik faaliyetlerinde etkin bir rol üstlendiği ve Arap hicvinin gelişimine çeşitli yönlerden katkılar sağladığı bilinmektedir. Bu bağlamda Yahudiler hem Arapları hicvetmekte hem de Arapların hicivlerine maruz kalmaktadır. Hatta bu etkileşimin bazen yıkıcı neticelere sebebiyet verdiği ve Yahudi şairlerin etkinliğinin sonlandırılması amacıyla suikastlar dahi tertip edildiği bilinmektedir[190]. Ancak Araplarla Yahudilerin hiciv sahasındaki bu etkileşimlerinin yoğunluk kazandığı yıllar, ilk hiciv örneklerinin ortaya çıkışının oldukça sonrasına tekabül etmektedir. Bu süreçte Arap hiciv gelenekleri zaten

---

[188] Ebû'l-Ḥasen İbnu'l-Es̱îr, 1407/1987, c.I, s.379.
[189] Ömer Riza Kehhâle, **A'lâmu'n-Nisâ' fî'l-'Alemeyi'l-'Arab ve'l-İslâm**, Beyrut, Mu'essesetu'r-Risâle, Bty., c.IV, s.207.
[190] W. Montgomery Watt, 1956, s.18.

büyük ölçüde kalıplaştırılmış durumdadır. Dolayısıyla Yahudiler bu dönemde, hiciv üretimini Arapların ortaya koyduğu kıstaslar çerçevesinde ele almakta, kasidelerinde Arap dilini kullanmakta ve yerilen unsurları Arap geleneklerini gözeterek belirlemektedir. Yine de İslâmî Dönemin çok öncesinde, Yahudilerin Arap hicvi üzerinde hâlihazırda büyük bir etki ihdas etmiş olabileceği ihtimali göz ardı edilmemelidir. Ne var ki bu durumu aydınlığa kavuşturabilecek yeterli ve güvenilir veri bulunmamaktadır. Dolayısıyla günümüz şartlarında, bu hususta ortaya konabilecek bütün tezler, farazi teorilerin ötesine geçemeyecek kadar zayıf olmaya mahkûmdur. Yine de bu etkinin tespit edilebilmesi için bakılması gereken ilk yerin, sihirbazlık ve büyücülük gelenekleri olduğu aşikârdır. Nitekim ilk yergi örneklerinin geliştirilmesi sürecinde, büyüsel beddua formlarının ve doğaüstü inanışların gösterdiği etkiyi göz ardı etmek mümkün değildir[191].

Doğaüstü güçlerin kontrol edilebilmesi amacıyla geliştirilen büyüsel öğretilerin, Araplara bölgenin diğer köklü Sâmî kavimlerinden intikal ettiği düşünülmektedir. Özellikle Yahudilerin, pek çok sanatta olduğu gibi sihir sanatında da ön plana çıkmayı başardığı ve bu alandaki yeteneklerinin Câhiliyye Arapları arasında çok geçmeden fark edildiği görülmektedir. Yahudilerin bu disiplindeki bilgilerinin, köklü bir geleneğin ardılı olduğuna ve eğitim zincirinin Eski Babil'e kadar uzandığına inanılmaktadır. Elbette pek çok eski toplum gibi Araplar da bu ilkel öğretilerden fazlasıyla etkilenmiş ve büyücülük faaliyetlerini yasaklayan İslam'ın gelişinden sonra dahi bu sanatlarla ilgilenmekten kendilerini alıkoyamamıştır. Elbette Müslümanların sihirbazlık hakkında naklettiği bilgiler de, İbranî otoriteleri referans almaktadır[192]. Dolayısıyla ilk başlarda kâhinlik ve büyücülük müesseseleri tarafından tekelleştirilen beddua formlarının, insanları etkilemek için her yolu deneyen Arap şairlerinin de gözünden kaçmayacağı ve bu etkili büyüsel enstrümanların çok geçmeden şiir sanatına da uyarlanacağı kaçınılmaz bir durumdur. Burada önemli olan nokta ise, bu süreçteki Yahudi etkisidir. Durumun iç yüzüne tam olarak vakıf olmak mümkün olmasa da, bu tesirin temel fikir nüvelerinin ötesine geçmediğini ve erken dönem Arap hicvinin Arap

---

[191] Goldziher, Ignaz, 1896, c.I. s.27.
[192] es-Seyyid Yusuf Muhammed el-Ehdel, Mecdî Muhammed Surûr Sa'ad Bâsellûm, **İs'âdu'n-Nâs li'l-Viķâye min's-Siḥr ve'l-Ḫannâs**, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1427/2006, s.37.

gelenekleri çerçevesinde şekillendirilip standartlaştırıldığını düşünmek mümkündür. Öte yandan Araplarla Yahudilerin kabile/ümmet taassubu hususunda geliştirdiği değerlerin, birbirinden çok da farklı olmadığı bilinmektedir. Dolayısıyla Arap hicvindeki Yahudi-Sâmî etkisinin tespit edilebilmesi, bu toplumların kültürel anlamda inanılmaz derecede iç içe geçmiş olmaları dolayısıyla mümkün görünmemektedir.

Aynı güçlük kendisini, Arap hicvinin kelime dağarcığının etimolojisinin tespit edilmesinde de göstermektedir. Nitekim bu hicviyelerde kullanılan kelimelerin kökenlerinin tespit edilebilmesi, Sâmî kültürlerinin ve Semitik dillerin fazlasıyla iç içe geçmiş olması dolayısıyla mümkün görünmemektedir. Yergilerde ve beddualarda kullanılan bir takım kelimelerin, hem Arapçada hem de İbranicede kökteş olduğu görülse de, bu dağarcığın akış yönü tespit edilememektedir. Üstelik bu durum, yalnızca kabile değerleri çerçevesinde türetilen kelimeler için geçerli değildir. Nitekim İslam sonrası Arap hicvinde Müslüman şairler tarafından yoğun şekilde kullanılmaya başlayan dinî terminolojinin etimolojisi, hâlâ gizemini koruyan, tartışmalı konulardan birisidir. Örneğin; Sadru'l-İslam'ın en çok kullanılan yergi lafızlarından birisi olan *"kâfir"* (كَافِر) kelimesinin, İbranicede *"kôfer"* (כּוֹפֵר) sözcüğüyle karşılık bulduğu görülmektedir[193]. Benzer şekilde, Abdullah b. Revâḥa gibi Müslüman şairlerin hicviyelerinde kendisine yer bulan[194] *"cehennem"* (جَهَنَّم) teriminin, İbranicedeki *"geyhinnôm"* (גֵיהִנּוֹם) sözcüğüyle aynı kökten geldiği açıktır. Elbette bu durum, her iki dinin de kökteş bir dinî terminolojiyi kullanmasından başka bir şey değildir. En azından, hicviyelerde karşımıza çıkan bu temel dinî dağarcığın, Arapçaya diğer Sâmî dillerden aktarılmış olduğunu düşünmek mümkündür.

Dinî terminolojinin dışında, kabile gelenekleriyle ilişkili olan ve hicviyelerde sıkça kullanılan bir takım kelimelerin de, İbrani dilinin dağarcığıyla benzerlikler arz ettiği görülmektedir. Örneğin; bilindiği üzere, erken dönem Arap hicvinin eksen temalarından birisi, öldürülen kabile üyesinin intikamının alınmasıdır. Bu bağlamda maktulün öcünün alınması manasındaki *"s̱e'era"* (ثَأَرَ) fiilinin, İbranicede kan bağı

---

[193] Ezra Zion Melamed, **Aramaic-Hebrew-English Dictionary of the Babylonian Talmud**, Kudüs, The Samuel and Odette Levy Foundation, 2005, s.217.

[194] Abdullah b. Revâḥa, **Dîvânu 'Abdi'l-lah b. Revâḥa ve Dirâse fî Sîretihi ve Şi'rihi**, (thk. Velîd Ḳaṣṣâb), Byy., Dâru'l-'Ulûm, 1401/1981, s.130-131.

manasına gelen *"ş'er"* (שְׁאֵר) kelimesiyle aynı kökten geldiği dikkat çekicidir[195]. Yergisel dağarcığın kökteş unsurlarının sayısının arttırılması mümkünse de, geçişkenliğin yönünün tespit edilememesi ve antik büyüsel beddualar hakkında yeterli veriye sahip olmamız dolayısıyla, bu konuda tatmin edici bir sonuca ulaşılabilmesi mümkün değildir.

Tüm bu çıkarımların ışığında, erken dönem klasik Arap hicvinin ilk örneklerinin, mutlak surette Sâmî düşünce tarzlarının ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Bu hiciv geleneklerinin şekillenmesi ise, bütünüyle Arap zihnini yansıtmaktadır. Ne var ki Arap hicvinin Araplara has olduğunu kanıtlayabilecek nitelikte herhangi bir dilbilimsel teori daha önce ortaya konmamıştır. Dolayısıyla *hicivleşme-övünme* kavramları bağlamında, karşıt şiir türlerinin bir araya getirilerek antitezler oluşturulması sürecinde, Araplara has dilsel düşünce tarzlarının oynadığı rolü gün yüzüne çıkarabilecek yeni bir teori ortaya koymak uygun olacaktır.

1.4.2. Arapçanın Hicve Yatkınlığı

Dillerin toplumların ihtiyaçlarına ve düşünce metotlarına göre gelişim gösterdiği bilinmektedir. Bir ulusun tecrübe ettiği coğrafi ve fiziksel zorluklar, etnik standartlar, siyasî organizasyonlar, dinî yapılanmalar ve pek çok sayısız sosyal değişken, insan zihnini ve düşünce yapısını şekillendiren faktörler arasında yer almaktadır. Elbette çevresel faktörlerin bazı yansımalarını, "dil" kavramının katmanları arasında tespit edebileceğimizi ileri sürmek yanlış olmayacaktır[196]. Dolayısıyla Arap hicvinin hangi dilsel koşullar çerçevesinde geliştiğinin veya Arap dilinin bu hicviyelere olan etkisinin, Arapçanın dil yapısının tetkik edilmesiyle saptanabileceğini düşünmek mümkündür. Doğal olarak bu amaç doğrultusunda ilk bakılması gereken yer, Arapçanın yergi dağarcığıdır. Nitekim Eski Arapların ortaya koyduğu varsayımsal hiciv prototiplerinin neye benzediğini anlamlandırabilmemiz için, elimizde bulunan yegâne kaynak Arap dilinin kendisidir. Hicve özgü kelimelerin

---

[195] Wilhelm Gesenius, **A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament: Including the Biblical Chaldee**, 3. Bs., Crocker and Brewste, Boston, 1849, s.1025.

[196] Edward Sapir, **Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality**, (edit. David G. Mandelbaum), 6. Bs., Berkeley-Los Angeles, University of California Press, 1973, s.90.

türetiliş metotlarının irdelenmesiyle, hicvin doğuşunun ardındaki gizem perdesinin bir nebze de olsa aralanabileceğini ummak mümkündür.

Sonek (*suffix*) kullanımıyla, pek çok dilde benzer şekilde sağlanan "eksiklik-sahipsizlik" anlamı, Arapçada oldukça farklı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; Türkçede utanmaz ve yüzsüz manalarına gelen *"arsız"* kelimesi, utanma ve utanç duyma anlamlarını taşıyan *'ar'* kelimesine *'-sız'* sonekinin ilave edilmesiyle meydana getirilmektedir. Bu türetiş metodu, pek çok Avrupa dilinde benzer şekillerde karşımıza çıkmaktadır. *"Arsız"* manasının, Avrupa dillerindeki karşılığına bakıldığında, İngilizcede *"shameless"*, Almancada *"schamlos"*, İsveççede *"skamlös"*, Dancada *"skamløs"* kelimeleriyle karşılaşılmaktadır[197]. Bu sözcüklerin, Türkçedekine benzer şekilde *'-less', '-los', '-lös', '-løs'* soneklerinin temel kelimelere ilave edilmesi ile türetildiği görülmektedir. Bu anlamın, aynı metodun kullanılmasıyla türetildiği dillerin sayısını arttırmak mümkündür.

Bazı dillerde ise aynı mananın, ana kelimeye ilave edilen önekler (*prefix*) vasıtasıyla sağlandığı görülmektedir. Örneğin; Farsçadaki *"bî'âr"* sözcüğü, *''âr'* kelimesine *'bî-'* önekinin ilave edilmesiyle meydana getirilmektedir. Keza aynı anlamdaki Latince *"impudens"* sözcüğü, *'-in'* öneki ile utangaç manasındaki '*pudens'* kelimesinin birleşiminden türetilmektedir[198]. Elbette bu basit metodun pek çok kültür tarafından benimsenmiş olmasında şaşırtıcı bir durum yoktur. Nitekim bu pratikliğin neticesinde, temel eklerle erdemlerden soyutlanan pek çok yergisel ve aşağılayıcı anlam kolaylıkla türetilebilmektedir.

Ne var ki yergi kelimelerinin türetilmesi noktasında, Arapların diğer milletlerden daha farklı bir yol izlemeyi tercih ettiği görülmektedir. Örneğin; Arap dilinde aynı anlam, *"veḳiḥ"* (وَقِح) ve *"veḳâḥ"* (وَقَّاح) sözcükleriyle karşılanmaktadır[199]. Yani diğer milletlerin yaptığı gibi, şeref, onur, haysiyet vb. olumlu kelimelere noksanlık ifade eden olumsuzluk eklerinin ilave edilmesiyle yeni kelimeler türetilmesi, Araplar tarafından yeğlenmemektedir. Dolayısıyla Arapların bu basit metodu

---

[197] Anna Garde, **Danish Dictionary**, Kopenhag-New York, Routledge, 2006, s.36.
[198] Peter Bullions, **A Copious and Critical Latin-English Dictionary**, New York, Sheldon and Company, 1866, s.445.
[199] Ebû'l-Faḍl İbn Manẓûr, Bty., c.II, s.637

bayağılık olarak gördüğü ve bunun yerine daha zorlu bir yolu seçerek, olumsuz anlamlar için, olumlu anlamlardan tamamen bağımsız olan yeni sözcükler türetme uğraşına giriştiği görülmektedir.

Bu durum, Arap dilinde noksanlık ifade eden ön ve soneklerin bulunmayışından kaynaklanmamaktadır. Nitekim Arapçada *"ġayru"* (غَيْرُ) ve *"dûne"* (دُونَ) gibi, diğer dillerdeki noksanlık belirtme eklerine benzerlik arz eden kelimeler bulunmaktadır. Ancak Araplar genellikle bunlara başvurmaktan sakınmakta ve çok gerekli haller dışında temel kelimelerle birlikte kullanmamaya özen göstermektedir. Kaçınılmaz olarak onların bu eğilimi, mevcut olan pek çok olumlu lafız için birer zıt anlamlı sözcük türetilmesini zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla Arap dilinin gelişiminin başlamasıyla birlikte, eski Arapların dilsel düşünce sistemi, mevcut bir olgunun zıddına da odaklanacak şekilde gelişme göstermiş olmalıdır. İnsanların olumlu sıfatlarından soyutlanmasının, klasik Arap hicvinin en yaygın taktiği olduğu göz önüne alındığında, bu durumun hayati önem arz ettiği görülecektir.

Araplar övgülerinde kullanabilecekleri olumlu bir sıfat türettiklerinde, buna tezat teşkil edecek ve hicivlerde kullanılabilecek karşıt bir sözcüğü de ortaya koymaya çalışmış olmalıdır. Örneğin; övünmeye fazlasıyla meraklı olan Eski Araplar, kendilerini tanımlamak istediklerinde, şerefli manasına gelen *"şerîf"* (شَرِيف) kelimesine ihtiyaç duyacaktır. Ancak bir maddenin gerçekten nitelendirilebilmesi için, bu maddenin zıddının da tespit edilebilmesi gerektiğinin gayet bilincindedirler. Eski çağlardan itibaren özellikle doğuya has olan zıtlıklar anlayışı veya tabiri caizse Yin Yang öğretisine benzer bir düşünce biçimi, Arap zihninde de kendisini göstermektedir. Dolayısıyla Eski Araplar, kendilerinin tam manasıyla şerefli sayılabilmeleri için, şeref yoksunu kişiyi de tanımlayabilmeleri gerektiğinin oldukça farkındadır. Elbette bu kişi, hicvedilmesi gereken birisi, onu tanımlayacak niteleme de yergisel bir sıfat olacaktır. Bu nedenle, şerefli kelimesine olumsuzluk eki ilave edilmesiyle türetilecek olan yergisel kelimelere sıcak bakmadıklarına göre, övünen kişinin, hasmı için yeni ve özgün bir kelime ortaya konması gerekmektedir. Sonuç itibarıyla bu amaç doğrultusunda, Arap dağarcığına şerefli kelimesinin zıddı olan *"haḳîr"* (حَقِير) veya *"z̲elil"* (ذَلِيل) sözcükleri ilave edilmekte ve bu anlamlar

kavramlaştırılmaktadır[200]. Benzer şekilde, kendi karısının iffetli oluşuyla övünmek isteyen Araplar, *"muḥṣane"* (مُحْصَنَة) veya *"'afîfe"* (عَفِيفَة) sözcüklerini türettiğinde, hasmının karısının ahlaksızlığını hicvetmek için *"denise"* (دَنِسَة), *"zâniye"* (زَانِيَة), *"dâ'ira"* (دَاعِرة), *"fâcira"* (فَاجِرَة) veya *"'âhira"* (عَاهِرَة) gibi yergisel kelimelere ihtiyaç duymaktadır[201]. Arapların bu tutkusu, çok geçmeden dillerinde binlerce zıt anlamlı kelimenin oluşmasına sebebiyet verecektir. Arapça bu yönüyle diğer pek çok dilden ayrılmaktadır. Elbette buradaki asıl ilginç nokta, birbirine tezat teşkil eden kelimelerin, çoğu zaman tamamen farklı köklerden türetiliyor olmasıdır. Arap dilinin çok sayıda zıt anlamlı kelime ihtiva eden bir dağarcığa sahip olması, Arapların hiciv ve övünme şiirleriyle eskiye dayanan ilişkilerinin lengüistik bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Eski Arapların yergisel kelimeleri mi yoksa övgü kelimelerini mi daha önce türettiklerini tespit etmek elbette mümkün değildir. Ancak dilin ilk gelişim safhalarından itibaren, karşıtlık içerebilecek hemen hemen her olgunun kelimelere dökülmesine karşı yoğun bir ilgi gösterdikleri, İslam öncesindeki kelime dağarcığının zenginliğinden anlaşılmaktadır. Onların bu merakının izini, Sâmîlerin ilk atalarına kadar sürmek mümkündür. Nitekim diğer pek çok dilde karşılığı mevcut olmayan, oldukça sıra dışı kelimelerin, Sâmî dillerinde kendilerine kullanım alanı bulmayı başardığı görülmektedir. Bu durumun, hicvin ortaya çıkış ve gelişim süreçlerine etkisi elbette muazzamdır. İlk Arap ataları başta olmak üzere, eski Sâmîlerin, yalnızca *cömert-cimri, korkak-cesur* gibi birbirine taban tabana zıt olan anlamların kelimelere dökülmesiyle yetinmedikleri anlaşılmaktadır. Nitekim bu eski ataların, pek çok dildeki temel zıtlıkların sınırlarını fazlasıyla zorlayan, oldukça uç kelimelerin dahi gözden kaçırılmaması için yoğun bir uğraş verdiği ve bu doğrultuda doğada karşılaşılabilecek herhangi bir olgunun, noksanlığını ve bulunmayışını ifade edebilecek fiillerin ve sıfatların türetilmesine büyük mesai harcadığı görülmektedir. Elbette bu gayretler, hiciv şiirlerinin kelime dağarcığının gelişimini doğrudan etkileyecek bir sürecin de en önemli hızlandırıcıları arasında yer almaktadır.

---

[200] Ebû'l-Faḍl İbn Manẓûr, Bty., c.XI, s.256-257.
[201] Ebû'l-Faḍl İbn Manẓûr, Bty., c.IV, s.611-612.

Örneğin; Arapların nazarında, şayet *"doğurmak"* ve *"anne olmak"* manalarına gelen *"velede"* (وَلَدَ) veya *"emme"* (أَمَّ) gibi fiiller mevcutsa[202], bunun karşıtı olabilecek bir kelime de bulunmalıdır. Dolayısıyla *"çocuğunu yitirmek"* anlamına gelen *"s̱ekile"* (ثَكِلَ) fiilinin türetilmesi[203], onlar için oldukça gerekli bir eylemdir. Bu anlayışın, çok eski bir tarihte, öncü Sâmîler tarafından benimsenmiş olduğunu düşünmek mümkündür. Nitekim İbranicede aynı kelime, *"ş-k-l"* (שכל) köküyle karşımıza çıkmakta ve aynı manayı ifade etmektedir[204]. Öte yandan Türkçede ve diğer pek çok dünya dilinde, bu anlamı karşılayabilecek müstakil bir sözcük bulunmamaktadır. Aynı anlamın kullanılması gerektiğinde, bunun yerine, iki veya üç kelimeden meydana getirilen uzun ifadelerden yararlanılmaktadır[205].

Oysa Arapların, çocuğun yitirilmesini tanımlayacak tek bir müstakil kelimenin türetilmesiyle dahi yetinmediği, bunu çok daha ileri boyutlara taşıdığı ve en az iki eş anlamlı yergisel sözcük daha türettiği görülmektedir. Örneğin; bir annenin çocuğunu yitirişini anlatmak için, *"hebile"* (هَبِلَ) fiilinden de yararlanılmakta ve genellikle bu fiilin, *"hebilethu ummuhu"* (هَبِلَتْهُ أُمُّهُ) *"annesi onu kaybetsin"* şeklindeki klişeleştirilmiş kullanımına rastlanmaktadır[206]. *"Hebiletke ummuke"* (هَبِلَتْكَ أُمُّكَ) terkibinin, özü itibariyle *"annen seni kaybetsin"* anlamına gelen bir beddua formu olduğu bilinmektedir. Ancak bu ifadenin daha sonra, *"(fakirlik sebebiyle) ellerin toza bulana"* anlamına gelen *"teribet yedâke"* (تَرِبَتْ يَدَاكَ) veya *"anan seni yitire"* manasındaki *"s̱ekiletke ummuke"* (ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ) terkipleri gibi, şaşkınlık ifade etmek için kullanılmaya başladığı görülmektedir[207]. Ancak şaşkınlık anlamlarıyla iç

---

202 Ebû'l-Faḍl İbn Manẓûr, Bty., c.XII, s.22-37.
203 Ebû'l-Faḍl İbn Manẓûr, a.g.e., c.XI, s.88-89.
204 Josiah Willard Gibbs, **A Manual Hebrew and English Lexicon including Biblical Chaldee**, 2. Bs., New York, New Haven, 1832, s.219.
205 Türkçe başta olmak üzere, pek çok dilde, ebeveynlerin çocuklarını yitirmesini ifade eden müstakil kelimelerin bulunmadığı görülmektedir. Hatta Türkçede –belki de modern tıbbın gelişiminden önce çok fazla çocuk ölümünün yaşanması nedeniyle- bu trajik durumu ifade etmek için kullanılan klişeleşmiş bir ifadeye dahi rastlanmamaktadır. Almancada, muhtemelen oryantalizm çalışmalarının neticesinde, çocuğunu kaybeden ebeveynleri tanımlamak için *"Verwaiste Eltern"* ifadesi klişeleştirilmiş durumdadır. Modern İngilizcede ise genellikle çocuğunu yitiren ebeveynler için *"grieving parent"* yani *"yaslı ebeveyn"* ifadesi kullanılmaktadır.
206 Ebû'l-Faḍl İbn Manẓûr, Bty., c.XI, s.686.
207 Ahmet Bostancı, *"Arapçada Dua Üslûbu"*, **Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2004, c.IV, S.14, s.41.

içe geçen bu beddua formlarının, Eski Arap hicviyelerinde kendilerine rahatlıkla kullanım alanı bulabildiğini söylemek mümkündür. Örneğin; el-Ḫansâ’ meşhur bir hicviyesinde bu kullanıma şu şekilde yer vermektedir:

"أتُكْـــرِهُني، هُبِلْـــتَ، علـــى دُرَيْـــدٍ؟ وقـــد أُحْرِمْـــتُ سَـــيّدَ آلِ بَـــدْرِ"

“Beni, Dureyd’e mi veriyorsun? Anası oğulsuz kalasıca! Ben Bedr ailesinin liderinden mahrum edilmiştim[208].”

Muḫaḍram şairlerden olan Ḥassân b. S̱âbit de, el-Ḫansâ’ gibi oğulsuz kalmak fiiline hicviyelerinde yer vermektedir. Şairin Şam’daki Rum topluluklarına yakınlığı bulunan Selâme b. Ravḥ b. Zinbâ‘ el-Cuẕâmî’yi yerdiği aşağıdaki beyti, bu duruma güzel bir örnek teşkil etmektedir:

"سَـــــلامَةُ دُميَـــــةٌ في لَـــــوحِ بابٍ هُبِلـــــتَ أَلا تُعِـــــزُّ كَمـــــا تُجـــــيرُ"

“Selâme, (Rumların elinde) bir kapının levhasındaki oyuncak (gibidir). Anası oğulsuz kalasıca! Himaye ettiğin gibi izzet veremez misin[209]?”

Meymûn b. Ḳays el-A‘şâ da meşhur bir hicviyesinde rakiplerini hedef alırken, “çocuğunu yitiren kadınları” yergisel bir motif olarak kullanmaktadır. Ancak aynı anlamı, daha önce değindiğimiz iki sözcük yerine, üçüncü bir kelimeyle verdiği görülmektedir. Çoğulu *“‘Ucul”* (عُجُل) olan *“‘Acûl”* (عَجُول) kelimesi de, çocuğunu kaybeden anneler için kullanılmaktadır[210]. Şair bu motifi kullanırken, zihninde muhtemel bir çarpışmayı kurgulamaktadır. Söz konusu savaş meydanında, düşman lideri vurulmakta, tamamen tahrip edilen ordunun liderlerini korumaksa artık “çocuksuz kalan kadınlara” düşmektedir. Üstelik düşmanın düştüğü bu korkunç çaresizliği daha fazla vurgulamadan, el-A‘şâ’nın durmaya niyeti yoktur. Dolayısıyla evlatlarını savaş alanında yitiren bu acılı

---

208 el-Ḫansâ, **Dîvânu’l-Ḫansâ’**, (şrh. Ḥamdû Ṭammâs), 2. Bs., Beyrut-Lübnan, Dâru’l-Ma‘rife, 1425/2004, s.65-66.
209 Ḥassân b. S̱âbit, 2006a, c.I, s.229.
210 Ebû’l-Faḍl İbn Manẓûr, Bty., c.XI, s.427.

annelerin, düşmanın silahlı saldırıları karşısında, çocuklarının ve eşlerinin bedenlerini çıplak elleriyle korumaya çalıştığı, aynı beytin içerisinde anlatılmaktadır:

"كَـــــلاَّ زَعَمْـــــتُمْ بِأَنَّا لَا نُقَـــــاتِلُكُمْ   إِنَّا لأَمْثَـــــالِكُمْ، يَا قَوْمَنَـــــا، قُتُــــــلُ

حَـــتَى يَظَـــلَّ عَمِيـــدُ القَـــوْمِ مُتَّكِئـــاً   يَـــدْفَعُ بِالـــرَّاحِ عَنْـــهُ نِسْـــوَةٌ عُجُـــلُ"

“Hayır, hayır! Sizinle çarpışmayacağımızı iddia ettiniz. Ey kavmimiz! Biz sizin gibiler için katledicileriz.

Kavmin reisi yere çalınana kadar ve çocuksuz kalmış (yaslı) kadınlar onu avuçlarıyla savunana kadar[211] *...”*

Arapların dilsel düşünce yapılarının, hicivcilik üzerindeki izdüşümlerininin görülebileceği tek yer, karşıt anlamlı kelimelerin dağarcığıyla sınırlı değildir. Dolayısıyla *etken* ve *edilgen* (*fâ‘il-mef‘ûl* veya *ma‘lûm-mechûl)* çatıların, bu bağlamda anılmadan geçilmesi doğru olmayacaktır. Bilindiği üzere bu iki olgu, pek çok dilde fiil köküne sonek ilave edilmesiyle karşılanmaktadır. Örneğin; Türkçe, edilgenlik görünüşünü biçim bilgisi düzleminde, eylemden eylem yapan -l- ekiyle elde etmektedir. (Mesela; aç-> açıl-; ver->veril-; yak-> yakıl-[212]). Ancak aynı anlam Arapçada, fiil kökünün farklı şekillerde çekimlenmesi *(taṣrîf)* ile elde edilmekte ve türetilen sözcükler, hem isim hem de sıfat niteliği kazanmaktadır. Dolayısıyla bu çok yönlü kelimeler, sentaks açısından geniş bir kullanım alanı elde etmektedir. İster nazım ister nesir olsun, hicvin her türüne etkin bir hareket imkânı sağlayabilen Arapçanın en büyük avantajı, bizzat bu esneklikten kuvvet almaktadır. Diğer bir deyişle, asıl birimlerinden sayısız kelime türetilebilmesi hususunda, Arapçanın sağlayabildiği muazzam potansiyelin, pek çok dünya dilindeki sözlükselleşme (*lexicalisation*) uğraşlarına, estetik açıdan epeyce fark atmayı başardığının söylenmesi mümkündür. Arap hicvine uygun olan bu

---

[211] Meymûn b. Ḳays b. Cendel el-A‘şâ el-Kebîr, 2010, c.I, s.203-222.; Meymûn b. Ḳays el-A‘şâ, Bty., s.54-63. Bu hicviyenin devamını, “Meymûn b. Ḳays el-A‘şâ’nın Hiciv Kasideleri” başlığı altında yer almaktadır.

[212] Günay Karaağaç, **Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013, s.360.

zengin ve sanatsal isim-sıfat dağarcığını, pek çok dilin benzer mahiyetteki kelimelerinden ayıran en önemli fark ise, elbette bu dağarcığın monotonluk hissiyatı uyandırmamasından kaynaklanmaktadır. Özellikle hiciv ve methiye türlerinde öne çıkan bu estetik avantajın ardında yatan neden, peş peşe tekrarlanması gereken yapım eklerinin Arapçada kullanılmıyor oluşudur.

Arapçada etken ve edilgen çatıların, yergisel ve övgüsel anlamlar kazanması, fiil kökünün manasına göre değişkenlik göstermektedir. Erdemli eylemleri temsil eden fiiller söz konusu olduğunda, övgüye değer tarafın tasvir edilmesi için *ismu'l-fâ'il*ler daha uygun kabul edilmektedir. Elbette bu gibi durumlarda, yerilen tarafın betimlenmesini sağlayacak mekanizma, *ismu'l-mef'ûl*lerle harekete geçirilmektedir. Örneğin; *"ḳatele"* (قَتَلَ) kökünden türetilen, *"öldüren"* anlamındaki *"ḳâtil"* (قَاتِل) sözcüğü, Eski Araplar açısından övünmeye değer bir eylemi temsil etmektedir. Nitekim dönemin şartları çerçevesinde en başarılı kabul edilen erkekler, hayatta kalabilmek için hasımlarını öldürme becerisini gösterebilen savaşçılardır. Karşı tarafın, öldürülen insanlarıyla yerilmesinin, hem İslam öncesi hem de İslam sonrası Arap hicvinin eksen temalarından birisi olduğu görülmektedir[213]. Dolayısıyla öldürmek fiili açısından, edilgenlik yergisel bir anlam kazanmaktadır. Yani yine aynı kökten türetilen, *"öldürülen"* manasındaki *"maḳṭûl"* (مَقْتُول) kelimesi, Eski Arapların nazarında hicvedilen kişiyi tanımlayacak bir nitelik haline getirilmektedir[214]. Örneğin; el-A'şâ'nın yukarıda alıntıladığımız hicviyesinin ilk beytine tekrar dönersek, şairin kendisini ve yandaşlarını, hicvettiği tarafın "katilleri" *(ḳutul)* olarak nitelendirdiği görülmektedir. el-A'şâ'nın bu beytinin çok ustaca kurgulanmış bir hicivcilik örneği olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim şair, tek bir beytin içerisinde, hem övünmeyi hem de karşı tarafı ezici şekilde hicvetmeyi, sadece tek bir kelimeye başvurarak başarmaktadır[215].

Arapçada bu olguların yanı sıra, *mübalağalı ism-i fâil, ismu't-tafḍîl, ismu't-taṣğîr* ve *eṣ-ṣıfatu'l-muşebbehe* gibi pek çok yapı, sayısız yergisel kelimenin türetilmesini mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla Arap

[213] Abdullah b. Revâḥa, 1401/1981, s.137.
[214] Ebû'l-Faḍl İbn Manẓûr, Bty., c.XI, s.547-552.
[215] Meymûn b. Ḳays b. Cendel el-A'şâ el-Kebîr, 2010, c.I, s.203-222.; Meymûn b. Ḳays el-A'şâ, Bty., s.54-63.

dilinin, şiir sanatı açısından (özellikle *munâfere*lere ve hiciv konusuna çok uygun olan) muazzam bir kelime dağarcığına sahip olması nedeniyle, kasidelerin pek çok özgün sözcükle zenginleştirilmesi noktasında, erken dönem Arap şairlerinin asla sıkıntı çekmediği görülmektedir. Bu yüzden, vezin ve kafiyeye rahatlıkla uyum sağlayabilen, pek çok yergisel isim ve sıfatın kolaylıkla türetilebilmesinin, erken dönem hicivcilerinin en etkili silahı olduğunu söylemek mümkündür. Hicviyelerde yoğun şekilde kullanılan klişeleşmiş temaların sıkıcılığını ortadan kaldıran yegâne etken de, bizzat bu zenginliğin ustaca çeşitlendirilebilmesinden kaynaklanmaktadır. Sonuç itibarıyla, Arap hicvinin kendi bağımsız hüviyetini kazanması noktasında, Arap toplumunun düşünsel ve dilsel geleneklerinin hayli etkili olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

1.5. HİCİV ŞİİRİ ANLATILARI: EL-ḪANSÂ’ VE DUREYD B. EŞ-ŞİMME ÖRNEĞİ

Ansiklopedik edebiyat kaynaklarında, hiciv şiirleri bazen nazmediliş sebeplerine dair hiçbir bilgi verilmeden aktarılmaktadır. Ancak hicivlerin nazmediliş nedenleri ilginç vakalara dayandığında, kasideler oldukça edebî bir anlatım eşliğinde nakledilmektedir. Bu tür anlatımlar İslâmî Dönemde olduğu kadar İslam’dan önce de karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; Ḳays ‘Aylân kabilesine bağlı Benû Suleym boyuna mensup olan el-Ḫansâ’ (Tumâḍir bint ‘Amr b. el-Ḥâris̱, ö.24/645) ile Dureyd b. eṣ-Ṣimme el-Cuşemî (ö.8/630) arasında bir hicivleşme vuku bulacaktır. İkili arasındaki hiciv kasidelerinin oldukça güzel bir anlatım eşliğinde rivayet edildiği görülmektedir[216].

el-Ḫansâ’ yaşamının büyük bölümünü İslâm’ın gelişinden önce geçirmiş, İslâm’ın gelişiyle de Müslüman olmuştur. Klasik dönemde en fazla şiir söyleyen kadınlar arasındadır ve muhtemelen döneminin en meşhur kadın şairidir. Divanının kardeşleri için söylediği mersiyelerle dolu olmasına rağmen, kısa bir hiciv kasidesi oldukça dikkat çekicidir[217]. Söz konusu hicviye, Abbâsî Döneminde yaşayan âlimlerin dahi ilgisini çekecek kadar ilginç bir vakaya dayanmaktadır. Esasen kasidenin nazmediliş sebebinin el-Ḫansâ’'nın eşsiz güzelliği olduğu söylenebilir.

[216] Ebû’l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.X, s.19-21.
[217] el-Ḫansâ, 1425/2004, s.65-66.

Anlaşıldığı kadarıyla güzelliği nedeniyle dillere düşen genç kız, pek çok insanın dikkatini çekmektedir. Nitekim esasen ceylanlar ve yabani dişi sığırlar için kullanılan bir sıfat olan *el-Ḫansâ'* kelimesi, "küçük ve kalkık burunlu" anlamına gelmektedir ve kadın güzelliği ile ilişkilendirilmektedir[218].

Dureyd b. eş-Şimme, anlatıda genç kızın güzelliğine hayran kalarak ona evlenme teklif eden kişi olarak karşımıza çıkar. Dureyd kesinlikle hafife alınacak birisi değildir. Cuşem b. Mu'âviye (Hevâzin)'nin reisi *(seyyid)* olması nedeniyle oldukça saygın bir konuma sahiptir. Ayrıca kabilesinin meşhur şairleri ve kahraman atlıları *(fâris)* arasında anılmıştır. Yüz kadar çarpışmaya katılmış, çoğu zaman galip gelmiştir. Bir analize göre onun bu savaş hareketliliğinin ardında öldürülen kardeşlerinin öcünü alma isteği yatmaktadır. Şair ayrıca kardeşleri için nazmettiği mersiyelerle de tanınmaktadır. el-Ḫansâ' ile aralarındaki bu benzerlik hayli ilginç bir tesadüftür. Ne var ki Dureyd İslâmî dönemi idrak etmesine rağmen, el-Ḫansâ''nın aksine Müslüman olmayacaktır[219].

Ebû'l-Ferec kendisine hiciv anlatısının yedi farklı kaynaktan ulaştığını kaydetmiştir. Edebiyatçının, *Kitâbu'l-Eġânî'*de bu rivayetleri farklı kaynaklardaki yorumları belirtmeye özen göstererek güzel bir kompozisyon çerçevesinde ele aldığı görülmektedir[220]. Eski hiciv anlatıları dönemin yaşantısı ve kültürü açısından da muazzam bir bilgi kaynağıdır. Örneğin; el-İṣfehânî aşağıda bahsedeceğimiz anlatısını iki şair arasındaki hicivleşmenin nasıl ortaya çıktığını açıklamak için kaleme almıştır. Ne var ki aynı anlatının asli amacının hâricinde, Câhiliyye Dönemindeki kadınların hayatlarını ele alan eserlerde de referans olarak kullanıldığı görülmektedir. Mesela; 19. yüzyıl müsteşriklerinden Dr. Nicolas Perron, 1858 senesinde yayınladığı ve Arap kadınlarının İslam öncesindeki ve sonrasındaki durumunu irdelediği *Femmes arabes: avant et depuis l'Islamisme* adlı eserinde Ebû'l-Ferec'in anlatısını edebî

---

[218] İbn Ḳayyim el-Cevziyye, **et-Tibyân fî Eymâni'l-Ḳur'ân**, (thk. Abdullah b. Sâlim el-Baṭâṭî), Mekke, Dâru 'Âlemi'l-Fevâ'id, 1429, s.187.
[219] Fuat Sezgin, **Geschichte des arabischen Schrifttums**, Leiden, E. J. Brill, 1975, c.II, s.267-268.; Hayreddîn ez-Ziriklî, 2002, c.II, s.339.
[220] Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.X, s.19-21.

değerinden ziyade tarihî ve sosyolojik önemi açısından aktarmıştır[221]. Dolayısıyla aşağıda edebî açıdan değerlendireceğimiz hicivleşme anlatısının ve kasidelerinin, edebiyat hâricindeki disiplinler açısından da önem arz ettiği söylenebilir. Fakat unutulmamalıdır ki, anlatıyla hicivleşmeler arasındaki tutarsızlıklar nedeniyle, başka kaynaklardaki farklı rivayetlerle desteklenmeksizin, yalnızca bu anekdota dayanılarak yapılacak tarihi ve sosyolojik çıkarımlar, kesinlikle mutlak bir doğruluk arz etmeyecektir. Dolayısıyla anlatının edebî değeri çok daha yüksektir.

Anlatının mekânı el-Ḫansâ’'nın kabilesinin yerleşkesidir ve olayın gerçekleştiği esnada Dureyd yetmişli yaşlarındadır. Suleym kabilesinin çadırlarının yanından geçtiği sırada, kabilenin reisi olan ‘Amr b. eş-Şerîd’in kızı el-Ḫansâ’'yı uyuz bir deveye katran sürerken görmüştür. Genç kız daha kolay çalışabilmek için kendi kıyafetlerinin çoğunu çıkarmış ve çalışmasını bitirene kadar bu işe uygun kıyafetler giymiştir. İşlemi tamamladığında bu elbiseleri çıkararak yıkanır. Bu esnada Dureyd genç kızın çalışmasına şahit olmuş, fark edilmeden onu izlemiş ve güzelliğine hayran kalmıştır[222].

Şair olay yerinden ayrılarak genç kıza karşı beslediği duyguları dile getiren, ona delicesine âşık olduğunu ilan eden bir gazel nazmeder. Bu beyitlerde kızı katranlanmış deve ile görüşünü anlatmakta, kızın deveyle ilgilenişini tutkuyla betimlemektedir. Ertesi gün durumu anlatıp kızını istemek amacıyla el-Ḫansâ’'nın babasını ziyaret eder. ‘Amr misafirini saygıyla ağırlar. Damat adayının talebinden memnun olmuşa benzemektedir. Dureyd’e: *“Hoş geldin, Ebû Ḳurra! Sen hakikaten haysiyetine karşı hiçbir kınama yapılmayan seçkin birisin. Arzusu geri çevrilmeyecek bir efendisin. Burnu üzerine vurulmayacak bir aygır (faḥl)’sın. Ancak bu kadının, hemcinslerininkine benzemeyen bir ruhu var. Senden ona bahsedeceğim. Ne yapacağına karar verecek olan odur.”* der. ‘Amr kızının fikrini almak için çadırın iç kısmına gider. Burası dışarıdan sadece bir perdeyle ayrılmıştır. Dolayısıyla İbn Dureyd erkeklere ayrılmış bölmeden söylenenlere kulak misafiri olacaktır. ‘Amr kızına durumu açıklar: *“Ḫansâ’! Senin için Havâzin’in atlısı, Benû*

---

[221] Nicolas Perron, **Femmes arabes: avant et depuis l'Islamisme**, Paris-Cezayir, Librairie nouvelle, 1858, s.268-269.

[222] Ebû’l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.X, s. 19-21.; Nicolas Perron, 1858, s.268-269.

Cuşem'in efendisi, Dureyd b. eş-Şimme geldi. Seninle evlenmek istiyor. Onun kim olduğunu biliyorsun.". el-Ḫansâ' babasına bir soruyla karşılık verir: *"Babacığım! Mızrak başı gibi olan amcaoğullarımı bırakacağımı ve ha bugün ha yarın baykuşa dönecek olan Benû Cuşem'den bir ihtiyarla nikâhlanacağımı mı sanıyorsun?".* Babası Dureyd'in yanına dönerek: *"Ebû Ḳurra! Kız reddetti; ama belki daha sonra razı olur."* der. Dureyd *"Söylediklerinizi duydum."* diyerek yoluna gider[223].

Bu kısmın sona ermesiyle birlikte anlatım büyük farklılıklar göstermeye başlar. Başka bir kaynağın rivayetine göre el-Ḫansâ''nın yanıtı tamamen farklıdır. Ancak bu farklılıklar vakanın tarihselliğine tümüyle şüphe düşürmemelidir. Nitekim farklı rivayetlerin bulunması, durumun farklı kişiler tarafından haber alındığına ve belirli değişikliklerle yeniden sunulduğuna işaret etmektedir. Muhtemelen anlatının buraya kadarki kısmında muhtelif sebeplerle kesintiler ve eklemeler yapılmıştır. Hiciv kasideleri dikkate alındığında, hicviyelerle anlatıların büyük oranda çeliştiği görülmektedir. Muhtemelen anlatının her iki rivayetinde de bir hayli tahrifat yapılmıştır.

İbnu'l-Kelbî'nin rivayetine göre, el-Ḫansâ evlilik teklifini düşünmek için babasından mühlet istemiştir. Bu rivayetten genç kızın Dureyd'in yaşını sorun etmediği anlaşılmaktadır. Yalnızca Dureyd'in gücünün hâlâ yerinde olduğundan emin olmak istemiş, bunu öğrenebilmek amacıyla Dureyd'in peşinden hizmetkârını göndermiştir. Hizmetkâr kendisine verilen talimatlar doğrultusunda Dureyd'in idrarını yapmak üzere dışarı çıktığı zamanı bekleyecek ve geride bıraktığı izleri kontrol edecektir. Dureyd'in idrarı toprağı yararsa, bu onun hâlâ kuvvetli birisi olduğuna delalet edecektir. İdrarın yüzeye yayılması halinde ise el-Ḫansâ' talibinin erkeklik kuvvetine sahip olmadığına hükmedecektir. Genç kızın hizmetkârı: *"İdrarının zemine yayıldığını gördüm"* diyerek gözlemlerini aktarır. Dureyd, tekrar 'Amr'ın yanına geldiğinde, babası kızına fikrini sorar. Genç kızın yanıtı manzum şekilde verilen bir hicviyedir. Hicviyenin el-Ḫansâ''nın divanında yer alan şekliyle *el-Eġânî*'de yer alan hali bir hayli farklıdır. Ayrıca Ebû'l-Ferec kasidenin

[223] Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.X, s.19-21.

yalnızca üç beytine yer vermiştir[224]. Hicviyenin el-Ḫansâ'nın divanında yer alan uzun hali altı beyitten müteşekkildir:

"يُبادِرُني حُمَيْدَةُ كلَّ يوْمٍ　　فما يُولي مُعاوِيَةَ بنَ عَمْرِو

لَئِنْ لم أُؤْتَ من نفسي نَصيباً　　لقد أوْدى الزّمانُ إذاً بصَخْرِ

أتُكْرِهُني، هُبِلْتَ، على دُرَيْدٍ؟　　وقد أُحْرِمْتُ سَيّدَ آلِ بَدْرِ

مَعاذَ اللَّهِ يَنْكَحُني حَبَرْكَى　　قصِيرُ الشّبرِ من جُشَمَ بنِ بَكْرِ

يَرَى مَجْداً وَمَكْرُمَةً أتَاهَا　　إذا عَشّى الصّديقَ جَريمَ تَمْرِ

ولوْ أصْبَحْتُ في جُشَمٍ هَدِيّاً　　إذاً أصْبَحتُ في دَنَسٍ وفَقْرِ"

"Her gün Ḥumeyde beni rahatsız ediyor. Mu'âviye b. 'Amr'a ne oluyor?

Şayet benden bir parça (sevgi) almamış olsaydın, o zaman kader Ṣaḥr'ı helak ederdi.

Beni Dureyd'e mi veriyorsun? Anası oğulsuz kalasıca! Ben Bedr ailesinin liderinden mahrum edilmiştim.

(Benû) Cuşem b. Bekr'den bodur, kısa ayalı birisiyle evlenmekten Allah korusun beni!

Kesilmiş hurmaları arkadaş(ın)a akşam yemeği olarak yedirdiğinde, bunu şeref ve cömertlik olarak görür.

Cuşem'de gelin olarak uyanırsam şayet, alçaklık ve fakirlik içerisinde uyanmış olurum[225]."

---

[224] Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.X, 19-21.; Nicolas Perron, 1858, s.273
[225] el-Ḫansâ, 1425/2004, s.65-66.

el-Ḫansâ’ bu kasidesini Dureyd’i hicvetmek amacıyla nazmetmiştir. Dolayısıyla kişi hicvi olarak mütalaa edilebilir. Aynı zamanda bireyin ayıpları ile kabilenin ayıplarının nasıl iç içe geçtiğini görmek için de oldukça güzel bir örnektir. el-Ḫansâ’'nın, Dureyd’i hicvederken, şairin kabilesini de olaya dahil etmekten çekinmediği görülmektedir. İşfehânî’nin rivayetine göre Dureyd genç kızın yergisini duyunca oldukça öfkelenir[226]. Dolayısıyla şair de kendisine yöneltilen ithamlara cevap vermek amacıyla karşılık hicvi nazmetme gerekliliği hisseder. Dureyd’in, hicvinde genç kıza nazaran daha ihtiyatlı ve daha ağır başlı hareket ettiği, aşırıya kaçmamaya özen gösterdiği görülmektedir. Bunun nedeni son derece açıktır: Dureyd, hicviyesinde genç kızı aşırıya kaçarak yermesi halinde, kısa süre önce beğenmiş olduğu birisinin hicivcisi konumuna düşecek ve dolaylı olarak kendi beğenisini hicvetmiş olacaktır. Dolayısıyla genç kızın kusurlarını saymaya girişmemiş, ailesini birleştirmek istediği kabileyi aşağılamaya kalkmamıştır. Dureyd bu yüzden en pratik yolu seçerek kendi aleyhine dönme olasılığı olan yergi unsurunu yani eş seçiminde gösterilen zevksizliği genç kıza atfetmiş ve onun tercihlerini hicvetmeye başlamıştır. Bu kapsamda üstün insanların hasletlerini bırakarak alt insanların özelliklerine sahip kişileri yeğlemesini şiddetle eleştirmiştir.

Gelinen bu noktada dönemin estetik anlayışı üzerinde durmak gerekir. el-Ḫansâ’'nın, el ayasının küçük olmasını hicvedilecek bir özellik olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Dureyd ise bu görüşün tam tersini benimsemiştir. Zira el ve ayakların devasa olmasının kölelere ve angarya işlerle meşgul olan kişilere ait fizyolojik özellikler olduğunu dile getirmektedir. Dolayısıyla ellerinin küçük olması, Dureyd için övünülecek bir özelliktir. Bu görüş ayrılığı, hicivlerde kullanılan yergi nitelemelerinin, insanların kendi algılarına göre değişkenlik gösterebileceğinin anlaşılması için yeterlidir. Ayrıca İslam öncesi Araplarının fiziksel özellikler üzerinde düşünmeye ve bunlara dayanarak çıkarımlar yapmaya önem verdikleri de bu hicviyeden anlaşılmaktadır.

Dureyd’in, aşağıda alıntılanacak olan hicviyesinde, kendisine yöneltilen ithamlar dolayısıyla büyük ölçüde savunmacı bir üslup izlemeye çalıştığı görülmektedir. Ayrıca, Dureyd’in, *meyser* oyunundaki

---

[226] Ebû’l-Ferec Alî el-İşfehânî, 1429/2008, c.X, 19-21.

ustalığını dile getirdiği kısım, şiirin en beliğ bölümünü teşkil etmektedir. Nitekim erkekliğinin zayıflığı ile yerilen şair, oyun çubuklarının sağlamlığı ve bükülmezliği ile yaptığı kinayelerle kendisini müdafaa etmeye çalışmış, genç kızın hicviyesini mümkün olduğu kadar çürütmeye gayret etmiştir.

"وَقَاكِ اللهُ يَا ابْنَةَ آلِ عَمْرٍو   مِنَ الْفِتْيَانِ أمْثَالي ونَفْسِي

فلا تَلِدِي ولا يَنْكِحْكِ مِثْلِي   إذا ما لَيْلَةٌ طَرَقَتْ بِنَحْسِ

لقد عِلِمَ المراضِعُ في جُمادي   إذا اسْتَعجَلْنَ عن حَزٍّ بنَهسِ

بأَنِّي لا أَبِيتُ بِغَيْرِ لَحْمٍ   وأَبْدَأُ بِالأرَامِلِ حينَ أُمْسِي

وَأَنِّي لَا يَنَالُ الحَيُّ ضَيْفِي   وَلَا جَارِي يَبِيتُ خَبِيثَ نَفْسِ

إِذَا عُقَبُ الْقُدورِ تكُنَّ مالاً   تَحُثُّ حلائلَ الأَبْرَام عِرسِي

وأَصْفَرَ من قِدَاحِ النَّبْعِ صُلْبٍ   خَفِيِّ الوَسْمِ في ضَرْسٍ و لَمْسِ

دَفَعْتُ إلى المفِيضِ إذا اسْتَقَلُّوا   على الرُّكُباتِ مَطْلَعَ كُلِّ شَمسِ

وتَزْعُم أَنني شَيْخٌ كَبِيرٌ   وهلْ خَبَّرْتُها أَنِّي ابْنُ أَمْسِ

تُرِيدُ شَرَنْبَثَ القَدَمَيْنِ شَثْناً   يُبَادِرُ بالجَدائِرِ كُلَّ كِرْسِ

وما قَصُرتْ يَدِي عن عُظمِ أَمْرِ   أهُمُّ به ولا سَهْمِي بنِكْسِ

وما أنا بِالمزَجَّى حين يَسْمُو   عَظِيمٌ فِي الْأُمورِ ولا بوَهْسِ"

“‘Amr ailesinin kızı! Allah seni korusun! Benim gibi delikanlılardan ve benden!

Kader uğursuzlukla kapıyı çaldığı zaman, benim gibisini doğurmayasın! Benim gibi birisi de seni nikâhlamasın!

Süt anneneler el-Cumâdî’nin (kıtlık zamanında) aceleyle (eti) kesmeden kemirmeye giriştiklerinde bilinmişti…

…Benim kim olduğum: Ben et olmadan gecelemem, akşam (yemeğine) gelindiğinde dullarla başlarım.

(Benim daima meyser oynayacak durumum var.) Hafifçe dağlanma ve dişlenme işaretleri taşıyan oklar sarartırım katı çubuklardan.

(Bana duydukları saygı dolayısıyla) kabile(m) misafirlerime ilişmez (ve onlara zarar vermez. Çünkü ben onların bakımlarını tek başıma üstelenebilecek durumdayım.) Komşum (câr) ise rezil halde gecelemez.

(Kıtlık zamanı gelip de) tencere diplerindeki yemek kalıntıları maldan sayıldığında, hanımım, (meyser’de ortaya koyacak bir şeyi kalmayan) zavallıların karılarına (yardım etmek için) koşturur.

Her gün (doğumunda), sabah vakti, (günün ilk) meyser oyuncusuna dizleri üzerine durdukları zaman varmıştım.

Sen benim ihtiyar, büyük birisi olduğumu iddia ediyorsun. Ona dünün oğlu (İbnu Ems) olduğumu haber verdim mi?

(Benim gibi bir efendiyi değil), keçeleşmiş hayvan tersleri ile uğraşan (köleler gibi) koca ayaklı bir izbandutu istiyor.

Benim elim, önem verdiğim büyük işlerden katiyen kısa kalmaz; okum da eğilmez.

Muazzam bir şey çıktığında işlerde, ben ne erkekliğinde noksanlık olan birisiyim, ne de zelil birisi[227]*.”*

el-Ḫansâ’'ya Dureyd’in hicviyesine karşılık verip vermeyeceği sorulduğunda: *“Onu reddedip üstüne bir de hicvetmeyeceğim”* demiştir[228]. Onun bu olgun cevabında, muhtemelen Dureyd’in aşırı kırıcı bir tutum izlememesinin de etkisi vardır. Nihayetinde istemeden de olsa hicivleşmeyi başlatan el-Ḫansâ’'dır. Her ne sebeple olursa olsun, genç kızın hicivleşmeyi devam ettirmemesi nazikâne ve mantıklı bir karardır. Nitekim Klasik Dönemde, hicivlerle olumsuz ithamlar altında bırakılan kadınların kısmetlerinin kapandığına ve evlenecek kimseyi bulamadıklarına dair rivayetlerin mevcut olduğu bilinmektedir. Örneğin; el-Ḥakem b. el-‘Abdel evlenme isteğini reddeden Ummu Riyâḥ adında bir kadını hicvetmiş ve insanların ona karşı mesafeli davranmalarına neden olmuştur. Anlatıldığına göre, Ummu Riyâḥ hicvedilmesi yüzünden evlenememiş ve bu şekilde yaşlanmıştır[229].

Dureyd ile el-Ḫansâ’ arasındaki hicivleşmenin ve yaşadıklarının dramatize edildiği anlatıların, halefleri olan şairlere ilham verecek derecede ünlenmiş olduğu, sonraki dönemlerin hiciv şairlerinin kasidelerinden açıkça anlaşılmaktadır. Örneğin; Emevî Dönemi hiciv şairlerinden Cerîr’in, Dureyd’in elinin küçüklüğünü savunduğu beyti tersine çevirerek hasmını hicvettiği görülmektedir:

"يُقَصِّـــرُ بَاعُ العَـــامِلِيّ عَـــنِ العُـــلا   وَلَكِـــنَّ أَيْـــرَ العَـــامِلِيّ طَوِيـــلُ"

“el-‘Amilî’nin kulacı yücelik söz konusu olduğunda kısa kalır; ama el-‘Amîlî’nin zekeri uzundur[230]*.”*

Ne var ki ilham arayışı için Câhiliyye Dönemine kadar uzanan Cerîr’in bu uğraşı pek işe yaramayacaktır. Nitekim rakibi aynı kafiyeyle vereceği cevapla Cerîr’i çok tahripkâr bir şekilde savuşturacaktır:

"أ أُمّـــك كَانَـــتْ أَخْبَرَتْـــك بطولـــه   أم أنْـــتَ امـــرؤٌ لمْ تَـــدْر كَيْـــف تَقُـــولُ"

---

[227] Ebû’l-Ferec Alî el-İşfehânî, 1429/2008, c.X, s.20-21.
[228] Ebû’l-Ferec Alî el-İşfehânî, 1429/2008, c.X, s.21.
[229] Yahya Suzan, 2012, s.160.
[230] Ebû Kâsım İbn ‘Asâkir, 1416/1996, c.XL, s.129.

"Sana onun ne kadar uzun olduğunu anan mı söyledi? Yoksa sen nasıl konuşulacağını bilmeyen bir adam mısın[231]*?"*

Ayrıca Cerîr'in hicvi ve ʻAdiy tarafından kendisine verilen karşılık, sonraki dönem yergilerinin, Câhiliyye ve Sadru'l-İslâm Dönemi hicivlerine göre ciddiyet açısından nasıl büyük bir değişim geçirdiğini göstermesi bakımından da manidardır. Bununla birlikte Cerîr ile rakibi arasındaki bu hicivleşmenin uydurma olma olasılığı hayli yüksektir. Muhtemelen bu kaside Cerîr'i küçük düşürmek isteyen hasımları tarafından üretilmiş, kurgulanmış ve yayılmıştır. Zira hicviyelere verilen *"Anan mı söyledi? Annenden mi haber aldın?"* tarzındaki cevaplar, yergilere verilen meşhur karşılıklardandır. Cerîr'in rakibine böylesine bilindik bir hamle imkânı tanımış olması olası görünmemektedir. Ancak bu durum, muhtemelen Emevî Döneminde yaşamış olan sahte-Cerîr'in Dureyd'den etkilendiği gerçeğini değiştirmez.

el-Ḫansâ''nın akıbetine dönecek olursak, genç kızın babası, Dureyd ile nikâhlanmayı reddeden kızının evliliğini kabile içerisinden ayarlamış ve onu İbnʻAbdi'l-ʻUzzâ ile evlendirmiştir. Ancak daha sonra Dureyd'in, hicviyesinde kendisi gibi saygın birisiyle evlenmemesi yönünde el-Ḫansâ''ya ettiği duayı akla getirecek bir olay vuku bulacak ve el-Ḫansâ''nın savurgan olduğu söylenen kocasıyla kurduğu evlilik hayatı sorunlarla geçecektir. İlk evliliğinin sona ermesinin ardından el-Ḫansâ' nihayet amcaoğullarından birisi olan Mirdâs b. Ebî ʻÂmir es-Sulemî ile evlenecektir. İkilinin evliliğinin mutsuz geçtiği yönünde herhangi bir delil bulunmamaktadır[232].

Sonuç olarak hiciv anlatıları arasındaki tezatlıkları, bunlarla hiciv kasideleri arasındaki çelişkileri ve irrasyonel durumları şu şekilde özetleyebiliriz:

1. el-Ḫansâ' bir rivayette Dureyd'in teklifini hemen reddediyorken, diğer rivayette karar vermek için mühlet istemektedir.

[231] Ebû Kâsım İbn ʻAsâkir, 1416/1996, c.XL, s.129.
[232] Raymond Farrin, **Abundance from the Desert: Classical Arabic Poetry**, New York, Syracuse University Press, 2011, s.73.

2. Anlatıda el-Ḫansâ’'nın babasının, kızını evlilik kararı konusunda serbest bıraktığı rivayet edilmektedir. Hâlbuki genç kızın hicvinde, kendisini Dureyd ile evlendirmek istemeleri dolayısıyla ailesine sitem ettiği görülmektedir.
3. el-Ḫansâ’'nın hicviyesinden Dureyd’in kendisini uzun süredir rahatsız ettiği anlaşılmaktadır. Oysa anlatıda Dureyd asla ısrarcı değildir ve olaylar çok kısa bir süre zarfında gerçekleşerek sona ermektedir.
4. Hizmetkârlara ve kölelere sahip, seçkin bir ailenin kızı olan el-Ḫansâ’'nın, uyuz develerin katranlanması gibi ağır bir işi kendisinin icra etmeye kalkması mantıklı değildir.
5. Muhtemelen asılsız olsa da Araplar arasında uygulandığı iddia edilen bir geleneğe göre, bir kişinin adı uğruna gazel söylediği kızla çıkarsa, kız o kişiyle evlendirilmemektedir[233]. Dolayısıyla Dureyd’in talip olacağı kıza ilk önce gazel şiiri nazmetmesi ve ertesi gün onu istemeye gitmesi noktasında mantıksızlık olduğunu kesin surette söylemek mümkün değildir. Yine de gazelin bir gün içerisinde meşhur olup asırlarca rivayet edilmesi mantıklı değildir.
6. Gazel şiirini gerçekten Dureyd nazmettiyse ve el-Ḫansâ’'yı istemeden önce kimseye okumadıysa, kız tarafından hicvedildikten sonra bunu okumaya devam etmesi mümkün değildir. Şayet hicvedilmeden önce gazeli duyurduysa, hicvedildikten sonra ravilerine bu şiiri rivayet ettirmeyecektir. Nitekim anlatıdan şairin evlilik talebinde ısrar etmediği görülmektedir. el-Ḫansâ’'nın babasının veya ailesinden birilerinin kendi kızlarının gazelinin ravisi olması ise mantıklı değildir. Dolayısıyla gazelin rivayetinin yayılması mantıksızdır.
7. Dureyd, el-Ḫansâ’'nın kendisini yerdiğine kulak misafiri olduysa, kendi hicvinin ravisi olacak değildir. Mantıken olayın üstünü kapamayı seçmesi beklenmelidir. Dolayısıyla onun karşılık hicvi yazmaya karar vermesi, olayın kısa bir süre zarfında değil, geniş bir zaman diliminde cereyan etmiş

---

233 Alî el-Beṭal, *“el-Ġazelu’l-‘Uẕrî ve İḍṭirâbu’l-Vâḳi‘”,* **Fuṣûl: Mecelletu’n-Naḳdi’l-Edebî**, 1984, c.IV, S.2, s.183.

olabileceğine delalet etmektedir. Ancak anlatıda olaylar kısa bir süre zarfında vuku bulmaktadır.

Tüm bu çıkarımlar, hiciv şiiri anlatılarının belirli olayların ardından yer yer süslenerek rivayet edildiğini, rivayetler arasında büyük farklılıkların olabileceğini ve hicviyelerin incelenirken bu türden tahribatların göz önünde bulundurulması gerektiğini gözler önüne sermek için fazlasıyla yeterlidir.

1.6. ESKİ ARAPLARIN HİCVE VERDİĞİ TEPKİLER VE HİCİVLEŞME KÜLTÜRÜNÜN DOĞUŞU

Özellikle İslam öncesinde ve İslâmî Dönemin başlarında hicvin bireyler ve kabileler üzerinde yıkıcı etkileri olabileceğinden bahsetmiştik. Dolayısıyla gerek kişinin gerekse kabilenin hiciv yoluyla saldırıya uğraması halinde, hicvedilen tarafın kendisini bu yıkıcı etkilerden korumak adına harekete geçmek mecburiyetinde kalması kaçınılmazdır. Hicve maruz kalan kişinin reaksiyon imkânları değerlendirildiğinde, üç şekilde tepki gösterebileceği öngörülür. İlk iki seçenek, yerilen kişinin, hiciv şairine saldırmasını, onu tehdit etmesini veya tamamen eylemsiz kalmasını kapsar. Son alternatif ise hicve hicivle karşılık verilmesidir ve Arap şiirinde hicivleşme kültürünün doğmasını sağlayacaktır.

Hicvedilenin, hicivcisine fiziksel olarak saldırmaya teşebbüs etmesi yahut onu öldüreceğine dair ant içmesi ilk seçenek olarak karşımıza çıkar. Bu yolun seçilmesinin, hicvin gelişmesinin önündeki en büyük engellerden birisi olduğu ve edebiyatın ilerlemesini olumsuz yönde etkilediği aşikârdır. İslam sonrasında olduğu kadar, İslam'dan önce de bu durumla karşılaşılmıştır[234]. Ancak Câhiliyye Araplarının seçkin sınıfı için, cesaret ve atılganlık, sahip olunması gereken en önemli hasletlerin başında gelmektedir. Dolayısıyla meşhur Arap şairleri, genellikle bu tarz potansiyel risklere rağmen korkusuzca istedikleri şiiri nazmetmeye devam etmişlerdir. Hatta büyük orduları, nüfusları kendilerinin onlarca katı olan milletleri dahi tehdit etmekten

---

[234] Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. Hasan el-Merzûḳî, **Şerḥu Dîvâni'l-Ḥamâse li-Ebî Temmâm**, (haz. Ġarîd eş-Şeyẖ), Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1424/2003, s.1012.

çekinmemişlerdir[235]. Muhtemelen bunda yetiştikleri kültürün de büyük bir rolü vardır. Nitekim özellikle seçkin Arapların, çocuklarının cesur ve atik mizaca sahip olmaları için ellerinden geleni yaptıkları bilinmektedir. Hatta çocuk ana rahmine düşmeden evvel, nitelikli çocuklara sahip olmak adına bir takım uygulamalar tatbik ettikleri bilinmektedir[236]. Câhiliyye'nin ve İslâm'ın ilk yıllarının hiciv şairleri, genellikle seçkin ailelerin çocuklarıdır.

Atalarının kendileri üzerindeki emekleri ve elbette onlardan aldıkları siyasi güçle, erken dönem hicivcileri oldukça cesur kişiler haline gelmişlerdir. Dolayısıyla seçkin hiciv şairleri, kan davalıları, despot hükümdarlar vs. tehdit unsuru karşısında genellikle boyun eğmemiş, metanetlerini, ciddiyetlerini ve sükûnetlerini korumuşlardır. Hatta bazı durumlarda hicvettikleri kişilerden fazlasıyla olumsuz ve tehditkâr reaksiyonlar alan şairler, hedef aldıkları kişinin tepkilerine yeni hicivlerle karşılık vermişlerdir. Bu ilk seçeneğin hayli iptidai bir tutum olduğu ortadadır. Ne var ki bazı kudret sahibi kişilerin hicve maruz kaldıkları zamanlarda bu metoda başvurmayı seçtikleri, tarihî kayıtların ışığında ispat edilebilir[237]. Araplar arasında devletleşmenin artması, kabile sisteminin zayıflaması ve sert mizaçlarının yumuşamasıyla birlikte şairlerin hiciv konusunda gösterdikleri cesaret azalacaktır[238]. Dolayısıyla İslami Dönemde şairlerin bu ilk seçenekle karşı karşıya kalması daha büyük bir olasılık haline gelecektir.

Hicvedilenin gösterebileceği ikinci reaksiyon olasılığı tepkisiz kalmaktır. Burada tepkisizlikten kastedilen, hicvedilenin hicve hicivle karşılık vermeye çalışmaması veya hicivciyi bireysel imkânlarını kullanarak öldürmeye çabalamamasıdır. Ayrıca belirtmek gerekir ki özellikle İslam sonrasında bazı Araplar, hiciv şairleri ile bizzat muhatap olmak yerine, yetkili mercilere davacı olmakla yetinmişlerdir. Ancak yargıçlara ve hükümdarlara başvurmak genellikle eski Araplar arasında eylemsizlik, acizlik ve yetersizlik olarak görülmektedir. Örneğin; *muḫaḍram* şairlerden olan eş-Şemeyẕer el-Ḥârisî, bir beytinde yargıçlara

---

[235] Nesîme Râşid el-Ġayṡ, **Tecâvuzu Ḍifâfi'l-Me'lûf: Dirâse fî Şi'ri'l-A'şâ el-Kebîr**, Kuveyt, Meclisu'n-Neşri'l-'İlmî, 1426/2005, s.63.
[236] Bichr Farès, 1932, s.135.
[237] Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. Hasan el-Merzûḳî, 1424/2003, s.1012.
[238] M. Faruk Toprak, **Endülüs Şiirinde Mersiye**, Ankara, Grafiker Yayınları, 2014, s.100.

başvuracak insanlar kadar zayıf olmadıklarını dile getirmektedir[239]. Dolayısıyla hiciv şairinin şikâyet edilmesi, en azından İslam öncesi için, eylemsizlik başlığı altında mütalaa edilmelidir. Ayrıca standartlaştırmış bir hukuk sisteminin henüz bulunmadığı dönemde, dava sürecinde davalının ve davacının kim olduğu, muhtemelen kararı etkileyebilmektedir[240]. İslam'dan sonra ise Arabistan'daki yeni yargı erki, hiciv şairleri üzerinde de etkisini göstermiştir. Nitekim adli makamların gerektiğinde hiciv şairlerine yönelik yaptırım uyguladığının kayıtları mevcuttur[241].

Hicvedilenin kudretinin hicivcisininkine denk ve aşağı olduğu durumlarda, yerilenin tepkisiz kalarak bu reaksiyonu göstermesi daha olasıdır. Çünkü hicivcisine düzenleyeceği fiziksel saldırının kendi mahvıyla sonuçlanma ihtimali yüksektir veya hicvedilen karşılık hicvi verecek ya da verdirecek imkâna sahip değildir. Muhtemelen dönemin yaygın temayülleri gereğince, bu duruma düşen kişilerin yeterlilikleri sorgulanmış ve aciz olduklarına hükmedilmiştir. Şiir divanları karşılıksız kalan sayısız hiciv kasidesiyle doludur. En azından bu hicivlerin nasıl sonuçlandığı, dönemin ravilerinin ve edebiyat tarihçilerinin ilgisini yeterince çekememiştir. Ayrıca karşılıksız yergi, ilgi çekici hiciv anlatılarının oluşmasına genellikle imkân tanımadığından, hicivleri nazmediliş nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte rivayet etmeyi yeğleyen tarihçilerin ve antoloji yazarlarının bu rivayetlere yeterince önem vermemiş olması tabiidir.

Bazı durumlardaysa, hicvedilen kişi, hicivcisini görmezden geldiği için tepkisiz kalmaktadır. Bu tepki, eylemsizliğin tamamen farklı bir boyutunu teşkil etmektedir ve sonuçları itibariyle, acizlik nedeniyle gösterilen eylemsizlikten tamamen ayrılmaktadır. Yerilen kişinin bu hamlesi, bazen alınabilecek en isabetli karardır ve her şeyin planlandığı şekliyle cereyan etmesi halinde hicvedilen tarafın tamamen lehine sonuçlanacaktır. Bu ihtimal, genellikle hicvedilen kişinin kendisini hicivcisinin üstünde

---

[239] Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. Hasan el-Merzûḳî, 1424/2003, s.94.

[240] Muhammed eṭ-Ṭâhir İbn 'Âşûr, 1984, c.II, s.191-192.; Georg Wilhelm Freytag, **Einleitung in das Studium der arabischen Sprache bis Mohammed und zum Theil später**, Bonn, Adolph Marcus, 1861, s.184.

[241] Ignace Goldziher, **Klasik Arap Literatürü**, (çev. Rahmi Er, Azmi Yüksel), Ankara, Vadi Yayınları, 2012, s.43.

gördüğü durumlarda karşımıza çıkmaktadır[242]. Dolayısıyla hicvedilen kişi, ayaktakımından addettiği hicivcisine herhangi bir şekilde karşılık vermesinin, kendisini tahrik etmeye çalışan şairin amacına hizmet etmekten başka bir işe yaramayacağını düşünmektedir. Bu nedenle bazen hiciv şiirleri tamamen görmezden gelinmiştir.

Şayet hicvedilenin bu eylemsizliği ve umursamazlığı insanları ikna etme noktasında başarı sağlarsa, yerilenin pasif ve aciz olarak görülme olasılığı tamamıyla ortadan kalkacaktır. Artık durum, tamamen hiciv şairinin aleyhine dönecektir. Zira itibar edilmeyen bir adam mevkiine düşmek, hicivcinin başına gelebilecek en kötü felakettir. İbn Reşîḳ el-Ḳayrevânî, *el-'Umde* adlı eserinde, bu gibi durumları tecrübe etmiş şairlerin anekdotlarını aktarmaktadır. Örneğin; ez-Zibriḳân b. Bedr, el-Muḫabbel es-Sa'dî tarafından hicvedildiğinde ona itapla karşılık vermiştir. Zira ez-Zibriḳân hicivcisinin saygınlığını ve itibarını yeterli görmüş, onun kendi dengi olduğunu düşünmüştür. Ancak el-Ḥuṭay'a tarafından hicvedildiğinde, şairin mevkiini yeterli bulmamış, onu kendi dengi addetmediğinden hicvine karşılık vermemiştir. Ancak daha sonra el-Ḥuṭay'a, bu hicvi sebebiyle Hz. Ömer'e şikâyet edilecektir[243]. Hiciv şairlerinin bu şekilde görmezden gelinmesinin, ilerleyen dönemlerde de devam ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin; Beşşâr b. Burd, döneminin ünlü şairlerinden olan Cerîr'i hicvetmiştir. Ama Cerîr, Beşşâr'ı küçümsemiş, ona cevap vermeye tenezzül etmemiştir. Beşşâr'ın usta şairi hicvetmesinin nedeni, Cerîr'in seviyesine ulaşmayı arzulamasından kaynaklanmaktadır. Nitekim Beşşâr açıkça: *"Eğer bana cevap verseydi, en iyi şair ben olurdum."* demektedir[244].

Yukarıda bahsettiğimiz tüm tepkiler, hicivlerin nazmedilmesine mutlak surette mani olamamakla birlikte, hicivleşme kültürünün oluşmasının önünde daima engel teşkil etmiştir. Ancak hicvedilen kişinin sahip olduğu son alternatif yani hicve hicivle karşılık verme eğilimi, bu durumu tersine çevirecektir. Araplar arasında bu eğilimin oldukça erken bir dönemde ortaya çıkışının nedeni, muhtemelen öç almaya olan aşırı düşkünlükleridir. İnsanlar kan davalarından korunmak için pek çok çözüm yolu geliştireceklerdir. Örneğin; küçük kabileler, sayıca az olmalarını telafi etmek için, ittifaklar

---

[242] İbn Reşîḳ el-Ḳayrevânî, 1401/1981, c.I, s.109.
[243] İbn Reşîḳ el-Ḳayrevânî, a.g.e., c.I, s.109.
[244] M. Faruk Toprak, 1996, c.V, S.3, s.42.

içerisinde yer almaya gayret etmektedir[245]. Yeni kan davalıları edinmenin, yaşam alanlarını daraltacağının bilincindedirler. Zira yaşadıkları coğrafya, hasımları ile ıssız bir noktada karşılaşmaları için pek çok olanak sağlamaktadır. Kan davalılarından endişe duyan bazı insanlar, kabilelerinin ismini dahi açıklayamayacak duruma gelmişlerdir. Benzer şekilde, öldürülmekten korkan kişilerin kendi adlarını dahi söylemeye çekindikleri görülmektedir. Mesela; bir bedeviye *"Sen kimsin?"* diye sorulduğunda, *"Gördüğün kişiyim."* demiştir[246].

Hicivcisini öldürerek yeni kan davalarına sebebiyet vermekten imtina eden, onu dava ederek acziyetini ortaya koymaktan endişelenen ve bir şeyler yapma ihtiyacı hisseden kabile üyeleri, oldukça sanatsal ve edebi bir yola başvurmayı çok geçemeden keşfedeceklerdir: Hicivcinin daha iyi bir hicivle hicvedilmesi. Bu taktiğin şekillenmesine zemin hazırlayan öncüler, sadece birkaç kuşak içerisinde hiciv sanatının seyrini değiştirecek, yeni şiirsel türlerin ortaya çıkmasını sağlayacaklardır.

Dolayısıyla İslam öncesinden başlayarak yergilere hicivle karşılık verme seçeneğini tercih eden şairler, hicviyelerin klişeleşmiş monotonluğundan sıyrılmasını sağlama noktasında ilk gerçek adımları atacak kişiler olacaktır. Câhiliyye şairlerinin açtığı bu çığır, Sadru'l-İslâm döneminde devam ettirilecek, bu öncülerin halefleriyse yarım asır içinde binlerce hicivleşme kasidesi nazmedecek ve şekillenmekte olan *munâẓara* kültürünün olgunlaşmasına büyük katkılar sağlayacaklardır. Seleflerinin sanatsal yeterliliklerinin çok üzerine çıkmayı amaçlayan bu hicivciler, bunu büyük oranda başaracaktır. Ayrıca hicivleşmelere mizah unsurunu gerektiği şekilde dahil etmeye uğraşacak, estetik ve sanatsal açıdan da türün gelişmesine büyük katkılar sağlayacaklardır. Muhtemelen hicivlerinde sosyal mevzulara eğilmek için daha fazla imkân bulabilmelerinin de bunda azımsanmayacak bir etkisi olacaktır. Nitekim nükteli ve alaycı edebiyatta, en çok sosyal konulara özen gösterilmektedir[247].

---

[245] Cevâd Alî, **el-Mufaṣṣal fî Târîḫi'l-'Arab ḳable'l-İslâm**, 2. Bs., Byy., Câmi'atu Baġdâd, 1413/1993, c.I, s.515.
[246] Georg Jacob, 1897, s.40.
[247] 'Abdu'l-Ġanî Eyrevânîzâde, Cemâl eṭ-Ṭâlibî, **Dirâsât fî'l-Hicâ'i's-Siyâsî 'inde'ş-Şu'erâ'i'ş-Şî'a**, Kum, Mecme'u'z-Zeḫâiri'l-İslâmî, 2015, s.56.

İslam öncesi hicivleri, çöl ruhuyla işlenmiş, çekişmeler ve savaşlar üzerine inşa edilmiştir[248]. Dolayısıyla düşmana yöneltilen ilk hiciv örneklerinde genellikle mizah unsuru zayıftır. İslam'dan önce, kabilenin gücünün arttırılması amacıyla, mümkün olan en erkeksi ve en ciddi bireylerin yetiştirilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca çatışmalar ve sosyolojik problemlerle dolu olan Câhiliyye Döneminin, gelişkin bir mizah anlayışına imkân tanıması esasen mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla hicivlerde sağlam bir mizah anlayışının gelişmesi için gerekli olan şartlar, ancak İslâm devletinin otoritesinin perçinlenmesiyle sağlanabilmiştir. İslami Dönemde bazı âlimlerin şakalaşmanın karşısında taraf aldığı doğrudur. Ancak şakalaşma aleyhtarı âlimler, karşılarında Hz. Peygamberin sünnetinden delil getirme konusunda hiçbir sorun yaşamayan bir muhalefetle daima karşı karşıya kalacaktır. Nitekim Hz. Peygamberin şakalaşmalarına dair bazı kayıtlar bilinmektedir. İslami Dönemde, Câhiliyye'den alışkın olduğumuz ciddiyet unsurunun hiciv şiirlerinde tam manasıyla zayıflaması, yine de hemen gerçekleşmemiştir. Nitekim Sadru'l-İslâm Dönemi hicivleşmeleri, genellikle yoğun sosyal değişimlerin ve dini çarpışmaların etkisinde kalacaktır. Bu nedenle dönemin hicivleri ciddiyetten sıyrılma imkânı bulamamıştır. Yerilen kişinin gülünç konuma düşürülmesini hedefleyen nükteli ve hicivli şiirler, ancak ikinci/yedinci yüzyıldan başlayarak, üçüncü/dokuzuncu asra doğru gelişme imkânı bulabilecektir[249].

Şiirleri günümüze ulaşmayı başarabilen en eski şairlerin divanlarında, hicivleşme örneklerine rastlamak mümkündür[250]. Hicivleşme kasidelerinin ortaya çıkması için gerekli olan anlaşmazlık ve çatışma ortamı, zaten dönemin Arabistan'ında ve Arapların yerleşik olduğu civar bölgelerde fazlasıyla bulunmaktadır. Çoğu zaman *Câhiliyye* Araplarına, zorbalık, kabalık, bencillik ve hoşgörüsüzlük gibi pek çok menfi özellik atfedilmiştir. Ne var ki Câhiliyye Döneminde hiciv şiirlerine karşı gösterilen hoşgörünün, klasik dönemin diğer evrelerinde gösterilen müsamahadan daha az olmadığını söylemek mümkündür.

---

[248] Sirâcu'd-Dîn Muhammed, **el-Hicâ' fî'ş-Şi'ri'l-'Arabî**, Beyrut, Dâru'r-Râtibi'l-Câmi'iyye, Bty., s.8.
[249] Pellat, Charles, *"Seriousness and Humour in Early Islam"*, **Islamic Studies**, 1963, c.II, S.3, s.355-356.
[250] İmru'u'l-Ḳays b. Ḥucr, **Dîvânu İmri'i'l-Ḳays**, (thk. Hasan Sendûbî), 5. Bs., Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1425/2004, s.158.

Örneğin; Mu'âviye b. Ebî Sufyân tam bir *muḫaḍram*dır ve Câhiliyye geleneğine yakınlığıyla tanınmaktadır. Sadru'l-İslâm Dönemini kapatıp Emevî Dönemini başlattığında Ortadoğu'nun en güçlü ismi haline gelmiştir. Gücünün zirvesine ulaştığı bu dönemde dahi Benû Umeyye'nin aleyhine olabilecek şiirlere karşı ağır başlılığı ve hoşgörüyü elden bırakmadığı görülmektedir[251]. Mu'âviye'nin hoşgörülülüğü, Câhiliyye Döneminde pek çok kabile reisinin takip ettiği metodun tatbikinden başka bir şey değildir. Dolayısıyla dönemin en güçlü isminin dahi göstermekten çekinmediği hoşgörünün, İslam öncesindeki küçük bir klana öncülük eden bir reis için kaçınılmaz bir mecburiyet olduğu açıktır.

Hz. Peygamberin hiciv şairlerine verdiği tepkiler ise daha kapsamlı ve çeşitlidir. Hayatının her aşamasında karşılaştığı çetin güçlüklerle başa çıkmada gösterdiği başarıyı, kendisine ve ailesine yöneltilen hiciv şiirlerine karşı izlediği politikalarda da gösterecektir. Hz. Peygamberin hem hicivlere karşı hiciv söylenmesi konusunda arkadaşlarını teşvik ettiği hem de gerekli durumlarda İslam karşıtı hicivcilerin elimine edilmesine karar verdiği görülmektedir[252]. Onun bu kararı, yeni dinin henüz çok kırılgan bir safhadan geçtiği göz önüne alınarak verilmiştir. Ayrıca İslam karşıtı bazı şairler, sınırları fazlasıyla zorlamıştır. Örneğin; Yahudi asıllı şairlerden olan Ka'b b. el-Eşref (ö.3/624), şehvani şiirlerinde Müslümanların hanımlarını konu almakla itham edilmiştir. Dolayısıyla ölümü bizzat Hz. Peygamberin buyruğuyla gerçekleştirilecektir. Ayrıca Morgoliouth'un da belirttiği gibi, Hz. Peygamberin bu tepkisinin, dönemin Arap gelenekleri dikkate alındığında, yadırganmaması gerekmektedir. Dolayısıyla Ka'b b. el-Eşref'in böylesine riskli bir işe kalkışması, fazlasıyla şaşırtıcı bir durumdur[253]. Nitekim kadınlara dil uzatacak derecede aşırılığa varan hicivler, Câhiliyye Dönemi Arapları arasında da kabul edilebilecek bir şey değildir. Ancak hiciv şiirleri, İslam öncesinden alışkın olduğumuz ciddiyet çerçevesinde kaleme alındığında, gösterilen tepkiler de doğal olarak daha hoş görülü olmaktadır. Örneğin; Hz. Peygamberin hicivleşme konusunda sahabeyi teşvik etmesi, *naḳîḍa* türünün gelişiminin önünü

---

[251] Ebû Kâsım İbn 'Asâkir, 1416/1996, c.XXXIV, s.296.

[252] Kenan Demirayak, **Arap Edebiyatı Tarihi II: Sadru'l-İslam Dönemi**, 2. Bs., Erzurum, Fenomen Yayınları, 2013, s.41.

[253] D. S. Morgoliouth, **İslamiyet Öncesi Arap-İsrailoğulları İlişkileri**, (çev. Suat Ertüzün), İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2003, s.109.; Mathieu Guidère, 2010, S.5/6, s.130.

açacak ve sağlam bir hicivleşme kültürünün oluşumuna katkı sağlayacaktır.

1.7. ESKİ ARAP HİCVİNİN GÜVENİRLİĞİ

Özellikle oryantalizm çalışmalarının etkisiyle, klasik Arap şiirinin güvenirliğine ilişkin pek çok görüşün ortaya atıldığı bilinmektedir. Bu içinden çıkılması güç sorun, modern anlamda ilk kez, seçkin Alman şarkiyatçılarından olan Theodor Nöldeke (ö.1931)'nin, *Beiträge zur Kenntnis der Poesie der alten Araber* adlı eseriyle gündeme gelmiştir[254]. Wilhelm Ahlwardt (ö.1909)'ın belirttiği üzere, bu sorunun kesin yanıtına ulaşılması hususunda fazla iyimser olunması mümkün değildir[255]. Nitekim durumu aydınlığa kavuşturmanın tek yolu olan somut delillere ulaşılamamaktadır. Dolayısıyla araştırmacılar tarafından varılan sonuçlar, kişilerin eğilimlerine göre değişkenlik göstermektedir. Hiciv türünün güvenirliğinin tespit edilmesi, zaman zaman şiirin diğer türlerine nazaran daha çekişmeli bir konuya dönüştürülebilmektedir. Çünkü hiciv sanatının ele aldığı konular, kaçınılmaz olarak aktif politikayla dirsek teması içinde bulunmaktadır. Dolayısıyla insanların politik eğilimleri, hicivleri tahrif etmelerine neden olabilmekte yahut kasidelerin güvenirliği üzerindeki şüphecilik temayüllerini alevlendirmelerine yol açabilmektedir.

Hiciv kasideleri, siyasî yönü dolayısıyla, tahrif faaliyeti yürütenlerin iştahını kabartmaktadır. Ancak hicvin bu çetrefilli yönü, türün korunmasına yönelik doğal bir savunma mekanizması da oluşturmuş olmalıdır. Çünkü Arap dünyasındaki herhangi bir siyasî yapılanmanın karşısında, çoğu zaman rakip bir oluşum da bulunmaktadır. Yerilen taraftarların haleflerinin, genellikle mevcudiyetini devam ettirmeyi başardığı görülmektedir. Dolayısıyla tarihî bir kişiliğin aleyhinde, uydurma bir hicviye nazmedildiğinde, söz konusu kişinin haleflerinin, bu kasidenin rivayet edilmesine şiddetle karşı çıkmış olması gerekmektedir. Örneğin; ilerleyen dönemlerde, H̲assân b. S̲âbit'in

[254] Mehmet Yalar, *"Cahiliye Şiirinin Tarihsel Gerçekliği Problemi"*, **Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, 2008, c.XVII, S.2, s.97.
[255] Wilhelm Ahlwardt, **Bemerkungen über die Aechtheit der alten arabischen Gedichte**, Greifswald, L. Bamberg, 1872, s.1.

ağzından Ebû Sufyân b. Ḥarb'e yönelik uydurma bir hiciv nazmedilmesi, Ebû Sufyân'ın hilafeti ele geçiren torunları tarafından görmezden gelinmeyecektir. Bu çıkarımın, İslam öncesinin yergisel ürünleri için de geçerli olduğu düşünülebilir. Çünkü İslam sonrasında etkinliklerini devam ettiren köklü kabileler, kendilerine tarihsel gerçekliği olmayan hicviyelerle saldırılmasına şiddetle karşı çıkacaktır. Dolayısıyla sahte hicviye üretmek, yağmur veya deve tasviri içeren sahte beyitler üretmek kadar kolay değildir.

Öte yandan klasik Arap hicvinin tarihsellik açısından en büyük problemi, belirli kasidelerin belirli kısımlarının sansüre tabi tutularak rivayet edilmesinden veya tamamen rivayetinin terk edilmesinden kaynaklanmaktadır. İslam sonrasında hicviyelerin, aşırı sövgü kullanımı dolayısıyla sansüre tabi tutulduğu, kesin olarak bilinmektedir. Söz konusu sansür uygulamalarının boyutunu tahmin etmekse, o kadar kolay değildir. Hiciv, sövgü ve müstehcenlik gibi, insan haklarına saldırı olarak görülen ifadeler, eski şiirin rivayet edilmesini olumsuz yönde etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Örneğin; el-Aṣma'î, etik değerleri dikkate alarak derlediği meşhur koleksiyonunun içerisinde, yergisel kasidelere yer vermemeye dikkat etmiştir[256]. Siyer müelliflerinin, aşırı boyutlara ulaşan yergileri sansürlediği bilinmektedir[257]. Dolayısıyla günümüze ulaşan çoğu veri, sıkı bir denetimden başarıyla geçebilen kasidelerden meydana gelmektedir. Fahiş hicivlerin, büyük ölçüde kaynaklardan düşürüldüğünü düşünmek mümkündür.

Sansür uygulamaları, sahte hiciv üretimine nazaran çok daha kolay başarılabilmektedir. Ancak sahte üretimin mevcudiyetinin bütünüyle inkâr edilmesi de mümkün görünmemektedir. Özellikle Ḥassân b. S̠âbit'in hicviyelerinin güvenirliğine şüpheyle yaklaşıldığı bilinmektedir. Ḥassân'a nispet edilen ürünlerin bir kısmının, râvîlerin ve taklitçi sahtekârların üretimleriyle meydana getirildiği iddia edilmektedir. Buna göre, bazı sahte hicviyeler, yanlışlıkla veya çıkar amaçlarıyla Ḥassân'ın adına nispet edilerek yayılmıştır. Hakikaten de mevcut veriler, bazen şiirlerin yalnızca kısmi olarak güvenilir kabul edilmesi gerektiğini

---

[256] Selami Bakırcı, *"Arap Şiirinin İntikalinde Dinî ve Ahlâkî Değerlerin Rolü"*, **EKEV Akademi Dergisi**, 2003, S.15, s.181-185.
[257] İbn Hişâm, **es-Sîretu'n-Nebevîyye**, (haz. Ömer Abdusselam Tedmurî), 3. Bs., Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1410/1990, c.III, s.55.

göstermektedir[258]. Buna göre, İbn İshak ve İbn Hişâm gibi siyer müellifleri de bu uydurma ürünlerden pek çoğunu nakletmiş olmalıdır[259].

Üstelik bu iddialar, yalnızca oryantalizm çalışmalarının sonucunda ortaya atılmamıştır. İbn Sellâm ve İbnu'n-Nedîm gibi önemli isimler, İbn İshak'ı, uydurma şiirleri kitabına dâhil ettiği suçlamasıyla eleştirmiştir. Uzmanların görüşüne dayanarak, İbn Hişâm'ın daha önce rivayet edilmiş olan bazı şüpheli kasideleri reddettiği görülmektedir. Bu bağlamda, 78 şiirden 15 kadarı güvenilir kabul edilmemiştir[260]. İbn Sellâm el-Cumaḥî meşhur eserinde, Ḥassân'ın şiirlerinin tarihsel güvenirliğine dair şunları söylemektedir: *"Ḥassân'a herhangi birine atfedilen (uydurma şiirden) çok daha fazlası atfedilmiştir. Ḳureyş kendi arasında çekiştiği ve küfürleştiği sırada, yüklü miktarda şiiri ona nispet etmişlerdir; bunları ayıklamaksa imkânsızdır[261]".* Bu bakımdan, dönemin meşhur şairlerinin divanlarında, bazı tahrif çalışmalarının yapılmış olduğu düşünülebilir. Öte yandan bize ulaşan hiciv kısımları, dönemin değerlerini daha iyi görmemizi sağlayan tarihî değerinden veya hicivcilik gelişmelerini takip etmemize imkân tanıyan edebî değerinden fazla bir şey kaybetmemiştir[262].

Ḥassân b. S̲âbit'in divanında, muhtemelen birkaç uydurma hicviyenin bulunduğu doğrudur. Ancak sınırlı sayıdaki şüpheli kaside yüzünden, Ḥassân'ın bütün hicviyelerine şüpheyle yaklaşılması, son derece anlamsız olacaktır. Özellikle günümüzde, şairin kasidelerine yönelik bazı tutarsız iddiaların ortaya atıldığı gözlemlenmektedir. Muhtemelen bu durumun nedeni, çoğu modern araştırmacının, usta şairin nevi şahsına münhasır üslubunu anlamlandırmakta güçlük çekmesinden kaynaklanmaktadır. Hicviyelerin güvenirliğine şüpheyle yaklaşan eski müelliflerin sözlerine de fazla itibar edilmemelidir. Çünkü bu konudaki ilk şüphe tohumlarının, Emevîler Dönemindeki belirli çıkar odakları tarafından ortaya atılıp atılmadığını bilmek mümkün değildir. Örneğin;

---

258 W. 'Arafat, *"Ḥassân b. Thâbit"*, **The Encyclopaedia of Islam**, Leiden, E. J. Brill, 1986, c.III, s.272.

259 Abdurrahman Özdemir, *"Peygamber Şairi Hassân b. Sâbit ve Divanı"*, **İSTEM: İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsıkîsi Dergisi**, 2004, S.4, s.212.

260 W. 'Arafat, 1986, c.III, s.272-273.; Süleyman b. Sâlih el-Ḫarâşî, h.1413, s.19-20.

261 Muhammed b. Sellâm el-Cumaḥî, 1422/2001, s.87.

262 J. M. Abd el-Jalil, **Histoire de la littérature arabe**, Paris, Editions G. P. Maisonneuve, 1943, s.52.

bu dönemde Yezîd b. Mu‘âviye’nin, Ḥassân b. S̱âbit’in hicviyelerinden rahatsızlık duyduğu bilinmektedir[263]. Dolayısıyla Mekkeli müşriklere yöneltilen hicviyelerin güvenirliğine, atalarının itibarını kurtarmak isteyen torunları tarafından gölge düşürülmüş olması ihtimali her zaman mevcuttur. Ancak böyle bir durum gerçekten söz konusuysa dahi, gizlice yürütülmüş olduğundan, tarih kitaplarında aktarılamayacaktır.

Ḥassân b. S̱âbit’in yergilerinin güvenirliği üzerindeki şüpheci yaklaşımlara gösterilebilecek en iyi örnek, muhtemelen Muhammed b. Muhammed Şurrâb’dan başkası değildir. Nitekim Şurrâb, Ḥassân’ın hicviyelerinin büyük çoğunluğunun, uydurmadan ibaret olduğunu iddia etmektedir. Hatta Şurrâb’ın tezine göre, Ḥassân b. S̱âbit’in Müslüman olduktan sonra nazmettiği söylenen hicviyelerinden, yalnızca üç tanesi gerçekten Ḥassân’a aittir. Güvenirliğini kabul ettiği hicviyeler, Ḥâris̱ b. Hişâm’ın hedef alındığı kaside ile Ebû Sufyân’ın yerildiği Hemziyye ve Dâliyye’dir[264].

Son derece radikal iddialar içeren bu tezin dayanakları, inandırıcılıktan bir hayli uzaktır. Bu hususta, şiirlerin güvenirliğinin değerlendirilmesinde, “zayıf veya iyi şiir” yargısının kıstas olarak belirlenmemesi gerektiği, öncelikle belirtilmelidir. Zayıf, hatalı veya gösterişsiz bir beytin uydurma olması gerekmediği gibi, bir beytin ağdalı bir Arapçayla nazmedilmiş olması da, şiirin sıhhatini ispatlamaya kâfi değildir[265]. Şurrâb’ın tezi, Ḥassân’ın İslam öncesinde nazmettiği kaydedilen hicviyelerinin, dönemin geleneksel hiciv tarzıyla uyuşmadığı iddiasına dayanmaktadır. Bilindiği üzere İslam öncesindeki yergiciler, hicvettikleri kişileri ağır bir dille yermemiş veya yerilen şahsı genellikle ailesiyle birlikte hicvetmekten kaçınmıştır. Şurrâb’ın varsayımı, bu hakikati başlangıç noktası kabul ederek, Ḥassân’ın İslamlığından önceki ağır hicviyelerinin uydurma olduğu iddiasını ortaya atmaktadır[266]. Ancak bu iddia, Ḥassân’ın çağının sınırlarını aşan, öncü bir şair olduğu gerçeğini göz ardı etmektedir. Üstelik erken dönem Arap hicvinin yer yer aşırılıklar içerebildiği bilinmektedir. Örneğin; İslam öncesinin meşhur

---

[263] Ibn Qotaiba, 1947, s.64.

[264] Hasan Taşdelen, **Hassân b. Sâbit (r.a.): Hayatı ve Sanatı**, Bursa, Emin Yayınları, 2010, s.152.

[265] M. J. Kister, *“On a New Edition of the "Dîwân" of Ḥassân b. Thâbit”*, **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, 1976, c.XXXIX, S.2, s.285.

[266] Hasan Taşdelen, 2010, s.152.

hükümdarlarından olan en-Nu‘mân b. el-Munẕir, annesiyle ensest ilişki yaşadığı suçlamasıyla hicvedilmiştir. ‘Abîd b. el-Abraṣ ise, kız kardeşiyle zina ettiği suçlamasıyla yerilmekten kurtulamamıştır[267]. Dolayısıyla Ḥassân’ın yergisel aşırılıklarının, İslam öncesinde eşi benzeri görülmemiş istisnalar olduğu düşüncesi, son derece yanlıştır.

Ḥassân’ın İslam sonrasındaki kasideleri, Şurrâb tarafından yine aynı gerekçelerle reddedilmektedir. Şurrâb’a göre, bu türden aşırılıklar içeren hicivlerin söylenmesi, dinî kısıtlamalar nedeniyle, İslam sonrasında daha da güçleşmiş olmalıdır. Buna dayanarak, fahiş ifadeler içeren hicviyelerin, Ḥassân’a ait olamayacağı iddiasını gündeme taşıyan Şurrâb, Ḳureyş’in hicvedilmesinde Hz. Ebû Bekir’in Ḥassân’a danışmanlık yaptığını hatırlatarak, Hz. Ebû Bekir’in bireylerin saygınlığını veya ırzlarını hedef alan bilgileri aktarmış olamayacağını ileri sürmüştür. Şurrâb’a göre, tezat teşkil eden durumlardan bir diğeri, Ḥassân tarafından İslam sonrasında nazmedilen fahiş hicviyelerin sayısının, İslam öncesindekilerden fazla olmasıdır[268]. Hicviyelerin güvenirliğini hedef alan bu iddiaların, herhangi bir dayanağı yoktur. Çünkü Hz. Ebû Bekir’in Ḥassân’a sağladığı bilgiler, Ḳureyş kabilesinin belirli boylarının nesep bozukluklarına dairdir. Hz. Ebû Bekir’in bu bilgileri sağlaması, arkadaşının nesep konusundaki uzmanlığını çok iyi bilen Hz. Peygamber tarafından bizzat emredilmiştir. Bu bilgilerin Ḥassân tarafından yergiselleştirilmesi ise, zaten Hz. Ebû Bekir’in görev tanımının dışındadır. İslam sonrasındaki fahiş hicviyelerin sayıca fazla olmaması gerektiği yönündeki iddialar da tamamen asılsızdır. Çünkü İslam sonrasındaki siyasî çalkantılar, İslam öncesindekilere kıyasla çok daha gerilimlidir. Sadru’l-İslam Dönemi hicivciliğinde görülen aşırılaşma eğiliminin, İslam öncesine kıyasla çok daha yoğun olması bu yüzdendir.

Daha açık bir dille ifade etmek gerekirse, Ḥassân b. S̲âbit’in neredeyse bütün hiciv külliyatının, tatmin edici pozitif verilere dayanmaksızın, yalnızca “uydurma olduğu izlenimi uyandırdığı” gerekçesiyle reddedilmesi, son derece yanlıştır. Eski hicviyelerin

[267] Geert Jan van Gelder, **Close Relationships: Incest and Inbreeding in Classical Arabic Literature**, Londra-New York, I. B. Tauris, 2005, s.130.; ‘Ubeyd b. el-‘Abraṣ, **Dîvânu ‘Ubeyd b. el-Abraṣ**, (şrh. Eşref Ahmed ‘Adra), Beyrut, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1414/1994, s.8.

[268] Hasan Taşdelen, 2010, s.153.

güvenirliğine şüpheyle yaklaşılması eğilimi, çoğu zaman sübjektif görüşlerin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Özellikle Arap dünyasındaki bazı modern yazarlar, Ḥassân'ın hicviyelerini incelerken, objektif bir bakış açısı yakalamakta güçlük çekmektedir. Muhtemelen bunun nedeni, İslam'ın hiciv konusundaki kısıtlamalarının, usta şair tarafından yeterince dikkate alınmayışının anlamlandırılamamasından kaynaklanmaktadır. Örneğin; Ġâzî Ṭuleymât ve 'İrfân el-Eşḳar, Ḥassân b. S̲âbit gibi Hz. Peygambere çok yakın olan bir ismin, hicviyelerinde İslam'ın men ettiği unsurlara yer veriyor olmasını garipsemiş ve bu durumu şairin yoğun duygulanımına yormuştur[269]. Hakikatin doğru şekilde saptanabilmesi için, dönemin ruhunun yeterince anlaşılmasından başka çare yoktur. Bu bağlamda, İslamiyet'in dönemin yergicilerini belirli sınırların içerisine hapsettiğini düşünmek için, yeterli delilin bulunmadığını belirtmek gerekir. Çünkü bu dönemden günümüze ulaşan pek çok veri, bunun tam aksini ispatlamaktadır.

Sadru'l-İslam Dönemi hicviyelerinin güvenirliğine gerçekten gölge düşüren unsurlardan birisi, dönemin bazı hicivcilerinin kasidelerinin, yanlışlıkla çağdaşlarına nispet edilmiş olmasıdır. Örneğin; Abdullah b. Revâḥa'nın hicviyeleriyle Ka'b b. Mâlik'inkiler birbirine karışmıştır[270]. Bu karmaşa tarihsel açıdan rahatsız edici olsa da, edebî açıdan büyük bir sorun teşkil etmemektedir. Çünkü söz konusu hicviyelerin, kimler tarafından nazmedildiği kesin olarak tespit edilemese de, dönemin yergicilerinden birisinin üretiminden çıktığı kesindir.

[269] Ġâzî Ṭuleymât, 'İrfân el-Eşḳar, **eş-Şi'r fî 'Aṣri'n-Nubuvve ve'l-Ḫilâfeti'r-Râşide**, Şam, Dâru'l-Fikr, 1428/2007a, s.546.
[270] Ġâzî Ṭuleymât, 'İrfân el-Eşḳar, **eş-Şu'erâ' fî 'Aṣri'n-Nubuvve ve'l-Ḫilâfeti'r-Râşide**, Şam, Dâru'l-Fikr, 1428/2007b, s.451.

II. BÖLÜM

2.1. HİCİVLEŞME TERMİNOLOJİSİ

Eski Arapların hemen hemen her konuda birbirleriyle mücadele etmeye çalıştıkları bilinen bir gerçektir. Bu müzmin mücadele tutkusu hayatın pek çok alanına yansımıştır. Fakat yıllarca süren muhalefet ve karşıtlığın kümülatif etkisi, en çok edebiyat üzerinde hissedilmektedir. Bu nedenle Araplar arasında tartışma kültürünün ortaya çıkışını müteakiben, şiir çekişmelerine dair pek çok terim türetilmiştir. Elbette bu çekişmelerin vazgeçilmez unsuru olan hiciv, türetilen terimlerin pek çoğuyla yakından ilişkilidir. Arap hiciv terminolojisinin daha çok şiir müsabakaları çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Hâlbuki büyük ölçüde Arap literatürüne dayanan Fars edebiyatının hiciv terminolojisine bakıldığında, bu terminolojik varlığın genellikle hicvin muhtevasıyla alakalı olduğu görülmektedir. Örneğin; Farslar, *ṭanz, hezel, fokâḥe, muzâḥ, ẓarâfet, laṭîfe, efsâne*-i *tems̱îlî, ḥamâse*-i *muḍḥik, tezrîḳ, şehrâşûb, şehrengîz, şekvâ'iye* ve *şathiyye* gibi pek çok kavram türetmiştir. Öyle ki Alî Aṣġar Ḥalebî, Fars edebiyatında bu konuda iki yüzün üzerinde kelime ve kavram tespit etmiştir[271].

Arap edebiyatında hiciv kavramlarının terimleştirilmesi noktasında kesinlikle aşırıya kaçılmadığı görülmektedir. Farsların bu denli terim türetmeleri, zaten sınırları oldukça bulanık olan pek çok hiciv unsurun, içinden çıkılmaz bir hal almasına neden olmuştur. Onların geliştirdiği terminolojinin Arap edebiyatına uyarlanması zaten mümkün değildir. Zira özellikle Câhiliyye ve Sadru'l-İslâm Döneminde hiciv oldukça sadedir. Bu nedenle eski Arapların, hicivlerin muhtevasına yönelik geniş bir terminoloji oluşturmaya uğraşmadıkları görülmektedir. Ancak bu bağlamda, azarlama, kınama, yerme, serzeniş vb. manaları taşıyan pek çok sözcüğün, Arapça metinlerde sıkça kullanıldığı görülmektedir. Ne var ki bu durum, terminolojik yapılanmadan ziyade, kelime dağarcığının zenginliğine yorulmalıdır. Arap hicvinin asıl terminolojisi, hiciv atışmalarının cereyan etme şekillerine ve tekniklerine yoğunlaşmıştır. Üstelik bu terimlerin çoğu, birbirine yakın manalar ihtiva

[271] Hasan Çiftçi, 2002, s.39-60.

etmektedir. Dolayısıyla bu kısıtlı terim dağarcığı bile çoğu zaman kendi arasında geçişkenlik göstermektedir.

Dilsel antitezlere, münakaşalara ve şiir karşılaşmalarına (*mu'âraḍât*), Arap kültürünün başlangıcından beri yoğun bir ilgi gösterilmiştir[272]. Bu muarız temayüllerin sosyal yapının etkisiyle ortaya çıktığı aşikârdır. Ancak karşıtlık ruhunu ateşleyen ilk edebî unsurun ne olduğunu tespit etmeye imkân yoktur. Kadınların ailelerini gücendirecek derecede müstehcen içerikli gazel şiirleri göz ardı edildiğinde -ki *ṣarîḥ* gazel esasen bazı hicivleri de anımsatmaktadır-, insanların agonistik duygularını harekete geçirebilme potansiyeline sahip olan şiir türlerinden, geriye yalnızca hiciv ve övünme kalmaktadır. İki konunun hangisinin daha eski olduğu elbette bilinmemektedir. Lakin ilk şiir müsabakalarının tertip edilmesinde, her ikisinin de rolü olduğu aşikârdır.

Araplar arasında tertip edilen edebî müsabakalar, çok erken bir tarihe dayanmaktadır. İslam öncesindeki panayırların ve şiir müsabakalarının, edebiyatın yayılıp gelişmesine olan katkısı muazzamdır. Bu tesisler, aynı zamanda hicivleşme kültürünün gelişmesinde de birinci dereceden etkinlik göstermiştir. Edebî müsabakalar, şehirlerdeki edebî muhitlerde olduğu kadar, Bedevî kabile toplumlarında da tertip edilmiştir[273]. Eski Arapların, en iyi şairin kim olduğunu tespit etme hususunda hayli takıntılı oldukları bilinmektedir. Dolayısıyla şairler arasındaki rekabet çok geçmeden had safhaya çıkmış, edebî düşmanlık ve çekişme ortamı Arap coğrafyasında hiçbir zaman eksik olmamıştır. En üstün kabileyi tespit etme uğraşı da erken dönem hicvine damgasını vurmuştur. Araplar bu amaçla düzenlenen müsabakalarda, hiciv ve övünme şiirleri vasıtasıyla, fiziksel ve ahlaki olarak en üstün olan kabileyi belirlemeye çalışmışlardır. Hicivle yakından ilişkili olan terminolojik dağarcığın gelişmesi, bu müsabakaların sonucunda meydana gelmiştir. *Musâcele*, *munâfere, mufâḫare, mu'âraḍa,*ve *munâẓara* gibi terimler bunlardan sadece bazısıdır[274].

---

[272] J. Sadan, *"Maḥâsin wa-Masâvi'",* **Encyclopedia of Arabic Literature**, (edit. Julie Scott Meisami, Paul Starkey), Londra-New York, Routledge, 1998, c.II, s.489.
[273] G. J. H. van Gelder, *"Poetic Contests",* **Encyclopedia of Arabic Literature**, (edit. Julie Scott Meisami, Paul Starkey), Londra-New York, Routledge, 1998c, c.II, s.605,606.
[274] G. J. H. van Gelder, a.g.e.

En meşhur panayırlardan olan ‘Ukâẓ, pek çok hicivleşme yarışına ev sahipliği yapmıştır. İnsanlar bu panayırda hiciv şairlerinin hedefi haline gelmekten ölesiye korkmuştur. Câhiliyye kasidelerinden, şairlerin, hasımlarını ‘Ukâẓ’da hicvetmekle tehdit ettikleri, onları burada toplanan bütün şairlere rezil etmekle korkuttukları görülmektedir[275]. Panayırda düzenlenen müsabakalarda seçkin şairler hakem görevi üstlenmiş, birbiriyle çekişen hicivciler de onun huzurunda kozlarını paylaşmıştır. ‘Ukâẓ’da bunun için şairlere özel mekânlar tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Yargıçlık vazifesini üstlenen usta şaire gösterilen hürmet, genellikle eksik olmamıştır[276].

‘Ukâẓ panayırının hicivleşme geleneğinin gelişimine olan katkısı, Arap dilinin kelime dağarcığından dahi anlaşılabilmektedir. *‘Akeẓa* (عَكَظَ) fiili anlamsal olarak tetkik edildiğinde, üçlü kökün ve türevlerinin, mücadele kavramlarıyla bağlantılı olduğu açıkça görülmektedir. Örneğin; *te‘âkeẓa’l-ḳavmu* ifadesi, *“İnsanlar çatıştılar ve mufâḫara yaptılar.”* anlamına gelmektedir[277]. Dolayısıyla tek başına bu durum bile, hicivleşme ve övünme mücadelesinin ilk formlarının, bilinen tarihinin çok daha öncesinde ortaya çıktığını ispatlamaya muktedirdir.

2.1.1. Munâfere

Arap hicvinin en eski formuna *munâfere*lerde rastlanılmaktadır[278]. Aynı zamanda munâfere kavramı, hicivleşmelerin ortaya çıkışıyla da doğrudan alakalıdır. Nitekim hicivleşmeler kimi zaman *terâfu*‘ (hakeme çıkma) ve munâfere biçimlerine dönüşebilmektedir. Munâfereler aynı zamanda, İslam’ın yayılmasını müteakiben gelişecek olan edebî tartışmaların ortaya çıkışına zemin hazırlayan unsurların da başında gelmektedir. Bu organizasyonların oldukça erken bir tarihte düzenlenmeye başladığı anlaşılmaktadır.

---

275 el-Mufaḍḍal eḍ-Ḍabbî, Bty., s.308-309.
276 Faṭıma Ḥamed el-Mezrû‘î, **el-Munâferât fî Edeb ḳable’l-İslâm**, Abu Dabi, Hey’et Ebû Ẓabî li’s̱-S̱eḳâfe ve’t-Turâs̱, 2009, s.79-80.
277 Ebû’l-Faḍl İbn Manẓûr, Bty., c.VII, s.447.
278 Muhammed Muhammed Huseyn, Bty., s.84.

Munâfereler, *mufâḫare*lerle birlikte *muḥâvere (karşılıklı konuşma)* kapsamında yer almaktadır[279].

Munâfere, iki karşıt tarafın, bir hakemin veya arabulucunun huzurunda, savundukları şeref iddiaları bağlamında, birbirleri ile mücadeleye girişmesidir. Dolayısıyla munâfere, özü itibariyle mufâḫarenin bir formudur ve bu yüzden ikisini birbirinden ayırmak hayli güçtür. Munâferelerde karar mevkiinde bir hakem bulunmaktadır. Buna dayanarak iki kavram arasındaki farkın tespit edilmesinde, kazananı belirlemekle görevlendirilen bir hakemin tayin edilmiş olmasının, ayırıcı bir özellik olarak kullanılabileceği düşünülmüştür. Yine de tarafların birbirlerine yaklaşımı dikkate alındığında, munâferelerin başlangıç itibarıyla mufâḫareden ibaret olduğunu söylemek mümkündür[280].

Munâferenin gerçekleştirilmesi için öncelikle bir tema tayin edilmelidir veya taraflar karşılıklı olarak bir iddiada bulunmalıdır. Mesela; bu bağlamda, taraflardan hangisinin atasının daha soylu olduğu tartışılabilmektedir. Bu tarz üstünlük iddiaları, munâferelere damgasını vuran unsurlardandır. Öyle ki kavramın terimleştirilmesinde dahi bunun etkisi görülmektedir. Nitekim tarafların birbirlerine üstünlük iddialarını açıkladıkları esnada *"Hangimiz (sayıca) daha üstünüz?" "Eyyunâ e'azzu neferen"* (أَيُّنَا أَعَزُّ نَفَرًا؟) ifadesinin gündeme geldiği, buradaki *"nefer"* kelimesinin de ıstılah haline getirilerek munâfere şekline dönüştürüldüğü düşünülmüştür[281]. Benzer bir ifade Kur'ân-ı Kerîm'de de şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: " وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَنَا أَكْثَرُ مِنكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا" *"Onun geliri vardı ve arkadaşıyla konuşurken 'mal bakımından senden öndeyim, nüfus (nefer) bakımından da daha üstünüm' dedi[282]."* Arapların, kabile üyelerinin çokluğuyla övündükleri *(tekâs̱ur)* bilinmektedir. Munâferelerde kullanılan bir tabirin, Kur'an-ı Kerîm'de de karşımıza çıkması, Arapların, kabilelerinin sayı üstünlüğüne ne denli önem verdiklerinin en bariz göstergesidir. Dolayısıyla munâfere teriminin bu rekabetçi anlayıştan doğmuş olması olasılık dâhilindedir. Aynı

---

[279] Abdullah 'Abdu'l-Cebbâr, Muhammed 'Abdu'l-Mun'im Ḫafecî, **Ḳıṣṣatu'l-Edeb fî'l-Ḥicâz fî'l-'Aṣri'l-Câhilî**, Kâhire, Mektebetu'l-Kulliyâti'l-Ezheriyye, 1400/1980, s.317.
[280] Bichr Farès, 1932, s.187.
[281] Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Ḳamûs**, (thk. 'Abdu'l-'Alîm eṭ-Ṭaḥâvî), Byy., Maṭba'atu Ḥukûmeti'l-Kuveyt, 1394/1974, c.XIV, s.270; Georg Wilhelm Freytag, 1861, s.184.
[282] **Kur'an-ı Kerim**, 18/34.

zamanda kabile üyelerinin sayıca az olması, bu bağlamda bir hiciv unsuru olarak kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra munâfere kelimesinin üçlü kökü olan ve *"uzaklaşmak, kaçmak, hoşlanmamak"* gibi manalar ihtiva eden *'nefera'* (نَفَرَ) fiilinin de[283] munâfere teriminin edebi anlamına kaynak teşkil etmiş olması muhtemeldir.

Munâfere kavramı, muhakeme ve takdir ile bağlantılıdır. Nitekim terim, klasik sözlüklerde "nesep hususunda muhakeme" karşılığıyla tanımlanmıştır. Ebû 'Ubeyde'ye göre, munâfere iki kişinin birbirine karşı övünmesi ve birisinin onlar arasında hüküm vermesidir. Örneğin; 'Alḳame b. 'Ulâs̱e el-'Âmirî ile kuzeni 'Âmir b. Ṭufeyl el-'Âmirî arasındaki üstünlük ve şeref iddiası üzerine, Herim b. Ḳuṭbe el-Fezârî'nin hakemliğinde bir munâfere düzenlenmiştir[284]. Bu munâfere aynı zamanda, hicvin bu tür organizasyonlarda nasıl sergilendiğinin ve hiciv şairlerinin kimin safında yer alacaklarının ne gibi kıstaslar neticesinde belirlendiğinin görülmesi açısından da ayrı bir öneme sahiptir.

Görünüşe göre hiciv şairi el-A'şâ, bahsi geçen iki kişinin arasında meydana gelecek olan çekişmeyi önceden haber almıştır. Şairin nihai olarak 'Âmir b. Ṭufeyl'i destekleyeceği görülmektedir. Fakat onun bu kararı, üstünkörü alınmamış, bazı kıstaslar çerçevesinde belirlenmiştir. Şairin öncelikli amacı, kendisine en büyük yararı sağlayacak olan tarafta yer almaktır. Himaye alması halinde, gerçek manada güven içerisinde olduğundan emin olmayı istemektedir. Bunun için, evvela birbiriyle çekişecek olan iki tarafa da şans vermeyi, en iyi şartları sağlayacak kişiye de şiirleriyle destek olmayı kararlaştırmıştır[285].

Bu planı doğrultusunda ilk önce 'Alḳame'nin yanına gider. Şairin ondan istediği, kendisini insanlardan ve cinlerden gelebilecek tehlikelere karşı himaye etmesidir *(civâr)*. 'Alḳame tarafından arzusu kabul edilen el-A'şâ, ayrıca ölüme karşı da güvence istediğini söyler. Şairin gerçekten ne istediğini idrak edemeyen 'Alḳame, bunu yapamayacağını belirtecektir[286]. Artık el-A'şâ'nın tek yapması gereken 'Âmir'in aynı

---

[283] Ebû'l-Faḍl İbn Manẓûr, Bty., c.V., s.224-227.
[284] Ebû'l-Faḍl İbn Manẓûr, Bty., c.V., s.226.; Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.XVI, s.193.
[285] Abdulkadir b. Ömer el-Baġdâdî, 1418/1997, c.I, s.184.
[286] Abdulkadir b. Ömer el-Baġdâdî, 1418/1997, c.I, s.184.

talepler karşısında nasıl hareket edeceğini öğrenmektir. Aynı soruları ona yönelttiğinde, ‘Amir şairin gerçekten ne istediğini anlar ve onu ölüm karşısında da koruyacağını açıklar. Şair durumu istediği şekilde anlayıp anlamadığını kontrol etmek amacıyla bu korumayı nasıl sağlayacağını sorar. ‘Amir, şairin arzusunu anlamıştır. Buna göre el-A‘şâ’nın ölmesi halinde diyeti ailesine verilecektir. Böylelikle şair ‘Âmir b. Ṭufeyl’i destekleme kararı alır ve onu metheder. Aynı zamanda ‘Âmir’in rakibi olan ‘Alḳame’yi de hicvedecektir[287].

el-A‘şâ’nın munâferede destekleyeceği tarafı seçerken iki kıstas belirlediği anlaşılmaktadır:

1- Munâferede desteklenecek kişi, şaire maddi olarak katkı sağlamaya muktedir olmalı ve onu korumaya söz vermelidir.
2- Desteklenecek kişi, şair tarafından açıkça belirtilmese dahi şairin ihtiyaçlarını anlayacak idrake sahip olmalıdır.

el-A‘şâ’nın şiiri ile gelir elde ettiğine dair deliller mevcuttur[288]. Dolayısıyla hiciv şairlerinin munâferelerde maddi olarak daha güçlü olan ve şaire daha büyük imkânlar tanıyan haminin safında yer alması, yadırganacak bir durum değildir. Bu rivayette asıl ilginç olan olgu, şairin ikinci kıstasıdır. el-A‘şâ’nın hicivleri için karşılık talebinde bulunurken, bunu üstü kapalı şekilde yaptığı görülmektedir. Şairin ölüme karşı koruma istemesiyle arzu ettiği şey, ölümü halinde ailesine verilecek diyettir. Bu arzunun kinayeli şekilde anlatılması dolayısıyla, ‘Alḳame b. Ulâs̱e bunu idrak edememiş, ‘Âmir ise arzu edilenin ne olduğunu anlayabilmiştir[289]. Şairlerin açıkça bahşiş istemeleri, sanatçının değerini düşürebilmektedir. Ancak burada şairin amacı sadece bu değildir. el-A‘şâ’nın başından geçen duruma baktığımızda, şairin arzuladığı şeyi açık şekilde ifade etmesi halinde, isteğinin hem ‘Âmir hem de ‘Alḳame tarafından yerine getirileceği görülmektedir. Nitekim şairin sorularının ardındaki niyeti daha sonra anlayan ‘Alḳame’nin, *“Şayet muradının bu olduğunu bilseydim, bu benim için kolay olurdu.”* dediği kaydedilmektedir[290]. Dolayısıyla el-A‘şâ’nın bu hareketinin ardında

[287] Ebû’l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.IX, s.89.
[288] Taha Huseyn, **Fî’l-Edebi’l-Câhilî**, Kâhire, Hindâvî, 2014, s.203.
[289] Faṭıma Ḥamed el-Mezrû‘î, 2009, s.87.
[290] Abdulkadir b. Ömer el-Baġdâdî, 1418/1997, c.I, s.184.

muhtemelen başka bir neden yatmaktadır. Munâfere sürecinde söyledikleri hicivlerin yayılması, hiciv şairlerinin hicvedilen kişi tarafından tehdit edilmesine neden olabilmektedir[291]. Dolayısıyla şair, tehlike anında az veriden yola çıkarak neye ihtiyacı olduğunu idrak edebilecek bir hamiye ihtiyaç duymaktadır. Sonuç itibarıyla munâfereler, kanlı olaylarla neticelenebilecek organizasyonlardır.

Munâfere dolayısıyla el-A‘şâ’nın ‘Alḳame için nazmettiği hiciv, onun rakibiyle karşılaştırılması ve aşağı seviyede olduğunun dile getirilmesi üzerine temellendirilmiştir. Şaire göre, ‘Âmir’le ‘Alḳame arasında derin uçurumlar vardır ve ‘Alḳame kesinlikle riyasete uygun değildir:

"عَلْقَمَ، لا لَسْتَ إلى عَامِرٍ ... النَّاقِضِ الْأَوْتَارَ وَالْوَاتِرِ

وَاللَّابِسِ الْخَيْلَ بخَيْلٍ، إذا ... ثَارَ غُبَارُ الكَبَّةِ الثَّائِرِ

سُدْتَ بَنِي الأَحْوَصِ لَمْ تَعْدُهُمْ، ... وَعَامِرٌ سَادَ بَنِي عامرِ

سَادَ وَأَلْفَى قَوْمَهُ سَادَةً ... وَكَابِراً سَادُوكَ عَنْ كَابِرِ"

“‘Alḳame! Hayır! Sen ‘Âmir ile mukayese dahi edilemezsin. O ki kirişleri bozan ve bağlayandır. (‘Âmir öcünü alır ve bırakmaz. Ancak kimse ondan öç alamaz.)

...ve atla atı karan, (savaşta) çarpışan atların tozu kalktığı zaman kalkan.

(Senin hanen olan) Benû’l-Aḥvaṣ’a efendilik ettin, ötesi değil. ‘Âmir ise (diğer kolların kendisinde toplandığı bütün) Benû ‘Âmir’e efendilik etti.

[291] Ebû’l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.XVI, s.200.

Efendilik etti ve kavmine efendiler buldu. Bir büyükten bir büyüğe, onlar senin üzerine efendi oldular[292]*.”*

Munâfere organizasyonlarının Araplar için büyük önem arz ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim munâfere çerçevesinde bir takım gelenekler geliştiği görülmektedir. Munâfere sonucunda kazanacak kişiye bırakılmak üzere bir miktar mükâfat belirlenmektedir. Ödülün miktarı duruma göre oldukça yükselebilmektedir. Örneğin; Câhiliyye Dönemindeki bir munâferede, bahse yüz deve konulduğu rivayet edilmektedir[293]. Araplar munâferelere en gösterişli hallerinde katılmaya çalışmaktadırlar. En güçlü taraf oldukları izlenimini vermek ve karşı tarafa kalabalık görünmek, her şeyden önemlidir. Bu nedenle munâfere günü geldiğinde, muhtemelen baş sayısını çok göstermek amacıyla, yanlarına kabile üyelerini, şairlerini, deve, at ve silahlarını alarak belirlenen munâfere mevkiine gitmişlerdir. Kabilelerini veya kendilerini en iyi şekilde temsil etmek gayesiyle, en heybetli kıyafetlerini giymeye özen göstermişlerdir[294].

Munâfere sürecinin daha etkileyici hale getirilmesi için taraflar duruşmalardakine benzer şekilde sırayla ayağa kalkmakta, söyleyeceklerini tamamladıklarındaysa yerlerine oturmaktadır. Bu sırada iki taraf da yemin altında hareket eden tanıklar tarafından desteklenmektedir. Bazen birbiriyle çatışan kişiler aynı kabileye mensup olabilmektedir. İki farklı kabileye mensup olan insanların birbirlerine karşı düzenledikleri munâfereler de bilinmektedir. Munâferenin başlaması için, hâkim kendisi için hazırlanan özel mevkie oturmaktadır. Daha sonra birinci taraf ayağa kalkarak, başarılarını, kabilesinin övünülecek özelliklerini ve muvaffak oldukları meşhur vakaları anlatmaya koyulmaktadır. Kendisiyle övünürken aynı zamanda hasmını da hicvetmesi gerekmektedir. Dolayısıyla rakibinin ayıplarını teker teker saymakta ve karşıt kabilenin yerilecek bütün özelliklerini kınamaya çalışmaktadır. Böylelikle hiciv, övünme için mükemmel bir tamamlayıcı olmaktadır. Söyleyeceklerini tamamladığında, iddialara yanıt vermek üzere ayağa kalkma sırası hasmına gelmektedir. İslami Dönemde bazı hâkimler bu işi yapmayı istemeyecektir. Nitekim bu tarz hicivleşmeler

---

[292] Meymûn b. Ḳays el-A‘şâ, Bty., s.141.
[293] Georg Wilhelm Freytag, 1861, s.184.
[294] Muhammed Muhammed Huseyn, Bty., s.84-85.

bazen kılıca davranılmasıyla sona erebilmektedir. Dolayısıyla kavgacı taraflar artık, "kötülüğü arzulayan iki ahmak" olarak görülebilmektedir[295].

2.1.2. Mu'ârada

Mu'ârada kavramı, biçimsel kıstasları dolayısıyla, Arapların ilk manzum hicivleşme örneklerinin ortaya çıkmasında ve şekillenmesinde kilit unsurlardan birisi olmuştur. Mu'ârada esasen ikinci bir edibin, kendi eserinde, kendi becerisini ve ustalığını ortaya koyabileceği şekilde, başka bir ediple bağdaştırılacak bir iş yapmasına delalet etmektedir[296]. Dolayısıyla Arap edebiyatında bu kavram, taklit ve öykünmeyle bağdaşık olabilmektedir. Mu'âradanın ortaya çıkması için, en az iki şairin, iki farklı kaside nazmetmesi gerekmektedir. Bu bağlamda birinci şair, belirli bir konuda, muayyen bir beyit ve kafiyede, birincil kaside örneğini nazmetmektedir. Daha sonra birinci şairin bu kasidesi, sanatsal yönü ve üstün kompozisyonu ile ikinci şairin dikkatini çekmektedir veya ikinci şair bir şekilde kendisini birincil kaside örneği ile alakadar olma zarureti içerisinde bulmaktadır. Gelinen bu aşamada, ikinci şair birincil kasidenin bahir ve kafiyesinden, ikincil bir kaside kompoze etmektedir. Diğer bir deyişle, kendi şiirini, model aldığı ürünün kafiye ve veznine uyarlamaktadır. Çoğu zaman iki kasidenin konuları da aynıdır. Model alınan kaside, genellikle tanınmış bir şairin şiiri olmaktadır. İkinci şair, nazım sürecinde örnek kasideden kısmen uzaklaşabilmekte veya tamamen farklı bir yöne sapma eğilimi gösterebilmektedir. İkinci şairin amacı, birinci şairin sanattaki seviyesini geçmeye çalışmaktır. En kötü ihtimalle, onun düzeyini yakalaması gerekmektedir. İkinci şairin model kasidenin üzerine çıkabilmesi, birincil kasideye eklediği sanatsal estetikle, ona kazandırdığı derinlik ve yeniliklerle doğrudan orantılıdır[297].

Benzer bir tanımlama, Mahmûd Rizķ Selîm tarafından da ortaya konmuştur. Ona göre, mu'ârada ikinci şairin birinci şairin kaside örneği üzerine ikincil bir kaside nazmetmesi ve bu süreçte onun bahrine, revisine

---

[295] J. Huizinga, **Homo Ludens: A Study of the Play-Element in Culture**, Londra-Boston, Routledge & Kegan Paul, 1980, s.68.; Muhammed Muhammed Huseyn, Bty., s.84-85.
[296] Mecdî Vehbe, Kâmil el-Muhendis, 1984, s.371.
[297] Ahmed eş-Şâyib, **Târîḫu'n-Naķâ'iḍ fî'ş-Şi'ri'l-'Arabî**, 2. Bs., Kâhire, Mektebetu'n-Nahḍati'l-Mıṣriyye, 1953, s.7.

ve mevzusuna mutabık kalmasıdır. İki şairin aynı dönemde yaşayıp yaşamamaları herhangi bir önem arz etmemektedir[298]. Bu beyanlar üzerine düşünüldüğünde, mu'âraḍa için yapılan izahatın, *naḳîḍa* tanımı ile çok büyük ölçüde mutabakat gösterdiği görülmektedir. İki mefhum arasında bir ayrım yapmak gerekirse, mu'âraḍalarda genellikle asli amacın, model alınan şaire saldırmak olmadığını söylemek mümkündür. Ne var ki bu kavramda da kavgacı unsurların gözlemlenmediği durumlar nadirdir. Bu nedenle iki kavram arasında mutlak bir ayrımın yapılması güçleşmektedir. Mu'âraḍalarda da şair, tıpkı naḳîḍalarda olduğu gibi, genellikle orijinal modeli geçmeyi amaçlamaktadır. Ancak mu'âraḍalarda ürünü taklit etme noktasında meydana gelebilecek kasti saygı ifadesi, naḳîḍalarda bulunmamaktadır. Ayrıca naḳîḍalarda da aynı vezin ve kafiye kullanılıyor olmasına rağmen, öykünme ve taklit söz konusu olmamaktadır. Ne var ki kimi durumlarda mu'âraḍa kelimesi, naḳîḍa yerine kullanılabilmektedir. Keza naḳîḍa yerine, mu'âraḍa terimine başvurulması da karşılaşılabilen bir durumdur. Mu'âraḍa terimi ve tekniği, meşhur şiirlerin parodilerinin ortaya konduğu durumlar içerisinde de kendisine kullanım alanı bulmaktadır[299]. Örneğin; es-Semev'el el-Ezdî'nin meşhur bir kasidesine, 'Antera b. Şeddâd, 'Amr b. Kulṯûm ve İmru'u'l-Ḳays gibi ünlü şairlerin *mu'allaḳa*larına yönelik bu tarz mu'âraḍalar yazılmıştır[300].

Ünlü dil bilgini ve edebiyat kuramcısı 'Abdu'l-Ḳâhir el-Curcânî (ö.471/1078-79)'nin ***Delâ'ilu'l-İ'câz*** adlı eserindeki mu'âraḍa'ya dair beyanları, bu kavrama yönelik ortaya konulan ilk orijinal fikirler arasında sayılmaktadır. Ancak değişen zamanın ve temayüllerin bir getirisi olarak, günümüzde bu beyanlara daha kısıtlı bir çerçevede önem verildiğini belirtmek gerekmektedir[301].

---

298 Yunus Ṭurkî Sellûm el-Beccârî, **el-Mu'âraḍât fî'ş-Şi'ri'l-Endelusî**, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1429/2008, s.46.

299 A. Schippers, *"Mu'âraḍa"*, **The Encyclopaedia of Islam**, (edit. C. E. Bosworth, E. van Donzel vd.), Leiden, E. J. Brill, 1993, c.VII, s.261.; G. J. H. van Gelder, *"Mu'âraḍa"*, **Encyclopedia of Arabic Literature**, (edit. Julie Scott Meisami, Paul Starkey), Londra-New York, Routledge, 1998a, c.II, s.534.

300 Râcî el-Esmer, **Erva' mâ Ḳîle fî'l-Hicâ**, Beyrut, Dâru'n-Nefâ'is, 1413/1992, s.137-142.

301 A. Schippers, 1993, c.VII, s.261.

el-Curcânî’ye göre, mu‘âraḍa yapmaya kalkışan kişi, seçilen kelamın fasih ve beliğ olarak nitelendirileceği tarafları gözeterek, onun bir benzerini ortaya koymaya gayret edecektir. Bu süreçte hoş sözcükleri seçecek ve lafızda olması arzulanan diğer vasıfları da göz önüne alacaktır. el-Curcânî, bu temel izahın ardından, arzulanan mu‘âraḍanın nasıl olması gerektiğini incelemeye başlamakta ve herhangi bir kelamın benzerinin nasıl ortaya konulabileceğini sorgulamaktadır. Şiddetle savunduğu en önemli sav, mu‘âraḍanın her kelimenin eş anlamlısıyla yer değiştirmesi manasına gelmeyeceğidir. Ona göre, mu‘âraḍa olarak adlandırılan kavram dâhilinde, *“esed”* (أَسَد) sözcüğü yerine *“leyṯ”* (لَيْث), *“ba‘ude”* (بَعُدَ) kelimesi yerine *“ne’â”* (نَأَى), *“ḳarube”* (قَرُبَ) lafzı yerine *“denâ”* (دَنَا) ifadelerini koymak, aklı başında birisinin yapacağı bir iş olmaktan uzaktır. Mu‘âraḍa için ideal durumun bu olmadığını açıklamak için büyük bir çaba sarf etmektedir. Mu‘âraḍanın kelime değişiminden ibaret olduğu farz edilirse, insanların tercüme ile mu‘âraḍa arasında herhangi bir ayrım yapamayacaklarını, bir kelamı anlaşılır duruma getirecek şekilde tefsir eden herkesin mu‘âraḍa yapmış sayılacağını belirtmektedir[302]. Fesahat, belagat ve bu ikisine hizmet eden diğer unsurlar, kelimenin kendisine değil, manaya yönelmektedir. Mana dikkate alınmadığında, mu‘âraḍa namına geriye kalabilecek tek mefhum, yukarıda bahsedilen olgudan ibaret olacaktır. Dolayısıyla el-Curcânî’ye göre, uygulanabilirliği olan yegâne mu‘âraḍa şekli, duyulacak lafızlara değil, kelamın anlamına dayanılarak ortaya konulabilecektir[303].

el-Curcânî gelinen bu noktada, daha evvel söylenmiş olan herhangi bir sözün bir benzerinin veya birebir aynısının yapılıp yapılamayacağını sorgulamaktadır. Meramını anlatmak amacıyla, şairlerle zanaatkârların ortaya koydukları ürünleri kıyaslayacağı bir mukayeseye kurgulayacaktır. Bu bağlamda, bir dokumacı eşsiz bir ipek dokuması ortaya koyarak, bunu benzeri olmayan nakışlarla işleyebilmektedir. Ancak ikinci bir dokumacı, yapılan bu dokumanın işlem sürecini ayniyetle tekrarlayıp hiçbir değişiklik yapmaksızın, bütün nitelikleri özdeş olan ikincil bir ipek dokuması üretebilmektedir. İki farklı dokumanın üretildiğinden habersiz olan birisinin, iki ürün arasında ayrım

---

[302] Ebû Bekr ‘Abdu’l-Ḳâhir b. ‘Abdi’r-Rahman el-Curcânî, **Kitâbu Delâ’ili’l-İ‘câz**, (haz. Mahmûd Muhammed Şâkir), Kâhire, Mektebetu’l-Ḫâncî, Bty., s.259.
[303] Ebû Bekr ‘Abdu’l-Ḳâhir b. ‘Abdi’r-Rahman el-Curcânî, a.g.e.

yapabilmesi söz konusu dahi olmayacaktır[304]. Ne var ki el sanatlarında imkân dâhilinde olan bu olasılık, dilsel ürünler söz konusu olduğunda, taklit edilebilirlik ortadan kalkacağı için, imkânsız hale gelecektir. Zira başka kelimelerin kullanılması suretiyle, belirli bir beytin yerine, anlamsal olarak özdeş, tamamen aynı niteliklere sahip ikincil bir beyit inşa edilmesi, ihtimal dâhilinde değildir. Bunun ihtimal dâhilinde olduğunu iddia edecek olanlara karşı, ağır şekilde eleştiride bulunmaya el-Curcânî'nin istekli olduğu görülmektedir[305].

Elbette onun burada vurgulamaya çalıştığı, *"ḳa'ade"* (قَعَدَ) ve *"celese"* (جَلَسَ) gibi iki müteradif kelimenin, cümle dışında, bağlamdan bağımsız bir haldeyken eş anlamlılıklarının denkliğinin gündeme getirilmesi değildir. Amacı, kelimelerin bir araya getirilerek bağlam içerisinde kullanıldığı durumlarda, denkliklerinin mahiyetini sorgulamaktır. Savının düzgün anlaşılmasını sağlamak için, Kur'an-ı Kerîm'den belirlediği kısa bir ifade ile onun eş anlamlısını mukayese etmektedir. Bu bağlamda, *"Kısasta sizin için hayat vardır."* (لَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ) ayeti ile *"Birilerinin öldürülmesi, herkesin hayatta kalmasıdır."* (قَتْلُ الْبَعْضِ إِحْيَاءٌ لِلْجَمِيعِ) cümlesinin, aynı gaye için söylenmiş, iki farklı söz olduğunun belagat âlimleri tarafından kabul edilebileceğini belirtmektedir. Ancak bu örnekte de görüldüğü üzere, kelimelerinin değiştirilmesiyle ortaya konulacak olan ikincil anlatımın birincil anlatımla özdeş olmayacağını, iki ifadenin insan zihninde farklı çağrışımlar meydana getireceğini beyan etmektedir[306].

Mu'âraḍa için yapılan tüm bu değerlendirmelerden, hasmının hicviyesine karşı manzum bir yanıt vermeyi kararlaştıran şairin nasıl bir yol izlemesi gerektiği, açığa çıkmaktadır. Buna göre, ikinci şair, kendisine yöneltilen hicviyenin vezin, kafiye ve revisine bağlı kalırken, her şeyden önce ilk kasidenin sanatsal seviyesinin üstüne çıkmayı amaçlamış olmalıdır. Model kaside de dikkate alması gereken unsurların başında sanatsal estetik gelmektedir. Nitekim özellikle karşılık hicivlerinde, ikinci şairin birincil kasidenin üzerine çıkamaması, hasmının idealleştirilmesi anlamına gelecektir. Bu yüzden kötü bir taklitçi gibi, birincil hicviyenin kelime dağarcığını tespit ederek bunları eş anlamlıları

[304] Ebû Bekr 'Abdu'l-Ḳâhir b. 'Abdi'r-Rahman el-Curcânî, a.g.e., s.260.
[305] Ebû Bekr 'Abdu'l-Ḳâhir b. 'Abdi'r-Rahman el-Curcânî, a.g.e., s.261.
[306] Ebû Bekr 'Abdu'l-Ḳâhir b. 'Abdi'r-Rahman el-Curcânî, a.g.e.

ile değiştirmeye çalışmamalı, kendi zekâ ve maharetini göstermek için yeni ufuklar açmaya gayret etmelidir. Rakibinin kelime tercihleri üzerine yoğunlaşması, kendisi için gereksiz bir uğraş olacakken, manaya odaklanması yapabileceği en doğru iştir. Hâlihazırda Câhiliyye Döneminde dahi şairlerin karşılık hicivlerinde orijinalliğe önem verdikleri görülmektedir. Bu şiirlerde rakibin kötü bir taklidi asla söz konusu değildir. Böylesine yoğun bir taklitçiliğe tevessül etmek, amacı rakibini ezmek olan hiciv şairi için zaten utanç verici bir yetersizlikten başka bir şey olamayacaktır.

Muhtemelen mu‘âraḍa kavramının, kelimelerin eş anlamlılarıyla değiştirilmesinden ibaret olduğunu savunan anlayışa el-Curcânî tarafından şiddetle karşı çıkılıyor olması, hiciv şairlerinin buna tevessül ediyor olmalarından kaynaklanmamaktadır. Onun bu vurgusunun nedeni, daha ziyade kendi zihnindeki mu‘âraḍa anlayışının çağdaşları tarafından tam manasıyla benimsenmemiş olması ve onların mu‘âraḍanın mahiyetini anlama noktasında ittifak edememeleridir. Ayrıca belirtmek gerekir ki el-Curcânî'nin bu tanımlamaları yapmasına neden olmuş olabilecek pek çok söylem, oldukça erken tarihlerden beri mevcuttur. Örneğin; Quintilian (ö. yak. m. 96), Latince yazıların başka kelimelere dönüştürülmesinin, kendilerine büyük yararı olacağını belirtmekte ve şiirin nesir haline getirilmesinin oldukça kullanışlı bir işlem olacağından bahsetmektedir. Quintilian'ın düşüncesine göre, dönüşüm işlemi yapılırken orijinal ürünle yarışılması ve aynı fikirler ifade ediliyorken asli ürünle rekabet edilmesi en önemli noktadır[307].

En eski Arap şiirleri dahi miladi beşinci yüzyılın sonlarına veya daha ihtiyatlı bir tahminle altıncı asrın başlarına tarihlenmektedir[308]. Esasen bu tarih aralığı, ilk hiciv ve hicivleşme örneklerinin ortaya çıkışının çok öncesine uzanmamaktadır. Nitekim en eski Arap şairlerinin

---

[307] *"Neque ego paraphrasin esse interpretationem tantum volo, sed circa eosdem sensus certamen atque aemulationem."* (10.5.4). Quintilian, **Quintilian on the Teaching of Speaking and Writing**, (edit. James J. Murphy), Carbondale-Edwardville, Southern Illinois University Press, 1987, s.150.; Quintilian, **M. Fabi Quintiliani Institutionis Oratoriae Liber Decimus**, (edit. John E. B. Mayor), Londra, Deighton Bell, 1872, s.31.; Gustave E. von Grunebaum, *"The Concept of Plagiarism in Arabic Theory"*, **Journal of Near Eastern Studies**, 1944, c.III, S.4, s.242.

[308] Nihad M. Çetin, **Eski Arap Şiiri**, 2. Bs., İstanbul, Kapı Yayınları, 2011. s.8.

divanlarında hicivleşme örneklerine rastlamak hiç de güç değildir[309]. Öyleyse ya Araplar hiciv sanatında çok hızlı ilerleme kaydetmişlerdir ya da onların *naḳâ'iḍ* veya mu'âraḍa prototiplerini ortaya koymalarına yardımcı olacak bazı öncü fikirler, dönemin şartları dolayısıyla kayıt altına alınamasa dahi uzun zamandan beri şekillenmektedir.

Bu bağlamda von Grunebaum (ö.1972)'un mu'âraḍa kavramının gelişimine etki edebilecek öncü mefhumlara dair yaptığı bazı çıkarımlara bakmakta büyük fayda vardır. Zira Araplar tarafından icra edilen kayıtlı ilk mu'âraḍa örneklerin ortaya çıkmasından asırlar önce, bu konuda bazı öncü fikirler ortaya konmaya başlamıştır. Örneğin; İsokrates (ö. m.ö.338)'in verdiği öğüde göre, başkalarının işlemiş olduğu konulardan kaçınılmamalı, bunları onlardan daha iyi şekilde işlemeye gayret etmelidir. Antik dönemde bu tarz fikirler tutulmuştur. Ancak *mimesis* teorisini sistematik şekilde tartışan tek yazar olan Halikarnaslı Dionysius (etkin: yak. m.ö.30), bunu el-Curcânî'nin mu'âraḍa fikirlerine oldukça benzer şekilde tanımlamaktadır. Her iki yazar da taklit fikrini sunuş tarzı ile ilişkilendirmektedir ve ikisi de hâlihazırda işlenmiş olan motiflerin yeniden üretilmesine ilgi göstermemektedir[310].

Mu'âraḍa kavramı, Câhiliyye Döneminde ve İslâm'ın ilk yıllarında mevcudiyetini yeterince hissettirmeye muvaffak olmuştur. Örneğin; İmru'u'l-Ḳays'ın bazı şairlerle, belirli temalar üzerinde ateşli şiir çekişmelerine girdiği bilinmektedir. Bu mu'âraḍalardan en meşhuru, 'Alḳame el-Faḥl ile İmru'u'l-Ḳays arasında meydana gelecektir. Aralarındaki tartışma, en iyi şairin kim olduğu hususunda anlaşılamaması üzerine ateşlenmiştir. En usta şairin tespiti için, ne ilginçtir ki aynı zamanda İmru'u'l-Ḳays'ın hanımı olan Ummu Cundub'un hakemliğine başvurulmuştur. Ummu Cundub ikilinin şiirlerini nazmedeceği bir tema tayin etmiş ve aynı revi ve kafiyeye bağlı kalmaları hususunda salık vermiştir[311]. Şairlerin çekişmesinin sonucunda Ummu Cundub'un vereceği karar ve akabinde yaşanacak olanlar herkesin malumudur. Ancak asıl soru şudur; hakemliği esnasında daha isabetli bir karar verebilmek adına başvurduğu bu teknik kendi buluşu mudur yoksa

309 İmru'u'l-Ḳays b. Ḥucr, 1425/2004, s.158.
310 Gustave E. von Grunebaum, 1944, c.III, S.4, s.242.
311 İbn Ḳuteybe, Bty., c.I, s.216.

Araplar arasında mu‘âraḍa ve *naḳîḍa*ya dair ilk fikirler Arap edebiyatının karanlık dönemlerinde mi ortaya çıkmıştır?

İmru’u’l-Ḳays gibi mu‘âraḍa ve naḳîḍaların şekillenmesi açısından bilinen ilk örnekleri ortaya koyan seçkin şairlerin, dış dünyadan tamamen izole bir hayat sürüyor olduklarını düşünmek mümkün değildir. Yemen’in eski hükümdarlarının soyundan gelen ve el-Ḥîra hükümdarını tahttan indirerek yönetimi devralabilen bir babanın oğlu olan İmru’u’l-Ḳays’ın 530’da Bizans İmparatoru ile kurduğu ilişkiler ve ondan aldığı yardım sözü bilinmektedir[312].Görüldüğü üzere bizzat İmru’u’l-Ḳays, dönemin en güçlü iki isminden birisi olan Bizans İmparatorunun kendisiyle dahi etkileşime girebilmektedir. Dolayısıyla Helenistik fikirlerin Arabistan ve civarındaki hâmilleri olan Sâmî kökenli Hıristiyan ve Yahudi âlimlerin bilgi birikiminden, şairin çok daha rahat şekilde faydalanma imkânı bulabileceği aşikârdır. Ancak İmru’u’l-Ḳays’ın etkin olduğu dönemin öncesinde, ilk mu‘âraḍa fikirlerinin Arap şairlerine hâlihazırda aşılanmış olma olasılığı daima ihtimal dâhilindedir. Mu‘âraḍa için hayli elverişli bir dil olan Arapçada, revi ve kafiye esasıyla üretilen bu türden hicivleşmelerin teknik açıdan müstakil bir gelişim sergilemiş olma ihtimali çok daha yüksektir. Ancak fikri gelişim söz konusu olduğunda, aynı ihtimali kabul etmek mümkün olmayacaktır.

Muhtemelen ilk nüveleri bilinmeyen bir tarihe kadar uzanan mu‘âraḍa kavramının yaygınlık kazanması ise oldukça geç bir dönemde, ancak Abbâsî Asrıyla birlikte gerçekleşebilmiştir[313]. Zamanla mu‘âraḍalar, Endülüs şiirinde de kendilerine sağlam bir yer edinecektir. İbn Ḫafâce (ö.533/1139)’nin bu konudaki beyitleri bu ürünlere örnek olarak verilebilmektedir[314]. Ancak İbn Ḫafâce yergi amaçlı şiirler nazmetmemiştir[315]. Mu‘âraḍanın Arap *muvaşşaḥ* şairleri arasında popüler hale gelmesi, yedinci/on üçüncü asırda gerçekleşecektir; fakat bu durum eskinin taklidine dönüştüğü için kötü bir çöküş olarak da değerlendirilebilmektedir[316]. Kemal Tuzcu, *muvaşşaḥ* konusunda kaleme

[312] Ignace Goldziher, 2012, s.24.
[313] G. J. H. van Gelder, 1998a, c.II, s.534.
[314] Yunus Ṭurkî Sellûm el-Beccârî, 1429/2008, s.142.
[315] Rahmi Er, *"İki Endülüs Şairi: İbn ‘Ammâr ve İbn Hafâce"*, **DTCF Dergisi**, 1991, c.XXV, S.2, s.116.
[316] Martin Hartmann, **Das arabische Strophengedicht: I. Das Muwassah**, (edit. Carl Bezold), Weimar, Emil Felber, 1897, s.227.

aldığı eserinde, hicviyeye bu sanatta pek az rastlandığını, yine de İbn Ḥazmûn (ö.614/1217) gibi hiciv içerikli *muvaşşaḥ* söyleyen şairlerin bulunabileceğini kaydetmektedir. Şairin bu konudaki muvaşşaḥları, İbnu'l-Ḥaccâc (ö.391/1001)'ınkine benzerlik arz etmektedir. Etrafında popülerlik kazanan hiciv içerikli şiirlere özenmiş, vezin ve kafiye ayniyetini gözeterek pek çok muvaşşaḥa mu'âraḍa yapmıştır[317].

Mu'âraḍa tekniğinin, hicivleşmelerin seyrine, özellikle de özgün bir tür niteliği kazanacak olan naḳîḍaların türeyiş ve gelişimine olan etkisinin yoğunluğunu tahmin etmek güç değildir. Edebiyat alanındaki pek çok türün henüz başlangıç aşamasında olduğu İslam öncesinde, ister imrendiği bir şairin şiirine olan hayranlığını ortaya koyma hevesi ister hasmın hicviyesine karşılık özgün bir yanıt verme arzusu söz konusu olsun, inovasyon peşinde koşan öncü şairlerin zihninde mu'âraḍa gibi muhdes bir olgunun yeni ufuklar açtığı bir gerçektir. Görünüşe göre fikir dünyaları genişleyen öncüler, naḳîḍaları şekillendirmek için gerekli olan orijinal fikirleri çok geçmeden bulmuşlardır. Bu tür hicivleşmelerin prototiplerine dair sunacağımız örnekler 'Karşılık Hicvi' başlığı altında yer almaktadır.

2.1.3. Munâẓara

Munâẓara hicivleşme ile doğrudan ilişkilidir ve hem ilmî hem de edebî tartışmaları anlatmak için kullanılan ey yaygın terimdir. Munâẓara kapsamında, karşıt veya farklı unsurların birbirlerine karşı üstünlükleri karşılaştırılmaktadır. Munâẓara iki taraf arasında, belirli bir konu çerçevesinde cereyan etmektedir ve tarafların bu konudaki görüşlerinin birbiriyle çelişmesi gerekmektedir. Süreç boyunca taraflar kendi görüşlerini ispatlamaya, düşmanlarınınkini çürütmeye gayret etmelidir[318]. Tanım dikkate alındığında, munâẓara kavramıyla naḳîḍa mefhumunun esasen benzerlik arz ettiği görülmektedir. Arap Literatürünün çeşitli türlerinde münakaşa yaygın bir tarzdır. Ancak yalnızca edebî tartışma, kendi başına bir tür olarak kabul edilebilmektedir. Karakteristik bir munâẓarada, rakipler sırayla birbirlerine karşılık vermektedir. Konuşmaları esnasında kendi üstünlüklerini savunmaya çalışıp

[317] Kemal Tuzcu, **Arap Şiirinde Muvaşşah**, Ankara, Tiydem Yayıncılık, 2011. s.259.
[318] Abdurrahman Hasan Ḥabenneke el-Meydânî, **Ḍavâbiṭu'l-Ma'rife ve Uṣûlu'l-İstidlâl ve'l-Munâẓara**, 4. Bs., Şam, Dâru'l-Ḳalem, 1414/1993, s.371.

rakiplerinin düşüklüğünü dile getirmektedirler. Bu çekişme bazen mantıki argümanlarla gerçekleştirilmekte, çoğu zaman ise belagat kullanımı ve basit yergilerle icra edilmektedir[319].

Munâẓaralarda amaçlanan düşmanın susturulması, onlara karşı galip gelindiğinin gözler önüne serilmesidir. Bazense sadece gerçeklerin ortaya konması arzulanmaktadır. Bu iki amacın bir araya geldiği de vakidir. Bu ıstılah Araplar tarafından kullanıldığında, geniş manalar ifade edebilmektedir[320]. Dolayısıyla terimin tam manasıyla tespiti güçleşmektedir. Munâẓara ile *cidâl* kavramları çoğu kez karıştırılmaktadır. Zira münakaşalar başlangıçta munâẓara şeklindeyken, polemiğe (*cedel*) dönüşebilmekte ve durum büyüklenme halini alabilmektedir. Bunun nedeni tarafların meclisin sınırlarını aşma ve şöhrete kavuşma arzusudur[321]. Benzer şekilde, şairler hicivleşmelerde tartışmanın seviyesini artırarak, insanların dikkatini hicvedilen kişinin üzerine yoğunlaştırılmaya çalışmışlardır.

Wagner bir munâẓaranın sonucunun dört farklı şekilde açıklanabileceğini belirtmektedir. Munâẓaralarda çekişmenin sonucu, şairin takdirine kalmıştır. Katılımcılardan birisi kendi iradesiyle mağlubiyetini ilan edebilmekte yahut rakipler anlaşmaya vararak birbirlerinin dengi oldukları sonucuna hükmedebilmektedirler. Ayrıca aralarında kimin daha üstün olduğuna hükmedecek bir hakeme başvurmaları ihtimali daima mevcuttur. Hakemler bazen iki tarafın da eşit olduğuna karar verebilmektedir. Bazı şaşırtıcı durumlarda üçüncü bir taraf ortaya çıkarak, kazananın kendileri olduğunu iddia edebilmektedir. Munâẓaralar nesir, seci veya nazım şeklinde karşımıza çıkabilmektedir. Şairler genellikle bu üç formu da kullanmaktadır[322]. Munâẓara terimi ile yakın anlamlar ihtiva eden pek çok kelime mevcuttur. *Muḥâvere,*

---

[319] G. J. H. van Gelder, *"Debate Literature"*, **Encyclopedia of Arabic Literature**, (edit. Julie Scott Meisami, Paul Starkey), Londra-New York, Routledge, 1998b, c.I, s.186.
[320] Gregor Schoeler, **Arabische Naturdichtung**, Beyrut, Orient-Institut der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 1974, s.206.
[321] Âmine b. Mansûr, **el-Munâẓara fî'l-Endelus: el-Eşkâl ve'l-Meḍâmîn**, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Bty., s.11.
[322] E. Wagner, *"Munâẓara"*, **The Encyclopaedia of Islam**, (edit. C. E. Bosworth, E. van Donzel vd.), Leiden, E. J. Brill, 1993a, c.VII, s.566.

munâfere, mufâḫare, muḫâyele, munâḳaḍa, mu'âtebe, munâḍale sözcükleri, bu kelimelere örnek olarak verilmektedir[323].

Munâẓaranın ne zaman başladığına ve kökenine dair kesin bir görüş bulunmamaktadır. Bazıları bu kavramın komşu kültürlerden ödünç alındığını ve onların tesirinde kaldığını iddia etmekte ve ilk munâẓara örneklerinin dokuzuncu yüzyılda ortaya çıktığını belirtmektedir. Bazılarıysa Arap edebiyatında, eski edebiyatların geleneklerinden bağımsız bir gelişimin söz konusu olduğunu ileri sürmektedir. Bu teoriye göre, Arap kültüründe edebiyatın başlangıç aşamalarından Abbâsî Dönemine kadar uzanan doğrusal ve kesintisiz bir hat vardır. Bazı araştırmacılar bu fikri Arap merkezli bulmaktadır[324]. Ne var ki bu teorinin doğru olma ihtimali çok daha yüksektir.

Bu durumun herhangi bir kavram kargaşasına yol açmaması için, araştırmacıların gelişkin bir edebî munâẓaradan ne kastettiklerinin doğru şekilde anlaşılması gerekmektedir. Çünkü hicvin munâẓaranın ilk formlarıyla olan ilişki edilgenken, gelişkin formlarıyla olan ilişkisi etkendir. Munâẓara türü, zamanla klasik edebiyatın ilk dönemlerinden aşina olduğumuz hicivleşme ve *mufâḫara* unsurlarının etkisiyle farklı bir boyut almıştır. Artık munâẓaralarda karşı karşıya gelen taraflar gerçek şahsiyetler değil, edip tarafından kişileştirilen cansız varlıklardır. Örneğin; Endülüs edebiyatında kalem ve kılıç kişileştirilerek munâẓaraya sokulmuştur. Buradaki üslup, *"Kılıç dedi ki…, kalem dedi ki…"* şeklinde karşımıza çıkmaktadır[325]. Erken dönem hicivleşmelerin bu manadaki munâẓaralarla olan ilişkisi, hicivden munâẓaraya doğru tek yönlüdür. Diğer bir deyişle, etkileşimden ziyade, hicivleşmelerin munâẓaraya zemin hazırlaması söz konusudur.

Munâẓaralar tekâmül süreci boyunca farklı evrelerden geçmiştir. Erken döneme ait bir dizi form, tam manasıyla gelişmiş munâẓaraların öncüsüdür. Türün ilk ürünleri Arapların antitezler konusundaki yeteneklerini ortaya koymaya ve diyalektik hususundaki maharetlerini

---

[323] G. J. H. van Gelder, *"The Conceit of Pen and Sword: On an Arabic Literary Debate*", **Journal of Semitic Studies**, 1987, c.XXXII, S.2, s.330.
[324] F. Abdullaeva, *"The Origins of the Munâẓara Genre in New Persian Literature"*, **Metaphor and Imagery in Persian Poetry**, (edit. Ali Asghar Seyed-Gohrab), Leiden-Boston, Brill, 2012, s.256-257.
[325] Âmine b. Mansûr, Bty., s.178.

göstermeye muktedirdir. Arap edebiyatında övünmeye karşılık hasmın hicvedilmesi, oldukça eski bir gelenektir[326]. Munâẓara ile hicivleşmelerin gelişim sürecinde birbirlerini desteklediği aşikârdır. Örneğin; *naḳîḍa*lar munâẓaraların gelişmesine katkı sağlamıştır[327].

Munâẓara ve naḳîḍanın etkileşimi açısından yalnızca iki teori ortaya konulabilmektedir. Birincisine göre, tam manasıyla gelişmiş munâẓaraların, naḳîḍaların parodileştirilmiş şekillerinden ibaret olduğu söylenmekte ve bu nedenle munâẓaraların kökenleri için naḳîḍaların filizlenmekte olduğu döneme bakılmaktadır. İkinci teori ise birincisinin tam tersini söylemektedir ve buna göre munâẓaranın kökeni naḳîḍalarda aranmamalıdır. İkinci teoriyi kabul ederek, munâẓaraların gelişiminde naḳîḍaların tümüyle etkisiz olduğunu söylemek, kesinlikle doğru olmayacaktır. Elbette bizim aşina olduğumuz ilk naḳîḍa örneklerinde birbirleriyle çekişen taraflar cansız varlıklar değil, kendi görüşlerini ve çıkarlarını savunan, gerçek şairlerdir. Zaten Arap şiirinde cansız nesneler arasında gerçekleşen ilk münakaşa örnekleri, ancak Abbâsî Dönemine gelindiğinde ‘Abbâs b. el-Aḥnef'in beyitleriyle görülmeye başlamaktadır[328]. Ancak İlk naḳîḍa formları İmru'u'l-Ḳays'ın divanında dahi bulunabiliyor ve bu örneklerde iki karşıt taraf edebi olarak birbirlerine karşı mücadele edebiliyorken, ileriki dönem munâẓara gelişimini tamamen başka kültürlerin etkisine bağlamak yanlış olacaktır. Dolayısıyla munâẓarayı, seleflerden miras alınan hicivleşme kültüründen arınmış bir kavram olarak görmek mümkün değildir.

Üzerinde durmamız gereken konu, daha ziyade erken dönem hicvinin olgunlaşmış edebî munâẓaralara etkisi olmamalıdır. Nitekim bu bağlamda, zıt fikirlerin ve kavramların karşı karşıya getirildiği fikri münakaşalar, oldukça önemlidir. Hicivleşmenin gelişimi ile ilmi ve edebi tartışma kültürünün doğuşu, doğrudan ilişkilidir. Hicivle karşılaştırıldığında, sağlam bir münakaşa kültürü, ilkel bir cemiyetin hayat standartlarının gelişmesi açısından, daha önemli bir araçtır. Hâlbuki sanatsal ve standartlaşmış bir hiciv kavramı, iptidai bir topluluğun temel gereksinimleri arasında yer almamaktadır. Dolayısıyla hicivle

---

[326] E. Wagner, 1993a, c.VII, s.566.
[327] M. Akif Özdoğan, *"Klasik Arap Edebî Tenkidine Genel Bir Bakış"*, **KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 2015, c.XII, S.1, s.9.
[328] E. Wagner, 1993a, c.VII, s.566.

hicivleşmenin gelişiminde, ilk gerçek atılımları destekleyen en önemli faktör, münakaşa kültürünün temellerinin atılmış olmasıdır. Hicvin hakiki manada olgunlaşması ancak bu koşulların sağlanması halinde gerçekleşebilecektir.

İslam öncesi Arap toplumuna baktığımızda, sağlam bir tartışma kültürünün oluşması için, gerekli olan olgunluğa erişmeye hazır olduğu görülmektedir. Nitekim Araplar birbirlerinin fikirlerini almaya, istişare etmeye ve saygın kimselerin görüşlerini dinlemeye meraklıdır. Kendi çıkarlarına engel olacağını, hayatlarını olumsuz şekilde etkileyeceğini düşündükleri fikirlerin yayılmasını önlemek için ellerinden geleni yaptıkları doğrudur. Ancak bunun hâricinde, özellikle entelektüellerden ve zenginlerden oluşan elit zümre yeni düşüncelere ve görüşlere karşı oldukça açık fikirlidir. Bunun izleri bizzat edebiyatın kendisinde görülebilmektedir. Nitekim Arap edebiyatında erken dönemlerden itibaren sağlam bir tavsiye kültürü şekillenmiş, bu alanda oldukça zengin bir terminolojik çeşitlilik meydana gelmiştir[329]. Buna dayanarak, naḳîḍa türünün ortaya çıkması için elzem olan tartışma kültürünün, istişare geleneklerinin ve filizlenmekte olan munâẓara adetlerinin, ilk hicivleşme örneklerinin zeminini hazırladığını söylemek mümkündür. Tartışma kültürünün hicvin gelişimine yaptığı olumlu katkılar, hicivleşme geleneklerinin tekâmülünü tamamlamış edebî munâẓaraların zeminini hazırlamasıyla meyvelerini verecektir.

2.1.4. Naḳîḍa/Naḳâ'iḍ

Naḳîḍa ç. *Naḳâ'iḍ* (نَقِيضَة ç. نَقَائِض) kavramı, klasik Arap hicvinin önemli terimlerinden biridir. İslam öncesinden itibaren söylenegeldiği bilinen *naḳîḍa* formundaki kasideler, özü itibariyle şiirsel düellolardır. Herhangi bir hicviyenin naḳîḍa sayılabilmesi için bir takım belirli şartları taşıması gerekmektedir. Naḳîḍa sanatının icra edilebilmesi için, her şeyden önce en azından iki tane yergicinin hicivleşiyor olması zorunludur. Sürecin başlangıcında taraflardan birisi, hasmını hicvettiği bir kaside örneği ortaya koymalıdır. Bu birincil kasideyi duyan ikinci şair, rakibinin kullandığı *vezin* ve *kafiye*ye bağlı kalmak şartıyla, rakibinin hicviyesine ikinci bir kasideyle karşılık vermelidir. Böylelikle bu kaside

[329] Fadime Kavak, 2016, s.333.

naḳîḍa sayılabilecektir. Naḳîḍa şairleri çoğu zaman rakiplerinin *revî* için kullandığı harekeye de bağlı kalmaktadır. Çünkü bu, onların şairliğinin hasımlarınınkinden daha üstün olduğunun anlaşılmasında önemli bir göstergedir. Naḳîḍa atışmalarının temel amacı, ikinci şairin birinci şairden şiir sanatında daha üstün olduğunu kanıtlayabilmesidir. Naḳîḍa geleneğinin ünlenmesinde, Emevî Döneminin meşhur yergicilerinden olan el-Aḫṭal, el-Farazdaḳ ve Cerîr'in çok önemli katkıları bulunmaktadır. Hatta bu türün daha ziyade onlarla özdeşleştirildiğini iddia etmek yanlış olmayacaktır. Fakat Emevî Dönemi *naḳâ'iḍ*'i, İslam öncesine, özellikle de İslam'ın ilk yıllarına uzanan, oldukça köklü bir geleneğin devamlılığından başka bir şey değildir[330].

Naḳîḍa kavramının en önemli ayırt edici noktası, ikinci şairin, birinci şairin hicviyesini çürütmeye çalışmasıdır. Terimin türetilmesine ilham veren etken de budur. Söz konusu terim, *"bozmak, çürütmek, geçersiz kılmak, asılsız çıkarmak, ihlal etmek, aksini ispatlamak, yıkmak, yerle yeksan etmek* ve *feshetmek"* anlamındaki *"naḳaḍa"* (نَقَضَ) eyleminden türetilmiştir. *"Naḳîḍ"* (نَقِيضٌ) sözcüğü, *"zıt, tezat, karşıt"* manalarını taşımaktadır. *"Nâḳaḍa"* (نَاقَضَ), *zıt olmak, aykırı olmak* ve *naḳîḍa söylemek*; *"tenâḳaḍa"* (تَنَاقَضَ) ise, *birbirine zıt olmak* ve *birbiriyle çelişmek* anlamlarına gelmektedir[331]. Naḳîḍa geleneği, muhtemelen Arap şiirinin kendi içerisinde gelişen sanatlardandır. Söz konusu kelimenin etimolojini mutlak surette çözümlemek zordur. Ancak *"nḳḍ"* kökünün edebiyattaki terminolojik anlamını Arapçada kazanmış olması kuvvetle muhtemeldir. Kökün eylemsel anlamı ise, bazı eski Sâmî dillerinde karşımıza çıkan yakın seslere benzerlik arz etmektedir. Örneğin; Antik Sebe dilinde, *"nḳḏ"* kelimesi, *"yağmalamak, talan etmek* ve *gasp etmek"* manalarına gelmektedir[332]. Eski Mısır dilinde ise *"neḳâut"* sözcüğü, düşman kuvvetlerinin bastırılmasını veya öldüresiye dövülmesini ifade

---

[330] Muhammed Said el-Ḳaşşâṭ, **Min Naḳâ'iḍi'ş-Şu'erâ'i'l-'Arab fî'ş-Ṣaḥrâ'**, Beyrut, Şirketu'l-Multeḳâ li'ṭ-Ṭabâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1996, s.7.; Mârûn 'Abûd, **Edebu'l-'Arab**, Kâhire, Muessesetu'l-Hindâvî, 2012, s.112.; G. J. H. van Gelder, *"Naqâ'iḍ"*, **Encyclopedia of Arabic Literature**, (edit. Julie Scott Meisami, Paul Starkey), Londra-New York, Routledge, 1998d, c.II, s.578.; Muhsin Alî 'Aṭiyye, **el-Kâfî fî Esâlîbi Tedrîsi'l-Luġati'l-'Arabiyye**, Ummân, Dâru'ş-Şurûḳ li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2006, s.334.

[331] Mecdu'd-dîn Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî, 2005, s.656.; Hans Wehr, 1985, s.1307.; Ahmed eş-Şâyib, 1953, s.3.

[332] A. F. L. Beeston, M. A. Ghul vd., **Sabaic Dictionary**, Louvain-la-Neuve, University of Sanaa, 1982, s.97.

etmektedir[333]. Ancak bu sözcüklerin, bahsi geçen Arapça mastarla kökteş olduğunu kesin surette iddia etmek mümkün değildir. Çünkü tüm bu kelimelerin, *“eleştirmek”* manasındaki *“nḳd”* (نَقْد) köküyle ilişkili olması daima ihtimal dâhilindedir. Hal böyle olunca, *“naḳḍ”* ve *“naḳd”* sözcüklerinin, ilk ortaya çıktığı dönemde eşseslilik (*homophony*) gösterdiği varsayılabilir. Diğer bir deyişle, vaktiyle tek bir kelime olan sözlükbirimi, zamanla ses değişimi (*phonetic change*) geçirerek birbirinden bağımsız, iki farklı sözcüğe dönüşmüş olabilir.

Naḳîḍa teriminin, Almancada “polemik şiiri” (*Streitgedicht*), İngilizcede ise “çekişme şiiri” (*contradicting poem*) yahut “atışma” (*flyting*) kavramlarıyla açıklanmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir[334]. Hicivleşmelerin naḳîḍa sayılabilmesi için bir takım özel şartları karşılaması gerektiğinden, bu kavramların hiçbirisi de bahsi geçen terimin yerini tutabilecek yeterliliğe sahip görünmemektedir. Benzer şekilde Türk dilinde de söz konusu kelimenin mutlak bir karşılığı bulunmamaktadır. “Atışma” sözcüğü, naḳîḍa türünün karşılıklı icra edilen hicivleşmeler olduğunu açıklamak için kâfi gelecektir. Fakat bu sözcük, vezin ve kafiye uyumunun gerekliliğinin vurgulanması hususunda kesinlikle yetersizdir. Çünkü Türk kültüründeki atışmaların daima aynı vezin ve kafiyede nazmedilmesi gerekmemektedir. Türk Dil Kurumu, *“atışma”* sözcüğünü, *“Saz şairlerinin deyişle atışmaları”* girdisiyle izah etmektedir. “*Atışmak”* eylemiyse, *“belli bir ayak üzerine birbirlerini küçük düşürmek amacıyla karşılıklı deyiş söylemek”* anlamına gelmektedir[335]. Görüldüğü üzere, “atışma” kavramı, karşılıklı hicivleşmeleri tanımlamak için uygun olmasına rağmen, naḳîḍa geleneğinin nevi şahsına münhasır yönlerini kapsayabilecek yeterliliğe sahip değildir.

Naḳîḍa sanatı, *mu‘âraḍa*, *mufâḫara*, *mu‘âẓeme* ve *munâfere* geleneklerinin gelişmesiyle ortaya çıkmış olmalıdır. Bu minvaldeki şiir geleneklerinde, tıpkı naḳîḍa sanatında olduğu gibi, şairler kabilelerinin erdemleriyle övünmekte, rakipleri de onların bu iddialarına karşılık

---

[333] E. A. Budge, **An Egyptian Hieroglyphic Dictionary**, Londra, John Murray, 1920, c.I, s.395.
[334] Hans Wehr, 1985, s.1307.; G. J. H. van Gelder, 1998d, c.II, s.578.
[335] **Türkçe Sözlük**, 1998, c.I, s.159.

vermektedir[336]. Abdurrahman Muhammed el-Vaṣîfî, *naḳâ'iḍ* şiirlerinin İslam öncesi adetlerine son derece uygun olduğu görüşündedir. Çünkü İslam öncesinde, çatışmalar, muharebeler ve munâfereler pek çoktur. Askerî sahada yoğun hareketliliklerin yaşanması, düşmanlıkla beslenen naḳîḍa sanatının gelişimi için de en ideal ortamı sunmuş olmalıdır. Öte yandan Emevî Dönemi *naḳîḍa*cılarının, Arap edebiyatının önceden aşina olmadığı bir takım yeniliklere imza attığı düşünülebilir. Çünkü önceki asırların aksine, bu dönemin naḳîḍaları daha çok mesleki rekabetlerden beslenmektedir[337].

Sadru'l-İslam Döneminde Müslümanlarla İslam aleyhtarları arasında yaşanan hiciv atışmaları, naḳîḍa tarihindeki en önemli evrelerden birini meydana getirecektir. Karşıt tarafların birbirlerinin iddialarını çürütmek için söylediği hicviyeler, askerî savaşın en büyük yansımalarına yakinen şahit olacaktır[338]. Ebû Sufyân b. Ḥarb ile Ḥassân b. S̲âbit arasında gerçekleşen bir naḳîḍa yarışı, dönemin bu türdeki ürünlerine verilebilecek en iyi örneklerdendir. Ebû Sufyân'ın *ṭavîl* bahrinde nazmettiği kasidesi şu şekildedir:

"وَلَوْ شِئْتُ نَجَّتْنِي كُمَيْتٌ طِمِرَّةٌ   وَلَمْ أَحْمِلِ النَّعْمَاءَ لِابْنِ شَعُوبِ

وَمَا زَالَ مُهْرِي مَزْجَرَ الْكَلْبِ مِنْهُمْ   لَدُنْ غُدْوَةٍ حَتَّى دَنَتْ لِغُرُوبِ

أُقَاتِلُهُمْ وَأَدَّعِي يَالَ غَالِبٍ   وَأَدْفَعُهُمْ عَنِّي بِرُكْنٍ صَلِيبِ

فَبَكِّي وَلَا تَرْعَى مَقَالَةَ عَاذِلٍ   وَلَا تَسْأَمِي مِنْ عَبْرَةٍ وَنَحِيبِ

أَبَاكِ وَإِخْوَانًا لَهُ قَدْ تَتَابَعُوا   وَحُقَّ لَهُمْ مِنْ عَبْرَةٍ بِنَصِيبِ

وَسَلَّى الَّذِي قَدْ كَانَ فِي النَّفْسِ أَنَّنِي   قَتَلْتُ مِنَ النَّجَّارِ كُلَّ نَجِيبِ

[336] Muhsin Alî 'Aṭiyye, 2006, s.334.; Muhammed Mustafa Heddâra, **eş-Şi'ru'l-'Arabî fî'l-Ḳarni'l-Evveli'l-Hicrî**, Beyrut, Dâru'l-'Ulûmi'l-'Arabiyye, 1988, s.41.

[337] Abdurrahman Muhammed el-Vaṣîfî, **en-Naḳâi'ḍ fî'ş-Şi'ri'l-Câhilî**, Kâhire, Mektebetu'l-Âdâb, 1423/2003, s.6.

[338] Muhammed Mustafa Heddâra, 1988, s.10.

وَمِنْ هَاشِمٍ قَرْمًا نَجِيبًا وَمُصْعَبًا   وَكَانَ لَدَى الْهَيْجَاءِ غَيْرُ هَيُوبِ

وَلَوْ أَنَّنِي لَمْ أَشْفِ مِنْهُمْ قَرُونَتِي   لَكَانَتْ شَجًى فِي الْقَلْبِ ذَاتَ نُدُوبِ

فَآبَوْا وَقَدْ أَوْدَى الْجَلَابِيبُ مِنْهُمْ   بِهِمْ خَدَبٌ مِنْ مُعْبَطٍ وَكَبِيبِ

أَصَابَهُمْ مَنْ لَمْ يَكُنْ لِدِمَائِهِمْ   كِفَاءً وَلَا فِي خُطَّةٍ بِضَرِيبِ"

“Şayet isteseydim, kestane renkli, tez ayaklı atım beni kurtarırdı. (Böylelikle savaşta Ḥanẓala b. Ebî ‘Âmir el-Ġasîl’in elinden beni kurtardığıyla övünen) İbn Şa‘ûb’un iyilik (borcunu) yüklenmezdim.

Benim tayım, onlara bir köpek mesafesindeydi. Sabah vaktinden gün batıncaya dek…

…“Ey Ġâlib ailesi!” diye bağırarak onlarla çarpışırım. Sapa sağlam bir destekle onları savuştururum.

Ağla! Kınayan kimsenin (ne) söylediğine aldırma! Feryat etmekten ve ağlamaktan usanma!

Babana ve onun peşi sıra giden kardeşlerine (ağla)! Nasip(leri) dolayısıyla onlara ağlanması, onların hakkıdır.

(Önceden) ruhumda olan (elem, artık) teselli bulmuş oldu. Çünkü (Benû) Neccâr’ın tüm soylularını geberttim…

…(Benû) Hâşim’den asil bir efendiyi (diğer bir deyişle Hamza b. ‘Abdi’l-Muṭṭalib’i öldürdüm). Ayrıca savaşta korkusuz biri olan Muṣ‘ab (b. ‘Umeyr b. Hâşim b. ‘Abdi Menâf el-Ḳuraşî)’yi de (hakladım).

Ben onları (öldürerek yaralı) ruhuma şifa vermeseydim, kalbimde yara izleriyle dolu bir gam kalırdı.

(Geldikleri yere) geri döndüler! Dış elbise giyenleri (diğer bir deyişle avare takipçileri) helak oldu! Onlardan kimisi bıçaklandı, kimisi de yüz üstü yere çalındı!

Kanlarına kimsenin denk olamayacağı ve rütbe bakımından kimsenin onlara benzeyemeyeceği kişiler tarafından vurulmuşlardır[339]*."*

Ebû Sufyân'ın bu kasidesinde kullandığı *ṭavîl* bahri ile *revî* harekesini kendi karşılık hicviyesine uyarlayan Ḥassân b. S̲âbit, şunları söylemektedir:

"ذَكَرْتَ القُرُومَ الصِّيدَ مِن آلِ هاشِمٍ   وَلَسْتَ لِزُورٍ قُلتَهُ بِمُصِيبِ

أَتَعْجَبُ إِنْ أَقصَدْتَ حَمزَةَ مِنهُمُ   نَجِيباً وَقَدْ سَمَّيْتَهُ بِنَجِيبِ

أَلَمْ يَقْتُلُوا عَمْراً وَعُتْبَةَ وَابنَهُ   وَشَيْبَةَ وَالحَجَّاجَ وَابنَ حَبِيبِ

غَدَاةَ دَعَا العَاصِي عَلِيّاً فَرَاعَهُ   بِضَرْبَةِ عَضْبٍ بَلَّهُ بِخَضِيبِ"

"Hâşim oğullarının başı dik efendilerinden bahsettin; ama söylediğin yalanlarla hedefine ulaşamazsın!

Senin de söylediğin gibi, (hakikaten) asil birisi olan Hamza'yı vurmuş olman, seni (gerçekten de) sevindiriyor mu?

'Amr'ı, 'Utbe'yi, onun oğlunu, Şeybe'yi, el-Ḥaccâc'ı ve İbn Ḥabîb'i öldürmediler mi?

Hani şu sabah (var ya! İşte o gün, İbn Hişâm b. el-Muġîra) el-'Âṣî, Ali'ye meydan okumuştu. Sonra da o onu kanla sulanmış bir kılıcın darbesiyle korkutmuştu[340]*!"*

2.1.5. el-Meḥâsin ve'l-Mesâvi'

Meḥâsin ve mesâvi' (iyilikler ve kötülükler), İslâmî Dönemin ilk yüzyıllarında, Arap-İslam kültüründen beslenerek gelişen edebi bir türdür. Arap edebiyatında iki olgunun iyi ve kötü yönlerinin karşılıklı olarak ele alındığı mekanizmalar arasında sayılmaktadır. Bazı

---

[339] Ḥassân b. S̲âbit, **Dîvânu Ḥassân b. S̲âbit**, (thk. Abdullah Sende), Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 1427/2006b, s.43-44.

[340] Ḥassân b. S̲âbit, a.g.e., s.44-45.

akademisyenler bu türün *şâyest nâ-şâyest* adlı antik İran modelinden mülhem olduğunu iddia etmişlerse de bu doğru değildir. Bahsi geçen dönem, yalnızca münakaşanın yaygınlaşıp çoğalmasına şahit olmuştur. Arap edebiyatının erken aşamalarında, bu türe zemin hazırlayacak olan *munâfere* ve *mufâḫara* kültürü zaten bulunmaktadır[341]. Keza, karşıtlıklar Araplara hiçbir zaman yabancı olmamıştır. Meḥâsin ve mesâvi’’nin ortaya çıkmasının çok öncesinde, iyilik (*ḥasene*) ve kötülük (*seyyi’e*) kavramları, zafer-hezimet, yağış-kuraklık vs. gibi muhtelif karşıt unsurlar çerçevesinde Arap edebiyatında yoğun şekilde kullanılmıştır. Bu durum bizzat Kur’an-ı Kerîm’de görülebilmektedir[342]. Dolayısıyla söz konusu durum, hâlihazırda Arap ufkunun sınırları dâhilinde olan hicivleşme alışkanlığının, aynı olgunun karşıt taraflarının gösterilmesi sanatı ile takviye edilmesinden ibarettir.

Meḥâsin ve mesâvi’, hicivleşmelerin temellerinin atıldığı erken dönemlerde ortaya çıkmamıştır. Dolayısıyla türün erken dönem hicivleşmeleriyle olan alakası, naḳîḍalardan etkilenmesiyle sınırlı kalmıştır. Meḥâsin ve mesâvi’’nin gelişme gösterdiği dönemde, akılcılığın, kültür çatışmalarının ve Helenistik mirasın yoğun etkisi hissedilmektedir[343]. Ancak bu türün temellerini atan fikirlerin tespit edilebilmesi için bakılması gereken yer, İslâm öncesinden itibaren mevcudiyetini göstermeye başlayan hicivleşme geleneği olmalıdır.

Muhtemelen III./IX. yüzyılda el-Câḥiẓ’in ilgisini çeken unsur, Arapların hicivleşme mirasıdır. Diğer kültürlerin meḥâsin ve mesâvi’ üzerindeki etkisi, ancak türün ilerleyen süreçlerde gireceği gelişim aşamalarında söz konusu olabilecektir. Netice itibariyle el-Câḥiẓ’in gayretleri sonucunda, hiciv ve *medîḥ* unsurlarının güzel bir kontrast oluşturduğu, orijinal bir tür ortaya çıkmıştır. Karşılaştırmalarda işlenen unsurlar, bazen mutlak tezatlık arz eden varlıklar değildir. Bu gibi durumlarda karşılaştırılan varlıklar birbirinden farklı yapılara sahiptir. Örneğin; türün içerisinde işlenen unsurlar köpek ve horoz gibi iki hayvan olabilmektedir. Bu durumda, birisi köpekleri överek horozları

---

[341] I. Gériès, *“al-Maḥâsin wa’l-Masâwi”*, **The Encyclopaedia of Islam**, (edit. C. E. Bosworth, E. van Donzel vd.), Leiden, E. J. Brill, 1986, c.V, s.1223.

[342] Ebû’l-Ferec İbnu’l-Cevzî, **Nuzhetu’l-A‘yuni’n-Nevâẓir fî ‘İlmi’l-Vucûh ve’n-Neẓâ’ir**, (thk. Muhammed Abdulkerim Kâzım er-Râḍî), 3. Bs., Beyrut, Mu’essesetu’r-Risâle, 1407/1987, s.259-260.

[343] I. Gériès, 1986, c.V, s.1223.

kötülemekte, muhatabı da horozları övüp köpekleri yermektedir. Karşılaştırılan unsurlar hemen hemen hayatın her alanından seçilebilmektedir[344]. Dolayısıyla herhangi bir unsurun, karşıtlık oluşturacak şekilde kullanılabildiği görülmektedir. Zenciler-beyazlar, sessizlik-konuşma, tacirler-memurlar gibi muhtelif tezatlar el-Câḥiẓ'in işlediği konular arasındadır[345]. Ḳureyş'in iki kolu olan ʻAbdu Şems ve Maḫzûm üzerine telif edilen *Kitâbu'l-Faḫr mâ beyne ʻAbdi Şems ve Maḫzûm* adlı eseri, kabilelerin konu edilmesi açısından özellikle dikkat çekmektedir[346]. el-Câḥiẓ'in bu türdeki eserleri *Faḫru's-Sûdân ʻale'l-Bîḍân* ve *Mufâḫaratu'l-Cevârî ve'l-Ġilmân*[347] gibi isimlerle anılmaktadır. Dolayısıyla bu türün hiciv-övünme alaşımıyla olan yakınlığı ve erken dönem hicivleşme kültüründen etkilendiği, telif edilen eserlerin isimlerinden dahi anlaşılmaktadır.

2.1.6. Mufâḫara

*Mufâḫara*ların yani övünme mücadelelerinin hiciv temasıyla girift şekilde kaynaştığı görülmektedir. Mufâḫara terimi, kavram karmaşasına yer vermeyecek derecede açıktır ve İbn Manẓûr tarafından gayet veciz şekilde tanımlanmaktadır: Birisine övünme (*faḫr*) ile karşılık vermek, mufâḫara yapmaktır (*ʻâraḍahu bi'l-faḫr*)[348]. Hicviye ile fahriye, tek bir kasidenin içerisinde kaynaşarak güzel bir karşıtlık oluşturmaktadır ve birbirinin tamamlayıcısı addedilmektedir. *Muhâcât* yani hicivleşme, çoğu zaman mufâḫaraların vazgeçilmez unsurudur. Keza bunun tam tersini söylemek de mümkündür. İslam öncesinde ve özellikle İslâmî Dönemin başlarında, savaş alanlarında hicivlere eşlik eden en önemli unsur, savaş söylemleri arasında yer alan mufaḫaralardır. Hiciv ve övünmenin bu birlikteliği, ikisi arasında ayrım yapmayı oldukça güçleştirmiştir. Hatta çoğu zaman bunu mutlak şekilde başarabilmek olanaksızdır. Câhiliyye ve Sadru'l-İslâm Dönemindeki bu sağlam

---

[344] J. Sadan, 1998, c.II, s.489.
[345] Gregor Schoeler, 1974, s.207.
[346] Muhammet Selim İpek, **Klasik Dönem Arap Edebiyatında Nesir**, Byy., Gece Kitaplığı, 2015, s.529.
[347] Ebû Osmân ʻAmr b. Baḥr el-Câḥiẓ, **Resâ'ilu'l-Câḥiẓ**, (thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn), Kâhire, Mektebetu'l-Ḫâncî, 1384/1964, c.I, s.178.; c.II, s.90.
[348] Ebû'l-Faḍl İbn Manẓûr, Bty., c.V, s.49.

birliktelik, sonraki asırda da etkisini devam ettirmeyi başaracaktır[349]. Bunda kabilecilik ruhunun hâlâ devam etmesinin, hatta teşvik edilmesinin de etkisi vardır. Dolayısıyla şairler şiirlerinde, hiciv, övünme ve övgü konularını harmanlamayı sürdürmüştür[350].

Hiciv içerikli edebi ürünler gibi, mufâẖaralar da Arap edebiyatının en eski mahsullerindendir ve ilk başlarda seci ve recez kullanımıyla inşa edilmiştir. Bilindiği üzere, hicivlerden büyüsel güçlere sahip olması ve düşman kuvvetleri üzerinde tahripkâr etkiler meydana getirmesi beklenmektedir. Mufâẖaralardan beklenense bundan daha azı değildir. Hicve atfedilen sihir gücü, bu şiirler için de yakıştırılmıştır. Hicvin yaptığı gibi, mufâẖaralar da büyüsel gücünü gün yüzüne çıkarmalı, düşman üzerinde menfi bir tesir ihdas etmelidir. Ancak eski Araplar tarafından ondan beklenen, yalnız bununla sınırlı değildir. Aynı zamanda sihirli gücüyle kabilenin kendi savaşçılarına da pozitif yönde katkı sağlaması umulmaktadır[351].

Şairler bu tarz övünmelerinde, yalnızca kişisel özellikleri ya da kabileleri ile iftihar etmemişlerdir; aynı zamanda sahip oldukları askeri teçhizatı bütün detaylarıyla sayma yarışına da girişmişlerdir[352]. Şairlerin övünmelerinde bunu yapmaya başlamaları, mufâẖaranın hicivli unsurlarla nasıl işlendiğinin görülmesi için güzel bir fırsattır. Böyle anlarda hicivle övünme tamamen birbirine karışmaktadır. Nitekim askeri teçhizatın düşmana detaylı anlatımı, onları yok etmek için kullanacakları silahların işaret edilmesi, hasmın tehdit edilmesi ve aşağılanması anlamına gelmektedir. Özellikle İslam öncesi hicivlerin en önemli bileşeni gözdağı ve tehditlerdir. Birbirlerinden bağımsız oldukları zamanlarda dahi hicivler fahriyeleri, fahriyeler de hicivleri tahrik etmektedir. İkisi de şiddetli ağız dalaşlarına dönüşebilmekte veya kanlı şekilde sona erebilmektedir[353].

[349] E. Wagner, *"Mufâẖara"*, **The Encyclopaedia of Islam**, (edit. C. E. Bosworth, E. van Donzel vd.), Leiden, E. J. Brill, 1993b, c.VII, s.309.
[350] Sirâcu'd-Dîn Muhammed, **el-Faẖr fî'ş-Şi'ri'l-'Arabî**, Beyrut, Dâru'r-Râtibi'l-Câmi'iyye, Bty., s.20.
[351] E. Wagner, 1993b, c.VII, s.309.
[352] el-Mufaḍḍal eḍ-Ḍabbî, Bty., s. 308-309.
[353] J. Huizinga, 1980, s.68.

2.2. HİCİV TÜRLERİ

Detaylı incelemeye tabi tutulduğunda, şiirlerin bir takım ayırt edici özelliklerle birbirinden ayrıldığı gözlemlenmektedir. Genellikle bu özelliklerden daha kapsayıcı olanlar, şiir türlerinin tasnifinde bir kıstas olarak kullanılmaktadır. Hicviyelerde ise şiirlerin tasnifi, genellikle yöneltildikleri kişilerin hüviyeti ve mahiyetine göre düzenlenmektedir. Bu niteliklere dayanarak, hiciv türü kendi içerisinde birkaç bölüm altında incelenmektedir.

Hiciv şairlerinin hedef aldıkları kesimler, zamana ve duruma göre değişiklik arz etmektedir. Dolayısı ile hicvin türlerine göre tasnifinin zaman ve eğilimlere göre farklılık arz edeceği aşikârdır. Ancak bu türlerin dönemler içerisinde tasnifi için genel kabul görmüş bir şema olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu durum, özellikle hakkında en az malumata sahip olduğumuz ve sanatların başlangıçlarını anlamamız için büyük önem arz eden Câhiliyye Dönemi için geçerlidir. Ortaçağ tenkitçilerinin de hiciv şiirlerinin manaları üzerine konuşması ve bazı manaları diğerlerine yeğlemelerine dayanarak, Câhiliyye Döneminde tek bir hiciv türü olmadığını söylemek mümkündür. Ancak günümüze ulaşmayı başaran sınırlı sayıdaki şiir verisinin, hicivlerin tasnifi için güvenilir ve geçerli bir kaynak sağlamadığını ileri sürenler de mevcuttur[354].

Arapların methiye nazmına büyük önem verdiği, kahramanlarını ve ileri gelenlerini pek çok üstünlükle övmeye meraklı olduğu bilinmektedir. Bu tür, yalnız Arap dünyasında değil, diğer dünya edebiyatlarında da en çok ürün verilen şiir alanlarındandır[355]. Fakat Câhiliyye Dönemi Araplarının, erdemleri yüceltmekteki azimlerine nazaran, rezillikleri kınama hususunda daha gayretsiz olduğu görülmektedir. Câhiliyye şiirinin en iyi örneklerini arz eden mu‘allaḳa şiirlerine baktığımız zaman, daha çok faẖr, gazel, vasıf, şarap ve benzeri

---

[354] Ġâzî Ṭuleymât, ‘İrfân el-Eşḳar, 1432/2011, s.222

[355] Sirâcu’d-Dîn Muhammed, **el-Medîḥ fî’ş-Şi‘ri’l-‘Arabî**, Beyrut, Dâru’r-Râtibi’l-Câmi‘îyye, Bty., s.6.

şiirlerle dolu olduğu görülmektedir. Ancak hiciv alanında pek az kısım mevcuttur ki, onlar da tam manada olgunluğa ulaşmamıştır[356].

Ancak bilimsel bir inceleme, bu türlerin tespitini gerektirdiğinden araştırmacılar kendi görüşlerine göre muhtelif tasnif teknikleri benimsemiştir. Ġâzî Ṭuleymât ve ‘İrfân el-Eşḳar’a göre Câhiliyye Dönemi hicvi dört bölüm altında mütalaa edilmelidir. Bunlar: tüm kabileyi yeren ‘Kabile hicvi’ *(el-Hicâ’u’l-Ḳabelî)*, bireyin namus, soy, davranış ve vücut özelliklerini hedef alan ‘Kişi hicvi’ *(el-Hicâ’u’ş-Şaẖṣî)*, ‘Düşmanlara yanıt’ *(er-Redd ‘Alâ’l-H̱uṣûm)*, ve ‘Rezilliklerin eleştirisi’ *(Naḳdu’r-Reẕâil)*’dir[357]. Sâmî ed-Dehhân bahsi geçen ilk iki bölüme, kişinin kabilesi, tabi olduğu yönetim veya siyasî görüşlerini hedef alan ‘Siyâsî hiciv’i de ilave eder. Ayrıca kişinin inancı, dini ve mezhebini hedef alan ‘Dinî hiciv’ ile toplum ahlakını, sınıflarının vaziyetlerini ve yozlaşmasını yeren ‘Toplumsal hiciv’i de hiciv türleri arasında zikreder. Bu tasnifin nispeten kısıtlı olduğunu, lakin klasik Arap edebiyatında karşımıza çıkan hicviyelerin ana hatlarını içine almak için kâfi geleceğini belirtir[358].

2.2.1. Kişi Hicvi

Sebra b. ‘Amr el-Faḳ‘asî, Câhiliyye Döneminde Ḍamra b. Ḍamra en-Nehşelî’yi hicvetmiştir. Onun bu kasidesi, İslam öncesinde söylenmiş kişi hicivleri için güzel bir örnektir. Ḍamra hicvedilmesinin öncesinde, Sebra’yı deve sürülerinin çokluğu sebebiyle kınamıştır. Sebra’nın kendisini savunma ihtiyacı hissettiği anlaşılmaktadır. Bu yüzden hicviyesini Ḍamra’nın ithamlarına yanıt niteliği arz edecek şekilde kurgulamaya özen göstermiştir:

"أَتَنْسى دِفَاعِي عَنْكَ إِذْ أَنْتَ مُسْلَمٌ　　　وَقَدْ سَالَ مِن ذُلٍ عَلَيْكَ قُرَاقِرُ

ونِسْوَتُكُمْ فِي الرَّوْعِ بادٍ وجُوهُهَا　　　يُخَلْنَ إماءً والإماءُ حَرَائِرُ

أَعَيَّرْتَنَا أَلْبَانَهَا ولُحومَهَا　　　وَذَلِكَ عَارٌ يَابْن رَيْطَة ظَاهِرُ

---

356 Ġâzî Ṭuleymât, ‘İrfân el-Eşḳar, 1432/2011, s.222-223.
357 Ġâzî Ṭuleymât, ‘İrfân el-Eşḳar, 1432/2011, s.222-223.
358 Sâmî ed-Dehhân, Bty. s.10.

نُحَابِي بِهَا أَكْفَاءَنَا ونُهِينُهَا   وَنَشْرَبُ فِي أَثْمَانِهَا ونُقَامِرُ"

“Yardımsız kaldığın zaman, seni koruduğumu unutuyor musun? Ḳurâkir (adlı nehir yatağı), senin üzerine zillet olarak akmıştı.

Korku içerisinde kadınlarınızın yüzleri ortaya çıkmıştı. Cariye sanıldılar, cariyeler de hür kadınlardı.”

“(Sürülerimizin) sütünü ve etini mi kınadın? (Sürü sahibi olmakta, etlerinden ve sütlerinden yararlanmakta kötü bir şey yok!) İbn Reyṭa! Bu (yapmış olduğun iş) apaçık bir ayıp!

(Bu sürüler sayesinde) bize denk olanlara ihsanlarda bulunuyor, (misafirlerimizi kolaylıkla) ağırlıyoruz. (Onu satarak elde ettiğimiz) kazançla (harcamamızı yapıp şarap satın alarak) içiyoruz. (Bu parayla meyser) kumarı oynuyoruz. (Böylelikle zor zamanlar gelip çattığında, onu fakirlere ve zayıflara bölüştürmüş oluyoruz)[359].”

Sebra’nin hicviyesine bakıldığında, kasidesinin, her biri farklı bir amaca hizmet eden muhtelif bölümlerden oluştuğu görülmektedir. Şair ilk beytini hedef aldığı kişinin zayıflığının anlatılmasına ayırmıştır. Bu beyit, yergisinin kişi hicvi kısmını oluşturmaktadır ve aşırı derecede kısa tutulmuştur. Şair girişte Ḍamra’ya *“sen” (ente)* diye hitap ederek, bahsedeceği rezilliği sadece ona hasretmeyi amaçlamaktadır. Düşman saldırısının tam ortasında kaldığı sırada, Ḍamra’ya yardım etmek gayesiyle imdadına koştuğunu anlatmaktadır. Bunu anlatmasının nedeni ise gösterdiği nankörlüğü yüzüne vurmaktır.

İkinci beyte geçildiği zaman, şairin bir anlığına kişi hicvinden sıyrıldığı görülmektedir. Nitekim şair bu beyte *“kadınlarınız” (nisvetukum)* ifadesiyle giriş yapmaktadır. Bu bakımdan Sebra, döneminin pek çok hiciv şairinin takip ettiği metoda bağlı kalmış, hicvedilen kişinin kabilesini de yermeyi ihmal etmemiştir. Bunun için kabilenin en zayıf olduğu anı hatırlatmakta ve kadınlarının düştüğü korkunç durumu betimlemektedir. Kasidenin ilk beytinde Ḍamra’nın şiddet anında gösterdiği yetersizliği onun

[359] Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. el-Ḥasen el-Merzûḳî, 1424 /2003, c.I-II, s.173-175.

kabilesine de atfetmeyi istemesi, hedef ve anlatım değiştirmesinin ardındaki nedendir. İkinci beyti dönemin kültürüne aşina olmadan anlamak bir hayli güçtür. Anlatımına bakıldığında şairin kısmen kapalılık sağlamaya çalıştığı görülmektedir. Bu kapalılığın amacı, kabile kadınlarının baskın esnasında neler yaşamış olabileceklerinin dinleyicinin hayal gücüne bırakılmasıdır. Baskın yapan grubun, kabile kadınları üzerine hücuma geçtiği, şiirden açıkça anlaşılmaktadır. Kadınların yüzlerinin meydana çıkmasının anlatılması bir hayli ilginçtir. İslam öncesinde hür kadınların tesettüre girdiği, cariyelerinse başlarını ve yüzlerini örtmediği bilinmektedir. Hiciv şairinin bu kurgusunun nedeni, yerilen kişinin ve kabilesinin küçük düşürülmesidir. Nitekim kabile erkekleri etkisiz hale getirilmiş, çatışmanın şiddetiyle kadınlarının başörtüsü bir şekilde açılmıştır. Dönemin Arapların için kadınlarının böyle bir felaketle karşılaşmaları, kabile üyeleri adına yerilecek bir durumdur. Câhiliyye Döneminde benzer temaların işlendiği görülmektedir. Teym kabilesinden ‘Avf b. ‘Aṭiyye (İbnu’l-Ḫari‘)’nin, kabile gençlerinin düşmana yaptıkları baskını anlattığı bir kasidesinde, Sebra’ninkine benzer bir anlatım bulunabilir. Şair burada bembeyaz kesilen kadınların kaçışını ve örtülerinin açılışını betimlemektedir[360].

Hicviyesinde Sebra’nin tam olarak neyi kastettiği yoruma açıktır. Kadınların bu eyleminin doğru şekilde idrak edilebilmesi için, öncelikle Arapların esir alma politikaları ve kadına bakış açıları tam olarak anlaşılmalıdır. Câhiliyye Araplarının geleneklerine göre, özgür bir kadının esir alınması, kadının ailesinin onurunu zedeleyecek bir durumdur. Dönemin anlayışına göre, cariyelerin hâricindeki bütün kabile kadınlarının hür olması tabii bir gerekliliktir. Cariyelerin esir alınması, zaten söz konusu dahi olmamaktadır. Çünkü Arapların önceliği hür kadınların esir alınmasıdır. Bu eğilimin ardındaki neden, esir alınandan doğacak olan çocuğun mahiyetiyle doğrudan ilişkilidir. Köle kadınlardan doğacak olan çocuklar asil bir kana sahip olamayacaktır. Hür kadınlardan doğacak olan çocuklar ise, tutsaktan doğacak olmalarına rağmen damarlarında asil bir kan taşıyacaklardır. Dolayısıyla Arapların amacı, yağmalamalarda hür kadınların esir edilmesidir[361].

---

[360] el-Mufaḍḍal eḍ-Ḍabbî, Bty., s. s.327.
[361] Bichr Farès, 1932, s.79-80.

Bu bilgiler ışığında Sebra'nin hicviyesine tekrar baktığımızda, durum daha iyi anlaşılabilmektedir. Muhtemelen bozguna uğrayan kadınlar, esir alınmamak için cariye oldukları izlenimini vermeye çalışmış, bu amaç doğrultusunda peçelerini kendi istekleriyle çıkarmıştır. Kabilenin elinde bulunan cariyelerse geride başıboş şekilde terk edildiği için *"cariyeler de hür kadınlardır."* veya yağmacılar cariyeleri ayırt edemez hale geldiğinden, onları hür kadınlarla karıştırmaktadır. Elbette savaştan kaçarken kadınların başörtülerinin kaçışın temposuyla kendiliğinden açılmış olması da olasılık dâhilindedir. Ancak bu ihtimal çok daha düşüktür.

Şair üçüncü beyte geçtiğinde, Ḍamra'nın kabilesiyle ilgilenmeyi bırakmakta ve onu kişisel olarak hicvetmeye ve ayıplamaya tekrar dönmektedir. Ḍamra'ya sürülerini kınayıp kınamadığını özellikle sormaktadır. *Tecahül-i ârif*e kişi hicivlerinde oldukça sık rastlanmaktadır. Sebra bu beytinde hicvettiği kişiyi azarlamayı da (*taḳrî*') ihmal etmemektedir. Bu işlemi tamamlayan şair, artık kendisine yöneltilen ithamlara yanıt vermeye başlayabilecektir[362].

İslam öncesinde birbiriyle çatışan iki kişi, aralarındaki sorunu çözmek için *munâfere*lerde karşı karşıya gelebilmektedir. Elbette hasımlar arasında cereyan eden bu tür rekabetler, kişi hicvinin filizlenerek gelişebilmesi için en ideal ortamı çok geçmeden şekillendirmeye başlayacaktır. Sonucu hakemlerin kişisel takdirine bağlı olan bu organizasyonlarda adam kayırma ve haksızlık kaçınılmaz bir durumdur. Kendi hakları ihlal edildiğinde veya savundukları taraf haksızlığa uğradığında, şairler buna sebebiyet veren kişileri hicvetmekten geri kalmayacaklardır.

Abbâd b. Enf el-Kelb eṣ-Ṣaydâvî ve Ma'bed b. Naḍle b. el-Faḳ'asî arasında böyle bir *munâfere* gerçekleşmiştir. Hakem olarak Ḍamra b. Ḍamra tayin edilmiştir. Ancak Ḍamra, 'Abbâd'dan rüşvet olarak yüz deve alır ve kararının onun lehine olduğunu açıklar. Böylece Ḍamra'nın adı İslam'dan önce rüşvet alan ilk kişi olarak tarihe geçecektir[363]. Bu olayının ardından Sebra b. 'Amr el-Faḳ'asî, Ḍamra'nın

---

[362] Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. el-Ḥasen el-Merzûḳî, 1424/2003, c.I-II, s.173-175.
[363] Muhammed eṭ-Ṭâhir İbn 'Âşûr, 1984, c.II, s.191-192.; Georg Wilhelm Freytag, 1861, s.184.

hâkimliğini eleştirdiği bir hicviye nazmeder ve kasidesine Ḍamra'ya seslenerek başlar:

"يا ضمرُ كيفَ حكمتَ أمُّك هابلٌ   والحُكْمُ مَسئول به المتعمَّدُ

أحفِظتَ عهدًا أم رَعيت أمانةً   أم هل سمعتَ بمثلها لا يُنشدُ"

"Ḍamra! Nasıl hüküm verdin? Anan oğulsuz kala! Kasti hükümden hesap sorulur.

Ahdini mi tuttun yoksa vekillik mi gözettin? Yoksa bunun gibisinin nazmedilmediğini mi işittin?[364]"

Bir kabile üyesinin, kabilesi aleyhine iş yapması veya kabilenin ortak düşüncesine karşı hareket etmesi, Câhiliyye Döneminde işlenebilecek en büyük suçtur. Bu tarz vakalar, kişi hicivlerinin söylenebilmesi için idealdir. Zira hedef alınan taraf yalnızca tek bir kişiden müteşekkildir. Yerilen üyenin emri altında farklı kişilerin bulunması, bu durumda herhangi bir değişikliğe genellikle neden olmayacaktır. Sonuç itibarıyla onlar sadece liderlerinin buyrukları altında hareket eden kimselerdir ve muhtemelen kendilerine hicvedilecek kadar önem verilmemektedir. el-A'şâ, Ẕû Ḳâr savaşı patlak verdiği sırada, kabilesine aykırı hareket ederek Pers hükümdarının safında yer alacağını düşündüğü Ḳays b. Mes'ûd'u hicvetmektedir:

"أَقَيْسَ بْنَ مَسْعُودِ بْنِ قَيْسِ بْنِ خَالِدٍ   وَأَنْتَ اِمْرُؤٌ تَرْجُو شَبَابَكَ وَائِلُ

أَطَورَيْنِ فِي عَامٍ غَزَاةٌ وَرِحْلَةٌ   أَلَا لَيْتَ قَيْساً غَرَّقَتْهُ القَوَابِلُ"

"Hey! Ḳays b. Mes'ûd b. Hâlid! (Benû) Vâ'il'in gençliğini arzuladığı bir adamsın sen!

Tek bir yılın içerisinde savaşla çekip gitme bir araya mı geliyor? (Bizi bir yıl içerisinde iki kez mi hayal kırıklığına uğratıyor?) Keşke ebeler onu (doğduğu zaman) boğup atsalardı[365]."

---

[364] Ebû Osmân 'Amr b. Baḥr el-Câḥiẓ, 1384/1965, c.I, s.319.

İslam öncesinde Arap dünyası hayli kargaşa içerisindedir. Şartlar gereği insanların en önemli ihtiyacı, koruması altına girdiklerinde kendisine güvenebilecekleri, yiğitliğinden asla şüphe etmeyecekleri bir hamidir. Dolayısıyla kişi hicivlerinde, yerilen bireylerin en sık itham edildikleri özellikler; ahde vefasızlık, acizlik ve koruma altına alınmış kişinin *(câr)* gözetilememesidir. Bu bakımdan kişi hicviyle kabile hicvi birbirlerine oldukça benzerlik arz etmektedir.

Ebû S̲umâme b. ‘Ârim eḍ-Ḍabbî’nin Muḥriz adında birisini alaycı bir şekilde hicvetmesi, bu duruma güzel bir örnek teşkil etmektedir. Muḥriz’in kendisini rezil durumlara düşmekten koruyamayan birisi olduğu, şair tarafından özellikle anlatılmaktadır. Bunun amacı, kendisini dahi savunamazken, kendisine sığınanları korumasının mümkün olamayacağının ispat edilmesi olabilir. Bu bağlamda şair, Muḥriz’in evine sığınanların etlerinin yenileceğini kinayeli şekilde ima etmektedir. Şairin bu ifadesiyle ne kastetmek istediği tam olarak anlaşılamamaktadır. İslam öncesinde ve İslam’ın ilk yıllarında yamyamlığın hicvedilmesi, şaşırtıcı derecede sık rastlanılan bir temadır. Muhtemelen Muḥriz’in konuklarını korumakta aciz kalacağı, dolayısıyla kendisine sığınanların baskıncılar tarafından katledileceği, mallarının yağmalanacağı, hatta belki etlerinin dahi yenileceğini anlatılmaktadır. Beyitte Muḥriz’in kendisine sığınan kişileri yemek üzere gözüne kestireceği de anlatılmak isteniyor olabilir; fakat bunun hemen öncesinde Muḥriz’in acizliğinden söz ediliyor olması, bu ihtimalin hayli zayıf olduğuna delalet etmektedir:

"قُلْتُ لِمُحْرِزٍ لَمَّا الْتَقَيْنَا   تَنَكَّبْ لَا يُقَطِّرْكَ الزِّحَامُ

أَتَسْأَلُنِي السَّوِيَّةَ وَسْطَ زَيْدٍ   أَلَا إِنَّ السَّوِيَّةَ أَن تُضَامُوا

فَجَارُكَ عند بَيْتِكَ لَحْمُ ظَبْيٍ   وجَارِي عِنْدَ بَيْتِي لا يُرَامُ"

“Karşılaştığımız zaman Muḥzir’e şöyle söyledim: “Var git! Kalabalık seni (ayakları altına alarak) bir tarafa atmadan.”

---

365 Meymûn b. Ḳays el-A‘şâ, Bty., s.183.; Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr eṭ-Ṭaberî, **Târîḫu’ṭ-Ṭaberî**, (thk. Muhammed Ebû’l-Faḍl İbrahim), 2. Bs., Kâhire, Dâru’l-Ma‘ârif, Bty., c.II, s.212.

Zeyd kabilesinin arasında eşitlik mi soruyorsun? Eşitlik hakkınızın yenmesinden başka bir şey değil!

Komşun (câr) geyik eti gibidir senin evinde. Hâlbuki benim komşuma kimse tamah edemez benim hanemde[366]*."*

Kişi hicviyelerinde, şairler bazen hedef aldıkları bireylerin yanında ikinci bir kişiyi de hicvedebilmektedir. Bunun nedeni, yergicinin karşı tarafın ittifakından yahut dostluğundan rahatsız olmasıdır. Hatta bazı Arap şairlerinin, bu türden kasidelerde, Hz. Peygamberi dahi ikinci kişi olarak hicvetme cüretini gösterdiği bilinmektedir. Bu hususta İslam tarihinin bize aktardığı en meşhur örnek, Ka'b b. Zuheyr'in İslam'ı kabulünden evvel, kendisinden önce Müslüman olan erkek kardeşi Buceyr'i hicvettiği kasidesidir. Ka'b'ın bu kasideyi esasen kardeşini kınamak amacıyla nazmettiği açıktır. Ne var ki hicviyesinde Hz. Peygamberi yerme gafletine düştüğü gözlemlenmektedir. Ka'b şiirinde Hz. Peygamberi yalnızca dolaylı yoldan eleştirmektedir. Kullandığı ifadeler incelendiğinde, aşırı söylemlerden kaçınmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Hatta Hz. Peygamberden bahsederken onun için *"el-Me'mun"* lakabını kullanmaktadır. Bu lakabın Hz. Peygambere, güvenirliliği ve doğru sözlülüğü nedeniyle verildiği malumdur. Bir hicviye açısından, bu durumun son derece ilginç bir yaklaşım olduğu aşikârdır. Ka'b b. Zuheyr'in söz konusu hicviyesi şu şekildedir[367]:

"أَلا أَبْلِغَا عَنِّي بُجَيْراً رِسالَةً   فَهَلْ لَكَ فِيمَا قُلْت ويْحك هَل لَكا

فَبَيِّنْ لَنَا إِنْ كُنْتَ لَسْتَ بِفَاعِلٍ   عَلَى أَيِّ شَيْءٍ غَيْرِ ذَلِكَ دَلَّكَا

على خُلُقٍ لم أَلْفَ يومًا أبًا له   عَلَيْهِ وما تُلْفى عليه أبا لَكا

فَإِنْ أَنْتَ لَمْ تَفْعَلْ فَلَسْتُ بآسِفٍ   وَلَا قَائِلٍ إِمَّا عَثَرْتَ: لَعًا لَكا

سَقَاكَ بِهَا الْمَأْمُونُ كَأْسًا رَوِيَّةً   فَأَنْهَلَكَ الْمَأْمُونُ مِنْهَا وَعَلَّكا"

---

[366] Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. el-Ḥasen el-Merzûḳî, 1424 /2003, c.I-II, s.412-414.
[367] İbn Hişâm, 1410/1990, c.IV, s.143-146.

"Kim benden Buceyr'e bir mesaj ulaştırır? Bu (şahadet kelimesini) nasıl söylersin? Nasıl? Yazıklar olsun sana!

(Büyük bir günah) işleyecek değilsen, bize açıklasana! Nasıl olur da o sana rehberlik eder?

…(Seni öyle bir dine yönlendiriyor ki) ne ben onun babasının bunu takip ettiğini görüyorum ne de sen kendi babanın bunu takip ettiğini görürsün!

Şayet (benim dediğimi) yapmazsan, ne tökezlediğinde üzüleceğim ne de "Bir şey olmamıştır umarım" diyeceğim.

el-Me'mûn (yani güvenilir Muhammed), sana susuzluk giderici bir bardakla su verdi. Sonra yeniden doldurup sana (tekraren) su verdi[368]."

Buceyr kardeşinin bu hicviyesini haber aldığında, kasideyi Hz. Peygambere bildirmiştir. Hz. Muhammed'in kasideyi dinlerken kendisinden *"el-Me'mûn"* şeklinde bahsedildiğini duyduğunda, şunları söylediği rivayet edilmektedir: "صَدَقَ وإنّه لَكَذُوبٌ، أَنَا الْمَأْمُونُ" *"Yalancı olmasına rağmen doğru söylemiş. (Çünkü) ben el-Me'mûn'um (yani güvenilir bir kişiyim.)"* Ka'b'ın Buceyr'e atalarının İslam dini üzerine olmadığını hatırlattığı bölümü duyduğundaysa, Hz. Peygamberin şunları söylediği rivayet edilmektedir: "أجل، لَمْ يَلْفَ عَلَيْه أبَاه وَ لَا أُمه" *"Evet, ne babası ne de annesi bunu (yani İslam'ı) bulmuştu."* Hz. Peygamberin Ka'b'ın etkisiz hale getirilmesi için talimat vermesinin ardından, Buceyr, kardeşini İslam'a dönmesi hususunda uyarmak için bir mesaj göndermiştir. Bu kapsamda, kardeşine Hz. Peygamberin daha önce etkisiz hale getirdiği İslam düşmanı yergicilerin akıbetlerini hatırlatmış ve Hz. Muhammed'in tövbe edenleri öldürmediğini bildirmiştir. Ka'b bunu haber alınca yaptıklarından pişman olarak İslam'ı kabul etmiş ve Hz. Peygamberi övdüğü *Ḳaṣîdetu'l-Burde (Bânet Su'âd)* adlı meşhur methiyesini nazmetmiştir[369].

---

[368] İbn Hişâm, a.g.e., c.IV, s.144.
[369] İbn Hişâm, a.g.e., c.IV, s.143-146.

2.2.2. Kabile Hicvi

İslam öncesinde kabile anlaşmazlıkları, pek çok kanlı savaşa sebebiyet vermiştir. Kabile üyelerinin akşam toplantılarında bir araya gelerek anlattıkları ve sözel şekilde sonraki kuşaklara nakledilen savaş anlatıları, zamanla Eyyâmu'l-'Arab'a[370] evrilmiştir. Bu rivayetler, yazıya geçirilene dek tüm kabilenin ortak mülkiyetinde kalmayı sürdürmüştür. Anlatıların tarihî güvenirliğine şüpheyle yaklaşılmalıysa da[371], bu savaş tarihleri göstermektedir ki, Câhiliyye Döneminde dahi savaşlar yalnızca kılıç ve kas gücüyle harp meydanlarında vuku bulmamıştır. Belki de Muharip tarafların asker sayısının az olması dolayısıyla, büyük bir mağlubiyetin kabilenin geleceğini büyük tehlikeye atama olasılığını doğurmasından yahut hasım kabileyi en ağır surette itibarsızlaştırma gayesinden, bu taraflar fikri bir mücadeleye de girişmişlerdir.

Araplar arasında askerî strateji ve politikanın fazla gelişmediği, ittifakların genellikle kabile asabiyetine dayandığı bu ilk çağ savaşlarında, fikrî çarpışmalar pek tabiidir ki, kabileler arasında dönemin en saygın sanatı kabul edilen ve Arap kabile sistemine en büyük katkıyı sağlama potansiyelini bünyesinde barındıran şiir geleneği üzerinden icra edilmiştir. Kabileler, şairlerin methiyelerini kendilerine kalkan ve zırh edindikleri gibi, hiciv şiirlerini de düşmanın en mahrem kabile değerlerini zedeleyecek kudrete sahip bir taarruz silahı olarak kullanmışlardır. Bu edebî hücum, kabilenin içinde beslediği en derin kin, düşmanlık, haset, nefret ve muhtelif olumsuz duyguları, muhalif kabileye aktarmaya kadir olan en müessir yoldur.

Şairler, bir kabileyi hedef aldıkları zaman, kabilenin küçüklüğünü ve zayıflığını bir aşağılama unsuru haline getirerek, yergisi tüm kabile mensuplarını kapsayıp rezil edecek şiirler nazmetmekteydiler. Bu amaçla, kabile şairlerinin ve hatiplerinin bayağılığına işaret etmekte, mağlubiyetlerini hatırlatmakta, alelade ataları olduğu için onları küçümsemekteydiler. Soysuzluktan kurtulmak için kabile şeflerinin

---

[370] **Eyyâmu'l-'Arab:** Arapların yaşadıkları savaşlar ve hadiselerdir. Câhiliyye Döneminde Eyyâmu'l-'Arab önemli bir tarihi ve edebi kaynaktır. Günümüze bu savaşlar esnasında söylenen nesir ve şiir rivayetleri ulaşmıştır. Mecdî Vehbe, Kâmil el-Muhendis, 1984, s.72.

[371] Abd Al-Aziz Duri, **The Rise of Historical Writing Among the Arabs**, (edit. Fred M. Donner), New Jersey, Princeton University Press, 1983, s.19.

kendilerine sahte nesepler inşa ettiğini iddia etmekte ve kadınlarının ahlaksız davranışlarından bahsederek, onları aşağılama gayesiyle tüm hünerlerini sergilemekteydiler. Hicvedilenin en aşağı ve iğrenç suçlarla kötülenmesini, hicviyenin başarısı için bir kıstas olarak değerlendirmekteydiler[372]. Öyle ki, bazı kabileler en korkunç, en iğrenç suçlarla dahi itham edilmiş, tüm kabile mensupları töhmet altında bırakılmıştır.

Örneğin; Benû Esed, yamyamlıkla, yani insan eti yemekle dahi itham edilmiştir. Ne var ki tüm kabilenin suçlanmasına sebebiyet veren olayın, esasında münferit bir vaka olduğu görülmektedir. Bu olay, Remle bint Fâid'in kocası ve erkek kardeşi Ebû Ereb tarafından yenilmesi hakkındadır. Suçlular bu işi kızgınlık ve kıskançlık nedeniyle yaptıklarını beyan etmiştir. Bu hadise üzerine İbn Dâra, onları hicivleri ile kınamıştır.

"و رَمْلَــــة كَانَــــت زَوْجَــــةً لِفَــــرِيقِكم   و أُخْــت فَريــقٍ، و هِــيَ مُخْزِيَــة الــذِكْر

أبَا أَرَبٍ كَيْــــــفَ الْقَرَابَــــــةُ بَيْــــــنَكم   وَ إِخْــوَانُكُمْ مِــنْ لَحْــمِ أَكْفَالِهَــا عُجــر"

"Remle sizlerden birisinin hanımıydı, sizlerden birinin de kız kardeşi. Ondan bahsetmek utanç verir.

Ebû Ereb! Sizin aranızda akrabalık nasıldır? Kardeşleriniz onun butlarının etinden semizlenmiş[373]."

Daha sonra hicve şu şekilde devam etmekte ve kabileye hitap etmektedir.

"عَــــدِمْتِ نِسَــــاءً بَعْــــدَ رَمْلَــــةِ فَائِــــدٍ   بَــــنِي فَقْعَــــسٍ تَأْتِــــيكُمْ بِأَمَــــانِ"

"Fâ'id'in Remle'siden sonra, size güven içerisinde gelen kadınlardan yoksun olmalısınız. Ey Benû Faḳ'as![374]"

---

[372] Charles Pellat, 1986, c.III, s.353

[373] Ebû Osman 'Amr b. Baḥr el-Câḥiẓ, **Kitâbu'l-Buḫelâ'**, (thk. Taha el-Ḥâcirî), Kâhire, Dâru'l-Me'ârif, 5.Bs., Bty., s. 236.

[374] Ebû Osman 'Amr b. Baḥr el-Câḥiẓ, a.g.e.

Vakanın doğruluğundan ziyade unutulmaması gereken, eski dönemlerde kabilenin tek bir ferdinin yaptığı olumsuz eylemin, genellikle tüm kabileye mal edildiği gerçeğidir. İyi bir fiilin tüm kabileye mal edilmesi şeklinde, bu durumun tam tersi surette gerçekleştiği de görülmektedir. Örneğin; Abdu’l-Ḳays hurma yedikleri için hicvedilmiş[375], Ḳureyşliler ise seḫîne adlı yemeği tükettikleri için yerilmiştir, hatta kabileye Seḫîne lakabı takılmıştır[376].

el-Muraḳḳışu’l-Ekber, aşağıdaki beyitlerinde bir Arap topluluğunu, ancak kötülük ve insan haklarını ihlal ederek yiyecek buldukları iddiasıyla şiddetli şekilde hicvetmiştir. Kıtlık zamanlarında aşağılıklarının ortaya çıktığını, verimli dönemlerde ise bolluğun onları azdırdığını ifade etmiştir.

"لَسْنَا كَأَقْوَامٍ مَطاعِمُهُمْ   كَسْبُ الخَنَا ونَهْكَةُ المحْرَمْ

إِنْ يُخْصِبُوا يَعْيَوْا بخَصْبهم   أَوْ يُجْدِبُوا فهُمْ بهِ أَلأَمْ

عامَ تَرَى الطَّيْرَ دَوَاخِلَ في   بُيُوتِ قَوْمٍ مَعَهُمْ تَرْتَمّْ"

“Biz, yiyecekleri fesat ve hak ihlali ile olan kavimler gibi değiliz.

Onlar bolluk içerisinde iken, bolluklarının hakkını vermezler yahut darlıkta insanların en zelilidirler.

(Kuraklık zamanında) kavmin evlerine giren kuşları onlarla yerken görürsün[377].”

İmru’u’l-Ḳays da kasidelerinde bazı kabilelere şiddetle saldırmıştır. Yerle bir edildiklerini, burunlarının kesildiğini söyleyerek onları aşağılamış, kadınlar için kullanılan kötü ifadeleri, kabilenin erkeklerine atfederek dönemin anlayışına göre en ağır şekilde yermiştir.

---

[375] Charles Pellat, **The Life and Works of Jāḥiẓ**, Berkeley-Los Angeles, University of California Press, 1969, s.198.

[376] Abdulkadir b. Ömer el-Baġdâdî, 1417/1997, c.VI, s.528.

[377] el-Muraḳḳış el-Ekber, el-Muḳakkış el-Aṣġar, **Divânu’l-Muraḳḳışeyn**, (thk. Kârîn Ṣâdır), Beyrut, Dâr Ṣâdır, 1998, s.70-71.

"أَلا قَبَّحَ اللهُ البَراجِمَ كُلَّهَا — وَجَدَّعَ يَرْبُوعاً وَعَفَّرَ دارِما

وَآثَرَ بِالمِلحاةِ آلَ مُجَاشِعٍ — رِقَابَ إِمَاءٍ يَقتَنَيْنَ المِفارِما

فَمَا قَاتَلُوا عَن رَبِّهِم وَرَبيبِهِمْ — وَلا آذَنُوا جاراً فَيَظعَنُ سالِما

وَلا فَعَلُوا فِعلَ العُوَيرِ بِجارِهِ — لَدَى بابِ هِنْد إِذ تَجَرَّدَ قائِما"

“Allah, el-Berâcim’in tümünü kahretsin, Yerbû‘'nun burnunu kessin ve Dârim’in burnunu toprağa sürtsün.

Mucâşi‘ ailesine azarı has kılsın! Avret yerlerini kıstıran cariyeler!

Efendilerini (Şuraḥbîl b. ‘Amr[378]) ve evlatlıklarını savunmadılar, komşu için çağrı yapmadılar, sağ salim gitsin.

Hind’in[379] kapısının yanında soyulmuş durduğunda, ‘Uveyr’in[380] komşusuna yaptığını yapmadılar.[381]”

2.2.3. Karşılık Hicvi

İslam öncesinde nazmedildiği iddia edilen ciddi hicivleşme örneklerinin, klasik şiir kaynaklarında mevcut olduğu görülmektedir. Hicivleşme kasidelerinin sayısı az değildir. Bu nedenle, rivayet edilen ilk ürünlerin tamamı olmasa dahi en azından bir kısmı mevsuk olmalıdır. Dolayısıyla pek çok hicivleşme geleneğinin, hatta gelişkin münakaşa türlerinin ilk nüvelerinin, Câhiliyye Döneminde aranması daha doğru olacaktır. Eski şairlerin bu hicivleşme prototipleri, Emevî Dönemiyle birlikte halefleri tarafından geliştirilerek, standartlaştırılmış *naḳîḍa* formları halinde halkın beğenisine sunulacak ve büyük revaç görecektir.

---

[378] **Şuraḥbîl b. ‘Amr:** Yevmu’l-Kilâb’da öldürülmüştür.
[379] **Hind:** İmru’u’l-Ḳays’ın kız kardeşidir.
[380] **‘Uveyr:** İbn Şicne kastedilmektedir. İmru’u’l-Ḳays’ı ve ahalisini babası Ḥucr’un öldürülmesinden sonra komşusu olarak korumuştur.
[381] İmru’u’l-Ḳays b. Ḥucr, 1425/2004, s.160.

İslam öncesi hicivleşme örnekleri, daha çok düşmana verilen karşılık şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Dönemin şartlarında şiirlerin nakledilmesi çok güç şartlar altında gerçekleştiğinden, kimi zaman birinci şairin başlangıç hicviyesi kaybolmuş, yalnızca ikinci şairin karşılık hicvi aktarılmıştır. Ayrıca şairler kendisine mensur şekilde yapılan ithamlara manzum hicivlerle karşılık verebilmektedir. Genellikle bu tür kasideler de karşılık hicvi olarak değerlendirilebilecekleri nitelikleri bünyelerinde barındırmaktadır. Nitekim bu hicviyelerde de rakibin ithamlarının çürütülmeye çalışıldığı, şairin kendisini savunmaya uğraştığı ve *naḳîḍa*lardan çok da farklı olmayan bir üslubun benimsendiği görülmektedir. Elbette her iki yergi aracının da manzum şekilde inşa edildiği örnekler, ardıl hicivleşme geleneklerinin gelişmesinde daha etkin bir rol üstlenecektir.

Klasik kaside geleneğinin öncülerinden olan İmru'u'l-Ḳays, muhtelif şairlerle girdiği münakaşa ve hicivleşmelerde de öncü rol üstlenmiştir. Babasının Benû Esed tarafından öldürülmesinin ardından şairin düşmanları çoğalmıştır. Hasımlıkları sebebiyle İmru'u'l-Ḳays'ın Ebû Ziyâd 'Abîd/'Ubeyd b. el-Ebraṣ b. 'Avf b. Cuşem el-Esedî ile amansız hicivleşmelere şahitlik eden *munâfere*lere katılmış olabileceği söylenmiş[382], ikisi arasında gerçekleştirilen *munâẓara* ve *munâḳaḍa*larının olduğu kaydedilmiştir[383].

Hicivleşmeler kişisel anlaşmazlıklar nedeniyle de meydana gelebilmektedir. Örneğin; Benû Ṭuheyye'den Subey' b. 'Avf b. Mâlik b. Ḥanzala ile İmru'u'l-Ḳays'ın arasında yakınlık olduğu söylenmiştir. Rivayete göre İmru'u'l-Ḳays kendisinden bir şey istemeye gelen Subey''i önemsememiş, ona hiçbir şey vermemiştir. Bunun üzerine Subey', İmru'u'l-Ḳays'ı hicvettiği bazı beyitler nazmetmiştir:

"إذا مـــــــا نَزَلْنَـــــــا دَار آلِ مُعَـــــــرِّزِ   بلَيْــــلٍ فــــلا يُخْلــــفْ عَلَيْهَــــا الغَمَــــامُ

مُعَـــــرِّزُ أبكَــــــارِ اللِّقَــــــاحِ إِذَا شَـــــتَا   وضَــــيفُكَ جَــــارُ البَيــــتِ لأيآ يَنَــــامُ"

---

382 'Ubeyd b. el-'Abraṣ, 1414/1994, s.9.
383 Hayreddîn ez-Ziriklî, 2002, c.IV, s.188.

“Muġarriz (deveyi sütten kesen) ailesinin yurduna konaklarsak gece vakti, bulutlar onlara ardını getirmesin.

Kış geldiği zaman, süt develerinin ilk doğanlarının süt sağımını kesen (Muġarriz). Evinin komşusu (câr) olan misafirin neredeyse açlıktan dolayı uyuyamaz[384]*.”*

İmru’u’l-Ḳays, Subey‘'e yanıt verirken onun tehditlerinin önünü kesmeye çalışmış, kendisinin böyle önemsiz birisiyle çatışmaya girmek için silahlarını kuşanmaya ihtiyacının olmadığını belirtmiş ve hasmını küçümseyerek yermiştir:

"أبْلِــــغْ سُـــبَيْعاً إنْ عَرَضْــــتَ رِسَـــالَةً   أنِّي كَهمِّـــــكَ إنْ عَشَــــوْتُ أُحـــــام

فاقْصُــــرْ إلَيْـــكَ مِـــنَ الوَعِيـــدِ فَـــإنَّني   مِمَّـــــا أُلَاقـــــي لا أَشُــــدُّ حِزَامـــــي"

“Subey‘'e bildir! Şayet bir haber yolladıysan, ben senin sandığın gibiyim. Zayıf görürsem bir tarafı tutarım.

Beni tehdit etmekten sakın. Çünkü ben (senin gibi birisiyle) karşılaştığımda (karşısında silahlarımı taşıyan) kemerimi bağlayıp (çarpışmaya) ihtiyaç duymam. (Zira sen o kadar önemli birisi değilsin.)[385]*”*

Câhiliyye Döneminin meşhur şairlerinden ‘Âmir b. eṭ-Ṭufeyl ile en-Nâbiġa eẕ-Ẕubyânî arasında da hicivleşme meydana gelmiştir. en-Nâbiġa eẕ-Ẕubyânî, kabilesiyle Benû Esed arasındaki ittifakı desteklemek için Zur‘a el-‘Âmirî’nin hicvine cevap vermiştir. Daha sonra ‘Âmir, *vâfir* bahrindeki aşağıdaki beyitlerle en-Nâbiġa’ya karşılık vermiştir. ‘Âmir hicviyesine Ziyâd’a kimin haber ulaştıracağını sorarak başlamaktadır. Ziyâd, en-Nâbiġa’nın gerçek adıdır:

"ألا مَـــــــنْ مُبْلِـــــــغٌ عَـــــــنّي زِياداً   غَـــــداةَ القَـــــاعِ إذْ أزِفَ الضِّــــرابُ

[384] İmru’u’l-Ḳays b. Ḥucr, 1425/2004, s.155.
[385] İmru’u’l-Ḳays b. Ḥucr, 1425/2004, s.158.

غَـــداةَ تَثُـــوبُ خَيــــلُ بَـــني كِـــلابٍ عَلَـــــى لَبّاتِهــــا عَلَـــــقٌ يُشــــابُ"

"Kim benden Ziyâd'a bir haber ulaştırır? Çarpışma vakti gelip çattığında, (birliklerin toplandığı) ovanın sabahında…

…Hani Benû Kilâb'ın atlarının, göğüslerinin üst kısımları kana bulaşmış şekilde döndüğü sabah[386]*."*

Benû Ẕubyân'ın şairleri, 'Amir b. eṭ-Ṭufeyl'in kasidesini haber aldıkları zaman, ona hicivle karşılık vermeyi planlarlar ve ne yapacaklarını kararlaştırmak için istişare ederler. en-Nâbiġa, kabilesinin şairlerine şöyle söyler: *"'Âmir'in cesareti ve şiir söyleme kabiliyeti var. Biz onlara karşı kazanmaya muktedir olamayız. Ancak bırakın ben ona karşılık vereyim. Onun kendisini küçültecek, babasını ve amcasını yücelteceğim. O, kendisini ikisinden de üstün görüyor. Ben de onu (gençlik) cehaletiyle kınayacağım*[387]*."* İstişarenin sonucunda en-Nâbiġa, 'Âmir'i arkadaşlarına anlattığı plan çerçevesinde hicveder:

"فــــإنْ يَــكُ عـــامِرٌ قـــد قـــالَ جَهْـــلاً فــــــإنّ مَظِنَّـــــةَ الجَهْـــــلِ الشَّــــبابُ

فكُــــــنْ كأَبِيــــــكَ، أو كـــــأبِي بَـــــراءٍ تُوافِقْـــــــكَ الحُكُومَـــــــةُ والصَّـــــــوابُ

ولا تَـــــــذْهَبْ. بحِلْمِـــــــكَ، طامِيَـــــاتٌ مِــــــنَ الخُــــــيَلاءِ ، لـــــيسَ لهُـــــنَّ بابُ

فَإنَّــــكَ ســــوفَ تَحْلُــــمُ ، أو تَنــــاهَى إذا مــــا شِــــبْتَ ، أو شــــابَ الغُــــرابُ

فــــإن تكُــــنِ الفَــــوارِسُ، يــــومَ حِسْــــيٍ أصـــــابُوا، مِـــــنْ لِقائِـــــكَ، مـــــا أَصـــــابُوا

فمــــا إنْ كــــانَ مِــــنْ نَسَــــبٍ بَعيــــدٍ ولكــــــنْ أَدْرَكُــــوكَ، وهُــــمْ غِضــــابُ

فَـــوارِسُ ، مِـــنْ مَنُولَـــةَ ، غـــيرُ مِيـــلٍ و مُـــــرةً ، فـــــوقَ جَمْعِهـــــمُ العُقَـــــابُ"

---

[386] 'Âmir b. eṭ-Ṭufeyl, 1399/1979, s.19.
[387] en-Nâbiġa eẕ-Ẕubyânî**,** Bty., s.109.

"'Âmir cehaletle konuşmuşsa şayet, cehaletin bekleneceği yer gençliktir, (etmeyiz hayret).

(Var sen) baban gibi ya da (amcan 'Âmir b. Mâlik b. Kilâb) Ebû Berâ' gibi ol da bilgelik ve doğruluk sana yoldaşlık etsin.

Kibirden oluşan kaynar dalgalar yumuşak başlılığını alıp götürmesin. (Nitekim) onların bir (çıkış) kapısı yoktur.

Bir gün yumuşak başlılığa erecek ya da (cehaletine) bir son vereceksin, (saçların) ağardığında ya da karakarga beyazlayınca.

(İki kabilenin çarpıştığı) Hisy gününde, atlılar seninle karşılaştıkları zaman, yapacaklarını yaptılar.

Kesinlikle uzak bir nesepten değildi; ancak onlar seni yakaladıklarında kızgın bir haldeydiler.

Menûle'den olma atlılar, onlar at üstünde yamuk durmazlar ve Murra'dan olanlar... Hepsinin üzerinde bulunmaktadır sancaklar[388]."

en-Nâbiġa'nın karşılık hicvinde alaycı bir üslup takip ettiği görülmektedir. Örneğin; karakargaların hiçbir zaman ağarmayacağına işaret ederek 'Âmir'in de asla akıllanmayacağına vurgu yapmıştır. Usta şairin hicviyesinde yakaladığı mizah seviyesi döneminin hicivlerinin üzerindedir. Rakibini yererken asla seviyeyi düşürmediği görülür. 'Âmir'in kibriyle dalga geçmesi, onu alaycılıkla babasından ve amcasından üstün tutması, boşboğazlıkla yermesi, hicvedilen kişinin küçük düşürülmesi için fazlasıyla kâfi gelmiştir. Nitekim en-Nâbiġa'nın hicivlerinde zekâsını kullandığı, hasmının en zayıf noktasını bulup yerdiği görülmektedir. Kendi gücünün farkında olan en-Nâbiġa, kendisine yöneltilen küfürlere dahi sövgüyle karşılık vermemiştir. Şaire nispet edilen bazı müstehcen beyitlerinse ona ait olmama ihtimali yüksektir[389].

---

[388] en-Nâbiġa eẕ-Ẕubyânî**,** Bty., s.109-110.

[389] Ahmed Ateş, *"an-Nâbiġa aḍ-Ḍubyânî: Hayatı ve Eseri Hakkında Araştırmalar, İkinci Kısım",* **Şarkiyat Mecmuası**, 1959, S.3, s.120.

İslam öncesindeki ve İslam'ın ilk yıllarındaki hicivleşmelerde edebin ve seviyenin gözetilmesi, yalnızca en-Nâbiğa'ya has bir durum değildir. Nitekim Arap edebiyatının ilk hiciv atışmaları yahut *naḳîḍa*ları incelemeye tabi tutulduğunda, şairlerin şiirlerinde riayet ettikleri ciddiyet ve resmiyet seviyesinin, dönemin hicivleşmelerinin en bariz karakteristiği olarak karşımıza çıktığını söylemek gayet mümkündür. Esasen şairlerin hicivleşmelerde aşırı laubaliliğe girmeme hususunda gösterdikleri yoğun dikkat, tek taraflı hicivlerde takip ettikleri metottan çok da farklı değildir. Câhiliyye ve Sadru'l-İslâm Döneminin en belirgin özelliklerinden birisi olan erkekliğin (*muruvve*) yüceltilmesi yönündeki anlayış, resmi seviyenin korunması noktasında muhtemelen en büyük rolü üstlenmiştir.

Anlayışlılık, olgunluk, yumuşak başlılık veya Arap geleneğindeki karşılığıyla *ḥilm,* şairlerin hasımlarıyla girdikleri hicivleşmelerde ciddiyetlerini korumalarını teşvik eden en önemli diğer unsurdur ve bu seviyenin sağlanmasında en az mertliğin yüceltilmesi kadar etkilidir. Nitekim Arapların nazarında ideal bir kabile reisinin sahip olması gereken en elzem hasletlerden birisi *ḥilm*dir ve yumuşak başlı davranışının onu nihai olarak arzuladığı iktidara ulaştıracağı öngörülmektedir[390]. *Ḥilm* kelimesinin *cehl* sözcüğüyle tezatlık arz etmesi[391], *Câhiliyye*'de yumuşak başlılığın ve ılımlılığın mutlak surette bulunmadığı düşüncesine kesinlikle sevk etmemelidir. Nitekim dönemin karşılık hicivlerine baktığımız zaman, kabile reislerinin türün gelişimine büyük katkılar sağladıkları ve genellikle sağduyuyu gözettikleri görülmektedir. Kabile liderlerinin, hicivlerinde akıl ve mantığı daima ön planda tuttukları ve pragmatist bir tutum izlemeye gayret ettikleri açıkça anlaşılmaktadır. Liderlerin düşmanlarına cevaben yazdıkları hicviyelerde, nahoş sözler kullanmamaları ve hakaret içerikli azarlama üsluplarından kaçınmaları, aynı zamanda bu hicviyelerin üstlendiği diplomatik yükümlülüklerin de bir gereğidir. Hicivci liderler tahripkâr kasideler nazmetmeleri halinde, sadece rakiplerinin düşmanlığını perçinleyeceklerinin bilincindedirler. Dolayısıyla hicviyelerde düşmanı resmi bir dil çerçevesinde ikaz etme yoluna gitmişlerdir. Rakibin caydırılması için takip ettikleri en yaygın hiciv stratejisi, düşmanın askeri

---

[390] Bichr Farès, 1932, s.55.
[391] Régis Blachère, **Histoire de la littérature arabe: Des origines à la fin du XVe siècle de J.-C**, Paris, Librairie d'Amérique et d'Orient Adrien Maisonneuve, 1952, s.36.

yaptırımlarla tehdit edilmesidir. Hicivlerinde takip ettiği akılcı politikalar, şiirle ilgilenen Câhiliyye Dönemi kabile liderlerinin, genel olarak prensipli ve pratik zekâlı kimseler olduklarını göstermektedir.

Aşağıda vereceğimiz hiciv örneği, bu çıkarımları desteklemek adına siyasi bir muhitten seçilmiştir. Karşılık hicvini nazmeden Râşid b. Şihâb el-Yeşkurî ve yerilen Ḳays b. Mes‘ûd b. Ḳays b. Hâlid eş-Şeybânî politik olarak aktif kişilerdir. Görüleceği üzere bu beyitlerde hakaretâmiz unsurlar ön plana çıkmamakta, uzlaşmacı bir dil kullanılmaktadır. Yerginin söylendiği sırada Bekr b. Vâ’il’in iki kolu arasında çekişme mevcuttur. Şeybân kabilesinin Ẕuhl koluna bağlı olan Ḳays b. Mes‘ûd kendi kabilesini, Râşid ise Yeşkur kabilesini temsil etmektedir. Görünüşe göre altıncı yüzyılın sonlarında ve yedinci yüzyılın başlarında yaşamış olan Râşid, kabilesinin hem şairi hem de lideridir[392]. Buna rağmen Râşid hakkında pek az şey bilinmektedir. Ḳays b. Mes‘ûd ise muhtemelen politik olarak daha aktif olması nedeniyle daha iyi tanınmaktadır. Onun siyasî hareketliliği, pek çok hiciv rivayetiyle iç içe geçmiş durumdadır

Arap şairlerine hamilik etmesi nedeniyle Laḫmî krallarının en meşhurları arasında yer alan ve aynı zamanda da el-Ḥîra’nın son kralı olan en-Nu‘mân Ebû Ḳâbûs, yaklaşık 605 senesinde fillerle ezilerek infaz edilmiş ve krallığına son verilmiştir[393]. Ortaya çıkan yeni şartlar sonucunda Laḫmî hükümdarları tarafından geçmişte sağlandığı gibi, Mezopotamya sınırındaki Araplar kontrol altında tutulamamış, kabile üyeleri Sevâd’ı yağmalamaya girişmiş, hatta önemli Pers merkezlerinde dahi korkuya neden olmuştur. II. Hüsrev (Pervîz), Arap kabilelerini kontrol edebilmek adına Ḳays b. Mes‘ûd’u Şaṭṭu’l-‘Arab üzerindeki el-Ubulle’nin sorumluluğuna tayin etmiştir. Elbette Sâsânî hükümdarının Ḳays’a sağladığı bu imtiyaz karşılıksız değildir. Nitekim bu bağışı, Bekr b. Vâ’il’in Sevâd’ı yağmalamayı bırakmasının temini şartıyla verilmiştir[394]. Ne var ki Ḳays’ın bu görevi üstendiği sırada pek çok hicivleşmeye sahne olacak olan Ẕû Ḳâr savaşı patlak verecektir. Savaşın öncesinde Ḳays’ın kabile içerisindeki rakipleri, onun Kisra ile yaptığı

[392] Fuat Sezgin, 1975, c.II, s.160-161.
[393] Armand Pierre Caussin de Perceval, **Essai sur l'histoire des Arabes avant l'Islamisme**, Paris, Firmin Didot, 1847, c.II, s.169.
[394] M. J. Kister, *“Al-Ḥîra: Some Notes on its Relations with Arabia”*, **The Arabs and Arabia on the Eve of Islam**, New York, Routledge, 2017, s.89.

antlaşmayı baltalamak amacıyla yağmalamalara devam etmiştir. Tüm bu olaylar neticesinde Hüsrev'in, Ḳays'ın Arapları kontrol etmedeki başarısızlığına öfkelendiği, bu yüzden savaştan önce onu hapishaneye attırdığı ve Ḳays'ın hayatını burada kaybettiği rivayet edilmiştir[395]. Ancak Râşid'in hicviyesinin tarihlendirilmesi için önem arz eden bu tutukluluğun farklı şekillerde gerçekleştiğini ve Ḳays'ın Pers ordusuna eşlik ettiğini gösteren deliller de mevcuttur.

eṭ-Ṭaberî Tarihine göre, en-Nu'mân'ın bıraktığı zırh ve malları Bekr b. Vâ'il'den almak isteyen Kisra emeline ulaşamayınca, onlarla harp etmek üzere aralarında Ḳays b. Mes'ûd'un da bulunduğu kuvvetlerin toplanmasını emretmiştir[396]. Bu rivayete göre Ḳays, Ẕû Ḳâr savaşında hazır bulunmuş, işler aleyhine dönünce de kaçmaya yeltenmiştir. Zira el-A'şâ'nın, Ḳays'ın Kisra'nın elinden kaçışını da anlattığı, övgü-hiciv muhtevalı bir kasidesi bunu kanıtlamaktadır:

"هُمُــــو ضَـــرَبُوا بِالحِنْــــوِ حِنْــــوِ قُرَاقِـــرٍ   مُقَدِّمَـــــةَ الْهَــــامَرْزِ حَــــتَّى تَوَلَّـــــتْ

وأَفْلــــتَهُمْ قَــــيْسٌ فَقُلْــــتُ لَعَلَّـــــهُ   يَبِــلُّ لَــئِنْ كَانَــتْ بِــهِ النَّعْــلُ زَلَّــتْ"

"Onlar, dönemeçte, Ḳurâḳir dönemecinde el-Hâmerz'in öncü kuvvetine arkasına dönüp de kaçıncaya kadar vurdular.

Ḳays (b. Mes'ûd) onlardan kaçtı. Dedim ki: Kayan ayakkabısı varsa belki gider[397]."

Dolayısıyla bu rivayete göre Ḳays savaş sonrasında Hüsrev tarafından hapsedilmiş olmalıdır. Nitekim el-İṣfehânî, Ḳays'ın hapisten nazmettiği bazı beyitleri kaydetmiş ve onun ölene kadar Kisra'nın hapsinde kaldığını belirtmiştir.[398] Dolayısıyla Ẕû Ḳâr savaşı sonrasında Ḳays'ın faaliyet imkânını yitirdiği göz önüne alındığında, Râşid'in hicviyesinin nazmedildiği zaman aralığı savaşın meydana gelmesinin öncesine tarihlendirilmelidir.

---

[395] Hayreddîn ez-Ziriklî, 2002, c.V., s.208.; Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.XXIV, s.36.

[396] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr eṭ-Ṭaberî, Bty., c.II, s.207.

[397] Meymûn b. Ḳays el-A'şâ, Bty., s.259-261.

[398] Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.XXIV, s.36,48.

Aşağıda alıntılayacağımız hicviyenin hâricinde, Râşid'in kabilesinin gençlerine seslendiği ve Ḳays'ı kınayarak hicvettiği bir kaside daha eḍ-Ḍabbî'nin antolojisinde yer almaktadır[399]. Ancak ikili arasındaki tartışmaya neyin sebep olduğu hususunda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Yine de Râşid'in kasidenin on birinci beytinde bahsettiği İbn Ṭaybe'nin zırhı, muhtemelen ikili aralarındaki tartışmanın nedenidir. Şair hicviyesinde Ḳays'ı azarlamakta ve adil davranması hususunda meydan okumaktadır. Geçmişte aralarında olan güzel komşuluğu hatırlatması, yerilende yakınlık hissi uyandırmaya çalışmasından kaynaklanmaktadır. Bu sayede hemen peşinden yapacağı kınamayı daha etkili kılmayı başarmıştır. Silahlarını teker teker saymaya girişmesinin nedeni, savaşmaları halinde rakibini alt edecek teçhizata sahip olduğunu iyice anlatmak istemesidir. Dolayısıyla şairin bu kısmı fazlasıyla uzattığı görülmektedir. Râşid'in Ḳays'ı 'Ukâẓ panayırında yeniden hicvetmekle tehdit etmesi, hiciv tetkiki açısından kasidenin en can alıcı kısmını teşkil etmektedir. Burada yergisinin Ḳays'ın kabilesini de kapsayacağını belirterek gözdağı vermesi hayli dikkat çekicidir. Râşid'in hazırlayacağı bu hicviyenin, pek çok şairin bir araya geleceği bir gölgelikte okunacağı anlaşılmaktadır:

"أَرِقْتُ فَلَمْ تَخْدَعْ بِعَيْنَيَّ خَدْعَةٌ   وَوَاللهِ مَا دَهْرِي بِعِشْقٍ ولا سَقَمْ

وَلَكِنَّ أَنْبَاء أَتَتْنِي عَنِ امْرِئٍ   وَمَا كَانَ زَادِي بِالْخَبِيثِ كَمَا زَعَمْ

وَلَكنَّنِي أُقْصِي ثِيَابِي مِنَ الخَنَا   وَبَعْضُهُمُ للغَدْرِ فِي ثَوْبِهِ دَسَمْ

فَمَهْلًا أَبَا الْخَنْسَاءِ لَا تَشْتُمُنَّنِي   فَتَقْرَعَ بَعْدَ الْيَوْمِ سِنَّكَ مِنْ نَدَمْ

وَلَا تُوعِدَنِّي إِنَّنِي إِنْ تُلَاقِنِي   مَعِي مَشْرَفِيٌّ فِي مَضَارِبِهِ قَضَمْ

وَنَبْلٌ قِرَانٌ كَالسُّيُورِ سَلَاجِمٌ   وَفَرْعٌ هَتُوفٌ لَا سَقِيٌّ وَلَا نَشَمْ

399 el-Mufaḍḍal eḍ-Ḍabbî, Bty., s.310.

وَمُطَّرِدُ الْكَعْبَيْنِ أَسْمَرُ عَاتِرٌ   وذَاتُ قَتِيرٍ فِي مَوَاصِلِهَا دَرَمْ

مُضَاعَفَةٌ جَدْلَاءُ أَوْ حُطَمِيَّةٌ   تُغَشِّي بَنَانَ الْمَرْءِ وَالْكَّفَّ وَالْقَدَمْ

لِعَادِيَّةٍ مِنَ السِّلَاحِ اَسْتَعَرْتُهَا   وَكَانَ بِكُمْ فَقْرٌ إِلَى الْغَدْرِ أَوْ عَدَمْ

وَكُنْتُ زَمَانًا جَارَ بَيْتٍ وَصَاحِبًا   وَلَكِنَّ قَيْسًا فِي مَسَامِعِهِ صَمَمْ

أَ قَيْسُ بْنَ مَسْعُودِ بْنِ قَيْسِ بْنِ خَالِدٍ   أَمُوفٍ بِأَدْرَاعِ ابْنِ طَيْبَةَ أَمْ تُذَمّْ

بِذَمٍّ يُغَشِّي الْمَرْءَ خِزْيًا وَرَهْطَهُ   لَدَى السَّرْحَةِ الْعَشَّاءِ فِي ظِلِّهَا الْأَدَمْ"

“(Uykusuz) geceledim; gözlerimi hiçbir şey aldatamadı. Allah’a yemin olsun, başıma gelen ne aşktan ne de hastalıktan idi.

Ne var ki bana bir adamdan gelen haberlerdendi. Yolluğum onun iddia ettiği gibi kötü değildi.

Ben elbisemi açık saçık konuşmalardan temiz tutuyorum. Hâlbuki onlardan bazılarının elbisesinde ihanetle ar kirliliği mevcuttur.

Ağır ol! Ebû’l-Ḫansâ’! Bana sövüp durma ki bugünden sonra, senin pişmanlıktan dişlerin kamaşmasın.

Beni tehdit etme! Şayet benimle karşılaşırsan, bende (uzun çarpılmaların şiddeti nedeniyle) vurduğu yerleri kıran Meşrafî kılıcı var…

… Ayrıca upuzun sırımlar gibi birbirine benzeyen oklar ve (nehir kenarında) su çeken bitkilerden veya (yay yapımı için daha güçsüz bir bitki olan) neşem’den değil, ağacın en üst kısmından alınan bir yay…

… ve boğumlarında titreşen bir mızrak, esmer, sert ve çivilerle işlenmiş bir zırh, bağlantı yerlerinde düzgün olan…

…Dokuması iki katlı, sıkı veya Ḥuṭame zanaatkârlığından; kaplar insanın parmak uçlarını, ayasını ve ayağını.

‘Âd zamanına dayanan silahlardan almaktayım bunları; sizde hıyanete ve yoksunluğa uzanan bir fakirlik vardı.

Bir zaman evin komşusuydum (câr) ve dostu; ama Ḳays’ın işitmesinde şimdi sağırlık var.

Ey Ḳays b. Mes‘ûd b. Ḳays b. Hâlid! İbn Ṭaybe’nin zırhlarında vefa gösterecek misin yoksa sövülecek misin?...

... Kişiyi ve topluluğunu kaplayan bir sövgüyle, gölgesinde deriden çadırlar kurulan, narin serḥa bitkisinin yanında[400]*.”*

Ẕû Ḳâr Savaşında Arap hicivleri, yalnızca Perslere ve Pers müttefiklerine yöneltilmemiş, aynı zamanda muharebe esnasında müttefik Arap kabileleri arasında çıkan küçük anlaşmazlıklarda da hicivleşmeler meydana gelmiştir. Örneğin; el-A‘şâ ve Benû’l-Ḥâris b. ‘Ubâd’ın sağırı (el-Aṣamm) Bukeyr’ın, Benû Şeybân’ı savaşta gösterdikleri yararlılık dolayısıyla hususi olarak methetmelerine el-Lehâzim öfkelenmiştir. Benû Ḳays’tan Ebû Kelbe bu nedenle her iki şairi de hicvetmiştir. Ebû Kelbe’nin şairlerin kabilelerini onlardan ayrı tutması dolayısıyla, hicivleşmenin ilk kısmı aynı zamanda kişi hicvi için de oldukça güzel bir örnek teşkil etmektedir:

"جُــــدِّعْتُمَا شَـــاعِرَيْ قَـــوْم أُولِي حَسَــــبٍ ... حُــــزَّتْ أَنُوفُهُمَــــا حَــــزًّا بِمِنْشَــــارِ

أَعْــــنِي الأَصَــــمَّ وأعْشَــــانَا إذاَ اجْتَمَعَــــا ... فــــلا اســــتعانا عَلَــــى سَمْــــعٍ بِإِبْصَــــارِ

لَــــوْلَا فَــــوارِسُ لا مِيــــلٌ ولا عُــــزلٌ ... مِــــنَ اللَّهَــــازِمِ مَــــا قــــاظوا بــــذِي قــــارِ

نَحْــــنُ أَتَيْنَــــاهُمْ مِــــنْ عِنْــــدِ أَشْمُلِهِــــم ... كَمَــــا تَلَــــبَّسُ وُرَّادٌ بِصُــــدَّارِ؟"

“Soyluluk sahibi bir kavimden olan siz iki şair! Uzvunuz kertile! Burunlarınız testere ile iyice kesile!

[400] el-Mufaḍḍal eḍ-Ḍabbî, Bty., s. 308-309.

'Sağırı' (el-Aṣamm) ve 'Zayıf Görüşlümüzü' (el-A'şâ) kastetmekteyim. Bir araya geldikleri vakit, görmeyle işitmeye yardım bulamazlar.

Silahsız ve savunmasız olmayan el-Lehâzim'den atlılar olmasaydı, onlar artık yazı Ẕû Ḳâr'da geçiremezlerdi.

Suya gidenlerin sudan dönenlerle karışmaları gibi, biz onlara onların sol cihetlerinden gelmiştik[401]*."*

el-A'şâ'nın, Ebû Kelbe'nin yergisi için nazmettiği karşılık hicvine gelindiğinde ise kaynaklar arasında oldukça farklı rivayetler olduğu görülmektedir. Hatta eṭ-Ṭaberî ile el-İṣfehânî'nin kaydettiği rivayetler birbirine taban tabana zıddır. *el-Eġânî*'de aktarıldığına göre, el-A'şâ'nın karşılık hicvi oldukça agresif bir dille ve hedef alınan kişinin mutlak surette tahkir edilmesi gayesi ile nazmedilmiştir. Şair, aynı kafiyeyi kullanarak *basîṭ* bahrinde şöyle söylemektedir:

"أبلـــغْ أبا كلْبـــةَ التَّميمِـــيَّ مألُكـــةً   فأَنْـــتَ مـــن مَعْشـــرٍ، واللهِ أَشْـــرارِ

شـــيبانُ تَـــدْفعُ عنـــك الحـــربَ آونـــةً   وأَنـــتَ تنـــبَح نـــبحَ الكَلْـــبِ في الغَـــارِ"

"Ebû Kelbe et-Temîmî'ye benden (bir mesaj) iletin! Vallahi, sen kötüler topluluğundansın.

Şeybân bazen senden savaşı savuşturuyor. Sen ise köpek havlayışıyla mağarada havlıyorsun[402]*."*

eṭ-Ṭaberî Tarihinde ise Ebû 'Amr b. el-'Alâ''nın söyledikleri kaynak gösterilmiştir. Belirtildiğine göre, Ebû Kelbe'nin hicvi el-A'şâ'nın kulağına geldiğinde, el-A'şâ': *"Doğru söylemiş"* diyerek özür dilemek maksadıyla hem kendisini hem de el-Aṣamm'ı hicvettiği şu beyitleri nazmetmiştir:

"مَـــتَى يُقْـــرَنْ أَصَـــمُّ بِحَبْـــلِ أَعْشَـــى   يَتِيهـــا فِي الضَّـــلَالِ وَفِي الخسَـــارِ

[401] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr eṭ-Ṭaberî, Bty., c.II, s.211-212.
[402] Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.XXIV, s.45.

فلَسْـــــتُ بِمُبْصِــــرٍ مَـــا قَـــدْ يَـــرَاهُ وَلَـــيْسَ بِسَــــامِعٍ أَبَـــدًا حِـــوَارِي"

“‘Sağır’ (el-Aṣamm), ‘Zayıf Görüşlü’ (el-A‘şâ)’nın ipi ile bağlandığı vakit, delalet ve ziyan içerisinde yollarını kaybederler.

Ben onun gördüklerini görecek değilim, o da katiyen benim konuşmamı duyacak değil[403]*.”*

2.2.4. Siyasî Hiciv

Bilindiği üzere İslam öncesinde, Araplar arasında devlet kültürü yeterince gelişmemiştir. Dolayısıyla İslam öncesinden günümüze ulaşan siyasî hiciv örnekleri, genellikle gelişkin ve bağımsız bir tür niteliği arz etmemektedir. Yine de siyasî hicvin ilk örnekleri olarak kabul edebileceğimiz bazı öncü çalışmalar bulunmaktadır. Dönemin siyasî yergicileri, çoğunlukla küçük kent devletlerinin hükümdarlarını veya kabile reislerini hedef almaktadır. Siyasî hicvin ilerleyen yıllardaki bağımsız karakteri, henüz tam manasıyla ortaya çıkamadığı için, bu yergilerin pek çoğu, “kişi hicivlerini” veya “kabile hicivlerini” anımsatmaktadır. Diğer bir deyişle, kabile ve/veya kişi hicviyle siyasî hicivlerin aşırı derecede iç içe geçmesi, bu yergilerin müstakil bir alt tür olarak yeterli gelişmeyi gösterebilmesine mani olmuştur. Çünkü kabile taassubu, politik görüşleri ve hizipleri yermeye yoğunlaşan, gerçek siyasî hicivlerin gelişmesinin önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Dolayısıyla kabile hicvini, siyasî hicivden ayırmak, esasen pek mümkün değildir.

Bölgede mevcudiyet göstermeye başlayan küçük devletler, kabile politikalarının üzerine çıkılması açısından, büyük bir başarı yakalayamamıştır. Devletleşme yolundaki toplumların, genellikle karşıt Arap kabilelerin şairleri tarafından tehdit ediliyor olması, bağımsız bir siyasî hiciv geleneğinin gelişmemiş olmasının başlıca nedenidir. Ancak bu dönemdeki siyasî hiciv örneklerinin de, yine bu minvaldeki anlaşmazlıklar sonucunda nazmedilen hicviyelerden meydana geldiği itiraf edilmelidir. Örneğin; Arap kabile üyelerinin, Laḫmîler gibi

[403] Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr eṭ-Ṭaberî, Bty., c.II, s. 212.

devletleşmiş toplumların yöneticilerini hedef aldığı kasideler, dönemin en seçkin siyasî hicivlerinden sayılabilir. Ṭarafe b. el-‘Abd’in, Laḫmî Hükümdarı ‘Amr b. Hind’i hedef aldığı beyitlerinde, politik hicivcilik son derece yoğundur[404].

Hicvin diğer türlerinde olduğu gibi, siyasî hicivlerde de en yaygın şekilde karşımıza çıkan tema, vefasızlığın veya sözünden cayanların yerilmesidir. Ṭay’ kabilesinin dağlarından olan Ece’’nin sakinleri arasında yer alan ‘Âriḳ eṭ-Ṭâ’î (Ḳays b. Cirve b. Seyf el-Ece’î) (ö. H.Ö.50/575)’nin Laḫmîleri hicvettiği beyitleri, bu durum için ideal bir örnek teşkil etmektedir. Bu kasidelerin, erken dönemin atlı şairlerinden olan, S̠urmule b. Şu‘âs̠ b. Abd Kus̠râ el-Ece’î’ye ait olduğu da söylenmektedir. Beyitlerin gerçek sahibi hangisi olursa olsun, söz konusu hicviye, *el-Ḥamâse*’de kendisine yer bulacak kadar dikkat çekicidir. ‘Âriḳ’in bu şiiri, el-Ḥîra Hükümdarı olan, ‘Amr b. Hind (‘Amr b. el-Munẕir b. Mâ’i’s-Semâ’ el-Laḫmî) (ö. H.Ö.45/578)’i hedef almaktadır[405]:

"وَاللهِ لَـوْ كَـانَ ابْـنُ جَفْنَـةَ جَـارَكم　　لَكَسَـا الوُجُـوهَ غَضَاضَـةً وهَـوَانَا

وسَلَاسِـلاً يُثْنَـيْنَ في أَعْنَـاقِكُمْ　　وإذَا لَقَطَّـعَ مِـنْكم الأَقْـرَانا

وَلَكَـانَ عَادَتُـهُ عَلَـى جارَاتِـهِ　　مِسْـكاً وَرَيْطـاً رادِعـاً وجِفَـاناً"

“Allah’a yemin olsun ki, şayet İbn Cefne komşunuzsa, yüzlerinize kusur ve adilik giydirir…

…ve sizin boyunlarınıza donatılmış zincirler; sizden lime lime ettiği zaman dişler.

404 Ṭarafe b. el-‘Abd, **Dîvânu Ṭarafe b. el-‘Abd: Şerḥu’l-A‘lem eş-Şentemerî**, (thk. Duriyye el-Ḫaṭîb ve Luṭfî eṣ-Ṣaḳḳâl), Beyrut-Bahreyn, Dâru’s̠-S̠eḳâfe ve’l-Funûn, el-Mu’essesetu’l-‘Arabiyye, 2000, s.108-110.; Ṭarafe b. el-‘Abd, **Dîvânu Ṭarafe b. el-‘Abd**, (haz. Mehdî Muhammed Nâṣiru’d-Dîn), 3.Bs., Beyrut, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1423/2002, s.38.

405 Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. Hasan el-Merzûḳî, 1424/2003, s.1011.

(Koruması altındaki) komşu kadınlara karşı, miskler, yumuşak kıyafetler, hoş kokulu gömlekler ve kaplar, âdetidir onun[406]*."*

el-'Ârik eṭ-Ṭâ'î'nin bu beyitlerindeki hiciv unsuru, esasen son derece ağır bir içeriğe sahiptir. Çünkü hicvin en vurucu kısmı, kabileyi himaye etmesi gereken hükümdarın, kabilenin kadınlarına karşı işlediği suçları ön plana çıkarmaktadır. Araplar arasında, koruma altındaki kişilere ihanet edilmesi, en büyük suçlardan sayılmaktadır. Ancak ihanet, buradaki gibi kadınlarla ilişkili olduğunda, vefasızlık çok daha büyük bir kabahate dönüşmektedir. Hiciv şairinin, 'Amr b. Hind'i, en ağır şekilde yermeyi göze aldığı görülmektedir. Zira hükümdarın vefasızlığının ifşa edilmesi pahasına, Ṭay' kabilesinin üyelerinin zelil duruma düşürüldüğü de, ister istemez anlatılmış olmaktadır. Bilindiği üzere, normalde herhangi bir kabilenin kadınlarının, esir edilmesi yahut aşağılanmaya maruz bırakılması, kabilenin erkekleri için yerilecek bir ayıba dönüştürülmektedir[407]. Ancak burada yergici, söz konusu hicviyesinin hükümdara vereceği zararın, kendilerine vereceği zarardan çok daha büyük olduğunun bilincindedir. Çünkü bölgenin politik tutumlarının manipüle edilmesi ile yerilen kişinin gelecekteki siyasî ilişkilerinin baltalanması, hicviyenin temel hedefi olarak belirlenmektedir.

Kısmen yanlışlıklar içermesi muhtemel olsa da, bu hicviyenin hangi gerekçelerle ortaya konduğunun anlatıldığı, aydınlatıcı bir rivayet bulunmaktadır. Anlatılanlara göre, 'Amr b. Hind, Ṭay' kabilesine saldırmayacağına dair, kabile üyeleriyle sözleşme yapmıştır. Ancak bu anlaşma, 'Amr tarafından haksız gerekçelerle ihlal edilecektir. Kayıtlara göre, Hükümdar, el-Yemâme'ye baskın düzenlemiş; ama istediği ganimeti elde edemeden geri dönmek zorunda kalmıştır. Birlikleri, Ṭay' kabilesinin yanına uğradığında, Zurâre b. 'Udus: *"Hünkârımız çok yaşa! Bu kabileden bir şey al!"* diyerek, 'Amr'ı anlaşmayı bozmaya davet etmiştir. 'Amr başlangıçta: *"Yazıklar olsun! Onların anlaşması var! Bunu çiğnememiz doğru olmaz!"* demiştir[408]. Ancak daha sonra Zurâre, anlaşmanın şartını hafifleterek: *"Öyle bile olsa, anlaşmayı onların tümü için (yani Ṭay' kabilesinin tüm kolları için) yazmadın."* demiştir. Kendi görüşünü kabul etmesi hususunda, 'Amr'ı sıkıştıran Zurâre'nin

---

[406] Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. Hasan el-Merzûḳî, 1424/2003, s.1011.
[407] el-Mufaḍḍal eḍ-Ḍabbî, Bty., s. s.327.
[408] Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. Hasan el-Merzûḳî, 1424/2003, s.1025.

uğraşlarının neticesinde, durum kabilenin kadınlarına ve sürülerine el konulmasıyla sonuçlanmıştır. Yaşanan haksızlığın akabinde, ‘Âriḳ eṭ-Ṭâ’î, son derece etkili olacak olan, sağlam bir hicviye nazmedecektir. Hatta şair bu hicviyesi vesilesiyle ünlenecek, şiirinde yer verdiği bir kullanım dolayısıyla, kendisine, *“kemiğin üzerindeki tüm eti sıyırarak yiyen”* manasındaki ‘*Âriḳ* lakabı takılacaktır:

"أَلَا حَيِّ قَبْلَ البَيْنِ مَنْ أَنْتَ عَاشِقُهْ وَمَنْ أَنْتَ مُشْتَاقٌ إِلَيْهِ وَشَائِقُهْ

ومَنْ لا تُوَاتِى دَارُهُ غَيْرَ فَيْنَةٍ ومَنْ أَنْتَ تَبْكِي كُلَّ يَوْمٍ تُفَارِقُهْ

فَإِنَّ نساءً غيرَ ما قال قَائِلٌ غَنِيمَةُ سَوْءٍ وَسْطَهُنَّ مَهَارِقُهْ

ولو نِيلَ فِي عَهْدٍ لنَا لَحْمُ أَرْنَبٍ وَفَيْنَا، وهذا العَهْدُ أَنت مُغَالِقُهْ

لَئِنْ لَمْ تُغَيِّرْ بَعْضَ مَا قد صَنَعْتُمُ لَأَنْتَحِيَنْ لِلعَظْمِ ذُو أَنا عَارِقُه"

“Hey! Uzaklıktan evvel selam ver sevdiğine, özlediğine ve sana hasret duyana...

...Yurduna bir an dışında yardım etmediğin kişiye, her gün peşinden ağladığına, ondan ayrılana…

Söyleyenin söylediği dışında, hiç şüphesiz ki kadınlar, yanlarında (resmi anlaşma) evrakları olduğu zaman, kötü bir ganimettir.

Şayet bizim ahdimizin altında, bir tavşanın bile etine göz dikilse, biz ona (karşı verdiğimiz söze) vefa gösteririz. Sense bu anlaşmayı bozmaktasın!

Şayet sen yapmış olduklarından bazısını değiştirmezsen, etlerinden ayırarak dişlemiş olduğum kemiğini kırıveririm[409]!”

[409] Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. Hasan el-Merzûḳî, a.g.e., s.1222-1225.

‘Ârik’in en önemli yergisinde yer alan bu beyitler, esasen tamamıyla İslam öncesi hiciv geleneğinin karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Şairin şiire, yerilen kişiyi yumuşatacak ve hatasından dönmesini sağlayacak, hafif bir girişle başladığı gözlemlenmektedir. Bu amaç doğrultusunda, ‘Amr, Ṭay’ kabilesiyle arasına husumet girmemesi için, ahdin yenilemesine ve sevgi bağlarının yeniden kuvvetlendirilmesine davet edilmektedir. Şair, bu yumuşak girişi vesilesiyle, ileride savuracağı açık tehditlerin anlayışla karşılanmasını ümit etmekte, hicviyesinde söylediklerini, yalnızca aralarındaki sevgi bağını güçlendirmek amacıyla dile getirdiği izlenimini uyandırmaya çalışmaktadır. Şairin bu rasyonel adımı, kabile liderlerinin sıkça başvurduğu metotları anımsatmaktadır[410]. İlerleyen beyitlerde, ‘Amr’ın gösterdiği ahde vefasızlık anlatılmakta ve Ṭay’ kabilesinin bu tür yerilesi eylemlerden uzak olduğu vurgulanmaktadır. Sona gelindiğinde ise, ‘Amr’ın yanlışından dönmemesi halinde, nelerle karşı karşıya kalacağı, tehditkâr bir dille anlatılmaktadır. Burada olduğu gibi, siyasî hicivlerde takip edilen metotlar, genellikle benzer bir yapıya sahiptir. Öte yandan şairler, asıl ustalıklarını, kelime seçimlerindeki özgünlükleriyle göstermeye çalışmaktadır.

‘Ârik’in hicviyeleri, ‘Amr b. Hind’e ulaştığında, Zurâra, ‘Amr’a: *“Hünkârımız çok yaşa! İntikam almakla ve itham etmekle, sizi tehdit ediyor!”* diyerek, ‘Amr’ı öfkelendirmeye çalışmıştır. Olayın soruşturulmasının ardından, ilk hicviyeye benzer, başka bir kasidenin söz konusu olduğu iddiası ortaya atılmıştır. Zira ‘Amr, S̱urmule b. Şu‘âs̱ el-Ece’î’ye: *“Amcaoğlun beni hicvederek tehdit mi ediyor?”* diye sorduğunda, S̱urmule cevaben: *“Allah’a yemin olsun ki, seni hicvetmedi; bilakis şunları söyledi”* demiş ve farklı bir kaside rivayet etmiştir:

"وَاللهِ لَـــوْ كـــانَ ابْـــنُ جَفْنَـــةَ جَـــارَكُم   مَـــــا إِنْ كَسَـــــاكُم غَضَّـــــةً وَهَـــــوَانَا

وَسَلاسِـــــــلاً يَبْـــــــرُقْنَ فِي أَعْنَـــــاقِكُمْ   وَإِذًا لَقَطَّـــــــعَ مِـــــــنْكُمُ الْأَقْـــــــرَانَا

وَلَكَـــــانَ عَادَتُـــــهُ عَلَـــــى جِيرَانِـــــه   ذَهَبـــــاً وَرَيْطـــــاً رَادِعـــــاً وجِفَـــــانَا"

---

[410] el-Mufaḍḍal eḍ-Ḍabbî, Bty., s. 308-309.

“Allah’a yemin olsun ki, şayet İbn Cefne komşunuzsa, yüzlerinize kusur ve adilik giydirmez…

…ve sizin boyunlarınıza donatılmış zincirler; sizden lime lime ettiği zaman dişler.

(Koruması altındaki erkek) komşularına karşı altınlar, yumuşak kıyafetler, hoş kokulu gömlekler ve kaplar, âdetidir onun[411]*.”*

Surmule’nin ‘Amr’a okuduğu bu şiirde, ilk kasidedeki bazı kelimelerin değiştirildiği ve böylelikle kasidenin hiciv formatından çıkartıldığı gözlemlenmektedir. Bu sefer İbn Cefne ile kastedilen, ‘Amr b. Hind değil, ‘Amr b. el-Ḥâris’tir. Muhtemelen Surmule burada, Hükümdarın eylemini diğer liderlerinkiyle kıyaslayarak, Hükümdarın yanlış yaptığını ispatlamaya çalışmaktadır. Surmule’nin asıl amacı, hükümdarın, amcaoğluna duyduğu kinin yok edilmesidir. Ne var ki Surmule’nin bu denemesi, başarıyla sonuçlanmayacaktır. ‘Amr’ın, ‘Âriḳ için: *“Onu muhakkak öldüreceğim.”* dediği kaydedilmektedir[412]. ‘Amr’ın sözleri ‘Âriḳ’e ulaştığında, şairin tehditlere boyun eğmeyerek, yeni bir hicviye nazmettiği görülmektedir:

"مَــــنْ مُبْلِـــغٌ عَمْـــرَو بْـــنَ هِنْـــدٍ رِسَـــالَةً   إِذَا اسْـــتَحْقَبَتْهَا العـــيسُ تُنْضَـــى مِـــنَ الْبُعْـــدِ

أَيُوعِـــــدُنِي والرَّمْـــــلُ بَيْـــــنِي وَبَيْنَـــــهُ   تَبَـــيَّنْ رُوَيْـــدًا مَـــا أُمَامَـــةُ مِـــنْ هِنْـــدِ

وَمِـــــن أَجَــــأٍ حَــــوْلِي رِعَـــانٌ كَأَنَّهَـــا   قَنَابِـــلُ خَيْـــلٍ مِـــنْ كُمِيْـــت وَمِـــنْ وَرْدِ

غَـــدَرْتَ بِأَمْـــرٍ كُنْـــتَ أَنْـــتَ اجتـــذبْتَنَا   إِلَيْـــهِ وَبِـــئسَ الشِّـــيمَةُ الْغَـــدْرُ بِالعَهْـــدِ

وَقَـــدْ يَتْـــرُكُ الغَـــدْرَ الفَـــتَى وطَعَامُـــهُ   إذا هُـــوَ أَمْسَـــى جُلُّـــةٌ مِـــنْ دَمِ الفَصْـــدِ"

---

[411] Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. Hasan el-Merzûḳî, 1424/2003, s.1011.
[412] Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. Hasan el-Merzûḳî, a.g.e., s.1011-1012.

"Kim 'Amr b. Hind'e bir mesaj ulaştırır? Onları heybeler ile taşıdığında, dişi develer uzaklık sebebiyle yorulurlar.

Benim ve onun arasında kumullar varken, beni tehdit mi ediyor? Yavaş bir şekilde iyice düşün! Ey Hind'den olma lider!

Benim etrafımda, kestane ve gül rengi atlardan oluşan birlikler gibi, Ece''den zirveler var.

Ahde vefasızlık ettin! Bizi ona çeken (yani davet eden) ise (yine) sendin. Ahde vefasızlık ne kötü bir huy!

Akşam yemeğinin tamamı çekilmiş kan olan, bir genç dahi vefasızlıktan geri durabilirdi[413]*."*

Görüldüğü üzere kaside, klasik hicviyelerin girişinde sıklıkla karşılaştığımız, *"Kim falancaya benden haber ulaştırır?"* şeklindeki klişeleşmiş kullanımla başlamaktadır. İkinci beyitte, *"Beni tehdit mi ediyor?"* sözleriyle, *tecahül-i ârif* sanatı kullanılmakta ve 'Amr'ın kudreti küçümsenmektedir. Bu kısımda, tamamen İslam öncesi hiciv geleneğine bağlı kalındığı gözlemlenmektedir. Ne var ki kasidenin ilerleyen beyitlerinde, daha özgün bir anlatıma rastlamak mümkündür. 'Âriḳ bu bağlamda, etrafındaki dağlar sebebiyle, kabilesinin yerleşkesinin korunaklı bir bölge olduğunu anlatmaktadır. Böylelikle şair, Laḫmî Hükümdarının, bahsi geçen coğrafi engelleri aşamayacağını, dolayısıyla kendisine herhangi bir zararının dokunmasının, söz konusu dahi olamayacağını, herkese açıkça duyurmaktadır. Esasen bu ve benzeri coğrafi avantajlar, imparatorları dahi hicvetmekten çekinmeyen Arap yergicilerinin en büyük güvencesidir. 'Âriḳ, dördüncü beyitte, Hükümdara kabilesi ile yaptığı anlaşmayı hatırlatarak, vefasızlığından yakınmaktadır. Bu anlaşmanın, ilk başta Hükümdarın kendisi tarafından talep edildiğinin vurgulaması, şairin kabilesinin, göründüğü kadar zayıf olmadığı izleniminin verilebilmesini amaçlamaktadır. Yergiselliğin ayarlanmasında büyük başarı sağlayan şairin, iş gövde gösterisine geldiğinde, bocaladığı gözlemlenmektedir. Çünkü 'Âriḳ'in, kendi kabilesinin gücü yerine, coğrafi avantajların ardına sığınması, ister istemez, kabilesinin yeterince güçlü olmadığı izlenimini uyandırmaktadır.

---

[413] Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. Hasan el-Merzûḳî, a.g.e., s.1024-1025.

İslam öncesine ait siyasî hiciv örnekleri, kabile ve kişi hicvinden pek çok öge içermektedir. Çünkü kabileler, dönemin en güçlü siyasî yapılanmalarını meydana getirmektedir. Kabile siyasetine yön veren isimlerse, çoğu zaman kabile liderlerinin arasından çıkmaktadır. Dolayısıyla erken dönem Arap siyasî yergiciliğinin paydaşlarını, Helenistik hicivcilikle kıyaslamak gerekirse, kabileler kent devletlerinin yerini tutarken, kabile reisleri de senatoya yahut tiranlara karşılık gelmektedir. Ancak bu yergiler, Arap kültürünün incelikleri dolayısıyla, çoğu zaman siyasî hicviyelerdense, kabile hicviyelerinin özelliklerini taşımaktadır. İslam'ın gelişiyle birlikte, bağımsız devletleşme deneyimi, Araplar tarafından, gerçek manada ilk kez tecrübe edilebilmiştir. Devlet yapılanması, İslam'ın ilk yıllarında yeterince benimsenemediğinden, kabilecilik anlayışından gereğince sıyrılmayı başarabilen siyasî hicviyeler, daha çok Râşid Halifeler Döneminde ortaya çıkabilecektir[414]. İslam'ın ilk yıllarındaki politik çekişmeler esnasında nazmedilen pek çok yergi kasidesi, siyasî eleştiridense, dinsel, bireysel ve soysal eleştiriye yoğunlaşmaktadır.

2.2.5. Eğitsel ve Yönlendirici Hiciv

Eğitsel ve yönlendirici hicivler, muhtemelen tasnif edilmesinin güçlüğü ve yergiselliğinin zayıflığı nedeniyle, klasik Arap hicvinin en çok göz ardı edilen türüdür. Bu türdeki şiir örneklerinin, çok farklı şekillerde nazmedilebiliyor olması dolayısıyla, türün kesin sınırlarının tespit edilmesi hayli meşakkatli bir uğraşa dönüşebilmektedir. Ayrıca bu konunun yergiselliğinin, erken dönem hicvinin başlıca türlerine nazaran oldukça farklı bir boyutta yer aldığını söylemek mümkündür. Hatta erken dönem Arap hicvinin alt dalları içerisinde, dış kültürlerin yergisel içeriklerini en fazla çağrıştıran tür budur. Nitekim eğitsel ve yönlendirici hicivlerde, toplum tarafından kınanan rezillikler, toplumun geneli veya belirli bir kısmı hedef alınarak yerilmektedir. Yine de bu türün yergiselliğinin, şiire hâkim olan ince ve edepli hava nedeniyle çoğu zaman çok zayıf kaldığı görülmektedir. Karşıdaki kişinin kötü özelliklerinden kurtarılması veya istendik yönde hareket etmesinin sağlanması amacını güden bu tür, yalnızca toplumun bireylerine doğru

---

[414] Ebû Ömer İbn 'Abdi'l-Berr, 1412/1992, c.III, s.829.

yolu göstermeye ve onlara yapıcı nasihatlerde bulunmaya odaklanmaktadır.

Elbette bu kasidelerin en dikkat çeken yönlerinden birisi, hikmet unsurunun şiire hâkim olduğudur. Şairler bu türdeki hicviyelerinde hayat tecrübelerini muhataplarına aktarmaya çalışmakta yahut toplum tarafından kabul görmüş erdemleri dinleyiciye hatırlatmayı denemektedir. Elbette bu rezilliklerin kınanması, işin yergisel boyutunu teşkil etmektedir. Örneğin; Ṭarafe b. el-ʻAbd'in hicviyesinde, amcaoğlunun zayıflamasına izin verenler yerilmekte, hikmetli bir üslupla amcaoğlu zayıflayan birisinin, kendisinin de zayıflayacağı anlatılmaktadır. Ayrıca aynı kasidenin içerisinde, art niyetli olmayan şakaları affetmeye yanaşmayan kişiler kınanmaktadır[415]. Zuheyr b. Ebî Sulmâ ise, insanların hakkını gasp eden kişiyi, ağzında çiğ eti geveleyen birisine benzeterek yermekte, bu durumu bir illet olarak değerlendirmektedir[416].

Hicvin bu türü, bazen belirli bir kişiyi hedef alan hicviyelerin içerisine yerleştirilmiş şekilde karşımıza çıksa da, eğitsel ve yönlendirici anlatıma geçilen kısımlarda, herhangi bir şahsın isminin verilmediği görülmektedir. Zira burada, bir öfke halinden ziyade, duygulardan nispeten bağımsız olan bir nasihat uğraşı söz konusu olmaktadır. Bu yüzden bahsi geçen hicivlerin hedef aldığı kişiler, esasen toplumun bütün üyeleridir. Kasidelerin mutlak yergisel unsurları tam manasıyla taşıyamaması ve şiirdeki felsefi derinlik, hikmet kasideleriyle bu minvaldeki yergilerin birbirinden ayırılamamasına yol açmaktadır. Elbette nasihat içerikli hiciv şiirlerinde öne çıkan isimler de, erken dönem hikmet şairlerinden başkası değildir. Zuheyr b. Ebî Sulmâ'nın *muʻallaḳa*sının son kısımlarında, tek bir kalıbın kullanılmasıyla, hangi davranışı sergileyen insanların yerilmeyi hak ettiğinin anlatıldığı muazzam bölüm, eğitsel ve yönlendirici hicivlerin en meşhur temsilcisidir:

"وَمَــــنْ لَمْ يُصَــــانِعْ فِي أُمُــــورٍ كَثِــــيرَةٍ   يُضَــــرَّسْ بِأَنْيَــــابٍ وَيُوْطَــــأْ بِمَنْسِــــمِ

---

415 Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Alî el-Ḫaṭîb et-Tebrîzî, **Şerḥu Dîvâni'l-Ḥamâse li-Ebî Temmâm**, (haz. Ġarîd eş-Şeyḫ), Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-ʻİlmiyye, 1421/2000, c.II, s.857-858.; Ṭarafe b. el-ʻAbd, 1423/2002, s.66-67.; Ṭarafe b. el-ʻAbd, 2000, s.89-92.

416 Zuheyr b. Ebî Sulmâ, 1426/2005, s.9-15; Zuheyr b. Ebî Sulmâ, 1363/1944, s.56-86.

وَمَنْ يَجْعَلِ الْمَعْرُوفَ مِنْ دُونِ عِرْضِهِ   يَفِرْهُ وَمَنْ لا يَتَّقِ الشَّتْمَ يُشْتَمِ

وَمَنْ يَكُ ذَا فَضْلٍ فَيَبْخَلْ بِفَضْلِهِ   عَلَى قَوْمِهِ يُسْتَغْنَ عَنْهُ وَيُذْمَمِ

وَمَنْ يُوفِ لا يُذْمَمْ وَمَنْ يُهْدَ قَلْبُهُ   إِلَى مُطْمَئِنِّ الْبِرِّ لا يَتَجَمْجَمِ

مَنْ هَابَ أَسْبَابَ الْمَنَايَا يَنَلْنَهُ   وَإِنْ يَرْقَ أَسْبَابَ السَّمَاءِ بِسُلَّمِ

وَمَنْ يَجْعَلِ الْمَعْرُوفَ فِي غَيْرِ أَهْلِهِ   يَكُنْ حَمْدُهُ ذَماً عَلَيْهِ وَيَنْدَمِ

وَمَنْ يَعْصِ أَطْرَافَ الزُّجَاجِ فَإِنَّهُ   يُطِيعُ العَوَالِي رُكِّبَتْ كُلَّ لَهْذَمِ

وَمَنْ لَمْ يَذُدْ عَنْ حَوْضِهِ بِسِلاحِهِ   يُهَدَّمْ وَمَنْ لا يَظْلِمْ النَّاسَ يُظْلَمِ

وَمَنْ يَغْتَرِبْ يَحْسَبْ عَدُواً صَدِيقَهُ   وَمَنْ لَمْ يُكَرِّمْ نَفْسَهُ لَمْ يُكَرَّمِ"

“Her kim pek çok işte insanlara karşı iyi muamelede bulunmazsa, köpek dişleriyle sağlamca ısırılır ve (hayvan) ayaklarının altında ezilir.

Her kim ırzını korumak için iyilik yaparsa, bu onu yükseltir. Her kim sövülmekten sakınmazsa, sövülür.

Her kim üstünlük sahibi olur ve bu üstünlüğüyle insanlara cimrilik ederse, kendisine artık ihtiyaç duyulmaz ve kınanır.

Her kim sözünü tutarsa, yerilmez. Kalbi iç huzuru veren iyiliğe doğru yönelmiş olan kişi, kem küm etmez.

Her kim (muhtemel) ölümün (kendisine isabet edeceği) sebeplerinden korkarsa, gökyüzünün katmanlarına bir merdivenle tırmansa bile, o (ölüm) yine de onu bulur.

Her kim ailesi dışındaki (layık olmayan) birisine iyilikte bulunursa, onların ona teşekkürü ona sövmeleriyle gerçekleşecektir ve o kişi pişman olacaktır.

Her kim mızrağın arka kısmında ki demir parçasına asi gelirse, mızrağın baş tarafına yerleştirilmiş olan uçlarına itaat eder.

Her kim (su kaynağı olan) havuzunu silahıyla korumazsa, (ocağı) yıkılır. Her kim insanlara zulmetmezse, zulme uğrar.

Her kim gurbete çıkarsa, hasmı arkadaş zanneder. Her kim kendine hürmet göstermezse, ona hürmet gösterilmez.[417]*.”*

Savaş kaçkınları, İslam öncesinin en büyük toplumsal sorunları arasında yer almaktadır. Nitekim can korkusuyla görev yerini terk eden herhangi bir asker, ordunun bütünlüğünü tehlikeye atmakta ve tüm kabilenin bozguna uğramasına sebebiyet verebilmektedir. Bu nedenle savaştan kaçma ihtimali olan erlerin caydırılmasına, zafer kazandıkları takdirde elde edecekleri ödüllere işaret edilmesine ve savaş kaçkınlarının yerilmesine dair şiirlerin sayısı azımsanmayacak miktardadır. Yezîd b. el-Mukessir b. Ḥanẓala b. S̲a‘lebe b. Seyyâr, savaştan kaçacak olanları firarlarından vazgeçirmek için, savaş kaçaklarını şu şekilde yermektedir:

"مَـــنْ فَــرَّ مِـــنْكُمْ فَــرَّ عَـــنْ حَرِيمِــهِ   وَ جَـــارِهِ ، وَ فَـــرَّ عَـــنْ نَدِيمِـــهِ"

“Sizin aranızdan her kim kaçarsa, mahremini ve (koruması altında olan) komşusunu terk etmiş olur ve dostundan kaçar[418]*.”*

Savaş kaçaklarının tehdit edilerek yerildiği şiirlerin en etkili örneklerinin, kadın şairler tarafından ortaya konduğu görülmektedir. Nitekim kadınların bu hususta yaptığı müdahaleler, savaşçıların erkeklik duygularını harekete geçirdiğinden çok daha etkili olabilmektedir. Örneğin; ‘İcl kabilesinden bir kadının, kabile erkeklerini savaşa teşvik etmek amacıyla aşağıdaki şiiri nazmettiği rivayet edilmektedir. Spontane şekilde kurgulanan bu dizelerin, *vaat-tehdit* unsurları (*va‘ad-va‘îd*)

[417] Zuheyr b. Ebî Sulmâ, 1426/2005, s.70.
[418] Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr eṭ-Ṭaberî, Bty., c.II, s.209.

üzerine yoğunlaştırılması sonucunda, hiciv unsurunun "varla yok arasında" bir boyuta kaydığı gözlemlenmektedir:

"إن تَهْزِموا نعانق ونفرشِ النَّمَارِقْ

أَوْ تَهْرُبوا نُفَارِقْ فراقَ غَيْر وَامِقْ"

"Eğer (düşmanı) yenilgiye uğratırsanız, (sizinle) kucaklaşır, (sizin için yaslanacağınız küçük) yastıklar döşeriz.

Yok şayet kaçarsanız, hiç şefkat göstermeyeceğimiz bir ayrılıkla (sizden) ayrılırız[419]."

Eğitsel ve yönlendirici hicvin bazı formlarında, hedef alınan isimsiz kişinin belirli bir zümreye mensup olabildiği görülmektedir. Örneğin; en önemli yağmacı şairlerden olan 'Urve b. el-Verd, geceleri sofraların kırıntılarından nasiplenmek için zenginlerin evine sığınan üşengeç yağmacıları hicvetmektedir. Nitekim şaire göre, bu yağmacıların zayıflığı, alçaklığı ve az bir miktar nevaleye rıza göstermesi yerilecek bir ayıptır. Elbette hicviyeye hâkim olan anlayış, şairin kişisel felsefesidir. 'Urve'nin, bu tarzdaki rezillikleri açıkça arkadaşlarının yüzüne vurmasının nedeni, genç yağmacıların alçaklık ve bencillik gibi ayıplardan uzaklaştırılmasını arzulamasından kaynaklanmaktadır:

"لَحَى اللَّهُ صُعْلُوكاً، إِذَا جَنَّ لَيْلُهُ مُصافِي المُشَاشِ، آلِفاً كُلَّ مَجْزِرِ

يَعُدّ الغِنَى مِنْ نَفْسِهِ، كُلَّ لَيْلَةٍ أَصابَ قِرَاها مِنْ صَدِيقٍ مُيَسِّرِ

يَنَامُ عِشَاءً ثُمَّ يُصْبِحُ ناعساً يَحُتُّ الحَصَى عن جَنْبِهِ المُتَعَفِّرِ

يُعِينُ نِساءَ الحيِّ، ما يَسْتَعِنَّهُ ويُمْسِي طليحاً كالبعيرِ المحسَّرِ"

---

[419] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr eṭ-Ṭaberî, Bty., c.II, s.208.

"Allah o yağmacıya lanet etsin! Gece karardığında, (kolay geçim elde etmek için), tutulan kemik başlarını ve tüm kesim yerlerini alışkanlık haline getirmiştir.

Her gece (işleri kendisi için kolaylaştıran) bir arkadaştan nasiplenmeyi, kendisindeki bir zenginlik sayar (ve bunun ötesinde yakınlarını umursamaz).

Akşamleyin uyur durur; sonra da uykulu bir şekilde sabaha çıkar. Toza toprağa bulanmış yan (böğründen) çakıl taşlarını silkeler.

Mahallenin kadınlarına, ondan yardım istedikleri hususta yardımcı olur. (Sonra da gider) zayıf düşmüş develer gibi yorgun bir şekilde geceler[420]."

Hikmet içerikli hiciv beyitleri geniş bir alanı kapsasa da, bu hicivlerin yergisel değerinin genellikle çok fazla olmadığı itiraf edilmelidir. Zira bazı örneklerde hiciv unsurları nispeten daha fazla yoğunluğa ulaşabiliyorken, bazı kasidelerde yergisel ögeler neredeyse tamamen görünmez hale gelebilmektedir. Dolayısıyla bu yergisel kısımların, hikmet başlığı altında değerlendirilmesi, -en azından Arap şiiri açısından- daha uygun görünmektedir. Öte yandan diğer milletlerin hicivciliğine bakıldığında, toplum eleştirisine yönelik eğitsel ve yönlendirici anlatımların, hiciv kapsamında değerlendirilebildiği anlaşılmaktadır. Örneğin; Eski Yunanda, Aristophanes, parayla tutulan yargıçları *Eşekarıları* (Σφῆκες/M.Ö 422) adlı komedisinde hicvetmektedir[421]. Bu ve benzeri pek çok yergisel ürün, bütün insanlık için anlamlı ve öğüt içerikli bir mesaj verdiğinden, kendisinden yaklaşık bin yıl sonra ortaya çıkacak olan Arap hicivciliğindeki benzeri söylemlerin temellerini atmaktadır. Ancak bu minvaldeki hiciv ögeleri, klasik Arap edebiyatı tarafından, hiçbir zaman tam manasıyla benimsenemeyecektir. Zira daha çok batı edebiyatının yergi gelenekleriyle bağdaşan "eğitsel ve yönlendirici hicivcilik" anlayışı, Arap yazınında "klasik Arap hicvi" denilince akla gelen yerleşik imajdan çok daha farklı unsurları çağrıştırmaktadır. Nitekim eski Araplar, bir yargıcı

---

[420] 'Urve b. el-Verd, 1418/1998, s.68.

[421] Aristophanes, **Eşekarıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunlar**, (çev. Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat), 7. Bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s.1-3.

hicvetmek istediğinde, Sebra b. ‘Amr el-Faḳ‘asî’nin yaptığı gibi, direkt olarak bizzat yerilmeyi hak eden yargıcı hedef almakta ve söz konusu ayıbını dolaysız ve veciz bir dille yüzüne çarpmaktadır[422].

[422] Ebû Osmân ‘Amr b. Baḥr el-Câḥiẓ, 1384/1965, c.I, s.319.

III. BÖLÜM

3.1. İSLAM ÖNCESİ ARAP HİCVİNİN ÖZELLİKLERİ

Arap kültüründe oldukça önemli bir yer tutan hiciv nazımı, erken dönem Arap edebiyatının en karakteristik türlerinden birisidir. Muhtemelen en eski şiirsel ürünler arasında, yergisel içerikli dizeler yer almaktadır. İslam öncesi hicviyeleri, genellikle şairlerin kişisel düşmanlarına veya kabilelerinin hasımlarına karşı, onların zayıf ve güçsüz gösterilmesi amacıyla nazmedilmektedir. İstenilen sonuca ulaşılması doğrultusunda, gerçek veya uydurma zayıflıkların yerilen tarafa atfedilmesi, İslam öncesi dönemin ilk hiciv örneklerinin eksenini oluşturmaktadır. Bu ilk ürünler, bazen müstakil bir yapıya sahip olsa da, türün en meşhur örnekleri, genellikle kalıplaşmış kaside yapısının içerisine yerleştirilmiş bir bölüm olarak karşımıza çıkmaktadır[423]. Örneğin; klasik kasidelerde, aşkın veya nostaljik anlatımların konu edildiği giriş bölümünün ardından hiciv kısmına geçilebilmektedir. Burada yerilen kişinin eleştirisi tamamlandığında, genellikle detaylı fahriye bölümleriyle kaside sonlandırılmaktadır. Elbette bu konuların sıralaması veya mahiyeti, kasideden kasideye bir hayli farklılık göstermektedir.

Dolayısıyla İslam öncesi dönemin şairlik geleneklerinin fazlasıyla standartlaştırılmış olması ve klasik kaside yapısının tematik açılardan iç içe geçme eğilimi nedeniyle, erken dönem Arap hicviyelerinde rastladığımız sanatsal ve düşünsel unsurlar, kaside şiirinin genel özelliklerini fazlasıyla çağrıştırmaktadır. Diğer bir deyişle, gazel, methiye, övünme ve mersiye gibi klasik Arap şiirinin temel türlerinde karşımıza çıkan pek çok özelliğin, hiciv türüne de yansımış olduğu, kolaylıkla fark edilebilmektedir. Zira eski Arap şairlerinin nazarında, şiir türleri arasında büyük bir ayrım yapılmadığı ve bütün bu konuların istenilen sonuçlara ulaşılması sürecinde işlevsel bir vasıta olarak kullanıldığı açıktır. İslam öncesi şiirin bütün konularına geniş bir

[423] Klaus Kreiser, 1974, s.118.

çerçeveden bakıldığında, özellikle hiciv, övünme, *ḥamâse* ve mersiye türlerinin, Arapların meşhur savaş günleri dolayısıyla sıkı bir irtibat içerisinde olduğu rahatlıkla görülmektedir. Nitekim şairler rekabetçi karşılaşmalarda, kendilerini ve neseplerini kasideleriyle korumakta, düşmanlarına keskin dilleriyle saldırmakta ve öldürülen liderlerinin veya yakınlarının yasını yine bütün bu şiirleri vasıtasıyla tutmaktadır. Özellikle el-A‘şâ, ‘Antara, el-Ḥâris̱ b. Ḥillize ve el-Muhelhil b. Rebî‘a'nın şiirlerinde, bu durum daha açık bir şekilde görülebilmektedir[424].

Öte yandan İslam öncesi Arap hicvi ile İslam sonrası Arap yergiciliği arasında, çok belirgin farklılıkların bulunmadığı görülmektedir. Elbette bu durumun ardında yatan etken, iki dönem arasındaki kapsamlı kültürel geçişin çok süratli yaşanmış olmasından ve *muḫaḍram* şairlerin pek çok açıdan *Câhiliyye* geleneklerine bağlı kalmayı tercih etmesinden kaynaklanmaktadır. Zamanın ruhu, ahlak anlayışı, medeniyet, din ve Câhiliyye'ye özgü diğer pek çok unsurun gün geçtikçe değişime uğramış olmasının, İslâmî şairlerin İslamiyet öncesinde sınırları belirlenmiş olan kurallara bağlı kalmasının önünde herhangi bir engel teşkil etmediği bilinmektedir[425]. Yine de özellikle İslam öncesi Arap hicvinin karakteristik özelliklerinin mümkün olan en kapsamlı şekilde sınıflandırılması, konunun daha iyi anlaşılması için zaruri bir hal almaktadır. Elbette bu ayırt edici noktaların tespit edilmesi sürecinde, bilhassa İslam öncesi Arap hicvi ile Sadru'l-İslâm hicivciliğinin farklılıkları üzerine durulması ve şiirin diğer türleri ile hicviyenin farklı yönlerinin vurgulanması, en doğru yaklaşım olacaktır. İslam öncesi Arap hicvinin ve hicivciliğinin temel özelliklerinin, şu şekilde maddelendirilmesi mümkündür:

1. İslam öncesi hiciv kasideleri, dönemin diğer şiir türlerine nazaran daha kısa kasideler halinde nazmedilebilmektedir. Bu dönemde yalnızca birkaç beyitten oluşan hicviyelerin mevcut olduğu görülmektedir[426]. Elbette kısa kıtalar halinde söylenen bu kasidelerde, hacimleri dolayısıyla genellikle yalnızca hiciv konusu işlenmektedir[427].

---

424 Ḥannâ el-Fâḫûrî, **el-Câmi‘ fî Târîḫi'l-Edebi'l-‘Arabî: el-Edebu'l-Ḳadîm**, Beyrut, Dâru'l-Cîl, 1986, s.121.
425 René Basset, **La Poésie Arabe Anté-Islamique**, Paris, Leroux, 1880, s.46-47.
426 İmru'u'l-Ḳays b. Ḥucr, 1425/2004, s.160.
427 Evs b. Ḥacer, 1400/1980, s.126.

2. Konular arası geçişkenlik (*istiṭrâd*), erken dönem hicviyelerinin yaygın özelliklerinden birisidir. Özellikle hicviyelerin *faḫr* türüyle fazlasıyla iç içe geçtiği görülmektedir. Övünme türünün ardından, hiciv konusuyla sıkça geçişkenlik içerisine giren diğer konular ise, *ḥamâse*, methiye, mersiye ve gazeldir.

3. Hicivcilik, kabile çıkarları açısından gösterdiği yararlılık ve işlevsellik dolayısıyla, şiir sanatının diğer türlerine nazaran, kabile desteğini daha fazla sağlamış olmalıdır.

4. Hiciv kasidelerinin yayılma hızı, Arap şiirinin diğer konularınınkine nazaran daha yüksektir. Bu durumun muhtemel nedeni, hicviyelerin kısa kıtalardan oluşabilmesinden ve kavgacı özü itibariyle insanların ilgisini daha çok cezbetmesinden kaynaklanmaktadır. Hicviyelerin, râvîlik faaliyetlerinin hayli meşakkatli olduğu dönemlerde dahi, devamlılığını sağlayacak olan hafızalarda kolaylıkla yer edinmeyi başardığı anlaşılmaktadır. Bu durumun nedeni, hiciv kasidelerinin kısa olmasından ve yoğun kabile desteğinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca İslam sonrasında da Arapların yergi şiirlerinin rivayeti hususunda hayli hırslı olduğu ve bu ürünlerden oldukça zevk aldığı bilinmektedir[428].

5. İslam öncesi dönemden itibaren, hicivciliğin şairlik açısından en tehlikeli uğraş olduğu görülmekte ve hicivciliği sebebiyle öldürülen şairlerin mevcudiyeti bilinmektedir[429].

6. İslam öncesinin pek çok hicviyesinde, sanatsallığın ustaca sağlanması hususundaki arzu, kendisini sayısız detayda belli etmektedir. Şairler hicviyelerini nesîb gibi ilgi çekici konularla süsleyerek yergilerini zenginleştirmeye çalışmaktadır. Bu çaba hicviyeyi salt yergi niteliğinden çıkararak daha sanatsal bir boyuta taşımaktadır.

7. İslam öncesinde hicvin estetik görünüşüne verilen önem, İslam sonrasına oranla daha fazladır. Muhtemelen bu durumun nedeni, İslam'ın gelişiyle birlikte hicvin çok daha ciddi konuları ele almaya başlamasından kaynaklanmaktadır.

---

428 Taha Huseyn, 2014, s.101.

429 'Â'id el-Ḳarnî, **Ḳaṣâ'id Ḳatelet Aṣḥâbehâ**, Riyad, Mektebetu'l-'Ubeykân, Bty., s.52.

8. İslam öncesinde hicvedilen kişinin yerilmesi için geçerli bir sebebe ihtiyaç duyulmakta, şairlerin sebepsiz yere insanları hicvetmekten kaçındığı görülmektedir. Hatta Zuheyr b. Ebî Sulmâ gibi usta şairlerin, yanlış gerekçelerle insanları hicvetmiş olmaları dolayısıyla, sonradan derin pişmanlıklar duyduğu bilinmektedir[430].

9. Hicivcinin masum ve temiz kalpli birisi olduğu, hatta yerilen insanlar tarafından zulme maruz bırakıldığı izlenimi, hicviyelere yoğun şekilde hâkimdir. Sadru'l-İslam dönemi hicviyelerinde ise, yerilen tarafın İslam'a, Hz. Peygambere ve Müslümanlara yaptığı haksızlıkların anlatılması, daha önemli bir yer tutmaktadır[431]. Mazlum duruma düşmenin, en büyük kabahatlerden sayıldığı Câhiliyye toplumunda, hicivcinin zulme uğradığını ifşa etmesi esasen istenmeyen bir durumdur. Ancak tabii olarak çoğu zaman hicviyelerin söyleniş nedeni, yerilen tarafın hicivciye rahatsızlık verecek bir şey yapmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu hicviyelerde ister istemez açık edilen acizliklerin, şairler tarafından hicve dâhil edilen tehdit unsuruyla kapatılmaya çalışıldığı görülmektedir[432].

10. İslam öncesi hicviyelerinde, yerilen taraf, katıksız kötülüğü temsil etmemektedir. Bilakis şairin karşısındaki kişinin, cahilane bir yanlışlık yaptığının düşünüldüğü izlenimine kapılmak mümkündür. Bunda dönemin yergilerinin genellikle basit nedenler sebebiyle nazmedilmiş olmasının rolü büyüktür. Sadru'l-İslam'da hicvedilen kişilerin ise, nispeten daha kötü olduğu izlenimi kasidelere hâkim olsa da, bu insanların yanlışlarından dönmeleri halinde kurtulacakları yönündeki anlayış[433], İslam öncesi hicivciliğinden çok da farklı değildir.

11. Hiciv şairlerinin hem İslam öncesinde hem de İslam sonrasında oldukça saygılı olduğu görülmektedir. Zira politik nezaket, erken dönem hicivciliği üzerinde daha etkilidir. Ayrıca önceki kuşaklar arasındaki düşmanlıklar, *Müslüman-Kâfir* kutuplaşmasıyla kıyaslanamayacak kadar önemsiz kaldığından, İslam öncesi hicviyeleri

---

430 Zuheyr b. Ebî Sulmâ, 1363/1944, s.56-86.; Zuheyr b. Ebî Sulmâ, 1426/2005, s.9-15.
431 Abdullah b. Revâḥa, 1401/1981, s.130-131.; Ka'b b. Mâlik el-Enṣârî, **Dîvânu Ka'b b. Mâlik el-Enṣârî: Dirâse ve Taḥḳîḳ**, (thk. Sâmî Mekkî el-'Ânî), Bağdat, Mektebetu'n-Nahḍa, 1386/1966, s.274-277.
432 el-Mufaḍḍal eḍ-Ḍabbî, Bty., s. 308-309.
433 İbn Hişâm, 1410/1990, c.II, s.296-297.

genellikle daha hürmetkâr olabilmektedir. Ancak bu durumun herhangi bir sonuca bağlanmasından önce, İslam öncesine ait aşırı hicviyelerin, ilerleyen yıllarda sansürlenmiş olabileceğinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

12. İslam öncesi hicviyelerinde, açık ve müstehcen sövgülere genellikle rastlanmamaktadır[434]. Ayrıca kişinin ırzına ve namusuna dil uzatılmaması hususunda, büyük bir hassasiyetin mevcut olduğu görülmektedir. Ancak bu durumun İslâmî Dönemde yaşanması muhtemel bir tasfiye işleminden kaynaklanıp kaynaklanmadığı şüphelidir. Yine de hiciv yarışına girişen şairlerin birbirlerinin kız kardeşlerini konu edindiği bazı durumlara rastlamak mümkündür[435]. Câhiliyye ve İslam'ın en meşhur hicivcilerinden olan el-Ḥuṭay'a'nın, insanların ırzlarını hedef aldığı bilinmektedir[436].

13. Bilindiği kadarıyla, yoğun bir ciddiyet, Câhiliyye toplumunun tüm katmanlarına hâkimdir. Şairlerin hicviyelerinde mizah unsurunu kullanmaktan kaçınmasının nedeni, muhtemelen kendi ciddiyetlerini zedelemekten endişe etmelerinden kaynaklanmaktadır. Ṭarafe b. el-'Abd gibi bazı şairlerin hiciv beyitlerinde ise, mizah unsuruna rastlanılması mümkündür[437].

14. Erken dönem hicviyelerinde ağdalı bir dilin kullanıldığı ve çok zengin bir kelime dağarcığından yararlanıldığı görülmektedir. Sadru'l-İslam Dönemi ile birlikte, hicviyelerin daha anlaşılır bir dille nazmedilmeye başladığı aşikârdır.

15. İslam öncesi hicviyelerinin büyük bir kinin etkisinde nazmedilmediğini ve uygun şartların sağlanması halinde, şairlerin yergilerinde hedef aldığı kişileri affetmeye hazır olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim hicvedilen kişinin, yerilen eylemini terk etmesi halinde, hicivcilerin uzlaşmaya hazır olduğuna dair işaretlere, pek çok

[434] Sâmî ed-Dehhân, Bty., s.46.
[435] Abdullah b. Revâḥa, 1401/1981, s.123.
[436] Bichr Farès, 1932, s.37.
[437] Evs b. Ḥacer, 1400/1980, s.43-45; Rudolf Geyer, 1892, s.38-44.

kasidede rastlanmaktadır. Bu geleneğin *muḫaḍram* şairler tarafından da büyük ölçüde devam ettirildiği görülmektedir[438].

16. İslam öncesindeki hicviyelerde, şairlerin hicvettikleri tarafa azami şekilde zarar vermemeye çalıştığı gözlemlenmektedir. Hicviyelerin şiddetinin büyük bir dikkatle planlandığı ve karşı tarafın öfkesini perçinleyecek söylemlerden kaçınıldığı görülmektedir. Genellikle bu hicviyelerin çabuk alevlenen bir öfkenin etkisinde yazılmadığı hissiyatı, bütünüyle kasidelere hâkimdir. Nitekim çoğu hicivde mümkün olan en rasyonel yol takip edilmektedir. Ölçülü hicviyelerin, hicvedilen tarafın, hicivciye istediğini vermesiyle sonuçlandığı yönünde rivayetler bulunmaktadır[439].

17. İslam öncesi hicviyelerinde, müttefikler, askerî zaferler ve sözlü münakaşalarda kazanılan galibiyetler, çok yoğun şekilde anlatılmaktadır[440]. Arap savaşlarının (*eyyâm*), bu kasidelerde kendisine geniş yer bulması, erken dönem hicivciliğinin en bariz özellikleri arasında yer almaktadır. Kabile ağırlığının yoğun şekilde hissedildiği bu noktaların, öfke, nefret, kin ve düşmanlıktan güç aldığı düşünülmektedir. Elbette övünme ve hamasete dair unsurlar, bu kısımlarda yoğunluğunu fazlasıyla arttırmaktadır[441].

18. Doğruluk ve gerçekçilik, İslam öncesi hicivciliğinin en bariz karakteristik özelliklerindendir. Nitekim özü itibariyle hiciv, vahşi doğanın çeşitli yönlerini hedef alan bir eleştiri mekanizmasıdır. Eski hicivciler, yergilerindeki iddia ve ithamlarında aşırıya kaçmamaya özen göstermekte, hicvettikleri kişiyi genellikle gerçekten sahip olduğu kötü özellikleriyle yermeye çalışmaktadır. Dolayısıyla erken dönem hicviyelerinde, yapay suçlamaların yerinin olmadığı görülmektedir[442].

19. Hicvin içerisinde yerilen kişinin meşhur ayıplarının anlatıldığı kısma geçildiğinde, daha açık ve daha anlaşılır bir dil

---

[438] Abdullah b. Revâḥa, 1401/1981, s.130-131.; İbn Hişâm, 1410/1990, c.II, s.296-297.
[439] Ḍayf, Şevḳî, Bty., c.I., s.197.
[440] en-Nâbiġa eẕ-Ẕubyânî, Bty., s.109-110.; Meymûn b. Ḳays b. Cendel el-A‘şâ el-Kebîr, 2010, c.I, s.203-222.
[441] Sâmî ed-Dehhân, Bty., s.57.
[442] Muhammed Muhammed Huseyn, Bty., s.32.

kullanıldığı (*taṣrîḥ*) görülmektedir. Ancak bu açıklık, İslam öncesinde, Sadru'l-İslam Dönemine kıyasla çok daha zayıftır[443].

20. Hicviyelerin nazmediliş nedenlerine dair küçük detaylara, kasidelerin içerisinde rastlamak nispeten mümkün olsa da, yerilen olayın nasıl cereyan ettiğinin detayları genellikle açıklanmamaktadır. Muhtemelen hiciv şairi, hicvettiği kişilerin toplum tarafından bilinmeyen ayıplarını yermeye odaklandığında veya tehdidin şiddetini hafifletmek istediğinde, kapalılığa başvurabilmektedir[444]. Esasen bu durum, usta bir hicivcilik kullanımı olarak görülebilecek niteliktedir. Nitekim dozajı iyi ayarlanan bir kapalılık, dinleyicilerin zihninde, yerilen olayların nasıl cereyan etmiş olabileceğinin düşünülmesine yol açmaktadır[445]. Böylelikle daha küçük kusurlar, dinleyicilerin zihninde daha büyük kabahatleri çağrıştırabilmektedir. Pek çok hiciv şiiri anlatısında yeterli verinin sağlanamamış olmasının veya bu verilerin birbirleriyle çelişmesinin yanı sıra, dönemin adetlerinin ve yaşanan olaylarının günümüz insanı tarafından yeterince kavranamayışının, bu şiirlerin anlaşılmasında bir takım ciddi güçlüklere sebebiyet verdiği de bir gerçektir. Diğer bir deyişle, İslam öncesi dönemin şartlarında kapalılık olarak görülmeyecek bazı kompozisyonlar, aradan geçen zamanın ve dilsel farklılaşmaların etkisiyle, kapalılık olarak görülebilmektedir.

21. İslam öncesinde çok temalı kasideler şeklinde söylenen hicviyelerde, ayıplar uzun uzadıya tasvir edilmemektedir. Genellikle hicvin doruk noktası yalnızca birkaç beyit sürmekte ve kasidenin geri kalan kısmında yerilen kişinin eleştirisine ılımlı bir seviyede devam edilmektedir.

22. İslam öncesinde hiciv şairliğinin, ilerleyen dönemlerdeki gibi profesyonel bir meslek haline getirilmemiş olduğu görülmektedir. Yine de İslam öncesinde de, çıkar karşılığı hicivcilik görevinin üstlenildiğine dair anlatılara rastlamak mümkündür[446]. Ancak hiciv sanatının, sonraki dönemlerdeki gibi gösteri malzemesine dönüştürülmesi söz konusu değildir. Nitekim insanların hiciv kasideleriyle eğlendirilerek oyalandığına dair iddialar, ancak Emevî Döneminde, Cerîr, el-Aḫṭal ve

[443] Ḥassân b. S̱âbit, 2006a, c.I, s.151.
[444] Zuheyr b. Ebî Sulmâ, 1426/2005, s.9-15; Zuheyr b. Ebî Sulmâ, 1363/1944, s.56-86.
[445] Meymûn b. Ḳays el-A'şâ, Bty., s.183.
[446] Abdulkadir b. Ömer el-Baġdâdî, 1418/1997, c.I, s.184.

el-Farazdaḳ gibi meşhur şairlerin hicivcilik sahasında yürüttüğü faaliyetlerle gündeme gelecektir[447].

23. İslam öncesinde hiciv nazmıyla uğraşan şairlerin, genellikle toplumun çoğunluğuna nazaran daha soylu, daha zengin ve daha güçlü olan zümrelerden geldiği anlaşılmaktadır[448]. Elbette el-Ḥuṭay'a gibi gayr-i meşru bir çocuk olarak doğan, eziklikle büyüyen ve toplum tarafından pek saygı göremeyen meşhur hicivciler de bilinmektedir[449]. Ancak erken dönem hiciv şairlerinin, çoğu zaman, saygı duyulan kişilerden çıkması, hatta bu isimlerin aralarında, kabile liderlerinin (*seyyid*) ve atlıların (*fâris*) bulunduğunun görülmesi tesadüfi değildir. Hicivdeki bu sınıflaşmanın, Sadru'l-İslâm Döneminde de etkisini sürdürdüğü bilinmektedir. Ancak Emevî Dönemiyle birlikte, farklı dinlere, alt sınıfa veya Arap olmayan unsurlara mensup olan şairlerin, hicivcilik alanında isimlerini duyurmayı başladığı gözden kaçmamaktadır. Muhtemelen bu durum, Arapların devletleşmesi sonucunda kabilelerin ve kabile liderlerinin rolünün değişmesiyle ilişkilidir. Nitekim bütün Arap halklarının yönetiminde hak iddia eden tek bir halifenin, bütün hasımlarını hicvedebilmesi yahut onların hicivlerine tek başına karşılık verebilecek kudrete sahip olması, artık mümkün olamamaktadır. Ayrıca ilerleyen dönemlerde gazel şiirlerinin git gide hicivden daha popüler hale gelmesinin de, hicvin avamlaşması sürecinde kendisine düşen rolü üstlendiği aşikârdır.

24. İslam öncesinde hicve hicivle karşılık verildiğine, yani temel bir hicivleşme geleneğine rastlamak mümkündür[450]. Ancak erken dönem hiciv karşılaşmalarının, genellikle Emevî Dönemindeki gibi düzenli olarak tekrarlayan hicivleşmelere dönüşemediği yahut uzun soluklu edebî yarışlara evrilemediği bilinmektedir. Yine de özellikle Yes̱rib'de, *naḳîḍa* türünün temellerini sağlamlaştıracak bir takım karşılaşmaların, ağırlığını arttırmaya başladığı gözden kaçmamaktadır[451]. Öte yandan, Sadru'l-İslam ve Emevî Dönemi *naḳâ'iḍ*ininin elde ettiği şöhrete, İslam öncesi naḳîḍalarının hiçbir zaman ulaşamamış olduğu itiraf edilmelidir.

---

[447] Ṣalâḥ 'Îd, **el-Ġazelu'l- 'Uẕrî: Ḥaḳiḳatu'ẓ-Ẓâḥira ve Ḫaṣâ'iṣu'l-Fenn**, Kâhire, Mektebu'l-Âdâb, 1993, s.25-27.
[448] Örneğin; Bkz.: Fuat Sezgin, 1975, c.II, s.292, 339.
[449] M. Faruk Toprak, 1996, c.V, S.3, s.43.
[450] İmru'u'l-Ḳays b. Ḥucr, 1425/2004, s.158.; en-Nâbiġa eẕ-Ẕubyânî**,** Bty., s.109-110.
[451] Abdullah b. Revâḥa, 1401/1981, s.8.; Sâmî Mekkî el-'Ânî, **Ka'b b. Mâlik el-Enṣârî: Şâ'iru'l-'Aḳîdeti'l-İslâmiyye**, 2. Bs., Şam, Dâru'l-Ḳalem, 1410/1990, s.96-97.

Muhtemelen bu durumun ardında yatan etken, hicivciliği profesyonel olarak icra eden halefleri kadar rahat hareket edebilme imkânı bulamamış olan erken dönem şairlerinin ciddiyetinden ve asrın eğilimlerinden kaynaklanmaktadır.

25. Erken dönem hicivcilerinin, ağız dalaşını körüklemek gibi bir arzularının olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü bu dönemin hicivleşmeleri, daha münferit ve daha kişisel bir boyutta kalmaktadır. Sadru'l-İslam Dönemi ile birlikte, hicivleşmelerin şiddetinin artması dolayısıyla, sözel tartışmaların aşırılaşma eğiliminin emareleri kendisini çok daha fazla hissettirmeye başlayacaktır. Farklı kesimlerle ittifaklar kurulması nedeniyle, karşıt tarafların kitlesel şekilde hareket etme mecburiyetinde kalmasının ve çarpışılan sınırların genişlemesinin, hicvin şiddetlenmesinde önemli bir rol üstlendiği anlaşılmaktadır.

26. İslam öncesi hicviyelerinde, çeşitli delillerle karşı tarafın susturulması uğraşının, İslâmî kasidelere nazaran çok daha zayıf bir unsur olarak kaldığı görülmektedir. Elbette İslâmî hicvin, dinî bir öğretinin savunulmasını ve İslam aleyhtarlarının iddialarının çürütülmesini amaçlaması, bu durum ardındaki başlıca etkendir. Cedel anlayışı doğrultusunda, hicviyelerin mantıksal kanıtlarla desteklenmesi, din ve kelâm bilgilerinin yaygınlaşması nedeniyle esasen Emevî Döneminde kendisini daha yoğun bir şekilde hissettirmeye başlayacaktır[452].

27. İslam öncesi hicviyelerinde, tehdit unsuru, daha çok fiziksel ve askerî kuvvet kullanımı üzerine yoğunlaştırılmaktadır. Ayrıca hicvedilen kişinin yeni hicivlerle tehdit edilmesi de, dönemin en yaygın gözdağı unsurları arasında yer almaktadır[453]. Ölüm sonrasındaki ebedi azabın bir tehdit unsuru olarak kullanılması, elbette materyalist Câhiliyye toplumunun üyelerini hedef alan şairlerin kasidelerinde kendisine yer bulmayı başaramamaktadır.

28. Sadru'l-İslam Dönemi hicviyelerinde olduğu gibi, İslam öncesi hicviyelerinde de temel amaç, yerilen kişinin istenmeyen davranışının sonlandırılması veya onun yanlışından döndürülmesidir.

---

452 Ahmet Subhi Furat, **Arap Edebiyatı Târihi**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1996, s.154.

453 Ṭarafe b. el-'Abd**,** 1423/2002, s.12.

Dolayısıyla her iki dönemin hicviyeleri de tamamıyla pragmatist bir yaklaşımın ürünüdür.

29. İslam öncesi hicivlerinde, daha çok ahlaki kusurlar yerilmektedir. Ahde vefasızlık, alçaklık, cimrilik ve korkaklık en çok yerilen özellikler arasındadır. Bu olumlu geleneğe Sadru'l-İslam döneminde de bağlı kalındığı görülmektedir.

30. İslam öncesindeki hiciv şiirlerinde, vücut kusurlarının yerilmesinden kaçınıldığı görülmektedir. Çünkü dönemin hicivlerinde, yerilen kişiyle dalga geçilmesi, fıtri engellerinin alaya alınması ve bu kişinin dinleyicilerin karşısında komik duruma düşürülmesi, yerginin amaçları arasında yer almamaktadır. Bu nezaket, Sadru'l-İslâm Döneminde de Ḥassân b. S̲âbit[454] gibi fiziksel kusurları diline dolamaktan çekinmeyen bazı büyük isimler istisna kabul edilirse, büyük ölçüde devam ettirilecektir. Dolayısıyla vücut kusurlarının görmezden gelinmesi, İslam öncesinin ve İslam'ın ilk yıllarının karakteristik özelliklerindendir. Ancak sonraki dönemlerde, hiciv şairleri, beden deformasyonlarının yerilmesi işine daha fazla mesai harcamaya başlayacaktır. Örneğin; Kus̲eyyir 'Azze, İbnu'r-Rûmî, İbnu'l-Mu'tezz, Ebû Nuvâs, el-Mutenebbî gibi şairlerin pek çok vücut kusurunu yerdiği görülmektedir[455].

31. İslam öncesi hicvinin en büyük azmettiricisi, kabile düşmanlıklarıdır. Sadru'l-İslâm hicvini teşvik eden en büyük kuvvetse, kabile anlaşmazlıklarıyla körüklenen dinsel farklılıklardır. Emevî Döneminde hicvin tetikleyicisi, kabile mücadeleleri ve siyasî sürtüşmelerdir. Kişisel çekişmelerin hicvin baş faktörü olarak karşımıza çıktığı dönem ise, Abbâsî asrının başları olacaktır[456].

---

[454] Ḥassân b. S̲âbit, 1427/2006b, s.96.

[455] İmân el-Biḳâ'î, **Aḥlâ mâ ḳîle fî'l-Hicâ'**, Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1429/2008, s.136-137.

[456] Kenan Demirayak, **Abbâsî Edebiyatı Tarihi**, Erzurum, Şafak Yayın Dağıtım, 1998, s.72-73.

3.2. İSLAM ÖNCESİ DÖNEMDEKİ HİCİV ŞAİRLERİ

3.2.1. Meymûn b. Ḳays el-A‘şâ

3.2.1.1. Meymûn b. Ḳays el-A‘şâ’nın Hayatı ve Edebî Kişiliği

Tanınan lakabıyla el-A‘şâ el-Kebîr veya el-A‘şâ el-Ekber, İslam öncesinin en meşhur şairlerinden birisidir. Meymûn b. Ḳays’ın, el-A‘şâ lakabıyla ünlenen diğer şairlerle karıştırılmaması amacıyla, lakabının sonuna “büyük” manasına gelen *“el-Kebîr”* veya “en büyük” manasına gelen *“el-Ekber”* sıfatları ilave edilmektedir. Bazı otoritelerce *mu‘allaḳa* şairlerinden kabul edilen ve künyesinin Ebû Baṣîr olduğu kaydedilen el-A‘şâ’nın gerçek adı veya diğer bir deyişle nesebi, şu şekildedir: Meymûn b. Ḳays b. Cendel b. Şerâḥîl b. ‘Avf b. Sa‘d b. Ḍubey‘a b. Ḳays b. S̲a‘lebe el-Ḥısn b. ‘Ukâbe b. Ṣa‘b b. Alî b. Bekr b. Vâ’il b. Ḳâsiṭ b. Hinb b. Efṣâ b. Du‘miyy b. Cedîle b. Esed b. Rebî‘a b. Nizâr. el-A‘şâ, nesebinden de anlaşılacağı üzere, Bekr b. Vâ’il’e bağlı olan Ḳays b. S̲a‘lebe kabilesine mensup bulunmaktadır[457].

el-A‘şâ’nın, Güney Riyad’daki Menfûḥa (Yemâme) vahasında yer alan Durnâ’da, 570 senesinden önce, takriben 565 yılında dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Kendisine “gece körü” manasındaki *“el-A‘şâ”* lakabının takılmasından da anlaşılacağı üzere, bazı görme problemleri yaşayan şairin, henüz hayatının baharındayken görüş yetisini tamamen kaybettiği bilinmektedir. Muhtemelen şairlik hususundaki ilk eğitimini, râvîliğini yaptığı dayısı el-Museyyeb b. ‘Ales’ten almıştır. Şiirlerinde Farsça kelimelere yer vermesi gibi bazı karakteristik özellikleri, muhtemelen onun el-Ḥirâ’da geçirdiği zamanlara kadar uzanmaktadır. el-A‘şâ’nın gençliğinde servet peşine düşerek yıllarca seyahat ettiği, Yukarı ve Aşağı Mezopotamya’yı, Suriye’yi, Güney Arabistan’ı ve Habeşistan’ı ziyaret ettiği anlatılmaktadır. el-A‘şâ’nın, görme yetisini kaybetmesinin ardından, şairlik yeteneğiyle (özelliklede methiye nazımcılığıyla) geçinmeye başladığı rivayet edilmektedir[458].

---

[457] Ebû’l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.IX, s.80.

[458] W. Castel, *“al-A‘shâ”*, **The Encyclopaedia of Islam**, E. J. Brill, Leiden 1986, c.I, s.689-690. Fuat Sezgin, 1975, c.II, s.130-131.

el-A‘şâ’nın bazı beyitlerinden, Hıristiyan olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca şairin ziyaretlerde bulunduğu yerlerde Hıristiyanların yaşadığı da bilinmektedir. Yine de ilişki kurduğu Hıristiyanların görüşlerinden ne dereceye kadar etkilendiğini tespit etmek mümkün değildir. Ancak el-A‘şâ’nın, bazı Helenistik fikirleri benimsemiş olduğu aşikârdır. Görünüşe göre, şairin ailesi pek zengin olmadığı gibi, politik olarak da aktif değildir. Bu yüzden el-A‘şâ dayısından öğrendiği sanata sıkı sıkıya sarılmayı seçmiş, kendisi için hamiler bularak daima siyasetin içinde yer almaya çalışmıştır. el-A‘şâ’nın siyasî içerikli çoğu şiirinin, kişisel husumetler dolayısıyla söylendiği görülmektedir[459]. Öte yandan Arap tarihinin en önemli zaferlerinden olan Z̲û Ḳâr Savaşında, Perslere ve müttefiklerine yönlendirdiği hicviyeleri son derece dikkat çekicidir[460].

Ömrünün belirli bir kısmını İslâmî Dönemde geçiren el-A‘şâ’nın, ölmeden önce İslam’ı kabul etmek amacıyla Hz. Peygambere bir methiye nazmettiği rivayet edilmektedir. Aktarılanlara göre, Ḳureyş kabilesi, el-A‘şâ’nın İslam’ı kabul ederek Arapları İslam’a geçmeleri hususunda cesaretlendireceğinden endişelenmiş ve onu Müslüman olmaktan vazgeçirmeye çalışmıştır. Hatta Ebû Sufyân, al-A‘şâ’nın İslam’ı kabul etmesi halinde hicviyeleriyle Arap kabilelerinin nefretini müşriklerin üzerine yönlendireceğini çok iyi bildiğinden, din değiştirmemesi için ona yüz deve vermiştir[461]. el-A‘şâ’nın bu rüşveti aldıktan sonra Müslüman olmaktan vazgeçtiği ve çıktığı dönüş yolunda devesinden düşerek hayatını kaybettiği anlatılmaktadır. Ancak bu olayın gerçekliği hakkında pek çok şüphenin bulunduğu belirtilmelidir. Şairin muhtemelen 5/625 senesinden sonra, 8/629 yahut 9/630 yıllarında, kendi yurdunda hayatını kaybettiği söylenebilir[462].

3.2.1.2. Meymûn b. Ḳays el-A‘şâ’nın Hicivciliği

el-A‘şâ, İslam öncesinin en meşhur ve en seçkin hiciv şairlerinden birisidir. Döneminin önemli *munâfere*lerinde hicivcilik

---

[459] Werner Caskel, *“Maimûn al-A‘šâ”*, **Orientalistische Literaturzeitung**, 1931, c.XXXIV, s.794-795.; Lenn E. Goodman, 2018, c.XVIII, S.47, s.19.; İbn Ḳuteybe, Bty., c.I, s.174.

[460] Meymûn b. Ḳays el-A‘şâ, Bty., s.259-261, 299-301.

[461] İbrahim Yılmaz, *“A‘şâ ve Kasîde-i Dâliyye”*, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1999, S.14, s.252-253-254.

[462] Fuat Sezgin, 1975, c.II, s.130-131.

yeteneklerini sergileyerek bireysel çıkarlarını korumaya çalıştığı bilinmektedir[463]. Ayrıca yergicilik yeteneğini kabilesinin çıkarlarının savunulmasına da adayarak yararlılığını defalarca ispatlamıştır. Kariyeri boyunca pek çok kişiyi hedef aldığı bilinen el-A‘şâ’nın hicvettiği kişi ve kabileler arasında, şu isimlerin ön plana çıktığı belirtilebilir: Benû Esed, Benû Caḥder, Benû Ḥanîfe, Benû ‘Abbâd b. Ḍubey‘a, Benû Mâlik b. Ḍubey‘a, Benû Ḳamî’e b. Sa‘d, Benû ‘Abdân b. Sa‘d b. Ḳays b. S̲a‘lebe, el-Ḥâris̲ b. Va‘le, Sa‘d b. Ḳays b. S̲a‘lebe, Şeybân b. Şihâb el-Caḥderî, ‘Amr b. el-Munz̲ir b. ‘Abdân, ‘Alḳame b. ‘Ulâs̲e, ‘Amr b. S̲a‘lebe b. el-Ḥâris̲ el-Ḳuḍâ‘î, Ḳays b. Mes‘ûd, Kisra Anûşirvân, Vâ’il b. Şerâḥîl b. ‘Amr b. Mers̲ed, Yezîd b. Mushir eş-Şeybânî[464].

el-A‘şâ’nın hicivleşme yarışına girdiği yergicilerden birisi, Benû Ḳays b. S̲a‘lebe’ye mensup olan ‘Amr b. Ḳaṭan ismindeki Cuhunnâm’dır[465]. el-A‘şâ ile hicivleşmiş olması dışında, ne yazık ki Cuhunnâm hakkında yeterli veri bulunmamaktadır[466]. Yine de el-A‘şâ gibi onun da dönemin cinli yergicilerinden birisi olduğu söylenebilir. Hatta “Cuhunnâm” (جُهُنَّام) (*gehinnom* [גֵּיהִנּוֹם]) lakabının, ‘Amr’ın cininin (*tâbi‘*) ismi olduğunu düşündürecek bazı işaretler bulunmaktadır. el-A‘şâ ile Cuhunnâm’ın yergici cinlerini kapıştırdığı bir hicivleşme, İslam öncesi hicivciliğinin en ilginç anlatılarından birisini meydana getirmektedir[467]. *“Arap Hicvinin Toplumsal Etkenleri”* başlığı altında ele aldığımız bu hicivleşme, türünün nadir örneklerindendir. Dolayısıyla el-A‘şâ ile Cuhunnâm arasındaki hicivleşmelerin mahiyetinin kesin bir yargıya bağlanması imkânsızdır. Fakat bu yergilerin son derece yoğun ifadeler içerebildiği söylenebilir. Nitekim el-A‘şâ’nın hedef alındığı sınırlı sayıdaki hicviyede, şairin akrabaları yerici bir dille kaside bünyesine dâhil edilmektedir. Örneğin; Cuhunnâm bu tarzdaki bir hicviyesinde, el-A‘şâ’yı hem babası hem de dayısı üzerinden aşağılamaya çalışmaktadır[468]:

"أبـوكَ قَتيـلُ الجـوعِ قَـيْسُ بـن جَنْـدَلٍ   وخالُـكَ عبـدٌ مـن خُمَاعـةَ راضـعُ"

---

[463] Faṭıma Ḥamed el-Mezrû‘î, 2009, s.87.
[464] Meymûn b. Ḳays el-A‘şâ, Bty., s.378.
[465] A. C. Barbier de Meynard, 1907, s.69.
[466] ‘Azîze Fevvâl Bâbetî, **Mu‘cemu’ş-Şu‘erâ’i’l-Câhiliyyîn**, Trablus-Lübnan, Dâr Ṣâdır, 1998a, s.84.
[467] Meymûn b. Ḳays el-A‘şâ, Bty., s.125.
[468] Ebû’l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.IX, s.80.

“Senin baban Ḳays b. Cendel’dir; (hani şu) açlıktan ölen (adam var ya). Senin dayınsa Ḫumâ‘a’dan alçak bir köledir[469]*.”*

Cuhunnâm’ın burada el-A‘şâ’nın babası için “açlıktan ölen” anlamındaki *ḳatîlu’l-cû‘* ifadesini kullanması, onun ölümünü alaya almak istemesinden kaynaklanmaktadır. Anlatıldığına göre, şairin babası sıcaktan korunmak için bir mağaraya sığınmış, ancak dağdan düşen büyük bir kaya parçası nedeniyle mağaranın ağzı tıkanınca, açlıktan hayatını kaybetmiştir. Söz konusu ifadenin şairin babası için zamanla bir lakaba dönüştürüldüğü bilinmektedir[470].

el-A‘şâ’nın, belirli şeyleri elde etmek için hicivciliğini kullandığı doğrudur[471]. Ancak onun daha çok methiyeleri sayesinde para kazanmaya çalıştığı gözlemlenmektedir. Bu yüzden el-A‘şâ ile el-Ḥuṭay’a'nın hicivcilikten çıkar elde etmek için izlediği yöntemler, birbiriyle kıyaslanamayacak kadar farklıdır. el-A‘şâ’nın hicivciliğe yaklaşımı, çoğu zaman oldukça sanatsaldır. Persleri ve Pers Hükümdarını hedef aldığı kasidesi ile *Veddi‘ Hureyra* adlı hicviyesi, yergiciliğinin *magnum opus*u olarak değerlendirilebilir. Her iki hicviyesinde de bazı Helenistik fikirlere rastlanması, tehdidin, gözdağının ve *nesîb* bölümünün mükemmel bir anlatımla sunulması, el-A‘şâ’nın Arap yergiciliğinde özel bir konuma yükseltilmesi için fazlasıyla yeterlidir. Onun dünya görmüş birisi olması, şairlik ufkunun fazlasıyla gelişmesine olanak sağlamıştır. Böylelikle alışıldık temaların kullanıldığı dizelerde dahi çok daha üstün bir kompozisyon seviyesi yakalamayı başarabilmiştir. Geniş ufkuna rağmen, Bedevî ruhundan pek bir şey kaybetmemiştir. Hatta Bedevî hayatını benimsemeyen kabileleri, yerleşik düzene geçmeleri nedeniyle hicvetmektedir[472]. Bölgenin Hıristiyan bilginlerinin veya Yahudi cemaatinin seçkin şairlerinin, el-A‘şâ’nın hicivciliğine bir şekilde dokunmuş olması muhtemeldir. Yahudilerin el-A‘şâ ile iyi geçindiğine dair önemli bir hiciv anlatısı bulunmaktadır. Bu rivayete göre, el-A‘şâ bir gün Benû Kelb’ten ‘Amr b. S̲a‘lebe b. el-Ḥâris̲ el-Ḳuḍâ‘î’yi şu dizeleriyle hicvetmiştir:

---

[469] Ebû’l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.IX, s.80.
[470] Ebû’l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.IX, s.80.
[471] Faṭıma Ḥamed el-Mezrû‘î, 2009, s.87.
[472] Meymûn b. Ḳays el-A‘şâ, Bty., s.231.

"بَنْو الشّهْرِ الحَرَامِ فَلَسْتَ مِنْهُمْ   وَلَسْتَ مِنَ الكِرَامِ بَنِي العُبَيْدِ

وَلَا مِنْ رَهْطِ جَبَّارِ بْنِ قُرْطٍ   وَلَا مِنْ رَهْطِ حَارِثَةَ بْنِ زَيْدِ"

“Benû’ş-Şehri’l-Ḥarâm, (hoş) sen onlardan değilsin (ya)! (Gerçi) sen Benû’l-‘Ubeyd’in asilzadelerinden de değilsin!

…(Sen seçkin olmayan bir soydansın!) Ne Cebbâr b. Ḳurṭ boyundansın ne de Ḥâris̱e b. Zeyd boyundan[473]!”

el-A‘şâ böylelikle ‘Amr b. S̱a‘lebe’yi Kelb kabilesinin seçkin saydığı kollarından soyutlamıştır. Hicvedilen kişi: *“Vay anasını (lâ ebâ leke)! Ben onlardan daha şerefliyim”* dese de el-A‘şâ’nın hicviyesinden sonra itibarını yitirmiş, hatta insanlar ona sövmeye başlamıştır. Ne var ki daha sonra düzenleyeceği bir baskında esir alınan kişilerin arasında el-A‘şâ da bulunacaktır. Fakat hicvedilen kişi el-A‘şâ’yı tanımadığından, son derece şanslı olan şair öldürülmeyerek diğer esirlerin arasına katılacaktır. el-A‘şâ’nın Yahudilerden göreceği büyük iyilik bundan sonra yaşanacaktır. Anlatıldığına göre, bir süre kimliğini gizlemeyi başaran el-A‘şâ, Arap Yarımadasının en meşhur Yahudi şairi olan es-Semev’el b. ‘Âdiyâ el-Ezdî (ö. H.Ö.65/560 [?])’nin soyundan gelen Şurayḥ b. Ḥısn b. İmrân b. es-Semev’el'in yanına getirildiğinde, Şurayḥ tarafından kurtarılacaktır. Daha ince detaylarıyla birlikte aktarılan bu hiciv anlatısının yanında, el-A‘şâ’nın Şurayḥ’ı ve atası es-Semev’el’i övdüğü bir methiye de rivayet edilmektedir[474]. Yahudilerin el-A‘şâ’yı hicivciliğin istenmeyen sonuçlarından koruduğu düşünülünce, bu övgü sonuna kadar hak edilmiş bir karşılık olacaktır.

Genellikle son derece estetik bir yapıya sahip olan el-A‘şâ’nın hicviyelerinin, bir o kadar da tesirli olduğu belirtilmelidir. Şair nasıl ki övdüğü kişilerin göklere çıkartılmasında kelimenin tam manasıyla tüm ustalığını sergiliyorsa, hicvettiği kişilerin yerin dibine sokulmasında da

---

[473] es-Semev’el b. ‘Âdiyâ el-Ezdî, **Dîvânu’s-Semev’el b. ‘Âdiyâ**, (haz. Ömer Fârûk eṭ-Ṭabbâ‘), Beyrut, Dâru’l-Erḳam, 1417/1997, s.30-31.; Meymûn b. Ḳays el-A‘şâ, Bty., s.179.

[474] es-Semev’el b. ‘Âdiyâ el-Ezdî, a.g.e., 1417/1997, s.30-31.; Meymûn b. Ḳays el-A‘şâ, Bty., s.179.

elinden geleni ardına koymamaktadır. Kasidelerinde İslam öncesinin meşhur gelenekselciliğine büyük ölçüde bağlı kaldığı söylenebilir. Hatta kimi zaman hicviyelerinin *nesîb* kısmını kasidenin yergiselliğini gölgeleyecek kadar uzun tuttuğu doğrudur. Öte yandan onun bu eğilimi, şairi belki de döneminin en sanatsal yergicisi haline getirecektir. el-A‘şâ’nın asıl formasyonunun methiye şairliği olması, elbette burada önemli bir rol üstlenmektedir. Öyle ki daha ziyade övgü nazımcılığına odaklanması dolayısıyla, hicviyeleri divanında ancak ikinci sıraya yerleşebilecektir. el-A‘şâ’nın hiciv söylerken kolay nazım olanağı sağlayan *recez* bahrini kullanmaktan çekinmediği görülmektedir[475]. Ancak onun en gözde hicviyeleri, genellikle klasik kaside formundadır.

3.2.1.3. Meymûn b. Ḳays el-A‘şâ’nın Hiciv Kasideleri

el-A‘şâ’nın *Veddi‘ Hureyra* ismiyle anılan kasidesini, şairin en meşhur ve en güzel hicviyesi olarak değerlendirmek mümkündür. Bu yergide, Benû Şeybân’ın önde gelen liderlerinden birisi olan Ebû S̲ubeyt Yezîd b. Mushir hedef alınmaktadır. İslam öncesi dönemin pek çok hicviyesinde olduğu gibi, kasidenin nazmedilişinin ardındaki etkenin tespit edilebilmesi için, kabileler arasında yaşanan gerginliklere bakılmalıdır. Yezîd b. Mushir’in mensubu olduğu Benû Şeybân boyu, Bekr b. Vâ’il’in en önemli ve en güçlü kollarından birisidir. el-A‘şâ ise, elbette kendi kabilesinin yani Ḳays b. S̲a‘lebe’nin çıkarları için uğraş vermektedir. Her ne kadar iki kabile de köken itibariyle Bekr b. Vâ’il’e mensup olsa da taraflar arasındaki anlaşmazlık herkesin malumudur. Dolayısıyla el-A‘şâ’nın bu kabileyi ve üyelerini, kabile siyaseti protokolleri çerçevesinde yermesinin önünde hiçbir engel bulunmamaktadır. Yezîd bu kasidede, el-A‘şâ’nın kabilesi ile kendi kabilesi arasında fitne çıkarmaya çalışması gerekçesiyle hicvedilmektedir[476].

Anlatıldığına göre, iki taraf arasındaki gerginlik, bu kez kan davası nedeniyle tırmanışa geçmiştir. Ḳays b. S̲a‘lebe’nin hanelerinden olan Benû Ka‘b b. Sa‘d’a mensup Ḍubey‘ ismindeki bir adam, Benû Z̲uhl b. Şeybân’ın üyelerinden Zâhir b. Seyyâr’ı öldürmüştür. Dolayısıyla

[475] İbrahim Yılmaz, 2010, c.I, s.203-222.
[476] Meymûn b. Ḳays b. Cendel el-A‘şâ el-Kebîr, 2010, c.I, s.203-222.; Meymûn b. Ḳays el-A‘şâ, Bty., s.54-63.

maktulün kabilesinin misillemede bulunması, kaçınılmaz bir hal almıştır. Ne var ki töreler gereği, öldürülmesi gereken kişinin maktule denk olması gerekmektedir. Bu yüzden Yezîd b. Mushir olaya müdahil olmuş, saygınlık bakından Ḍubey‘'in Zâhir’e denk düşmeyeceğini belirtmiş ve kabile üyelerine Ḍubey‘'i değil, onun yerine Benû Sa‘d b. Mâlik’ten belirlenecek olan seçkin birisini öldürmelerini salık vermiştir. Elbette Yezîd’in bu dahli, el-A‘şâ’nın hiç hoşuna gitmemiş, yaşananları haber alır almaz onun için bir hicviye nazmetmiştir. el-A‘şâ’nın, Yezîd’i ve yakınlarını ağır tehditlerle korkutmaya çalıştığı yergisi, ‘Amr b. Mers̠ed ailesinden bir adamın cariyesi ve el-A‘şâ’nın sevgilisi olan Hureyra’ya adanmış oldukça uzun bir *nesîb* kısmıyla başlamaktadır. Enteresan şekilde, bu kasidenin Arap şiirinin en seçkin hicviyeleri arasında sayılmasının nedeni, muhtemelen hiciv kısmının mükemmelliğinden ziyade, kasidenin sağlam girizgâhından kaynaklanmaktadır[477]:

"وَدِّعْ هُرَيْرَةَ إِنَّ الرَّكْبَ مُرْتَحِلُ   وَهَلْ تُطِيقُ وَدَاعاً أَيُّهَا الرَّجُلُ؟

غَرَّاءُ فَرْعَاءُ مَصْقُولٌ عَوَارِضُها   تَمْشِي الهُوَيْنَى كَمَا يَمْشِي الوَجِي الوَحِلُ

كَأَنَّ مِشْيَتَهَا مِنْ بَيْتِ جَارَتِهَا   مَرُّ السَّحَابَةِ، لَا رَيْثٌ وَلَا عَجَلُ

تَسْمَعُ للحَلْيِ وَسْوَاساً إِذَا انْصَرَفَتْ   كَمَا اسْتَعَانَ بِرِيحِ عِشْرِقٌ زَجِلُ

لَيْسَتْ كَمَنْ يَكْرَهُ الجِيرَانُ طَلْعَتَهَا   وَلَا تَرَاهَا لِسِرِّ الْجَارِ تَخْتَتِلُ

يَكَادُ يَصْرَعُهَا، لَوْلَا تَشَدُّدُهَا   إِذَا تَقُومُ إلى جَارَاتِهَا الكَسَلُ

إِذَا تُعَالِجُ قِرْناً سَاعَةً فَتَرَتْ   وَاهْتَزَّ منهَا ذَنُوبُ الْمَتْنِ وَالكَفَلُ

صِفْرُ الْوِشَاحِ وَمِلْءُ الدِّرْعِ بَهْكَنَةٌ   إِذَا تَأَتَّى يَكَادُ الخَصْرُ يَنْخَزِلُ

---

[477] Meymûn b. Ḳays b. Cendel el-A‘şâ el-Kebîr, 2010, c.I, s.203-222.; Meymûn b. Ḳays el-A‘şâ, Bty., s.54-63.

صَدَّتْ هُرَيْرَةُ عَنَّا مَا تُكَلِّمُنَا	جَهْلاً بِأُمِّ خُلَيْدٍ حَبْلَ مَنْ تَصِلِ؟
أَأَنْ رَأَتْ رَجُلاً أَعْشَى أَضَرَّ بِهِ	رَيْبُ الْمَنُونِ و دَهْرٌ مُفْنِدٌ خَبِلُ
أَبْلِغْ يَزِيدَ بَنِي شَيْبَانَ مَأْلُكَةً	أبَا ثُبَيْتٍ؛ أمَا تَنْفَكُّ تَأْتَكِلُ؟
أَلَسْتَ مُنْتَهِياً عَنْ نَحْتِ أثلَتِنَا	وَلَسْتَ ضَائِرَهَا مَا أطَّتِ الإبِلُ
تُغْرِي بِنَا رَهْطَ مَسْعُودٍ وَإِخْوَتِهِ	عِنْدَ اللِّقَاءِ، فَتُرْدِي ثُمَّ تَعْتَزِلُ
لَأَعْرِفَنَّكَ إِنْ جَدَّ النَّفِيرُ بِنَا	وَشُبَّتِ الحَرْبُ بِالطُّوَّافِ وَاحْتَمَلُوا
كَنَاطِحٍ صَخْرَةً يَوْماً لِيَفْلِقَهَا	فَلَمْ يَضِرْهَا وَأَوْهَى قَرْنَهُ الْوَعِلُ
لَأَعْرِفَنَّكَ إِنْ جَدَّتْ عَدَاوَتُنَا	وَالْتُمِسَ النَّصْرُ مِنْكُمْ عَوْضُ تُحْتَمَلُ
تُلْزِمُ أَرْمَاحَ ذِي الْجَدَّيْنِ سَوْرَتَنَا	عِنْدَ اللِّقَاءِ فتُرْدِيهِمْ وَتَعْتَزِلُ
لَا تَقْعُدَنَّ وَقَد أَكَّلْتَهَا حَطَباً	تَعُوذُ مِنْ شَرِّهَا يَوْماً وتَبْتَهِلُ
قَدْ كَانَ فِي أَهْلِ كَهْفٍ إِنْ هُمُو قَعَدُوا	وَالجَاشِرِيَّةِ مَنْ يَسْعَى وَيَنتَضِلُ
سَائِلْ بَنِي أَسَدٍ عَنَّا فَقَدْ عَلِمُوا	أَنْ سَوْفَ يَأْتِيكَ مِنْ أَنْبَائِنَا شَكَلُ
وَاسْأَلْ قُشَيْراً وَعَبْدَ اللهِ كُلَّهُمُ	وَاسْأَلْ رَبِيعَةَ عَنَّا كَيْفَ نَفْتَعِلُ
إِنَّا نُقَاتِلُهُمْ ثُمَّتَ نُقَتِّلُهُمْ	عِنْدَ اللِّقَاءِ، وَهُمْ جَارُوا وَهُمْ جَهِلُوا

كَلاَّ زَعَمْتُمْ بِأَنَّا لَا نُقَاتِلُكُمْ   إِنَّا لأَمْثَالِكُمْ، يَا قَوْمَنَا، قُتُلُ

حَتَى يَظَلَّ عَمِيدُ القَوْمِ مُتَّكِئاً   يَدْفَعُ بِالرَّاحِ عَنْهُ نِسْوَةٌ عُجُلُ

أصَابَهُ هِنْدُوانِيٌّ، فَأَقْصَدَهُ   أَوْ ذَابِلٌ مِنْ رمَاحِ الخَطِّ مُعْتَدِلُ

قَدْ نَطْعَنُ العَيْرَ فِي مَكْنُونِ فَائِلِهِ   وَقَدْ يَشِيطُ عَلَى أَرْمَاحِنَا الْبَطَلُ

هَلْ تَنْتَهُونَ؟ وَلَا يَنهَى ذَوِي شَطَطٍ   كَالطَّعْنِ يَذْهَبُ فِيهِ الزَّيْتُ وَالفُتُلُ

إِنّي لَعَمْرُ الَّذِي خَطَّتْ مَنَاسِمُهَا   تَخْدِي، وَسِيقَ إِلَيْهِ البَاقِرِ الغُيُلُ

لَئِنْ قَتَلْتُمْ عَمِيداً لَمْ يَكُنْ صَدَداً   لنَقْتُلَنْ مِثْلَهُ مِنْكُمْ فَنَمْتَثِلُ

لَئِنْ مُنِيتَ بِنَا عَنْ غِبِّ مَعْرَكَةٍ   لَمْ تُلْفِنَا مِنْ دِمَاءِ القَوْمِ نَنْتَفِلُ

نَحْنُ الْفَوَارِسُ يَوْمَ الْحِنْوِ ضَاحِيَةً   جَنْبَيْ فُطَيْنَةَ، لَا مِيلٌ وَلَا عُزُلُ

قَالُوا: الرُّكُوبَ! فَقُلْنَا تِلْكَ عَادَتُنَا   أَوْ تَنْزِلُونَ، فَإِنَّا مَعْشَرٌ نُزُلُ"

“Hureyra ile vedalaş, kervan yola koyulmuş. Be hey adam! Vedalaşmaya takatin yeter mi?

Akça pakça, alnı geniş, gür saçlı, köpek dişleri bembeyaz (bir kadındır o). Narin toynaklı (bacakları incinmiş) bir (ceylan gibi) yürür yavaşça.

Komşusunun evinden yürüyüşü bulutların akışı gibidir; onda ne bir yavaşlık ne de acele vardır.

Onun dönüşünde ziynetlerinin sesini duyarsın, ‘Işriḳ bitkisinin rüzgârda yardım çağrısı yapması gibi.

Komşularının, yüzüne bakmaktan nefret ettiği birisi gibi değildir o; komşunun sırrına kulak kabarttığını görmezsin onun.

Komşusuna gitmek için kalktığında, tembellik neredeyse yere atıverir onu, toparlanmasa. (Çünkü alıştırılmamıştır çalışmaya).

Arkadaşıyla bir saat ilgileniverse, yorulur (hemen); titreşir mabadıyla kalçaları.

Kuşağı sıfır bedendir; narin vücudu doldurur gömleğini (yani iri göğüslü ve etine dolgundur). (Vücudunun ince kısmı) yaklaştığı zaman, sanki ikiye kırılıverecekmiş gibi (görünür insana).

Hureyra bizden yüz çevirdi ve bizimle konuşmamakta; Ummu Ḫuleyd kiminle ilişki kuracağı hususunda ne kadar da cahilane (bir iş yapmakta!) (İlişki kurmaya benden daha layık kimse mi var etrafta?)

(Hureyra), ölümün ve feleğin fiskelerini çarptığı, karasevdalı, gece körü bir adam mı (el-A'şâ) gördü (karşısında)?

Benû Şeybân'dan Yezîd'e bir mesaj ulaştır! Ebû S̠ubeyt! Aşındırmayı bırakmıyor musun? (Senin içinde, içini kemiren şer ve fesat kaynıyor; öfkeni bir kenara bırakıp kendi kendini yemekten vazgeçmeyecek misin?)

Asalet ağacımızı, (dağ keçisi gibi) kemirmeyi bırakmayacak mısın? Develer (yükleri dolayısıyla) ses çıkarmayı sürdürdüğü müddetçe, sen ona zarar verebilecek birisi değilsin.

Bize karşı Mes'ûd'un boyunu ve kardeşlerini kışkırtmaktasın. (Onlarla) karşılaşıldığı zamansa, yok oluşa (ve kanlı felaketlere) sebebiyet vermektesin; sonra da çekip gidersin.

Ben çok iyi tanırım seni; savaşa gidilmesi için işler ciddiye binince, harp ateşlenince ve başlayınca yağmalarla baskınlar…

… Dağ keçisi gibi(sin), yarmak için tos vuran kayaya; Sonra (kaya) zarar görmez ama boynuzu(n) olur yalama.

Ben çok iyi tanırım seni; düşmanlığımız ciddiye binip de istendiğinde senden yardım, ezelidir senin onlara arka çıkmayışın.

Zû'l-Ceddeyn (Ḳays b. Mes'ûd)'un mızraklarını bizim öfkemize yem edersin; (Onlarla) karşılaşıldığı zamansa, yok oluşa (ve kanlı felaketlere) sebebiyet vermektesin; sonrasında ise çekip gidersin.

(Rahat) oturamayacaksın sen! (Öfkemizi ve savaşın ateşini) odunlarla körükledin. Onun şerrinden sığınacak bir yer ararsın günün birinde ve yakınırsın.

Savaştıkları zaman (Benû Sa'd b. Mâlik b. Ḍubey'a b. Bekr'den) Kehf ahalisinde ve (İyâd'dan) el-Câşiriyye'de, sakin olanlar ve heveslenip çabalayanlar vardı (iftihar edenler mevcuttu).

Benû Esed'e sor bizi, onlar bilirler. Sonra gelecektir sana bizim haberlerimiz peş peşe! (Bize husumet güden kabileler nasıl da bulmuştur belasını; bak gör işte!)…

…Sor Ḳuşeyr (b. Ka'b b. Rebî'a)'ya, Abdullah'a, hepsine ve sor bizi Rebî'a'ya, (sor hadi) nasıl yapıverdiğimizi.

Kaba saba olup küstahlaşa dursunlar; biz onlarla karşılaşıldığı zaman çarpışır, onları öldürür geçeriz.

Hayır, hayır! Sizinle çarpışmayacağımızı iddia ettiniz. Ey kavmimiz! Biz sizin gibiler için katledicileriz…

Kavmin reisi yere çalınana kadar ve çocuksuz kalmış (yaslı) kadınlar onu avuçlarıyla savunana kadar…

…Ona (Hinduvânî adı verilen) Hint kılıcı isabet etmiş ve ıskalamadan vurmuş onu ya da yatkın el-Ḫaṭṭ mızraklarından bir kısım (tarafından vurulmuş).

Biz yaban eşeğini şahdamarının içinden deşebiliriz; kahramanlar mızraklarımızın (ucunda) yok olur gider.

Bırakıyor musunuz? Hiçbir şey taşkınları, yağ ve fitilin kaybolup gittiği (yani sonu gelmeyen) bir kargı (yarası) kadar engelleyemez.

Ben, toynakların yan taraflarının (ona doğru) koşuşturduğu, ineklerin ve karma hayvan sürülerinin ona sürüldüğü (Beytu'l-Ḥarâm'a) ant içerim ki…

...Şayet (bizden), (aranızda dengi olmayan) bir lideri öldürürseniz, biz de muhakkak sizden onun mislini öldürür, en iyinizi seçeriz.

(Hâlihazırdaki) bir savaşın sonrasında bizimle sınanırsan, (yeniden vuruşmak için hazırlıksız olduğumuzu ve) kavmin kanından geri durduğumuzu gör(e)mezsin.

Gündüz vakti el-Ḥinv günündeki, atlılar biziz, Fuṭeyme'nin iki yanına doğru, ne yan çizme var ne de savunmasızlık.

"Bineklere!" dediler; biz de: "(Bu) bizim işimiz." dedik. Yahut (bineklerinizden) inersiniz, (işte o zaman da göreceksiniz ki) biz binek olmadan savaşabilen bir topluluğuz[478]*."*

el-A'şâ'nın bu hicviyesinde, klasik Arap şiirinin gelenekselleşmiş metotlarının ustaca harmanlandığı görülmektedir. İlk beyit itibariyle bu durumun kendisini hissettirmeye başladığını söylemek mümkündür. Sevgiliden ayrılmanın güçlüğü, erken dönem şairlerinin büyük beğeniyle kullandığı bir temadır. Kasidenin matlaında bizi karşılayan bu klişeleşmiş kullanım, sonraki beyitlerde takip edilecek metodun habercisi niteliğindedir. İkinci beyitle birlikte Hureyra'nın eşsiz güzelliği betimlenmekte, beyaz teni, gür saçları ve bembeyaz dişleri, yani Arap estetik anlayışının en kalıplaşmış özellikleri teker teker sayılmaktadır. Ayrıca genç kadının zarafeti dolayısıyla narin ceylanlara benzetilmesi, klasik Arap gazelinden aşina olduğumuz bir diğer kullanımdır. Hureyra'nın fiziksel üstünlüklerinin yanı sıra erdemlerinden de bahsedilmesi, *nesîb* kısmını kuvvetlendirmektedir. Kadının şaire yüz vermeyişinin anlatılması gibi unsurlar da, geleneksel üslubun yabancı olmadığı manalar arasında yer almaktadır. Hicivcilik bağlamında kasidenin bu kısmındaki en dikkat çekici nokta ise, girizgâh bölümünün aşırı derecede uzatılmış olmasından başka bir şey değildir. Çünkü hiciv şiirleri söz konusu olduğunda, şairin duygulanımının oldukça yüksek bir seviyede olması gerektiği kabul edilmektedir. Dolayısıyla, el-A'şâ'nın edebî kaygılarının ve beğenilme arzusunun, hicve neden olan duygulanımından çok daha ağır bastığını söylemek yanlış olmayacaktır.

[478] Meymûn b. Ḳays b. Cendel el-A'şâ el-Kebîr, 2010, c.I, s.203-222.; Meymûn b. Ḳays el-A'şâ, Bty., s.54-63.

Bu nedenle hicviyenin üstün körü nazmedilmediğini, her aşamasının okuyucunun beğenisi için özenle kurgulandığını söylemek mümkündür.

el-A‘şâ girizgâh bölümünü yeterince olgunlaştırdığını düşündüğünde, hiciv kısmına yine geleneksel bir yöntemle giriş yapmaktadır. Nitekim şair, hicviyelerin giriş beyitlerinde sıkça kullanılan, oldukça klişeleşmiş bir metoda bağlı kalmakta ve bu bağlamda muhatabından Yezîd’e bir mesaj ulaştırmasını istemektedir (*Ebliġ Yezîde Benî Şeybâne me’luketen*). Elbette Yezîd’in ortalığı karıştırması, hicviyedeki eksen yergi unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Şaire göre, Yezîd’in fesat çıkarıp nifak tohumları ekmesi, en çok kendisi ve yakınları için zararlıdır. el-A‘şâ’nın soyunun asalet ağacını kemirmeye çalışan düşüncesiz bir dağ keçisinin durumu ile Yezîd’in tutumu arasında kurulan basit analoji oldukça etkileyicidir ve muhtemelen hicvin en başarılı noktasıdır. Tabiri caizse, şairin hiciv konusundaki ustalığı ve alaycılığı, bu noktada zirveye ulaşmaktadır. Her şeyden önemlisi ise, bu kasidenin belirli noktalarında Yunan etkisinin söz konusu olabileceği bilinmektedir[479]. Dolayısıyla el-A‘şâ’nın, hicvettiği kişiye hatasını açıkça göstermek için kullandığı benzetmelerdeki mantık ve ironi, bu etki dikkate alındığında daha büyük bir önem arz etmektedir.

Yezîd’in yerildiği en kuvvetli noktalardan bir diğeri, insanları birbirine düşürmesinin sonrasında, işlerin kızıştığı sırada, kaçarak bütün hengâmeden sıyrılacak olması üzerine yoğunlaştırılmaktadır. el-A‘şâ, Yezîd’in bu durumda nasıl hareket edeceğini çok iyi bildiği konusunda oldukça iddialıdır. Hatta bu durumun pekiştirilmesi amacıyla, şiir bünyesine kısa bir leitmotif yerleştirildiği dahi görülmektedir. Şaire göre, Yezîd’in müttefiklerinin ondan yardım beklemesi boşunadır. el-A‘şâ’nın bu ifadeleriyle, Yezîd’in güvenirliğini sarsmayı hedeflediği ve muhtemel felaket senaryolarını anlatarak, Yezîd’in sözünü dinleyecek olan kabile üyelerini caydırmaya çalıştığı açıkça anlaşılmaktadır. Caydırıcılığın hayati önem taşıdığı bir hicviyede, el-A‘şâ’nın kendi kabilesiyle övünmeyi ihmal edeceğini beklemek elbette mümkün değildir. el-A‘şâ, muhataplarını kendi kabilesini soruşturmaları hususunda özgür bırakmaktadır. Beklendiği üzere, bu soruşturmayı yürütecek olan kişinin ulaşacağı bulgu, Ḳays b. S̱a‘lebe’ye düşmanlık eden bedhahların,

[479] Lenn E. Goodman, 2018, c.XVIII, S.47, s.19.

husumetlerinin bedelini ağır şekilde ödemiş olduklarından başka bir şey değildir. Ayrıca şairin kabilesi asla savaştan geri durmamaktadır. Onların karşısına çıkmaya cüret edebilecek bütün kabileler, ağır bir mağlubiyeti tadacaktır. Şairin safında yer alan erler, kelimenin tam manasıyla savaş erbabıdır. Elbette klasik üslubun hâkim olduğu bir hicviyede, yergi bünyesine dâhil edilen bu övünme faslının amacının, hicvi kuvvetlendirmek olduğunu anlamak hiç de güç değildir. Nitekim el-A‘şâ övünmesini zirveye tırmandırdığı bu noktada, kabilesinden bir liderin katledilmesi halinde, kendilerinin de karşı taraftan bir lideri öldürerek misillemede bulunacaklarını açıkça ifade etmektedir. İşte hicviyenin asli hedefi, tam olarak bu ifadenin altında yatmaktadır: Şayet hicvedilen taraf dik başlılığından vaz geçmezse, el-A‘şâ’nın kabilesi misilleme yapma kudretine fazlasıyla sahiptir. Tüm bu çıkarımlardan hareketle, hicviyenin amaçlanan hedeflerine başarıyla ulaşıldığı ve yerilen kişinin etkisizleştirilmesi hususunun ustalıkla ele alındığı görülmektedir.

3.2.2. en-Nâbiġa eẕ-Ẕubyânî

3.2.2.1. en-Nâbiġa eẕ-Ẕubyânî’nin Hayatı ve Edebî Kişiliği

en-Nâbiġa eẕ-Ẕubyânî, klasik Arap şiirinin en önemli temsilcilerinden biridir. Saygın otoriteler tarafından *mu‘allaḳa* şairleri arasında sayılan büyük ustanın gerçek adı veya diğer bir deyişle nesebi şu şekildedir: Ziyâd b. Mu‘âviye b. Ḍibâb b. Cenâb b. Yerbû‘ b. Ġayẓ b. Murra b. ‘Avf b. Sa‘d b. Ẕubyân b. Baġîḍ b. Reyṯ b. Ġaṭafân b. Sa‘d b. Ḳays b. ‘Aylân b. Muḍar. Künyesi Ebû Umâme olan şair, nesebinden de anlaşılacağı üzere, Ẕubyân kabilesinin Murra koluna mensup bulunmaktadır[480]. Ziyâd’ın döneminin en bilgili ve en zeki adamlarından birisi olması, “en-Nâbiġa” (*dâhi, büyük sanatçı*) lakabıyla ünlenmesine neden olacaktır. Bazı teorilere göre, şair söz konusu lakabını geç yaşta şiir söylemeye başlamasına borçludur. Öte yandan bu lakabın veriliş nedenini, en-Nâbiġa’nın şairlik geleneğine sahip olmayan bir ailede yetişmiş olmasına bağlayanlar da bulunmaktadır[481]. Şiirinde söz konusu lakapla aynı kökten türeyen bir kelimeyi kullanmasının, ona bu namı kazandırdığını savunan iddialarsa, muhtemelen gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü takriben sekiz erken dönem şairinin, aynı

---

[480] Ebû’l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.XI, s.5.
[481] ‘Azîze Fevvâl Bâbetî, 1998a, s.356.

lakabı taşıdığı bilinmektedir. en-Nâbiġa'nın ne zaman doğduğuna ilişkin, ne yazık ki kesin bir kayıt bulunmamaktadır. Yine de şiirlerinde bahsedilen tarihî olaylardan yola çıkılarak VI. yüzyılın II. çeyreğinde dünyaya geldiği varsayılabilir[482].

en-Nâbiġa hakkındaki anlatılar, genellikle 570-600 yıllarını kapsayan kısa bir dönemini ele almaktadır. Bu süreçte şöhret ve itibar peşine düşen şair, Ġassânîlerin kabile reisi tarafından Câbiye'de, ardından da kentinin son hükümdarı olan III. en-Nu'mân Ebû Ḳâbûs (580-602) tarafından el-Ḥîra'da kabul edilecektir. Gerek kendi kabilesinin siyasetini yakından takip etmesi gerekse diğer kabilelerle kurulacak ilişkilerde aktif olarak görev alması, şairin hayatının politikayla iç içe geçmesine neden olacaktır[483]. en-Nâbiġa'nın, hayatının önemli bir bölümünü Laḫmî ve Ġassânî hükümdarlarının yanında geçirdiği bilinmektedir. Bahsi geçen hükümdarlar için nazmettiği kasideler sayesinde, önemli meblağlarda bağışlar aldığı rivayet edilmektedir. Onun sarayla kurduğu yakın ilişkiler, döneminin diğer tanınmış yergicileri gibi, bu süreçte hicivcilikten ziyade methiye şairliğine öncelik vermiş olmasını çok iyi açıklamaktadır. Öte yandan en-Nâbiġa'nın şiir sanatını kazanç haline getirmesi, gelecek kuşakların bu mecraya yönelmesinde önemli rol oynayacaktır[484].

en-Nâbiġa sarayda edindiği sağlam konum sayesinde, kabilesinin sözcülüğünü başarıyla icra edebilmiştir. Hükümdarlardan gördüğü lütufların karşılığında, diğer kabileler arasında onların propagandasını yapmış, siyasî ve askerî başarılarını şiirselleştirerek ölümsüzleştirmiştir[485]. İddialara göre, kraliçesi hakkında söylediği bir övgü şiiri yüzünden en-Nu'mân'ın gözünden düşmüş, canını kurtarmak için sığındığı Ġassânî sarayından el-Ḥîra'ya özürlerini göndermiştir. en-Nâbiġa'nın el-Ḥîra'da kaldığı zamanın etkilerini, divanındaki Hıristiyanlığa yaptığı bazı göndermelerde görmek mümkündür. Son derece gelişkin bir stilde nazmedilmiş olan kasideleri, oldukça sağlam bir şairlik zevkini yansıtmaktadır. en-Nâbiġa, kabilesinin meselelerine

[482] Fuat Sezgin, 1975, c.II, s.110.
[483] A. Arazi, *"al-Nâbigha al-Dhubyânî"*, **The Encyclopaedia of Islam**, E. J. Brill, Leiden 1993, c.VII, s.840.
[484] Ahmet Kâzım Ürün, **Klasik Arap Edebiyatı**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2015, s.36-37.
[485] 'Azîze Fevvâl Bâbetî, 1998a, s.356.

duyduğu ilgiyi aslında hiçbir zaman kaybetmeyecektir. Siyasî tavsiyeler verdiği şiirlerinde, onun bu eğilimi açıkça görülebilmektedir. Fakat en-Nâbiġa'nın gerçek bir Bedevî şairi olduğunu söylemek de kolay değildir. Öte yandan onun Arap edebiyatının ilk büyük saray şairi olduğu aşikârdır[486]. Bu nimetlerden sonuna kadar yararlanan şairin son derece lüks bir yaşam sürdüğü, altın ve gümüş kaplardan yiyip içtiği anlatılmaktadır. 'Ukâẓ Panayırında düzenlenen *munâfere*lerde hakemlik görevi üstlenmesi, şiir sanatındaki saygın kariyerinin önemli göstergelerindendir. Şiirlerinde güzel ve açık ifadelerle, ikna edici delilller sunabilmesi, çağdaşları arasında onu ayrıcalıklı bir konuma yükseltmektedir. en-Nâbiġa'nın, Hz. Muhammed'in peygamberliğini ilan etmesinden önce, takriben H.Ö18/604 senesinde hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir[487].

3.2.2.2. en-Nâbiġa eẕ-Ẕubyânî'nin Hicivciliği

en-Nâbiġa eẕ-Ẕubyânî'nin hicviyeleri, divanındaki en baskın üç türün arasında yer almaktadır. Şairin kabile ekseninde şekillenen şiirleri, genellikle hiciv, tehdit ve övünme temalarına yoğunlaşmaktadır. Bu tarzdaki şiirlerinde kabilesinin müttefikleriyle olan ilişkilerini güçlendirmeye çalışmakta, pek çok hicviyede olduğu gibi kabilesinin kahramanlarını saymakta ve düşmanlarıyla nasıl savaştıklarını hamasi bir dille anlatmaktadır[488]. Methiye sanatında çıtayı hayli yükselten en-Nâbiġa'nın, hicivcilik konusunda övgücülüğünün gerisinde kaldığı doğrudur. Fakat kabilesinin çıkarları söz konusu olduğunda, hicivciliğe sarılmaktan geri durmayacağı görülecektir. Ẕubyân kabilesinin bir boyu olan Benû Fezerâ ile 'Abs kabilesi arasında çıkacak olan uzun soluklu çatışmalarda, en-Nâbiġa'nın da hicivciliği ile mevcudiyetini hissettirdiği bilinmektedir. Benû Esed ile Benû Temîm'in Benû Ẕubyân safında yer alacağı bu hadiseler esnasında, Benû 'Abs da Benû 'Âmir ile ittifak kuracaktır. Bu amansız mücadeleler yaşanırken hiciv sanatındaki

486 R. Jacobi, *"al-Nâbigha al-Dhubyânî"*, **Encyclopedia of Arabic Literature**, (edit. Julie Scott Meisami, Paul Starkey), Londra-New York, Routledge, 1998, c.II, s.570.
487 Adel Ghadbán, *"La evolución de la poesía árabe"*, **Foro Internacional**, 1962, c.III, S.1, s.134-136.
488 'Azîze Fevvâl Bâbetî, 1998a, s.356.

ustalığını gösterme fırsatı bulan en-Nâbiġa, düşmanlarının hicviyelerine verdiği karşılıklarla yararlılığını bir kez daha ispatlayacaktır[489].

en-Nâbiġa eẕ-Ẕubyânî'nin hicviyeleri incelendiğinde, şairin fâhiş dil kullanımından kaçındığı ve adi sövgülere dizelerinde yer vermediği görülecektir. Çünkü sağlam bir siyaset geleneğine vakıf olan en-Nâbiġa, politik bir perspektiften baktığı hicivciliğinde daima zekâsını ön plana çıkartacak, hedef aldığı kişilerin en zayıf yönlerini iğneleyerek daha etkili bir yöntem izlemeyi başaracaktır. Hiciv söylerken çoğu zaman kendine mukayyet olabilen şair, en uygun stratejiyi belirlemek için kontrollü bir şekilde akıl yürütebilmektedir. Hiciv külliyatının eksiklikler içeriyor olması, yergiciliğinin daha detaylı çözümlenebilmesine mani olmaktadır. Hatta hicviyelerinden günümüze kadar eksiksiz olarak gelmeyi başaran tek örnek, Zur'a b. 'Amr b. Ḫuveylid'i yerdiği kasidesidir. Yine de mevcut yergisel parçaları tetkik edildiğinde, en-Nâbiġa'nın eşine az rastlanır bir hiciv şairi olduğu açıkça görülecektir[490]. Buna karşın hicivciliğinin hak ettiği taltifi göremediği su götürmez bir gerçektir. Muhtemelen yergici kimliğinin genellikle göz ardı edilmiş olması, sövgülere karşılık verirken dahi seviyeli bir dil kullanıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin; en-Nâbiġa, Bedir b. Ḥuẕâr'ın hicviyesine karşılık vermek için nazmettiği kasidesinde, Bedir'e yardım ettikleri gerekçesiyle, Seyyâr b. 'Amr b. Câbir'in oğulları olan Ḥuzeym ve Zebbân'ı da hedef almakta, ancak kullandığı tehditkâr dile rağmen, son derece usturuplu bir yaklaşım benimsemektedir:

"أَلا مَنْ مُبْلِغٌ عَنِّي خُزَيْماً　　　وَزَبّانِ الَّذي لَم يَرْعَ صِهْرِي

فَإِيّاكُم وَعُوراً دامِياتٍ　　　كَأَنَّ صِلائَهُنَّ صِلاءُ جَمْرِ

فَإِنّي قَد أَتاني ما صَنَعتُمْ　　　وَما رَشَّحْتُمُ مِن شِعْرِ بَدْرِ

فَلَم يَكُ نَوْلُكُم أَن تُشْقِذُونِي　　　وَدُونِي عازِبٌ وَبِلادُ حَجْرِ

489 Ahmed Ateş, *"an-Nâbiġa aḍ-Ḍubyânî: Hayatı ve Eseri Hakkında Araştırmalar, Giriş"*, **Şarkiyat Mecmuası**, 1956, S.1, s.34.
490 Ahmed Ateş, 1959, S.3, s.120-121.

فَإِنَّ جَوابَها في كُلِّ يَومٍ   أَلَمَّ بِأَنْفُسٍ مِنكُم وَوَفْرِ

وَمَن يَتَرَبَّصِ الحَدَثانِ تَنْزِلْ   بِمَولاهُ عَوانٌ غَيرُ بِكْرِ"

"Kim hısımlığıma gerekten önemi vermeyen Ḥuzeym ile Zebbân'a benden (bir mesaj) ulaştırır?

Kan akıtacak kötü sözlere karşı aman dikkatli olun! (Çünkü benim hicviyelerimin) yakıcılığı, korun yakıcılığı gibidir!

Ne yaptığınızın ve Bedir'in şiirini nasıl süsleyip püsleyip (rivayet ettiğinizin haberi) bana ulaştı.

(Aramızda) uzak diyarlar ve Ḥacr (el-Yemâme) yurdu varken, bana (hicivlerinizle) eza vermeniz gerekmezdi!

Hiç kaçarı yok! Bu (yaptığınızın) karşılığı, insanlarınıza ve mallarınıza her (Allah'ın) gün(ü) yapışacak! (Sözüm o ki, ırzlarınız hicviyelerimde hedef alınacak; bu da insanları size karşı kışkırtacak. Böylelikle mallarınızı yağmalamak için cesaretlenecekler.)

Kim başkasının başına felaketler gelsin diye gözlerse, onun amcasının oğluna (yani aşiretinin başına, bunun benzeri) köklü bir amansız bela gelir çatar[491]!"

3.2.2.3. en-Nâbiġa e<u>z</u>-<u>Z</u>ubyânî'nin Hiciv Kasideleri

en-Nâbiġa e<u>z</u>-<u>Z</u>ubyânî'nin en dikkat çeken hicivlerinden birisi, Zur'a b. 'Amr b. Ḫuveylid'e yöneltilmiştir. İddia edildiğine göre, 'Ukâẓ panayırında Zur'a, en-Nâbiġa'nın karşısına çıkmış ve kavminin Benû Esed ittifakından ayrılmasını gündeme getirmiştir. Bu vefasızlık, en-Nâbiġa tarafından reddedilecektir. Ancak yaşananların ardından Zur'a boş durmamış ve en-Nâbiġa'yı tehdit etmiştir. Elbette usta şair, Zur'a'nın kendisine yönelttiği gözdağını haber alır almaz, ona sağlam bir hicviyeyle karşılık vermekte gecikmeyecektir:

---

491 en-Nâbiġa e<u>z</u>-<u>Z</u>ubyânî, Bty., s.80-81.

"نَبِئْتُ زُرْعَةَ، وَالسَفَاهَةُ كَاسْمِهَا،   يُهْدي إِلَيَّ غَرَائِبَ الأَشْعَارِ

فَحَلَفْتُ، يا زُرْعَ بنِ عَمْروٍ أَنَّني   مِمّا يَشُقُّ عَلى العَدُوِّ، ضِرارِي

أَرَأَيتَ، يَومَ عُكاظَ، حينَ لَقِيتَني   تَحْتَ العَجاجِ فَما شَقَقْتَ غُبارِي

إِنّا اِقتَسَمنا خُطَّتَيْنَا بَيْنَنَا،   فَحَمَلْتُ بَرَّةَ، وَاحْتَمَلْتَ فَجارِ

فَلَتَأتِيَنْكَ قَصائِدٌ، وَلَيَدْفَعَنْ   جَيْشٌ إِلَيْكَ قَوادِمَ الأَكْوارِ

رَهْطُ اِبنِ كُوزٍ مُحْقِبي أَدْراعِهِم،   فيهِمْ وَرَهْطُ رَبِيعَةَ بنِ حُذارِ

وَلِرَهْطِ حَرّابٍ وَقَدٍّ سُورَةٌ   فِي الْمَجدِ لَيْسَ غُرَابُهُمْ بِمُطارِ

وَبَنو قُعَيْنٍ لا مَحالَةَ أَنَّهُمْ   آتُوكَ، غَيرَ مُقَلَّمِي الأَظْفارِ

سَهِكِينَ مِن صَدَإِ الحَدِيدِ كَأَنَّهُمْ   تَحتَ السَنَوَّرِ، جِنَّةُ البَقّارِ

وَبَنو سُواءَةَ زائِرُوكَ بِوَفْدِهِمْ   جَيْشاً يَقُودُهُمُ أَبو الْمِظْفارِ

وَبَنو جَذِيمَةَ حَيُّ صِدْقٍ، سادَةٌ،   غَلَبُوا عَلى خَبْتٍ إِلى تِعْشارِ

مُتَكَنِّفِي جَنْبَيْ عُكاظَ كِلَيْهِما،   يَدْعو بِها وِلْدانُهُم: عَرْعارِ

قَومٌ، إِذا كَثُرَ الصِّياحُ   رَأَيتَهُم وُقُراً، غَداةَ الرَوْعِ وَالإِنفارِ

وَالغاضِرِيّونَ الَّذينَ تَحَمَّلوا،   بِلِوائِهِمْ سَيْراً لِدارِ قَرارِ

تَمْشي بِهِمْ أُدْمٌ كَأَنَّ رِحالَها   عَلَقٌ هُرِيقَ عَلى مُتُونِ صُوَارِ

شُعَبُ العِلافِيّاتِ بَينَ فُرُوجِهِم وَالْمُحْصَناتُ عَوازِبُ الأَطهارِ
بُرُزُ الأَكُفِّ، مِنَ الخِدامِ خَوَارِجٌ، مِنْ فَرْجِ كُلِّ وَصيلَةٍ وَإِزارِ
شُمُسٌ، مَوانِعُ كُلِّ لَيلَةِ حُرَّةٍ، يُخْلِفْنَ ظَنَّ الفَاحِشِ الْمِغْيارِ
جَمْعاً يَظَلُّ بِهِ الفَضاءُ مُعَضِّلاً، يَدَعُ الإِكامَ كَأَنَّهُنَّ صَحارِي
لَمَ يُحرَموا حُسْنَ الغِذاءِ، وَأُمُّهُمْ طَفَحَتْ عَلَيكَ بِنَاتِقٍ مِذْكارِ
حَوْلِي بَنُو دُودانَ لا يَعْصُونَنِي، وَبَنو بَغِيضٍ، كُلُّهُم أَنْصارِي
زَيْدُ بنُ زَيْدٍ حاضِرٌ بِعُراعِرٍ، وَعَلى كُنَيْبٍ مالِكُ بنُ حِمارِ
وَعَلى الرُمَيْثَةِ، مِن سُكَينٍ حاضِرٌ؛ وَعَلى الدُثَيْنَةِ مِن بَني سَيَّارِ
فيهِمْ بَناتُ العَسْجَدِيِّ وَلاحِقٍ، وُرْقاً مَراكِلُها مِنَ الْمِضْمارِ
يَتَحَلَّبُ اليَعْضِيدُ مِنْ أَشداقِها، صُفْراً مَناخِرُها مِنَ الجَرْجارِ
تُشْلَى تَوابِعُها إلى أُلّافِها، خَبَبَ السِّباعِ الوُلَّهِ الأَبكارِ
إِنَّ الرُمَيثَةَ مانِعٌ أَرماحُنا ما كانَ مِنْ سَحَمٍ بِها، وَصَفارِ
فَأَصَبْنَ أَبكاراً، وَهُنَّ بِإِمَّةٍ، أَعْجَلْنَهُنَّ مَظِنَّةَ الإِعْذارِ"

"Bana haber verildi ki, Zur'a bana garip şiirler göndermekteymiş; cehalet, ismi gibi (çirkindir).

Zur'a b. 'Amr! Yemin ederim ki, ben düşmana zararı pek çok meşakkat veren birisiyim.

(Hani şu) 'Ukâẓ gününü hatırladın mı? Benimle karşılaştığın vakit, tozlar altında kalmıştın da benim tozlarımı yaramamıştın. (Mufâẖara yaptığımızda seni geçmiştim. Sense süratli bir atlının gerisinde toza boğulmuş birisi gibiydin. Aramızda ki mesafe açıldıkça açılmıştı.)

Biz aramızda rollerimizi bölüşmüştük; ben iyiliği (yani sadakati) yüklenmiştim, sen de günahkârlığı (yani hainliği) üstlenmiştin. (Çünkü sen müttefiklere ihaneti söz konusu etmiştin.)

Gelir sana (hiciv) *kasidelerim ve eyerlerinin başlarını sana doğru bastıran (yani seni yok etmek için yola koyulan) bir ordu…*

…Zırhlarını (ihtiyaç halinde kullanmak üzere, devenin kayışlarına asılan çantalar şeklinde) tutuşturan (Benû Mâlik b. S̱a'lebe'den) İbn Kûz'un bir dalı ve (Benû Sa'd'dan) Rebî'a b. Ḥuẕâr'ın bir kolu…

…ve (Benû Esed'den) yüksek şanları olan ve kargası (başka yere) uçmayan Ḥarrâb ile Ḳadd kolu (Yani onların memleketi bolluk diyarıdır. Bu beldedeki kargalar tüm ihtiyaçlarını rahatça karşılayabildiği için başka yere göçme ihtiyacı duymamaktadır)…

…ve Benû Ḳu'ayn, hiç kaçarı yok ki, sana (pençeleriyle avlanan çoğu yırtıcı havyan gibi) tırnaklarını kesmeden geliverir. (Yani onların sana gelişi barış için değil, ancak savaş için olacaktır).

*(Bu babayiğitler silahlarını o kadar uzun süre üzerlerinde taşımıştır ki) demir pasından (kokuları değişmiş ve) pas gibi (kokmuşlardır.) Onlar zırhlarının altında (doğaüstü olaylarla özdeşleşmiş) el-*Ba*ḳḳâr'ın cinleri gibidir…*

*…ve Benû Suvâ'e senin ziyaretçin olacak, (Benû Esed'den) Ebû'l-*Mi*ẓfâr (Mâlik b. 'Avf)'in yönettiği bir orduyu sana doğru sevk ederek…*

…ve Ḫabt'ten Ti'şâr'a kadar ele geçirmiş olan efendiler, doğruluk boyu (Benû Kelb'ten) Benû Ceẕîme…

…ki onlar ‘Ukâẓ’ın her iki yanını (aynı zaman zarfında) çevreler; çocukları ise “‘Ar‘âr” diye bağırır (ve bu isimdeki oyunu oynar.) (Çünkü onlar boyları için güvenliği tesis edebilecek kudrete sahiptir. Dolayısıyla söz konusu kabile, dağınık şekilde kamp yapabilmekte ve çocukları rahatça oyun oynayabilmektedir)…

… Öyle bir kavim ki, (çarpışmanın şiddeti dolayısıyla) çığlıklar çoğaldığı zaman, onları korku ve kaygı sabahında sabit bir şekilde görürsün. (Çünkü onlar korkusuz yiğitlerdir ve savaş alanından kaçıp gitmezler)…

…ve sancaklarıyla yola koyulan ve (savaştan kaçmaksızın) karar yurdunu hedefleyen (Benû Esed’den) el-Ġâḍirîler…

…Onları beyaz develer götürür; eyerleri sanki yaban ineği sürüsünün gövdeleri üzerine dökülmüş kan gibidir. (Yani eyerlerin kırmızılığı, yaban ineğinin sırtına dökülmüş kana benzemektedir.)

Ahlaklı kadınlarının temizlenmiş olduğu zamanda, (Yemen’den gelen) ‘İlâfî eyerlerinin kayışlarla çubukları arasında kalan kısmını, bacak aralarına tuttururlar. (Güzel kadınları, onların savaşmasına mani teşkil etmemektedir.)…

…Bileziklerden görülen elleri, kırmızı Yemen elbisesinin ve peştamalın yeninin açıklığından çıkıverenler…

…(Onlar) güneşler (gibi şerefli ve iffetlidir); kocalarından ayrı kaldıkları her gece, en aşırı ve en kıskanç (kocanın) bile şüphesini boşa çıkarırlar.

Öyle bir birlik ki, (sayılarının çokluğu sebebiyle) geniş saha(lar) dar bir alana döner; yüksek mevkileri (geçişlerinin fazlalığı ve devamlılığı nedeniyle törpüleyip) ardında sahralar gibi bırakır.

İyi besinden asla mahrum kalmamışlardır; onların anneleri sana *karşı (savaşacak), hepsi erkek olan pek çok çocuk doğurmuştur.*

Benim etrafımda, bana isyan etmeyecek olan (Benû Esed’den) Benû Dûdân ve (Benû ‘Abs’tan) Benû Bağîḍ vardır. Onların hepsi de benim destekçimdir.

(Benû Fezâra'dan) Zeyd b. Zeyd, 'Urâ'ir (suyunun) başındadır. Kuneyb (suyunun) başında ise (Benû Fezâra'dan) Mâlik b. Ḥimâr vardır.

er-Rumeyse (suyunun) başında, Sukeyn vardır. ed-Duseyne suyunun başında ise Benû Seyyâr vardır.

Koşu alanından toynak yerleri kül rengi olan (İslam öncesinin meşhur atlarından) el-Ascedî ve Lâḥiḳ'ın kızları vardır onlarda…

…Ağızlarının kenarından Ye'ḍîd (Taraxacum bitkisinin) (suyu) akar; Cercâr (bitkisi) dolayısıyla burun delikleri sarıya çalar.

Yavruları annelerine çağrılır; onlar ilk yavrusunu yitiren yırtıcı hayvan anası süratinde alışırlar onlara.

(Benû Fezâra'nın) er-Rumeyse (suyunu), onun yanındaki yaş ve kuru bitkileri, bizim mızraklarımız korur.

Selamet içerisindeki ilk doğan yavrulara ulaştılar ve onları sünnet (vaktine) ulaşma (hususunda) acele ettirdiler[492]."

en-Nâbiġa ez-Zubyânî bu hicviyesine, Zur'a'dan gelen haberlere değinerek giriş yapmaktadır. Haber alış yöntemi, genellikle hicvedilen kişinin kabahatinin büyük olduğu durumlarda tercih edilmektedir. Söz konusu metot, en-Nâbiġa'nın da yeri geldiğinde istifade ettiği *"Falancaya haber ulaştır"* şeklindeki klişeleşmiş kullanımın en yaygın alternatiflerinden birisidir. Şair kasidesinin matlaında, Zur'a'dan kendisine garip şiirler geldiğini söyleyerek, onun şiir erbabından olmamasına ve bu alandaki başarısızlığına işaret etmektedir. Kasidede caydırıcılık ve tehdit unsurunun, yoğun şekilde kullanıldığı görülmektedir. Klasik Arap şiirinin seçkin örneklerinde gözdağı unsuru, hicviyelerin genellikle orta ve son kısımlarında yer almaktadır. Ancak en-Nâbiġa'nın ikinci beyit itibariyle gözdağı vermeye başladığı, dolayısıyla bu hususta biraz aceleci davrandığı gözden kaçmamaktadır. en-Nâbiġa daha sonra hicvedilen kişiye, kendisiyle giriştiği *mufâḫara*da yenildiğini üstü kapalı şekilde hatırlatmaktadır. Bu kapalılık, dinleyiciyi, yerilen kişinin hangi alanda şairin gerisinde kalmış olabileceğini düşünmeye sevk etmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşımın ustalık gerektiren bir

[492] en-Nâbiġa ez-Zubyânî, 1411/1991, s.102-107.; en-Nâbiġa ez-Zubyânî, Bty., s.54-60

kompozisyon örneği olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca en-Nâbiġa'nın kendisiyle Zur'a arasında mukayese yaptığı müteakip beyit, dinleyicilerin zihninde belirli bir zıtlık oluşturulması açısından oldukça etkileyicidir. Bu bağlamda Zur'a hıyanetin temsilcisiyken, en-Nâbiġa vefakârlığı temsil etmektedir.

Malumdur ki, hicvedilen kişinin tehdit edilmesi kapsamında, hicivciler genellikle iki temel unsurdan yararlanmaktadır. en-Nâbiġa bu hicviyesinde her iki unsuru da kullanmakta, Zur'a'nın gözünü hem askerî saldırılarla hem de yeni hicviyelerle korkutmayı denemektedir. Ancak şairin, muhatabını yeni hicivlerle korkutmaya fazla odaklanmadığı, daha ziyade askerî tehditlerinin arkasını doldurmaya çalıştığı görülmektedir. Elbette en-Nâbiġa caydırıcı hicviyelerin ayrılmaz bir parçası olan övünme faslına girmeyi de ihmal etmemektedir. Ancak bu kısmın, bedhahların kurduğu entrikaların önüne geçilmesi amacıyla, gereğinden fazla uzatıldığı görülmektedir. Öyle ki gözdağının şiddetinin arttırılması amacıyla, pek çok müttefikin teker teker sayılması, belirli noktalarda kaçınılmaz olarak aşırı bir monotonluğa sebebiyet vermektedir. Hatta en-Nâbiġa'nın bile bu monotonluğun farkında olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim şair bir süre sonra, söz konusu sıkıcılığı gidermek amacıyla, dinleyicinin dikkatini başka yöne çekmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda, müttefiklerinin ahlaklı ve güzel kadınlarını kaside bünyesine dâhil ederek onların durumunu kısaca işlemektedir. Bu kısa bölümün, kadınlarla yarenliğin amaçlandığı, tipik bir gazel parçası olmadığı elbette aşikârdır. Zira burada esasen anlatılmak istenen olgu, kadınların güzelliği değildir. Bilakis bu bölüm, fahriye kısmının hicviye genelinde üstendiği rolü kuvvetlendirmekte, güzel kadınların bile en-Nâbiġa'nın müttefiklerini savaş meydanlarından alıkoyamayacağını anlatmaktadır.

3.2.3. Evs b. Ḥacer

3.2.3.1. Evs b. Ḥacer'in Hayatı ve Edebî Kişiliği

Evs b. Ḥacer, İslam öncesinin, özellikle de Temîm kabilesinin en önemli şairlerindendir. el-İṣfehânî, nesebinin ihtilaflı olduğunu belirtmekle birlikte, şu silsileyi aktarmaktadır: Evs b. Ḥacer b. Mâlik b. Ḥazn b. 'Uḳeyl b. Ḫalef b. Numeyr[493]. en-Nâbiġa eẕ-Ẕubyânî ile Zuheyr

[493] Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.XI, s.47.

b. Ebî Sulmâ'nın yetişerek Evs'in tahtını sarsmasına kadar, onun Muḍar sülalesinin en gözde şairi olduğu rivayet edilmektedir[494]. el-Buḥturî (ö. 284/897)'nin *el-Ḥamâse*'si istisna kabul edilirse, ondan hiç bahsetmediği görülen erken dönem antolojilerinin aksine, el-Aṣma'î sık sık ondan övgüyle söz ederek şiirlerini yorumlamaktadır. Evs hakkındaki pek çok verinin kaybolması ve hiciv külliyatının noksanlıklarla aktarılmış olması, döneminin gerçek manadaki ilk profesyonel yergicilerinden birisi olduğu gerçeğini asla unutturamayacaktır. Biraz uzunluğa sahip olan parçalarının, büyük olasılıkla divanına şerh yazan ve sözlükbilim çalışmalarında alıntılayan İbnu's-Sikkît (ö. 244/858)'in zamanından önce ortaya çıkmadığı varsayılabilir[495]. Seyyah şairlerden olan Evs'in, Temîm'in tanınmış isimlerini ve el-Ḥîra'daki Laḫmîleri ziyaret ettiği ve onlara methiyeler sunduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Laḫmîlerle kurduğu ilişkilerden yola çıkılırsa, şairin 520 ila 535 yılları arasında dünyaya geldiği ve Hicretten hemen önce (muhtemelen 620 senesinde) hayatını kaybettiği öne sürülebilir[496].

Bütün hiciv şairleri gibi, Evs b. Ḥacer'in de politik meselelerin ardına düştüğü ve güç sahibi kimselerle iletişim kurmaya çalıştığı gözlemlenmektedir. Örneğin; Laḫmî Hükümdarı 'Amr b. Hind'i babası III. el-Munẕir'in intikamını alması hususunda cesaretlendiren kişi Evs'tir. Şiirlerinde, kabilesinin karıştığı el-Ḳâ' ve es-Su'bân Savaşlarından bahsedilmektedir. Evs b. Ḥacer'in, en-Nâbiġa eẕ-Ẕubyânî'nin öncesine tarihlendirilmesi gerektiği açıktır[497]. Fakat erken dönem *ṭabaḳât* kitaplarında Evs'in sınırlandırılması, alışıldığın dışındadır. Ebû 'Ubeyde'nin onu, el-Ḥuṭay'a ile en-Nâbiġa el-Ca'dî (ö. 65/685 [?])'nin yanına, yani üçüncü şiir tabakasına yerleştirdiği görülmektedir[498]. Evs, el-Cumaḥî'nin sınıflandırmasında, el-Ḥuṭay'a, Bişr b. Ebî Ḫâzım ve Ka'b b. Zuheyr (ö. 24/645 [?]) ile birlikte, ikinci şiir tabakasında değerlendirilmektedir. Hişâm el-Kelbî'ye göreyse, Lebîd b. Rebî'a ve

---

494 İbn Ḳuteybe, Bty., c.I, s.205.
495 S. A. Bonebakker, *"Aws b. Ḥadjar"*, **The Encyclopaedia of Islam**, E. J. Brill, Leiden, 1986, c.I, s.772.
496 Fuat Sezgin, 1975, c.II, s.171.
497 S. A. Bonebakker, 1986, c.I, s.772.
498 Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.XI, s.47.

kendi kabilesini hicvettiği söylenen eş-Şemmâẖ b. Ḍirâr (ö. 30/650 [?]) ile aynı tabakada tasnif edilmektedir[499].

Evs b. Ḥacer'in, oldukça ünlü yergicileri bünyesinde barındıran, son derece köklü bir râvîlik halkasında yer aldığı görülmektedir. Zuheyr b. Ebî Sulmâ, Ka'b b. Zuheyr, el-Ḥuṭay'a, Hudbe b. Ḫaşram, Cemîl b. Ma'mer (ö. 82/701), Kus̱eyyir 'Azze (ö. 105/723) ve el-Farazdaḳ, bu zincirdeki en önemli isimlerdir. Evs'in ortaya koyduğu ekolünün izleri, en açık şekilde el-Ḥuṭay'a'nın ve Ka'b b. Zuheyr'in şiirlerinde görülmektedir. Evs b. Ḥacer'in yergilerinin derlendiği elyazması bir divan, ne yazık ki mevcut değildir. Günümüze ulaşan şiirlerinin büyük çoğunluğu, kabile siyasetiyle, özellikle de hasım kabilelerin hicvedilmesiyle alakalıdır[500]. Kendi gibi Arap edebiyatının en gözde yergicilerinden olan Zuheyr b. Ebî Sulmâ'nın kariyerinde, muhtemelen Evs'in önemli etkileri bulunmaktadır. Çünkü Evs, hem Zuheyr'in üvey babası hem de akıl hocasıdır. Tüm bu etkileşimler göz önünde bulundurulduğunda, Evs'in öncülüğünde gelişen *Evs Ekolü* (*Medresetu Evs*)'nün, erken dönem Arap yergiciliği açısından hayli önemli olduğu görülecektir[501].

3.2.3.2. Evs b. Ḥacer'in Hicivciliği

Evs b. Ḥacer'in, döneminin yergicilik geleneklerinde ayrıcalıklı bir konuma sahip olmasında, diline geleni söylemekten çekinmeyen karakterinin, son derece önemli bir rol oynadığı aşikârdır. Hatta İslam öncesinin seçkin şairleri arasında, en keskin dilli yergicinin Evs b. Ḥacer olduğunu iddia etmek abartılı olmayacaktır. Hedef aldığı kişileri hicvederken fahiş ifadelere yer vermekten çekinmediğini gösteren yeterli sayıda örneğe rastlamak mümkündür. Hatta şair, yergilerinde diline doladığı kişilerin namus ve şerefini en alçaltıcı ithamlarla hedef almakta, onların alnına asırlarca silinmeyecek kara bir leke çalmaktadır. Örneğin; Benû Sa'd b. Mâlik b. Ḍubey'a b. 'Avf b. Mâlik b. 'Amr b. Mâlik'i hicvettiği bir kasidesinde, kabile üyelerini ensest ilişkiye girdikleri ithamıyla suçlamaktadır:

---

[499] Fuat Sezgin, 1975, c.II, s.171-172.; Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.IX, s.118.

[500] J. E. Montgomery, "Aws ibn Ḥajer", **Encyclopedia of Arabic Literature**, (edit. Julie Scott Meisami, Paul Starkey), Londra-New York, Routledge, 1998b, c.II, s.114.

[501] 'Azîze Fevvâl Bâbetî, 1998a, s.42.

"طُلْسُ العِشَاءِ إذا ما جَنّ لَيلُهُمُ   بِالمُنْدِياتِ إلى جَارَاتِهِمْ دُلُفُ

وَالْفَارِسِيّةُ فِيهِمْ غَيْرُ مُنْكَرَةٍ   فَكُلّهُمْ لأَبِيهِ ضَيْزَنٌ سَلِفُ

نيكوا فكيهةَ وامشوا حول قبّتها   مشيَ الزَّرافةِ في آباطها الخجفُ

لولا بنو مالكٍ والإلُّ مرقبةٌ   ومالكٌ فيهِمُ الآلاءُ والشّرفُ"

"Onlar, akşamın boz (renkli kötücül kurtları)dır. Gece karanlığı onların üzerine çökünce, (korumaları altında olması gereken) kadın komşularına doğru, (kötülük etmek niyetiyle) rezilce koştururlar.

Perslik (diğer bir deyişle Mecusi Perslerin ensesti hoş gören adetleri), onlar arasında iğrenç (kabul edilen bir şey) değildir. Onların hepsi, babasına karısı hususunda ortaktır; (teyzelerine de göz koyduklarından, aynı zamanda da babalarının) bacanağı olurlar.

(Ḳatâde b. Meşnû''nun kızı) Fukeyhe'yi becerin! Onun çadırının etrafında, eklem yerlerinde çalım olan zürafa yürüyüşü ile yürüyün! (Çünkü sizler, rezilliklerin alenen yapılması hususunda ittifak etmiş kimselersiniz. Hal böyle olunca, rezilliklerinizi icra ederken gürültü yapmaktan da çekinmezsiniz.)

Eğer Benû Mâlik('in geri kalan kısmı ve hesaba katılması gereken) bir bağlılık olmasaydı, (işte o zaman sizin için çok fena olurdu!) Benû Mâlik'in içinde nimetler ve şeref vardır[502]."

Evs b. Ḥacer'in hicivciliği, her zaman bu örnekte olduğu kadar keskin sınırlara sahip değildir. Bazı hacimli kasidelerinde hicve uzunca bir müddet geçiş yapmamakta, ayrı düştüğü sevgilisinden ve terk edilen kamp alanlarından bahsetmektedir. Bu süreçte yaban hayvanlarının konu edilmesiyle, dinleyicilerin zihninde etkileyici sahneler canlandırılmaktadır. Söz konusu hayali atmosferin doruk noktasına ulaştığı yer, renkli av sahnelerine geçiş yapılan kısımdır. Bu uzun

[502] Evs b. Ḥacer, 1400/1980, s.75.

anlatımların tek amacı, genellikle kasidenin son kısmında yer alan hiciv bölümü için sanatsal bir girizgâh hazırlanmasıdır. Bu tarzdaki estetik kasideleri, Evs'in istediğinde son derece sabırlı ve kontrollü davranabildiğini kanıtlamak için fazlasıyla yeterlidir. Bütün bu yorucu mesainin ardından, hiciv kısmı yalnızca birkaç beyitle icra edilebilmektedir. Sanatsal arka planı oluşturan meşakkatli hazırlığın sövgücülükle zedelenmemesi, elbette hicviyenin estetiği açısından son derce önemlidir. Evs'in, hacimsiz kasidelerindekinin aksine, bu gibi durumlarda diline hâkim olmayı başarabildiği gözlemlenmektedir. Benû Esed b. Vâ'ile'nin alt kollarından olan Benû Lubeynâ'yı hedef aldığı bir hicviyesi, bu minvaldeki uzun ve sanatsal kasidelerine örnek olarak verilebilir. Kasidenin yalnızca üç beyitten oluşan yergisel sonu, şu şekildedir:

"أَبَنِي لُبَيْنَى لَمْ أَجِدْ أَحَدًا   فِي النّاسِ أَلأَمَ مِنكُمُ حَسَبَا

وَأَحَقَّ أَن يُرْمَى بِدَاهِيَةٍ   إِنَّ الدَّوَاهِيَ تَطْلُعُ الحَدَبَا

وَإِذا تُسوئِلَ عَن مَحَاتِدِكُمْ   لَمْ تُوجَدوا رَأساً وَلا ذَنَبَا"

"Benû Lubeynâ! Saygınlık söz konusu olduğunda, insanlar arasında sizden daha adi olan kimseyi görmedim!

...(Görmedim) felaket(ler) tarafından vurulmaya (sizden) daha layık birini! Felaketler kesinlikle tepeleri aşmaktadır! (Yani size yönelteceğim yeni hicviyeler, dağları tepeleri aşarak insanlar arasında hızla yayılacaktır!)

Şayet (gün gelir de) sizin aslınız soruşturulacak olursa, ne baş sayılırsınız ne de kuyruk[503]!"

[503] Evs b. Ḥacer, 1400/1980, s.1-4.

3.2.3.3. Evs b. Ḥacer’in Hiciv Kasideleri

Evs b. Ḥacer’in Benû Lubeynâ b. Sa‘d’a mensup olan Ebû’l-Muhevveş el-Esedî adındaki birisini hicvettiği kasidesi oldukça dikkat çekicidir. Nitekim bu hicviyede, İslam öncesinin en meşhur tanrıçalarından olan el-Lât ve el-‘Uzzâ’nın isimleriyle yemin edildiği görülmektedir. Ayrıca kaside bünyesinde “itin zekeri” gibi fahiş ifadelerin kullanılmış olması, yerginin önemini katbekat arttırmaktadır. Zira hem müşriklerin tanrıçalarının isimlerinin açıkça zikredilmesi hem de kasidenin fahiş ifadelerden arınmamış oluşu, hicviyenin sonraki dönemlerde Câhiliyye şiirine uygulanacak olan sansür sürecinden bir şekilde kurtulmayı başardığı izlenimini uyandırmaktadır. Dolayısıyla İslam öncesi Arap hicvine dair elimizde bulunan veriler arasında, Evs’in aşağıdaki yergisinin ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğu yadsınamaz bir gerçektir:

"لَعَمْرُكَ ما تَدْعُو رَبيعَةُ بِاسْمِنَا   جَمِيعاً وَلا تُنْبَى بِأَحْسَانِنَا مُضَرْ

وَبِالَّلاتِ وَالعُزَّى وَمَنْ دَانَ دِينَهَا   وَبِاللهِ إِنَّ اللهَ مِنهُنَّ أَكبَرُ

عَدَدْتُ رِجَالاً مِنْ قُعَيْنٍ تَفَجُّسًا   فَمَا ابْنُ لُبَيْنَى والتَّفَجُّسُ وَالْفَخْرُ

شَأَتْكَ قُعَيْنٌ غَثُّها وسَمِينُها   وأَنت السَّهُ السُّفْلى إِذا دُعِيَتْ نَصْرُ

وَعَيَّرْتَنَا تَمْرَ الْعِرَاقِ و بُرَّه   وَزَادُكَ أيْرُ الْكَلْبِ شَيَّطَه الْجَمْرُ

أُحَاذِرُ نَجَّ الْخَيْلِ فَوْقَ سَرَاتِهَا   وَرَبّاً غَيُوراً وَجْهُهُ يَتَمَعّرُ"

“Ömrüne ant olsun ki, Rebî‘a bizi (gerçek) ismimizle anmıyor; aynı zamanda bildirmiyor keremlerimizi Muḍar.

el-Lât’a, el-‘Uzzâ’ya, onun dinine boyun eğene ve (bu tanrıçalardan) daha büyük olan Allah’a ant olsun!

Ḳu‘ayn’dan (bazı) erleri aziz tuttum; ama İbnu Lubeynâ’nın yanında izzet ve kıvanç ne arar!

Ḳu'ayn seni aştı, onun cılızı da şişmanı da. Sen Naṣr (b. Ḳu'ayn) çağrıldığı zaman en alttaki dipsin. (Yani derece bakımından kabilenin en düşük üyesi sensin.)

İtin zekeri sana azık olmuş durumdayken, bizi Irak'ın hurması ve buğdayı ile yerdin. (Yani sen köpek zekeri ile beslenen birisisin; ama bu düşüklüğüne rağmen bizim Irak hurması ve buğdayıyla beslenmemizi yermekten geri durmuyorsun.)

Yüksek mevkilerinin üzerinde, atların süratinden ve (öfkesi sebebiyle) yüzünün rengi atmış hevesli bir efendiden (yani muhtemelen 'Amr b. Hind'den) ihtiyat ederim[504]."

Evs b. Ḥacer aşağıdaki kasidesinde ise, eskiden aralarında arkadaşlık bağı bulunduğu anlaşılan Ḥakem b. Mervân b. Zinbâ' el-'Absî'yi hicvetmektedir. Araları açılmadan önce Evs'in Ḥakem için bir methiye dahi nazmettiği görülmektedir. İkilinin arasındaki anlaşmazlığa neyin sebebiyet verdiği tam olarak bilinmemektedir. Ne var ki Evs'in methiyelerinin karşılığını alamadığı için gücendiği ve Ḥakem'i övmesi dolayısıyla derin bir pişmanlık hissettiği, hicviyesinden açıkça anlaşılmaktadır. Zira hem muhatabını yermek hem de pişmanlığını layıkıyla ifade etmek amacıyla, kimseye faydası olmayan sağır taşları öven birisiyle kendisini bağdaştırmaktadır. Yine de şairin hicvedilen kişiden beklentisinin ne olduğunu kesin surette tespit etmek mümkün görünmemektedir. Ahde vefasızlık ve yardımdan geri durma, hicviyenin ön plana çıkan temaları arasında yer almaktadır:

"إِذَا نَاقَةٌ شُدَّتْ بِرَحْلٍ وَنُمْرُقٍ   إِلى حَكَمٍ بَعْدِي فَضَلَّ ضَلَالُهَا

كَأَنَّ بِهِ إِذ جِئْتَهُ خَيبَرِيَّةً   يَعُودُ عَلَيْهِ وِرْدُهَا وَمُلالُهَا

كَأَنِّي حَلَوْتُ الشِّعْرَ حِينَ مَدَحْتُهُ   صَفَا صَخْرَةٍ صَمَّاءَ يَبْسٍ بِلَالُهَا

هَمَمْتَ بِخَيْرٍ ثُمَّ قَصَّرْتَ دُونَهُ   كَمَا نَاءَتِ الرَّجْزَاءُ شُدَّ عِقَالُهَا

---

504 Rudolf Geyer, 1892, s.7, 36-37. Evs b. Ḥacer, 1400/1980, s.37.

مَنَعْـــــتَ قَلِـــــيلاً نَفْعُـــــهُ وَحَـــــرَمتَنِي　　　قَلِـــــيلاً فَهَبْهَـــــا بَيْعَـــــةً لَا تُقَالُهَـــــا

تَلَقَّيْتَـــــنِي يَـــــوْمَ النُجَـــــيْرِ بِمَنْطِـــــقٍ　　　تَـــــرَوَّحُ أَرْطَـــــى سُـــــعْدَ مِنْـــــهُ وَضَـــــالُهَا"

“Ḥakem’e (yapılacak yolculuk için) eyeri ve çakrağı takılmış dişi deve, (onunla aramızda geçenlerden) sonra kayboldu gitti. (Nitekim hikmet sahibi olmayan bir adama doğru yol almaktaydı.)

Onun yanına geldiğinde (görürsün ki); sanki ona Ḫayber’in (meşhur humması) isabet etmiş de (hummanın) nöbetleri ve harareti ziyaret etmekte onu.

Ben onu övdüğüm zaman, şiiri sanki suları kurumuş sağır kayalık taşına sunmuşum. (Çünkü ikisinden de insana hayır gelmez.)

İyiliğe niyet etmiştin; daha sonra ise ayak bağları kasılan aciz deve gibi ondan geri durdun.

Faydası küçük bir şeyi esirgedin, beni mahrum ettin. (Bana söz verip durmadın.) Şimdi farz et ki senin için biattan dönüş yok.

en-Nuceyr gününde sen bana bir laf atmıştın; (öyle bir laf ki) onun sebebiyle Su‘d Arṭâ’sının (yani calligonum comosum adlı bitkinin) ve (ḍâl adlı bitkinin yani) lotusun kokusu (bile) bozulmuştur. (Diğer bir deyişle en keskin kokuların bile bozulmasına sebebiyet veren berbat ve kokuşmuş bir laf söylemiştin sen bana[505].)”

Evs b. Ḥacer aşağıdaki hicviyesinde ise, Benû İyâd’ın alt kollarından birisi olan Benû Burd’u hedef almaktadır. Nitekim söz konusu kabilenin, Başve suyunu kullanması için şaire müsaade etmediği rivayet edilmektedir. Aynı zamanda hicviyeden, şairin bu su kaynağından aşağılayıcı şekilde kovulduğu da anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Evs hedef aldığı kabileyi oldukça şiddetli bir üslupla hicvetmekte ve İslam öncesi dönemin en yaygın yergi unsurlarını bu kabileye atfetmekten çekinmemektedir. Bu bağlamda, askerî zaaflar, kötü coğrafyada

[505] Evs b. Ḥacer, 1400/1980, s.100-101.; Rudolf Geyer, 1892, s.24, 86-88.

yaşamaya mahkûm olma, kibir, emanete hıyanet, atadan oğula geçen düşkünlük, korkaklık, acizlik ve kötü şöhret gibi klasik unsurlar, hicviye bünyesinde yerilen özellikler arasında yer almaktadır. Ayrıca hicviyede Evs b. Ḥacer'in hicivciliğini hissettiren bazı belirgin noktalar da gözden kaçmamaktadır. Örneğin; hicvedilen tarafın savaş esnasında yellendiğinin anlatılması ve kabile üyelerinin eşekler gibi anırdıklarına işaret edilmesi gibi aşırılıklar, bu noktalar arasında yer almaktadır ve elbette bunlar vasıtasıyla dinleyicinin güldürülmesi amaçlanmaktadır:

"يَآلَ تَمِيمٍ وَذُو قَارٍ لَهُ حَدَبٌ   مِنَ الرَّبِيعِ وَفِي شَعْبَانَ مَسْجُورُ

قَدْ حَلَّأَتْ نَاقَتِي بُرْدٌ وَصِيحَ بِهَا   عَنْ مَاءِ بَصْوَةَ يَوْماً وَهْوَ مَجْهُورُ

نَكَّبْتُهَا مَاءَهُمْ لَمَّا رَأَيْتُهُمُ   صُهْبَ السِّبَالِ بِأَيْدِيهِمْ بَيَازِيرُ

إِذْ يَشْزِرُونَ إِلَيَّ الطَّرْفَ عَنْ عُرُضٍ   كَأَنَّ أَعْيُنَهُمْ مِنْ بُغْضِهِمْ عُورُ

وَيْلُ امِّهِمْ مَعْشَراً جُمّاً بُيُوتُهُمُ   مِنَ الرِّمَاحِ وَفِي المِعْرُوفِ تَنْكِيرُ

مُخَلَّفُونَ وَيَقْضِي النَّاسُ أَمْرَهُمُ   غُشُّ الأَمَانَةِ صُنْبُورٌ فَصُنْبُورُ

يَعْلُونَ بِالْقَلَعِ الهِنْدِيِّ هَامَهُمُ   وَيُخْرِجُ الْفَسْوَ مِنْ تَحْتُ الدَّقَارِيرُ

تَنَاهِقُونَ إِذَا اخْضَرَّتْ نِعَالُكُمُ   وَفِي الحَفِيظَةِ أَبْرَامٌ مَضَاجِيرُ

أَجْلَتْ مُرَمَّأَةُ الْأَخْبَارِ إِذْ وَلَدَتْ   عَنْ يَوْمِ سَوْءٍ لِعَبْدِ الْقَيْسِ مَذْكُورُ"

"Temîm ailesi! Zû Ḳâr'ın ilkbahardan (ancak) dikeni olur ve Şa'bân'da yakılır. (Yani Benû Burd'un arazisi, değersiz ve bereketsiz topraklardan oluşmaktadır.)

(Benû) Burd benim dişi devemi Başve suyundan alıkoymuştu ve (deveme) bağırılmıştı. Hâlbuki devem o sırada (zaten hali hazırda)

temizlenmiş durumdaydı. (Yani onların suyundan fazla bir şey kullanmayacaktım ve rezervleri yeterli seviyedeydi.)

Kızıl kıllıları[506] *ellerinde uzunca sopalarla gördüğümde, (dişi devemi) onların suyundan çevirdim.*

(Düşmanlıkları ve kibirleri dolayısıyla) bana yan baktılar; sanki onların gözleri nefretleri dolayısıyla sokur kalmıştı. (Yani onların bu bakışına şahit olan gözlemciler, onları tek gözlü zannederdi.)

Yazıklar olsun onlara! Öyle bir topluluktur ki haneleri yoksundur mızraktan ve bilmezler iyiliği.

İnsanlar onların işlerine hükmederken, onlar geri kalmış kimselerdir; emanete hıyanet ederler, düşkün ardına düşkündürler... (Yani kabilelerinde alçaklar peş peşe gelmekte ve babaları oğullarına düşkünlüğü miras bırakmaktadır.)

Donlarının altında sessiz bir yellenme koy verirken, başlarının üzerine Hint kılıçlarını kaldırırlar.

(Hiçbir şey bulunmayan) taşlık arazileriniz yeşerdiğinde, (şımarıp eşekler gibi karşılıklı) anırırsınız; (iş onurunuzu) korumaya gelince, (meyser oyununa dâhil olamayanlar gibi) ödlek ve korkaksınız.

Kötü gün dolayısıyla peyda olduğundan beri, zan ve tahminle karışan haberler ortaya çıkmış, 'Abdu'l-Ḳays için söylene gelmiştir[507]*."*

Evs b. Ḥacer aşağıdaki hicviyesinde ise, Ummu'r-Rudeyn şeklinde hitap ettiği bir kadını hedef almaktadır. Hicviye her ne kadar iki beyitten müteşekkil olsa da, Evs'in hayli kaba bir üslup takındığı gözden kaçmamaktadır:

"فَمـــــــا أُمُّ الـــــــرُّدَيْنِ وَإنْ أدَلّـــــــتْ   بِعَالِمَـــــــةٍ بِأخْـــــــلاقِ الكِـــــــرَامِ

[506] **Kızıl kıllılar (صُهْب السِّبَالِ):** İslam öncesinde Araplar, kızıl kıllılar ifadesini düşmanları için kullanmaktadır. Nitekim Arapların en kuvvetli dış düşmanları olan Yunanlılar arasında kızıllığa rastlamak mümkündür.

[507] Evs b. Ḥacer, 1400/1980, s.43-45; Rudolf Geyer, 1892, s.38-44.

إذا الشَّـــــــيْطَانُ قَصّـــــــعَ فِي قَفَاهَـــــــا تَنَفَّقْنَـــــــاهُ بِالحَبْــــــــلِ التُّــــــــؤامِ"

“Ummu’r-Rudeyn cilve yapmaya kalksa da, seçkinlerin ahlakından haberi yoktur!

Şayet şeytan onun ensesine yerleşmişse, (tavşanları saklandıkları delikten çıkarır gibi) iki katlı iple çıkarıveririz biz onu[508]*!”*

3.2.4 Zuheyr b. Ebî Sulmâ

3.2.4.1. Zuheyr b. Ebî Sulmâ’nın Hayatı ve Edebî Kişiliği

Zuheyr b. Ebî Sulmâ el-Muzenî, İslam öncesinin en meşhur şairlerindendir. İmru’u’l-Ḳays ve en-Nâbiġa eẕ-Ẕubyânî ile birlikte “üç öncü şairden birisi” kabul edilmektedir. Zuheyr’in nesebi şu şekildedir: Zuheyr b. Ebî Sulmâ Rebî‘a b. Riyâḥ b. Ḳurra b. el-Ḥâriṡ b. Mâzin b. S̱a‘lebe b. S̱evr b. Herme b. el-Aṣamm b. Osman b. ‘Amr b. Udde b. Ṭâbiḫa b. İlyâs b. Muḍar b. Nizâr[509]. *Mu‘allaḳa* şairlerinden olan Zuheyr, İbn Sellâm el-Cumaḥî tarafından, birinci tabakaya mensup şairler arasında sayılmaktadır[510]. Takriben 520 senesinde, Necid’de yer alan Ḥâcir’de, Benû ‘Abdi’l-lah b. Ġaṭafân’ın arasında dünyaya geldiği kaydedilmektedir. Zuheyr’in soyu, babası Rebî‘a tarafından, Medine’nin güneyinde ikamet eden Muzeyne kabilesine dayanmaktadır. Annesi tarafındansa, Benû Ġaṭafân’ın alt kollarından olan Benû Murra’ya mensup bulunmaktadır[511].

Babası Rebî‘a'nın, bir süre boyunca Benû Murra’nın arasında kaldığı, ancak ganimet taksimi hususunda çıkan bir anlaşmazlığın ardından, annesiyle birlikte Muzeyne’ye döndüğü anlatılmaktadır. eẕ-Ẕubyân’a yapılan bir baskın esnasında, Muzeyne onu arkasında bırakacağından, onların arasında da uzun süre kalamayacaktır. Rebî‘a'nın ilerleyen süreçte Murra kabilesinin yanına döndüğü ve zengin bir şair olan Beşâme b. el-Ġadîr eẕ-Ẕubyânî’nin kız kardeşi ile evlendiği

---

[508] Evs b. Ḥacer, 1400/1980, s.126.
[509] Ebû’l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.X, s.226.
[510] Muhammed b. Sellâm el-Cumaḥî, 1422/2001, s.41.
[511] Süleyman Tülücü, *“Züheyr b. Ebû Sülmâ”*, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2013, c.XLIV, s.540-541.

gözlemlenmektedir[512]. Babasının bu tercihlerin, Ẕubyân (Ġaṭafân)'ın arasında yetişen Zuheyr'in şairlik kariyerini muazzam derecede etkilediği açıktır. Çünkü Zuheyr'in ilk şairlik eğitimini bu kabilenin üyelerinden aldığı bilinmektedir. Şairliğinin temellerinin, dayısı Beşâme tarafından atıldığı aşikârdır. Kendi çocuğu olmadığından, ölümünden önce mirasını yeğenleri arasında dağıtan Beşâme ile Zuheyr aralarında geçen bir diyalog, ikilinin arasındaki şairlik ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır. Zuheyr'in: *"Dayıcığım! Bana da malından pay versen!"* dediği, Beşâme'ninse: *"Yeğenim! Ant olsun, sana ondan daha ala ve daha bol bir şey ayırdım."* karşılığını verdiği kaydedilmektedir. Bunun ne olduğunu soran Zuheyr'in alacağı yanıt: *"Miras aldığın şiirim"* şeklinde olacaktır[513].

Zuheyr'in ailesinden miras aldığı geleneğin, hicivciliğinin şekillenmesinde son derece önemli bir rol üstlendiği aşikârdır. Ailesindeki pek çok kişinin şairlikle alakadar olduğu bilinmektedir. Babası Rebî'a, dayısı Beşâme, üvey babası Evs b. Ḥacer ve kız kardeşleri Sulmâ ile el-Ḫansâ' da birer şairdir. Kendi oğulları olan Ka'b ile Buceyr'in yanı sıra, el-Muḍarrab b. Ka'b namıyla tanınan torunu 'Uḳbe b. Ḳa'b'ın da şair olduğu aktarılmaktadır[514]. Keza el-Muḍarrab'ın oğlu olan el-'Avvâm ile Ka'b'ın torunlarından olan 'Amr b. Sa'îd de dedelerinin şairlik geleneklerini devam ettirenler arasındadır. Dolayısıyla Zuheyr'in pek çok neslin hicivcilik geleneklerini yakinen tetkik etme fırsatı bulduğu ve gelecek kuşakların eğilimlerini etkileyebildiği aşikârdır. Zuheyr'in şiirlerinin taşıyıcılığını üstlenen önemli isimlerden birisi, büyük ölçüde onun etkisinde kalmış olan meşhur hiciv şairi el-Ḥuṭay'a'dır[515]. Ne var ki el-Ḥuṭay'a, bazı noktalarda hocasının sanatsal üstünlüğünü yakalayamayacaktır. Örneğin; Zuheyr'in hicviyelerinde gördüğümüz nezih dil, öğrencisinin kasidelerinde yergisel aşırılıklara dönüşmüş durumdadır. Öte yandan hicivcilik gelenekleri ne kadar değişirse değişsin, gelecek kuşaklara mensup olan seçkin hicivcilerin, Zuheyr'i daima takdir ettiği gözlemlenmektedir. Örneğin; Emevî

---

[512] Lidia Bettini, *"Zuhayr"*, **The Encyclopaedia of Islam**, Leiden, E. J. Brill, 2002, c.XI, s.557.
[513] 'Azîze Fevvâl Bâbetî, 1998a, s.56.
[514] 'Azîze Fevvâl Bâbetî, a.g.e., s.154.
[515] Nihad M. Çetin, *"Züheyr"*, **İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, Milli Eğitim Basım Evi, 1986, c.XIII, s.640.

Döneminin en meşhur üç hicivcisinden biri olan Cerîr b. ‘Aṭiyye, Zuheyr’i İslam öncesinin en seçkin şairi olarak tanımlamaktadır[516].

Evs b. Ḥacer ve Ṭufeyl el-Ġanevî gibi önemli şairlerle Zuheyr’in aynı râvîlik silsilesinde yer alması, hicivciliğinin profesyonelleşmesine yardımcı olmuş olmalıdır. Birkaç neslin çalışmalarıyla ünlenecek olan bu ekolün başı, muhtemelen Evs b. Ḥacer’dir. Zuheyr ile Evs’in hicivcilik hususundaki eğilimleri, şaşırtıcı derecede farklılık göstermektedir. Ayrıca Zuheyr’in kelime dağarcığıyla öncülerininkinin arasında bazı farklılıkların bulunduğu da itiraf edilmelidir[517]. Zuheyr’in, kasidelerini estetik kaygılarla defalarca gözden geçirdiği bilinmektedir. Bu yüzden kasidelerini ancak bir yıl gibi uzunca bir sürecin sonunda tamamlayabilmekte ve ürünlerini bilge kişilerle istişare etikten sonra neşretmeyi tercih etmektedir. Diğer bir deyişle, Zuheyr, hocalarının kendisine aşıladığı *el-ḥavliyyât* ekolüyle en çok özdeşleştirilen şairlerden birisidir[518]. Ancak Zuheyr’in hiciv nazmı için de aynı süreyi ayırabilmiş olması pek mümkün görünmemektedir. Çünkü bilindiği üzere, hicivcilik sanatı büyük bir hızla icra edilmeli ve çıktıları da mümkün olan en süratli şekilde yayılmalıdır.

İslam öncesinin bazı tanınmış hicivcileri gibi, Zuheyr’in de cincilik geleneğini ön plana çıkartmaya çalıştığı düşünülebilir. Çünkü Hz. Muhammed’in, henüz peygamberliğini ilan etmediği günlerde, takriben yüz yaşında olan Zuheyr’i gördüğü zaman: *“Allah’ım! Beni onun şeytanından koru!”* “اللّٰهُمَّ أعِذْني من شَيْطانِه” dediği kaydedilmektedir. Gelenekler, Zuheyr’in o günden sonra ölene kadar şiir nazmetmediğini aktarmaktadır[519]. *Mu‘ammerûn*’dan olduğu söylenen Zuheyr’in ne zaman öldüğü kesin olarak bilinmemektedir. Yine de Peygamberliğin gelişinden bir yıl önce yahut H.Ö.13/609 senesinde öldüğüne dair bazı rivayetler bulunmaktadır[520].

---

[516] Ebû’l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.X, s.226-227.
[517] Gustav von Grünebaum, *“Zur Chronologie der frübarabischen Dichtung”,* **Orientalia**, 1939, c.VIII, s.337-338, 340-341.
[518] ‘Azîze Fevvâl Bâbetî, 1998a, s.154.
[519] Ebû’l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.X, s.228.
[520] Fuat Sezgin, 1975, c.II, s.118.

3.2.4.2. Zuheyr b. Ebî Sulmâ'nın Hicivciliği

Zuheyr b. Ebî Sulmâ'nın hicviyeleri, döneminin en seçkin yergisel ürünleri arasında yer almaktadır. Ahlaklı karakteri ve barışseverliğiyle ön plana çıkan usta şairin yergiciliği, saygın edebiyat tenkitçileri tarafından da takdir edilmektedir. Örneğin; İbn Reşîḳ, Zuheyr'in hicviyelerinde başarılı, saf ve iğneleyici bir üslubun bulunduğu görüşündedir[521]. İbn Ḳuteybe'nin aktardığına göre, Zuheyr ne hicviyelerinde ne de diğer konulardaki kasidelerinde, babasının kabilesi olan Muzeyne'den bahsetmemektedir[522]. Öte yandan Zuheyr, kendisini kabul eden kabilenin savunulması söz konusu olduğunda, şairliğini seferber etmekten geri durmayacak kadar da erdemlidir. Örneğin; Benû Temîm ile Benû Suleym'i hedef aldığı iki şiirinde, anne tarafından mensubu olduğu Ġaṭafân'a yapmayı planladıkları baskından vazgeçmeleri hususunda, söz konusu kabileleri uyarmaktadır. Benû 'Uleym ile Benû 'Abdi'l-lah, Zuheyr'in hicviyelerinde hedef alınan diğer önemli kabilelerdir[523]. Yergileri sayesinde hem kendisinin hem de destekçilerinin itibarını koruyan Zuheyr, hicivciliğini kabileler arasında korkulan bir tehdit unsuruna dönüştürmeyi başaracaktır.

Zuheyr'in, yergiciliğinden yararlanarak hakkını nasıl savunduğunu belgeleyen bir hiciv anlatısı, kariyerinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Olayın öncesinde, Benû Esed'den el-Ḥâriṡ b. Verḳâ' eṣ-Ṣaydâvî'nin, Benû 'Abdi'l-lah b. Ġaṭafân'a baskın düzenlediği rivayet edilmektedir. Zuheyr'in develerinin ve çobanlık yapan Yesâr adındaki kölesinin bu hadise esnasında gasp edilmiş olması, şairin hicivciliğe sarılmasının asıl nedenidir[524]. Zuheyr'in el-Ḥâriṡ'i ilk önce daha ılımlı bir yergiyle hedef aldığı ve hakkının iade edilmemesi halinde hicviyelerinin ağırlığını arttıracağını bildirdiği gözlemlenmektedir. Şair bu ilk hicviyesinin ciddiye alınmaması üzerine, yergiselliğini zirveye çıkaracağı ikinci bir hicviye nazmedecektir. Burada Yesâr'ın kendisine iade edilmemesinin nedenini, malını yağmalayan kabilenin kadınlarının

[521] Lidia Bettini, 2002, c.IV, s.557.
[522] İbn Ḳuteybe, Bty., c.I, s.137.
[523] Süleyman Tülücü, 2013, c.XLIV, s.541.
[524] Zuheyr b. Ebî Sulmâ, 1363/1944, s.179.; Zuheyr b. Ebî Sulmâ, 1426/2005, s.44.; Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.X, s.239-240.

Yesâr'la zina etmeyi alışkanlık haline getirmesine bağlamaktadır. Ağırbaşlılığıyla ünlenen şairin en fâhiş hicviyesi muhtemelen budur:

"تَعَلَّمْ أَنَّ شَرَّ النَاسِ حَيٌّ يُنادَى فِي شِعارِهِمُ يَسارُ

وَلَولا عَسْبُهُ لَرَدَدْتُمُوهُ وَشَرُّ مَنِيحَةٍ أيْرٌ مُعارُ

إذا جَمَحَتْ نِساؤُكُمُ إلَيهِ أَشَظَّ كَأَنَّهُ مَسَدٌ مُغارُ"

"Şunu (iyi) bil! En kötü insanlar, "Yesâr" (ismini) şiarları edinerek birbirine ünleyen kabile üyeleridir.

Eğer o (onları) becermiyor olsaydı, onu geri verirlerdi. Sağılmak için birisine ödünç verilen en kötü şey zekerdir.

Kadınlarınız azıtarak onun yanına koşturduğu zaman, (zekeri) bükülmüş bir ip gibi doğruluverir[525]."

el-Ḥâriṯ, Zuheyr'in hicviyelerinin gücünü anlayınca, Yesâr'ın öldürülmesini salık veren kabilesinin sözüne kulak asmayarak şaire mallarını ve kölesini iade eder. Zuheyr gibi ağırbaşlı bir yergicinin dahi yeri geldiğinde ne denli ağır hicviyeler nazmedebileceği, bu anlatı sayesinde daha da açıklık kazanmaktadır. Zuheyr mallarını geri aldığında yüce gönüllüğünü tekrar göstererek hicvettiği kişiyi över[526]. Bu gibi ender durumlar istisna kabul edilmelidir. Nitekim Zuheyr'in vakur, ölçülü, iffetli ve vefalı karakteri, hicivciliğini şekillendiren temel etkendir. İyi huylu ve barış yanlısı bir yergicilik anlayışı benimsemesi ve hicviyelerinin bayağılıktan son derece uzak olması, onu Arap hicivciliğinde ayrıcalıklı bir konuma yükseltmektedir[527]. Hatta hicivciliğe oldukça mesafeli yaklaştığı bilinen Hz. Ömer'in dahi Zuheyr'in şairliğinden övgüyle söz ettiği görülmektedir[528].

---

[525] Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.X, s.240.
[526] Muhammed Yusuf Ferrân, **Zuheyr b. Ebî Sulmâ: Ḥayâtuhu ve Şi'ruhu**, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1411/1990, s.96-98.
[527] Nihad M. Çetin, 1986, c.XIII, s.642.
[528] Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.X, s.138.

3.2.4.3. Zuheyr b. Ebî Sulmâ'nın Hiciv Kasideleri

Zuheyr b. Ebî Sulmâ'nın *Âlu Ḥisn* veya *'Afâ min 'Âli Fâṭimate'l-Civâ'* adıyla tanınan kasidesi, şairin en meşhur hicviyeleri arasında yer almaktadır. Esasen hicviyenin beraberinde rivayet edilen hiciv anlatısı, şiirin değerini katbekat arttırmakta ve dönemin şartlarında hiciv türünün üstlendiği role büyük ölçüde ışık tutmaktadır. Hicviyenin nazmedilmesine sebebiyet veren kişi, bu kez bir kumarbazdır. Şairin yergi oklarına hedef olan taraf ise, Benû 'Uleym kabilesinin üyeleridir[529].

Nakledildiğine göre, Benû Abdullah b. Ġaṭafân'dan bir adam Benû 'Uleym'in yanında konaklamış, misafirperverlikle karşılanmış ve kendisine ikramda bulunulmuştur. Ancak bu kişinin büyük bir kumar bağımlılığı vardır. Kabile üyeleri olacakları tahmin ettiğinden, adamı kumar oynamaktan men etmiştir. Ne var ki söz konusu kişi, kumar oynamadan durmaya razı gelmemiştir. Kumarda ilk kez kaybettiğinde kaybı kendisine iade edilmiş, ikinci kez kaybettiğinde zararı yine giderilmiştir. Ancak üçüncü denemesinde yine aynı durum yaşanmış, bu kez kaybettikleri kendisine iade edilmemiştir. Üstelik kötü huyu sebebiyle, kumarbazın oğlu ve hanımı da rehin düşmüştür. Adam tüm bu yaşananların ardından yola koyulmuş, kendisini yağmaladıklarını söyleyerek kabile üyelerini Zuheyr b. Ebî Sulmâ'ya şikâyet etmiştir. Zuheyr adamın isteğini geri çevirmemiş, onun malını alanları sanatsal ve tehditkâr bir yergiyle hicvetmeye koyulmuştur. Ancak daha sonra şair işin aslını öğrenecek, hicvi dolayısıyla derin bir pişmanlık duyacaktır. Öyle ki Zuheyr bu durum hakkındaki hislerini şu samimi sözleriyle ifade etmektedir: *"Ne zaman gece karanlığında dışarı çıksam, zulmetmiş olduğum bir kavmi hicvetmem dolayısıyla Allah'ın bana bir ceza vereceğinden korktum.*" Söz konusu hicviyeye bakıldığında, geleneksel bir biçimsellik içerisinde açılış yapıldığı görülmektedir[530]:

"عَفَــــــا مِــــــن آلِ فَاطِمَـــــــةَ الجِـــــواءُ   فَــــــــيُمْنٌ فَــــــــالقَوَادِمُ فَالحِسَــــــــاءُ

فَــــــذُو هــــــاشٍ فَمِيــــــثُ عُرَيْتِنَــــــاتٍ   عَفَتْهَــــــا الـــــرِّيحُ بَعْــــــدَكَ وَالسَّـــــمَاءُ

[529] Zuheyr b. Ebî Sulmâ, 1363/1944, s.56-86.; Zuheyr b. Ebî Sulmâ, 1426/2005, s.9-15.
[530] Zuheyr b. Ebî Sulmâ, 1363/1944, s.56-86.; Zuheyr b. Ebî Sulmâ, 1426/2005, s.9-15.

فَذِرْوَةٌ فَالجِنَابُ كَأَنَّ حُنْسَ　　　النِّعاجِ الطَّاوِياتِ بِهَا الْمُلاءُ

يَشِمْنَ بُرُوقَهُ وَيَرُشُّ أَرِيَ　　　الجَنُوبِ عَلَى حَواجِبِها العَمَاءُ

فَلَمّا أَنْ تَحَمَّلَ آلُ لَيْلَى　　　جَرَتْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمُ الظِبَاءُ

جَرَتْ سُنُحاً فَقُلْتُ لَهَا: أَجيزي　　　نَوىً مَشْمُولَةً، فَمَتى اللِّقاءُ

تَحَمَّلَ أَهْلُها مِنها فَبانُوا　　　عَلَى آثارِ مَنْ ذَهَبَ العَفَاءُ

كَأَنَّ أَوَابِدَ الثّيرانِ فيها　　　هَجائِنُ في مَغَابِنِها الطِّلَاءُ

وَجارٍ، سارَ، مُعتَمِداً إِلَيكُم　　　أَجَاءَتهُ الْمَخَافَةُ وَالرَّجاءُ

فَجاوَرَ مُكْرَماً، حَتّى إذا　　　ما دَعَاهُ الصَّيْفُ، وَانقَطَعَ الشِّتاءُ

ضَمِنْتُمْ مالَهُ، وَغَدَا جَميعاً　　　عَلَيكُم نَقْصُهُ وَلَهُ النَّمَاءُ

وَلَوْلا أَنْ يَنَالَ أَبَا طَرِيفٍ　　　إِسَارٌ مِن مَليكٍ أَو لِحَاءُ

لَقَدْ زارَت بُيُوتَ بَني عُلَيْمٍ　　　مِنَ الكَلِمَاتِ آنِيَةٌ مِلَاءُ

فَتُجْمَعُ أَيْمُنٌ مِنَّا وَمِنكُم　　　بِمُقْسَمَةٍ تَمُورُ بِها الدِّمَاءُ

سَتَأْتِي آلَ حِصْنٍ حَيثُ كانُوا　　　مِنَ الْمُثُلَاتِ باقِيَةٌ ثِنَاءُ

فَلَمْ أَرَ مَعْشَراً أَسَرُوا هَدِيّاً،　　　وَلَمْ أَرَ جارَ بَيتٍ يُسْتَبَاءُ

وَجارُ البَيتِ وَالرَجُلُ الْمُنَادِي   أَمامَ الحَيِّ عَقْدُهُما سَواءُ

أَبَى الشُهَداءُ عِندَكَ مِن مَعَدٍّ،   فَلَيسَ لِما تَدِبُّ لَهُ خَفَاءُ

تُلَجْلِجُ مُضْغَةً فيها أَنِيضٌ،   أَصَلَّتْ فَهيَ تَحتَ الكَشْحِ داءُ

غَصِصْتَ بِنيئِها فَبَشِمْتَ منها،   وَعِندَكَ، لَو أَرَدْتَ، لَهَا دَوَاءُ

وَإِنّي لَوْ لَقيتُكَ فَاجتَمَعْنَا   لَكانَ لِكُلِّ مُندِيَةٍ لِقاءُ

فَأُبرِئُ موضِحاتِ الرَّأسِ مِنهُ،   وَقَد يَشفي مِنَ الجَرَبِ الهِناءُ

فَمَهْلاً، آلَ عَبدِ اللهِ، عَدُّوا   مَخازِيَ لا يُدَبُّ لَهَا الضَّرَاءُ

أَرُونَا سُنَّةً لا عَيْبَ فيها   يُسَوَّى بَيْنَنَا فيها السَّوَاءُ

فَإِن تَدَعُوا السَّوَاءَ فَلَيسَ بَيني   وَبَينَكُمُ بَني حِصْنٍ بَقَاءُ

وَيَبْقَى بَينَنَا قَذَعٌ وَتُلْفَوْا   إِذاً قَوْماً بِأَنفُسِهِم أَسَاؤُوا

وَتُوقَدْ نارُكُمْ شَرَراً وَيُرْفَعْ   لَكُمْ فِي كُلِّ مَجمَعَةٍ لِواءُ"

"Geniş araziler Fâṭima'nın ailesinden (sonra) ıssız kaldı; akabinde de (Ġaṭafân'ın su kaynaklarından ve arazilerinden olan) Yumn, el-Ḳavâdim ve el-Ḥisâ''dan (silindi izleri)…

…ve senin ardından, rüzgâr ve gökyüzü (yani şiddetli yağmurlar) Z̲û Hâş'tan ve 'Ureytinât'ın hafif kumullarından sildi (tüm bu izleri)…

…ve (Benû Ġaṭafân'ın yurdunda bulunan) Z̲irve'den ve (Benû Fezâra'nın yurtlarından olan) el-Cinâb'dan; tıpkı kısa ve kalkık burunlu bir inek gibi, ince belli ve ipek entarili…

…İnce bulutlar onların kaşlarına güneyin yağmurlarını serpiştirirken, bakarlar şimşeklerine.

Leylâ'nın ailesi (yurtlarından) göç edince, benimle onlar arasında geyikler koşturmuştur.

Sağdan koşturdular ve onlara dedim ki: Uzaklıktan (ve ayrılık rüzgârından) sakının (ve çabucak geri gelin!) (Sahi) kavuşma ne zaman (olacak)?

Onun ailesi oralardan göçtü gitti ve uzaklaştılar. (Boş versene) gidenlerin izleri silinip toza toprağa karışır.

Tıpkı yaban öküzleri ile koltuk altları ve kasıklarında katran olan beyaz develer oradaymış gibi.

Bir komşu (câr) size itimat ederek gelmişti. Onu (size) getiren ise korku ve rica idi. (Yani birilerinden korkması nedeniyle gelip yanınıza sığınmış, sizden ricacı olmuştu.)

(Konuk edilen kişi) yazın onu çağırmasına (kadar) ve kış kesilene dek, ikram görerek komşu olur. (Çünkü insanlar, kışın şiddetinden, kıtlıklardan veya baskınların çokluğundan sığınmaktadır. Yaz gelince mevsim düzelir ve sizin yanınızdan zaten gider.)

Garanti etmiştiniz siz onun malını; (dolayısıyla) tümden size düşer onun noksanlığının (giderilmesi); neması ise onundur (yine).

Melik (yani esir eden kişi) tarafından, Ebû Ṭarîf'in (yani esir edilen kişinin) esaretinin (şiddetinin arttırılması ihtimali) ve (ona) sövülmesi (söz konusu) olmasaydı (yahut diğer bir deyişle sizden ona bir zarar gelmeyeceğini bilseydim)…

…Benû 'Uleym'in hanelerini ziyaret edecekti sözcüklerden dolmuş kaplar! (Yani sizi o kadar çok hicvedecektim ki!)

Kanlar akıtılan yemin mevkiinde (yani muhtemelen hayvanların Mekke'de putların yanında kurban edildiği bölgede), sizden ve bizden yeminler toplanır.

Bulundukları (her) yerde, Ḥişn ailesine sövgülerden oluşan ve (ilelebet) baki kalacak olan bir hiciv gelecektir.

Ben ne himaye sözü almış birisini esir eden bir topluluk görmüştüm ne de evin komşusunu öldüren (bir topluluğa şahit olmuştum).

Evin komşusu ve (konuşulan sırların kadınlar tarafından duyulmaması amacıyla) mahallenin dışında (kurulan) mecliste bulunan adam, her ikisinin de hakkı eşittir.

Ma'd'dan senin yanındaki şahitler reddettiler. Senin etrafında dönen (söylentiler) için saklanacak (bir yer) yoktur.

İçerisinde çiğlik olan, bozulmuş bir et lokmasını gevelemektesin sen ve bu (insanın) böğrünün altındaki bir hastalıktır (ancak). (Yani sen bir adamın malını alı koydun; bunu ne geri veriyorsun ne de bir yere götürüyorsun. Bu mal senin için iğrenç bir lokma gibi, ne yutuyor ne de tükürüyorsun. Boğazından geçmeyecek bir şeyi gasp ettin.)

Çiğliğinden boğazında düğümlendi ve tiksindin bundan. İstersen şayet, senin elinde bunun ilacı var.

Ben şayet sana rastlarsam ve bir araya gelirsek, her musibet için bir karşılaşma vardır. (Yani karşılaşırsak sana yapacaklarımı bir düşün! Her kötülüğün kötülükten yana bir karşılığı olur! Yaptığın kötülük sana geri dönecektir!)

Bununla iyileştiririm (seni) baş yarılmalarından. Uyuza şifa verebilir katran. (Yani seni öldürmek suretiyle, aklında mal gasp etmekten yana olan bütün illetleri iyileştirebilirim.)

(Benû Kelb'den) Abdullah (İbn Kinâne b. Bekr b. 'Avf) ailesi! Yavaş yavaş, acele etmeyin hele! Uzak tutun kendinizi, gizli kalmayacak olan bu rezilliklerden.

İçerisinde kusur olmayan, adaletin aramızda eşit olduğu bir yol gösterin bize! (Böylelikle siz de kurtulun biz de.)

Benû Ḥisn! Adaleti bırakırsanız eğer, benimle sizin aranızda geriye (hiçbir şey) kalmayacak.

(Doğru yola gelmezseniz), bizim aramızda geriye (yalnızca) yergi kalacak; (işte) o zaman kendilerine kötülük yapan bir topluluk olarak görüleceksiniz…

Tutuşturulur ateşiniz kıvılcımla ve yükselir her mecliste sizin için bir sancak. (Yani sizin ayıplarınızı ve kusurlarınızı hicvederim. Hicivlerim öyle yayılır ve etkili olur ki onu duymayan hiçbir topluluk kalmaz[531]*.)"*

Zuheyr b. Ebî Sulmâ'nın oldukça sanatsal bir üslupla nazmedilmiş olan bu hicviyesi, estetik kaygıların hâkim olduğu diğer hicviyelerdeki gibi *nesîb* kısmıyla açılış yapmaktadır. Bu bağlamda göç eden sevgilinin metruk kalmış yurdu anılmakta, kamp yerlerinin silinen izlerinden, yağmurdan, yaban hayvanlarından ve ayrılıktan bahsedilmektedir. Her ne kadar klişeleşmiş bir yapaylıktan ibaret olsa da, daima beğeni toplayan bu kısmın yeterince olgunlaştırılmasının ardından, Zuheyr'in kasidenin hiciv bölümüne gayet yumuşak bir giriş yapmayı tercih ettiği görülmektedir. Kasidede geleneksellik hâkim olsa da, şair bu geçişi klişeleşmiş kullanımlara başvurmadan gerçekleştirmeyi başarmakta ve hakkını savunduğu adamın, hicvedilen tarafa sığınan bir sığınmacı olduğunu hatırlatarak konu değişimini vurgulamaktadır. Ayrıca bu anlamın kuvvetlendirilmesi amacıyla, sığınmacıların iyi şekilde ağırlanması gerektiğinden ve koruma altına alınan bir misafirin malında meydana gelecek eksikliklerin, kabile üyeleri tarafından ikmal edilmesi yükümlülüğünden dem vurmaktadır.

Zuheyr hakkını savunduğu kişinin başına kötü felaketler gelmeyeceğini bilse, Benû 'Uleym'i çok daha şiddetli bir üslupla hicvedeceğini dile getirmektedir. Şairin, yerilen tarafı, onlara karşı nazmedeceği yeni hicviyelerle tehdit ettiği ve kasidelerinin gözdağı unsuru haline getirilmesi hususunda çağdaşlarına nazaran daha fazla uğraş verdiği gözden kaçmamaktadır. Ayrıca hicviyenin, savunulan kişinin müdafaası ekseninde kurgulanması ve bu bağlamda sığınmacıya nasıl davranılması gerektiğinin pekiştirilerek anlatılması, dikkat çekici detaylar arasında yer almaktadır.

Zuheyr b. Ebî Sulmâ'nın şairlik kariyerinde hikmet unsurunun genel olarak ön plana çıktığı bilinmektedir. Elbette onun bu seçkin eğilimi, kendisini bu hicviyesinde de yoğun şekilde hissettirmektedir. Ancak bu defa bu değerler, hicve uyarlanmakta, her iki bileşen de

---

[531] Zuheyr b. Ebî Sulmâ, 1426/2005, s.9-15; Zuheyr b. Ebî Sulmâ, 1363/1944, s.56-86.

inanılmaz bir estetik içerisinde harmanlanmaktadır. Örneğin; hicvettiği tarafa yaptıkları kötülükleri izah etmeye çalışırken, şairin oldukça etkileyici ve caydırıcı bir anlatım tekniği kullandığı görülmektedir. Zuheyr'e göre, onlar ağızlarında çiğ ve bozulmuş bir et parçasını geveleyip durmaktadır; insanların malının gasp edilmesi, ancak bir hastalıktan ibarettir. Şair bu anlatımı vesilesiyle, hicvedilen kesime doğru yolu göstermeyi ve onları yaptıkları işten tiksindirmeyi hedeflemektedir.

Zuheyr'in hicviyesinde kullandığı fiziksel tehdit unsuru ise, onun hikmetine ve bilgeliğine katiyen gölge düşürmeyecek niteliktedir. Nitekim bu minvaldeki tehditlerinin, oldukça sanatsal söz oyunlarının altına gizlendiği görülmektedir. Örneğin; Zuheyr hicvedilen kişinin baş yarılmalarını tedavi edebileceğini anlatmaktadır. Ne var ki burada hasmına vereceği şifa, acılarına nihai bir son vermesinden, yani onu öldürmesinden ibaret olacaktır. Bu minvaldeki kullanımlar, Bişr b. Ebî Ḫâzim gibi şairlerin kasidelerinde de görülmektedir[532]. Zuheyr'in hicviyesindeki kapalılık ve sanatsallık, muhtemelen şairin uzlaşmaya hazır olmasından kaynaklanmaktadır. Zaten çıkar yol bulunması halinde uzlaşmaya hazır olduğunu, bizzat kendisi de dile getirmektedir. Bununla birlikte Zuheyr, yerilen taraftan adaletin tesis edilmesini istemekte, aksi halde aralarındaki bağın tamamen kopacağını ifade etmektedir. Şair gelinen bu noktada, yerilenlere karşı yeni hicviyeler nazmedeceği yönündeki tehditlerini yinelemektedir. Dolayısıyla hicviyelerde genellikle kısaca değinilerek geçiştirilen "hicivle tehdit" unsurunun, Zuheyr tarafından çok daha yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Muhtemelen hicivle tehdit unsurunun daha baskın olmasının ardındaki etken, şairin uzlaşmacı bir yol izlemeyi tercih etmesinden ve hicvedilen tarafın şiddetli askerî tehditlerle tahrik edilmesinin faydasız olacağının düşünülmesinden kaynaklanmaktadır.

3.2.5. Ṭarafe b. el-'Abd

3.2.5.1. Ṭarafe b. el-'Abd'ın Hayatı ve Edebî Kişiliği

Ṭarafe ('Amr) b. el-'Abd, İslam öncesinin en meşhur şairlerinden biridir. Nesebi şu şekildedir: Ṭarafe b. el-'Abd b. Sufyân b. Manṣûr b.

---

[532] Zuheyr b. Ebî Sulmâ, 1363/1944, s.82.

Mâlik b. Ḍubey‘a b. Ḳays[533]. Bekr b. Vâ’il kabilesin Ḳays b. S̱a‘lebe koluna mensup olması hasebiyle, döneminin en seçkin hicivcilerinden olan el-A‘şâ el-Kebîr ile soydaştır. *Mu‘allaḳa* şairlerinden olan Ṭarafe’nin, güçlü bir ailede dünyaya geldiği bilinmektedir. Hem babasının hem de annesinin ailesi, oldukça köklü bir şairlik geleneğine sahiptir. Anne tarafından kız kardeşi olan el-H̱irniḳ bint Bedr (ö. H.Ö.50/574 [?]), dayısı el-Mutelemmis, amcası (Rebî‘a b. Sufyân) el-Muraḳḳiş el-Aṣġar (ö. H.Ö.50/570 [?]) ve onun amcası el-Muraḳḳiş el-Ekber, akrabalığı bulunan meşhur şairlerdendir[534]. Ṭarafe, İbn Sellâm tarafından, dördüncü tabaka şairlerinin arasında sayılmaktadır[535]. Şairin ne zaman doğduğu kesin olarak bilinmemektedir. Fakat yaklaşık H.Ö. 86/538 senesinde dünyaya geldiği tahmin edilmektedir[536].

Ṭarafe’nin Hristiyan mı yoksa putperest mi olduğu, şiirlerinden anlaşılamamaktadır. Luvîs Şeyho (ö. 1927) *Şu‘erâ’u’n-Naṣrâniyye* adlı eserinde ona yer vermektedir[537]. Öte yandan hayatı hakkındaki mevcut rivayetlerin çok da güvenilir olmadığı açıktır. Dolayısıyla yaşamının önemli bir bölümünün, aralanması imkânsız bir gizem perdesinin ardında kaldığı söylenebilir. Hatta meşhur edebiyat tarihçisi el-İṣfehânî dahi *el-Eġânî* adlı kapsamlı şaheserinde ona müstakil bir bölüm ayırmış değildir. Yine de çeşitli kaynaklarda, Ṭarafe’nin hayatının belirli kısımlarını ele alan anlatılara rastlamak mümkündür[538]. Elbette bu anlatıların ne kadar gerçek ne kadar idealleştirilmiş bir efsane olduğu belirsizdir. Örneğin; şairin yaşamı hakkındaki en meşhur rivayet olan “el-Mutelemmis’in mektubu” (*Risâletu’l-Mutelemmis*) adlı anlatı, muhtemelen pek çok hayali eklemeyle zenginleştirilmiş durumdadır[539].

Ṭarafe’nin uzun ve çok temalı kasideleri, genç yaşına rağmen, son derece sanatsal bir seviyeye çıkmayı başaracaktır. Erken yaşta

---

[533] Ebû’l-Munẕir Hişâm b. Muhammed b. Sâ’ib el-Kelbî, **Nesebu Ma‘d ve’l-Yemen el-Kebîr**, (thk. Dr. Nâcî Hasan), Beyrut, ‘Âlemu’l-Kutub-Mektebetu’n-Nahḍati’l-‘Arabiyye, 1408/1988, c.I, s.62.
[534] Hayreddîn ez-Ziriklî, 2002, c.II., s.303.; c.III, s.16.
[535] Muhammed b. Sellâm el-Cumaḥî, 1422/2001, s.24.
[536] ‘Azîze Fevvâl Bâbetî, 1998a, s.195.
[537] Ṭarafe b. el-‘Abd, 2000, s.6.
[538] J. E. Montgomery, *“Ṭarafa”*, **The Encyclopaedia of Islam**, Leiden, E. J. Brill, 2000, c.X, s.s.219.
[539] T. Bauer, *“Ṭarafa ibn al-‘Abd”*, **Encyclopedia of Arabic Literature**, (edit. Julie Scott Meisami, Paul Starkey), Londra-New York, Routledge, 1998, c.II, s.759.

öldürülmesi dolayısıyla çok fazla şiir söylemeye fırsat bulamadığı görülmektedir. Az şiir söyleyen şairlerin (*muḳillûn*) arasında tasnif edilmesi bu yüzdendir[540]. Nevzat Hafis Yanık, *"Tarafe'nin Öldürülmesi"* adlı makalesinde, şairin nasıl öldürüldüğünü ve onu ölüme götüren süreci detaylı şekilde ele almaktadır. Ṭarafe'nin ölümü meşhur olsa da ne zaman öldürüldüğü kesin olarak tespit edilememektedir. Yaklaşık olarak 538-564 yahut 543-569 yılları arasında yaşadığı düşünülen şairin, 552, 564, 500 veya 560 senesinde hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir[541].

3.2.5.2. Ṭarafe b. el-'Abd'ın Hicivciliği

Ṭarafe b. el-'Abd, İslam öncesinin en meşhur yergi şairlerinden biridir. Küçük yaşında haksızlıklarla mücadele etmek zorunda kaldığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla hicivcilikle genç yaşta tanışmış olması şaşırtıcı değildir[542]. Yergileri incelendiğinde, hicivcilik anlayışının yaşının çok üzerinde bir olgunluğa sahip olduğu hemen fark edilecektir. Hatta hikmet teması, hicviyelerinde yer yer işlenen unsurlardandır. Yalnızca hiciv temasına ayrılan kasideleri, şairin en ünlü yergilerini meydana getirmektedir. Hicviyelerinde çoğu zaman seviyeli bir dilin kullanıldığı gözlemlenmektedir. Fakat o, yeri geldiğinde döneminin en güçlü hükümdarlarını korkusuzca aşağılayabilmekte, hatta müstehcen ifadelere başvurmaktan dahi çekinmemektedir. Ṭarafe'nin benimsediği düzensiz ve hazcı yaşam tarzı, muhtemelen bu türdeki hicviyelerinde ister istemez kendini açık etmektedir.

Ṭarafe'nin hiciv külliyatı, esasen geniş kapsamlı değildir. Fakat hicivciliğe küçük yaşta başlaması ve hayatının hicivcilik yüzünden sonlandırılması, onu Arap yergisinde son derece önemli bir konuma yerleştirmektedir. Bilindiği üzere, Ṭarafe'nin en tanınan şairlik özelliklerinin başında, deve tasviri, hazların anlatımı ve *ḫamriyyât* unsurları gelmektedir[543]. Ancak onun hicivciliğinde bu ögeler baskınlık kazanamayacak, birisini hicvetmek istediğinde, çoğu zaman yergiselliğe ağırlık verecektir. Aslında onun bu mükemmel alaycılığı, henüz çocuk yaşlarında kendini belli etmiş durumdadır. Örneğin; rivayetlere göre,

---

[540] 'Azîze Fevvâl Bâbetî, 1998a, s.195.
[541] Nevzat H. Yanık, *"Tarafe'nin Öldürülmesi"*, **Doğu Esintileri**, 2016, S.5, s.72.
[542] Ṭarafe b. el-'Abd**,** 2000, s.114-115.; Ṭarafe b. el-'Abd**,** 1423/2002, s.12.
[543] J. M. Abd el-Jalil, 1943, s.41.

dönemin usta şairlerinden olan el-Museyyib b. ‘Ales, deve tasviri yaparken erkek deveyi dişi deve gibi betimlemiştir. Onun bu hatasını fark eden Ṭarafe, son derece alaycı bir ifadeyle: *“Erkek deve, dişi deve oldu”* (اسْتَنْوَقَ الْجَمَل) diyerek şairi eleştirmiştir. Hatta onun bu alaycılığı, daha sonra meşhur bir atasözüne dönüştürülecektir[544].

Ṭarafe’nin hicviyelerinde, Bedevî şairlerin cevvalliği, cesur ve özgürlükçü ruhu açıkça görülmektedir. Hatta yer yer küstahlık olarak nitelendirilebilecek, başına buyruk hareketlerde bulunmaktan dahi çekinmemektedir. Muhtemelen hiciv nazmederken bu denli rahat olmasının nedeni, ölümü umursayan vurdumduymaz karakterinden kaynaklanmaktadır. Hicviyeleri, divanının geri kalan kısmına nazaran daha anlaşılır bir dilde nazmedilmiştir. Fakat bu husustaki rahatsız edici noktalardan birisi, söz konusu şiirlerin ne derece güvenilir olduğunun tartışmaya açık olmasıdır. Ona atfedilen bazı şiirlerin, eski Bedevî diline son derece hâkim olan taklitçiler tarafından üretildiği yönünde bir takım iddialar bulunmaktadır. Yine de onun çoğu şiiri, bazı ufak değişimler dışında orijinal kabul edilmelidir. Öte yandan Ṭarafe’nin ölümüne yol açan son hicviyesinin gerçekliğine veya bu kaside ekseninde şekillenen hiciv anlatısına daha temkinli yaklaşmakta fayda vardır. Çünkü bu hadisenin dikkat çekici eklemelerle zenginleştirildiği yönünde bazı şüpheler bulunmaktadır[545]. Ṭarafe’nin hicivciliğinin en incelikli yönlerinden birisi, fahiş ifadelere yer vermeksizin, son derece yüksek bir alaycılık seviyesi yakalayabilmesidir. Örneğin; ‘Abdu ‘Amr b. Bişr’i hedef aldığı bir kasidesinde, onun vücut kusurlarını ustalıkla alaya almaktadır:

"يا عَجَبـــاً مـــن عَبــدِ عَمْـــرٍو وَبَغْيِــهِ   لَقَـــد رامَ ظُلمـــي عَبـــدُ عَمْـــرٍو فأنْعَمـــا

ولا خَيْـــرَ فيـــه غَيْـــرَ أنَّ لَـــهُ غِـــنىً   وأنَّ لَـــهُ كَشْـــحاً إذا قـــامَ أهْضـــما

تَظَـــلُّ نِســـاءُ الحَـــيّ يَعْكُفْـــنَ حَوْلَـــه   يَقُلْـــنَ: عَسِـــيبٌ مِـــنْ سَـــرَارَةِ مَلْهَمَـــا

544 ‘Azîze Fevvâl Bâbetî, 1998a, s.195.

545 Nihad M. Çetin, *“Ṭarafa”*, **İslâm Ansiklopedisi**, 2. Bs., İstanbul, Milli Eğitim Basım Evi, 1979, c.XI, s.766-767.

لَـــــهُ شَـــــرْبَتانِ بالنّهـــــارِ وأَرْبَـــــعٌ   مـــنَ اللَّيْـــلِ حَـــتَّى آضَ سُـــخْداً مُوَرَّمـــاً

ويَشـــرَبُ حَـــتَّى يَغْمُـــرَ الْمَحْـــضُ قلبَـــهُ   وَإِنْ أُعْطَـــــهُ أَتْـــــرُكْ لِقَلْـــبِيَ مُجْثَمـــــا

كَـــأَنَّ السِّـــلاحَ فـــوْقَ شُـــعبَةِ بانَـــةٍ   تَـــرى نُفَخـــاً وَرْدَ الأَسِـــرَّةِ أَسْـــحَما"

"'Abdu 'Amr ve zorbalığı ne şaşılacak iş! Bana zulmetmek istedi ve bunu elde etti.

Zenginliğinden gayri onda hiçbir hayır yoktur! Ayağa kalktığında (kadınlarınki gibi) ince bellidir.

Aşiretin kadınları onun etrafına doluşup derler ki, (şuna bakın hele! Yemâme'deki bol hurmalıklarıyla meşhur olan) Melhem'den ince belli bir hurma dalı!

(Oburluğu yüzünden) şişmiştir. (Şişkin devenin) rahim suyu gibi olana kadar, gündüz iki, geceleyin dört kez içer.

Kalbini bürüyene dek saf süt içer. (Oysa bu) bana verilseydi, kalbim için soluklanacak yer bırakırdım.

Sanki silah(ını astığı kuşağı), bâne (adı verilen yumuşak bir ağacın) dalı üzerindedir. (Boğazını tutamadığından), göbeğinin katmanlarının sarımtırak bir siyaha doğru pespembe şiştiğini görürsün[546]."

3.2.5.3. Ṭarafe b. el-'Abd'in Hiciv Kasideleri

Ṭarafe b. el-'Abd'in hicivcilik kariyerinin ilk ürünü, şairin en meşhur hicviyeleri arasında yer almaktadır. Zira her ne kadar şair bu kasideyi nazmettiği sırada henüz tecrübesiz bir delikanlı olmuş olsa da, akranlarının çok üzerinde bir sanatsal yeterliliğe sahip olduğunu dinleyiciye aksettirmeyi başarmaktadır. Üstelik Ṭarafe'nin söz konusu gençlik mahsullerinde dahi hiciv bünyesine ustaca serpiştirilen hikmet unsuru, bariz biçimde ön plana çıkmaktadır. Onun bu olgunluğu, genç

---

[546] Ṭarafe b. el-'Abd, 2000, s.106-107.

yaşında hayatını kaybetmemiş olsa, bu alanda ne büyük başarılara imza atabileceğinin üzücü bir göstergesi niteliğindedir. Hicviyenin nazmediliş nedeni, Ṭarafe'nin amcalarının şairin annesi Verde'ye zulüm etmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla hicviyeye tehditkâr, öğretici, uzlaştırıcı ve caydırıcı bir hava hâkimdir. Amcalarına gözdağı vermek amacıyla, şairin elinden geleni ardına koymadığı gözden kaçmamaktadır:

"ما تَنْظُرونَ بِحَقِّ وَرْدَةَ فِيكُمُ صَغُرَ البَنونَ، ورَهْطُ وَرْدَةَ غُيَّبُ

قَدْ يَبْعَثُ الأمْرَ العَظِيمَ صَغيرُهُ حتَّى تَظَلَّ لَهُ الدِّماءُ تَصَبَّبُ

والظُّلْمُ فَرَّقَ بَيْنَ حَيَّيْ وَائِلٍ بَكْرٌ تُسَاقِيها الْمَنَايَا تَغْلِبُ

قَدْ يُورِدُ الظُّلْمُ الْمُبَيَّنُ آجِناً مِلْحاً، يُخَالَطُ بالذُّعافِ ويُقْشَبُ

وَقِرَافُ مَنْ لا يَستَفيقُ دَعَارَةً يُعْدِي كَمَا يُعْدِي الصَّحِيحَ الأجْرَبُ

والإِثْمُ داءٌ لَيْسَ يُرجَى بُرْؤُهُ والبِرُّ بُرْءٌ لَيْسَ فِيهِ مَعْطَبُ

وَالصِّدْقُ يَأْلَفُهُ اللَبِيبُ الْمُرْتَجَى وَالكِذْبُ يَأْلَفُه الدَّنِيُّ الأَخْيَبُ

ولَقد بَدَا لِي أَنَّه سيَغُولُني ما غَالَ عاداً والقُرُونَ فأَشْعَبُوا

أدُّوا الحُقُوقَ تَفِرْ لكم أعْرَاضُكُمْ إِنَّ الْكَرِيمَ إِذَا يُحَرَّبُ يَغضَبُ"

"Verde'nin hakkını kendi içinizde tutuyor, (ona hakkını vermiyorsunuz.) (Onun) oğullar(ı) hâlâ küçük ve Verde'nin kabilesi (şuan burada) bulunmuyor.

Büyük bir işi, küçüğü husule getirebilir. (Yani küçük şeyler, büyük şeyleri tetikleyebilir.) Öyle ki bunun için kanlar akar durur.

Zulüm, Vâ'il (kabilesinin) iki boyunun (yani Benû Bekr ile Benû Tağlib'in) arasını açmıştı. (O) Bekr ki Tağlib ona eceller içirmektedir.

Aşikâr zulüm, ölümcül zehirle karışarak bulanan, tadı değişmiş, tuzlu bir alaşıma götürür. (Yani insanlara göz göre göre zulmetmekten kaçının; zira zulmün sonu felakettir.)

Ahlaksızlıktan kurtul(a)mayan birisiyle yakınlaşmak, (bu illeti ahlaklı kimseye de) bulaştırır; uyuzlunun sıhhatli birisine (hastalığını) bulaştırması gibi.

Kötülük, şifasından ümit olmayan bir illettir. İyilikse içerisinde fenalık olmayan bir onmadır.

Doğru sözlülüğe, umut uyandıran, zeki kişi alışmıştır; yalana ise aşağılık ve başarısız kimse.

Bana görünen o ki, ‘Âd’ı ve çağları (yani geçmiş kuşakları) yok eden (güç), beni de yok edecek. (İşte böyle) tükenivermişti onların soyu.

Hakları eda edin, ırzlarınız tas tamam olsun, (yani şerefinize bir laf gelmesin)! Seçkin birisinin (malı) gasp edilirse, elbette o kişi sinirlenir. (Yani benim hakkımı geri vermezseniz, sizi hicveder, şerefinizi zedelerim[547].)”

Ṭarafe b. el-‘Abd aşağıdaki kasidesinde, eniştesi ve amcaoğlu olan ‘Abdu ‘Amr b. Bişr b. Mers̱ed’i sırlarını açığa çıkardığı gerekçesiyle hicvetmektedir:

"لِهِنْدٍ بِحِزّانِ الشُّرَيْفِ طُلُولُ   تَلُوحُ، وأَدْنَى عَهْدِهِنَّ مُحِيلُ

وَبِالسَّفْحِ آيَاتٌ، كَأَنَّ رُسُومَهَا   يَمَان، وَشَتْهُ رَيْدَةٌ وَسَحُولُ

أَرَبَّتْ بِهَا نَآجَةٌ تَزْدَهِي الحَصَى   وأسْحَمُ وَكَّافُ العَشِيِّ هَطُولُ

فَغَيَّرْنَ آياتِ الدِّيارِ، مَعَ البِلَى   وَلَيْسَ عَلَى رَيْبِ الزَّمانِ كَفِيلُ

بِمَا قَدْ أَرَى الحَيَّ الجَمِيعَ بِغِبْطَةٍ   إِذَا الحَيُّ حَيٌّ، والحُلُولُ حُلُولُ

[547] Ṭarafe b. el-‘Abd**,** 2000, s.114-115.; Ṭarafe b. el-‘Abd**,** 1423/2002, s.12.

أَلَا أَبْلِغَا عَبْدَ الضَّلَالِ رِسَالَةً   وَقَدْ يُبْلِغُ الْأَنْبَاءَ عَنْكَ رَسُولُ

دَبَبْتَ بِسِرِّي بَعْدَمَا قَدْ عَلِمْتَه   وَأَنْتَ بِأَسْرَارِ الْكِرَامِ نَسُولُ

وَكَيْفَ تَضِلُّ الْقَصْدَ وَالْحَقُّ وَاضِحٌ   وَلِلْحَقِّ بَيْنَ الصَّالِحِينَ سَبِيلُ

فَرَّقَ عَنْ بَيْتَيْكَ سَعْدَ بنَ مَالِكٍ   وعَمْرًا و عَوْفًا مَا تَشِي وَ تَقُولُ

وَأَنْتَ عَلَى الأَدْنَى شَمالٌ عَرِيَّةٌ   شَآمِيَةٌ تَزْوِي الوُجُوهَ بِلَيِلُ

وَأَنْتَ عَلَى الْأَقْصَى صَبًا غَيْرُ قَرَّةٍ   تَذَاءَبَ مِنْهَا مُرْزِغٌ وَمُسِيلُ

وَأَعْلَمُ عِلْمًا لَيْسَ بِالظَّنِّ أَنَّهُ   إِذَا ذَلَّ مَوْلَى الْمَرْءِ فَهْوَ ذَلِيلُ

وَإِنَّ لِسَانَ الْمَرْءِ مَا لَمْ تَكُنْ لَهُ   حَصَاةٌ عَلَى عَوْرَاتِه لَدَلِيلُ

وَإِنَّ امرأً لَمْ يَعْفُ، يَوْماً، فُكَاهَةً   لِمَنْ لَمْ يُرِدْ سُوءاً بِهَا، لَجَهُولُ

تَعَارَفُ أَرْوَاحُ الرِّجَالِ إِذَا الْتَقَوا   فَمِنْهُمْ عَدُوٌّ يُتّقَى وَخَلِيلُ"

“eş-Şureyf’in engebeli topraklarında Hind’in ışıldayan kalıntıları vardır; onların üzerinden en az bir yıl geçip gitmiştir.

Dağ eteklerinde alametler vardır. Onların işaretleri, (Yemen’in tekstil üretimleriyle meşhur olan) Reyde ve Seḥûl (köylerinin ahalisinin) işlemiş olduğu Yemen elbisesi gibidir.

Orada çakılları savuran şiddetli bir rüzgâr, kara bulutlar, gece boyunca yağmur yağdıran ve pek çok damlacık taşıyan yağmur bulutları kalmıştır.

(Şiddetli yağmurlar ve rüzgârlar), yıpratışları (nedeniyle) yurtların çehresini değiştirmiştir. Zamanın felaketlerine kefil olabilecek, (yani bizi onlardan koruyabilecek) hiç kimse yoktur.

(Bölünüp yok olmadan önce) mahallenin mahalle, topluluğun topluluk olduğu zamanlarda, bütün mahalleyi sevinç içerisinde görmüştüm.

Hey ikiniz! ‘Abdu’ḍ-Ḍalâl’a (sapkınlığın kuluna yani ‘Abdu ‘Amr b. Bişr’e) bir mesaj ulaştırın! Senin hakkındaki haberleri bir elçi ulaştırabilir!

Öğrendikten sonra sırrımı (melike) götürdün. Sen seçkin insanların sırlarını çabucak taşıyan birisisin.

Doğruluk apaçık olduğu halde, nasıl olur da (doğru yolu) tutmaktan saparsın? Erdemli kimselerin arasında doğruluğun bir yolu vardır. (Sense o yola tabi olmaktan ne kadar da uzaksın!)

Senin kötüleyip söylediklerin, iki evinin (yani hem baba tarafından hem de anne tarafından gelen akrabalarının), Sa‘d b. Mâlik’in, ‘Avf’ın ve ‘Amr’ın aralarını açmıştır.

Sen en yakınlarına karşı kuru kuzey rüzgârı (gibisin); (onlara karşı) Şam’dan gelen ve (insanların) yüzlerini yakan (yağmursuz) soğuk rüzgâr gibisin.

Ancak (öte yandan), kendi nesebinden uzak olan kişilere karşı, soğuk olmayan saba rüzgârı (gibisin). (Öyle bir rüzgâr) ki (topraklarımızı sulayan) ve (dereleri akıtan) bir yağmur gelmektedir ondan.

Hiçbir kuşkuya mahal olmaksızın bilmekteyim ki, bir adamın dostu (olan amcaoğlu) zayıflarsa, o (adam) da zelil olur. (Çünkü insan, amcaoğlunu güçlendirir ve onun kuvvetiyle güçlenir. Amcaoğlu güçten düşen birisi, insanlara boyun eğmek mecburiyetinde kalacaktır.)

İnsanın dili, şayet onda akıl olmazsa, (ağzını tutamayıp gevezelik eden kişinin) ayıpları için bir delildir ancak.

(Yaptığı nüktede) kötü bir şey arzulamamış olan birisinin şakasını, yeri geldiğinde affetmeyen kişi (ancak bir) cahildir.

Karşılaştıkları zaman erlerin ruhları birbirlerini tanır; onlardan bazıları sakınılacak bir düşmandır, (bazılarıysa) yakın bir dost[548]*.”*

Ṭarafe b. el-ʻAbd bu hicviyesinde, İslam öncesinin meşhur *aṭlâl* geleneğine bağlı kalarak açılış yapmaktadır. Bu bağlamda, direkt olarak tatsız bir hiciv kısmıyla giriş yapılmasındansa, sevgilinin kalıntılarının anılmasıyla dinleyicilere nostaljik dakikalar yaşatılması arzulanmakta ve hicviyenin estetik değerinin arttırılması yönünde gayret sarf edilmektedir. Dolayısıyla kasidenin etraflıca düşünülerek nazmedildiğini söylemek mümkündür. Daha sonra Ṭarafe, yağmurun betimlenmesiyle dinleyicilerin zihninde canlı ve etkileyici imajlar oluşturulmaya girişmektedir. Hiciv kısmına geçilmesi için en uygun ana geldiğinde ise, şair yine oldukça klişeleşmiş bir kullanıma başvurmakta ve bu doğrultuda muhataplarından hicvedilen tarafa bir mesaj ulaştırmalarını istemektedir. Hicivciler genellikle bu isteklerini tek bir muhataba yöneltirken, Ṭarafe'nin İmru'u'l-Ḳays'ın kaside girişlerinde açtığı çığıra farklı bir boyut kazandırdığı ve bu metodu hiciv kısmının başlangıcına uyarladığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, Ṭarafe bu talebini iki muhataba yöneltmekte ve Arap dilinin özgün biçimselliğinden yararlanılarak geliştirilen oldukça estetik bir kullanımın yeni durumlara uyarlanması noktasında bütün maharetini sergilemektedir. Elbette Ṭarafe'nin kasidelerinde görülen bu uyarlama işleminin ilk kez ne zaman ve kim tarafından gerçekleştirildiğini kesin olarak tespit etmek mümkün değildir.

Ṭarafe b. el-ʻAbd, ʻAbdu ʻAmr b. Bişr'den bahsederken onun ismini parodileştirmekte ve ona *ʻAbdu'ḍ-Ḍalâl* yani *sapkınlığın kulu* lakabını takmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla şair, melikin yanında sırrını ifşa etmiş olması dolayısıyla ʻAbdu ʻAmr'a bir hayli kızgındır. Bu nedenle özellikle onun ağzının sıkı olmayışını, doğru yoldan sapmasını, insanları kötülemesini ve ara açıcı olmasını yermektedir. Şair kendisine yapılan yanlışı karşı tarafın yüzüne vurmak amacıyla, ʻAbdu ʻAmr'ın kendi nesebine uzak olan insanlara karşı yakın davrandığından ve yakınlarına karşı sergilediği mesafeli yaklaşımdan yerici bir dille dem

[548] Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Alî el-Ḫaṭîb et-Tebrîzî, 1421/2000, c.II, s.857-858.; Ṭarafe b. el-ʻAbd, 1423/2002, s.66-67.; Ṭarafe b. el-ʻAbd, 2000, s.89-92.

vurmaktadır. Hicviyede Ṭarafe'ye has bazı noktalar da kendisini hissettirmektedir. Örneğin; şairin meramı çerçevesinde, konuyla bağdaşık olarak dile getirilen hikmetler, hicviyeye ayrı bir önem katmakta ve şairin genç yaşta gelen bilgeliğine ışık tutmaktadır. Bu bağlamda, amcaoğlu zayıflayan bir adamın kendisinin de zayıflayacağı vurgulanmakta, dilini tutmayı beceremeyen birisinin kendi aleyhine dönecek delilleri düşmanlarına sunacağı anlatmakta ve art niyetsiz bir şakalaşmayı kaldıramayan birisinin cahil olduğu dile getirilmektedir. İnsanların arasında dostların da düşmanların da bulunabileceğinin hatırlatılmasıyla hicviye hikmetli bir kapanış yapmaktadır.

Bilindiği üzere Ṭarafe b. el-'Abd oldukça cesur ve keskin dilli bir hicivcidir. Ne var ki onun bu özelliği başına büyük belalar açmış, hatta ölümüne sebebiyet vermiştir. Şairin Laḫmî Meliki 'Amr b. Hind'i hicvettiği, hayatına mal olacak olan meşhur kasidesi şu şekildedir:

"لَيْتَ لَنا، مَكانَ الْمَلْكِ عَمْرٍو، رَغُوثاً حَوْلَ قُبَّتِنَا تَخُورُ

مِنَ الزَّمِرَاتِ، أسْبَلَ قَادِماهَا وضَرَّتُها مُرَكَّنَةٌ دَرُورُ

يُشَارِكُنَا لَنَا رَخِلانِ فيها وَتَعْلُوها الكِبَاشُ فَمَا تَنُورُ

لَعَمْرُكَ إنَّ قَابُوسَ بنَ هِنْدٍ لَيَخْلِطُ مُلْكَهُ نُوكٌ كَثِيرُ

قَسَمْتَ الدَّهْرَ في زَمَنٍ رَخِيٍّ كَذاكَ الحُكْمُ يَقْصِدُ أوْ يَجُورُ

لَنَا يَوْمٌ ولِلْكِرْوانِ يَوْمٌ تَطِيرُ البَائِسَاتُ ولا نَطِيرُ

فأمَّا يَوْمُهُنَّ، فَيَوْمُ نَحْسٍ، تُطَارِدُهُنَّ بِالحَدَبِ الصُّقُورُ

وَأَمَّا يَوْمُنَا فَنَظَلُّ رَكْباً وُقُوفاً ما نَحُلُّ وما نَسِيرُ"

"Keşke bizim için, Melik 'Amr'ın mekânında, (yavrusunu emziren) dişi bir koyun olsaydı, kubbemizin etrafında böğüren…

…Yünü az ama sütü bol olan koyunlardan, iki süt memesi de uzamış, memesinin eti bölümlenmiş ve toplanmış, bol sütlü koyunlardan.

Bize (onun sütünde) iki tane dişi kuzu ortak çıksaydı ve onu (ilkah etmek için) koçlar üzerine çıksaydı da o da (erkeklere aşinalık kazandığı için onlardan) kaçmasaydı.

Ant olsun ömrüne! Ḳâbûs b. Hind, pek çok budalalık karışmaktadır işte onun yönetimine.

Rahat bir zamanda sen vakti (ikiye) böldün. (Günün bir kısmında avlanırsın, diğer kısmında ise insanlar kapında bekleşir.) (Senin) hükmün de böyledir: (ya hakla batıl arası bir yerde) ilerler ya da zulmeder…

…Bir gün bizim, bir gün de kervan çulluğu (Numenius) için; zavallıcıklar uçup (kurtulur sizden), bizse uç(a)mayız.

(Kervan çulluklarının talih) günü ise, menhus bir gündür. (Zira) yüksek arazilerde şahinler avlar onları.

Bizim günümüze gelirsek, (develerimizin üzerinde), durur vaziyetteki biniciler olarak kaldık. Ne bize (huzuruna çıkmamız için) izin veriliyor ne de yola koyuluyoruz (yani huzurlarına kabul etmedikleri gibi dönmemize de müsaade etmiyorlar)[549].”

Ṭarafe b. el-‘Abd bu hicviyesinde, Laḫmî Melikinden memnun olmadığını mümkün olan en aşırı üslupla dile getirmektedir. Hatta onun bu yüksek mevkii işkâl etmesindense, hükümdarlığı dişi bir koyunun devralmasını dahi temenni etmektedir. Ancak şairin ‘Amr b. Hind’i insanların gözünde küçük düşürmek için söyledikleri bununla sınırlı kalmayacaktır. Nitekim Ṭarafe kendi kişisel sınırlarının son noktasına kadar gidecek, çiftleşmek amacıyla söz konusu dişi koyuna ilişen koçları da hiciv bünyesine dâhil edecektir. Ṭarafe’nin, bu hicviyesinde inanılmaz derecede açık sözlü olduğu ve hicviyelerinin ifşa olması halinde başına geleceklerden hiçbir endişe duymadığı gözden kaçmamaktadır. Bu bağlamda, hanedanlık ailesinin yönetimine ahmak insanların müdahil olabildiğini ve yöneticilerin doğrulukla sapıklık arasında gidip geldiğini cesurca anlatmaktadır. Şaire göre, kuşlar dahi bu yöneticilerin zulmünden

[549] Ṭarafe b. el-‘Abd, 2000, s.108-110.; Ṭarafe b. el-‘Abd, 1423/2002, s.38.

muzdariptir. Ne var ki şairin bu durumdan kurtulmak için hiçbir çaresi yoktur. Hatta bu konuda, uçarak kaçıp kurtulabilecekleri için kuşlar dahi şairden daha şanslıdır. Ancak kuşların talihsizliği, bir süreliğine kaçmayı başarsalar bile sona ermemekte, bu sefer de onların peşine avcı kuşlar takılmaktadır. Ṭarafe oldukça estetik bir anlatım tarzı yakalamayı başardığı hicviyesini sonlandırırken, kendisine yapılan zulümleri ve iki arada bir derede bırakılmasını kısaca eleştirme yoluna gitmektedir.

IV. BÖLÜM

4.1. SADRU'L-İSLÂM DÖNEMİNDEKİ ARAP HİCVİNİN ÖZELLİKLERİ

Hz. Muhammed'in 613 senesinde peygamberliğini alenen ilan etmesiyle birlikte[550], Arapların sosyal, kültürel, ekonomik ve edebî hayatında, muazzam değişimlerin büyük bir süratle meydana gelmeye başladığı bilinmektedir. Yeni dönemdeki devamlılığının ve ideal mahiyetinin nasıl olması gerektiği hususunda, Müslümanlar arasında en çok tartışılan edebî türlerin başında, hiç kuşkusuz hicivcilik gelmektedir. Nitekim insan yaşantısına dair akla gelebilecek hemen hemen her şeyin yeniden değerlendirildiği ve İslâmî kıstaslara göre tekrar standartlaştırıldığı bu süreçte, Arap şiirinin konuları içerisinden, Hz. Peygamberin en çok hicivciliğin üzerinde durduğu açıkça görülmektedir. Zira iki taraf arasındaki şiir savaşında, en etkili türün hiciv nazmı olduğu ve hicivleşmelerin her iki kesime de büyük zararlar verdiği bilinmektedir[551]. Dolayısıyla İslam'ın şiir hususundaki ölçütlerinin belirlenmesinde, hiciv sanatının başlangıç noktası olarak kabul edildiğini söylemek mümkündür.

İslam saflarında yer alan Müslüman şairlerin, Hz. Peygamberin liderliğinde, hiciv şiirleriyle etkin şekilde uğraşmaya başlaması, ancak hicret sonrasında yoğunluk kazanabilecektir. Nitekim hicret öncesinde, fiziksel tehlikelerin çokluğu dolayısıyla, hiciv savaşının göz ardı edildiği anlaşılmaktadır. Hz. Muhammed'in daha özgür bir yaşam alanına kavuştuğu Medine'de, yeni ve güçlü müttefikler edinmiş olmasının, hiciv mücadelesini etkin şekilde organize edebilmesinde çok büyük bir rolü vardır. Nitekim bu kent, Hz. Peygamber ile arkadaşlarına daha güvenli bir hareket alanı sağlamasının yanı sıra, İslam aleyhtarlarına karşı verilen şiir savaşı için, Medine'nin büyük şairlerinin seferber edilmesi vazifesini de üstlenecektir. Zira Hz. Peygamberin, hiciv şairliğiyle görevlendirdiği en önemli isimleri, Enşâr'ın seçkin üyelerinin arasından belirlediği

[550] W. Montgomery Watt, **Hz. Muhammed Mekke'de**, (çev. Rami Ayas, Azmi Yüksel), Ankara, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, 1986, s.66.
[551] Mathieu Guidère, 2010, S.5/6, s.128.

görülmektedir[552]. el-Evs ve el-Ḫazrec kabilelerinin arasındaki çekişmelerin son bulması ve İslam birliğinin Medine'de yeterince sağlamlaştırılması, artık kentin şairlerinin, yeni dinin düşmanlarına odaklanmasına fazlasıyla imkan sağlamaktadır[553].

İslam öncesinde etkin olan pek çok hiciv şairinin, İslam'ın gelişinden sonra da edebî faaliyetlerini sürdürdüğü görülmektedir. Özellikle hiciv sanatının icrasının, Medine'de asla kesintiye uğramadığını düşünmek mümkündür. Ancak kentin hicivcilik alışkanlıklarındaki bir takım değişimler, hızla kendisini hissettirecektir. Örneğin; İslam öncesinde hiciv şiirlerinin yöneltileceği kitle, genellikle rakip kabilelerin liderlerinden ve eşrafından seçilmektedir. Oysa İslam sonrasında, yerilen taraflar, kentin eski kabile husumetlerine göre değil, İslam'ın gereksinimlerine göre belirlenecektir. Bilindiği üzere, Mekkeli müşrikler, bu yıllarda Hz. Peygamberi ve İslamiyet'i kabul eden arkadaşlarını yoğun şekilde hicvetmektedir. Dolayısıyla Medine'nin Müslüman şairleri, onların bu yergilerine kendi nazmedecekleri hicviyelerle karşılık vermek durumunda kalacaktır[554].

İslam öncesi hicvine nazaran, İslam'ın ilk yıllarındaki en farklı çevresel ve kültürel değişken, artık yergiciliğin tamamen devlet idaresi altında, yani Hz. Muhammed'in kontrolünde icra edilmeye başlamış olmasıdır. Ayrıca bu görevi üstlenecek kişiler, bizzat Hz. Muhammed tarafından belirlenmekte ve değerlendirilmektedir[555]. Elbette daha serbest bir ortamda sanatlarını icra etmeye alışmış olan Arap şairler açısından, bu yeni koşulların köklü ve ani bir değişim manasına geldiğinin düşünülmesi mümkündür. Ancak Arap yurdundaki bu değişimi, kendi lehine çevirmeyi başaran en önemli şiir türü, hiciv nazmı olduğundan, Arap yergiciliği eski görkeminden hiçbir şey kaybetmeyecek, bilakis ivme kazanarak kuvvetlenecektir. Elbette Müslüman şairlerin, hiciv nazım metotlarını belirlerken, artık Hz. Muhammed'in istek ve yönlendirmelerine daha uygun bir hicivcilik anlayışı benimsemeye çalıştıkları açıkça kendisini hissettirmektedir. Hatta Müslüman

---

[552] Muhammed Mustafa Heddâra, **eş-Şi'r fî Ṣadri'l-İslâm ve'l-Aṣri'l-Umevî**, Beyrut, Dâru'n-Nahḍa, 1995, s.86.
[553] Muhammed Muhammed Huseyn, Bty., s.163.
[554] Abdullah Kızılcık, *"Muhadram Şâirlerden Hassân b. Sâbit'in İslâmî Döneme Âit Şiirlerinde Tema"*, **Nüsha**, 2006, c.VI, S.20, s.78.
[555] Muhammed Mustafa Heddâra, 1995, s.86.

hicivcilerin, nazım sürecinde, Hz. Peygamberin yüz ifadelerinin değişimini inceleyerek, hicviyelerinin nasıl devam etmesi gerektiğine dair ipuçları aradığı hususunda bazı rivayetler dahi bulunmaktadır[556]. Yine de *muḫaḍram* şairlerin, bireysel hicivcilik yöntemlerini, İslam öncesinde zaten büyük ölçüde benimsemiş oldukları ve yeni dönemdeki şiirsel faaliyetlerinde, bu köklü tecrübelerinden yararlandıkları bilinmektedir. Dolayısıyla Sadru'l-İslam Döneminin hicviyeleri, erken dönem yergileriyle büyük ölçüde benzeşmektedir. Buna rağmen, İslam'ın ilk yıllarındaki kitlesel hicivcilik uğraşının daha iyi nitelendirilebilmesi açısından, dönemin hicviyelerine özgü birkaç bariz noktanın maddelendirilerek sunulması mümkündür:

1. Sadru'l-İslam Dönemi hicviyelerinde kullanılan biçimsellik, İslam öncesi yergilerininkiyle ayniyet içerisindedir. Diğer bir deyişle, köklü nazım şekilleri açısından hiçbir biçimsel değişim söz konusu değildir. Dolayısıyla yeni asrın hicvinde görülen başlıca başkalaşımların, fikir ve anlam sahasında yaşandığını söylemek mümkündür.

2. İslam öncesinin klişeleşmiş metotlarının ve yergisel dağarcığının, büyük ölçüde benimsenerek yeni durumlara uyarlandığı görülmektedir. Öte yandan Kur'ân müfredatı başta olmak üzere, pek çok yeni İslâmî terimin, hicviyelerde aniden yoğunluk kazanmaya başladığı rahatlıkla saptanabilmektedir.

3. İslam öncesi hicivcilik gelenekleriyle İslâmî yergiciliğin pek çok açıdan aynı prensipleri benimsemiş olması dolayısıyla, Müslüman şairlerin, hicviyelerini nazmederken, İslâmî ilkeleri gözettiği izlenimi ağırlık kazanmaktadır. Ancak bu durumun ardındaki başat etkenin, gelenekselcilik mi yoksa İslam mı olduğu kesin surette saptanamamaktadır.

4. Sadru'l-İslam hicivciliğinin baş tetikleyicisi dinî anlaşmazlıklardır. Ancak İslam'ı kabul eden kabilelerle İslam'a karşı çıkan kabileler arasında cereyan eden hicivleşmelerin, kabile hicvi boyutunda devam ettiği gözden kaçmamaktadır. Bu alandaki en büyük

---

[556] Şemseddin Muhammed eẕ-Ẕehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'**, (thk. Şu'ayb el-Arne'ûd), 2. Bs., Beyrut, Mu'essesetu'r-Risâle, 1402/1982, c.I, s.236.; Abdullah b. Revâḥa, 1401/1981, s.94.

değişim ise, kabilecilik mefhumu ile İslam birliği anlayışının iç içe geçmiş olmasıdır.

5. Dönemin hicviyelerinde en yoğun şekilde hedef alınan kesim, genellikle Mekke'nin müşrikleri ile bölgenin Yahudi kabileleridir. Dolayısıyla Müslümanların söz konusu kesimleri hedef aldığı hicviyelerde, İslam aleyhtarlarının İslamiyet'le çelişen fikirlerinin, fiillerinin ve inanışlarının, yergi unsuru olarak kullanılmaya başladığı görülmektedir[557].

6. İslam öncesinde olduğu gibi, İslam'ın ilk yıllarında nazmedilen hiciv şiirleri de asgari boyutlarda karşımıza çıkabilmektedir. Özellikle kasidenin sadece hiciv konusuna hasredildiği durumlarda, beyit sayısının oldukça düştüğü gözlemlenmektedir. Öte yandan uzun hicviyelerde, konular arası geçişkenlik hız kesmeden devam etmektedir. Erken dönem hicivciliğinden farklı olarak, geçişkenlik arz eden konular arasında, Hz. Peygambere adanan methiye kısımlarına veya bu doğrultudaki kısa ifadelere, artık çok daha sık rastlanmaktadır[558]. Ayrıca hicviye bünyesindeki övünme bahsine geçildiğinde, iftihar edilen tarafın, eskisi gibi şairin kendi kabilesi olmaması, en büyük değişimler arasında yer almaktadır. Nitekim hicivcilerin gururla anlattığı destekçilerinin, artık kabileler üstü bir nitelik kazandığı anlaşılan, birleşik İslam ordusu olduğu görülmektedir.

7. Sadru'l-İslâm Döneminde de, fahiş ifadelerden ve sövgülerden büyük ölçüde kaçınıldığını ileri sürmek, -ilerleyen dönemlerdeki sansür uygulamaları göz ardı edilirse- mümkündür. Ancak dönemin en üretken hicivcisi olan Ḥassân b. S̱âbit'in pek çok yergisinde bariz aşırılıklar bulunabilmektedir[559]. İslam aleyhtarlarının hicviyeleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmasak da, günümüze ulaşan pek çok hicviyenin, genellikle seviyeli bir üslupla nazmedilmiş olduğu görülmektedir.

8. İslam aleyhtarlarının, Müslümanları hedef aldıkları söylemlerinde, İslâmî ögelerden de yararlanabildikleri ve yeri geldiğinde bu ögeler vasıtasıyla dikkat çekici alaycılıkların ortaya konduğu anlaşılmaktadır. Örneğin; Ḍirâr b. el-H̱aṭṭâb el-Fihrî, Müslümanları

557 Ḥassân b. S̱âbit, 2006a, c.I, s.210.
558 Abdullah b. Revâḥa, 1401/1981, s.137.
559 Ḥassân b. S̱âbit, 2006a, c.I, s.384.

öldürdüğünü alaycı bir dille anlatırken, *“Muhammed’in on dostunu hurilerle evlendirdim.”* demektedir[560].

9. Sadru’l-İslam Dönemi hicivciliğinde, geçmiş yergicilerin doğruluğa ve gerçekçiliğe verdiği muazzam öneme, çoğu zaman bağlı kalındığı görülmektedir. Dolayısıyla iftiralarla ve yalanlarla doldurulan ifadelere, genellikle bu dönemin hicviyelerinde de rastlanmamakta ve yerilen ayıplar hususunda nispeten insaflı davranıldığı anlaşılmaktadır. Elbette İslam’ın buyruklarıyla birlikte, Müslüman şairlerin doğruyu söylemesi yönündeki beklentilerin daha da arttığı bilinmektedir. Öte yandan İslam aleyhtarı hicivcilerin de, yalan ve iftira dolu hicviyeler nazmetmeleri halinde, öldürülme riskiyle karşı karşıya gelebileceklerinin farkına varması veya onların da erken dönem hicivcilik geleneklerinin sıkı birer takipçisi olması, her iki tarafın da doğruluk düzleminde hareket etmesinin başlıca nedenleri arasında yer almaktadır.

10. Sadru’l-İslâm Döneminde, ahlak bozukluklarının yerilmesine, İslam öncesine nazaran nispeten daha fazla yoğunlaşıldığı görülmektedir. Öte yandan ahlaki kabahatlerin yerilmesi esnasında, yergiselliğin desteklenmesi amacıyla, kimi zaman fiziksel kusurların da gündeme getirildiği, göz ardı edilemeyecek bir gerçekliktir[561].

11. Ḥassân b. S̲âbit, fizyolojik kusurları yermesiyle ön plana çıksa da[562], dönemin diğer şairleri bu hususta daha temkinli davranmaktadır. Üstelik İslam’ın vücut kusurlarıyla alay edilmesi hususundaki olumsuz görüşü, fiziksel yergilerin yaygınlık kazanmasının önünde güçlü bir engel teşkil etmektedir. Nitekim bir insanın yaratılışının eleştirilmesi, dolaylı olarak yaratıcının yaratışının veya kaderin eleştirilmesi anlamına gelmektedir. Yine de İslam’ın bile, fizyolojik engellerin yergiselleştirilmesini dizginleyemediği, dönemin pek çok hicviyesinden anlaşılmaktadır[563].

---

560 Mathieu Guidère, 2010, S.5/6, s.125.

561 Ḥassân b. S̲âbit, **Şerḥu Dîvâni Ḥassân b. S̲âbit el-Enṣârî**, (haz. Abdurrahman el-Berḳûḳî, Yusuf eş-Şeyẖ Muhammed el-Biḳâ‘î), Beyrut, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1429/2008, s.206-207.

562 Ḥassân b. S̲âbit, 1429/2008, s.206-207.

563 Ġâzî Ṭuleymât, ‘İrfân el-Eşḳar, 1428/2007a, s.544.

12. Siyasî hicivciliğin, İslam öncesine nazaran çok daha büyük bir önem kazandığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu dönemdeki siyasî mücadelelerin, daha organize ve daha kitlesel şekilde icra edilmeye başladığı bilinmektedir.

13. Sadru'l-İslâm Dönemi hicviyelerinde, putperest şairler geleneksel kabilecilik anlayışını benimsemekteyken, birleşik tek bir *ümmet* fikrinin, Müslüman yergiciler tarafından hayli özümsenmiş olduğu açıkça görülmektedir. Mevcut kabile bağımsızlıkları müşrikler tarafından savunuluyorken, bütün kabilelere hükmedecek tek bir üniter devlet anlayışının, muvahhitler tarafından müdafaa ediliyor olması şaşırtıcı değildir. Ancak bu durum, elbette ki Müslüman hicivcilerin kabilecilik anlayışından bütünüyle uzaklaştığı anlamına gelmemektedir. Yalnızca artık Müslüman şairlerin hicviyelerinde, İslam topluluğunun büyük ve kapsayıcı bir kabile olarak algılandığı izlenimi belirginleşmektedir. Öte yandan, bütün İslam aleyhtarlarının, "küfür kabilesinin" üyeleri (*Benû Kuffâr*) olduğu yönündeki anlayışın, hızla ağırlık kazandığı, yine Müslüman şairlerin hicviyeleri sayesinde kolaylıkla bulgulanabilmektedir[564].

14. Müslüman şairlerin hicivlerinde, dine adanmışlık veya dindarlık açık şekilde kendisini hissettirmekteyken, putperest şairlerin hicviyelerinde aynı durumun söz konusu olmadığı görülmektedir. Müşriklerin yergilerinde, putperestliğin herhangi bir karşılığının bulunmayışının nedeni, muhtemelen Mekke'nin hicivle iştigal eden elit kesiminin, dinî mevzuları esasen önemsemeyen materyalistlerden oluşmasıyla ilişkilidir.

15. İslam aleyhtarı şairlerin hicivlerini teşvik eden en büyük etken, alışık oldukları yaşam tarzının tek garantörü olarak gördükleri eski kabilecilik anlayışının, kendilerine yüklediği sorumluluklardan kaynaklanmaktadır. Öte yandan Müslüman şairlerin hicve yönelmesinin başlıca nedeni, İslam'a ve Hz. Peygambere hizmet etme arzusuyla ilişkilidir. Hicivcilik uğraşı, sonuç itibariyle her iki taraf açısından da büyük bir ödevdir. Ancak alışıla gelen düzenden farklı olarak, bu sanatın, Müslüman hicivciler açısından artık manevi bir öneminin de bulunduğu özellikle belirtilmelidir.

---

[564] Abdullah b. Revâḥa, 1401/1981, s.144.

16. Sadru'l-İslâm Döneminde, Müslüman şairlerin dahi İslâmî kıstasları yeterince gözetmediği bulgulanmaktadır. Dönemin hiciv kasidelerinde, bu şaşırtıcı durumun sayısız yansımasıyla karşılaşmak mümkündür. Örneğin; hicviyelerde konu edilen ayıpların genelleştirilmesinden vazgeçilmediği görülmektedir[565].

17. Sadru'l-İslam Döneminde, Müslüman şairlerin, inançlarını müdafaa ederken, mantıksal argümanlardan yararlanmaya başladığı gözlemlenmektedir. Bu savların oluşturulmasında, usavurumdan ve dinî referanslardan istifade edilmektedir. Bu minvaldeki münakaşa yaklaşımları, genellikle erken dönem şiirlerinde görülmemektedir. Dolayısıyla gerçek manada yaygınlık kazanması, ancak İslam'ın etkisiyle gerçekleşebilecektir. Bu yüzden, söz konusu durum, İslam'ın ilk yıllarında sadece Ḥassân b. S̠âbit gibi belli başlı Müslüman şairlerin kasidelerinde görülebilmektedir[566].

18. İslam öncesindeki hiciv şairlerinin politik faaliyetleri, hiciv kasidelerinin edebî değeri dolayısıyla önem kazanıyorken, İslam sonrasındaki hiciv şairlerinin hicviyeleri, siyasî faaliyetleri dolayısıyla ön plana çıkabilmektedir. Bu dönemin en seçkin hicivcilerinin ürünlerinin dahi, vasat olduğunu düşünen eleştirmenler bulunmaktadır[567].

19. Arap hicivciliğinin yeni konulara uyum sağlayabilme yeteneğinin, ilk kez Sadru'l-İslâm Döneminde bu denli yoğun şekilde sınanmış olduğu bilinmektedir. Sonuç itibariyle, Arap hicivciliğinin, farklı değişkenlere uyum sağlayabilme refleksinin fazlasıyla gelişmiş olduğu anlaşılmaktadır.

4.2. HZ. MUHAMMED'İN HİCVE BAKIŞI VE HİCVİ STANDARTLAŞTIRMASI

Hz. Muhammed'in şiir mefhumuna bakışının genel olarak nasıl olduğu, İslam sonrası Arap-İslam yazınının en çok tartışılan konularının başında gelmektedir. İslam'ın güçlenmeye başlamasıyla birlikte, nazım

---

[565] Ġâzî Ṭuleymât, 'İrfân el-Eşḳar, 1428/2007a, s.544.
[566] Kenan Demirayak, 2013, s.87.
[567] Charles Pellat, **Langue et Littérature arabes**, Paris, Librairie Armand Colin, 1952, s.76-77.

ürünlerine karşı, Hz. Peygamberin mesafeli bir tutum sergilemiş olduğu yönündeki iddialar ve savlar bilinmektedir. Hatta bu yüzden, İslam'ın ilk yıllarında şiir sanatının yok olmaya yüz tuttuğunu veya şiirin fazlasıyla zayıfladığını iddia edenler dahi bulunmaktadır. Örneğin; pek çok şair çıkarmış olan Arap milletinin içerisinde, İslam'ın doğuşunun ve yayılışının, hiçbir şaire ilham vermediği yönündeki bazı iddiaların, H. A. R. Gibb (ö. 1971) tarafından ileri sürüldüğü görülmektedir[568]. İşin aslına bakıldığında ise, Hz. Muhammed'in yalnızca Arap hicivciliğine olan yaklaşımı dahi, bu yöndeki bütün iddiaların çürütülmesi için yeterli veriyi fazlasıyla sağlamaktadır. Öte yandan Hz. Muhammed'in bu sanatı standartlaştırmaya ve yönlendirmeye yönelik uğraşları dikkate alındığında, Hz. Peygamberin, şiir dalları arasında en çok hiciv nazımcılığına ilgi göstermiş olduğu rahatlıkla fark edilmektedir.

Hz. Peygamberin yaşamı hakkında, klasik kaynaklardan edindiğimiz bilgiler, çoğu zaman onun İslam sonrasındaki mücadele ve fikirlerini aktarmaktadır. Dolayısıyla bugün elimizde bulunan geleneksel bilgiler arasında, Hz. Muhammed'in İslam öncesindeki hicivleşmelerle olan ilişkisi hakkında herhangi bir malumat bulunmamaktadır. Öte yandan Hz. Muhammed'in Mekke'nin gelecek vadeden gençlerinden birisi olduğu, kentin toplumsal meseleleri hakkında belirli bir farkındalık seviyesine ulaştığı ve Mekke'de bir çeşit değişiklik arayışı içine girdiği açıktır[569]. Ancak çocukluk ve gençlik yılları, genel itibariyle toplumla uyum içerisinde geçtiğinden, anlaşmazlıkları ve uyumsuzlukları gerektiren hiciv şiirleri ile hiçbir ilişkisinin olmamış olması son derece mantıklıdır. Ayrıca Mekke'de şiire fazla önem verilmediği bir gerçektir. Kentin zengin ahalisinin, övgüsü parlak bir şekilde yapılmamış olsa da, söz konusu elit Mekkelilerin kamuoyu nazarında yergilerden korunmaya yetecek kadar saygınlık elde etmiş olduğu bilinmektedir[570]. Ne var ki Hz. Muhammed'in tebliğ faaliyetine başlamasının ardından, Mekke ahalisiyle geçmişte kurduğu uyumlu ilişkileri kaçınılmaz olarak zedelenecek, kentin ileri gelenleriyle ters düşülecek ve hicivcilik faaliyetleri süreç içerisinde, her iki taraf için de ihmal edilmemesi gereken bir yükümlülük halini alacaktır.

---

[568] Gibb, H. A. R., **Arap Edebiyatı**, (çev. Onur Özatağ), Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2017, s.52-53.
[569] W. Montgomery Watt, 1986, s.46, 52.
[570] W. Montgomery Watt, 1986, s.82.

Öncelikle Hz. Muhammed'in hiciv sanatıyla olan yoğun ilişkisinin, keskin sınırlara sahip olmadığı belirtilmelidir. Netice itibariyle hicivcilik faaliyetlerinin Hz. Muhammed tarafından desteklendiği görülse de bu sonuca belirli aşamaların ardından ulaşılmış olması muhtemeldir. Zira hiciv kasideleri de şiir sanatının alt dallarından birisi olduğundan, İslam'ın ilk yıllarında, kısa bir süre için de olsa, şiirin tüm dallarıyla birlikte hicve de mesafeli yaklaşılmış olabileceğini düşünmemek için hiçbir gerekçe yoktur. İslamiyet'in başlarında, Hz. Peygamberin şiire çok daha mesafeli yaklaştığı bilinmektedir. Nitekim Hz. Muhammed'in yalancı çıkarılması amacıyla, İslam'ı kabul etmek istemeyen müşrikler tarafından, Kur'ân'ın şiirden ibaret olduğu iddialarının yayılmaya çalışıldığı nakledilmektedir[571]. Onların bu propagandasının sonucunda, yeni dinin şiire karşı belirli bir refleks geliştirme mecburiyetinde kalmış olduğu görülmektedir. Hatta Hz. Muhammed'in şair olmadığının, Kur'ân içerisinde de pek çok kez anlatılması, bu durumun açık göstergelerindendir: "وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُّبِينٌ" *"Biz ona şiir öğretmedik, ona gerekmez de; o sadece zikir ve apaçık bir Kur'ân'dır[572]."* "بَلْ قَالُواْ أَضْغَاثُ أَحْلاَمٍ بَلِ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ فَلْيَأْتِنَا بِآيَةٍ كَمَا أُرْسِلَ الأَوَّلُونَ" *"Onlar: "Hayır, bunlar karma karışık rüyalardır; hayır, onu kendisi uydurdu; hayır, o bir şairdir. (Eğer böyle değilse), önceki (peygamberlerin mucizelerle) gönderildikleri gibi o da bize bir mucize getirsin" dediler[573]."*

Eldeki verilerden tespit edilebildiği kadarıyla, Hz. Muhammed'in ilk başlarda şairlikle itham edilmesi dolayısıyla, şiire karşı daha mesafeli bir yaklaşım sergilediği anlaşılmaktadır. Ancak daha sonra İslam aleyhtarlarının, Hz. Peygamberin şahsına ve arkadaşlarına karşı hiciv şiirleriyle yaptıkları saldırıları yoğunlaştırmasının, Müslümanların hicivcilik sanatıyla ilgilenmesini kaçınılmaz olarak zorunlu kıldığı görülmektedir. Nitekim değişen şartlar sonucunda, özellikle hicret sonrasında ivme kazanan hicivleşme yarışı, artık Mekke Döneminde yürütülen siyasetten çok daha farklı bir strateji izlenmesini gerektirmektedir. Hz. Peygamberin, kendisine yöneltilen hicviyelerden çok büyük rahatsızlık duymaya başladığı, artık iyice kendisini

[571] W. Montgomery Watt, a.g.e., s.135.; Bkz.: **Kur'an-ı Kerim**, 69/41.
[572] **Kur'an-ı Kerim**, 36/69.
[573] **Kur'an-ı Kerim**, 21/5.

hissettirmektedir. Bir hadisinde bu durumdan bahsederek: “ اللهمَّ مَنْ هجاني فالْعَنْهُ مكانَ كلِّ هجاءٍ هجانيه لعنةً” *“Allah’ım! Kim beni hicvederse, beni hicvettiği her hiciv yerine ona bir lanetle lanet et![574]”* şeklinde beddua ettiği görülmektedir. Benzer manadaki bir diğer hadiste ise şöyle söylemektedir: " اللّهُمَّ إنَّ فلانًا هَجَانِي وَهُوَ يَعْلَمُ أنِّي لَسْتُ بِشَاعِرٍ فَاهْجُهُ، اللّهُمَّ والعَنْهُ عَدَدَ مَا هَجَانِي " *“Allah’ım, Filan kişi beni hicvetti. Benim şair olmadığımı biliyor. Sen de onu hicvet. Allah’ım beni hicvettiğinin sayısınca ona lanet et[575].”*

Elbette Hz. Peygamberin, hiciv şiirleri için etkin bir program ortaya koyması fazla gecikmeyecektir. Ancak hicvin İslâmî kıstaslara göre standartlaştırılması işleminin, tarihsellik açısından, anlaşılması güç bir süreç içerisinde gerçekleşmiş olduğu bir gerçektir. Hz. Muhammed’in hiciv hususunda taban tabana zıt fikirler ihtiva edebilen pek çok sözü, dinî ve edebî kaynaklar tarafından nakledilmektedir. Elbette bu durumun nedeni, hicve bakışın zaman ve mekâna göre değişiklik arz ediyor olmasından kaynaklanmaktadır. Fakat bu hadislerin çoğunun tam olarak ne zaman ve hangi şartlar altında söylenmiş olduğu, ne yazık ki mutlak surette tespit edilememektedir. Yine de standartlaştırma sürecinin birincil aşamasının, hicivcilerin teşvik edilmesinden ibaret olduğu açıktır. Hz. Peygamberin, Müslüman hicivcilerin teşvik edilmesinin sağlanmasını, genellikle şairlerin dinî duygularının harekete geçirilmesi vasıtasıyla gerçekleştirdiği görülmektedir[576]. Ancak Hz. Peygamberin dönemin hicivcilerini bu konuda cesaretlendirdiğine dair rivayetlerin oldukça kapsamlı bir konu olması nedeniyle, teşvik çalışmaları ilerleyen sayfalarda müstakil bir başlık altında ele alınacaktır.

Bu başlık altında ele alacağımız konu ise, teşvik faaliyetleriyle birlikte yürütülen, teknik ve anlamsal standartlaştırma çalışmaları üzerine yoğunlaşacaktır. Öncelikle Hz. Peygamberin, hicivcilik faaliyetlerini, şiirsel bir uğraştan ziyade askerî bir zorunluluk olarak görmeye başladığı anlaşılmaktadır. Örneğin; Hz. Muhammed’in hiciv şairlerinin başarılarından bahsederken, askerî başarılarla şiirsel başarıları

---

[574] el-Ḳuraşî, Ebû Zeyd Muhammed, **Cemheratu Eş‘âri’l-‘Arab: Fî’l-Câhiliyye ve’l-İslâm**, (thk. Alî Muhammed el-Becâvî), Nahḍatu Mıṣr, Bty., s.34.; Muhammed Mustafa Heddâra, 1995, s.85.

[575] Muhammed Faḫruddîn er-Râzî, 1401/1981, c.II, s.77.

[576] Ebû Ömer İbn ‘Abdi’l-Berr, 1412/1992, c.III, s.1325.

bağdaştırması, bu durumun en bariz göstergelerindendir[577]. Bu bağlamda, şiirin savaş silahı olduğunu telakki eden Mekkeli putperestlerin hâlihazırda benimsemiş olduğu bu askerî yönün, Müslümanlar tarafından da çok geçmeden benimsendiği anlaşılmaktadır[578]. Elbette hicivleşmeler, yalnızca askerî olarak mücadele veren karşıt taraflar arasında gerçekleşmemektedir. Dolayısıyla standartlaştırma sürecinde, sivil hicvin bireysellik yönünün de göz önünde bulundurulduğu, hatta belirlenen kıstasların çoğunun, hicvin sosyal kapsamına dair olduğu unutulmamalıdır.

İslâmî ölçütlere göre belirlenen yeni yergisel normlarının tespit edilmesi sürecinde, şairlerin sorumlu tutulacağı ödev ve yasaklamaların belirlenmesi, dinin genel kaidelerinden bağımsız tutulmamıştır. Diğer bir deyişle, Müslümanlara helal ve haram kılınan uygulamalar, hiciv şiirlerinde de geçerliliğini korumaktadır. Bu değerler Hz. Peygamber tarafından hâlihazırda Müslümanlara öğretilmektedir. Bunun yanı sıra hicivciliğin arzu ettiği zemine oturtulması amacıyla, Hz. Muhammed'in bazen direkt olarak "hiciv" terimini kullandığı ve hicivcilik sanatında yapılması yahut yapılmaması gereken şeyleri açıkça izah etmeye çalıştığı nakledilmektedir[579]. Hicivciliğe yaptığı müdahalelerin çokluğundan, Hz. Muhammed'in hem İslam aleyhtarı hicivcileri hem de Müslüman yergicileri mümkün olduğu kadar yakından takip etmeye gayret ettiği anlaşılmaktadır. Hz. Muhammed'in hiciv şiirlerinde uygun gördüğü kuralları, genel olarak şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Hiciv şiirleri gerçek verilere dayanmalıdır. Bu ilke esasen İslam'ın yalan ve iftirayı yasaklamasından kuvvet almaktadır. Uydurma verilere dayanan yergilerin istenilen etkiyi yeterince gösteremeyeceğinin ön görülmesi, işin sadece diğer bir boyutudur. Hz. Peygamberin daha etkili hicviyeler arzuladığı, istenilen etkinin sağlanması için de hicviyelerde gerçek verilere dayanan yergiselliğin kullanılmasını emrettiği açıktır. Örneğin; Ḳureyş'in yerilmesi gerektiğinde, Hz. Muhammed'in baş hicivcisini Hz. Ebû Bekir'e yolladığı ve kabilenin

[577] Muhammed b. Muṣliḥi'd-Dîn Mustafa Şeyẖzâde, 1419/1999, c.VI, s.329.
[578] Terḥînî, Fâiz, **el-İslâm ve'ş-Şi'r**, Beyrut, Dâru'l-Fikri'l-Lubnânî, 1990, s.87.
[579] Mecduddin İbnu'l-Es̱îr, **en-Nihâye fî Ġarîbi'l-Ḥadîs̱ ve'l-Es̱er**, (thk. Mahmûd Muhammed eṭ-Ṭanâḥî), Kâhire, el-Mektebetu'l-İslâmîyye, 1383/1963, c.IV, s.29.

güvenilir verilerle tasdiklenmiş ayıplarını öğrenmesini istediği bilinmektedir[580].

2. Hiciv şiirleri bireysel olmalıdır. Bu kurala göre, hicivcilikte ferdiyet esası gözetilmeli, bireylerin kabahatleri tüm ailesinin veya kabilesinin sırtına yüklenmemelidir[581].

3. Hicviyelerde sövgüye yer verilmemelidir. Hz. Muhammed'in küfürbazlık gibi adi laf oyunlarına karşı müsamaha göstermeyi istemediği anlaşılmaktadır. Çünkü bu türden aşırılıklar içeren şiirsel ifadeler, ister doğru ister yalan olsun, insanların ve kabilelerin itibarını büyük ölçüde zedeleyebilmektedir. Üstelik kalıcılık eğilimi gösteren bu tarzdaki karalama kampanyaları, gelecek kuşaklar için de bir utanç kaynağı haline gelmektedir. Bu nedenler dolayısıyla, Hz. Peygamberin sövgücü şairlerin şiir söylemekten tamamen caydırılması amacıyla oldukça sert bir uygulamaya salık verdiği ve bu minvalde hiciv söyleyen yergicilerin dillerinin kesilmesine hükmettiği nakledilmektedir. Bu bağlamda Hz. Peygamber şöyle söylemektedir: "مَن قال في الإسلام شِعْراً مُقْذِعا فلِسَانه هَدَرٌ" *"Her kim İslam'da hakaretâmiz (muḳẕi') şiir söylerse, onun dili heder olur[582]."* Ancak Hz. Peygamberin bu uygulamayı yürürlüğe koyduğuna dair hiçbir somut delil bulunmamaktadır. İlerleyen dönemlerde problem çıkaran hiciv şairlerinin dillerinin kesilmesinin gündeme geldiği münferit olaylara rastlansa da, bir şekilde bu uygulamadan vaz geçildiği görülmektedir. Hz. Osman'ın bir ifadesinden, kendisinden önce hiçbir şairin hiciv söylemesi dolayısıyla dilinin kesilmediği anlaşılmaktadır[583].

4. Hicviyelerde insanların ırzları hedef alınmamalıdır. Hz. Peygamber insanların ırzlarına dil uzatılmasının, büyük kabahatler arasında yer aldığını düşünmekte ve en büyük sövgünün, hicivcilik faaliyeti olduğunu açıkça belirtmektedir[584].

---

[580] Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.IV, s.107.
[581] Muhammed Nâṣıru'd-Dîn el-Elbânî, **Ṣahîḥu'l-Câmi'ṣ-Ṣaġîr ve Ziyâdetuhu**, (haz. Zuheyr eş-Şâvîş), 3. Bs., Beyrut, el-Mektebetu'l-İslâmî, 1407/1977, c.I, s.326.
[582] Mecduddin İbnu'l-Es̱îr, 1383/1963, c.IV, s.29.
[583] Muhammed b. Sellâm el-Cumaḥî, 1422/2001, s.71.
[584] Ebû Bekir Ahmed b. el-Huseyn b. Alî el-Beyhaḳî, **es-Sunenu'l-Kubrâ**, (thk. Muhammed Abulkâdir 'Aṭâ), 3. Bs., 1423/2003, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, c.X, s.407.

5. Hakaret içerikli hicviyeler rivayet edilmemelidir. Hz. Peygamber bu kural çerçevesinde, gerek geçmişte gerekse içinde bulundukları zaman aralığında, ağzı bozuk şairler tarafından söylenen şiirlerin rivayet edilmesini yasaklamaktadır. Hz. Peygamberin, sövgü içerikli hicviyelerin yayılmasına aracılık eden râvileri de, hakaretâmiz içerikli hicviyeleri ilk başta nazmetmiş olan yergiciler kadar suçlu bulduğu anlaşılmaktadır. Hz. Muhammed bu durumu bizzat kendi sözleriyle şu şekilde izah etmektedir: "مَن رَوَى هجاءً مُقْذِعا فهو أحدُ الشاتميْن" *"Her kim hakaretâmiz (muḳẕi') hiciv rivayet etmişse, söven iki kişiden birisidir[585]."*

Hz. Peygamberin hicivcilere kabul ettirmeye çalıştığı ilkeler, tamamen İslâmî prensiplerin birer yansımasıdır. Bu ilkelerin ne zaman yürürlüğe konmuş olduğunu kesin olarak tarihlendirmek ise ne yazık ki mümkün görünmemektedir. Öte yandan söz konusu ilkelerin, esasen Müslümanların haklarını korumak için ortaya konduğunu düşünmek mümkündür. Nitekim İslam'ın ilk yıllarında Müslümanlarla İslam aleyhtarları arasında gerçekleşen hicivleşme örneklerine bakıldığında, yergicilerin bağlı kaldığı normların, İslam öncesi hicivciliğinin angajman kurallarının ötesine geçmediği görülmektedir. Yine de yergiciliğin eski örtük kurallarının açıkça standartlaştırılmasının, şairlerin dikkatini bazı noktalarda veya belirli bir zaman aralığında çekmeyi başardığını düşünmek yanlış olmayacaktır. Örneğin; döneminin en keskin dilli hicivcisi olan Ḥassân b. S̠âbit, şaşırtıcı şekilde, hicvettiği muhatabına, Hz. Peygamberin kendisini aşırı dil kullanımından alıkoyduğunu söylemektedir. Ḥassân, Hz. Muhammed kendisini sınırlamamış olsa, yerdiği kesimin bütün erkeklerini ve tüm kadınlarını hicvetmeden bırakmayacağını, şu beytiyle dile getirmektedir:

"لَـــوْلَا النَّـــبِيُّ، وَقَـــوْلُ الْحَـــقِّ مَغْضَـــبَةٌ   لَمَـــا تَرَكْـــتُ لَكُـــم أُنْثَـــى وَلَا ذَكَـــرَا"

"Şayet Nebi olmasaydı ve doğrunun söylenmesi kızgınlığa sebebiyet vermeseydi, sizden ne bir dişi ne de bir erkek bırakırdım[586]."

---

[585] Mecduddin İbnu'l-Es̠îr, 1383/1963, c.IV, s.29.
[586] Ḥassân b. S̠âbit, **Dîvânu Ḥassân b. S̠âbit**, (haz. 'Abd A. Muhennâ), 2. Bs., Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1414/1994, s.136.

Öte yandan Müslüman hicivcilerin, Hz. Peygamberin ortaya koyduğu ilkelerin dışına çıktığı sayısız örneğe rastlanmaktadır. Dolayısıyla Hz. Peygamberin hicivciliğin kurallarını belirlemesinin ardından, şairlerin bu kurallara mutlak surette uyması için baskı yapmadığını düşünmek mümkündür. Zira dönemin şartlarında, hicivciliğin aşırı boyutlara tırmandığı ve hicvedilen tarafları psikolojik olarak oldukça yıprattığı bilinmektedir. Bu yüzden Hz. Muhammed'in –en azından belirli bir süre için- aşırılıklara kaçmaktan çekinmeyen, keskin dilli hicivcilere ihtiyaç duyduğu nakledilmektedir. Hz. Muhammed İslam aleyhtarlarının yoğun ve aşırı yergilerinden oldukça bunaldığı bir sırada, onların hicviyelerine karşılık vermesi için görevlendirdiği yergicilerden, sadece (keskin dilliliğiyle tanınan) Ḥassân b. S̲âbit'in hicviyeleriyle içindeki sıkıntıdan kurtulabildiğini dile getirmektedir. Hz. Muhammed'in söz konusu hadisi şu şekildedir: " أمرتُ عبد الله بن رَواحةَ بهجاء قريش فقال وأحسن، وأمرت كعب بن مالك، فقال وأحسَنَ، وأمرتُ حسّان بن ثابت فشفى واشتَفى" *"Abdullah b. Revâḥa'ya Ḳureyş'in hicvedilmesini emrettim; (hicivlerini) söyledi; güzelce icra etmişti. Daha sonra Ka'b b. Mâlik'e emrettim; (hicivlerini) söyledi, güzelce icra etmişti. Daha sonra Ḥassân b. S̲âbit'e emrettim; (hicivleriyle) şifa verdi ve şifa bulunmuştu*[587]*."*

İslamiyet'in yeterince kuvvetlendiği ve yarımadadaki İslam aleyhtarlarının büyük oranda bastırıldığı sırada, hicivcilik faaliyetlerinin nispeten gözden düşmeye başladığını söylemek mümkündür. Nitekim Müslümanlar arasında söylenecek hicviyeler, toplumsal birliği sağlamayı hedefleyen İslam ideallerinin önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. 7/629 senesinden önce, hicivcilik faaliyetlerinin tekrar rafa kaldırılması yönünde bir takım girişimlerde bulunulduğunu öne sürmek, muhtemelen doğru bir yaklaşım olacaktır. Nitekim bu tarihte, Hz. Peygamberin önünde hicviye okumaya başlayan Abdullah b. Revâḥa'nın, Hz. Ömer tarafından engellenmeye çalışıldığı rivayet edilmektedir[588]. Bu olay esnasında, Hz. Peygamberin, hiciv şairinin yergisini okuması için rahat bırakılması hususunda salık verdiği görülmektedir. Ancak bu hadisenin cereyan etmesinden önce, hicvin raftan kaldırılmasına dair bazı girişimlerde bulunulmuş olmalıdır. Zira Hz. Ömer'in, hiçbir dayanak

[587] İhlâs Fahrî 'İmâra, **el-İslâm ve'ş-Şi'r: Dirâse Mevḍû'iyye**, Kâhire, Mektebetu'l-Âdâb, 1992, s.42.
[588] Ahmed b. 'Alî b. Ḥacer el-'Asḳalânî, 1433/2012, s.875.

olmaksızın yergiciyi engellemeye çalışacağını düşünmek mantıklı değildir.

Hz. Peygamber, ölümünün ardından Müslümanların hiciv şiirleri yüzünden birbirine düşmesinin önünü kesmek amacıyla, vefatından önce bir takım girişimlerde bulunmuş olmalıdır. Nitekim Hz. Peygamberin, İslam sonrasında yergiciliğe devam eden şairlerin, ağır yaptırımlarla hicivcilikten caydırılması yönünde bazı söylemlerinin bulunduğu görülmektedir. Örneğin; Hz. Muhammed bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: "مَنْ أحدَث هجاءً في الإسلامِ فاقطَعوا لسانَه" *"Her kim İslam'da hiciv söylerse, onun dilini kesin[589]!"* Bu husustaki başka bir rivayete göre ise, Hz. Peygamber şöyle söylemektedir: " مَنْ أحدَث هجاءً في الإسلام فاضربوا عنقه" "*Her kim İslam'da hiciv söylerse, boynunu vurun![590]"* Buna rağmen, Hz. Peygamberin yaşadığı dönemde, herhangi bir Müslüman hicivcinin söz konusu şekilde infaz edildiğine dair hiçbir veri bulunmamaktadır.

Sonuç itibariyle Hz. Muhammed'in Müslüman hicivcilere karşı daima hoş görüyle yaklaştığı, onların aşırılıklarına karşı hayli müsamahakâr davrandığı ve politik olarak hiciv sanatından ustaca yararlandığı görülmektedir. Hicivciliğin İslam kapsamında standartlaştırılması amacıyla bir takım girişimlerde bulunulsa da, yeni kuralların yeterince benimsendiğini söylemek asla mümkün olmayacaktır. Çünkü Müslümanların, İslam aleyhtarlarının yergilerine karşı gereken tonda yanıt vermemesinin, düşmanlar tarafından zayıflık olarak algılanabileceğinin göz önünde bulundurulduğu ve bu durumun önüne geçilebilmesi amacıyla, yergi şairlerine büyük bir serbestlik alanı tanındığı görülmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamberin yaşadığı dönemde, standartlaştırılan ilkelere aykırı olan hicviyelerin dahi *de facto* şekilde nazmedilmeye devam ettiği bir gerçektir. Hilafetin ilk yıllarıyla birlikte, Müslümanlar arasında iktidar mücadelelerinin ve politik rahatsızlıklarının başlamasının ardından, Arap hicvi yeni şartlara hızla uyum sağlayarak mevcudiyetini devam ettirecektir.

---

[589] Ebû Kâsım İbn 'Asâkir, 1415/1995, c.XIV, s.409.
[590] Ebû Kâsım İbn 'Asâkir, 1415/1995, c.XIV, s.408.

4.3. HZ. MUHAMMED'İN HİCİV ŞAİRLERİNİ CESARETLENDİRMESİ VE DESTEKLEMESİ

4.3.1. Hz. Muhammed'in Liyakat Sahibi Hicivcileri Tayin Etmesi ve Onlara Serbestlik Tanıması

Hz. Muhammed'in muazzam bir siyasî dehaya sahip olduğunun en iyi göstergelerinden birisi, döneminin en önemli politik unsurlarından olan hicivcilik faaliyetlerini ustalıkla idare etmesidir. Hz. Peygamberin, hiciv konusunda, durumun gerektirdikleri çerçevesinde belirlenen, bağımsız politikalar izleyebildiği görülmektedir. Bu politikaların en önemli ayağı ise, dönemin seçkin yergicilerinin organize edilerek hicivcilik hususunda teşvik edilmesinden başka bir şey değildir. Hz. Muhammed'in hicivcilik açısından, değişken durumlara göre gerekli uyumu gösterebilen, kapsamlı bir strateji benimsediği ve hiciv şairlerinin tayini esnasında, dönemin şartlarının zorunlu kıldığı belirli niteliklere sahip olan yergicileri görevlendirmeye dikkat ettiği bilinmektedir. Örneğin; Hz. Peygamberin aşırılıklarla dolu hiciv şiirlerinden hoşlanmadığı malumdur[591]. Ancak şartlar bunu gerekli kıldığında, düşmanın şiirsel saldırılarına hakkıyla karşılık verilebilmesi amacıyla, keskin dilli şairleri görevlendirerek onlara geniş bir serbestlik alanı tanıdığı görülmektedir. Mesela; kalıtsal rezilliklerin dile getirilmesi, Hz. Peygamber tarafından genellikle tasvip edilmiyor olsa da, karşı tarafın yalnızca bu dilden anladığı durumlarda, bu görevi layıkıyla yerine getirebilecek bir yergiciyi vazifelendirmeyi uygun bulduğu rahatlıkla gözlemlenebilmektedir[592].

Çünkü Sadru'l-İslâm Dönemindeki hiciv şiirleri, hızla uç noktalara tırmanabilmektedir. Dönemin hicviyelerinin aşırılıklardan arınmamış oluşunun, Hz Peygamberin mütekabiliyet esasına göre hareket etmesini zorunlu kıldığı bir gerçektir. Bu yüzden Hz. Muhammed'in, Bedir Gazvesinin akabinde, kendisini yeren şairlerin hicviyelerine yanıt verebilecek, sivri dilli bir hicivci arayışına giriştiği görülmektedir. Ka'b b. Mâlik ile Abdullah b. Revâḥa'nın bu hususta yeterli bulunmadığı ve keskin hicivleri dolayısıyla Ḥassân b. S̲âbit'in tayin edilmesine karar

[591] Mecduddin İbnu'l-Es̲îr, 1383/1963, c.IV, s.29.; Muhammed Nâṣıru'd-Dîn el-Elbânî, 1407/1977, c.I, s.326.
[592] Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.IV, s.107.

verildiği açıktır[593]. Hz. Peygamberin özellikle Ḥassân'a geniş bir serbestlik alanı tanıdığının ve ona olabildiğince müsamahalı davranmaya çalıştığının pek çok delili bulunmaktadır. Ḥassân'ın muazzam yergisel yeteneğinin, tez canlı karakterinin mazur görülmesini sağladığını söylemek mümkündür. Üstelik şaire gösterilen müsamahanın yalnızca hicivcilik alanıyla sınırlı kalmadığı, Hz. Peygamberi derinden üzecek eylemlerde bulunduğunda dahi bir şekilde affedildiği gözden kaçmamaktadır. Örneğin; Gerdanlık Olayı (*Ḥâdis̱etu'l-İfk*) olarak adlandırılan vakada, Hz. Peygamberin hanımı Ayşe bint Ebî Bekir ile Ṣafvân b. el-Mu'aṭṭal'ın ilişki yaşadığı iddiasının yayılmasını sağlayan dört kişinin arasında, Ḥassân b. S̱âbit'in de yer aldığı bilinmektedir. Olayın asılsız olduğuna hükmedildiğinde, Ḥassân *ḳazf* haddinden kurtulamasa da, Hz. Peygamberin gözünden asla düşmediği anlaşılmaktadır. Hatta Hz. Peygamber tarafından, mescitte şiirlerini rahatça okuyabilmesi için Ḥassân'a bir minber tahsis edildiği dahi günümüze ulaşan rivayetler arasındadır[594].

Hz. Peygamberin, diğer hicivcilerini belirlerken de, yergicilik vazifesine en uygun olan kişileri seçmeye gayret ettiği açıktır. Nitekim İslam öncesi dönemden itibaren başarılı yergiciler olacaklarının sinyallerini veren Ka'b b. Mâlik ile Abdullah b. Revâḥa'nın şiirsel yeteneklerinin yanı sıra belirli bir eğitim seviyesine de sahip oldukları bilinmektedir. Hatta her iki şairin de dönemlerinin okumaya yazma bilen ender isimlerinden olduğu nakledilmektedir[595]. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in İslam'ı temsil edecek hicivcileri belirlerken, liyakat sahibi yergicilerin görevlendirilmesi hususunda oldukça titiz davrandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

4.3.2. Hz. Muhammed'in Hicivcileri Dinî Motivasyonlarla Teşvik Etmesi

Hz. Muhammed'in, İslam aleyhtarlarının hicivlerine karşılık verilmesi hususunda yergicilere müsaade etmekle yetinmediği, aynı zamanda hiciv nazmetmeleri konusunda onlara cesaret de vermeye

593 Hasan Taşdelen, 2010, s.153.; İhlâs Fahrî 'İmâra, 1992, s.42.
594 Abdurrahman Özdemir, 2004, S.4, s.206.
595 Cevâd Alî, 1413/1993, c.VIII, s.110-111.; Fuat Sezgin, 1975, c.II, s.293.

çalıştığı bilinmektedir[596]. Hz. Peygamberin Müslüman hicivcileri cesaretlendirirken, genellikle onların dinî duygularını harekete geçirecek, hiciv nazmı esnasında şevk ve enerjilerinin dinç kalmasını sağlayacak söylemlerde bulunduğu görülmektedir. Örneğin; Hz. Peygamberin, kasidelerini beğendiği hicivcileri cennetle müjdelemesi, bu durumun en güzel kanıtlarından birisidir. Bu bağlamda Ḥassân b. S̱âbit'in Hz. Peygamberi müşriklerin hicivlerine karşı savunurken, çok kısa bir süre içerisinde iki kez cennetle müjdelendiği anlatılmaktadır[597].

Diğer bir rivayete göre, bir gün Ka'b b. Mâlik, Hz. Peygambere: *"Ey Allah'ın elçisi! Şiir hakkındaki görüşünüz nedir?"* diye sormuştur[598]. Hz. Peygamberin Ka'b'a verdiği yanıtın, hem dinî motivasyonlar ihtiva ettiği hem de büyük çabalar sarf eden hicivcilerinin emeklerini yücelttiği görülmektedir. Hz. Muhammed'in söz konusu cevabı şu şekildedir: " إِنَّ المؤمنَ يجاهدُ بسيفِهِ ولسانِهِ. والَّذي نفسي بيدِهِ لَكأنكم تَنْضَحُونَهُمْ بِالنَّبْلِ أو ترمونهم بالسيف." *"Mümin kılıcı ve dili ile cihat eder. Nefsimi elinde tutana yemin ederim ki, siz sanki onları ok yağmuruna tutuyor yahut onlara kılıç savuruyor gibisiniz[599]."*

Hz. Peygamberin en büyük teşviki sağladığı şair, muhtemelen baş hicivcisi olan Ḥassân b. S̱âbit'tir. Zira klasik kaynaklarda, Hz. Muhammed'in, Ḥassân'ın yergilerinin bizzat *Kutsal Ruh* veya *Rûḥu'l-Ḳudus* tarafından desteklendiğini söylediği aktarılmaktadır. Farklı kelimelerin kullanıldığı, başka rivayetleri de bulunan söz konusu hadis şu şekildedir: "اهْجُهم ورُوحُ القُدسِ مَعَك" *"Onları hicvet! Rûḥu'l-Ḳudus seninle![600]."* Aynı zamanda bu anlatı, İslam öncesiyle İslam sonrası hicivcilik geleneklerinin nasıl değişmiş olduğunun en güzel göstergelerinden birisidir. Çünkü İslam öncesinde Ḥassân b. S̱âbit'in ilk şiirlerine yardım eden doğaüstü varlığın, bir cin olduğu yönündeki söylentiler bilinmektedir[601]. Muhtemelen Ḥassân tarafından, hicviyelerinin daha ürkütücü olması amacıyla yayılan bu efsanenin, İslam

---

[596] Yahya el-Cebûrî, **Şi'ru'l-Muḫaḍramîn ve Es̱eru'l-İslâm fîhi**, Bağdat, Mektebetu'n-Nahḍa, 1384/1964, s.50.
[597] Yusuf Sancak, **Hz. Peygamber Devrinde Şiir**, Erzurum, Şafak Yayınevi, 1999, s.311-312.
[598] Ebû Ömer İbn 'Abdi'l-Berr, 1412/1992, c.III, s.1325.
[599] Muhammed b. Muṣliḥi'd-Dîn Mustafa Şeyḫzâde, 1419/1999, c.VI, s.329.
[600] Ebû Ömer İbn 'Abdi'l-Berr, 1412/1992, c.II, s.345.
[601] Toufic Fahd, 1966, s.73.

sonrasında devam etmesi elbette mümkün olmayacaktır. Ancak Ḥassân'ın hicviyelerine destek veren doğaüstü güçlerin varlığına dair anlatılar, İslamlaştırılarak daima anlatılagelecektir. İslam sonrasında bu cinin yerini alan varlık, İbrahimî dinlerin büyük meleklerinden kabul edilen Cebrail'den başkası değildir. Üstelik Ḥassân'ın Cebrail'den yardım aldığı konuların hicivcilikle sınırlı kalmadığı, Hz. Peygamberi methettiği yetmiş beyitte de, bizzat Cebrail'in yardımını almış olduğu, günümüze ulaşan rivayetler arasındadır[602]. Hz. Peygamberin bir başka hadisinde: " اللَّهُمَّ أيّدْهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ لمُنَاضَلَته عَنِ الْمُسْلِمِينَ" *"Allah'ım! Müslümanları savunabilmesi için onu Rûḥu'l-Ḳudus ile destekle!"* şeklinde duacı olduğu görülmektedir[603].

4.3.3. Hz. Muhammed'in Hiciv Şairlerini Organize Etmesi

Hz. Muhammed'in hiciv şairlerini organize ederken, önceden belirlenmiş bir program çerçevesinde hareket ettiğini, günümüze ulaşmayı başaran birkaç kapsamlı rivayet sayesinde söylemek mümkündür. Genellikle bu rivayetler, kendilerini savunacak hicivcilerin tespit edilmesi esnasında, Müslümanlar arasında gerçekleşen konuşmalara dayanmaktadır. Elbette tüm hicivcilik organizasyonu bizzat Hz. Muhammed'in liderliğinde düzenlenmekte ve bütün nihai kararlar Hz. Peygamber tarafından alınmaktadır. Hz. Muhammed'in hicivcilikle yoğun şekilde alakadar olması, bazı İbranî peygamberlerin de hicivcilikle uğraştıkları ve muhtemelen bir takım düzenleyici ilkeleri paylaştıkları göz önüne alındığında[604], şaşırtıcı bir durum değildir. Çok kısa süre içerisinde organize edilen şairlerin, hicivcilik sahasına hızlı ve sağlam bir giriş yapmayı başardığı görülmektedir. İlginç şekilde Müslüman hicivcilerin başlıca hedefi, Hz. Muhammed'in kendi kabilesi olacaktır. Zira Ḳureyş'in seçkin üyeleri, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin tanınmaması hususunda oldukça sert bir muhalefet izlemekte ve kesintisiz hicivleri sayesinde İslam saflarında büyük rahatsızlıklara sebebiyet vermektedir.

Ḳureyş kabilesinden özellikle üç kişinin, Hz. Peygamberi yoğun şekilde hicvettiği nakledilmektedir. Bunlar; Abdullah b. ez-Zibe'râ, Ebû

---

[602] Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.IV, s.110.
[603] Ebû Ömer İbn 'Abdi'l-Berr, 1412/1992, c.II, s.345.
[604] David Fishelov, *"The Prophet as Satirist"*, **Prooftexts**, 1989, c.IX, S.3, , s.196.

Sufyân b. el-Ḥâri̱s b. ‘Abdi’l-Muṭṭalib ve ‘Amr b. el-‘Âṣ’dır. Adı geçen üç şairin hicivlerine karşılık verilmesi doğrultusunda, Müslümanlar arasındaki en uygun kişinin belirlenmesi amacıyla, Hz. Muhammed’in arkadaşları tarafından bir takım girişimlerde bulunulacaktır. Rivayetlere göre, bu zorlu görev için ilk önce, Hz. Peygamberin amcaoğlu olan Hz. Ali düşünülmüş, Müslümanlardan birisi Hz. Ali’ye: “*Bizi hicveden kavmi hicvet (ve bizim adımıza bizi hicvedenleri savuştur)”* demiştir. Hz. Ali, Hz. Peygamberin buna izin vermesi halinde, bu talebi yerine getireceğini açıklamışsa da, Hz. Ali’nin hicivcilik vazifesini üstlenmesi için izni talep edildiğinde, Hz. Muhammed bu öneriyi beğenmeyerek: “لَيْس عِنْده ذَلِك” *“Onda bu yok. (O bu işin erbabı değil)”* demiştir[605]. Hz. Muhammed’in aşırılıklarla dolu olan bu vazife için, ağırbaşlı karakterini çok iyi bildiği damadını yetersiz görmesi, oldukça anlaşılır bir durumdur. Zira Hz. Muhammed’in söz konusu görev için daha tez canlı ve daha sınır tanımaz bir yergici aradığı açıktır. Üstelik bu iş için zihninde önemli bir ismin hâlihazırda belirlenmiş olması muhtemeldir. Elbette söz konusu isim, döneminin en üretken ve en sivri dilli hicivcisi olacak olan Ḥassân b. S̱âbit’ten başkası değildir.

Ancak Hz. Muhammed bu vazifeyi direkt olarak Ḥassân b. S̱âbit’e yüklemeyecektir. Nitekim Hz Peygamberin, hicivcilik organizasyonunun tamamen gönüllülük esasına dayanmasını istediği yönünde pek çok gösterge vardır. Bu durumun en bariz örneği, yergicilerin görevlendirilmesi esnasında, Hz. Peygamberin herhangi bir şairin ismini vermekten kaçınıyor oluşudur. Mesela; söz konusu vakada, Hz. Muhammed’in yalnızca Ḥassân’ın da aralarında bulunduğu Enṣâr topluluğuna işaret etmekle yetindiği görülmektedir. Bu bağlamda Hz. Muhammed’in Enṣâr’a hitaben: “ مَا يَمْنَعُ الْقَوْمَ الَّذِينَ نَصَرُوا رَسُولَ اللَّهِ بِسِلَاحِهِمْ أَنْ يَنْصُرُوهُ بِأَلْسِنَتِهِمْ ؟” *“Silahlarıyla Allah’ın elçisine yardım eden kavmi, ona dilleriyle yardım etmekten alıkoyan nedir?”* diye sorduğu aktarılmaktadır. Muhtemelen Hz. Peygamberin bu sorusu üzerine, Ḥassân b. S̱âbit kendisine düşen vazifeyi anlamış, ayağa kalkarak: *“Ben bunun içinim”* demiştir. Ḥassân bu sözlerine ilaveten, dilinin ucunu tutarak: “*Allah’a yemin ederim ki, Buṣrâ ve Ṣan‘â’ arasında beni (bunun kadar) sevindirecek dil yok.”* demiştir. Ancak hicvedilecek kesimle Hz.

[605] Ebû’l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.IV, s.107.; Ebû Ömer İbn ‘Abdi’l-Berr, 1412/1992, c.II, s.341-344.

Peygamberin arasında akrabalık bağı bulunduğundan, Hz. Muhammed nazmedilecek yergilerin kendisine de dokunabileceği hususundaki endişelerini dile getirerek: "كَيْفَ تَهْجُوهُمْ وَأَنَا مِنْهم؟" *"Ben (de) onlardan olduğum halde, onları nasıl hicvedeceksin?"* diye sormuştur. Ḥassân b. S̱âbit'in Hz. Peygamberin endişesini tamamen gidermek amacıyla verdiği teminat ise, hicivcilik tarihinin sembol ifadelerinden birisi haline gelecektir: *"Sizi onlardan kılın hamurdan çekilip çıkarılması gibi çekip çıkaracağım[606]."*

Ḥassân'ın yergiciliği kesin olarak karara bağlandıktan sonra, hicivcilik açısından gerekli olan formasyonun, şair tarafından eksiksiz şekilde elde edilebilmesi için, Hz. Peygamberin bir takım yönlendirmelerde bulunduğu görülmektedir. Ḥassân'ın Medineli olması dolayısıyla, Ḳureyş'in kusurlarına yeterince vakıf olmadığı bilinmektedir. Bu eksikliğin giderilebilmesi doğrultusunda, Ḥassân'ın gerekli malumatları almak üzere Hz. Ebû Bekir'in yanına gönderildiği kaydedilmektedir. Hz. Muhammed'in hicivcisine verdiği talimat şu şekildedir: " اذْهَبْ إِلَى أَبِي بَكْرٍ لِيُحَدِّثَكَ حَدِيثَ الْقَوْمِ وَأَيَّامَهُمْ وَأَحْسَابَهُمْ ، ثُمَّ اهْجُهُمْ وَجِبْرِيلُ مَعَكَ" *"Ebû Bekir'e git! Sana kavmin haberini, onların (savaş) günlerini ve neseplerini anlatsın. Sonra onları hicvet! Cebrail seninle! [607]"* Hz. Peygamberin bu stratejisinin, yerilen kişiler üzerinde oldukça etkili olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Ḳureyşlilerin Ḥassân b. S̱âbit'in hicviyelerindeki donanımlı üslubu fark ettiği ve söz konusu yergilerde Hz. Ebû Bekir'in dahli olduğunun anlaşıldığı nakledilmektedir[608].

Ḥassân b. S̱âbit, kabile ayıpları ile yerilmesi ve yerilmemesi gereken isimler üzerine belirli bir ön hazırlık yapmış olsa da, nazmedilecek hicviyelerde hiciv şairi için oldukça sınırlı bir hareket alanının kaldığı açıktır. Nitekim nazım esnasında, Hz. Peygamberin buyurduğu şekilde, kabilenin temel nesebine zarar verilmemesi gerekmektedir. Dolayısıyla adı geçen İslam aleyhtarlarının yerilebilmesi için geriye kalan tek yol, onların kabileden soyutlanmasıdır. Ḥassân, kökenleri İslam öncesine uzanan bu eski taktikten ustaca yararlanacak, hedef aldığı kişileri sığınmacı konumuna indirgeyerek hicvedilen kişileri

[606] Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.IV, s.107.
[607] Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.IV, s.107.
[608] Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, a.g.e., c.IV, s.108.

kabilenin bozuk kısımları olarak sunmaya çalışacaktır. Özellikle yerilen kişinin kabile bağı, harici hısımlıklarla dışa açılıyorsa, bu durumu mümkün olduğu kadar yergiselleştirmeyi deneyecektir. Öte yandan cahillik, korkaklık ve cimrilik gibi bireysel olumsuzlukların, kabilenin bütününü alakadar etmemesi dolayısıyla, kişisel kusurlar Ḳureyş'in mensuplarına yöneltilen yergi unsurları arasında kendisine yeterince yer bulabilecektir. Ancak bu hicviyelerde kullanılan en etkili yaklaşımın, hısımlık bağlarındaki zayıf noktalardan yararlanılması olduğu açıktır. Örneğin; Ḥassân b. S̱âbit, bir kasidesinde Benû Sehm b. ‘Amr b. Huṣayṣ'ı hedef aldığında, ‘Amr b. el-‘Âṣ'ın rencide edilmesi kapsamında, ‘Aneze'ye mensup olan en-Nâbiġa adındaki annesini yergi malzemesi haline getirmektedir[609]:

"لَاطَتْ قُرَيْشٌ حِيَاضَ الْمَجدِ فَافتَرَطَتْ   سَهْمٌ فَأَصْبَحَ مِنْهُ حَوْضُهَا صَفِرَا

واللَّهِ مَا فِي قُرَيشٍ كُلّهَا نَفَرٌ   أَكْثَرُ شَيْخاً جَبَاناً فَاحِشاً غُمُرَا

أَذَبَّ أصْلَعَ سِفْسِيراً لَهُ ذُأبٌ   كَالْقِرْدِ يَعْجُمُ وَسْطَ الْمَجْلِسِ الحُمَرَا

هُذْرٌ مَشَائِيمُ مَحْرُومٌ ثَوِيُّهُمُ   إذَا تَرَوَّحَ مِنْهُمْ زُوِّدَ الْقَمَرَا

أَمَّا ابْنُ نَابِغَةَ العَبْدُ الهَجِينُ، فَقَدْ   أُنْحِي عَلَيْهِ لِسَاناً صَارِماً ذَكَرَا"

“Ḳureyş, şeref havuzlarını ıslah etmiştir. Sehm ise ondan ayrılmış ve onun havuzu ondan boş kalmıştır.

Allah'a yemin olsun ki, Ḳureyş'in tümünde, ondan daha yaşlı, daha korkak, daha rezil, daha boş kimse yoktur…

…(Ondan) daha sıska, daha kel, daha çok hizmet gören birisi yoktur. Meclisin ortasında Hint hurması çiğneyen maymun gibi fahiş konuşması vardır.

[609] Ḥassân b. S̱âbit, 1414/1994, s.135.

Saçma sapan konuşmaları, uğursuzlukları vardır. Komşuları mahrumdur. Akşam yola çıktıklarında ayla donatılırlar. (Yani onlardan hiçbir bağış almadıkları için ay ışığına kalakalmışlardır.)

Nâbiğa'nın oğluna gelince, melez bir köledir. Ben onun üzerine keskin bir dil atar, (onu aşırı şekilde hicvederim) [610]*."*

Hz. Peygamberin hiciv şairlerini organize etmesine dair bir diğer rivayet, Aḥzâb gününde (5/257) Müslümanlara karşı savaşanların yenilmesinin ardından yaşananları aktarmaktadır. Hz. Peygamberin bu olayda da belirli bir hicivcinin ismini vermekten kaçındığı ve yergicilerin kendilerinin gönüllü olmasını arzuladığı gözden kaçmamaktadır. Hz. Muhammed'in Müslümanlara hitaben şunları söylediği rivayet edilmektedir*:* "إنّ الْمشركِين لن يغزوكم بَعْد الْيَوْم، وَلَكنّكم تتغزونهم، وتسمعون مِنْهم أذًى و يهجونكم، فمَنْ يحمي أعْرَاض الْمُسْلِمِين" *"Müşrikler bugünden sonra size galip gelemeyecek; fakat siz onlara geleceksiniz. Onlardan sıkıntı duyacaksınız ve sizi hicvedecekler. Müslümanların ırzlarını kim korur?"* Hz. Peygamberin bu sorusunun ardından, Abdullah b. Revâḥa'nın ayağa kalkarak: *"Ben!"* dediği ve Hz. Peygamberin, hicivcisini bu hususta taltif etmek amacıyla: "إنّك لحسن الشِّعْر" *"Senin şiirin iyidir"* karşılığını verdiği nakledilmektedir. Bunun ardından, Ka'b b. Mâlik'in de ayağa kalkarak gönüllü olduğu ve Hz. Peygamberin aynı sözü Ka'b için de yenilediği, elimize ulaşan diğer veriler arasında yer almaktadır[611].

4.3.4. İslam Hicivciliğinin Resmiyet Kazanması

Hz. Peygamberin hiciv şairleriyle kurduğu yakın ilişkilerinde, daima hicivcilerinin memnuniyetini gözettiği görülmektedir. Bu durumun sayısız örneği bulunsa da, Hz. Muhammed'in hicivcilik faaliyetleri hususundaki değişken siyasetinin, kimi zaman Müslüman yergicilerin kafasını karıştırabildiği anlaşılmaktadır. Garip bir şekilde, Müslümanların fiilen hiciv nazmetmesine hiçbir surette mani olunmuyor olsa da, dönemin insanları arasında Hz. Peygamberin ve İslam'ın şiiri tasvip etmediği yönündeki görüşlerin bir hayli yaygın olduğu gözden kaçmamaktadır. Ancak bu durum, Hz. Peygamberin belki de en samimi hicivcisi olan Abdullah b. Revâḥa'nın girişimleriyle çok geçmeden

---

[610] Ḥassân b. S̱âbit, 1414/1994, s.135.
[611] Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.XVI, s.154.

tamamıyla açıklığa kavuşturulacaktır. Üstelik bu kez hicivcilik faaliyetlerinin İslam’ın bir parçası olduğu, yalnızca Hz. Peygamberin kişisel sözleriyle değil, aynı zamanda bizzat Kur’ân-ı Kerîm tarafından da tasdiklenecektir

Nitekim İbn Sa‘d’ın rivayetlerinden, *eş-Şu‘erâ’* suresindeki son ayetin nüzul sebebinin, bizzat Abdullah b. Revâḥa olduğu anlaşılmaktadır. Anlatıldığına göre, “وَالشُّعَرَاء يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ” *“Şairlere gelince, onlara sapkınlar uyarlar”* ayetinin nazil olduğu duyulunca, Abdullah b. Revâḥa içerleyerek: *“Allah benim onlardan olduğumu biliyordu.”* demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber yeni bir ayetin nazil olduğunu duyurarak, Abdullah b. Revâḥa gibi Müslüman hicivcilerin istisna olarak kabul edildiğini müjdeleyen şu ayeti okumuştur: “ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا وَانتَصَرُوا مِن بَعْدِ مَا ظُلِمُوا وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنقَلَبٍ يَنقَلِبُونَ” *“İman edip sâlih amellerde bulunanlar, çokça Allah’ı ananlar, zulme uğradıktan sonra öç alanlar hariç. Zulmedenler hangi dönüşe döndürüleceklerini öğrenecekler*[612] *...”*

İslam aleyhtarlarının hicviyelerine karşılık veren Müslüman şairlerin yürüttüğü yergisel faaliyetlerin, söz konusu ayet tarafından açıkça onanması, Arap hicivciliği açısından büyük bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Nitekim İslam safında *de facto* şekilde mücadele veren hicivcilerin durumu, resmi açıdan ilk kez bu ayet vesilesiyle daha sağlam bir zemin üzerine temellendirilebilmiştir. Üstelik yergicilerin icraatlarını onayan bu ayette bile, “hiciv” teriminin ismen anılmamış olduğu gözden kaçmamaktadır. Yine de ayetin içerisindeki imaların yeterince açık olması sayesinde, Müslüman hicivcilerin durumunun ele alındığı yönünde hiçbir şüpheye mahal kalmamaktadır. Nitekim buradaki “zulme uğradıktan sonra öç alan şairlerin”, İslam aleyhtarlarının hicviyelerine karşılık veren Müslüman yergiciler olduğu açıktır. Bunun yanı sıra ayet bünyesinde, İslam aleyhtarları olan “zalim” hicivcileri bekleyen korkutucu akıbete de işaret edildiği görülmektedir. Ayrıca bu vahyin direkt olarak hicivcilikle alakalı olduğunun bir diğer göstergesi, yergiciliği onayan bu ayetinin duyurulmasından önce, Hz. Peygamberin

---

612 **Kur’an-ı Kerim**, 26/224–227.; Ahmed b. ‘Alî b. Ḥacer el-‘Aṣḳalânî, 1433/2012, s.874.

hicivcilerinin (Ḥassân b. S̱âbit, Ka‘b b. Mâlik, ‘Abdullah b. Revâḥa) ağlayarak Hz. Muhammed’in yanına geldiğinin nakledilmesidir[613].

4.4. İSLAM’I SAVUNAN HİCİVCİLER

Arap edebiyatı, İslam’ın ilk yıllarında, şairler arasında meydana gelen en büyük kutuplaşmalardan birine şahitlik etmiştir. Bu dönemde, Yarımadanın siyasî ittifakları çerçevesinde yapılanan, başlıca iki karşıt hicivcilik cephesinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu gruplar, Müslümanlara karşı birlikte hareket etme kararı alan müşrik ve Yahudi topluluklarının oluşturduğu cephe ile Hâşim oğullarının İslam’ı kabul eden kanadı tarafından desteklenen Medineli yergicilerden oluşmaktadır. İslam kuvvetlerinin ilerleyen süreçte başlıca muhaliflerini etkisiz hale getirmesi dolayısıyla, hicivcilik hiziplerinin faaliyet ve organizasyon şekilleri, sonraki kuşaklara yalnızca İslâmî kaynaklar tarafından aktarılabilecektir. Elbette bu tarih yazımı sürecinde, ediplerden ve tarihçilerden en büyük ilgiyi gören kesim, İslam safında yer alan hicivcilerden başkası değildir. Bu yüzden İslam hicivciliğine dair kayıtların bolluğu, dönemin yergisel faaliyetlerinin büyük ölçüde Müslüman hicivcilerin çalışmaları üzerinden tetkik edilmesini zorunlu kılmaktadır. Müslüman yergicilerin sağlam hicviyeleri hakikaten büyük bir etki gösterecek, hatta kendi zamanının sınırlarını aşarak yerilen kişilerin haleflerinin bile korkulu rüyası haline gelmeyi başaracaktır. Örneğin; Emevîler hilafeti ele geçirdiğinde, ilk Emevî halifesinin veliahdı olan Yezîd b. Mu‘âviye (ö.64/684), İslam’ın ilk yıllarında Müslümanların nazmettiği hicviyelerden kalan alınmamış intikamlarının peşine düşerek, Câhiliyye adetlerine dönmekle itham edilmek pahasına, Enṣârı hicvedecek bir yergici arayışına girişecektir[614].

İslam etkisi, doğal olarak en yoğun şekilde Müslümanların oluşturduğu hicivcilik gruplarında hissedilecektir. Bu etkinin en yoğun surette görüldüğü yer ise, Müslüman yergicileri teşvik eden güdülemelerin değişimidir. İslam öncesinde pek çok hicivci, -eğitsel ve yönlendirici yergiler bir kenara bırakılırsa- hicivcilikle yalnızca bireysel

---

[613] Ebû’l-Fidâ’ İbn Keṯîr, **Tefsîru’l-Ḳur’âni’l-‘Aẓîm**, (thk. Sâmî b. Muhammed es-Sellâme), 2. Bs., Riyad, Dâr Ṭaybe li’l-Neşr ve’t-Tevzî‘, 1430/1999, c.VI, s.175.

[614] Ibn Qotaiba, 1947, s.64.

intikamları, kabile çıkarları ve şöhret arzuları dolayısıyla alakadar olmaktadır. Sadru'l-İslâm Döneminde ise, hiciv söyleyen şairlerin, seleflerine nazaran daha ulvi bir amaç etrafında bir araya geldiği anlaşılmaktadır. Nitekim gerçekten iman etmiş olan şairlerin, hiciv nazmıyla uğraşmalarının yegâne amacı, İslam'a ve yeni dinin peygamberine hizmet etme arzularından kaynaklanmaktadır. Bu durumun, Arap edebiyatının daha önce hiç tecrübe etmediği bir yenilik anlamına geldiği açıktır. Öte yandan Müslüman kardeşlerinin ırzlarını korumak, İslam safında yer alan yergicilerin başlıca gayeleri arasında yer almaktadır[615]. Elbette bu amaçları, İslam öncesindeki hicivcilik güdülemelerinin bir uzantısı olsa da, yaptıkları amellerin Allah katında bir mükâfatının olacağını düşünmeleri yeni bir olgudur.

Dinî otoritesinin yanı sıra, Hz. Muhammed'in politik ve askerî alanlarda da kuvvetini arttırması, hem İslam safında yer alan hem de İslam aleyhtarı olan yergicileri, Arap şairlerinin daha önceden alışık olmadıkları, yeni ve çok güçlü bir egemenlik figürle karşı karşıya bırakacaktır. Dolayısıyla şairlerin eskiden beri aşına oldukları kabile liderlerinden veya şehir devleti hükümdarlarından çok daha kudretli olan bu yeni önderin etrafında kendilerine yer edinmeye çalışacaklarını düşünmemek elde değildir. Ancak İslam aleyhtarlarının yergilerine karşılık verilmesi noktasında, Müslüman yergicilerin, en azından bir süre için, oldukça çekimser kaldığı gözden kaçmamaktadır. Muhtemelen bu durumun nedeni, Müslüman şairlerin, Hz. Peygamberin şiir sanatına mesafeli yaklaştığını düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. Ancak Hz. Muhammed'in kendisine yöneltilen yergilere cevap verebilecek hicivciler aradığını duyurmasıyla birlikte[616], kentin seçkin şairlerinin gönüllü olması gecikmeyecektir. Nitekim hiciv şiirlerinde gösterecekleri başarının, Hz. Peygamberin takdirini kazanmalarını sağlayacağı, Medine'nin Müslüman şairleri arasında gayet iyi bilinmektedir.

İslam aleyhtarlarının safında yer alan yergicilerin çeşitlilik arz etmesine rağmen, İslam cephesinin, Hicretin ilk yıllarındaki hicivcilik programı için yalnızca üç şairi (Ḥassân b. S̱âbit, Ka'b b. Mâlik ve Abdullah b. Revâḥa) görevlendirmekle yetindiği anlaşılmaktadır.

---

[615] Sâmî ed-Dehhân, Bty., s.70.
[616] Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.IV, s.107.; Ibn Qotaiba, 1947, s.64.

Dönemin İslam hicivciliği, elbette sadece bu üç şairin faaliyetlerine bel bağlamamaktadır. Ancak adı geçen üçlünün, bizzat devlet erki tarafından görevlendirilmesi, dönemin hicivcilik sanatının büyük ölçüde bu isimlerin tahakkümü altına girmesine yol açacaktır. Ayrıca İslam'ı savunan hicivciler arasında, klasik kaynaklar tarafından da bilhassa bu üç yergicinin isimlerinin verildiği gözden kaçmamaktadır[617].

Üçlünün amacı aynı olsa da, hicivlerinde takip ettikleri metotların veya yoğunlaştıkları konuların bir takım farklılıklar arz ettiği, yine klasik kaynaklar tarafından aktarılan veriler arasındadır. Bu bağlamda Ḥassân b. S̱âbit ve Ka'b b. Mâlik hasımlarını yererken, geleneksel hicivcilik konularına bağlı kalarak, daha çok müşriklerin geçmişteki kusurlarını, miras aldıkları ayıplarını veya çatışmalardaki mağlubiyetlerini ele almaktadır. Abdullah b. Revâḥa ise, müşriklerin Müslüman olmayı kabul etmemeleri, İslam'a düşmanlık etmeleri, doğru yolu reddetmeleri veya küfür üzerinde ısrarcı olmaları gibi yeni dinin öğretilerinden mülhem noktalar üzerine yoğunlaşmaktadır[618].

Ḥassân b. S̱âbit ile Ka'b b. Mâlik'in hicivlerinin genel anlamda aynı temalar üzerine kurgulandığı görülse de, Ḥassân'ın yergilerinin belirli açılardan, Müslüman çağdaşlarınınkinden ayrıldığı hemen fark edilmektedir. Örneğin; hem Ka'b b. Mâlik'in hem de Abdullah b. Revâḥa'nın hicviyelerinde, belirli bir angajman seviyesi gözetilmekte, yani yıkıcı boyutlara ulaşan aşırılıklardan kaçınılmaktadır. Ancak Ḥassân, çağının normlarının dışına çıkmaktan çekinmeyen bir hicivcilik anlayışı benimsediğinden, yergilerinde aşırılıklar içeren ifadelere rastlanabilmektedir. Tâhir Dervîş gibi araştırmacıların teorilerine göre, bu durum, Ḥassân'ın askerî faaliyetlere katılmamasıyla ilişkilidir. Bu teze göre, Hz. Muhammed'in diğer iki hicivcisinin savaşlara iştirak ederek, düşmanlarına karşı fiziksel sahada da bizzat mücadele vermesi, öfke kaynaklı duygulanımları için bir tür rehabilitasyon imkanı sağlamaktadır. Bu yüzden Ka'b ile Abdullah'ın, hicivcilik savaşına veya bu savaşın bir parçası olan sövücülüğe, Ḥassân kadar ihtiyaç duymadığı öne sürülmektedir[619]. Ḥassân'ın sivri dilinin nedeni her ne olursa olsun, Hz.

---

[617] Ebû Ömer İbn 'Abdi'l-Berr, 1412/1992, c.III, s.898.; Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.IV, s.107.; Şemseddin Muhammed eẕ-Ẕehebî, 1402/1982, c.I, s.233.
[618] Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.IV, s.107.
[619] Hasan Taşdelen, 2010, s.156.

Peygamberin keskin dilli bir hicivci arayışına çıktığı sırada, bu özelliğinin oldukça işine yaradığı gözden kaçmamaktadır. Nitekim şair keskin diliyle övünürken, dilini kayaya vurduğunda kayayı parçalayacağını, kıla çaldığında kılı tıraşlayacağını söyleyerek, Hz. Peygamberin baş hicivcisi konumuna yükselecektir[620].

Ḥassân b. S̱âbit ile Ka'b b. Mâlik'in hicviyelerinin, İslam aleyhtarları üzerinde çok daha etkili olduğu görülmektedir. Buradaki başarılarının kilit unsuru, geleneksel yergicilik üsluplarının kullanılmasında gösterdikleri bağlılıkla doğrudan ilişkilidir. Nitekim dönemin İslam aleyhtarlarının, hâlihazırda reddettikleri İslâmî ilkeleri benimsemeyişlerinin yergiselleştirilmesiyle rencide olmayacağı açıktır. Zira bu insanlar, yanlış bir şey yaptıklarını düşünmemekte, bilakis müşrik atalarının törelerine sahip çıktıklarını düşündüklerinden kendileriyle iftihar etmektedir. Esasen materyalist bir düşünce yapısına sahip olan ve gözleriyle görmedikleri aşkın güçleri reddetme eğilimi gösteren bu kesimin rencide olacağı yergiler, elbette yalnızca somut verilere dayanan, varlığı herkesçe tanınmış ayıplardan kuvvet alabilmektedir. Bu bağlamda, mağlubiyetlerin, kabile rezilliklerinin, muhtelif nesep veya fizik kusurlarının, Müslüman hicivcilerin kasidelerinin vazgeçilmez temaları olarak mevcudiyetini devam ettirmesi, oldukça öngörülebilir bir sonuçtur.

Delalet, sapkınlık, günahkârlık vb. İslâmî kusurların yergiselleştirilmesinin, elle tutulur bir tesirinin olmadığı görülse de, bu minvaldeki yergilerin büyük psikolojik etkilerinin bulunmadığını söylemek mümkün değildir. Zira belirli bir iddianın durmaksızın tekrarlanması, en bilindik telkin yöntemlerinden birisidir. Bu bağlamda yergi çerçevesinde, müşriklerin yanlış yolda olduklarının defalarca ve ısrarla söylenmesinin, insan zihnini bir şekilde etkileyeceği açıktır. Bu istikrarlı propaganda çalışmalarının neticesinde, inatçı putperestlerin dahi ister istemez kendi taraflarının doğruluğunu sorgulamaya başlamış olması, ihtimal dâhilindedir. Hatta bu telkin içerikli hicviyeler, putperestlerin İslam'ı kabul etmeleri halinde doğru tarafa geçecekleri ve söz konusu suçlamalardan beraat edecekleri fikrini aşıladığından[621], dönemin İslam'a daha sıcak bakan müşrikleri üzerinde daha etkili olmuş

---

[620] Ibn Qotaiba, 1947, s.64.
[621] Abdullah b. Revâḥa, 1401/1981, s.130-131.; İbn Hişâm, 1410/1990, c.II, s.296-297.

olmalıdır. İslam'ı kabul eden kişilerin, geçmişte kendilerine yöneltilen yergilerin psikolojilerini nasıl etkilediğine dair sonradan verdiği beyanlar, bu durumun daha iyi anlaşılması açısından oldukça önemli bir veri sağlamaktadır. Bu açıklamalara göre, İslamlığından önce hicvedilen kişilere, İslamiyet'i reddettikleri dönemde Ḥassân b. S̲âbit'in ve Ka'b b. Mâlik'in hicivleri, İslamiyet'i kabul etmelerinin ardından ise Abdullah b. Revâḥa'nın hicviyeleri daha ağır gelmiştir[622].

4.5. İSLAM KARŞITI HİCİVCİLER

Şiddetli mücadelelere şahitlik etmesi dolayısıyla, Sadru'l-İslâm Döneminden günümüze pek çok hiciv şiirinin ulaşmayı başardığı görülmektedir. Ancak bu hacimli edebî varlığın içerisinde, İslam'a ve elçisine yöneltilen hiciv şiirleri oldukça sınırlı bir yer tutmaktadır. Bu durum, İslam aleyhtarı hiciv şiirlerinin klasik edebiyat ve tarih kaynaklarında pek az rivayet edilmesinden ileri gelmektedir[623]. Mekke'deki rakipleri tarafından Hz. Peygambere yöneltilen hicviyelere ilişkin sağlam verilere ulaşılması hususunda iyimser olunması, ne yazık ki mümkün görünmemektedir. Yine de İbn İshak tarafından bu türdeki hiciv şiirlerinden birkaç parça rivayet edildiği doğrudur. Ancak bunlar, güvenirlikleri açısından iyimser bir yaklaşımla ele alınan ve sağlam bir incelemeye tabi tutulmaksızın rivayet edilen ürünlerdir. Öte yandan rivayetlerde gözlemlenen ihmaller, azımsanmayacak miktarlarda olduğu tahmin edilen İslam aleyhtarı hicivlerin günümüze ulaşmamasının en önemli etkenlerindendir. Günümüze sağlam şekilde aktarılmayı başarsaydı, bu şiirsel ürünlerin, hem edebiyat hem de tarih açısından çok yararlı olacağı aşikârdır[624].

Elbette İslam karşıtı hicivlerin rivayet edilmesinde gösterilen bu isteksizliğin nedeni, gayet anlaşılabilir niteliktedir. Müslüman râvîlerin ve tarihçilerin bu tarzdaki yergileri kaydetmemiş olması, başlıca üç etkene dayanmaktadır. En büyük sebep, Müslüman müelliflerin, Hz. Peygambere, dinine ve arkadaşlarına gösterdikleri derin saygı ve sevgiden kaynaklanmaktadır. Nitekim yeni dine muhabbetle bağlanan

[622] Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.IV, s.107.
[623] Kenan Demirayak, 2013, s.103.
[624] J. M. Abd el-Jalil, 1943, s.52.

Müslümanların açısından, en sevdikleri kişiye yöneltilen cüretkâr iftiraların ve hakaretâmiz söylemlerin râvîliğinin üstlenilmesi, yani bunların yayılmasında ve hatırlanmasında vesile olunması, ister istemez en ağır yüklerden birisi olacaktır. Dolayısıyla Hz. Peygambere duyulan derin sevgi ve hayranlık, İslam karşıtı hicivlerin sonraki kuşaklara aktarılmasının önündeki en büyük engeldir. Örneğin; İbn Kes̱îr, Hz. Hamza tarafından Bedir gazvesinde söylenen şiire cevaben, Ebû Cehil'in kardeşi el-Ḥâris̱ b. Hişâm tarafından nazmedilen dizelere özellikle yer vermediğini belirtmektedir. İbn Hişâm'ın *es-Sîre*'sinde Müslüman hicivcilerin pek çok yergisine yer verilirken, müşriklerin İslam'ı ve Hz. Muhammed'i hicvettikleri kasidelere pek yer verilmediği görülmektedir. Kenan Demirayak'a göre, bu durumun ardında, Hz. Peygambere ve İslam'a duyulan derin hassasiyet yatmaktadır[625].

İslam karşıtı hicviyelerin nakledilememesinin ikinci nedeni ise, hakaret ve iftira içeren şiirlerin rivayet edilmesinin, İslam tarafından yasaklanmasından kaynaklanmaktadır[626]. Elbette dine yöneltilen hakaretler, iftiraların en büyüğü kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu tarz yergilerin rivayet edilmesinin önünde, dinî ve siyasî kısıtlamaların da bulunduğu açıktır.

Üçüncü neden ise, yerilen tarafın doğal olarak hasımlarının yergilerinin râvîsi olmayı istememesinden kaynaklanmaktadır. İlk nazmedildiği zaman zarfında dahi, İslam karşıtı yergilerin Müslümanlar arasında ciddi şekilde rivayet edilmiş olduğunu düşünmek mantıklı değildir. Çünkü her kesim, kendi hicivcisinin kasidelerinin rivayetinden ve karşı tarafın yergicisinin hicviyelerinin unutturulmasından mesuldür. Dolayısıyla İslam cephesinin amacı, zaten bu tarzdaki yergi unsurlarının sonunun getirilmesidir. Bu yüzden putperestlerin İslamiyet aleyhine nazmettikleri hicviyelerin sonraki kuşaklara nakledilmesinin mesuliyeti, yalnızca müşriklere düşmektedir. Ne var ki İslam'ın Arap Yarımadası'nda mümkün olan en süratli şekilde yayılması, İslam'ın gelişinden önce dahi son demlerini yaşadığının sinyallerini veren çoktanrıcı inanış biçimlerinin sonunu getirecektir. Bu nedenle toplu din değiştirmelerin beklenmedik bir hızda gerçekleşmesinin neticesinde,

---

[625] Kenan Demirayak, 2013, s. 103.
[626] Mecduddin İbnu'l-Es̱îr, 1383/1963, c.IV, s.29.

İslam aleyhtarlarının hicviyelerini rivayet edecek olan müşrik nüfus, hızlı ve kitlesel şekilde tamamen ortadan kalkacaktır.

Öte yandan toplu din değiştirmeler, İslamiyet'i siyaseten kabul eden ve yüreklerinde İslam aleyhtarlığını sonuna kadar sürdüren kesimlerin varlığını asla ortadan kaldıramayacaktır. İslam terminolojisinde *munâfıḳ* şeklinde adlandırılacak olan bu grupların, müşrik yergicilerin hicviyelerini, en azından bir süre için gizlice çocuklarına nakletmiş olması muhtemeldir. Çünkü özellikle Hz. Peygamberin ölümünün ardından gerçekleşecek olan dinden dönüş (*ridde*) hareketleri çerçevesinde meydana gelen hicivcilik faaliyetleri[627], İslam aleyhtarlarının yeni dinin ortadan kaldırılması hususundaki umutlarını asla yitirmemiş olduğunun bariz göstergelerindendir. Ancak eski günlerine geri dönüşün özlemiyle yaşayan müşriklerin ümitleri, ilk halifelerin kararlılığıyla kırılacak, gizlice korumaya çalıştıkları hiciv ürünleri, -şayet böyle bir durum söz konusuysa- hiçbir zaman gün yüzüne çıkmak için uygun fırsatı bulamayacaktır.

Bilindiği üzere, müşrikler eski dinlerini devam ettirmekten ziyade, Hâşim oğullarının ve destekçilerinin etkisinden bağımsız olan ekonomik ve siyasî üstünlüklerini devam ettirmeyi arzulamaktadır[628]. Diğer bir deyişle birincil öncelikleri, kişisel menfaatlerinin gözetilmesidir. Bu yüzden İslam sonrasında, hicivcilik ve râvîlik faaliyetlerine devam etmelerinin yararlı ve zararlı yönlerini değerlendirmelerinin akabinde, hicivcilik tutkularından vaz geçmeye karar verdiklerini düşünmek mümkündür. Nitekim eski hicviyelerin rivayet edilmesinin, kendileri için yalnızca psikolojik tatmin sağlayacağını, öte yandan olumsuz etkilerinin çok daha büyük olabileceğini ve Hz. Peygamberin gerçek takipçilerinin tepkilerini üzerlerine çekeceklerini düşünmüş olmaları muhtemeldir. Ayrıca zaten yenilgiye uğrayarak biat etmek zorunda kaldıkları yeni otoriteye karşı geçmişte söyledikleri tehdit içerikli hicviyelerin, kudretlerini aşan boş gözdağlarından ibaret olduğunun herkes tarafından anlaşıldığının bilincindedirler. Dolayısıyla eski defterlerin açılmasının, kendi

---

[627] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr eṭ-Ṭaberî, Bty., c.III, s.245.
[628] Neş'et Çağatay, **İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı**, 3. Bs., Ankara, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, 1971, s.IX.

hezimetlerinin yeniden gündeme getirilmesinden başka bir şeye yaramayacağını çok iyi bilmektedirler.

İslam karşıtı hicviyelerin aktarılması için râvî bulunamamış olması, bu şiirlerdeki dil ve üslup keyfiyetinin tam manasıyla tetkik edilememesine sebebiyet vermektedir. Yine de Sadru'l-İslam Dönemindeki pek çok hiciv şiirinin karşılıklı atışmalar şeklinde gerçekleştiği açıktır. Ne var ki bu *naḳîḍa*larda kullanılan dil hakkında da kesin bir yargıya varılması, veri yetersizliği dolayısıyla olası görünmemektedir. Yine de elimize ulaşan sınırlı miktardaki İslam karşıtı yergiye bakarak, bu şiirlerde aşırı dil kullanımından kaçınılmış olduğunu söylemek mümkündür. Hz. Peygambere çok sert dille saldırılan hicviyelere, Müslüman müellifler tarafından sansür uygulanmasının, bu durumun ardındaki gerçek neden olduğu açıktır. Bazı erken dönem siyer yazarlarının, Ḥassân b. S̱âbit'in belirli hicviyelerini dahi, aşırı dil kullanımı yüzünden sansürlediklerini itiraf ettikleri göz önüne alındığında[629], İslam karşıtı hicviyelerin belirli bir süzgeçten geçirilmeden aktarılmış olduğunu düşünmek yanlış olacaktır. Elbette Hz. Peygamberin bizzat görevlendirdiği hicivcilere uygulanan sansürün, İslam aleyhtarlarına uygulanan sansüre nazaran çok daha sınırlı kaldığını varsaymak mümkündür. İslam karşıtı şairlerin yergileriyle Müslüman hicivciliği kıyaslandığında, bu durumun birkaç göstergesine rastlanmaktadır. Örneğin; Ḥassân b. S̱âbit'in aşırı dil kullanımı hususunda, İslam aleyhtarı şairlerden çok daha ateşli olduğu görülmektedir. Müslümanları hedef alan Hubeyra b. Ebî Vehb el-Maḫzûmî, İbnu'z-Zibe'râ, Ḍirâr b. el-Ḫaṭṭâb ve 'Amr b. el-'Âṣ gibi yergicilerin kasidelerinde, Ḥassân'ınki kadar ağır ifadelere rastlanmamaktadır[630]. Bu durumun büyük ölçüde ileriki dönemlerin sansür uygulamalarından kaynaklanmış olduğu açıktır.

İslam aleyhtarlarının hicviyelerinde fahiş ifadeler fazlaca kullanılmamış olsa dahi, Hz. Peygamberi fazlasıyla üzebilecek söylemlere yer verilmeye çalışıldığı gözden kaçmamaktadır. Hatta bazen bu amaç doğrultusunda kan dondurucu olayların dahi konu edildiği görülmektedir. Örneğin; Hind bint 'Utbe, Uhud Savaşı'nın ardından, Hz.

---

[629] İbn Hişâm, 1410/1990, c.III, s.55.
[630] Hasan Taşdelen, 2010, s.156.

Hamza'ya suikast düzenletmesini ve ondan intikam almak için ciğerini yediğini soğukkanlılıkla yergiselleştirmektedir:

"شَفَيْتُ من حَمْزة نَفْسي بأحُد   حتى بَقَرْتُ بَطْنَه عن الكَبِد

أذْهَب عني ذَاكَ ما كنتُ أجدُ   من لَذْعَة الحُزن الشَّدِيد الْمُعْتمد

والحَرْب تَعْلوكم بشُؤْبوب بَرِد   تُقْدِم إقْداماً عَليكم كالأَسد"

"Ruhum Hamza'dan yana Uhud'da şifa buldu (yani ondan intikamımı alabildim.) Öyle ki yardım karnını ciğerden.

Bu (almış olduğum intikam), mevcut şiddetli hüznün dağlamasından yana içinde bulunduğum hali geçirmiştir benden.

Savaş, soğuğun kuvvetli yağmur dalgasıyla çıktı sizin üzerinize; tıpkı bir aslan gibi atılganca ilerledi üzerinize[631]."

Hind bint 'Utbe'nin, Hz. Muhammed'in amcası ve Müslümanların en etkileyici kahramanlarından birisi olan Hz. Hamza'ya karşı yaptığı saygısızlıkları konu edinen hicvi, elbette Müslüman yergicilerden çok büyük bir karşılık bulacaktır. Bu bağlamda Hind'e cevap vermekle görevlendirilen Ḥassân b. S̲âbit'in, onu gerçekten çok ağır bir yergi ile hicvettiği görülmektedir[632].

Kısa sürede Mekkelilerin korkulu rüyasına dönüşen Ḥassân b. S̲âbit'in, putperestlerin hicviyelerinden nasibini alması elbette kaçınılmazdır. Ebû Sufyân b. el-Ḥâris̲ b. 'Abdi'l-Muṭṭalib'in Ḥassân b. S̲âbit'in hicviyelerine karşılık verirken, ilginç şekilde şairin samimi bir dindar olmayışını yergiselleştirdiği görülmektedir:

"أحَسَّانُ إنَّا يابنَ آكِلةِ الفَغا   وجدّك نَغْتَالُ الخُرُوقَ كَذلكِ

خَرَجْنَا وما تَنْجو اليَعَافير بَيْنَنا   ولو وألَتْ منَّا بشَدٍّ مُدَارِك

[631] İbn Hişâm, 1410/1990, c.III, s.55.; İbn Hişâm, 1375/1955, c.II, s.92.
[632] İbn Hişâm, 1410/1990, c.III, s.55.; İbn Hişâm, 1375/1955, c.II, s.92.

اذا ما انبعثْنا من مُنَاخٍ حَسِبْتَهُ   مُدَمَّنَ أهل الْمَوْسِم الْمُتَعارك

أَقَمْتَ على الرَّسَّ النَّزوعِ تُرِيدنا   وتتركنا في النَّخْل عندَ الْمَدَارِكِ

على الزَّرْع تَمْشي خَيْلُنا ورِكابُنا   فَمَا وَطِئَتْ أَلْصَقْنَه بالدَّكادِكِ

أَقَمْنا ثلاثًا بين سَلْعِ وفارِعِ   بِجُرْدِ الْجِيادِ والْمَطِيّ الرَّوَاتِكِ

حَسِبْتُم جِلاد الْقَوْمِ عِنْد قِبَابِهِم   كَمأخَذِكُمُ بِالْعَيْن أرْطَالَ آنُكِ

فلا تبعثِ الْخَيْلَ الْجِياد وقُلْ لهَا   على نَحْو قول الْمُعْصِم الْمُتَمَاسِكِ

سَعِدْتُمْ بِهَا وَغَيْرُكُمْ كَانَ أَهْلَهَا   فَوَارِسُ مِنْ أَبْنَاءِ فِهْرِ بْنِ مَالِكِ

فَانَّكَ لَا فِي هِجْرَةٍ إِنْ ذَكَرْتَهَا   وَلَا حُرُمَاتِ الدِّينِ أَنْتَ بِنَاسِكِ"

"Ḥassân! Hurma süprüntüsü yiyen kadının oğlu! Ant olsun ki, biz geniş arazileri böyle yiyip yutarız. (Yani çölleri hızla kat ederiz.)

Biz (yola) çıktığımızda, ceylan yavruları peş peşe son surat bir yere sığınsalar dahi, bizim aramızdan kaçamaz.

Şayet biz bir mola yerinden ayrılırsak, oranın panayıra katılanların kalabalıkları tarafından pisletildiğini zannedersin. (Çünkü kalabalık olmamız dolayısıyla, ardımızda pek çok binek dışkısı bırakmış oluruz.)

Bizi istediğin halde, (suyu ellerle) çıkarılan er-Ress (kuyusunun) başında kaldın. Hâlbuki bizi yakınlardaki hurmalıkta terk etmiştin.

Ekinlerin üzerinde atlarımız ile bineklerimiz yürür; çiğnediklerini yumuşak kumlara yapıştırıverir.

Kısa tüylü, kaliteli atlar ve hızlı bineklerle, Sel‘ ile Fâri‘ (dağları) arasında üç gün ikamet ettik.

Kubbelerinin yanında (yani kendi yurtlarında) insanlarla kavgaya tutuşmayı, para ile birkaç raṭl üstübeç almak gibi (kolay) sandınız.

Kaliteli atlarla övünüp durma da, onları sıkıca tutup alıkoyanın sözü gibi bir söz söyle.

Siz onlarla mutlu oldunuz. Hâlbuki sizden başkasıydı onların ehli olan (yani) Fihr b. Mâlik'in oğullarından atlılar.

Ondan bahsetsen de, hicrette sen yoksun! Ayrıca dinin yasaklamalarına (tabi olan bir) zahit değilsin[633]!"

4.6. MÜSLÜMANLARLA İSLAM ALEYHTARLARI ARASINDAKİ HİCİVLEŞMELER

Sadru'l-İslâm Dönemi hicivciliğinin en önemli dönüm noktalarından birisinin, *naḳîḍa* geleneğinin büyük bir sıçrama yapmasıyla yaşandığı bilinmektedir. Şairlerin, rakiplerinin hicviyelerine, aynı vezin ve kafiyeye uymak suretiyle karşılık vermeye çalıştığı bu sürecin, yalnızca Mekkeli müşriklerle Müslümanlar arasında gerçekleşmediği, aynı zamanda Yahudi toplumunun da bu karşılaşmalarda oldukça etkin bir rol üstlendiği görülmektedir. Müşrik-Yahudi ittifakının oluşturduğu cephe ile Müslümanlar arasında cereyan edecek olan bu hicivleşmelerde, ilk yergiyi söyleyen taraf, değişkenlik arz edebilmektedir. Bazı durumlarda, Müslümanlar İslam aleyhtarlarının hicviyelerine karşılık vermekteyken, bazen de İslam aleyhtarları Müslümanların hicviyelerine karşılık vermektedir. İslam öncesindeki *naḳîḍa* kasideleri, genellikle otlaklar, su kaynakları veya başkanlık yarışları gibi yaşama dair güncel konular etrafında cereyan etmekteyken, İslam'ın ilk yıllarındaki hicviyelerin, dinî çekişmeler ekseninde kurgulandığı görülmektedir[634].

[633] İbn Hişâm, 1375/1955, c.II, s.212-213.
[634] Ahmed eş-Şâyib, 1953, s.130.

Örneğin; Müslümanlarla Yahudiler arasında meydana gelen, dönemin meşhur hicivleşmelerinden birisinin, Benû’n-Naḍîr’in sürülmesinin ve Ka‘b b. el-Eşref’in öldürülmesinin akabinde vuku bulduğu anlaşılmaktadır. Yoğun dinî motiflerle kurgulanan hicviyenin, Hz. Peygamberin amcaoğlu ve dördüncü İslam halifesi olan Hz. Alî’ye ait olduğunun iddia edilmesi ise, söz konusu yerginin değerini katbekat arttırmaktadır. Hz. Alî’nin hicivleşmelerde etkin şekilde görevlendirilmesinin, bazı Müslümanlarca önerildiği naklediliyorsa da[635], bu şiirin tam olarak kime ait olduğu tespit edilememektedir. Yine de Yahudi hicivciler tarafından yanıtlanacak olan bu hicviyenin, dönemin Müslüman şairleri tarafından nazmedildiği hususunda hiçbir şüphe bulunmamaktadır. Öte yandan Hz. Peygambere yöneltildiği anlaşılan bazı tehdit ve ithamların, hicviye bünyesinde çürütülmeye çalışılması, dikkat çekici unsurlar arasında yer almaktadır[636]:

"عرفتُ ومَن يعتدل يَعْرف　　　وأيْقَنتُ حَقّاً وَلَمْ أَصْدفِ

عَنِ الكَلِمِ الْمُحْكَمِ الآي مِنْ　　　لَدَى اللهِ ذِي الرَّأْفَةِ الْأَرافِ

رَسَائِلُ تُدْرَسُ فِي الْمُؤْمِنِينَ　　　بِهِنَّ اصْطفَى أَحْمَدَ الْمُصْطَفى

فَأَصْبَحَ أَحْمَدُ فِينَا عَزِيزاً　　　عَزِيزَ الْمقَامَةِ وَالْموْقِفِ

فَيَا أَيُّها الْمُوعِدُوه سَفَاهًا　　　وَلَمْ يَأْتِ جَوْراً وَلَمْ يَعْنُف

أَلَسْتُمْ تَخَافُونَ أَدْنَى الْعَذَابِ　　　وَمَا آمِنُ اللهَ كَالْأَخْوَفِ

وَأنْ تُصْرعوا تَحْتَ أَسْيَافِهِ　　　كَمصْرِعِ كَعْبٍ أبي الْأَشْرَفِ

غَدَاةَ رَأى اللهُ طُغْيانَه　　　وَأَعْرَضَ كَالْجَمَلِ الْأَجْنَفِ

635 Ebû’l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.IV, s.107.
636 İbn Hişâm, 1410/1990, c.III, s.149-150.

فَأنْزلَ جِبْرِيلَ في قتْلِهِ — بِوَحْي إِلَى عَبْدِهِ مُلْطَفِ

فَدَسَّ الرَّسُولُ رَسُولاً لَهُ — بِأبْيَضَ ذي هَبَّةٍ مُرْهَفِ

فَبَاتَتْ عُيُونٌ لَهُ مُعْوِلاتٍ — مَتَى يُنْعَ كَعْبٌ لَهَا تَذْرِفِ

وقُلْنَ لِأَحْمَدَ ذَرْنَا قَلِيلاً — فَإِنَّا مِنَ النَّوْحِ لَمْ نَشْتَفِ

فَخَلّاهُمُ ثُمَّ قَالَ اظْعَنُوا — دُحُوراً عَلَى رَغْمِ الآنُفِ

وَأجْلَى النَّضِيرَ إلى غُرْبَةٍ — وَكَانُوا بِدَارٍ ذَوي زُخْرُفِ

إلى أذْرِعَاتٍ رُدَافَى وَهُمْ — عَلَى كُلِّ ذي دَبَرٍ أعْجَفِ"

“Ben şunu öğrendim ki, kim gayret gösterirse, bilgi sahibi olur. Gerçekten çok iyi şekilde öğrendim ve vaz geçmedim…

…Sevecenlik ve rahmet sahibi Allah’ın katından (gelen) sapasağlam sözlerden (yüz çevirmedim.)

Müminlere ders veren mesajlar ki, (Allah) bunlarla seçilmiş olan (el-Muṣṭafâ) Ahmed’i seçmiştir.

Böylelikle Ahmed, bizim içimizde, mevkii ve yeri aziz olan, aziz birisi haline gelmiştir.

(Hey) siz! Sefihçe onu tehdit eden kişiler! O ne bir baskı getirmiştir ne de zorbalık yapmıştır.

En yakın azaptan korkmuyor musunuz? Allah’tan emin olan birisi, korkup duran kişi gibi değildir.

…ve onun kılıçlarının altında, Ka‘b Ebî Eşref gibi yere çalınmaktan (korkmuyor musunuz?)

Allah bir sabah onun asiliğini gördü. O ise, bir yana yönelen deve gibi bir tarafa dönüyordu.

Bunun üzerine (Allah), Cebrail'i onun ölümü hususunda, lütuf görmüş kuluna bir vahiyle indirdi.

(Allah'ın) Elçi(si), onun için, kuvvetli ve iyice bilenmiş bir kılıçla birlikte, gizliden bir elçi gönderdi.

Onun için ağlayan gözler, Ka'b'ın ölümü haber verildiği zaman, yaş akıtarak gecelemişti.

(Onun için ağlayan kadınlar), Ahmed'e: "Bizi bırak, zira biz ölüye ağlamaktan şifa bulamadık." dediler.

Böylelikle onları çıkarttı. Daha sonra (onlara): "Burunlarınız yere sürtecek şekilde (zillet içerisinde) göçün!" dedi.

(en-Naḍîr'in mensupları önceden) süslü bir yurttaydılarsa da, en-Naḍîr'i yad ellere sürdü…

(Şam dolaylarında yer alan) Ezri'ât'a, zayıf düşmüş, yaralı develer üzerinde, birbiri ardına (sürdü onları)[637]."

Yahudi şairlerinden olan Semmâk ise, bu hicviyeye, aşağıda alıntılayacağımız yergisiyle karşılık vermektedir. Kendi topluluğunun fazla kuvvetli olmaması dolayısıyla, Ḳureyşlilerin partizanlığını yaparak Müslümanları tehdit etmeye çalıştığı, hemen fark edilmektedir[638]. Ayrıca Hz. Peygamberden bahsederken, "Adaletli Adil" ifadesini kullandığı gözden kaçmamaktadır. Nitekim şair bu şekilde ironi yapmakta, anlamsal açıdan methiyeye benzeyen bir ifade kullanırken, esasen yergisel bir mana vermeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Hz. Alî'ye nispet edilen ilk hicviyede, Ka'b b. el-Eşref'in öldürülmesinden bahsedilirken, mersiye havası verilerek alaycılık katılan bir bölümün mevcut olduğu hatırlatılmalıdır. Muhtemelen Semmâk, kendi hicviyesinde benzer bir üslup kullanarak, Müslümanlara misilleme yapmaya çalışmaktadır:

---

[637] İbn Hişâm, 1410/1990, c.III, s.149-150.

[638] Kemâl Cebrî 'Abherî, **Şi'ru'ş-Şırâ' beyne'l-İslâm ve Ḫuṣûmihi fî 'Aṣri'n-Nubuvve**, Ammân, Dâru'l-Cinân, 2014, s.385.

"إِنْ تَفْخَـــرُوا فَهُـــوَ فَخْـــرٌ لَكُـــمْ بِمَقْتَـــلِ كَعْـــبٍ أَبِي الْأَشْـــرَفِ

غَـــدَاةَ غَـــدَوْتُمْ عَلَـــى حَتْفِـــهِ وَلَمْ يَأْتِ غَـــدِرًا وَلَمْ يُخْلِـــف

فَعَـــلَّ اللَّيَـــالِيَ وَصَـــرْفَ الـــدُّهُورَ يُـــدِين مِـــنْ الْعَـــادِلِ الْمُنْصِـــفِ

بِقَتْـــلِ النَّضِـــيرِ وَأَحْلَافِهَـــا وَعَقْـــرِ النَّخِيـــلِ وَلَمْ تُقْطَـــف

فَـــإِنْ لَا أَمُـــتْ نَأْتِكُـــمْ بِالْقَنَـــا وَكُـــلِّ حُسَـــامٍ مَعًـــا مُرْهَـــفِ

بِكَـــفِّ كَمِـــيٍّ بِـــهِ يَحْتَمِـــي مَـــتَى يَلْـــقَ قِـــرْنًا لَـــهُ يُتْلِـــف

مَـــعَ الْقَـــوْمِ صَـــخْرٌ وَأَشْـــيَاعُهُ إِذَا غَـــاوَرَ الْقَـــوْمَ لَمْ يَضْـــعُف

كَلَيْـــثٍ بِتَـــرْجٍ حَمَـــى غِيلَـــهُ أَخِـــي غَابَـــةٍ هَاصِـــرٍ أَجْـــوَفِ"

"Şayet olur da övünürseniz, Ka'b Ebî Eşref'in öldürülmesi, sizin için bir kıvanç mevzusudur.

Bir sabah erkenden onu öldürmeye gelmiştiniz; ancak o kişi ne bir vefasızlık etmiş ne de sözünden caymıştı.

Umarım, geceler ve talihlerin dönüşü, Adaletli Adil'den (yani Hz. Muhammed'den) (hakkımızı) alır…

…Naḍîr ile müttefiklerinin öldürülmesi ve (meyvesi) devşirilmemiş hurma ağaçlarının kesilmesi dolayısıyla.

Ölmediğim müddetçe, mızraklarla ve bütün bilenmiş kılıçlarla birlikte geleceğim size…

…(ki bütün bu pusatlar, bu silahlarla) korunan bir zırhlının avucundadır. O rakibiyle karşılaştığı zaman, onu telef ediverir.

Ṣaẖr (yani Ebû Sufyân b. Ḥarb) ve taraftarları, (bu) kavmin yanındadır. (Söz konusu topluluk, çok güçlü olduğu için) bir kavme saldırdığı zaman, zayıf düşmez.

(Hicaz'daki) Terc (Dağında), mevkiini koruyan, ormanın hâkimi, (avını başından yakalayıp) parçalayan, midesi geniş bir aslan gibidir[639]*.*

Ka'b. b. Mâlik'in aşağıdaki hicviyesi, genel olarak Yahudi âlimleri hedef aldığı için, dönemin en dikkat çeken yergileri arasında yer almaktadır. Yahudi toplumunun dinî inançlarının İslam'la uyuşmayan yönleri eleştirilirken, Yahudilerin yenilgilerinin de gündeme getirildiği hemen fark edilmektedir. Ayrıca hicviye bünyesinde, Benû Naḍîr'in topraklarından sürülmesi ile Ka'b b. Eşref'in öldürülmesi meselelerinin de ele alındığı gözden kaçmamaktadır:

"لقد خَزِيَتْ بِغَدْرَتِها الحُبُورُ ... كذاكَ الدّهْرُ ذو صَرْفٍ يَدُورُ

وَذلِكَ أَنّهُمْ كَفَروا بِرَبٍّ ... عزيزٍ أمْرُهُ أَمْرٌ كَبِيرٌ

وقد أُوتُوا مَعاً فهْماً وَعِلماً ... وَجَاءَهُمُ مِنَ اللهِ النَّذِيرُ

نَذِيرٌ صَادِقٌ أدَّى كِتَاباً ... وآياتٍ مبيَّنةً تُنيرُ

فَقَالُوا ما أتيتَ بأمرِ صِدْقٍ ... وأنت بمُنْكرٍ منَّا جدير

فَقَالَ بَلَى لَقَدْ أَدَّيْتُ حقّاً ... يُصَدّقُني بهِ الفَهِمُ الخبيرُ

فَمَن يَتْبَعْهُ يُهْدَ لِكُلِّ رُشْدٍ ... وَمَنْ يَكْفُرْ بهِ يُجْزَ الكفورُ

فلمّا أَشْرِبوا غَدْراً وَكُفراً ... وَحَادَ بِهِمْ عَنِ الحقِّ النُّفُورُ

[639] İbn Hişâm, 1410/1990, c.III, s.151.

أَرَى اللهُ النَّبِيَّ بِرأيِ صِدْقٍ   وكانَ اللهُ يَحْكُمُ لا يَجُوزُ

فَأَيَّدَهُ وَسَلَّطهُ عَلَيْهِمُ   وكانَ نَصِيرهُ نِعْمَ النَّصِيرُ

فَغُودِرَ منهُمُ كعبٌ صَرِيعاً   فَذلَّتْ بَعْدَ مصرَعِهِ النَّضِيرُ

عَلَى الكَفَّيْنِ ثَمَّ وَقَدْ عَلَتْهُ   بأيدينَا مشَهَّرةٌ ذكورُ

بأَمْرِ محمّدٍ إذْ دَسَّ ليلاً   إلى كَعْبٍ أَخَا كعبٍ يَسِيرُ

فَمَاكَرَهُ فأَنْزَلَهُ بمَكرٍ   وَمَحْمُودٌ أخو ثِقَةٍ جَسُورُ

فَتِلْكَ بَنُو النّضيرِ بِدَارِ سَوْءٍ   أَبَارَهُمُ بِمَا اجتَرَمُوا المبِيرُ

غداةَ أتاهُمُ في الزّحْفِ رَهْواً   رسولُ اللهِ وَهْوَ بِهِمْ بَصيرُ

وغسّانُ الحُمَاةُ مُوازِرُوهُ   على الأعداءِ وَهْوَ لَهُمْ وزيرُ

فَقَالَ السّلْمُ وَيْحَكُمُ فَصَدُّوا   وَحَالَفَ أمرَهُمْ كَذِبٌ وزُورُ

فَذَاقُوا غِبَّ أمرِهِم وَبَالاً   لِكُلِّ ثلاثةٍ مِنْهُمْ بَعيرُ

وأجْلُوا عَامِدِينَ لَقَيْنَقَاعٍ   وَغُودِرَ مِنْهُمُ نَخْلٌ وَدُورُ"

"Yahudi âlimler, vefasızlıklarıyla adi bir duruma düştüler. İşte, dönen bir musibetin hamili olan zaman, böyle bir şeydir.

Şöyle ki (şayet bu durumun izahı gerekiyorsa, söylenmesi gereken şey şudur:) onlar emri büyük bir emir olan Aziz Rabbi inkâr etmiştir.

Hep birlikte, bilgiye ve anlayışa götürülmüşlerdi; onlara Allah'tan bir uyarıcı da gelmişti…

…(İşte o peygamber) doğrucu bir uyarıcıdır. (Allah'ın) Kitab(ını) ve ışık saçan, apaçık ayetleri getirmiştir.

(Ancak Yahudiler) dedi ki: "Sen güvenilir bir emir getirmedin. Bizim tarafımızdan reddedilmeye müstahaksın."

O ise şöyle söylemişti: "Hayır, öyle bir hakkı anlatıyorum ki, bununla beni (yalnızca) anlayış sahibi ve bilge olan birisi tasdik edecektir."

Her kim ona tabii olursa, bütün doğrulukların yolunu bulacaktır. Her kim de onu inkâr ederse, küfrün cezasını çekecektir.

Nefretin onları haktan saptırdığı, kendilerine vefasızlığın ve kâfirliğin içirildiği (yani telkin edildiği) sırada…

…Allah, Nebiye doğru bir görüş göstermişti; Allah zulmetmemekte, hükmetmekteydi.

Böylece onu destekledi ve onu onlar üzerinde hâkim kıldı. Onun destekçisi ne güzel bir destekçiydi!

Sonrasında onlardan Ka'b (b. el-Eşref) saldırıya uğrayıp yere çalındı. Onun yere çalınmasından sonra, en-Naḍîr zelil oldu…

…İki avucunun üzerine (çalınmıştı). Daha sonra ellerimizdeki, kınlarından çekilmiş olan kılıçlar, onun üzerinde yükselivermişti.

Muhammed'in buyruğuyla, Ka'b'ın kardeşini geceleyin gizlice Ka'b'a gönderdiği zaman…

…Onu kandırdı ve kurnazlıkla indiriverdi. Mahmûd güvenilirlik sahibi ve cesurdur.

Şu Benû'n-Naḍîr, kötülük yurdundadır. Yaptıkları dolayısıyla, helak edici, onları helak etmiştir.

Bir sabah, Allah'ın elçisi onlara yavaş bir ilerleyişle geldi; (o sırada) onların (durumundan) haberdardı.

O onlara yardım ediyorken, Ġassân hâmileri de, düşmanlara karşı ona destek vermekteydi.

Onlara dedi ki: "Barış (sağlansın yahut da) eyvahlar olsun size!" (Ama) onlar geri çevirmişti onu. Yalan ve fesat ittifak etmişti onların işiyle.

Yaptıklarının neticesini, pek kötü şekilde tatmış oldular. Onlardan her üç kişiye, (sadece) bir deve düşmekteydi.

Sürüldüler ve Ḳaynuḳâ''ya doğru yola koyuldular. Onlardan geriye, terk edilen hurma ağaçları ve evler kaldı[640]*."*

Dönemin Yahudi hicivcilerinden olan Semmâk'ın, Ka'b b. Mâlik'in bu hicviyesine karşılık verilmesi hususundaki tehlikeli görevi korkusuzca üstlendiği, ancak temkinli bir dil kullanmayı da elden bırakmadığı açık şekilde görülmektedir. Ka'b'ın Yahudi âlimlere yönelttiği ithamların, Semmâk tarafından çürütülmeye çalışılması, son derece dikkat çekicidir:

"أَرِقْتُ وَضَافَنِي هَمٌّ كَبِيرُ   بِلَيْلٍ غَيْرُهُ لَيْلٌ قَصِيرُ

أَرَى الْأَحْبَارَ تُنْكِرُهُ جَمِيعًا   وَكُلُّهُمْ لَهُ عِلْم خَبِير

وَكَانُوا الدَّارِسِينَ لِكُلِّ عِلْمٍ   بِهِ التَّوْرَاةُ تَنْطِقُ وَالزَّبُورُ

قَتَلْتُمْ سَيِّدَ الْأَحْبَارِ كَعبًا   وَقِدْمًا كَانَ يَأمَنُ مَنْ يُجِيرُ

تَدَلَّى نَحْوَ مَحْمُودٍ أخِيهِ   وَمَحْمُودٌ سَرِيرَتُهُ الفُجُورُ

فَغَادَرَهُ كَأَنَّ دَمًا نَجِيعًا   يَسِيلُ عَلَى مَدَارِعِهِ عَبِيرُ

فَقَدْ وأَبِيكُمْ وَأَبِي جَمِيعًا   أُصِيبَتْ إِذْ أُصِيبَ بِهِ النّضِيرُ

فإِنْ نَسْلَم لكم نَتْرُكْ رِجَالًا   بِكَعْبٍ حَوْلَهُمْ طَيْرٌ تَدُورُ

640 İbn Hişâm, 1410/1990, c.III, s.151.

كَأَنَّهُمْ عَتَائر يَوْم عِيدٍ　　　تُذَبّحُ وَهْيَ لَيْسَ لَهَا نَكِيرُ

بِبِيضٍ لَا تُلِيقُ لَهُنّ عِظْمًا　　　صَوَافِي الحَدِّ أَكثرُها ذُكُورُ

كَمَا لاقَيْتُمُ مِنْ بَأْسِ صَخْرٍ　　　بِأُحْدٍ حَيْثُ لَيْسَ لَكُمْ نَصِيرُ"

“Uykusuz kaldım ve büyük bir kaygı geldi çöktü bana. (Öyle ki) bunun dışındaki geceler, (bunun yanında) kısa bir gece (gibi kalır).

Görüyorum ki, Yahudi bilginler hep birlikte onu inkâr ediyor; onların hepsinin ilmi vardır ve (hepsi de) uzman kişilerdir.

Onlar, Tevrat ve Zebur’un dile getirdiği her ilimi (vaktiyle) okumuş, öğrenmiş kimselerdir.

Yahudi bilginlerin efendisi olan Ka‘b’ı siz öldürdünüz. (Heyhat) önceden koruma altına aldığı kişiler, güvenlik içinde olurlardı.

Kardeşi Mahmûd’a doğru indi; (ama) Mahmûd’un gönlü günahkârlık(larla doluydu).

Yün kıyafetlerinin üzerine, safran (za‘ferân) gibi taze kan akarken terk ediverdi onu.

Sizin babanıza ve benim babama, hepsine birden ant olsun ki, onun başına bir şey geldiği zaman en-Naḍîr’inkine de gelmiştir.

Şayet esenlikte olursak, Ka‘b’ın (intikamını almak) için, sizin adamlarınızı, *etraflarında (leş yiyici) kuşlar uçuşuyorken bırakmış olacağız…*

…Sanki onlar, bayram günü boğazlanan kurbanlıklar gibidir; karşı çıkacak birisi olmadan…

…Kemiklerin direnç gösteremediği, halis demircilik ürünü, uçları keskin kılıçlarla (doğranan)…

...Tıpkı Uhud'da Ṣaḫr'ın (yani Ebû Sufyân b. Ḥarb'in) yiğitliğine çattığınız zaman olduğu gibi; (hatırlasanıza, hani) o zamanlar size yardımcı (olabilecek birisi) yoktu[641]."

4.7. RÂŞİD HALİFELER DÖNEMİNDE HİCİVCİLİK: SİYASÎ HİCVİN YÜKSELİŞİ

Hz. Muhammed'in yaşam süresi içerisinde nazmedilen hiciv varlığının, genellikle Müslümanlarla İslam aleyhtarları arasında cereyan eden hicivleşmelerden meydana geldiği bilinmektedir. Râşid Halifeler Dönemine geçilmesinin ardından, Arap hicivciliği bir takım değişimler göstererek, daha farklı bir eksene kayacağının ilk sinyallerini vermeye başlamıştır. Devlet idaresinin hilafet yönetimine geçmesi ve peygamberlik makamının yürüttüğü aktif siyasetinin sonlanmış olması, hilafetin ilk yıllarının iç kargaşalarla geçmesine yol açmıştır. Müslümanlarla Mekkeli müşrikler arasında yaşanan ilk mücadelelere nazaran daha farklı dinamiklere sahip olan bu çekişmeler, çok geçmeden hicivciliğin yeni politik koşullara uyum sağlamasını zorunlu kılmıştır. Bu yüzden dönemin hicviyelerinin seyri büyük ölçüde politika üzerinden belirlenmiş ve hâlihazırda belirli bir ivme kazanmış olan siyasî hiciv türü, muazzam bir sıçrama göstermiştir.

4.7.1. Peygamberlik İddiasında Bulunanların Yerilmesi

İslam'dan dönenlerin başlattığı dinden dönüş (*ridde*) hareketi, dönemin yergicilik faaliyetleri üzerine damgasını vurmuştur. Bu savaşlar boyunca, mürtetler İslam halifelerini hicvederken, Müslüman yergiciler de dinden dönen kabileleri ve onların liderlerini yermiştir. Hz. Ebû Bekir'in hilafetinde, Ridde Savaşlarının etkisiyle birlikte, Arap hicvinin daha açık ve daha cüretkâr bir karakter kazanmaya başladığı gözlemlenmektedir[642]. Nitekim hem İslam ordusu hem de İslam aleyhtarları, artık kaybeden tarafın dininin sonsuza dek tarihten silineceğini çok iyi bilmektedir. Öte yandan bu dönemde, hiciv ithamları açısından hayli ilginç bir değiş-tokuş yaşanmıştır. Nitekim İslam'ın ilk yıllarındaki müşrikler, Hz. Peygamberin Hâşim oğullarına güç

[641] İbn Hişâm, 1410/1990, c.III, s.152
[642] Ġâzî Ṭuleymât, ʻİrfân el-Eşḳar, 1428/2007, s.555.

kazandırmak amacıyla nübüvvet ilan etmiş olduğunu düşündüklerinden, Hz. Muhammed'i yalancı peygamberlikle suçlamışlardır. Hilafetin ilk yıllarında ise, kabile çıkarlarını korumak için nübüvvet iddia ettiğini düşündükleri yalancı peygamberleri hicvetme sırası, bu kez Müslüman yergicilere geçmiştir. Üstelik kendi kabilelerinden İslam'a hakikaten iman etmiş olan bazı şairler, kabile peygamberlerinin hicvedilmesinde başı çekecektir. Museylime (el-Kezzâb) b. Ḥabîb el-Vâ'ilî (ö.12/633) ve Ṭuleyḥa b. Ḫuveylid el-Esedî (ö.21/642) gibi peygamberlik iddiasında bulunan kişilere yöneltilen hicviyeler, dönemin ruhunun en dikkat çekici yergisel ürünlerini meydana getirmektedir. Örneğin; Ḍirâr b. el-Ezver el-Esedî (ö.11/633) aşağıdaki kasidesinde Benû Esed kabilesini ve kabilenin peygamberi olduğunu iddia eden Ṭuleyḥa'yı şu şekilde hicvetmektedir[643]:

"بَنِي أَسَدٍ قَدْ سَاءَنِي مَا صَنَعْتُمُ   وَلَيْسَ لِقَوْمٍ حَارَبُوا اللهَ مَحْرَمُ

وأعلم الحقّ أن قَدْ غَوَيْتُمُ   بَنِي أَسَدٍ فَاسْتَأْخِرُوا أوْ تَقَدَّمُوا

نَهَيْتُكُمْ أَنْ تُنْهِبُوا صَدَقَاتِكُم   وَقُلْتُ لَكُمْ يا آلَ ثَعْلَبَةَ اعْلَمُوا

عَصَيْتُمْ ذَوِي أَلْبَابِكُمْ وَأطَعْتُمُ   ضَمِينًا وأَمْرَ ابنِ اللَّقِيطَةِ أَشْأَمُ"

"Benû Esed! Yaptığınız şey beni rahatsız etti. Allah'la savaşan bir kavmin kutsalı olmaz!

Çok iyi biliyorum ki, siz sapıtmışsınız. Benû Esed! Ya (bu sapkınlığınızı) yavaştan alın ya da geliverin de (sizi mahvedelim!)

Sadakalarınızı gasp etmenize mani oldum ve size dedim ki: Ey S̲a'lebe ailesi! Biliniz…

643 Suheyle el-Ḥuseynî, **Ṭuleyḥa el-Esedî: Mudde'î'n-Nubuvveti 'alâ 'Ahdi'r-Rasûl**, Kâhire, ed-Dâru's̲-S̲aḳâfiyye li'n-Neşr, 1428/2007, s.40.

...Siz akıl sahibi olanlarınıza isyan ettiniz ve kusurlu bir adama itaat ettiniz. Soysuz kadının oğlunun (yani Ṭuleyḥa el-Esedî'nin) işi en uğursuz iştir[644]."

Benû Ḥanîfe'ye mensup olan Museylime'ye karşı koyan ve onu hicveden şairlerden birisi, yine Benû Ḥanîfe'nin üyelerinde Sumâme b. Usâl b. en-Nu'mân el-Yemâmî (ö.12/633)'dir. Sumâme, Museylime'nin peygamberliğini tanıyarak dinden çıkanlara uymamış, İslam'a bağlı kalan Müslümanların bir araya getirilmesi ve mürtetlere karşı savaşılması hususunda gayretle çalışmıştır[645]. Museylime'nin Kur'ân'ın benzerini ortaya koymak amacıyla söylediği secilerin Sumâme tarafından yergiselleştirmesi son derece dikkat çekicidir. Öte yandan şair hicviyesini Museylime'nin insanları hak yolundan çıkartmaya çalışan bir yalancı olduğu söylemi üzerine temellendirmektedir:

"دَعـــانا إلى تـــرْك الديانـــةِ والهُـــدَى   مُسَـــيْلمَةُ الكَـــذَّاب إذ جـــاء يَسْـــجَعُ

فيـــا عَجَبًـــا مـــن مَعْشَـــر قـــد تتـــابعوا   لَـــه فِي سَـــبِيل الغَـــيِّ والغـــيُّ أشْـــنَعُ

وَفِي البُعْـــد عـــن دارٍ وقَـــد ضَـــلَّ أهلُهـــا   هُـــدى واجتمـــاع، كُـــلُّ ذلـــك مَهْيَـــعُ"

"Çokça yalan söyleyen Museylime (el-Kezzâb) seci söyleyerek geldiğinde, bizi dini ve doğru yolu terk etmeye çağırdı.

Dalalet yolunda peş peşe ona tabi olan topluluklar ne kadar da şaşırtıcı. Dalalet çok daha kötüdür.

Ahalisinin yoldan çıktığı bir evden uzak olunmasında doğruluk ve birlik vardır. Tüm bunlar apaçıktır[646]."

Râşid Halifeler Döneminde yalancı peygamberlere yönlendirilen hicviyeler, Hicretin ilk yıllarında Hz. Muhammed'i hedef alan ve günümüze ulaşmayı başaramayan hicviyelerin nasıl olabileceği hususunda bazı fikirler vermektedir. Örneğin; yukarıdaki hicviyede

---

[644] Suheyle el-Ḥuseynî, a.g.e.
[645] Hayreddîn ez-Ziriklî, 2002, c.II, s.100.
[646] Ebû Ömer İbn 'Abdi'l-Berr, 1412/1992, c.I, s.216.

Museylime'nin vahiy olduğunu iddia ettiği söylemlerinin Sumâme tarafından seci olarak nitelenmesi, müşriklerin Hz. Peygamberin nübüvvetini eleştirirken Kur'ân'ın şiirden ibaret olduğunu iddia etmelerini hatırlatmaktadır. Dolayısıyla Müslüman yergicilerin yalancı peygamberleri hedef aldığı hicviyelerin, müşriklerin kayıp yergilerinden çok da farklı olmadığını ve bu ürünler sayesinde müşriklerin yergilerinin şiddetinin daha iyi anlaşılabileceğini düşünmek mümkündür.

4.7.2. Hz. Ebû Bekir Döneminde Hicivcilik

Hz. Ebû Bekir'in hilafetindeki hicivcilik faaliyetleri, yalnızca yalancı peygamberlere yöneltilen hicviyelerden ibaret değildir. Fakat dönemin dikkat çeken diğer hicviyelerinin de yine Ridde Savaşlarının etkisi altında ortaya çıktığı açıktır. Hz. Ebû Bekir ilk İslam halifesi olması hasebiyle, aynı zamanda ilk yerilen halife de olacaktır. eṭ-Ṭaberî'nin rivayetlerine göre, Hz. Peygamberin ölümünden sonra, Esed, Ġaṭafân ve Ṭayyî' kabilelerinin büyük çoğunluğu, hilafete karşı ayaklanarak Ṭuleyḥa'nın etrafında bir araya gelmiştir. Dinden dönen kabileler, çeşitli mıntıkalarda mevzilenerek Medine'ye taleplerini bildirmek üzere delegeler göndermiştir. Kabile temsilcileri, Hz. Ebû Bekir'in huzuruna çıkartıldıklarında, namazlarını kılmaya devam etmek kaydıyla zekât vermemek üzere anlaşmayı denemişlerse de, Hz. Ebû Bekir, İslam'ın temel prensipleriyle çelişen bu talebi reddederek: *"Bana (sadakayla birlikte verilen) tek bir deve bağını dahi vermeseler, onlarla savaşırım*[647]." demiştir. Yaşananların ardından Medine yakınlarındaki mürtetlerin elçileri kabilelerine geri dönüp, Medine ahalisinin sayıca az olduğunu anlatarak müttefiklerini savaşa teşvik etmeye çalışmıştır[648].

Hz. Ebû Bekir delegeyi kovduktan sonra, Medine'nin dağ geçitlerine ez-Zubeyr b. el-'Avvâm, Ṭalḥa b. 'Ubeydillah ve Abdullah b. Mes'ûd'u yerleştirmiştir. Hz. Ebû Bekir olacakları ön görerek insanlara şunları söylemiştir: *"Yeryüzü küfre battı. Onların heyeti sizin azlığınızı ve gece mi yoksa gündüz mü size yaklaşacaklarından habersiz olduğunuzu öğrendi. Onlardan size en yakın olanı, yalnızca bir ulak durağı mesafededir. İnsanlar bizim onları kabul edeceğimizi ve onlarla*

[647] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr eṭ-Ṭaberî, Bty., c.III, s.244.
[648] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr eṭ-Ṭaberî, Bty., c.III, s.244-245.

uzlaşacağımızı umuyordu. Ama biz onları reddettik ve ahitlerini feshettik. Öyleyse hazır olun!”.

Böylelikle Müslümanlar hazırlık yaparken, düşman kuvvetleri Ẕû Ḥusâ’da arkalarında bir destek grubu bırakarak, yaklaşık üç gün sonra, gece vakti Medine’ye baskın yapmak üzere harekete geçmiştir. Gece vakti dağ geçitlerine vardıklarında, kendileri için hazırlanan mukavemetle karşılaşan düşman ordusu, Hz. Ebû Bekir’in destek kuvvetleriyle öncülerini takviye etmesinin ardından umutsuzluğa kapılarak geri çekilme kararı almıştır. Daha sonra Müslümanlar onları deve üzerinde Ẕû Ḥusâ’ya kadar takip etmişse de, isyancıların destek kuvvetleri hazırladıkları düzenekleri ayaklarıyla iterek Müslümanların üzerine atmıştır. Bunun sonucunda İslam ordusu, develerinin ürkmesi nedeniyle Medine’ye geri dönme kararı almıştır. el-Ḥuṭay’a b. Evs’in kardeşi el-Ḫuṭeyl b. Evs, bu konu hususunda Hz. Ebû Bekir’i şu şekilde hicvetmektedir[649]:

"فِدًى لِبَني ذُبْيَان رَحْلِي وَنَاقَتِي   عَشِيّةَ يُحْذَي بِالرِّمَاحِ أبو بَكْرِ

ولكِنْ يُدَهْدَى بِالرِجَالِ فهِبْنَه   إلى قَدَرٍ مَا إنْ يزيد وَلاَ يَحْرِي

ولله أجْنَادٌ تُذَاقُ مَذَاقَهُ   لتُحْسَبَ فيما عُدّ من عَجب الدَّهْرِ

أَطَعْنَا رَسُولَ اللَّهِ مَا كَانَ بَيْنَنَا   فَيَا لعِبَادِ اللَّهِ مَا لأَبِي بَكْرِ

أَيُورِثُهَا بَكْراً إِذَا مَاتَ بَعْدَهُ   وَتِلْكَ لَعَمْرُ اللَّهِ قَاصِمَةُ الظَّهْرِ

فَهلاَّ رَدَدْتم وفْدَنَا بزَمَانِهِ   وهلاَّ خَشِيتم حِسَّ راغِيَةِ الْبَكْرِ!

فَإِنَّ الَّتِي سَأَلُوكُم فمَنَعْتُمْ   لَكَالتَّمْرِ أَوْ أَحْلَى إِلَيّ مِنَ التَّمْرِ"

[649] Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr eṭ-Ṭaberî, a.g.e.

"Ebû Bekir'in mızraklarla deşildiği akşamda, eyerim ve dişi devem Benû Z̲ubyân için bir fidyedir.

Ancak (bir şeyler) ayaklar tarafından yuvarlandı ve onlar bundan belirli bir dereceye kadar korktu; ne eksik kalır ne de fazla.

Vallahi, askerlere onun tattırması tattırılıyor[650]*. Hakikaten zamanın harikalarından addedilenler arasında sayılıyorlar.*

Allah'ın Elçisine aramızda olduğu sürece itaat ettik. Ey Allah'ın kulları! Öyleyse Ebû Bekir de ne ola!

Şayet ölürse, kendisinden sonra (yönetimimizi) genç bir deveye (Bekr) mi miras bırakacak? Allah'a ant olsun ki, bu (durum insanların) belini kırar.

Ne diye heyetimizi zamanında göndermiyorsunuz? Genç devenin köpürmesinden korkmuyor musunuz?

Sana sordukları ve senin reddettiğin şey, benim için hurma gibidir yahut hurmadan (bile) daha tatlı[651]*."*

Görüldüğü üzere el-Ḫuṭeyl b. Evs söz konusu hicviyesinde bazı İslâmî göndermelerden de yararlanarak son derece cüretkâr bir dil kullanmaktadır. Şairin bu cesaretini, hilafet ordularına galip gelecekleri düşüncesinden aldığı aşikârdır. Nitekim yaşananların ardından isyancılar Müslümanların zayıf durumda olduğunu zannederek Z̲û'l-Ḳaṣṣa'daki insanlara haber göndermiş, onlar da kendilerine gelen habere güvenerek yola koyulmuştur. Hz. Ebû Bekir ise orduyu düzene sokmasının ardından, gecenin son kısımlarına doğru harekete geçmiş ve isyancılara baskın düzenleyerek bozguna uğratmıştır. Netice itibarıyla düşman kuvvetlerinin develeri yağmalanmış, Ṭuleyḥa'nın erkek kardeşi Ḥibâl öldürülmüş ve isyancılara büyük bir darbe vurulmuştur. Böylelikle hilafetini perçinlemiş olan Hz. Ebû Bekir, çarpışmalar esnasında öldürülen her Müslümana

---

[650] Şair burada, *"Her nefis ölümü tadacaktır."* ayetine gönderme yapmaktadır. Bkz. **Kur'an-ı Kerim**, 3/185.

[651] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr eṭ-Ṭaberî, Bty., c.III, s.245-246.

karşılık müşriklerden birisini öldürmeye ve Müslümanları katleden her bir kabileden intikam almaya ant içmiştir[652].

4.7.3. Hz. Ömer Döneminde Hicivcilik

Hz. Ömer'in şiiri ve hicivciliği çok sevmediği bilinse de, hilafeti devraldığında, hiciv şiirlerinin kendi seyrinde nazmedilmeye devam ettiği görülmektedir. İnsanlar arasındaki hicivcilik anlaşmazlıklarının çözümü için düzenlenen mahkemelerde, Halifenin nasıl hüküm verdiğini aktaran anlatılar, dönemin hicivciliğine ve Hz. Ömer'in hicve yaklaşımına dair oldukça önemli veriler sağlamaktadır. Bu anlatıların en dikkat çeken yönü ise, dava konusu olan yergilerin, özü itibarıyla hiciv şiiri olmadığını mizahi bir üslupla ispatlamaya çalışan bazı nüktedan tezlerin, bizzat Hz. Ömer tarafından ortaya konuyor olmasıdır. Örneğin; Temîm b. Ubeyy b. Muḳbil ile (Ḳays b. Amr b. Mâlik el-Ḥâri̱sî) en-Necâşî (ö.40/660 [?]) hicivleşirken, en-Necâşî rakibini incitecek bir yergi nazmetmiş ve Hz. Ömer'e şikâyet edilmekten kurtulamamıştır. Hz. Ömer, en-Necâşî'ye neler söylediğini sorduğunda, şair kasidesinde büyütülecek bir şey söylemediğini belirterek, söz konusu şiirini Hz. Ömer'e okumuştur:

"إذا الله جــــــازى أهـــــلَ لـــــؤمٍ بذمـــــة   فجــازى بـــني العجـــلان رهـــطِ بـــن مُقْبـــلِ"

"Eğer Allah adilik ehlini paylamayla cezalandıracaksa, Benû 'Aclân'ı, İbn Muḳbil'in boyunu cezalandırsın."

Hz. Ömer bunu dinledikten sonra, en-Necâşî'nin söz konusu beytinin esasen dua olduğuna işaret ederek: *"Eğer mazlumsa, kabul edilir; mazlum değilse kabul edilmez."* demiştir. İnsanlar istedikleri cevabı alamayınca, kasidenin hicviye olduğunu ispatlamak amacıyla en-Necâşî'nin ikinci beytini okumaya girişmiştir:

"قُبَيِّلَـــــــــةٌ لا يغـــــــــدرون بذمَّـــــــــةٍ   ولا يظلمـــــون النـــــاسَ حبَّــــة خـــــردلِ"

"Anlaşmasına ihanet etmeyen bir kabileciktir. İnsanlara hardal tanesi kadar zulmetmezler."

---

[652] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr eṭ-Ṭaberî, a.g.e., c.III, s.246.

Hz. Ömer'in: *"Keşke el-Ḫattâb ailesi de böyle olsaydı."* demesinin ardından, insanlar ama şunu da söylemişti diye devam etmiştir:

"ولا يَردُونَ الماءَ إلاَّ عشيةً إذا صَدَر الوراد عن كلّ منهلِ"

"Suya yalnızca akşam vakti, sudan dönenler bütün pınarlardan ayrıldığı zaman giderler."

Hz. Ömer'in: *"Bu daha az kalabalık olması için."* demesinin ardından, insanlar ama şunu da söylemişti diye devam etmiştir:

"تَعَافُ الذئابُ الضارياتُ لحومَهُم وتأكلُ من كعب بن عوف ونَهْشَلِ"

"Doymak bilmez kurtlar, Ka'b b. 'Avf ve Nehşel (kabilelerinin etlerinden) yerken, onların etlerinden tiksinir."

Hz. Ömer'in: *"Çünkü bu insanlar ölülerini korumuş ve zayi olmalarına müsaade etmemiştir."* demesinin ardından, insanlar ama şunu da söylemişti diye devam etmiştir:

"وما سُمِّي العجلان إِلاَّ لقوله خذ القعب واحلب أيها العبد واعجل"

"el-'Aclân kabilesi bu ismi, kendilerine: "Hey köle! Kabı al da sütü sağıver! Acele et! (ic'al)" denmesi sebebiyle almıştır."

Hz. Ömer'in: *"Hepimiz kuluz. İnsanların en hayırlısı, onlara hizmet edenidir."* demesinin ardından, Temîm: *"Müminlerin Emiri! Ona şu sözünü sor!"* demiştir:

"أولئك إخوان اللعين وأسوة الهجين ورهط الواهن المتذلل"

"Onlar lanetli birisinin erkek kardeşleri, (soyu bozuk bir) melezin örneği ve zayıf, zelil birisinin boyudur."

Hz. Ömer bu son beytin okunmasının ardından, bunun için artık bir mazeretinin kalmadığını belirterek, hicivcinin kırbaçlatılarak hapsedilmesine hükmetmiştir[653].

Benzer bir dava sürecinde Hz. Ömer, el-Ḥuṭay’a'yı ez-Zibriḳân b. Bedr’i hicvetmesi nedeniyle yargılamış ve hapsedilmesine hükmetmiştir. el-Ḥuṭay’a'nın, ez-Zibriḳân b. Bedr’i hedef aldığı meşhur beyti şu şekildedir:

"دَعِ المكارِمَ لا تَرحَلْ لِبُغْيَتِها   وَاقعُد فَإِنَّكَ أَنتَ الطاعِمُ الكاسي"

“Soylu davranışları bırak! Onların peşi sıra koşturma! Otur (aşağı)! (Çünkü) sen (sadece) yemek yiyecek ve kıyafet kuşanacak birisisin[654]!”

ez-Zibriḳân b. Bedr, el-Ḥuṭay’a'nın kendisine yönelttiği hicvi duyunca, durumu Hz. Ömer’e şikayet etmiştir. Şiir kendisine okununca, Halife: *“Bunda hiciv göremiyorum; ama bu bir kınama.”* demiştir. Fakat ez-Zibriḳân, bundan daha ağır bir beyitle şimdiye kadar hiç hicvedilmemiş olduğunu öne sürerek Hz. Ömer’in kararına itiraz etmiştir. Hz. Ömer şiirin yergiselliği hususunda Ḥassân b. S̱âbit’in fikrini aldığında, usta şairin yanıtı, el-Ḥuṭay’a'nın aleyhine olmuştur: *“Onu hicvetmemiş, bilakis üstüne pislemiş.”* Bunun üzerine Hz. Ömer’in el-Ḥuṭay’a'yı hapis cezasına çarptırdığı kaydedilmektedir. el-Ḥuṭay’a'nın hapisten kendisini affetmesi için Halifeye hitaben söylediği kasidesi, onun kurtulmasını sağlaması hasebiyle meşhur olacaktır. Bu beyitler şu şekildedir:

"مَاذَا تقول لِأَفْراخٍ بذي مَرَخٍ   حمرِ الحواصل لا ماءٌ ولا شجرُ

أَلْقَيْتَ كَاسِبَهُمْ في قَعْرِ مُظْلِمَةٍ   فاغْفِرْ عَلَيْكَ سلامُ الله ياعُمَرُ"

---

653 Muhammed Muhammed Huseyn, Bty., s.69; Ebû Kâsım İbn ‘Asâkir, 1417/1997, c.XLIX, s.475-476.

654 el-Ḥuṭay’a, **Dîvânu’l-Ḥuṭay’a bi-Rivâyeti ve Şerḥi İbni’s-Sikkît**, (haz. Mufîd Muhammed Ḳumeyḥa), Beyrut, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1413/1993, s.11.

"Ne ağacın ne de suyun olduğu Z̲û Mereẖ'deki tüyü bitmemiş civcivlere ne diyorsun?

Sen onların geçimini kazanan kişiyi karanlık bir kuyuya attın! Allah'ın selamı üzerine olsun, ey Ömer! Affet[655]*!"*

Bu yürek burkan kasidenin ardından, Hz. Ömer'in şairi hapisten çıkardığı ve Müslümanları hicvetmemesi karşılığında ona üç bin dinar verdiği kaydedilmektedir[656]. Buradan da anlaşılacağı üzere, Hz. Ömer yeri geldiğinde hiciv şairlerine merhamet gösteren bir liderdir. Öte yandan aşırı yergiler hususundaki düşüncelerini şu şekilde açıklamaktadır: *"Bana, açık saçık şeyler söyleyen, (insanların mahremine yönelik) nesîb şiirleri nazmeden, insanları metheden, onlara kendilerinde olmayan (özellikleri varmış gibi göstererek) söven şair hakkında ne düşündüğünüzü söyleyin! Bana kalırsa dilinin kesilmesinden başka çıkarı yok*[657]*!"* Benzer şekilde, Hz. Ömer'in dönemin hiciv şairlerinden olan en-Necâşî'yi de dilinin kesilmesiyle tehdit ettiği aktarılmaktadır[658].

Görüldüğü üzere, Hz. Ömer'in yeri geldiğinde hicve oldukça mesafeli yaklaştığı aşikârdır. Ancak ne ilginçtir ki, Hz. Ömer'in yazılı bir hiciv koleksiyonunu teşvik eden ilk kişi olması da ihtimal dâhilindedir. Nitekim Hz. Ömer'in şöyle söylediği kaydedilmektedir: *"Ben sizin Müslümanlarla müşrikler arasında yaşananlardan bahsetmenizi, müşterek kinlere mani olmak ve rezilliklerin aranızda yayılmasını engellemek maksadıyla yasaklamıştım. Yine de bunlar direngen olduğundan, bunları yazın ve koruyun."* Elbette Hz. Ömer'in bu talimatı doğrultusunda bir hiciv koleksiyonunun oluşturulup oluşturulmadığı hususunda kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Anlatılanlara göre, gerçekten de bu şiirler toplanmış, hatta bu kaydın muhtemel râvîlerinden birisi olan H̱allâd b. Muhammed tarafından mevcudiyeti onaylanmıştır. Kayıtlarda çürümeye yüz tuttuğu için yenilendiği aktarılan bu koleksiyonun hikâyesi, van Gelder'e göre şüpheli olsa da tamamen

---

[655] el-Ḥuṭay'a, a.g.e., s.11.
[656] el-Ḥuṭay'a, a.g.e.
[657] İbrâhîm Şemseddin, 1423/2002, c.IV, s.43.
[658] Hayreddîn ez-Ziriklî, 2002, c.V., s.207.

mantıksız değildir. Çünkü Enṣâr'ın şiir koleksiyonlarına dair bazı rivayetler, başka kaynaklarda da karşımıza çıkmaktadır[659].

Bu dönemde görkemli halifenin kendisi dahi, cüretkâr yergicilerin dilinden nasibini almıştır. Anlatıldığına göre, klasik Arap edebiyatının en meşhur kadın şairi olan el-Ḫansâ''nın oğlu Ebû Şecera Suleym b. ‘Abdi'l-‘Uzzâ b. Ubeyd es-Sulemî (ö.20/640) Hz. Ömer'i hicvetmiştir. Annesiyle birlikte İslam'ı kabul eden Suleym, Hz. Ebû Bekir zamanında dinden dönerek Müslümanlara karşı savaşmış, daha sonra pişman olarak tekrar Müslüman olmuştur[660]. Yaptıkları dolayısıyla Müslümanlar arasındaki itibarı sarsılan Suleym, bir gün fakir insanlara sadaka dağıtan Hz. Ömer'in yanına giderek: *“Müminlerin Emiri! Bana da (biraz) ver. Çünkü ben ihtiyaç sahibiyim.”* demiştir. Hz. Ömer'in *“Sen kimsin?”* diye sormasının ardından, Ebû Şecera kendisini tanıtmıştır. Karşısındakinin kim olduğunu öğrenen Hz. Ömer, *“Ebû Şecera! Allah'ın düşmanı! Sen şunu söylememiş miydin?”* diyerek, Ebû Şecera'nın İslam'dan döndükten sonra Müslümanları yerdiği aşağıdaki beytini okumuştur[661]:

"فروّيـــــتُ رمحــــي مـــن كتيبــــة خَالـــدٍ   وإني لأرجُـــــو بعــــــدها أن أعمّـــــرا"

“Mızrağımın susuzluğunu Hâlid'in taburundan giderdim. Umarım bundan sonra daha uzun ömürlü olurum[662].”

Bu konuşmanın ardından Hz. Ömer, Ebû Şecera'nın başına kamçısıyla vurarak kovalamış, Ebû Şecera da kaçıp Benû Suleym'in bölgesine gitmiştir. Ne var ki Ebû Şecera yine rahat durmamış, Hz. Ömer'i cimrilikle itham ettiği bir hicviye nazmetmiştir. Halifenin kolluk kuvvetlerini zalimlikle suçlayan Ebû Şecera'nın kendisinden bahsederken ahmaklık yaptığını dile getirmesi, muhtemelen hicviyenin en ilginç kısmıdır[663]:

"ضَـــنَّ عَلَيْنَـــا أَبُـــو حَفْـــصٍ بِنَائِلِـــهِ   وَكُــــلُّ مُخْتَـــبِطٍ يَوْمًـــا لَـــهُ وَرَقُ"

---

659 G. J. H. van Gelder, 1989, s.7-8.
660 Hayreddîn ez-Ziriklî, 2002, c.III, s.119.
661 Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr eṭ-Ṭaberî, Bty., c.III, s.266-267.
662 Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr eṭ-Ṭaberî, a.g.e.
663 Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr eṭ-Ṭaberî, a.g.e.

مَا زَالَ يُرْهِقُنِي حَتَّى خَذِيتُ لَهُ   وَحَالَ مِنْ دُونِ بَعْضِ الرَّغْبَةِ الشَّفَقُ

لَمَّا رَهِبْتُ أَبَا حَفْصٍ وَشُرْطَتَهُ   وَالشَّيْخُ يُفْزَعُ أَحْيَانًا فَيَنْحَمِقُ

ثُمَّ ارْعَوَيْتُ إِلَيْهَا وَهْيَ جَانِحَةً   مِثْلَ الطَّرِيدَةِ لَمْ يَنْبُتْ لَهَا وَرَقُ

أَوْرَدْتُهَا الْخِلَّ مِنْ شَوْرَانِ صَادِرَةً   إِنِّي لأُزْرِي عَلَيْهَا وَهِيَ تَنْطَلِقُ

تَطِيرُ مَرْو أَبَّانٍ عَنْ مَنَاسِمِهَا   كَمَا تَنْوَقِدُ عِنْدَ الْجَهْبِذِ الْوَرَقُ

إِذَا يُعَارِضُهَا خَرْقٌ تُعَارِضُهُ   وَرْهَاءُ فِيهَا إِذَا اسْتَعْجَلْتُهَا خُرُقُ

يَنُوءُ آخِرُهَا مِنْهَا بِأَوَّلِهَا   سَرْحُ الْيَدَيْنِ بِهَا نَهَاضَةَ الْعُنُقُ"

"Ebû Ḥafṣ (Ömer b. el-Ḫaṭṭâb) bize hibe etmeyerek cimrilik etti. Hâlbuki herhangi bir günde ağaç sallayan herkes için (yani rızkının peşinden koşturup rızkını talep eden herkes için), bir yaprak (yani belirli bir miktarda para) vardır.

Ben zayıf düşüp (de teslim olana) dek beni zorlamayı sürdürdü. Korku, bir şeyler istemekten beni alıkoydu…

Ebû Ḥafṣ'tan ve kolluk kuvvetlerinden korktuğum zaman, (ben yaşlı birisiydim). Yaşlı insan(lar) bazen ürker ve ahmaklık eder.

Daha sonra ben (dişi deveme) döndüm. (Sığınağının) yaprağı hiç büyümediği için (saklandığı yerden çıkan) bir hayvan avı gibi ileri gidiyordu.

Onu Şevrân yoluna doğru sürdüm. Giderken (daha hızlı gitmesi için) ona çıkıştım.

Gümüşün sarraf yanında seçilmesi gibi, Ebânî dağlarının çakıl taşları onun toynaklarından uçuşur.

Ne zaman engin çölle karşı karşıya gelse, ona karşı çetin bir mücadele verir. Hızlı gitmesini istersen toynakları neredeyse hiç yere değmez.

(Koşarken) onun arka kısımlarıyla ön kısımları birbirini tutmaz. Çok hızlı koşabilir, boynunu ileri savurur[664].”

4.7.4. Hz. Osman Döneminde Hicivcilik

Râşid Halifelerden üçüncüsü ve Hz. Muhammed’in damadı olan Hz. Osman’ın hilafeti esnasında hız kesmeden devam eden hicivcilik faaliyetleri, bu dönemde çok daha şiddetli bir boyuta geçiş yapmıştır. Nitekim Emevî sülalesinin seçkin üyelerinden birisi olan Hz. Osman’ın yakınlarına karşı fazlasıyla müsamahakâr davrandığı yönündeki iddialar, Arap hicivde bir takım yeniliklerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Hz. Osman Döneminde, hilafet makamının eleştirilmesi hususunda, hiciv şairlerinin önceki dönemlere nazaran çok daha cüretkâr olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, hiciv bünyesinde, idarî uygulamaların aksaklıklarına çok daha fazla yoğunlaşılmış ve hiciv sanatı, iç muhalefetin yapısına uygunluk arz eden bir propaganda vasıtası haline getirilmiştir. Bu durum, siyasî hicivcilerin, modern konulara doğru yakınlaşmaya başladığının açık göstergelerindendir. Elbette devletleşme sürecinin iyiden iyiye tamamlanmış olması, hicvin bu atılımının ardındaki temel etkendir.

Üçüncü halifenin yönetimini hedef alan, tiranlık ve adam kayırmacılığı suçlamaları[665] etrafında şekillenen hicviyeler, Arap siyasî hicvinin gelişimi açısından oldukça önemli bir basamaktır. Hicivcilerin bu dönemde *taṣrîḥ* kullanımı hususunda cesaretlendikleri ve rahatsızlık duydukları noktaları laf oyunlarına veya kapalılığa başvurmaksızın, direkt olarak dile getirmeye yöneldikleri görülmektedir. Halifenin aleyhine yürütülen isyan faaliyetlerinin ve hiciv propagandalarının yeterince yaygınlık kazanması, Hz. Osman’ın ve bürokratlarının aldığı kararların, süreç içerisinde daha da fazla dikkat çekmesine yol açmış olmalıdır. Sonuç itibarıyla adam kayırmacılığı suçlamaları, hilafetin

---

[664] Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr eṭ-Ṭaberî, a.g.e.
[665] William Muir, **Annals of the Early Caliphate: From Original Sources**, Londra, Smith, Elder & Company, 1883, s.321.

seçkin azınlıkları arasında huzursuzlukların artmasına sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda meritokrasi geleneğinden uzaklaşıldığına dair kanıt olarak sunulan bazı veriler, kanıta dayalı bir anlatıma doğru hızla evrilen yergiciliğin bu husustaki ilerleyişinin en bariz göstergelerindendir.

Dönemin hiciv şairlerinden olan Abdurrahman b. Ḥanbel el-Cumaḥî (ö.37/657), Hz. Osman'ı hilafeti devraldığı zaman hicvetmiş ve bu yüzden Ḫayber'de hapsedilmiştir. Hz. Alî'nin aracı olmasının ardından serbest bırakılan şair[666], söz konusu hicviyesinde, Halifenin tamahkâr insanların yüksek mevkilere getirilmesine göz yummasını ve Emevîlere yakın olan kişilere ayrıcalıklar tanınmasını konu edinerek, hilafet makamını yergi yağmuruna tutmuştur. Ancak yergici sahabenin, Hz. Peygamberin en yakın dostlarından birisi olan Hz. Osman hakkında sövgüye kaçabilecek bütün ifadelerden büyük bir dikkatle imtina ettiği gözden kaçmamaktadır. Şair kasidesinde sistem eleştirisi yaparak, Hz. Osman'ın manevi kişiliğini sarsmayı amaçlamamakta, bilakis yalnızca halifenin yanlış yaptığını düşündüğü noktalarda doğru yolu göstererek, kararlarını yeniden gözden geçirmesine vesile olmayı arzulamaktadır. Bu yüzden özellikle hilafet makamında bulunan kişinin yapmaması gereken şeylerin yapılıyor olmasına yoğunlaşmakta, Hz. Muhammed'in çevresinden uzaklaştırdığı kişilerin yeniden yakınlaştırılmasını eleştirmekte ve liyakat sahibi insanlara öncelik verilmemesini hicvetmektedir:

"وَأَحْلِفُ بِاللَّهِ جَهْدَ اليَمِي   نِ مَا تَرَكَ اللَّهُ أَمْرًا سُدَى

وَلَكِنْ جُعِلْتَ لَنَا فِتْنَةً   لِكَي نُبْتَلَى بِكَ أَوْ تُبْتَلَى

دَعَوْتَ الطَّرِيدَ فَأَدْنَيْتَهُ   خِلَافًا لِمَا سَنَّهُ الْمُصْطَفَى

وَوَلَّيْتَ قُرْبَاكَ أَمْرَ العِبَادِ   خِلَافًا لِسَنَّةِ مَنْ قَدْ مَضَى

---

[666] Hayreddîn ez-Ziriklî, 2002, c.III, s.305.

وَأَعْطَيْتَ مَرْوَانَ خُمْسَ الغَنِيمَةِ آثَرْتَهُ وَحَمِيتَ الْحِمَى

وَمَالًا أَتَاكَ بِهِ الأَشْعَرِيُّ مِنَ الفَيْءِ أَعْطَيْتَهُ مَنْ دَنَا

فَإِنَّ الأَمِينَيْنِ قَدْ بَيَّنَا مَنَارَ الطَّرِيقِ عَلَيهِ الهُدَى

فَمَا أَخَذَا دِرْهَمًا غِيْلَةً وَلَا قَسَمَا دِرْهَمًا فِي هَوى"

"Allah'a en şiddetli şekilde yemin ederim ki, Allah hiçbir işi başıboş bırakmamıştır.

Gel gelelim (Ey Osman!) Ya bizim seninle imtihan olmamız yahut da (bizzat) senin (bizimle) imtihan olman amacıyla, bizim için bir fitne haline getirildin.

Seçilmiş kişinin (yani Hz. Muhammed'in) sünnetinin tam tersine, kovulmuş olanı davet ettin ve onu yakınlaştırdın.

Senden önce gelip geçenlerin (yani Hz. Peygamber ile ilk iki halifesinin) sünnet olarak bıraktıklarının aksine (bir iş yaparak), akrabalarını insanların işlerine atadın.

Sen Mervân (b. el-Ḥakem)'e ganimetin beşte birini verdin. Onu yeğledin ve (insanları) meralardan menettin.

el-Eş'arî'nin sana haraçtan vermiş olduğu malı (verdin). Onu (sana) yakın olan kişiye verdin.

İki emin kişi (yani senden önce hilafet makamında bulunan Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer), hidayetin olduğu yolun şiarlarını açıkça ortaya koymuştu.

Hileyle tek bir dirhem dahi almamış, (kendi) heves(leri) doğrultusunda tek bir dirhem dahi paylaştırmamışlardı[667]."

---

[667] Ebû Ömer İbn 'Abdi'l-Berr, 1412/1992, c.III, s.829.

Abdurrahman b. Ḥanbel'in bu kasidesinin, herhangi bir lider için oldukça ağır bir yergi olduğu aşikârdır. Bu yüzden açık üslubunun neden olabileceği yanlış anlaşılmaların önüne geçilebilmesi kapsamında, şairin dinî referanslara ve önceki halifelerin faaliyetlerine başvurarak hicviyesini meşrulaştırmaya çalıştığı gözden kaçmamaktadır. Hicviyede Halifenin yerilen uygulamaları mümkün olduğu kadar detaylandırılmakta, hatta zimmetine para geçirdiği iddia edilen kişilerin isimleri ve yolsuzluk meblağları açıkça belirtilmektedir. Abdurrahman'ın iddialarına göre, Hz. Osman Döneminde zimmetine para geçiren kişi, Halifenin kuzeni Mervân b. el-Ḥakem (ö.65/685), zimmetine geçirdiği miktar ise ganimetin beşte biridir. Şair, devlet hazinesinin Emevîler arasında yağmalandığı iddiasına dayanan hicviyesinin ardındaki esas arzusunun hüsnüniyet olduğunu ortaya koymak amacıyla, devlet içerisindeki yolsuzlukların çözümüne de değinmektedir. Abdurrahman'a göre sorunların çözümü için gerekli olan yegâne değişim, Hz. Peygamberin ve ilk iki halifesinin başlattığı geleneklere tekrar dönülmesinden ibarettir[668].

Hz. Osman'ın denkleriyle yani kendinden önceki halifelerle kıyaslanması, hicivciliğin en eski geleneklerinden ilham alınmıştır. Öte yandan iç politikalardaki aksaklıkların modern bir dille eleştirilmesi ve bu husustaki iddiaların açık delillerle detaylandırılması, bu kadar belirginleşme imkânı ilk kez bulabilmiştir. Bir buçuk milyon dinar olduğu kaydedilen ganimetin dağıtılmasının ne surette gerçekleştiği, esasen tarih biliminin işidir. Yine de bu husustaki rivayetlerin çeşitlilik arz ettiğini belirtmekte fayda vardır. Hz. Osman'ın yerilmesinin en önemli nedeni, yüksek mevkilere getirilen bazı Emevî yöneticilerin faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır[669].

4.7.5. Hz. Ali Döneminde Hicivcilik

Bilindiği üzere, Hz. Ali'nin kısa süren hilafeti, İslam tarihini derinden etkileyen pek çok iç çekişmeye şahit olacaktır. Bu dönemdeki kanlı düşmanlıklar, önceki dönemlerin husumetlerinden son derece farklıdır. Örneğin; artık halifenin rakibi konumundaki kişiler, ne Hz. Peygamberin düşmanları gibi müşriklerden ne de Hz. Ebû Bekir'in

---

[668] Ebû Ömer İbn 'Abdi'l-Berr, a.g.e.

[669] Adem Apak, *"Hz. Osman'ın Halifeliği Döneminde Meydana Gelen Siyasî Problemler ve Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler"*, **Usûl**, 2005, c.IV, S.4, s.161.

düşmanları gibi mürtetlerden oluşmaktadır. Artık iktidar hususundaki rekabetler, İslam tarihinin en saygın kişileri arasında cereyan etmektedir. Dolayısıyla mevcudiyetini bu tatsız ortamın içerisinde devam ettirmek zorunda kalan hiciv sanatının, bir takım değişimlerden geçmiş olması şaşırtıcı değildir. Hz. Ali'nin hilafetinin kısa sürmesi dolayısıyla, dönemin hicivcilik faaliyetlerinin, İslam'ın ilk yıllarındakine nazaran daha sönük kaldığı düşünülebilir. Fakat Hz. Ali Döneminde hicivcilik faaliyetlerinin bir şekilde devam ettiği, hatta hiciv sanatında bazı ilklerin gerçekleştirildiği bilinmektedir.

Dönemin en meşhur hicivcilerinden birisi, Benû'l-Ḥâriṡ'e mensup olan en-Necâşî el-Ḥâriṡî'dir. Rahmi Er, İslam Ansiklopedisinde en-Necâşî'yi ele aldığı maddenin altında, şairin hicivciliğinin ana hatlarına kısaca değinmektedir. Hz. Ali Döneminden önce, en-Necâşî'nin çeşitli hicivcilik mücadelelerini tecrübe etme fırsatı bulduğu bilinmektedir. en-Necâşî'nin bu dönemde hicivleştiği şairlerden birisi, Hz. Peygamberin baş hicivcisi olan Ḥassân b. Ṡâbit'in oğlu Abdurrahman'dır. en-Necâşî'nin İbn Muḳbil (Temîm b. Ubey) (ö. 70/689 [?]) ile hicivleşmesi, Hz. Ali'nin hilafetinin sonlarına kadar sürecektir. Bu süreçte, en-Necâşî'nin Hz. Ömer tarafından hiciv şairliğinden men edildiği, hatta dilinin kestirilmesiyle tehdit edilerek hapse attırıldığı rivayet edilmektedir[670].

en-Necâşî ilerleyen yıllarda hicivciliğe tekrar dönebileceği uygun ortamı bulacaktır. Kûfe'de yaşadığından, belirli bir süre boyunca Hz. Ali'yi desteklemiş olması şaşırtıcı değildir. Bu dönemde, Mu'âviye'nin safında yer alan Ka'b b. Cu'eyl gibi şairlerin şiirlerine karşılık verilmekle görevlendirilmiştir. Hatta en-Necâşî'nin, bu *naḳîḍa*lar dolayısıyla, "Ali'nin şairi" olarak anıldığı bilinmektedir. Gelgelelim bu adlandırmanın son derece yersiz olduğu aşikârdır[671]. Çünkü en-Necâşî, Hz. Ali ile aralarının açılmasının ardından Kûfe'den ayrılarak Mu'âviye'nin safına geçmiş, hatta Hz. Ali'yi hicvetmiştir[672]. M. Faruk Toprak'ın aktardığına göre, en-Necâşî, Ramazan'da şarap içtiği

---

670 Rahmi Er, *"Necâşi, Kays b. Amr"*, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006, c.XXXII, s.475-476.

671 en-Necâşî el-Ḥâriṡî, **Dîvânu'n-Necâşî el-Ḥârisî**, (thk. Dr. Adnan Muhammed Ahmed), Beyrut, Dâr Ṣâdır, 1430-2009, s.29-30.

672 Rahmi Er, 2006, c.XXXII, s.475-476.

gerekçesiyle, Hz. Ali tarafından cezalandırılınca, Kûfe ahalisini hedef aldığı bir hicviye nazmedecektir. Söz konusu kaside, tespit edilebildiği kadarıyla, Arap edebiyatının şehirlere yöneltilmiş ilk hicviyesidir[673]:

"إِذَا سَقَى اللهُ قَوْماً صَوْبَ غَادِيَةٍ   فَلَا سَقَى اللَّهُ أَهْلَ الكُوفَةِ الْمَطَرَا

أَرْسَلَ الرِّيحَ تَسْفِي فِي عُيونِهِمُ   حَتَّى إِذَا لا تُرِي مَاءً و لا شَجَرا

أَلْقِ الْعَدَاوَةَ والبَغْضَاءَ بَيْنَهُمُ   حَتَّى يَكُونُوا لِمَنْ عَادَاهُمُ جَزَرَا

والسَّارِقِينَ إِذَا مَا جَنَّ لَيْلُهُمُ   والدَّارِسِينَ إذا مَا أَصْبَحُوا السُّوَرَا

التَّارِكِينَ عَلَى طُهْرِ نِسَاءَهُمُ   والنَّاكِحِينَ بِشَطَّيْ دِجْلَةَ الْبَقَرَا"

"Allah bir halkı yağış getiren bulutların yağmuruyla sularsa, Allah, Kûfe ehlini yağmurla sulamasın!

(Onlara) gözlerini toza toprağa boğacak rüzgârlar göndersin; öyle ki (bu şiddetli fırtına onlara) ne su ne de bir ağaç göstersin.

Onların arasına düşmanlık ve kin katsın; öyle ki kendilerine düşmanlık edenlerin karşısında lime lime kalsınlar.

Gece karardığında hırsızlık yaparlar. (Tastamam münafık olduklarından), gündüz olunca da (Kur'ân-ı Kerîm'den) sureler okurlar.

Tertemiz kadınlarını terk ederler; sonra da gidip Dicle'nin iki kıyısında inekleri bellerler[674]."

Hz. Ali Dönemindeki Cemel Vakası gibi, binlerce kişinin hayatına mal olacak olan iç savaşların, hicivcilik açısından son derece ideal bir ortam sağlamış olacağı akla gelebilir. Ancak bu çatışmalarda söylenen nazım ürünleri incelediğinde, düşmana hitap eden şiirlerdeki yergiselliklerin son derece zayıf olabildiği görülmektedir. Hatta bu

---

[673] M. Faruk Toprak, 2001, c.I, S.1, s.7.
[674] en-Necâşî el-Ḥâris̱î, 1430-2009, s.50.

şiirlerin, hicviyeden ziyade *ḥamâse* türünün özelliklerini çağrıştırdığını düşünmek mümkündür. Muhtemelen bunun nedeni, söz konusu savaşların, Hz. Peygamberin akrabalarının arasında yaşanmış olmasıdır. Dolayısıyla Müslüman yergicilerin, ne Hz. Peygamberin amcaoğluna hakaret etmesi ne de Hz. Peygamberin hanımını aşağılaması doğru olmayacaktır. Bu durumun farkında olan hicivcilerin, şiirlerini *ḥamâse*ye benzetmiş olması son derece doğaldır. Örneğin; *muḫaḍram* şairlerden olan el-A‘rec el-Ma‘nî (‘Adî b. ‘Amr b. Suveyd b. Reyyân b. el-A‘rec eṭ-Ṭâ’î), Cemel Vakasında aşağıdaki beyitleri söylemektedir:

"أَنا أَبُو بَرْزَةَ إِذْ جَدَّ الوَهَلْ

خُلِقْتُ غَيْرَ زُمَّلٍ وَلَا وَكَلْ

ذَا قُوَّةٍ وَذا شَبَابٍ مُقْتَبَلْ

لَا جَزَعَ اليَوْمَ عَلَى قُرْبِ الأَجَلْ

المَوْتُ أَحْلَى عِنْدَنَا مِنَ الْعَسَلْ

نَحْنُ بَنِي ضَبَّةَ أَصْحَابُ الجَمَلْ

نَحنُ بَنُو المَوْتِ إِذَا المَوْتُ نَزَلْ

نَنْعَي ابْنَ عَفَّانَ بِأَطْرَافِ الأَسَلْ

رُدُّوا عَلَيْنَا شَيْخَنَا ثُمَّ بَجَلْ"

“Ben, (savaş) korkusu ciddiyet kazandığı zaman, Ebû Berze’yim.

Zayıf olmayan ve (kendi kendine yetebilen) bağımsız (bir karakterde) yaratılmışım.

Kuvvet sahibi(yim); (seneler beni kocatamaz); gençliğin baharında(yım).

Bugün ecelin yakınlığından duyulacak bir korkuya yer yoktur!

Ölüm bizim için baldan daha tatlıdır.

Biz el-Cemel ehli olan Ḍabbe oğullarıyız.

Ölüm geldiği vakit, bizler ölümün oğullarıyız.

Mızrak uçlarıyla, 'Affân oğlu (Osman'ın intikamı için) yakınırız.

Bize Şeyhimizi geri verin! Sonra her şey hallolur[675]."

4.8. İSLAMİYET'İN ARAP HİCVİNE ETKİSİ

Sadru'l-İslam Döneminin yergicilik özellikleri üzerine düşünüldüğünde, hicivciliğin, İslam etkisi altında radikal bir değişim yaşamış olması gerektiği, ilk akla gelen fikirler arasındadır. Ancak elimizdeki bulgular, bu fikrin tamamen zıddını ispatlamak için fazlasıyla yeterlidir. Çünkü İslam öncesinin kabilecilik anlayışı ve öfke kaynaklı saldırganlık tutkusu, İslam'ın ilk yıllarında yeterince erozyona uğrayamamıştır. Eski rekabetlerin büyük ölçüde devam ettiği bu ortamda, hicivciliğin birden bire değişemeyeceği aşikârdır. İslam sonrasındaki hiciv nazmı, incelmek şöyle dursun, mevcut şiddetini katbekat arttırmıştır. İslam öncesinde dahi tasvip edilmeyen bir takım aşırı söylemler, bu dönemin hicviyelerinde kendine yer bulmayı başaracaktır. Müslümanlarla İslam aleyhtarları arasındaki çekişmelerin, Müslümanların lehine sonuçlanmasının ardından, hiciv sanatı için yeni bir dönemin kapılarının aralanmış olduğunu söylemek mümkündür. Hz. Muhammed'in hicivcilerinin faaliyetlerinin artık son derece sınırlı kaldığı yahut tamamen son bulduğu Râşid Halifeler Döneminde, hiciv sanatının, İslam'dan direkt veya dolaylı şekilde etkilenen bazı öncü yeniliklere şahit olmaya devam ettiği gözlemlenmektedir.

Hz. Peygamberin yaşadığı dönemde, yergicilik sanatına yoğun şekilde ihtiyaç duyuluyor olması dolayısıyla, hiciv nazmında fazla bir kısıtlamaya gidilemediği görülmektedir. Öte yandan hilafet dönemiyle birlikte hicve duyulan ihtiyaç büyük ölçüde azaldığı için, Müslüman

---

[675] Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Alî el-Ḫaṭîb et-Tebrîzî, 1421/2000, c.I, s.214-215.

hicivcilerin dillerinin disipline edilebilmesi amacıyla, halifelerin daha yoğun bir mesai harcadığı anlaşılmaktadır[676]. Çünkü eski hicivcilik geleneklerinin Müslümanlar arasındaki yergilerde devam ettiriliyor olması, engellenemeyen toplumsal sorunlara sebebiyet vermektedir. Yine de Sadru'l-İslam Döneminin hangi aşamasında olursa olsun, İslam öğretisi, Arap hicvi üzerinde asla mutlak bir sınırlandırma yahut tesir meydana getirememiştir. Ancak İslam'ın direkt olarak sebebiyet verdiği bazı sosyolojik değişimlerin sonucunda, hicivcilik sahasında da bazı yeniliklerin meydana gelmeye başladığı bir gerçektir. Örneğin; İslam sonrasındaki yergiciler, seleflerinden miras aldıkları hiciv türleriyle yetinmeyerek yeni türlerin geliştirilmesinde son derece önemli bir rol üstlenmişlerdir. Bu bağlamda *naḳîḍa* sanatının genişletilmesi ve siyasî hicvin tam bağımsız hüviyetine kavuşturulması, Hz. Peygamberin arkadaşlarıyla düşmanlarının ortak gayretleri sonucunda gerçekleştirilebilmiştir. Hicvin diğer türlerindekiyle mukayese edildiğinde, yeni gelişmeye başlayan bu türlerde karşımıza çıkan İslâmî ögeler, haliyle çok daha yoğun olabilmektedir.

Sadru'l-İslam Döneminin kasidelerinde din aleyhtarlarının yerilmesi, Arap hicvinde yeni bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüksek bir dinî motivasyonun etkisiyle nazmedilen bu kasideler, İslam öncesinden farklı olarak, yeni fikirlerin yayılmasında bir araç vazifesi üstlenmiştir. Müslüman yergiciler, hicvi sınırlandıran çoğu İslâmî prensibi esasen fazla dikkate almamıştır. Ancak bu hicviyelerin yeni dinî anlatımlarla bir ölçüye kadar genişletilebildiği görülmektedir. Yeni dönemle birlikte, İslam öncesi yergilerine hâkim olan bireysellik anlayışı, büyük bir hızla etkisini yitirmiştir. Artık hicivlerdeki temel amaç, yeni dinin tebliğ edilmesi ve kendilerini hicveden İslam aleyhtarlarından intikam alınmasıdır. Öte yandan muhteva ve şeklin, pek az değiştiğini söylemek mümkündür. Buna rağmen söz konusu şiirlerde çok geçmeden azımsanmayacak bir İslâmî kelime dağarcığı görülmeye başlayacaktır. Yine de söz konusu değişimin, geniş çaplı olmadığını belirtmek gerekir[677]. Öte yandan İslâmî hicivciliğin ilk ürünlerinde görülen geleneksel temaların sürekliliğinin ardında dahi bir şekilde İslam etkisi

[676] Avraham Hakim, *"'Umar b. al-Ḫaṭṭâb: Calife par la Grâce de Dieu"*, **Arabica**, 2007, c.LIV, S.3, s.321.
[677] J. M. Abd el-Jalil, 1943, s.53.

vardır. Örneğin; İslam sonrası hicivciliği nesep etrafında şekillenmeye devam etmiştir; ama nesebi hedef alınan kişilerin yerilme nedeni, dinî gerekçelere dayanmaktadır. Sadru'l-İslam Dönemi hicvinin İslâmî ilkeler çerçevesinde nasıl gelişim gösterdiğini müstakil başlıklar altında incelemek daha doğru olacaktır.

4.8.1. Alaycılığın ve İroninin Kullanılması

Erken dönem hicviyelerinde kullanılan yergicilik yöntemlerinin, İslam tarafından nasıl değerlendirildiğinin irdelenmesi, Arap hicvindeki İslam etkisinin tespit edilebilmesi için tek yoldur. Bilindiği üzere, alaycılık ve ironi, pek çok edebiyatta yergiciliğin başat ögesidir. Eski Arap hicviyelerindeyse, alaycılık kullanımı, diğer milletlerin edebiyatlarına nazaran son derece sınırlıdır. İslam sonrasında, mevcut gelenek ilkeleştirilerek, alaycılık tamamen yasaklanmıştır. Bu konu, el-Ḥucurât Suresinde şu şekilde ele alınmaktadır: " يَا أَيُّهَا الَّذِينَ امَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّن قَوْمٍ عَسَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَن لَّمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ" *"İnananlar! Bir topluluk diğeriyle alay etmesin! Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınlarla (alay etmesin)! Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendinizi ayıplamayın ve lakaplarla çağırmayın! İnandıktan sonra fâsıklık, ne kötü bir isimdir! Kim tövbe etmezse, işte onlar zalimdir[678]."* Üstelik alaycılığın yasaklandığı ayetler, bununla sınırlı değildir. Aynı konu hakkında, el-Humeze Suresinde şunlar söylenmektedir: "وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ" *"Arkadan çekiştiren ve kaş*-*göz işaretiyle alay eden herkese yazıklar olsun[679]!"*

Her iki ayetten de açıkça anlaşıldığı üzere, insan topluluklarının birbirleriyle alay etmesi, insanlara lakap takılması veya onların arkalarından konuşulması, İslam tarafından yasaklanmaktadır. Bu ayetlerde men edilen unsurların toplamı, neredeyse hicivciliğin kendisini meydana getirmektedir. Esasen sağlam bir ironi ve alaycılık seviyesini yakalayamayan hicviyeler, tabiatı gereği, dinleyiciler üzerinde gereken etkiyi gösterememektedir. Hiciv şairleri tarafından, lakap kullanımına, her zaman olmasa dahi, gerektiğinde başvurulmaktadır. Arkadan konuşma veya gıybet ise, hicviyelerin doğal nazmediliş sürecinin

---

678 **Kur'an-ı Kerim**, 49/11.
679 **Kur'an-ı Kerim**, 104/1.

başlangıç noktasını teşkil etmektedir. İrticali hicivleşme yarışmalarının dışındaki bütün yergiler, doğal olarak yerilen kişilerin gıyabında söylenmektedir.

Öte yandan Kur'ân'daki bu kısıtlamaların, yalnızca Müslümanlarla alay edilmesini yasakladığı düşünülebilir. Nitekim Hz. Peygamberin, hiciv şairlerini, müşrikleri hicvetmeye teşvik ettiği bilinmektedir[680]. Hicivcilik açısından, en azından hicretin ilk yıllarında, daha serbest bir siyasetin takip edilmiş olduğu açıktır. Ancak müşriklere karşı yürütülen hiciv mücadelesi sona erdiğinde dahi, bu tarzdaki yergiler Müslümanlar arasında söylenmeye devam etmiştir. Hz. Muhammed'in görevlendirdiği hiciv şairlerinin divanlarında, alaycılığa ve ironiye dair örneklere rastlanmaktadır. Özellikle Hz. Peygamberin baş hicivcisi olan Ḥassân b. S̲âbit, alaycılık ve komedi unsurunun kullanılması noktasında, çağının ötesinde bir ustalığa sahiptir[681]. Dolayısıyla İslâmî etkinin, Sadru'l-İslâm Dönemi hicivciliğinden ironi ve alaycılığı silemediği yahut hicretin ilk yıllarında, henüz böyle bir kısıtlamaya gidilmemiş olduğu aşikârdır. Üstelik bu asırda, İslam öncesine kıyasla, çok daha ironik hicviyelerin nazmedilmiş olduğu görülmektedir. Örneğin; Ḥassân b. S̲âbit, el-Ḥâris̲ b. Ka'b el-Mucâşi'î'yi hicvederken, son derece alaycı bir anlatıma başvurmaktadır:

"حارِ بنَ كعْبٍ ألا الأحلامُ تزْجُرُكمْ   عَنَّا، وأنتُمْ من الجُوفِ الجَماخِيرِ

لا بأسَ بالقَوْمِ مِن طولٍ ومن عِظَمٍ،   جِسْمُ البِغَالِ وأحْلامُ العَصَافيرِ

ذرُوا التخاجُؤَ وامشوا مِشيةً سُجُحاً،   إنّ الرّجَالَ ذَوُو عَصْبٍ وتذْكِيرِ

كأنّكُمْ خُشُبٌ جُوفٌ أسَافِلُهُ   مُثَقَّبٌ فيهِ أرْوَاحُ الأَعَاصِيرِ"

"Ḥâri(s̲) b. Ka'b! Siz içi boş, (korkak) insanlar olduğunuz halde, akıl sizi bizden alıkoymuyor mu?

[680] Ebû'l-Ferec Alî el-İşfehânî, 1429/2008, c.IV, s.107.
[681] Ḥassân b. S̲âbit, 1414/1994, s.135.

Bir kavmin, uzun ve büyük (cüsseli) olmasında hiçbir beis yoktur. Katırların bedeni (büyük cüsseli değil mi? Sizinki de o misal işte); serçelerin aklı (gibi aklınız)!

Böbürlenerek yürümeyi bırakın da adam akıllı yürüyün! Erkekler, çetinlik ve uyarı sahibi olur!

Sizler, içerisinde tufanların çıktığı, altı oyulmuş, içi boş bir ağaç parçası gibisiniz[682].”

4.8.2. Sövgü Unsurunun Kullanılması

Bilindiği üzere hicivcilik, tabiatı gereği sövgücülükle ilişkili olabilmektedir. İslam’ın gelişiyle birlikte, Müslümanların küfür etmesi veya birbirlerine sövmesi, tamamen yasaklanmıştır. Hz. Muhammed’in sövgüye veya aşırı dil kullanımına şiddetle karşı çıktığı bilinmektedir. İnsanların sövgücülük hususunda uyarıldığı, pek çok hadis bulunmaktadır. Hz. Peygamberin bu konudaki hadisleri şu şekildedir: “ إنَّ الله لا يحِبُّ كلَّ فاحشٍ متفحشٍ” *“Allah (dilde) aşırıya kaçan, kötü (dil kullanan) kişiyi sevmez[683].”* “سِبَابُ المُسْلِمِ فُسُوقٌ، وقِتَالهُ كُفْرٌ” *“Müslümana sövmek günahkârlık, onu öldürmekse küfürdür[684].”* “ لَيْسَ المُؤْمنُ بالطعَّانِ، ولا اللعَّانِ، ولا الفَاحشِ، ولا البذيِّ” *“İnanan kişi, karalayıcı, lanet edici, (dilde) aşırıya kaçan ve (ağzı) bozuk birisi değildir[685].”*

Elbette bu hadisler, yalnızca günlük konuşmaları kapsamamaktadır. Çünkü Hz. Peygamberin, hiciv ile günlük konuşmalar arasında herhangi bir ayrım yapmadığı, başka bir hadiste açıkça belirtilmektedir: “الشِّعْرُ بِمَنزلةِ الكَلَامِ؛ حَسَنُه كَحَسَنِ الْكَلَامِ وَقَبِيحُهُ كَقَبِيحِ الْكَلَامِ” *“Şiir (de) konuşma mevkiindedir. İyisi iyi söz gibi, çirkini de çirkin söz gibidir[686].”*

Görüldüğü üzere, hiciv şiirlerinde sövgü kullanımına, İslam tarafından kesinlikle müsaade edilmemektedir. İslam öncesindeki yergicilerin de sövgücülükten uzak durmaya çalıştığı bilinmektedir.

---

[682] Ḥassân b. S̲âbit, 1427/2006b, s.134.
[683] Muhammed Nâşıru’d-Dîn el-Elbânî, 1407/1977, c.I, s.378.
[684] Muhammed Nâşıru’d-Dîn el-Elbânî, a.g.e., c.I, s.673.
[685] Muhammed Nâşıru’d-Dîn el-Elbânî, a.g.e., c.II, s.949.
[686] Muhammed b. İsmâil el-Buḫârî, **el-Edebu’l-Mufred**, (thk. Semîr b. Emîn ez-Zuheyrî), Riyad, Mektebetu’l-Me‘ârif li’n-Nesr ve’t-Tevzî‘, 1419/1998, c.II, s.465-466.

Dolayısıyla esasen bu ilke, hiciv şairleri için yeni bir yükümlülük getirmiş değildir. Ancak savaşların şiddetlenmesi yüzünden, Sadru'l-İslam Dönemi hicviyelerinde, aşırı boyutlara ulaşan hakaretâmiz ifadeler, artış göstermeye başlayacaktır. Çünkü bu dönemde taraflar arasındaki tansiyon, hızla yükselişe geçebilmektedir. Örneğin; Ebû Sufyân'ın hanımı Hind bint 'Utbe, Hz. Hamza'nın öldürülmesi için talimat vermiş ve şehidin bedeninden çıkardığı ciğerini çiğnemiştir. Ḥassân b. S̱âbit bu elim olay nedeniyle, Hind'i hicvederken, çok ağır sövgü ifadeleri kullanmaktan geri durmamıştır:

"أَشِـــرَتْ لَكَـــاعِ وَكَـــانَ عَادَتَهَـــا ‎ ‎ ‎ ‎ لُـــؤْمٌ إِذَا أَشِـــرَت مَـــعَ الكُفْـــرِ

لَعَـــنَ الإِلَـــهُ وَزَوْجَهَـــا مَعَهَـــا ‎ ‎ ‎ ‎ هِنْـــدَ الهُنُـــودِ طَوِيلَـــةَ البَظْـــرِ

أَخْرَجْـــتِ مُرْقِصَـــةً إِلَى ‎ ‎ ‎ ‎ أُحُـــدٍ فِي القَـــوْمِ مُعْنِقَـــةً عَلَـــى بَكْـــرِ

بَكْـــرٍ ثَفَـــالٍ لَا حَـــرَاكَ بِـــهِ ‎ ‎ ‎ ‎ لا عَـــنْ مُعَاتَبَـــةٍ وَلَا زَجْـــرِ

وَعَصَـــاكِ إِسْـــتُكِ تَتَّقِـــينَ بِهَـــا ‎ ‎ ‎ ‎ دَقَّ العُجَايَـــةَ عَـــارِيَ الفِهْـــرِ

قَرِحَـــتْ عَجِيزَتُهَـــا وَمَشْـــرَجُهَا ‎ ‎ ‎ ‎ مِـــنْ نَصِّـــهَا نَصّـــاً عَلَـــى القَهْـــرِ

ظَلَّـــتْ تُـــدَاوِيهَا زَمِيلَتُهَـــا ‎ ‎ ‎ ‎ بِالْمَـــاءِ تَنْضَـــحُهُ وَبِالسِـــدْرِ

أَقْبَلْـــتِ زَائِـــرَةً مُبَـــادِرَةً ‎ ‎ ‎ ‎ بِأَبِيـــكِ وَابْنِـــكِ يَـــوْمَ ذِي بَـــدْرِ

وَبِعَمِّـــكَ الْمَسْـــلُوبِ بِزَّتَـــهُ ‎ ‎ ‎ ‎ وَأَخِيـــكِ مُنْعَفِـــرَيْنِ فِي الجَفْـــرِ

وَنَسِـــيتِ فَاحِشَـــةً أَتَيْـــتِ بِهَـــا ‎ ‎ ‎ ‎ يَا هِنْـــدُ وَيْحَـــكِ سُـــبَّةَ الـــدَهْرِ

فَرَجَعْـــتِ صَـــاغِرَةً بِـــلا تِـــرَةٍ ‎ ‎ ‎ ‎ مِمّـــا طَلَبْـــتِ بِهَـــا وَلا وَتْـــرِ

زَعَـــــــمَ الوَلائِـــــــــدُ أَنَّهَـــــــا وَلَـــــــدَت   وَلَـــــدا صَـــــغِيرا كَـــــانَ مِـــــن عَهْـــــرِ"

“Alçak (kadın, kibri dolayısıyla) küstahlaştı. Küfürle küstahlaştığı için, adilik onun âdetiydi.

Allah, onunla birlikte onun kocasını da lanetlesin! (Allah), Hindler (arasındaki) uzun bızırlı Hind’i (lanetlesin)!

Sen Uḥud’a, insanların içerisinde, deve yavrusunun üzerinde yeldirerek ve rahvan koşturarak mı çıkıverdin?

…Azarlansa da paylansa da hareketsiz kalan, yavaş (adımlı) deve yavrusunun (üzerinde).

(Hind!) Senin asan, (bineğini) onunla güttüğün makatındır. (Ceviz öğütmeye yarayan ve avuca tam gelen) taşla (hayvanın) kas kirişinin öğütülmesi (gibi olur).

(Devesini son sürat gitmeye) zorlayarak sürmesinden dolayı, makatını ve tenasül organlarının arasını yaralar kaplamıştır.

Onun arkadaşı, serptiği suyla ve sedir (yaprağıyla), onu tedavi etmeyi sürdürmüştür.

Ẕî Bedir gününde (öldürülen) baban (‘Utbe b. Rebî‘a) ve oğlun (Ḥanẓala b. Ebî Sufyân) için, (intikam peşinde) hızla yola mı koyuldun?

…ve silahla deşilmiş amcan (Şeybe b. Rebî‘a) ve kardeşin (el-Velîd b. ‘Utbe) için… Her ikisi de toza toprağa bulanmış şekilde bir kuyudadır.

İşlemiş olduğun fuhşu unuttun! Hind! Sana yazıklar olsun! Zamanın sövgüsü, üzerine olsun!

İstediğin misillemeyi yapamadan ve intikam alamadan, küçük düşmüş şekilde geri döndün.

Köle kadınlar, zina sonucunda küçük bir çocuk doğurduğunu iddia etmiştir[687]*."*

Görüldüğü üzere, İslam'ın gelişi, yergilerdeki sövgü kullanımının kökünü kazıyamamıştır. Hatta İslam öncesindeki hicviyelerle kıyaslandığında dahi, bu kasidenin çok daha aşırı uçlarda yer aldığı aşikârdır. Hind bint 'Utbe, alçak, adi ve küstah olarak nitelendirilmiş, lanet okunmuş, avret yerleri ve tenasül organlarının kısımları açıkça betimlenmiştir. Oldukça komik bir üslupla, devesini asa yerine makatını kullanarak güttüğü anlatılan Hind'in, Müslümanlara kötülük yapmak için aceleyle gitmesi dolayısıyla, tenasül organlarının yara bere içerisinde kaldığı ifade edilmiştir. Kadının itibarının tamamen sarsılması amacıyla, fuhuş ithamının özellikle gündeme getirildiği dikkat çekmektedir. Sadru'l-İslam Dönemi hicviyelerindeki bu türden aşırılıkların, daha çok Ḥassân b. S̱âbit'in hicviyelerine özgü olduğu belirtilmelidir.

Örneğin; Ḥassân'ın çağdaşlarından olan Abdullah b. Revâḥa'nın hicviyelerinde, İslâmî öğretinin etkileri çok daha fazla hissedildiğinden, sövgüden arınmış, seviyeli bir dilin benimsendiği görülmektedir. İslam aleyhtarlarının, Müslümanlara karşı nazmettiği hicviyelerdeki sövgü kullanımına dair kesin bir sonuca varılması, sansür uygulamalarının neden olduğu veri yetersizliği dolayısıyla mümkün değildir. Bu yüzden yalnızca günümüze ulaşan hicviyelere dayanarak, İslam aleyhtarlarının hicviyelerinde kullanılan dilin daha seviyeli olduğunu düşünmek, son derece yanlış olacaktır. Nitekim İslam aleyhtarlarının kasidelerinin, son derece rahatsız edici muhtevalara sahip olabileceği yönünde bir takım göstergeler bulunmaktadır. Örneğin; İslam düşmanlarının, Müslümanların kadınlarını hedef alan kasideler nazmetmiş olduğu bilinmektedir[688]. Ayrıca bazı İslam aleyhtarı yergicilerin öldürülmesinin emredilmiş olması, öldürülen kişilerin hicviyelerinin aşırılıklar içerdiğinin göstergesi olarak kabul edilebilir. Nitekim bu şiirlerin göründüğü kadar nezih olması halinde, söz konusu yergicilere yönelik suikast düzenlenmesine hükmedilmemiş olacağı düşünülmektedir[689]. Dönemin şahit olduğu yüksek tansiyon göz önüne alındığında, İslam öncesinin hicivcilik

---

687 Ḥassân b. S̱âbit, 2006a, c.I, s.384.
688 Mathieu Guidère, 2010, S.5/6, s.130.
689 Hasan Taşdelen, 2010, s.153.

sportmenliğinin, İslam aleyhtarları tarafından, mutlak surette sürdürüldüğünün düşünülmesi, pek mümkün görünmemektedir.

4.8.3. Kabilelerin Hedef Alınması

İslam öncesinde, kabilelerin zayıflıkları veya ayıpları dolayısıyla yerilmesi, Arap hicvinin eksenini teşkil etmiştir. Dolayısıyla kabile hicvinin, klasik Arap edebiyatının en çok işlenen yergisel temalarından birisi olduğunu söylemek mümkündür. Hz. Muhammed'in peygamberliğini geniş kitlelere kabul ettirmesinin ardından, yeni dinî öğretinin bir sonucu olarak, insanların kabilelerine veya aşiretlerine göre ayrımcılığa tabi tutulması tamamen yasaklanmıştır. Nitekim İslam dini, iyiliğin ve kötülüğün değerlendirilmesi hususunda, yalnızca bireyselliği esas almaktadır. Dolayısıyla belirli bir kişinin belirli bir ayıbının, söz konusu şahsın bütün kabilesine atfedilmesi alışkanlığının tamamen ortadan kaldırılması, yeni toplumsal kuralların düzgün bir şekilde işleyebilmesi için son derece önemlidir. Ayrıca yeni devletin, askerî gereksinimleri nedeniyle, birbirine sıkı sıkıya bağlı olan geniş bir nüfusa ihtiyaç duyması, toplumun ayrıştırılmasına yol açan kabilecilik taassubunun, tamamen ortadan kaldırılmasını zorunlu hale getirmektedir.

Eski kabilecilik asabiyetinin ilga edildiğini ve artık üstünlüğün yalnızca takvayla ölçüleceğini bildiren el-Ḥucurât Suresinin ilgili ayeti şu şekildir: " يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَاُنْثٰى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوباً وَقَبَٓائِلَ لِتَعَارَفُوا اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰيكُمْ اِنَّ اللّٰهَ عَلٖيمٌ خَبٖيرٌ" *"İnsanlar! Biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık. Sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en kıymetliniz en takvalınızdır. Allah (her şeyi) bilen ve (her şeyden) haberdar olandır[690]."* Elbette Arap toplumunun en köklü dinamiklerini doğrudan doğruya hedef alan bu radikal yaklaşım, genelleştirilmiş kabile hicvinin yasaklandığı anlamına gelmektedir. Hz. Peygamber kabile hicvi hakkında şunları söylemiştir: " إنَّ أَعْظَمَ النَّاسِ جُرْمًا إنْسَانٌ شَاعِرٌ يَهجُو القَبِيلَةَ مِن أسْرِهَا، وَرَجُلٌ تَنَفَّى مِنْ أَبِيهِ" *"İnsanların en günahkârı, bir kabilenin tümünü hicvederek şiir söyleyen insan ve babasını reddeden adamdır[691]."* Burada çirkin bulunan unsur, herhangi bir kabilenin hicvedilmesinden ziyade, kabilenin masum üyeleri ile suçlu üyelerinin aynı kefeye konmasıdır.

---

[690] **Kur'an-ı Kerim**, 49/13.

[691] Ebû Abdurrahman Muḳbil b. Hâdî el-Vâdi'î, **eş-Ṣaḥîḥu'l-Musned mimmâ leyse fî'ṣ-Ṣaḥîḥeyn**, 3. Bs., San'a, Dâr'l-As̱âr, 1426/2005, c.II, s.517.

İslam'ın gelişiyle birlikte, kabilecilik anlayışına büyük bir darbe vurulduysa da, Araplar arasındaki asabiyet ruhunun tamamen yok edilmesi, asla başarılamamıştır. Nitekim eski Arapların diyanet anlayışı dahi, kendi kabile mensubiyetlerine göre şekillenmiştir. Örneğin; İslam öncesinde Arapların tapındığı tanrılardan pek çoğu, kendi kabilelerinin tanrılarıdır[692]. Arap benliğine bu denli işlemiş olan asabiyet ruhunun yok edilmesine yönelik yürütülen çalışmalarda, kabile hicvinin kaldırılması hususunda yoğun bir mesai harcanmadığı görülmektedir. Eldeki verilere dayanarak[693], İslam'ın ilk yıllarında kabile hicvinin tamamen yasaklanmasının planlanmadığını, daha ziyade sınırlarının daraltılmasına yönelik çalışmalar yürütüldüğünü düşünmek mümkündür.

Kabile hicvinin tamamen engellenebilmesi şöyle dursun, söz konusu kısıtlamaların mutlak surette benimsetilebilmesi dahi mümkün olamamıştır. Örneğin; Ḥassân b. S̲âbit gibi yergicilerin, bu kısıtlamaları gözetmediğine dair pek çok misal vardır[694]. Öte yandan Hz. Muhammed'in baş hicivcisinin, Hz. Peygamberin istemediği bir işi kesintisiz şekilde sürdürebilmesi kesinlikle mümkün değildir. Dolayısıyla Sadru'l-İslâm Döneminden günümüzü ulaşmayı başaran sayısız kabile hicvinin mevcudiyeti göz önüne alındığında, Hz. Peygamberin bu tarz hicivlere belirli bir ölçüye kadar müsaade ettiğini varsaymaktan başka çıkar yol görünmemektedir. Ayrıca Hz. Peygamberin belirli kabilelerin hicvedilmesi için talimat verdiği[695] dikkate alındığında, ulaştığımız bu sonucun doğru olduğu yadsınamayacak bir gerçektir.

Sadru'l-İslam Döneminde kabile hicviyeleri, çok hızlı şekilde İslâmî motiflerle donatılmaya başlamıştır. Yine de anlatım tarzının basitleşmesi ve dinî motifler istisna kabul edilirse, söz konusu yergiler, İslam öncesindeki türdeşleriyle neredeyse özdeş bir yapıya sahiptir. Nitekim İslam öncesinde olduğu gibi, İslam sonrasında da hicviyeler kabile ayıpları üzerine inşa edilmiştir[696]. Müslüman yergiciler tarafından, kendi kabilelerine düşman olan kabileler yerine, İslam'a düşman olan kabilelerin yerilmesine girişilmesi, geçmişe nazaran farklılık arz eden en

---

[692] Ahmed Emîn, **Fecru'l-İslâm**, Kâhire, Mu'essesetu Hindâvî li't-Ta'lîm ve's̲-S̲aḳâfe, 2011, s.86.
[693] Muhammed Nâṣıru'd-Dîn el-Elbânî, 1407/1977, c.I, s.326.
[694] İbn Hişâm, 1410/1990, c.III, s.133.
[695] Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.IV, s.107.
[696] Râcî el-Esmer, 1413/1992, s.23.

önemli yeniliktir. Dolayısıyla İslam etkisi, bu türdeki yergilerde, kabilelerin dinsizliklerinin, günahkârlıklarının veya sapkınlıklarının yerilmesiyle sınırlı kalmıştır. Bu dönemde Ḥassân b. S̱âbit ve Ka'b b. Mâlik, yeteneklerini bilhassa kabile hicviyle kanıtlamıştır. Müslüman yergicilerin, bütün İslam aleyhtarlarını tek bir kabilenin üyesi olarak gördüğünü düşünmek mümkündür. Nitekim Abdullah b. Revâḥa, hicvettiği düşmanlarını tek bir kabileye benzeterek, *"Kâfir Oğulları" (Benû'l-Kuffâr)* ifadesini kullanmaktadır[697].

Dönemin kabile hicivleri arasında, İslam etkisinin en iyi görülebileceği yergi, muhtemelen Ḥassân b. S̱âbit'in Huẕeyl kabilesini hedef aldığı kasidesidir. Huẕeyl'in Müslüman olurken, Hz. Muhammed'den kendileri için zinayı helal kılmasını istemesi, şair tarafından ustalıkla yergiselleştirilmiştir:

"سَــــالَتْ هُــــذَيْلٌ رَسُــــولَ اللهِ فَاحِشَــــةً   ضَــــلَّتْ هُــــذَيْلٌ بِمَــــا سَــــالَت وَلَم تُصِــــبِ

سَــــالُوا رَسُــــولَهُمُ مَــــا لَــــيْسَ مُعْطِــــيَهُمْ   حَــــتَّى الْمَمَــــاتِ وَكَــــانُوا سُــــبَّةَ العَــــرَبِ

وَلَــــنْ تَــــرَى لِهُــــذَيْلٍ دَاعِيــــاً أَبَــــداً   يَــــدْعُو لِمَكْرُمَــــةٍ عَــــنْ مَنْــــزِلِ الْحَــــرْبِ

لَقَــــدْ أَرَادُوا خِــــلَالَ الفُحْــــشِ وَيْحَهُــــمُ   وَأَنْ يُحِلّــــوا حَرَامــــاً كَــــانَ فِي الكُتُــــبِ"

"Huẕeyl (kabilesi), Allah'ın elçisinden fuhşu istemiştir. Huẕeyl istedikleri şeyle dalalete düşmüş, amacına ulaşamamıştır.

Resullerinden, onlara ölene dek vermeyeceği bir şeyi istediler*. (İşte tam da bu yüzden) Arapların yüz karası haline geldiler.*

Huẕeyl (kabilesinin içerisin)'den, savaş yurdundan cömertliğe davet eden bir davetçi(nin çıktığını) hiçbir zaman görmeyeceksin.

697 Abdullah b. Revâḥa, 1401/1981, s.144.

Onlar fuhşun kayıplarını istemiştir! Yazıklar olsun onlara ki, kitaplarda haram olanı helal kılarlar[698]!"

Huẕeyl, Ḥassân b. S̱âbit'in en çok yerdiği kabilelerden biridir. Şair başka bir hicviyesinde, adı geçen kabileyi, çiftleşme sesi çıkaran tekelere benzeterek şu şekilde hicvetmektedir:

"وَلا وَاللهِ مَا تَدري هُذَيْلٌ	أَمَحْضٌ مَاءُ زَمزَمَ أَمْ مَشُوبُ
وَمَا لَهُمُ إِذا اعْتَمَرُوا وَحَجُّوا	مِنَ الحَجَرَيْنِ وَالْمَسْعَى نَصِيبُ
وَلَكِنَّ الرَجيعَ لَهُم مَحَلٌّ	بِهِ اللُؤمُ الْمُبَيَّنُ وَالعُيُوبُ
كَأَنَّهُمُ لَدَى الكَنّاتِ أَصْلاً	تُيُوسٌ بِالحِجازِ لَهُم نَبيبُ
هُمُ غَرُّوا بِذِمَّتِهِمْ خُبَيْباً	فَبِئسَ العَهْدُ عَهْدُهُمُ الكَذُوبُ"

"Hayır, Allah'a ant olsun ki, Huẕeyl, Zemzem suyunun saf mı yoksa bozuk mu olduğunu bilmez.

Umreye gittiklerinde veya haccı eda ettiklerinde, iki taştan (yani Ḥaceru'l-Esved ile Makâm-ı İbrâhîm taşından) ve sa'y'dan nasipleri yoktur.

Ne var ki er-Recî', onlar için apaçık bir adiliğin ve ayıpların mevcut olduğu bir konumdur.

Onlar, grup vaktinde, Hicâz'da siperlerin yanında, çiftleşme sesleri çıkaran tekeler gibidir.

Onlar koruma akdiyle Ḫubeyb'i aldattılar. Onların yalan dolu sözleri ne kötü bir sözdür[699]."

---

698 Ḥassân b. S̱âbit, 2006a, c.I, s.443.
699 Ḥassân b. S̱âbit, 2006a, c.I, s.173.

4.8.4. Neseplerin Hedef Alınması

Dönemin küçük oligarşi grupları tarafından hor görülen alt sınıfların arasında, İslam dini ilk günden itibaren geniş bir kitleye ulaşmayı başarmıştır. Çünkü İslamiyet tüm insanların saygınlığını korumayı hedeflemekte ve Mekke'deki yerleşik kast sitemini şiddetle eleştirmektedir. Bu bağlamda, düşük soydan geldiği iddia edilen insanların hakarete uğraması, atalarının adlarının lekelenmesi veya irsi gerekçelerle yerilmesi, Hz. Muhammed'in hoş karşılamadığı uygulamalardandır. İslam'ın en ateşli taraftarlarını meydana getiren bu insanların, kendilerini daha seçkin hissetmeye başlamasının nedeni, yeni dinin, insanları eskisi gibi nesep, renk ve ekonomik imkânlar esasına göre değerlendirmemesinden kaynaklanmaktadır. İslam'ın, insanları dine gösterdikleri bağlılığın içtenliğine göre üstün tutması, İslam öncesi Arap toplumunun ve Arap hicvinin en önemli yapı taşı olan *neseb* kavramını ister istemez önemsizleştirmektedir.

Hz. Muhammed'in nihai olarak, insanların nesepleri dolayısıyla eleştirilmemesini istediği açıktır. Çünkü Hz. Peygamber, neseplere sövülmesinin günah olduğunu açıkça ifade etmektedir: " اثنتانِ في الناسِ هما بهم كفرٌ: الطعنُ في الأنسابِ، والنِّياحةُ على الميِّتِ" *"İnsanlarda bulan iki şeyin ikisi de onlar için küfürdür: Neseplere saldırılması ve ölü için dövünülmesi*[700]*."* Ancak İslam'ın ilk yıllarında Müslümanlarla İslam aleyhtarları arasında meydana gelen hicivleşmeler şiddetlenmeye başladığında, Ḥassân b. S̱âbit'e yerilmesi gereken kişilerin nesepleri hakkında malumat edinmesi talimatı, bizzat Hz. Muhammed tarafından verilmiştir[701]. Hz. Muhammed'in, neseplere saldırılmasına hoş bakmadığı açık olsa da, nesep hicvine en azından bir süre için müsaade ettiğini varsaymak kaçınılmazdır. Nitekim Hz. Peygamberin hicivcilerinden bu yergi türüne yoğunlaşan tek isim Ḥassân değildir. Bu alanda pek çok hicviyenin nazmedilmiş olduğu görülmektedir. Dolayısıyla dönemin şairlerinin, Hz. Peygamberin izni olmaksızın böyle bir işe kalkışabileceğini veya bu faaliyetleri kesintisiz olarak sürdürebileceklerini düşünmek mantıksızdır.

---

[700] Ahmed b. 'Abdilḥalîm İbn Teymiyye, **el-İḳtiḍâ'u'ṣ-Ṣırâṭi'l-Mustaḳîm li-Muḫâlefeti Aṣḥâbi'l-Ceḥîm**, (thk. Nâṣır b. 'Abdi'l-Kerîm), Riyad, Mektebetu'r-Ruşd, Bty., c.I, s.211.

[701] İmân el-Biḳâ'î, 1429/2008, s.19.

Örneğin; Ka‘b b. Mâlik, İslam aleyhtarlarını hedef aldığı bir hicviyesinde, yerdiği kişilerin soysuz olduğunu anlatmak amacıyla, onları “devşirme kadının çocukları” şeklinde nitelemektedir:

"أَيَحْسَبُ أَوْلَادُ اللَّقِيطَةِ أَنَّنَا   عَلَى الْخَيْلِ لَسْنَا مِثْلَهُمْ فِي الْفَوَارِسِ

وَإِنَّا أُنَاسٌ لَا نَرَى الْقَتْلَ سُبَّةً   وَلَا نَنْثَنِي عِنْدَ الرِّمَاحِ الْمَدَاعِسِ"

“Devşirme kadının çocukları, bizim at üzerinde onlara binicilik açısından denk olmadığımızı mı sanıyorlar?

Biz ölümü ayıp olarak görmeyen insanlarız. Delici mızraklar karşısında eğilip bükülmeyiz[702].”

Dönemin nesep konusuna yoğunlaşan hicviyelerinden birisinde, Ḥassân b. S̱âbit, Ḳureyş’in en seçkin isimlerinden olan el-Velîd b. el-Muġîra el-Maḫzûmî (ö.1/622)’yi, yüksek bir soya mensup olmadığı iddiasıyla hicvetmektedir. Bu hicviye, işler kızıştığında, yergilerin çok zayıf iddialara dayanabildiğinin açık göstergelerindendir. Çünkü Hz. Muhammed’in etkili muhalifleri arasında yer alan el-Velîd b. el-Muġîra’nın, oldukça asil kabul edilen bir soydan geldiği ve Ḳureyş’in meşhur liderlerinden birisi olduğu bilinmektedir[703]. Ḥassân’ın iddiaları, el-Velîd’i veya babası el-Muġîra’yı karalamak isteyenlerin ortaya attığı bazı ithamlara dayanmaktadır. Anlatıldığına göre, el-Velîd yahut el-Muġîra henüz daha bebekken, Şuce‘ kabilesinden bir sütanneye emanet edilmiştir. Ne var ki söz konusu bebek ölünce, gerçek bebeğin yerine sütannenin oğlu geçirilmiştir[704]. İşin aslını tam olarak bilmek mümkün değildir. Ancak Ḥassân’ın, el-Velîd’in Araplığını tanımadığı, hatta onu “kölenin kulu” olarak nitelendirdiği görülmektedir. Şair, el-Velîd’i Esed veya Teym gibi tanınan Arap kabilelerinden dahi soyutlamakta ve Benû Şuce‘'nin kölelerinden birisine nispet etmektedir. Hicviyede en çok

---

[702] Ebû’r-Rebî‘ Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim el-Kelâ‘î, **el-İktifâ bi-mâ Teḍammenehu min Meġâzî Rasûli’l-lah ve S̱elâs̱eti’l-Ḫulefâ**, Beyrut, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1420/2000, c.I, s.453.

[703] Hayreddîn ez-Ziriklî, 2002, c.VIII, s.122.

[704] Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâẕurî, **Cumel min Ensâbi’l-Eşrâf**, (thk. Suheyl Zekkâr, Riyâḍ Ziriklî), Dâru’l-Fikr, 1417/1996, c.X, s.170-171.

dikkat çeken nokta, Ḥassân'ın bu iddialarında son derece ısrarcı olmasıdır:

"مَا وَلَدَتْكُمْ قُرُومٌ مِنْ بَنِي أَسَدٍ وَلَا هُصَيْصٌ، ولا تَيْمٌ، وَلَا عُمَرُ

وَلَا عَدِيُّ بْنُ كَعْبٍ إنَّ صِيغَتَها كَالْهُنْدَوَانِيّ لَا رَثٌّ وَلَا دَثَرُ

وأَنْتَ عَبْدٌ لِقَيْنٍ لَا فُؤَادَ لَهُ مِنْ آلِ شَجْعٍ، هُنَاكَ اللُّؤْمُ وَالْخَوَرُ

وَقَد تَبَيَّنَ فِي شَجْعٍ وِلَادَتُكُمْ كما تبَيَّنَ أَنَّ يَطْلُعُ الْقَمَرُ"

"Ne Benû Esed'in ne Huşayş'ın ne Teym'in ne de Ömer'in efendileri sizin babanız olmuştur…

…Ne de 'Adiyy b. Ka'b'ın! Onların okları, (üzerlerinde) ne eskilik ne de pas olan Hint kılıçları gibidir.

Sense, Şec' ailesinden yüreksiz bir kölenin kulusun. Orada (onların yanında sadece) adilik ve acziyet vardır!

Ay yükseldiğinde (nesnelerin) ortaya çıktığı gibi, Şec''in *içerisinde doğduğunuz ortaya çıkmıştır*[705]*."*

Eski Araplar açısından, saygın bir nesebe sahip olunması, sosyal itibarın en önemli unsurudur. Dolayısıyla insanların gerçek babalarının kim olduğunun tartışma konusu haline getirilmesi, dönemin insanları açısından son derece rahatsız edici bir durumdur. Ḥassân'ın el-Velîd gibi nesebiyle iftihar eden bir asilzadeyi, soysuz olduğu iddiasıyla hicvetmesi, yerilen kişiyi en önem verdiği noktadan vurma girişiminden başka bir şey değildir. Yergideki bu iddiaların, dönemin insanları tarafından fazla önemsenmediğini düşünmek mümkündür. Nitekim el-Velîd'in çocuklarından bazıları, babalarının ölümünün ardından İslam'ı kabul ederek, atalarının sahip olduğu aristokratik saygınlığı sürdürmüştür. Hatta

705 Ḥassân b. S̲âbit, 1429/2008, s.165-166.

İslam ordularının en meşhur komutanı olan Hâlid b. el-Velîd, el-Velîd'in oğullarından birisidir[706].

4.8.5. Irzların Hedef Alınması

Araplar arasında ırz kavramına, İslam öncesinden beri çok büyük bir önem verilmiştir. Arap toplumundaki ırz *(ırḍ)* mefhumu, bir bireyin atalarıyla *(ḥaseb)*, iyi karakteriyle *(ḫalîḳatuhu'l-maḥmûde)* veya tinselliğiyle *(nefs)* ilişkili olabilmektedir[707]. Ancak bir bireyin veya kabilenin kadınlarına dil uzatılması, hicvin en kabul edilmez sınırlarını dahi zorlamaktadır. Özellikle politik gayelerle söylenen hicviyelerde, resmiyetin korunabilmesi amacıyla, ırzların hedef alınmamasına dikkat edildiği görülmektedir. Dolayısıyla İslam öncesinde, ırzların karalanmasına yönelik yoğun bir eğilim olmamış yahut olduysa dahi günümüze yeterince yansımayı başaramamıştır. İslam devrine ulaşan *muḫaḍram* şairler de, bu geleneği mümkün olduğu kadar devam ettirmeye gayret etmiştir. İslam sonrasında bu konunun işlenmesi, daha ziyade Emevî Dönemindeki şairlerin faaliyetleriyle yoğunluk kazanacak ve klasik şiirde mevcudiyetini korumaya devam edecektir[708]. Ancak İslam öncesinde olduğu gibi Sadru'l-İslam döneminde de hiciv şairleri, insanların ırzlarını hedef almaktan hiçbir zaman tam manasıyla geri duramamıştır. Örneğin; Ḥassân b. S̲âbit, Muzeyne kabilesinin ırzını hedef alan bir hicviye nazmetmiştir. Son derece müstehcen anlamlar içeren kasidede, yerilen kabilenin kadınlarının eşeklerle ilişkiye girdiği ima edilmektedir:

"رُبَ خَالَــــةٍ لَـــــكَ بَــــيْنَ قُــــدْسَ وَآرَةٍ   تَحْــــتَ البَشَـــامِ وَرُفْغُهَـــا لَمْ يُغْسَـــلِ

تَسْـــعى وَتَـــرْقُصُ حَـــوْلَ أَيْـــرِ حِمَارِهَـــا   حَـــتَّى يَكَـــادَ يَمَسُّـــهَا أَوْ يَفْعَـــلِ"

"Ḳuds ile Âra arasında, balsam (commiphora gileadensis) ağacının altında, kasıklarının arası yıkanmamış nice teyzen vardır senin.

[706] Hayreddîn ez-Ziriklî, 2002, c.VIII, s.122.
[707] Bichr Farès, 1932, s.34.
[708] Râcî el-Esmer, 1413/1992, s.9.

Eşeğinin zekerinin etrafında koşturup dans eder; öyle ki ona değdi değecek ya da yapıverecektir[709].”

Garip şekilde, yerilen tarafın kadınlarının, hayvanlarla ilişkiye girdiğinin anlatıldığı hicviyeler, İslam sonrasında revaç kazanmaya başlamıştır. Örneğin; Benû Ġâlib b. Ḥanẓala’dan Ḍâbi’ b. el-Ḥâriṯ el-Burcumî (ö.30/650), Benû Cervel b. Nehşel’den bir köpek ödünç almıştır. Ḳurḥân adındaki köpeğin uzun süre iade edilmemesi üzerine, sahipleri köpeklerini ancak zorla geri alabilmiştir. Bu duruma öfkelen Ḍâbi’, köpeğin sahiplerinin annesinin, söz konusu köpekle ilişkiye girdiğini iddia ettiği bir hicviye nazmetmiştir:

"تَجَشَّمَ دُونى وَفْدُ قُرْحانَ شُقَّةً   تَظَلُّ بها الوَجْناءُ وهْىَ حَسِيرُ

فأَرْدَفْتَهُمْ كلْباً فراحُوا كأَنَّما   حَبَاهُمْ بتاجِ الهُرْمُزَان أَمِيرُ

فأُمَّكُمُ لا تَتْرُكُوها وَكَلْبَكُمْ   فإِنَّ عُقُوقَ الوالِداتِ كبيرُ

فإِنَّكَ كَلْبٌ قد ضَرِيتَ بما تَرَى   سَمِيعٌ بما فَوْقَ الفِرَاشِ خَبِيرُ"

“Ḳurḥân’ın heyeti, bensiz bir meşakkate katlanmıştır; bunu yorgun düştüğü halde, kuvvetli bir dişi deve sürdürmektedir.

Onlara bir köpek kattın; çekip gittiler. Sanki bir emir, onlara Hürmüzân’ın tacını vermişçesine (mutlu oldular).

Annenizi köpeğinizle bırakmayın! (Çünkü) annelere karşı gelinmesi, büyük (bir günahtır.)

Sen öyle bir köpeksin ki, gördüğün her şeye atılganca yaklaşıverirsin. İyi işitir, yatakta olan şeyleri pekiyi bilirsin[710].”

Ḍâbi’ daha sonra, bu aşırı hicvi dolayısıyla, Hz. Osman’a şikâyet edilmekten kurtulamamıştır. Halife, şairin hapsedilmesine hükmederek

[709] Ḥassân b. S̱âbit, 2006a, c.I, s.175.
[710] İbn Ḳuteybe, Bty., c.I, s.350-351.

şunları söyleyecektir: *“Vallahi, Allah’ın elçisi hayatta olsaydı, sanıyorum ki senin için ona Kur’ân’(dan bir ayet) inmiş olurdu. Senden önce, bir kavmi köpekle (ilişkiye girdikleri ithamıyla) suçlayan birisini görmemiştim*[711]*.”*

4.8.6. Hicvin Genelleştirilmesi

Hicviyelerde yerilen kötülüklerin genelleştirilmesi, İslam öncesinden beri süregelen bir sorundur. İslamiyet’te suçların kolektif olarak değil, bireysel olarak değerlendirilmesi esastır. Bu ilke, el-En‘âm Suresinde açıklanmaktadır: “وَلاَ تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلاَّ عَلَيْهَا وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى” *“Bütün nefisler kendi üzerindekilerden başkasını kazanmaz ve yüklenen başkasının yükünü yüklenmez*[712]*.”* el-Mudessir Suresindeyse, bu ilke pekiştirilmiştir: “كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ” *“Her nefis, kazandığına rehindir*[713]*.”* Bu yeni anlayışın, hiciv şairlerinden de büyük değişimler talep ettiği açıktır. Söz konusu ayetler, en azından Müslüman şairler için, hicvin sınırlandırıldığı anlamına gelmektedir. Bu sınırlandırma bağlamında, hedef alınan kişinin, masum akrabalarıyla birlikte hicvedilmesi yasaklamaktadır. Hz. Muhammed, İslam’a göre hicvin bireysel olması gerektiğini, şu şekilde izah etmektedir: “ إِنَّ أَعْظَمَ النَّاسِ فِرْيَةً لَرَجُلٌ هَاجَى رَجُلًا فَهَجَا الْقَبِيلَةَ بِأَسْرِهَا وَرَجُلٌ انْتَفَى مِنْ أَبِيهِ وَزَنَّى أُمَّهُ” *“İnsanlar (arasındaki) en büyük yalancı, bir adamla hicivleşen ve tüm kabileyi hicveden adamdır; bir de babasını inkâr eden ve annesini zinayla suçlayan adam*[714]*.”* Tüm bu dinî ilkelerin ışığında, Müslüman şairlerin hicviyelerinin bireyselleşmiş olması gerektiği akla gelebilir. Ancak günümüze ulaşmayı başaran hiciv varlığı, bunun tam tersini göstermektedir.

Sadru’l-İslâm Döneminde, bireysellik sınırlarını fazlasıyla aşan, sayısız hiciv örneğine rastlamak mümkündür. Hicvin genelleştirilmesi hususunda akla gelen ilk isim, düşmanlarını bedevî geleneğinin hâkim olduğu bir üslupla yermesine alışık olduğumuz Ḥassân b. S̱âbit’ten başkası değildir. Bilhassa meselenin İslam’la alakalı olduğu durumlarda, usta şair tarafından bireyselliğin sık sık göz ardı edildiği görülmektedir.

---

[711] İbn Ḳuteybe, a.g.e.
[712] **Kur’an-ı Kerim**, 6/164.
[713] **Kur’an-ı Kerim**, 74/38.
[714] Muhammed Nâṣıru’d-Dîn el-Elbânî, 1407/1977, c.I, s.326.

Örneğin; Huzeyl kabilesinin bazı mensupları, er-Recî‘ gününde Müslümanların elçilerine ihanet ettiğinde, düşmanın mümkün olan en ağır şekilde yerilmesi vazifesi, Ḥassân tarafından üstlenilecektir[715]. Ḥassân söz konusu yergisinde, yamyamlıkla suçladığı kabile üyelerinin yurdunu, ihanetin anavatanı olarak görmektedir:

"إِنْ سَرَّكَ الغَدْرُ صِرْفاً لَا مِزَاجَ لهُ، فَأْتِ الرَّجِيعَ فَسَلْ عَنْ دَارِ لِحْيَانِ

قَوْمٌ تَوَاصَوْا بأَكْلِ الجْارِ بَينَهُمُ، فَالْكَلْبُ وَالْقِرْدُ وَ الْإِنْسَنُ مِثْلَانِ

لوْ ينطِقُ التيْسُ يَوْمًا قَامَ يَخْطُبُهُمْ، وَكَانَ ذَا شَرَفٍ فِيهِمْ وَذا شَانِ"

“Şayet saf ve katıksız ihanet sevindiriyorsa seni, er-Recî‘'e git ve Liḥyân yurdunu sor!

(İşte onlar öyle bir) kavim ki, kendi aralarında komşunun yenmesi hususunda tavsiyeleşmişlerdir. Köpek, maymun ve insan birbirinin benzeridir.

Eğer teke günün birinde dile gelirse, kalkar onlara hutbe okur; onların içerisinde onur ve şan sahibi olur[716].”

4.8.7. Vücut Kusurlarının Yerilmesi

Vücut kusurlarının yerilmesi, İslam öncesinden beri tasvip edilmeyen eylemlerdendir. İslamiyet’e göre, insanların yaratılışının eleştirilmesi, dolaylı olarak yaratıcının eleştirmesi anlamına geleceği için, uygun görülmemektedir. İslam sonrasında Müslüman şairler tarafından devam ettirilecek olan bu geleneksel prensip, hicviyelerinin, vücut kusurlarını hedef alan iğnelemelerle dolmasına nispeten mani olmayı başarmıştır. Ancak dönemin keskin dilli bazı yergicileri, yaygın kuralların dışına çıkarak, yasaklı konulara girmekten çekinmediklerini gösterecektir.

---

[715] Kemâl Cebrî ‘Abherî, 2014, s.157-158.
[716] İbn Hişâm, 1410/1990, c.III, s.133.

Örneğin; Ḥassân b. S̲âbit'in el-Muġîra b. Şu'be b. Ebî 'Âmir es̲-S̲eḳafî (ö.50/670)'yi hedef aldığı hicviyesinde, bazı vücut kusurları yergiselleştirilmektedir. Arap dâhilerinden (*Duhâtu'l-'Arab*) olduğu kaydedilen el-Muġîra'nin, Yermük Savaşında bir gözünü yitirdiği aktarılmaktadır[717]. Ḥassân'ın hicviyesinde, zina yaptığı gerekçesiyle hedef alınan el-Muġîra, daha sonra söz konusu skandaldan aklanacaktır[718]. el-Muġîra'ya yöneltilen yerginin, yalnızca günahkarlığın eleştirilmesiyle sınırlı kalmadığı gözlemlenmektedir. Nitekim Ḥassân, eski Basra valisinin görme engelini ve çirkinliğini de hiciv malzemesi haline getirmektedir:

"لَوَ انَّ اللُؤْمَ يُنسَبُ كانَ عَبداً قَبِيحَ الوَجهِ أَعوَرَ مِن ثَقيفِ

تَرَكْتَ الدِّينَ وَالإِيمَانَ جَهْلاً غَدَاةَ لَقِيتَ صَاحِبَةَ النَصِيفِ

وَراجَعتَ الصِّبَا وَذَكَرْتَ لَهْواً مِنَ الأَحْشَاءِ وَالخَصْرِ اللَّطِيفِ"

"Eğer alçaklık birisine nispet edilseydi, S̲aḳîf'ten tek gözlü, çirkin yüzlü kula nispet edilirdi!

Naṣîf (adındaki örtüyü) kuşanan kadınla buluştuğun sabah, dini ve imanı cahilce terk ettin!

Sen çocukluğa tekrar dönmüş, (Câhiliyye günlerini) iç organlarıyla ve zarif belle eğlenerek hatırlamışsın[719]!"

4.8.8. Hicviyelerde Mizah Unsurunun Etkin Hale Gelmesi

Bilindiği üzere, erken dönem Arap hicvinde mizah unsuru son derece zayıftır. Hicviyelerin tehdit, şantaj ve savaş anlatılarıyla dolu olduğu göz önüne alındığında, katı ciddiyet katmanının, mizah tarafından kolayca aşılamayacağı aşikârdır. D. S. Margoliouth (ö.1940) ve Muhammed Ḫalefullah Ahmed (ö.1983) gibi yazarlar, Klasik Arap

---

[717] Ḥassân b. S̲âbit, 1429/2008, s.206.
[718] Ferdinand Wüstenfeld, 1853, s.305.
[719] Ḥassân b. S̲âbit, 1429/2008, s.206-207.

edebiyatında mizah unsurunun bulunmadığı kanaatindedir[720]. İslam öncesinin komediye pek az geçit veren bu sarsılmaz ciddiyet duvarları, İslam'ın ilk yıllarında da mevcudiyetini büyük ölçüde sürdürmeyi başarmıştır. Buna rağmen Arap yergisindeki yoğun ciddiyetin, nihai olarak çözülme sürecine gireceği hususundaki ilk emareler, daha çok Ḥassân b. S̱âbit'in hicviyelerinde belirginleşme fırsatı bulabilecektir. Dönemin hicivcilik faaliyetlerini direkt olarak yönlendiren Hz. Muhammed, neşeli karakterinin yanı sıra seçkin mizah anlayışıyla da tanınmaktadır. Hz. Peygamberin şakalaştığına ve güldüğüne dair çeşitli rivayetler, günümüze dek ulaşmayı başarmıştır[721]. Muhtemelen şiirle uğraşan seçkinci Arapların dillere destan aristokratik kibrinin, belirli bir ölçüye kadar törpülenebilmiş olması, yergilerdeki komedi unsurunun gelişmesini olumsuz yönde etkileyen ciddiyet faktörünün zayıflamasına olanak sağlamıştır. Uzun bir kuluçka dönemi geçirdiğini varsayabileceğimiz mizah unsuru, bu uzun bekleyişinin ardından doğrusal bir yükseliş ivmesi kazanacaktır. Dönemin mizah anlayışındaki nispi sıçramanın daha iyi gözlemlenebilmesi için, tetkik edilmesi gereken şair, mizahî gelişimin yükünü neredeyse tek başına sırtlayan Ḥassân b. S̱âbit'ten başkası değildir.

Ḥassân'ın Ḳureyş kabilesinin önde gelen isimlerinden olan Umeyye b. H̱alef b. Vehb b. Huẕâfe el-Cumaḥî (ö.2/624)'yi hedef aldığı hicviyesi, bu konuya güzel bir örnek teşkil etmektedir. İslam'ın ilk yıllarında Bilâl el-H̱abeşî'ye yaptığı işkencelerle tanınan Umeyye, Hz. Muhammed'in azılı muhaliflerinden birisidir[722]. Umeyye'nin, vefasızlığı ve hırsızlığı vasiyet etmek amacıyla, oğullarını etrafına topladığı bir sahne, Ḥassân tarafından ustaca kurgulanmıştır. Şairin güldürücü bir dinamikle tasarladığı bu ortamda, Umeyye'nin oğullarına vasiyet ettiği işlerin, Arapların küçük düşürücü kabul ettiği eylemlerin arasından seçilmiş olduğu görülmektedir. Ataları oğullarına, düşman kabilelerine baskın yaptıklarında, nasıl kahramanlıklar göstermeleri gerektiği hakkında tavsiyeler vermek yerine, adi hırsızlığa kalktıklarında, nasıl yakalanmadan istediklerini çalabileceklerini anlatmaktadır. Ḥassân'ın,

---

720 Haris Mubeen, *"Humour and Comedy in Arabic Literature (From the Birth of Islam to Ottoman Period)"*, **Al-Hikmat**, 2008, S.28, s.15.
721 Pellat, Charles, 1963, c.II, S.3, s.356.
722 Hayreddîn ez-Ziriklî, 2002, c.II, s.22.

hırsızlığı kabilenin aile mesleği haline getirdiği kısma gelindiğindeyse, güldürücülük unsuru zirveye ulaşmaktadır:

"واللهِ ما أوْصَى أُمَيَّةُ بِكرَهُ   بوَصِيّةٍ أوْصَى بها يعقُوبُ

كانَ الوَصِيَّةَ إذْ تولى غاديًا   غَدْرُ الجِوَارِ لدى الإلهِ وَ حُوبُ

أ بَنيَّ إنْ حَاولتمُ أن تَسْرِقُوا   فَخُذوا مَعاوِلَ، كلهنَّ صليبُ

فأْتُوا بُيوتَ النَّاسِ مِن أَدْبَارِها،   حتى تَظَلَّ وَكُلُهُنَّ مُجُوبُ

إني حَفِظْتُ وصاة مَنْ هُوَ عَالمٌ   لَمَّا علتْني كبْرَةٌ و مَشِيبُ

قَال ابنهُ لبني بَنِيهِ وَ رَهْطهِ   إِني بِما أَوصَى أَبي لطيبُ

أَوْصاهُمْ بالكُفرِ عندَ مَمَاتِهِ   وتَأَلَّف الإشْراكُ وَ التكذيبُ"

"Allah'a ant olsun, Umeyye ilk doğan oğluna, Yakûb'un vasiyet ettiğini vasiyet etmemiştir.

Sabahleyin arkasını döndüğünde, (oğullarına bırakmış olduğu) vasiyet, Allah'ın indinde koruması bulunanlara vefasızlık edilmesi ile kötülük(ten ibarettir).

Oğullarım! Şayet hırsızlığa kalkışırsanız, (kendiniz için) tamamımı çelik gibi sert olan kazmalar edinin!

İnsanların evlerine, (sizi fark etmemeleri için), hepsi de harap olana dek arkalarından girin!

Ben büyüyüp saçım başım ağardığı zaman, âlim olan birisinin vasiyetini ezberlemiştim.

Onun oğlu, oğullarının oğullarına ve ailesine şöyle söylemişti: Ben babamın vasiyet ettiğini çok iyi biliyorum.

Öldüğü sırada onlara küfrü vasiyet etti ve şirk ile yalanlama iç içe geçmiş oldu[723]*!"*

4.8.9. İslam Terminolojisiyle Geleneksellliğin Harmanlanması

Sadru'l-İslam Dönemindeki yergiciler, genel olarak İslam öncesinin katı gelenekselliğine bağlı kalmayı sürdürmüştür. Ancak özellikle Müslüman şairlerin hicviyelerinde, geleneksel çerçevenin üzerine muazzam bir İslâmî dağarcığın ilave edildiği görülmektedir. Esasen bu yoğun girdinin, gelenekselliğin sınırlarını zorlamamış olması son derece şaşırtıcıdır. Şairler hedef aldıkları kişiyi yererken, daha çok hicvin satır aralarına bazı temel dinî terimleri yahut geçmiş peygamberlerin isimlerini serpiştirmektedir. Esasen tanrı adlarına, seleflerinin yergilerinde de rastlamak mümkündür. Ancak bu dönemde dinsel ifadeler, çok daha fazla yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Hatta bu yoğun İslamlaşma sürecinde, İslam aleyhtarlarının dahi, alaycılıklarını derinleştirmek veya Müslümanları kendi söylemleriyle vurmak amacıyla, son derece sınırlı boyutlarda karşımıza çıkan bazı İslâmî ifadelere başvurabildiği görülmektedir[724]. Müslümanların hicviyelerindeki kabilecilik anlayışına dayalı klişeleşmiş yergisellik ise, hedef alınan kişinin Allah'ı ve Hz. Peygamberi kabul etmemesi gibi, yalnızca İslam toplumu tarafından kötü kabul edilen ayıplarla desteklenmektedir. Muhtemelen bu yaklaşım, Sadru'l-İslam Dönemi hicviyelerindeki İslam etkisinin en yoğun görüldüğü noktaları meydana getirmektedir. Örneğin; Ḥassân b. S̱âbit, Benû Cumaḥ'ı hicvettiği bir kasidesinde, erken dönem hicviyelerinde olduğu gibi, öldürülen konuma düşme zayıflığını yergiselleştirmektedir. Kasidenin ilerleyen beyitlerindeyse, aşiretin dinsizliği eleştiri malzemesi haline getirilerek, beddua okunmaktadır:

"جَمَحَتْ بَنو جُمَحٍ لِشَقْوَةِ جَدِّهِم   إِنَّ الذَليلَ مُوَكَّلٌ بِذَليلِ

قُتِلَت بَنو جَمحٍ بِبَدرٍ عَنْوَةً   وَتَخاذَلوا سَعياً بِكُلِّ سَبيلِ

جَحَدوا الكِتَاب وَكَذَّبوا بِمُحَمَّدٍ   وَاللهُ يُظهِرُ دينَ كُلِّ رَسولِ

---

723 Ḥassân b. S̱âbit, 2006a, c.I, s.151.
724 İbn Hişâm, 1375/1955, c.II, s.212-213.

لَعَــــــنَ الإِلَـــــــهُ أَبا خُزَيمَـــــــةَ وَابنَـــــــهُ   وَالخالِـــــدَيْنَ، وَصـــــاعِدَ بـــــنَ عَقيــــــلِ"

"Benû Cumaḥ, talihlerinin kısmetsizliği nedeniyle, başına buyruk (efendisini dinlemeyen bir at gibi) çekip gitti. Zelil kişi, zelil birisinin sorumluluğuna bırakılır elbet.

Benû Cumaḥ, Bedir'de zorla öldürülmüştü. Her yola koşturarak halsiz düştüler.

Kitabı (yani Kur'ân- Kerîm'i) reddettiler; Muhammed'i yalanladılar. Allah, her resulün dinine zafer kazandırır.

Allah, Ebû Ḫuzeyme'ye, oğluna, iki Hâlid'e ve Ṣâ'id b. 'Aḳîl'e lanet etsin[725]!"

Hz. Muhammed tarafından görevlendirilen yergicilerin öne çıkan kasidelerinde, dünyadaki zulümlerin intikamının ahirete ertelenerek yaratıcının ilahî adaletine bırakılması, genellikle fazla rağbet görmemektedir. Çünkü mazlumluğun yerilecek bir durum olduğunu düşünen ve ölüm ötesindeki yaşam fikrine yeterince aşina olmayan müşriklerin karşısında, işlerin ahirete bırakılması, muazzam bir zayıflık göstergesi olarak algılanabilmektedir. Ancak Müslümanların bu metodu kullandığı bazı yergilere rastlamak mümkündür. Özellikle hicvedilen kişi, Ebû Sufyân b. Ḥarb gibi güçlü bir isim olduğunda, yergiciler kasidelerini ateşli tehditlerle doldurmaktansa, mevzuyu Allah'a havale etmeyi tercih edebilmektedir. Bu duruma Abdullah b. Caḥş el-Esedî (ö.3/624)'nin bir yergisini örnek vermek mümkündür.

Anlatıldığına göre, Benû Caḥş hicret edip evlerinden çıktığında, Ebû Sufyân b. Ḥarb evleri işgal ederek 'Amr b. 'Alḳame'ye satmıştır. Abdullah b. Caḥş, Ebû Sufyân'ın yaptıklarını öğrenince, durumu Hz. Peygambere bildirmiş ve şu yanıtı almıştır: " أَلَا ترْضى يَا عَبْدالله أَن يُعْطِيَك الله بهَا دَارًا خَيرًا مِنْها فِي الجَنَّة" *"Abdullah! Allah'ın (bu ev) sebebiyle cennette sana ondan daha hayırlı olan bir ev vermesine razı olmaz mısın?"* Abdullah bu teklifi kabul ettiğinde, söz konusu evin kendisine verildiği

[725] İbn Hişâm, 1410/1990, c.II, s.370.

bildirilmiştir. Mekke fethedildiği zaman, Ebû Ahmed evleri hakkında Hz. Peygamber ile konuşmuş; ama Hz. Peygamber işi ağırdan almıştır. Bunun üzerine insanlar, Ebû Ahmed'e: *"Hz. Peygamber, Allah yoluna gitmiş olan malların (içerisin)den herhangi bir şeyi geri almanızı istemiyor"* demiştir. Dolayısıyla Abdullah b. Caḥş, Hz. Peygamber ile konuşmaktan vaz geçerek, Ebû Sufyân'ı hicvetmiştir[726]:

"أَبْلِغْ أَبَا سُفْيَانَ عَنْ　　　أَمْرٍ عَوَاقِبُهُ نَدَامَهْ

دَارَ ابْنِ عَمِّكَ بِعْتَهَا　　　تَقْضِي بِهَا عَنْكَ الْغَرَامَهْ

وَحَلِيفُكُمْ باللّٰه رَبِّ　　　النَّاسِ مُجْتَهِدُ الْقَسَامَهْ

اذْهَبْ بِهَا، اذْهَبْ بِهَا　　　طُوِّقْتَهَا طَوْقَ الْحَمَامَهْ"

"Sonuçları pişmanlık olan bir işten Ebû Sufyân'a haber ver!

Amcaoğlunun evini sattın sen; (işte) onunla ödüyorsun borcunu!

Size insanların rabbi olan Allah'ın (adıyla) yemin ederim! Onun taksimi adildir.

Götür onu! Götür onu ki, dolansın güvercin gerdanlığı gibi sana![727]."

4.8.10. Hicviyelerde Geleneksselliğe Bağlı Kalınması

Sadru'l-İslâm Dönemindeki hicviyelerde, dinsel terminolojinin yoğunluk kazanmasına rağmen, bazı yergilerin tamamen İslam öncesi gelenekselliğine bağlı kaldığı gözlemlenmektedir. Bu yergilerde kimi zaman *el-İlah* (الإله) kelimesinin kullanılıyor olması, hicviyenin İslam'dan etkilendiği anlamına kesinlikle gelmemektedir. Zira bu sözcük, erken dönem Arap şiirinde de sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bahsi geçen tarzdaki hicviyelerin çatısını oluşturan malzemeler, çoğu zaman kişinin

---

726 İbn Hişâm, a.g.e., c.II, s.141.
727 İbn Hişâm, 1410/1990, c.II, s.141-142.

geçmişindeki rezilliklerden seçilmektedir. Örneğin; Şeddâd b. ‘Âriḍ el-Cuşemî, Ebû Mâlik künyesiyle tanınan ‘Uyeyne b. Ḥısn el-Fezârî (ö. 30/650 [?])’yi hicvettiğinde, ‘Uyeyne’nin Zî Ḳarad günündeki kaçışını konu edinmektedir:

"فَهَلَّا كَرَرْتَ أَبَا مَالِكٍ   وَخَيْلُكَ مُدْبِرَةٌ تُقْتَلُ

ذَكَرْتَ الْإِيَابَ إلى عَسْجَرٍ   وَهَيْهَاتَ قَدْ بَعُدَ الْمُقْفَلُ

وطَمَّنْتَ نَفسَك ذا مَيْعَةٍ   مِسَحَّ الْفَضَاءِ إِذَا يُرْسَل

إِذَا قَبَّضَتْهُ إِلَيْكَ الشِمَا   لَ جَاشَ كَمَا اضطرم الْمِرْجَل

فلما عرفتم عِبادَ الإل   ـه لم يَنْظر الآخرَ الأول

عرفتم فَوارِس قد عُوِّدُوا   طِرَاد الكُماة إذا أسهلوا

إذا طَرَدُوا الخيلَ تَشْقَى بهم   فِضاحًا وإن يُطْرَدوا ينْزِلوا

فيعتصموا في سواء الْمُعَا   م بالبِيض أخلَصَها الصَّيْقَل"

“Ebû Mâlik! Süvarilerin ardını dönmüş öldürülürken, sen neden (savaş meydanına) dönmedin?

(Mekke yakınlarındaki) ‘Ascer’e dönmekten bahsediyorsun… Ne kadar da imkânsız! Dönüş için artık pek geç!

Kendini, (dizginleri) salındığında enginliklerde hızla koşturan, enerjik bir ata emanet etmişsin.

(İnsanın) sol el(i), (söz konusu atı) dizginlediği zaman, tencerenin kayması gibi coşar (ve şahlanır).

İlah’ın kullarını fark ettiğiniz zaman, baştaki(ler) sondaki(leri artık daha fazla) gözetmemiştir.

Düzlüklere indiklerinde, silah kuşanmış savaşçıları takip etmeye alıştırılmış atlıları tanımış oldunuz.

Onlar süvarileri kovaladıklarında, (kaçanlar) rezilce perişan olur. Şayet takip edilirlerse, (atlarından) inerler.

Kötü bir durumun içerisinde, cilalamanın saflaştırıp (paslarını temizlediği) kılıçlara sığınırlar[728].”

Müslümanları oldukça üzen er-Recî‘ vakasının ardından, Ḥassân b. S̲âbit tarafından nazmedilen bir kaside, dönemin İslam etkisinden uzak olan hicviyelerine örnek olarak verilebilir. Burada Huz̲eyl kabilesi, H̱ubeyb b. ‘Adiy’e yaptıkları dolayısıyla, erken dönem hicviyelerinin vazgeçilmez konuları arasında yer alan, “vefasızlık” suçlamasıyla itham edilmektedir:

"أبْلِغْ بَني عَمْرٍو بِأَنَّ أَخَاهُمُ   شَرَاهُ امرُؤٌ قَدْ كَانَ لِلْغَدْرِ لَازِمًا

شَرَاهُ زُهَيْرُ بنُ الأَغَرّ وَجَامِع   وَكَانَا جَمِيعًا يرْكَبَانِ الْمَحَارِمَا

أُجَرْتُمْ، فَلَمَّا أَنْ أَجَرْتُمْ غَدَرْتُمُ   وَكُنْتُمْ بِأَكْتَافِ الرَّجِيعِ لهَاذِمَا

فَلَيْتَ خُبَيْباً لَمْ تَخُنْهُ أَمَانَةٌ   وَلَيْتَ خُبَيْباً كَانَ بِالقَوْمِ عَالِما"

“Benû ‘Amr’a bildir! Vefasızlığa batmış bir adam, onların erkek kardeşini satmıştır!

Topluca büyük suçlar işlermiş olan, Zuheyr b. el-Ağarr ve Câmi‘ satmıştır onu.

Himayenize aldınız; himayenize aldığınız zaman ihanet ettiniz. er-Recî‘ taraflarında yol kesen (haydutlardınız).

---

728 İbn Hişâm, 1410/1990, c.III, s.234.

Keşke vefa(nız), Ḫubeyb'e ihanet etmemiş olsaydı! Keşke Ḫubeyb (ne kadar kötü bir) kavimle (karşı karşıya olduğunu daha iyi) bilseydi![729]*"*

4.4. SADRU'L-İSLÂM DÖNEMİNDEKİ HİCİV ŞAİRLERİ

4.4.1. Ḥassân b. S̱âbit el-Ḫazrecî el-Enṣârî

4.4.1.1. Ḥassân b. S̱âbit el-Ḫazrecî el-Enṣârî'nin Hayatı ve Edebî Kişiliği

Ḥassân b. S̱âbit el-Enṣârî, Sadru'l-İslâm Döneminin en meşhur şairleri arasında yer almaktadır. Hatta Ḥassân'ın Hz. Peygamberin şairleri arasındaki en tanınmış kişi olduğunu söylemek abartılı olmayacaktır. Şairin künyesinin Ebû'l-Velîd olduğu aktarılmaktadır. Fakat Ebû'l-Ḥusâm ve Ebû 'Abdi'r-Rahman şeklinde künye aldığı da bilinmektedir. Şairin kimi zaman annesine nispet edilerek İbnu'l-Furey'a şeklinde anıldığını görmek mümkündür[730]. Döneminin diğer meşhur hicivcilerine nazaran, Ḥassân'ın çok daha uzun bir nesep zincirine sahip olduğu anlaşılmaktadır. el-İṣfehânî'nin rivayetleri esas alındığında, şairin nesebi şu şekildedir: Ḥassân b. S̱âbit b. el-Munẕir b. Ḥarâm b. 'Amr b. Zeyd Menât b. 'Adiy b. 'Amr b. Mâlik b. en-Neccâr (ki ismi Teymu'l-lah'dır) b. S̱a'lebe b. 'Amr b. el-Ḫazrec b. Ḥâris̱e b. S̱a'lebe (el-'Anḳâ' b. 'Amr) Muzeyḳiyâ' b. 'Âmir b. Mâ'i's-Semâ' b. Ḥâris̱e el-Ġiṭrîf b. İmri'i'l-Ḳays el-Biṭrîḳ b. S̱a'lebe el-Behlûl b. Mâzin b. el-Ezd (Ẕurâ) b. Ġavs b. Nebt b. Mâlik b. Zeyd b. Kehlân b. Sebe' b. Yeşcub b. Ya'rub b. Ḳaḥṭan[731].

Ḥassân b. S̱âbit'in nesebinden de kolayca anlaşılacağı üzere, şairin kabilesi Yarımadanın kökü Arap boylarından birisidir. Medine civarında ikamet eden Ḫazrec oğulları, Ḳaḥṭânîlerden gelmektedir. Dolayısıyla Ḥassân'ın atalarının Yemen'den göçerek Yes̱rib'e (yani bugünkü ismiyle Medîne'ye) yerleştiği düşünülmektedir. Esasen bu olaylar çok geçmeden Arap hicvinin seyrini değiştirecektir. Zira İslam'ın geldiği dönemde, Ḫazrec ve Evs kabileleri Medîne'nin en önemli iki boyunu meydana getirecektir. Böylelikle Hz. Muhammed'i ve

[729] İbn Hişâm, 1410/1990, c.III, s.133.; Ḥassân b. S̱âbit, 1414/1994, s.236-237.
[730] Şemseddin Muhammed eẕ-Ẕehebî, 1402/1982, c.II, s.512.
[731] Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.IV, s.105.

arkadaşlarını kentlerinde himaye edecek olan Ensar'ın özünü bu iki kabile teşkil edecek[732], Ḥassân b. Sâbit başta olmak üzere Hz. Peygamberin hiciv şairleri bu kabilenin seçkin üyeleri arasından belirlenecektir.

Ḥassân b. Sâbit hem İslam öncesinde oldukça muteber olan hem de İslam'dan sonra itibarını devam ettirmeyi başaran, köklü ve kültürlü bir aileden gelmektedir. Ailesinde nazım yeteneğiyle öne çıkan tek kişi kendisi değildir. Yakın akrabaları arasında pek çok şairin bulunduğu bilinmektedir. Ḥassân'ın edebiyata olan merak ve düşkünlüğünün, ailesi tarafından aşılanmış olduğunu düşünmemek elde değildir. Nitekim Ḥassân'ın bizzat kendi babası olan Sâbit b. el-Munzir, kabileler arasında saygı gösterilen bir şairdir[733]. Ancak Ḥassân gerek edebî yeteneği gerekse söylediği kasidelerin çokluğu dolayısıyla ailesinin diğer üyelerini gölgede bırakmayı başarmıştır.

Ḥassân b. Sâbit'in Yesrib'de doğduğu rivayet edilmektedir. Ne var ki şairin doğum gününü kesin surette tarihlendirmek mümkün görünmemektedir. Bizzat Ḥassân'a nispet edilen bir rivayetten anlaşıldığı kadarıyla, şair, Hz. Muhammed'in doğumundan yaklaşık yedi-sekiz sene önce dünyaya gelmiştir. Bu rivayette Ḥassân b. Sâbit şunları söylemektedir: *"Allah'a yemin ederim ki, ben uzamış (ama henüz buluğa erişmemiş), yedi-sekiz yaşlarında, duyduğu her şeyi kavrayabilen bir çocuktum. O zaman Yesrib'de yüksek konağının üzerine çıkan ve (mümkün olan) en yüksek sesiyle: "Ey Yahudi toplumu!" diye, onlar kendi yanında toplanıncaya kadar bağıran bir Yahudi'yi işitmiştim. Onlar ona: "Yazıklar olsun! Neyin var?" demişlerdi. O da: "Bu gece Ahmed'in dünyaya onunla birlikte gelen yıldızı doğdu." demişti[734]."* Dolayısıyla pek çok klasik kaynakta karşımıza çıkan bu hagiografik verinin doğruluğu kabul edilirse, Ḥassân b. Sâbit'in takriben 563 senesinde dünyaya geldiğini söylemek mümkündür.

Ḥassân b. Sâbit'in hem edebî hem de kişisel yaşantısını radikal şekilde değiştiren en önemli gelişme, şairin İslam'ı kabul etmesiyle gerçekleşmiştir. Kardeşi Evs, İslam'ı ilk kabul edenler arasında

[732] Ahmet Subhi Furat, 1996, s.117.
[733] Ḥassân b. Sâbit, 1414/1994, s.9.
[734] İbn Hişâm, 1410/1990, c.I, s.184.

anılmaktadır. Fakat Ḥassân'ın ne zaman Müslüman olduğu tam olarak bilinmemektedir[735]. İslamiyet'i seçmesinin ardından, nazım yeteneği sayesinde Hz. Peygamberin yakın arkadaşlarından birisi haline gelmiştir. Methiyeleriyle Hz. Peygamberi övmüş, hicviyeleriyle Hz. Peygamberin düşmanlarına karşı oldukça şiddetli saldırılar gerçekleştirmiştir. *"Peygamber şairi" (Şâ'iru'n-Nebî)* şeklinde anılmasının nedeni, Ḥassân'ın bu gayretlerinin neticesidir[736].

Rivayet edildiğine göre, Ḥassân b. S̲âbit ömrünün altmış senesini Câhiliyye Döneminde, kalan altmış senesini de İslâmî Dönemde geçirmiştir[737]. Dolayısıyla Müslüman olduğu sırada olgunluk çağına ulaşmış, şairlik kariyerinin önemli bir bölümünü ardında bırakmıştır. Yine de Ḥassân'ın İslam sonrasında uzun müddet oldukça aktif şekilde şiir nazmetmeyi sürdürdüğü kaydedilmektedir. Kasidelerinin değerlendirilmesi hususunda farklı görüşler bulunsa da bunların büyük bir üretkenliğin semeresi olduğu aşikârdır. Şair İslam'ın öncü isimlerinden birisidir. Fakat kendisine yöneltilen bazı olumsuz ithamlar, daima tartışma konusu olagelmiştir. Bunlardan en bilineni, Ḥassân'ın korkak olması nedeniyle Hz. Peygamberin yanında hiçbir savaşa katılmadığı söylentisidir[738]. Ona yöneltilen bu iddianın doğruluğu ve gerekçeleri pek çok kez sorgulanmış, özellikle modern çalışmalarda Ḥassân b. S̲âbit'in savaşlara katılmamasının nedeninin, korkaklığından ziyade ileri yaşının getirdiği fiziksel dezavantaj olduğu ileri sürülmüştür. Bunun desteklenmesi noktasında, şairin korkak olmadığının delili olarak, döneminin en çok hiciv söyleyen şairlerinden birisi olması gösterilmiştir. Daha açık bir ifadeyle, dönemin en tehlikeli uğraşlarından olan hiciv sahasına büyük katılım sağlama cesareti gösteren birisinin korkak olamayacağı iddia edilmiştir. Bu bağlamda Süleyman el-H̱arâşî gibi araştırmacılar, Ḥassân'ın korkaklık gibi kötü bir hasletle damgalanmış olması durumunda, pek çok kişiyi hicvetmeye kalkamayacağını ileri sürmüştür. Zira hicivcinin kendisinin de sahip olduğu bir ayıpla

[735] W. 'Arafat, 1986, c.III, s.272.
[736] Hayreddîn ez-Ziriklî, 2002, c.II, s.175.
[737] Şemseddin Muhammed ez̠-Z̠ehebî, 1402/1982, c.II, s.512.
[738] İbn Ḳuteybe, Bty., c.I, s.305.

karşısındakini kınayamayacağı düşünülmüştür[739]. Ancak tüm bu spekülasyonlar gerçeğe yakın olmaktan hayli uzaktır.

Belirtmek gerekir ki, bir kişinin istenmeyen bir özelliği kendi üzerinde taşıması, bu özelliğin sahiplerini yeremeyeceği anlamına katiyen gelmemektedir. Tek başına el-Ḥuṭay'a bile bu durumun ete kemiğe bürünmüş ispatıdır. Ayrıca Ḥassân'ın ileri yaşının fiziksel yetersizliğe sebebiyet vereceği de tamamen dayanaksız bir varsayımdır. Nitekim Hz. Muhammed, Hz. Ebû Bekr ve Hz. Hamza gibi dönemin önemli isimleriyle Ḥassân'ın arasındaki yaş farkının çok büyük olmadığı bir gerçektir. Ayrıca ihtiyarlığının söz konusu edildiği dönemin sonrasında dahi, şairin kudretinin yerinde olduğuna dair somut rivayetler mevcuttur. Örneğin; söz konusu zaman aralığında, Hz. Peygamberin merhum oğlu İbrahim'in annesi olan Mâriye bint Şem'ûn el-Ḳıbtiyye (ö. 16/637)'nin kız kardeşi Sîrîn'den Ḥassân'ın Abdurrahman adındaki oğlu dünyaya gelmiştir[740]. Dolayısıyla şairin fiziksel ve zihinsel olarak gayet dinç olduğu aşikârdır. Ḥassân'ın askerî sahada faaliyet göstermemesi muhtemelen tamamen kişisel bir tercihtir. Üstelik onun bu eğilimi fazla yadırganacak bir durum da değildir. Zira şiir, sanat, felsefe ve müzik gibi alanlara çok yoğun ilgi gösteren insanların fiziksel aktivitelere ve muharebeye çoğu kez ilgisiz kaldığı yaygın bir kabuldür. Savaş erbabı Arap şairler bulunsa da, bu noktada Ḥassân'ın, döneminin en üretken hicivcisi olduğunu bir kez daha hatırlatmakta fayda vardır. Onun savaş mevzuu dışındaki cesareti veya atılganlığı ise, Mekke'nin en ileri gelen ve en korkulan isimlerini rahatça hicvetme cüreti gösterebilmesinden anlaşılmaktadır.

Klasik Arap hicvinin usta şairlerinden olan el-A'şâ, el-Ḥuṭay'a ve en-Nâbiġa eẕ-Ẕubyânî gibi Ḥassân b. S̱âbit de methiye ve hicviyeleriyle para kazananlardandır. Ḥassân, Şâm'daki Ġassânî meliklerine ziyaretler gerçekleştirerek, onları memnun edecek kasideler nazmetmiştir[741] Elbette çok geçmeden meliklere kendisini sevdirmeyi başarmış, onlardan yüklü ihsanlar elde etmiştir. Şairin İslam öncesinde *"devlet şairi"* veya klasik tabirle *"poet laureate"* olarak göstermiş olduğu başarı, Hz.

---

[739] Süleyman b. Sâlih el-Ḫarâşî, **Ḥassân b. S̱âbit Lem Yekun Cebânen**, Byy., Dâr Ṭayyibe, h.1413, s.99/100.
[740] İbn Ḳuteybe, Bty., c.I, s.307.
[741] İbn Ḳuteybe, Bty., c.I, s.305.; Ferdinand Wüstenfeld, 1853, s.218.

Muhammed'in baş şairi olacağının habercisi mahiyetindedir. Öyle ki Ḥassân'ın günümüzde devlet şairi olarak anılması, esasen Hz. Peygambere sunduğu hizmetler vesilesiyle gerçekleşecektir.

Ḥassân b. S̲âbit şiirleriyle yöneticileri etkileme hususunda tam manasıyla bir ustadır. Öyle ki şairin İslam öncesinde dostluğunu kazandığı yöneticiler, Ḥassân'a yaptıkları maddi yardımları, şairin İslam'ı kabul etmesinin sonrasında dahi devam ettirmişlerdir. Örneğin; Ġassânîlerin Şam badiyesindeki son meliki olan Cebele b. el-Eyhem (ö. 20/641) ile Ḥassân b. S̲âbit'in oldukça yakın bir ilişkisi vardır. Aynı zamanda Cebele'nin, Cefne hanesine bağlı olması hasebiyle, Evs ve Ḫazrec kabileleriyle de yakınlığı bulunmaktadır. Ḥassân onu ve ailesini şiirleriyle memnun ettiği için, sık sık ondan bahşişler almayı başarmıştır. Ancak coğrafyanın siyasi dengelerinin değişmesinin akabinde, Cebele başlarda Müslümanlara karşı çarpışmayı denemiş, fakat girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bazı rivayetlere göre, önce İslamiyet'i kabul etmeye razı olmuş, daha sonra da İslam'ı kabul etmediğini açıklayarak Bizans'a sığınmıştır[742]. Cebele'nin kendi ilinden ayrılmak zorunda kalmasının detayları hakkındaki bilgiler farklılık gösterse de, onun Ḥassân'a olan desteğini ve sevgisini asla terk etmediği anlaşılmaktadır. Bu durumun net şekilde görülebileceği, oldukça hoş bir anekdot bulunmaktadır:

İbn Ḳuteybe'nin aktardığına göre, bir gün Mu'âviye'nin elçisi Rum diyarına göç eden Cebele'nin huzuruna çıkmıştır. Cebele elçiye Ḥassân'ın nasıl olduğunu sormuş ve şairin gözlerinin kör olduğunu öğrenmiştir. Bunun üzerine, aralarında binlerce kilometre olsa da, Ḥassân'a vermesi için elçiye bin dinar teslim etmiştir. Elçi, Medine'ye döndüğünde Ḥassân b. S̲âbit'i Hz. Peygamberin mescidinde görmüş, ona: *"Arkadaşın Cebele sana selam söylüyor."* demiştir. Bunun üzerine Ḥassân: *"Yanındakini ver!"* diyerek Cebele'nin gönderdiği dinarları talep etmiştir. Elçi onun durumu anlamasına şaşırmış, şairin bunu nasıl bildiğini sormuştur. Ḥassân ise: *"Ondan bana beraberinde bir şey olmayan bir mesaj asla gelmedi."* cevabını vermiştir[743]. Bu bağlamda,

[742] Hayreddîn ez-Ziriklî, 2002, c.II., s.111-112.
[743] İbn Ḳuteybe, Bty., c.I, s.306.

Ḥassân b. S̲âbit'in hususi servetinin azımsanmayacak miktarlarda olduğunun rivayet edildiğini belirtmek gerekir[744].

Ḥassân b. S̲âbit'in İslam'ı kabul etmesinin ardından şairliğinin zayıfladığı yönünde iddialar mevcuttur. el-Aṣma'î, Ḥassân'ın kariyerini değerlendirirken şöyle söylemektedir: *"Şiir, kapısı şer olan bir zorluktur. İçine hayır girerse zayıflar. Bu Ḥassân (b. S̲âbit) Câhiliyye Döneminin aygırlarından (yani seçkin şairlerinden) birisidir. İslam geldiğinde ise şiiri düşmüştür."* Eleştirmen ayrıca şunları söylemektedir: *"Ḥassân'ın şiiri, Câhiliyye Döneminde en kaliteli şiirlerdendir. İslam'da ise, Peygamber (sav.)'in durumu sebebiyle onun katılığı kesilmiştir[745]."* Ne var ki Ḥassân'ın hicviyelerinin İslam sonrasında yumuşadığını düşünmek pek de mümkün değildir. Ayrıca şairin bu dönemdeki şiirlerinde oldukça güzel bir espri anlayışını yakalamayı başardığı görülmektedir.

Ḥassân b. S̲âbit'in ölüm tarihi tam olarak bilinmese de, Hz. Ali'nin veya I. Mu'âviye'nin hilafeti esnasında ahirete intikal ettiği düşünülmektedir[746]. Şairin vefat tarihi hususunda çeşitli görüşler mevcuttur. Bu bağlamda Ḥassân'ın 40/661 yılında veya öncesinde vefat ettiği varsayılmaktadır. Ayrıca 50/670 veya 54/674 senesinde öldüğü yönünde de tahmininler bulunmaktadır. Ḥassân b. S̲âbit'ten bize ulaşan son veriler, Hz. Alî'nin suikasta uğramasının bir müddet öncesine tarihlendirilmektedir. Bu bakımdan takriben 40/661 senesinin, daha doğru bir tahmin olması olasıdır[747]. Ayrıca şairin ömrünün sonlarına doğru görme yetisini kaybettiği aktarılmaktadır[748].

4.4.1.2. Ḥassân b. S̲âbit el-Ḫazrecî el-Enṣârî'nin Hicivciliği

Ḥassân b. S̲âbit Sadru'l-İslam Döneminin en önemli, en üretken ve en tanınan hicivcisidir. Aynı zamanda Hz. Peygamberin baş hicivcisi mertebesine yükseldiğini özellikle belirtmek gerekir. Şairin hiciv nazmı hususunda bizzat Hz. Muhammed tarafından teşvik edildiği yönünde sağlam deliller bulunmaktadır[749]. Ḥassân hicivcilik hususundaki üstün

[744] W. 'Arafat, 1986, c.III, s.272.
[745] İbn Ḳuteybe, Bty., c.I, s.305.
[746] Yusuf Sancak, 1999, s.313.
[747] Fuat Sezgin, 1975, c.II, s.290.; Ferdinand Wüstenfeld, 1853, s.218.
[748] İbn Ḳuteybe, Bty., c.I, s.305.
[749] Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.IV, s.107.

yetenekleri sayesinde çok geçmeden Hz. Peygamberin gözde şairi olmayı başarmıştır[750]. Şiirin muhtelif konularında kasideleri bulunsa da, Arap şiirinde en öne çıktığı alan, hiç kuşkusuz hiciv nazmıdır. Elbette onun meşhur ve şubeleşmiş hicivciliği, yalnız İslam sonrasıyla sınırlı değildir. Ḥassân İslam öncesinde de hiciv şiirlerindeki ustalığıyla ön plana çıkmış, kaliteli hicviyeleri Câhiliyye Döneminden itibaren Araplar arasında belirli bir saygınlık kazanmayı başlamıştır. Ḥassân'ın İslam öncesindeki edebî faaliyetlerinden günümüze ulaşan şiir varlığının çoğu, hiciv ve *medîḥ* konularında nazmedilmiştir. Divanında yer alan yaklaşık 170 kasidenin yergi içerikli olduğu ve bu kasidelerden 120'sinin İslam'dan sonra nazmedildiği söylenmektedir[751]. Ancak farklı divanlarda farklı sayılarla karşılaşmak kaçınılmazdır. Yine de hiciv türünün diğer türlere nazaran açık arayla baskın geldiği her halükarda görülmektedir[752].

Ḥassân b. S̱âbit'in hiciv nazmı alanında uzmanlık kazanmasında yadırganacak bir durum veya bu kasidelerin çokluğu sebebiyle orijinallikleri hususunda şüphe uyandıracak yeterli bir delil varlığı kesinlikle söz konusu değildir. Nitekim şairin yaşadığı asrın, çeşitli taraflar arasında pek çok savaşın ve anlaşmazlığın meydana geldiğine, neredeyse aralıksız surette, şahit olduğu bilinmektedir. Şair bir şekilde çarpışmalara bizzat katılmamayı başarsa da, yaşamının büyük bölümünü bu şiddetli savaş koşullarının tam ortasında geçirmekten kurtulamamıştır. Yine de Ḥassân'ın divanının hicviyelerle dolu olmasının ardında yatan birincil nedenin, çevresel şartlardan ziyade, şairin Hz. Peygambere olan yakınlığından ve keskin dilinden kaynaklandığını belirtmek gerekir. Ḥassân b. S̱âbit'in hicvedilmek için uygun nitelikleri taşıyan hemen hemen her unsuru yerdiği ve hedef alabileceği en seçkin isimleri hicvetmeyi başardığı açıkça görülmektedir. Hicivlerinin İslam sonrasında gerilemek şöyle dursun, çok büyük bir ivme kazandığı, hem niteliksel olarak gelişme gösterdiği hem de niceliksel açıdan zenginleştiği kabul edilmesi gereken bir gerçekliktir.

Ḥassân b. S̱âbit'in hicviyelerinin, Sadru'l-İslam Döneminin en öne çıkan edebî mahsullerini meydana getirmesi şaşırtıcı değildir. Çünkü bilindiği üzere, Sadru'l-İslam'ın en meşhur şiirleri, Hz. Peygambere

---

[750] J. M. Abd el-Jalil, 1943, s.56.
[751] Hasan Taşdelen, 2010, s.153.
[752] Süleyman b. Sâlih el-Ḫarâşî, h.1413, s.99.

yöneltilen methiyeler ve Müslümanlarla müşrikler arasında cereyan eden hicivleşmelerdir. Ḥassân bu sözlü çatışmalardaki yoğun etkinliği ve gösterdiği belirgin başarılarıyla ününe ün eklemeyi ve saygınlığına saygınlık katmayı başarmıştır. Ne var ki yine de bu hicviyelerinin, edebî değerlerinden ziyade, tarihî olaylara yoğun şekilde işaret etmesi dolayısıyla önem arz ettiği yönündeki düşüncelerden kurtulamamıştır[753]. Ḥassân'ın erken dönemlerden itibaren, pek çok eleştirmen tarafından İslam sonrasındaki şairliği hususunda eleştirildiği bilinen bir gerçektir[754]. Ancak yine de şairin hicviyeleri dikkate alındığında, onun İslam sonrasındaki şairliğinin ve hicivciliğinin niçin bu kadar önemsizleştirildiğini anlamlandırmak pek güçtür. Ḥassân'ın hicviyeleri sıkıcılıktan ve yapaylıktan bir hayli uzaktır. Hatta bu kasidelerin çağının ötesinde bir anlayışla nazmedildiğini söylemek dahi mümkündür.

Ḥassân b. S̱âbit, hicvettiği kişilerin çokluğu ve çeşitliliği dolayısıyla da ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Dönemin diğer Müslüman hicivcilerininkine benzer şekilde, yergilerini yönelttiği başlıca kesim, Mekke ahalisinin eşrafı ve Yahudi topluluğudur. Bu isimlerden en belirginleri şu şekildedir: Ebû Sufyân b. el-Ḥâris̱, Hind bint 'Utbe, 'Amr b. el-'Âṣ, İbnu'z-Zibe'râ, el-Muġîra b. Şu'be, Ebû Cehl ('Amr b. Hişâm), el-Velîd b. Muġîra, Umeyye b. H̱alef el-Cumaḥî, Ṣafvân b. Umeyye, Kelede b. el-Ḥanbel, 'Utbe b. Ebî Vaḳḳâṣ, eḍ-Ḍaḥḥâk b. H̱âlîfe el-Eşhelî, Ebû Ḳays b. el-Eslet el-Evsî, Musâfi' b. 'İyâḍ b. Ṣaẖr b. 'Âmir b. Ka'b b. Sa'd b. Teym b. Murra, Benû 'Âbid b. 'Abdi'l-lah b. Ömer b. Maẖzûm, Benû 'Adiy b. Ka'b, Benû Zuhre, Benû 'Abdi'd-Dâr, Benû'l-'Avvâm, Hevâzin b. Manṣûr, Benû'l-Ḥamâs, Benû Muzeyne, Benû Huzeyl, Benû Sehm b. 'Amr, Rebî'a b. el-Ḥâris̱ b. 'Abdi'l-Muṭṭalib, Nevfel, el-'Âṣî b. Hişâm b. el-Muġîra el-Maẖzûmî, Ṭalḥa b. Ebî Ṭalḥa, Ḳays b. Maẖrame b. Muṭṭalib b. 'Abd Menâf, Suheyl b. 'Amr b. 'Abd Şems, Cubeyr b. Muṭ'im b. Nevfel b. 'Abdi Menâf (ö. 59/678-79), Nevfel b. 'Abd Menâf'ın müttefiki Ebû İhâb b. 'Azîz, Ebû'l-Buẖturî, Evs b. Hâlid ve Selâme b. Ravḥ b. Zinbâ'[755].

---

753 Charles Pellat, 1952, s.76-77.
754 İbn Ḳuteybe, Bty., c.I, s.305.
755 Ḥassân b. S̱âbit, 2006a, c.I, s.Muhtelif yerler.; Ḥassân b. S̱âbit, 1427/2006b, s.Muhtelif yerler.

Ḥassân b. S̱âbit'in hicivlerinin Arap toplumunda gerçekten etkili olduğu görülmektedir. Ḥassân'ın özellikle kabileleri hedef aldığı hicviyeleri unutulmamış, bu kasideler yıllar sonra bile hicvedilen toplulukların yergiye konu edilen ayıplarla anımsanmasını sağlamıştır. Bu durumun oldukça açık şekilde görülmesini sağlayabilecek bir veri günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır. Bu bağlamda rivayet edildiğine göre, Huzeyl kabilesi Hz. Peygamberden kendileri için zinayı helal kılmasını talep etmiş, Ḥassân da bu yüzden onları ağır şekilde yermiştir[756]. Bu hicviyesinin nazmedildiği tarihten yıllar sonra yaşandığı kaydedilen başka bir vaka, şairin beyitlerinin Arap toplumunun hafızasında uzun süre tazeliğini ve tesirini korumayı başardığının ispatı niteliğindedir.

Bu vakadan anlaşıldığı kadarıyla, Benû Esed ile Benû Huzeyl'e mensup iki kişi bir birlerine karşı övünme yarışına (*mufâḫara*) girişmiştir. Her iki tarafın da ortaklaşa kararlaştırdıkları bir adamın hakemliğine razı olduğu görülmektedir. Ancak bu vazife için tayin edilen adam hakemliği kabul etmeden önce, taraflara ihtiyaten şunları söylemiştir: "*İkiniz de beni dövmeyeceği ve bana sövmeyeceği hususunda sağlam bir söz vermezse, sizin aranızda hüküm vermem. Çünkü ben kendi halkımın yurdunda değilim*[757]*.*" Onun bu sözlerinin akabinde, her iki taraf da hakem tayin ettikleri kişinin bu makul talebini kabul etmiştir. Daha sonra hakem, Esed kabilesinin mensubuna dönerek şunları söylemiştir: *"(Düşman) ordusuna karşı (sizden) daha sevimli, misafire karşı da (sizden) daha itici kimsenin bulunmadığını ve sancaklar altında sizden daha az mevcuda sahip kimsenin olmadığını bildiğin halde, nasıl oluyor da Araplara karşı övünüyorsun?"* Hakem ardından Huzeyl kabilesinin mensubuna yönelmiş ve şunları söylemiştir: *"Nasıl oluyor da sizin içinizde şu üç haslet varken insanlarla konuşuyorsun? Habeşlilere Kâbe'ye gitme hususunda yol gösteren kişi sizden birisiydi. Ḫavle Ẕâtu'n-Niḥyeyn*[758] *sizdendi ve siz*

[756] Ḥassân b. S̱âbit, 2006a, c.I, s.443.

[757] Ebû'l-'Abbâs Muhammed el-Muberred, **el-Kâmil fî'l-Luġa ve'l-Edeb**, (haz. Muhammed Ebû'l-Faḍl İbrahim), 3. Bs., Kâhire, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1417/1997, c.II, s.76-77.

[758] **Ẕâtu'n-Niḥyeyn (ذات النِّحيَين):** "İki yağ heybesinin sahibi" anlamına gelen bir lakaptır. Rivayete göre, bahsi geçen kadın Câhiliyye Döneminde Mekke yakınlarındaki 'Ukâẓ panayırında yağ satmaktadır. Evs kabilesine mensup olan Ḫavvât b. Cubeyr b. en-Nu'mân el-Enṣârî (ö.40/660-661 [?]) adı geçen kadını görmüş, yağlarından satın alacakmış gibi numara yaparak bir şekilde kadının her iki eline de ağzı açık yağ tulumlarını

Allah'ın elçisinden sizin için zinayı helal kılmasını istediniz. Ancak Muḍar'ın iki hanesini istiyorsanız, (söylemeniz) gereken Temîm ve Ḳays kabileleridir. Allah'ın koruması altında olmayasınız[759]!" Açıkça anlaşıldığı üzere, Ḥassân'ın hicviyeleriyle yaptığı olumsuz propaganda, hicvedilen kabilenin övünmesini geçersiz kılmış, yıllar geçmesine rağmen onların alınlarında kara bir leke olarak kalmayı sürdürmüştür.

Elbette Ḥassân b. S̲âbit'in İslam öncesindeki hicviyeleri de oldukça tesirli ve işlevsel olmayı başarmıştır. Bu dönemde kabilesi H̱azrec'e yöneltilen hicviyeleri, kendi hicivleriyle savuşturmuştur. H̱azrec ile Evs kabilelerinin birbirleriyle savaştıkları sırada, Evs tarafında yer alan Ḳays b. el-H̱aṭîm b. ʻAdiy (ö. H.Ö.2/620)'in yergilerine Ḥassân'ın cevap verdiği aktarılmaktadır. İkilinin ilişkisi divanlarından açıkça anlaşılmaktadır[760]. Ḥassân'ın beyitlerindeki kabileler arası bu karşıtlık ve çatışma durumu, Hz. Muhammed'in Mekke'den göçerek Medine'ye gelmesine dek sürmüştür. Ḥassân'ın Câhiliyye Dönemdeki büyük edebî rakiplerinden olan Ḳays b. el-H̱aṭîm, Ḥassân'ın aksine İslam'ı kabul etme hususunda tereddüde düşmüş ve İslam'a giremeden öldürülmüştür. Ḳays'ın şiirlerinin de oldukça kaliteli olduğunu belirtmek gerekir. Hatta bazı edebiyatçılar onun şiirlerinin Ḥassân'ın kasidelerinden daha iyi olduğu görüşündedir[761].

Ḥassân b. S̲âbit'in hayatının ve hicivciliğinin dönüm noktası, elbette şairin İslamiyet'i kabul etmesinin ardından yaşanmıştır. Aynı zamanda onun İslamlığının Müslümanlar için çok büyük bir kazanım olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Ḥassân'ın Mekkeli putperestlerin hicviyelerine karşılık verme hususunda gösterdiği yararlılığı hiç kimse gösterememiştir. Şairin bu iş için Medîne'deki en uygun isim olduğu anlaşılmaktadır. Zira bilindiği üzere, karşılık hicvi nazmının tevdi edileceği kişinin belirlenmesi gündeme geldiğinde,

---

tutuşturmuştur. Kadın tulumları yağın dökülmemesi için sıkıca tutarken, H̱avvât kadını iğfal etmiştir. Dolayısıyla kadının bir miktar yağ kaybetmektense utanç verici bir duruma düşmeyi yeğlemesi, kendisi ve yakınları için nesiller boyunca hatırlanacak bir alay konusuna dönüşmüştür. Öyle ki daha sonra bu olay "*Z̲âtu'n-Niḥyeyn'den daha meşgul*" (أشغل من ذات النحيين) şeklinde darb-ı mesel haline gelmiştir. Selahattin Halil b. Aybek eṣ-Ṣafedî, **el-Vâfî bi'l-Vefeyât**, (thk. Ahmed el-Arnâ'ûṭ, Turkî Mustafa), Beyrut, Dâru İḥyâ'i't-Turâs̲i'l-ʻArabî, 1420/2000, c.XIII, s.266.; Ferdinand Wüstenfeld, 1853, s.132.

[759] Ebû'l-ʻAbbâs Muhammed el-Muberred, 1417/1997, c.II, s.76-77.

[760] Ḥassân b. S̲âbit, 2006a, c.I, s.43, 7, 26.

[761] Hayreddîn ez-Ziriklî, 2002, c.V, s.205.

Ḥassân'dan önce Hz. Ali gibi isimler önerilmiş, ama bu işi en iyi şekilde yalnızca Ensar'ın seçkin üyelerinden olan Ḥassân'ın başarabileceğine karar verilmiştir. Bu görevi üslenecek şairin tespitinde söz sahibi olan otorite, beklendiği üzere Hz. Muhammed'dir[762]. Ḥassân b. S̱âbit, Hz. Alî'nin aksine aşırı boyutlara ulaşabilen fahiş dil kullanımından çekinmemektedir. Ayrıca onun karakteri bu iş için çok daha uygundur. Dolayısıyla Hz. Peygamberin müşriklere karşılık verebilecek potansiyele sahip gerçek bir hicivci aradığı anlaşılmaktadır. Elbette Hz. Muhammed'in belirlenecek şairin aşırılıktan ve serbest dil kullanımından anlayan bir Müslüman olmasını planladığını ve bu yüzden özellikle Ḥassân'ı tercih ettiğini düşünmek çok da yanlış olmayacaktır. Hz. Peygamberin bu hususta da yanılmadığı ve oldukça isabetli bir karar verdiği çok geçmeden anlaşılacaktır. Ḥassân'ın keskin dili İslam saflarında yer alan savaşçıların morallerini yükseltmiş, İslam aleyhtarlarının motivasyonu azami derecede düşürmüştür. Dönemin Müşrik topluluğu üzerinde en etkili olan hicivler, Ḥassân'a aittir. Örneğin; Bedir gazvesinden sonra Ka'b b. Eşref, nazmettiği kasidelerle Ḳureyşlileri kışkırtmak ve onları öç almaya teşvik etmek için Mekke'ye gitmiştir. Ḥassân bunun üzerine, Ka'b'ı ve onu ağırlayanları şiddetle hicvetmiştir. Şairin bu saldırısı oldukça etkili olmuş, sonuç itibariyle arzu edildiği gibi insanlar Ka'b'ı konuk etmekten kaçınmıştır[763].

Câhiliyye Döneminden Sadru'l-İslam Dönemine geçilmesiyle birlikte, Ḥassân'ın şiirlerinde bazı değişimler kaçınılmaz olarak meydana gelmiştir. Ancak bu değişimler, hiçbir zaman fazla kökten olmayı başaramamıştır. Ḥassân'ın kariyerinin sonlarına doğru nazmetmiş olduğu şiirlerde bile Câhiliyye etkisinin açıkça görülmesi mümkündür. Yine de şairin İslam'ı kabul etmesiyle birlikte, yergilerinde dinî tesirin hissedilmeye başladığı aşikârdır. Örneğin; bu dönemde Ḥassân'ın hicviyelerinde Kur'ân ifadelerine bol miktarda rastlanmaktadır[764]. Ne var ki İslam'ı kabul etmiş olması, şairin hicivlerini yeni dinin yeni kavramlarıyla doldurmamış, onları derin anlamların dinleyiciye aktarılmaya çalışıldığı kasidelere çevirmemiştir. Elbette şairin kasidelerinde laik bir anlayışın hâkim olduğunu söylemek de kesinlikle

---

762 Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.IV, s.107.
763 Abdurrahman Özdemir, 2004, S.4, s.205.
764 Charles Pellat, 1952, s.76-77.

mümkün değildir. Ancak Ḥassân'ın İslamlığı, Hz. Peygamberin diğer hicivcilerininki kadar asla ön plana çıkamamıştır. Öte yandan Ḥassân'ın şiirleri İslam öncesinden alışık olduğumuz biçimselliğini çok daha iyi koruyabilmiştir. Yerilen özellikler açısından, Ḥassân ile Ka'b'ın genellikle aynı yolu izlediği aktarılmaktadır. Ancak Ḥassân'ın kasidelerindeki dinî temaların, çağdaşı olan Müslüman hicivcilerinkinden çok daha yüzeysel olduğunu söylemek mümkündür. Ḥassân'ın hicviyelerinde Abdullah b. Revâḥa'nınki kadar yoğun bir İslâmî etkiden söz etmek mümkün değildir. Bu durumun klasik otoriteler tarafından da kısmen doğrulandığı görülmektedir[765].

Gerek Ḥassân'ın gerekse çağdaşı diğer hicivcilerin Câhiliyye biçimselliğinden tam manasıyla sıyırılamamalarının nedeni, genellikle yaşanan olayların süratine bağlanmaktadır. Bu bağlamda, dönemin şairlerinin yaşam süreleri içerisinde, İslam dininin ilk ortaya çıkış ve gelişim süreçlerinin çok hızlı cereyan ettiği öne sürülmektedir. Dolayısıyla bu teoriye göre, İslam dini insanlar üzerinde seri ve çok derin bir etki meydana getirmiş olsa da, bu değişimlerin özellikle edebiyat alanında da aynı hızda tesir göstermesi beklenmemelidir. Ayrıca Ḥassân b. S̲âbit'in takip ettiği geleneksel biçimselliğin açıklanmasında, şairin ileri yaşı da göz önünde bulundurulmalıdır[766]. Bu teorinin bütün ana hatlarıyla doğru temeller üzerine inşa edildiğini söylemek mümkündür. Hicve yön veren etkenlerin, dönemin insanlarının eğilimleri, zevkleri ve korkularından meydana geldiği göz önüne alındığında, Ḥassân gibi insan ruhundan anlayan usta bir şairin etkisiz kasideler nazmetme riskine girmeyeceği aşikârdır. Ayrıca Ḥassân'ın karakteri ve zevkleri dikkate alındığında, şairden tamamen İslâmî kurallar çerçevesinde hareket etmesini beklemenin gerçekçi bir yaklaşım olmayacağı görülmektedir. Ebû Sufyân b. el-Ḥâris̲ b. 'Abdi'l-Muṭṭalib'in Ḥassân'a yöneltdiği bir hicviyesinden, Ḥassân'ın dinî yasaklamaları yeterince dikkate almadığı anlaşılmaktadır[767]. Muhtemelen şairin bu özgür ruhu, orijinalliğinin ve baskınlığının ardında yatan en büyük etkendir. Tüm bu veriler çerçevesinde görülmektedir ki, Ḥassân'ın İslam öncesinden aşina

[765] Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.IV, s.107.
[766] Hasan Taşdelen, 2010, s.151.
[767] İbn Hişâm, 1375/1955, c.II, s.212-213.

olduğumuz rahatlığı, sivri dili ve atılganlığı, onun hicivcilikle vazifelendirilmesinin ardındaki asıl etkendir.

Ḥassân b. S̲âbit'in hicivciliğinin en parlak dönemi, İslam sonrasındaki kariyeridir. Her ne kadar Câhiliyye Dönemindeki rivayet eksikliklerinin etkisini göz önünde bulundurmak gerekiyorsa da, şairin bugün elimizde bulunan divanında İslam sonrasındaki hicivlerinin sayıca daha fazla olduğu görülmektedir[768]. Muhtemelen bu durum, Ḥassân'ın hiciv nazmı için İslâm devletinin koruması altında çok daha uygun bir ortam bulmasından ileri gelmektedir. Şaire nispeten daha geniş bir hareket alanı tanıyan değişikliğin diğer önemli nedenleri ise, hiciv nazmetme gerekçelerinin güncellenmesi ve yergilerde artık öncekinden farklı kesimlerin hedef alınıyor olmasıdır.

İslam öncesinde hicivleşme geleneğinin genellikle kabileler arası anlaşmazlıklar düzleminde cereyan ettiği bilinmektedir. Oysa İslamiyet'in gelişiyle birlikte, anlaşmazlıklar çok geçmeden kabileler üstü bir niteliğe kavuşacaktır. Bu bakımdan karşıt kabilenin aşırı dil kullanımıyla ölümcül düzeyde tahrik edilmesi endişesi, nispeten ortadan kalkmıştır. Yeni süreçte artık kabile taassubunun çok ötesinde bir birlik anlayışı benimsenmiş, İslam taraftarları ile aleyhtarları arasında siyasetten ticarete, askeriyeden diyanete kadar akla gelebilecek hemen hemen her alanda hâlihazırda zaten şiddetli bir savaş durumuna geçilmiştir. Hiciv şairlerinin kendi kabilelerine yergileri sebebiyle azılı düşmanlar kazandırma endişesinin ortadan kalkmış olmasının nedeni budur. Zira İslam öncesinde özellikle politik olarak aktif olan hicivcilerin takip ettiği siyasî nezaket manevralarına, artık eskisi kadar gerek kalmamış, taraflar arasındaki köprüler büyük oranda zaten yakılmıştır. Tâhir Dervîş'in bu husustaki görüşleri oldukça isabetlidir. Buna göre, Ḥassân b. S̲âbit İslam öncesinde sadece kendi kabilesinin müdafisidir ve amacı yalnızca kendisinin ve kabilesinin çıkarlarıyla sınırlıdır. Ayrıca hicviyelerinin pek çoğu, ortak atadan geldikleri Evs kabilesini hedef almaktadır. Aradaki akrabalık bağı dolayısıyla, bu hicivlerin aşırı unsurlar içermesi zaten beklenmemelidir. Ancak Ḥassân'ın İslam'ı müdafaa etmeye başlamasıyla birlikte, savunulan ve hedef alınan taraf tamamen değişmiştir. Onun yeni hicviyeleri değişen şartlar çerçevesinde,

768 Hasan Taşdelen, 2010, s.153.

artık İslâmî mücadele gayesiyle kurgulanmaktadır. Her şeyden önemlisi hicvedilen kişilerle Ḥassân'ın arasında, eskisi gibi kan bağı bulunmamaktadır[769].

Ḥassân b. S̱âbit'in hicviyeleri, Mekke'nin ele geçirilmesine kadar etkin şekilde devam etmiştir. Bu hâkimiyetin sonrasında, Ḥassân'ın yermeye alışık olduğu İslam aleyhtarları ya öldürülmüş ya da İslam'ı kabul etmek durumunda kalmıştır. Dolayısıyla Mekke eşrafından geçmişte yerilmesi gereken önemli şahısların, yeni süreçte de hicvedilmesi için, artık geçerli sebepler ortadan kalkmıştır. Böylelikle Ḳureyş'in belirli kesimlerinin İslam'a karşı güttüğü düşmanlık törpülenmiş, hiciv sanatı da bir savaş vasıtası olarak üstlendiği görevi nispeten tamamlamıştır. Çünkü Ḳureyş artık dünün düşmanı olmuş, İslam'ı kabul edenlerin sayısı artmıştır[770]. Hz. Muhammed'in ölümünün ardından Ḥassân b. S̱âbit'in eski etkinliğini sürdüremediği ve adeta edebî bir inzivaya çekildiği görülmektedir. Nitekim İslam'dan çıktığını ilan eden kişilerin başlattığı Ridde Savaşları, hiciv şiirleri için oldukça elverişli koşullar sağlasa da, Ḥassân'ın ilgisini cezbetmeyi başaramamıştır. Yalnızca şair, Hz. Ebû Bekir'in halife olmasını reddedenlere karşı kısa bir şiir nazmetmekle yetinmiştir. İkinci halife döneminden itibaren şiire gösterilen önemin eskiye nazaran zayıflaması, Ḥassân'ın edebî faaliyetlerinin azalmasının bir diğer nedenidir[771].

Ḥassân b. S̱âbit'in hiciv kasideleri metodolojik olarak incelenmeye tabi tutulduğunda, şairin genel anlamda çağdaşlarının bağlı kaldığı metotlardan çok da farklı olmayan bir yol izlemeyi tercih ettiği görülmektedir. Yahut diğer bir deyişle, kendi seleflerinin gelenekselleştirdiği yergi unsurlarına bağlı kalmayı yeğlemektedir. Bu yüzden soysuzluk, pintilik, düşkünlük, kötü beslenme, korkaklık, firar, ahde vefasızlık, savaştan anlamama, ikiyüzlülük, kadınlara benzeme, vücut deformasyonları, kısırlık, ırzına sahip çıkamama, komşunun canına ve malına göz dikme gibi özellikler Ḥassân'ın en çok tercih ettiği yergi unsurları arasında yer almaktadır[772]. Aynı zamanda Ḥassân'ın hicviyelerinde hedef aldığı insanları, mensup oldukları kabilelerden

---

769 Hasan Taşdelen, 2010, s.156.
770 Yahya el-Cebûrî, 1384/1964, s.40.
771 Abdurrahman Özdemir, 2004, S.4, s.206-207.
772 Ḥassân b. S̱âbit, 2006a, c.I, s.Muhtelif yerler.

soyutlamayı sevdiği anlaşılmaktadır. Dönemin yaygın temayüllerini ve beğenilerini benimsediğinden, insanları koyu ten rengine sahip olmaları ve zencileri andırmaları gibi fiziksel olarak kusur kabul edilen özelliklerle yermekten çekinmediği görülmektedir. Elbette yerdiği bu kişilerin Araplıklarını da tanımamakta[773], onları Arap toplumunun dışına itmeye ve marjinalleştirmeye çalışmaktadır.

Ḥassân b. S̱âbit hedef aldığı kişileri, kendilerine özellikle atalarından miras bırakılan rezilliklerle yermektedir. Bu bağlamda, adilik, bayağılık ve neseplerinin düşüklüğü gibi en korkulan ithamların Ḥassân'ın hicivlerinde sel gibi aktığını söylemek mübalağa olmayacaktır. Ancak Hz. Peygamberin Ḥassân'ı hiciv söylemeye teşvik etmesinin ardında yatan etken, bizzat şairin bu eğilimlerinden kaynaklanmaktadır. Üstelik Hz. Peygamberin Ḥassân'ı yalnızca bu hususta cesaretlendirmekle yetinmediği, aynı zamanda kendisini bu konuda nasıl geliştirebileceğini de gösterdiği aktarılmaktadır[774]. Elbette Hz. Peygamberin bu taktiği benimsemesinin nedeni, düşmanını çok iyi tanımasından ileri gelmektedir. Arapların nazarında, saf kandan gelen onurlu bir nesebe mensup olmak, el-Lât ve el-'Uzzâ gibi tanrıçalarının takdis edilmesinden bile daha önemli bir meseledir. Ḥassân da kendisinden beklendiği gibi düşmana azami acıyı tattıracak yolu bulmuş, onları ilahları ile değil, nesepleri ile vurmuştur[775]. Ḥassân bu eskimez metotlar sayesinde başarıya ulaşmış, Hz. Peygamberin tercih edilen şairi haline gelmiştir. Nitekim şair politik ve dinî hicivleşmelerde en büyük yararlılığı gösteren isimdir[776].

Ḥassân b. S̱âbit'in eski geleneklere gösterdiği bağlılığını, yalnızca bu metotların hicivlerini zenginleştireceğini düşündüğü zamanlarda koruduğu ve daha etkili bir vuruş fırsatı bulur bulmaz bu kuralların dışına çıkmaktan çekinmediği görülmektedir. Örneğin; Câhiliyye Döneminde dahi, insanların değiştiremeyecekleri fiziksel özellikleri dolayısıyla yerilmesi, özellikle kabile politikası gereği nazmedilen hicviyelerde tercih edilmeyen bir üsluptur. Ancak Ḥassân b.

---

[773] Dursun Hazer, *"Hz. Muhammed'in Şairi Hassân b. Sâbit'in Şiirlerinde Övülen ve Yerilen Değerler"*, **İslâmî İlimler Dergisi**, 2006, c.I, S.1, s.101.
[774] Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.IV, s.107.
[775] Ġâzî Ṭuleymât, 'İrfân el-Eşḳar, 1428/2007b, s.31.
[776] J. M. Abd el-Jalil, 1943, s.56.

S̲âbit hicvedebileceği hiçbir özelliği kaçırmak istememiş, Ebû'l-Buẖturî b. Hâşim el-Esedî'yi hicvettiği bir kasidesinde, onu eli kesik bir babanın oğlu olmakla yermiştir. Üstelik bu hicviyede, atadan miras alınan rezilliklerle vücut deformasyonları harmanlanmış şekilde sunulmaktadır:

"وَمَا طَلَعَتْ شَمسُ النهارِ ولا بَدَتْ   عَليكَ بمَجْدٍ، يا بنَ مَقطوعةِ اليدِ

أبُوكَ لَقِيطٌ، الأمُ الناسِ مَوْضِعاً،   تَبَنّى عَليْكَ اللّؤمُ في كلّ مَشهَدِ

إذا الدَّهْرُ عَفَّ في تَقَادُمِ عَهدِهِ،   على عارِ قومٍ، كانَ لُؤمُكَ في غَدِ"

"Eli Kesik oğlu! Ne doğdu gündüz güneşi ne de açığa çıkardı senin üzerinde bir şerefi.

Devşirmedir (leḳîṭ) baban. İnsanların en adisidir mertebe bakımından. Bariz oldu adilik senin üzerinde, her toplantı yerinde.

Devir geçip de zaman bir kavmin yüz karasını sildiği zaman, yarında da mevcut olacak senin yüz karan![777]"

Ḥassân keskin diline rağmen, hicivlerini yalanlarla doldurmamış, hasımlarına iftiralar savurmamıştır. Şair genellikle hicvedilen kişinin duygulanımını tahrik etmeye çalışmakta, onun istendik yönde hareket etmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Her ne kadar hicivciliğindeki kural tanımazlığıyla meşhur olsa da, yeri geldiğinde durması gereken sınırların gayet bilincindedir. Özellikle Hz. Muhammed'in yakınlarından birisini hicvettiği zaman, hicvi genelleştirmemeye ve Hz. Peygamberin tepkisini çekecek bir şey söylememeye özen göstermektedir. Örneğin; Ḥassân, Hz. Muhammed'in amcasının oğlu ve sütkardeşi olan Ebû b. Sufyân b. el-Ḥâris̲'i hicvederken, onu annesinin nesebindeki zayıflıklardan vurmaya çalışmaktadır. Aynı şekilde el-Ḥâris̲ b. 'Abdi'l-Muṭṭalib'i de annesinin nesebi dolayısıyla hedef aldığı ve babasının soyuna dokunmaktan kaçındığı görülmektedir[778]. Bu bağlamda, Ḥassân b. S̲âbit hicvettiği kişinin soyunda kölelik veya hizmetkârlık gibi istenmeyen bir durumun

---

[777] Ḥassân b. S̲âbit, 1427/2006b, s.96.
[778] Ḥassân b. S̲âbit, 2006a, c.I, s.373.

vaki olduğunu öğrendiğinde, derhal bu noktaya odaklanmaktadır. Örneğin; şair, el-Ḥâri s̱ b. Hişâm b. el-Muġîre (ö. 18/639 [?])'yi köle soylu olduğu gerekçesiyle hicvetmektedir. Rivayet edildiğine göre, el-Ḥâris̱'in annesi, Benû Taġlib'in cariyelerinden gelmektedir[779]. Bu noktada Ḥassân'ın el-Ḥâris̱'i yererken, kardeşi Ebû Cehil'i de gündemine taşımamış olması dikkat çekicidir. Zira Müslümanlara karşı Ebû Cehil'in, el-Ḥâris̱'den çok daha fazla düşmanlık güttüğü bilinmektedir. Bu durum, Ḥassân'ın gerektiğinde hicviyesini genelleştirmediğinin delili olarak kabul edilebilecek niteliktedir. Elbette Ebû Cehil de Ḥassân'ın özellikle kendisini hedef aldığı hicviyelerinden kurtulmayı başaramayacaktır. Bu kasidelerde şairin gerçekçiliğini tetkik etmek mümkündür. Mesela; Ḥassân, Ebû Cehil'i yererken, onun sapkınlığına, küstahlığına ve doğru yola gelmemesine odaklanmaktadır. Ancak onun toplum içerisindeki saygın konumunu reddetmeye kalkışmadığı görülmektedir[780].

Ḥassân'ın hicviyeleri bedevî nazım geleneğinden unsurlar taşımaktadır[781]. Öte yandan hicivciliğinde dikkat çeken noktalardan birisi, bedeviliği yerilecek bir durum olarak görmesidir. Gerek bedevilerin o günkü sosyal konumları gerekse İslam'a karşı takındıkları mesafeli yaklaşım göz önüne alındığında, bu durumun daha kolay anlaşılması mümkündür. Ayrıca Ḥassân b. S̱âbit yalnızca kent yaşamının nimetlerinden haberdar olan bir şehirli değildir; aynı zamanda Ġassânîler tarafından saraylarda en ala şekilde ağırlanan bir seçkindir. Bu nedenle bedevî hayat tarzına taban tabana zıt olan aristokratik yaşam standartlarını yakından müşahede etme imkânı bulmuştur. Böylelikle yerilen kişinin medeniyetten bihaber oluşu dolayısıyla hicvedilmesi, Ḥassân b. S̱âbit'in yergilerinin tipik özelliklerinden biri haline gelmiştir[782].

Ḥassân'ın hicviyeleri çoğu zaman teferruatlı ve ayrıntılı değildir. Yergilerinin, genellikle en kötü özelliğe odaklanan hızlı darbelerden ve derine işleyen iğnelemelerden oluştuğu görülmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla, kısa ve vurucu yergiler, Ḥassân'a çok daha çekici gelmektedir. Bu nedenle divanında pek çok parçasal hicviye yer almaktadır.

[779] Ḥassân b. S̱âbit, 2006a, c.I, s.343.
[780] Ġâzî Ṭuleymât, ʻİrfân el-Eşḳar, 1428/2007b, s.31.
[781] Charles Pellat, 1952, s.76-77.
[782] Hasan Taşdelen, 2010, s.152.

Hicviyelerinin nicelik açısından doğrusal bir artış göstermesinin ve buna oranla kasidelerinin uzunluğunun kısalmasının nedeni, elbette ki şairin bu eğiliminden kaynaklanmaktadır. Öte yandan, İslam'ın Ḥassân'ın hicviyelerini fahiş ve incitici dil kullanımı hususunda kesinlikle sınırlandıramadığı görülmektedir[783]. Ḥassân'ın yergilerindeki İslam etkisinin, geleneksel kompozisyon üslubuna bazı yeni fikirler ilave edilmesiyle sınırlı kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun yanı sıra İslam'ın tamamen sokağa has olan sövgüleri nispeten törpülediğini ve hicviyelerine mezhepsel ve eleştirel bir boyut kazandırdığını da inkâr etmek mümkün değildir. Şirk-tevhit, ihlas-nifak gibi yeni karşıtlıklar, bu bağlamda değerlendirilebilecek unsurlar arasında yer almaktadır. Gelgelelim şairin İslam sonrasındaki hicviyelerinin, özü itibariyle Câhiliyye geleneklerinin ardılı ve kabile asabiyetinin modern bir yansıması olduğu, yadsınamayacak bir gerçekliktir[784].

Ḥassân'ın İslam sonrasındaki hicivlerinde, tamamen Kur'ân-ı Kerîm'e has özelliklere odaklanıldığında dahi, kabilecilik ilişkilerinin bir şekilde kendisine yer bulabildiği görülmektedir. Üstelik bu durum, Mekkeli müşriklerin hicvedilmediği kasidelerde dahi söz konusu olabilmektedir. Nitekim yerilen taraflar muhtemelen bir şekilde Mekke'deki düşmanlarla ilişki içerisindedir. Örneğin; Yahudilerle Ḳureyşliler Müslümanlara karşı verilen savaşta birbirlerini desteklemektedir. Ḥassân Yahudileri yererken, Kur'ân üslubuna çok benzer şekilde, onları Tevrat öğretisinden sapmaları sebebiyle hicvetmektedir. Ancak mesele, özü itibariyle tamamen kabile politikasıyla ilişkilidir:

"تَفَاقَدَ مَعْشَرٌ نَصَروا قُرَيْشًا   وَلَيْسَ لَهُمْ بِبَلْدَتِهِ نَصِيرُ

هُمُ أُوتُوا الكتابَ فَضَيَّعوهُ   فهم عُمْيٌ منَ التَّوْراةِ بُورُ

كَفَرْتُمْ بِالْقُرآنِ وَقَدْ أُتيتُمْ   بِتَصْديقِ الذي قَالَ النَّذِيرُ

---

[783] Ġâzî Ṭuleymât, 'İrfân el-Eşḳar, 1428/2007b, s.30.; Ḫâzin 'Abbûd, **eş-Şu'erâ'u'l-'Arab ve Fennu'l-Hicâ'**, Beyrut, Dâru'l-Ḥarfi'l-'Arabî, 2013, s.153.

[784] Ġâzî Ṭuleymât, 'İrfân el-Eşḳar, 1428/2007b, s.30.

لَهَانَ على سَرَاةِ بَنِي لُؤَيٍّ   حَرِيقٌ بالْبُوَيْرَةِ مُسْتَطِيرُ"

"Ḳureyş'e yardım eden topluluk, kaybedeler birbirlerini! Yoktur onlar için beldelerinde bir yardımcı.

Onlara kitap verilmiştir, ama kaybetmiştir onlar onu. Tevrat'ı (görme hususunda) körleşmiştir onlar, mahvolmuşturlar.

Size uyarıcının söylediklerini doğrulayan bir delil verildiği halde, Kur'ân'ı inkâr ettiniz. (Yani Tevrat'ta Hz. Muhammed müjdelenmişken niçin onu reddediyorsunuz?)

Ama Benû Lu'eyy'in seçkinleri, el-Buveyra'daki muazzam yangını görmezden gelmiştir[785]*."*

Ḥassân'ın hicivciliğinin en iyi ve en kötü yönlerinin belirlenmesi, elbette sübjektif bir meseledir. Yine de şairin *taṣriḥ*ten *telmîḥ*e yönelmeyi başardığı anların ve keskin alaycılığının, en fazla ustalık isteyen yerler olduğunu düşünmek mümkündür. Öte yandan sövgü unsurlarını kullanmaktan çekinmemesi, eleştirmenler tarafından hicivciliğinin en kötü yönü olarak değerlendirilmektedir[786]. Öyle ki İbn Hişâm, fahiş dil kullanılması nedeniyle onun şiirlerinden bir kısmını sansürlemek mecburiyetinde kaldığını dahi anlatmaktadır[787]. Klasik ve modern eleştirmenler Ḥassân'ın hicivciliğini nasıl değerlendirirse değerlendirsin, şairin bu alanda muazzam bir öneme sahip olduğu ve onsuz Arap-İslam hicvinin tahayyül dahi edilemeyeceği aşikârdır.

4.4.1.3. Ḥassân b. S̱âbit el-H̱azrecî el-Enṣârî'nin Hiciv Kasideleri

Huẕeyl kabilesini hedef alan hicviyeler, Ḥassân b. S̱âbit'in divanında önemli bir yer tutmaktadır. Adı geçen kabilenin, İslam'ın ilk yıllarında İslamiyet aleyhine çalışmalar yürüttüğü bilinmektedir. Ḥassân'ın bu kabileye yönelttiği hicviyelerde, özellikle er-Recî' vakasının ardından büyük bir artış gözlemlendiğini söylemek

[785] Ḥassân b. S̱âbit, 2006a, c.I, s.210.
[786] Ġâzî Ṭuleymât, 'İrfân el-Eşḳar, 1428/2007b, s.31-32.
[787] İbn Hişâm, 1410/1990, c.III, s.55.

mümkündür. İslâmî kaynaklara göre, Müslümanlara karşı yapılan bu saldırı, vefasızlığın ve ihanetin kelimenin tam manasıyla ete kemiğe büründüğü, hain bir tuzaktan başka bir şey değildir. Bu nedenle, özellikle bu iki vasfı hicvetme hususunda köklü eğilimleri bulunan erken dönem Arap hicivcileri tarafından, er-Recî‘ vakasının asla kaçırılmaması gereken bir *savaş nedeni* veya *casus belli* olarak görülmesi, son derece tabii bir durumdur. Tarihî kaynaklarda, Mudrike'nin en meşhur alt kollarından birisi olan Hu̱zeyl kabilesinin üyelerinin, er-Recî gününde Müslüman elçilere büyük bir tuzak kurduğu ve hepsini acımasızca katlettiği aktarılmaktadır[788]. Ḥassân'ın bu husustaki hicviyelerinin anlaşılabilmesi açısından, olayın bazı küçük detaylarının bilinmesi büyük önem arz etmektedir. Zira şair hicviyesini zenginleştirmek amacıyla, özellikle hadisenin doğaüstü kısımlarını teşkil eden noktalara sıkça göndermelerde bulunmaktadır.

‘Urve b. ez-Zubeyr (ö. 94/713)'in aktardığına göre, Hz. Muhammed bu küçük müfrezeyi, Ḳureyş'in bölgenin göçebe kabileleriyle çevirdiği entrikalar hususunda istihbarat sağlamaları amacıyla göndermiştir. Bir diğer rivayete göreyse, olayların öncesinde Hz. Muhammed'in yönlendirmesiyle Benû Hu̱zeyl kabilesinin alt kollarından olan Benû Liḥyân'ın liderine suikast düzenlendiğinden, kabile üyeleri Müslümanlardan öç almak amacıyla hain bir plan tasarlamıştır. Bu doğrultuda Benû Liḥyân, soydaşları olan H̱uzeyme kabilesine, Müslüman olmayı istedikleri bahanesiyle Hz. Muhammed'den eğitmenler göndermesini talep etmeleri hususunda rüşvet vermiştir. Planlandığı üzere İslam'ı kabul etmiş numarası yapan kabile üyeleri, er-Recî‘ mevziine gelindiğinde Hz. Peygamberin gönderdiği yedi Müslümanı terk etmiş ve onların düşmanlarına haber salmıştır. Yapılan baskının ardından dört sahabe şehit edilirken, üç sahabe esir alınmıştır. Bu üç Müslümandan birisi Mekke'ye götürülürken bağlarından kurtulmuş, kılıcı elindeyken şehit düşmüştür. Diğer iki sahabe ise Mekke'ye götürülmüş ve Bedir'de öldürülen savaşçıların akrabalarına satılmıştır. Her ikisi de İslam'dan dönmeleri hususunda yapılan teklifleri

[788] W. Montgomery Watt, 1956, s.33.

kabul etmemiş, haram ayların bitişinden sonra kutsal mekânın dışına çıkarılarak infaz edilmiştir[789].

Hicviyede adı geçen Ḫubeyb b. ‘Adiy (ö. 4/625), Mekkelilere satılan bu iki sahabeden birisidir. Bedir savaşında babası öldürülen kişilerce infaz edildiği aktarılmaktadır. Anlatıldığına göre, ölümünün ardından cesedi bozulmamış, yaşanan birkaç hadisenin akabinde de yeryüzü tarafından mucizevi şekilde yutulmuştur. Hatta Ḫubeyb bu yüzden, “yeryüzünün yuttuğu” anlamındaki *Belî‘u’l-Arḍ* lakabıyla ünlenmiştir. Ḫubeyb’in öldürüldüğü sırada, yüzünün defalarca kıble hâricindeki bir yöne çevrildiği, ancak başının bir şekilde tekrar Kâbe yönüne döndüğü de, bu olağanüstü rivayetler arasında yer almaktadır[790]. Aşağıdaki hicviyede Ḫubeyb’in adı geçse de, Ḥassân b. S̲âbit’in daha çok ‘Âṣım b. S̲âbit b. Ebî’l-Aḳleh (ö. 3/624)’in na’şının mucizeler sonucu korunmuş olmasını işlemeyi tercih ettiği görülmektedir. ‘Âṣım’ın çarpışma esnasında teslim olmadığı ve er-Recî‘'de ilk şehit edilen Müslümanlar arasında yer aldığı bilinmektedir. Anlatıldığına göre, Ḳureyşliler intikam almak için ‘Âṣım’ın cesedini ele geçirmeyi istemişlerdir. Ancak Allah’ın, müşriklerin karşısında, ‘Âṣım’ın na‘şını, etrafını saran yaban arıları vasıtasıyla koruduğu nakledilmektedir. Hatta bu yüzden ona, “yaban arılarının koruduğu” anlamındaki *Ḥamiyye’d-Debr* lakabının verildiği rivayet edilmektedir[791]. Ḥassân’ın hicviyesinin matlaında bu iki sahabenin adı açıkça zikredilmektedir. Dolayısıyla hicviyenin, onların intikamının alınması amacıyla nazmedildiği aşikârdır:

"لَعَمْري لَقَدْ شَانَتْ هُذَيْلَ بنَ مُدْرِكٍ   أَحَادِيثُ كَانَتْ فِي خُبَيْبٍ وَعَاصِمِ

أَحَادِيثُ لِحْيَانٌ صَلُوا بِقَبِيحِهَا   وَلِحْيَانُ جَرَّامُونَ شَرَّ الجَرائِمِ

أُناسٌ هُمُ مِن قَوْمِهِمْ في صَمِيمِهِمْ   بِمَنزِلَةِ الزِّمْعانِ دُبْرِ القَوادِمِ

هُمُ غَدَرُوا يَومَ الرَّجيعِ وَأَسْلَمَتْ   أَمَانَتُهُمْ ذَا عِفَّةٍ وَمَكَارِمِ

[789] W. Montgomery Watt, 1956, s.33.
[790] Ahmed b. ‘Alî b. Ḥacer el-‘Asḳalânî, 1433/2012, s.385.
[791] Ahmed b. ‘Alî b. Ḥacer el-‘Asḳalânî, 1433/2012, s.744.

رَسُولَ رَسُولِ اللهِ غَدْراً وَلَم تَكُنْ   هُذَيْلٌ تَوَقَّى مُنْكَراتِ الْمَحارِمِ

فَسَوْفَ يَرَوْنَ النَّصْرَ يَوْماً عَلَيْهُمُ   بِقَتْلِ الَذي تَحْميهِ دُونَ الحَرائِمِ

أَبابيلُ دَبْرٍ شُمَّسٍ دُونَ لَحْمِهِ   حَمَت لَحْمَ شَهَّادٍ عِظامَ الْمَلاحِمِ

لَعَلَّ هُذَيْلاً أَنْ يَرَوْا بِمُصَابِهِ   مَصارِعَ قَتْلى أَو مَقاماً لِماتَمِ

وَنُوقِعَ فيهِم وَقْعَةً ذاتَ صَوْلَةٍ   يُوافي بِها الرُّكبانُ أَهْلَ الْمَواسِمِ

بِأَمرِ رَسُولِ اللهِ إِنَّ رَسُولَهُ   رَأَى رَأْيَ ذِي حَزْمٍ بِلِحيانَ عالِمِ

قُبَيِّلَةٌ لَيْسَ الوَفاءُ يُهِمُّهُم   وَإِن ظُلِموا لَم يَدْفَعوا كَفَّ ظالِمِ

إِذا النَّاسُ حَلُّوا بِالفَضاءِ رَأَيتَهُم   بِمَجْرى سَبيلِ الماءِ بَيْنَ الْمَخارِمِ

مَحَلُّهُمُ دارُ البَوارِ وَرَأْيُهُمْ   إِذا نابَهُمْ أَمْرٌ كَرَأْيِ الْبَهائِمِ"

"Ömrüme yemin olsun ki, Ḫubeyb ile 'Âṣım'in başına gelen olaylar Huẕeyl b. Mudrike'yi lekelemiştir.

Liḥyân (hakkında söylenen) sözler, onlara iğrençlikler getirmiştir. (Çünkü) Liḥyân cürümlerin en kötüsünü işlemiştir.

Kabilelerinin en has kısmından, (atın) ön bacaklarının arkasındaki kılların konumunda olan (yani derece bakımından oldukça düşük mertebedeki bir takım) insanlar…

…Onlar er-Recî' gününde vefasızlık ettiler; iffet ve kerem sahibi olan emanetlerini teslim ettiler.

Allah'ın elçisinin elçisine vefasızlık ettiler. Huẕeyl haramların kötülüklerinden sakınmadı.

Kötülüklerin karşısında (arılar tarafından) korunanın (yani ‘Âṣım b. S̲âbit’in) öldürülmesi sebebiyle, zaferin bir gün aleyhlerine döneceğini görecekler.

Etinin önündeki inatçı yaban arısı sürüleri, büyük savaşlar gören şehidin etini korumuştur.

Belki de Huz̲eyl (Müslümanlara yaptıkları bu zulüm sebebiyle), (kendilerinden) öldürülenlerin cesetlerini serildikleri yerlerde veya cenazelerde görür.

Atlıların panayıra gidenlere anlatacağı (türden), zorluklar içeren bir savaşın içine sokuveririz biz onları…

…Allah’ın elçisinin emriyle; onun elçisi (artık) Liḥyân hususunda kararını vermiş, onun (ne türden bir kabile) olduğunu iyice öğrenmiştir.

(Onlar küçücük bir) kabileciktir. Onlar için vefakârlık hiçbir önem arz etmemektedir. (Kendilerini savunmaktan acizdirler.) Şayet zulme maruz kalırlarsa, zalimin elini öteye itmezler.

İnsanların geniş arazilere yerleştikleri sırada, onları dağ geçitlerinin arasında, suyollarının akış güzergâhı üzerinde bulursun.

Onların yerleşkesi ölüm yurdudur. Başlarına (kötü) bir iş geldiğinde ise, düşünceleri hayvanlarının düşüncesi gibidir. (Yani akılları hiçbir şey için çalışmaz)[792].”

Ḥassân b. S̲âbit bu hicviyesinin ilk beytinde Huz̲eyl’in ismini açıkça telaffuz ederek, kasidenin kimi hedef aldığı hususunda dinleyicinin zihninde oluşabilecek belirsizlikleri tamamen ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. er-Recîʻ vakası çerçevesinde nazmedilen yergilerinin çokluğundan, Ḥassân’ın oldukça öfkeli olduğunu tahmin etmek güç değildir. Ne var ki kasidede aşırı dil kullanımından şaşırtıcı derecede uzak durulduğu ve yalnızca Benû Liḥyân’ın üyelerinin zekâsının hayvan zekâsına denk tutulmasıyla yetinildiği görülmektedir. Sıradan bir hiciv şairi için bu unsuru aşırılık olarak değerlendirmek mümkünken, açık seçik hicviyeleri göz önünde bulundurulduğunda, bu

[792] Ḥassân b. S̲âbit, 2006a, c.I, s.513.

nitelemelerin Ḥassân için çok da aşırılık sayılmayacağı aşikârdır. Kasidedeki diğer yerilen unsurlar ise, ahde vefasızlık, itibarsızlık, düşkünlük, acizlik, zulme boyun eğme, kötü coğrafyada yaşamaya mecbur olma, sığınmacılarını koruyamama ve kabilenin küçüklüğü gibi alışıldık temalardır. Dolayısıyla hicviyenin siyasî bir perspektiften nazmedildiğini düşünmek mümkündür. Kasidede dinî motif olarak "Allah'ın elçisi" şeklindeki tanımlamanın ön plana çıkartıldığı görülse de, İslâmî etkinin neredeyse sadece bununla sınırlı kaldığını söylemek mümkündür.

Tehdit unsuru içeren birkaç beytin, abartıya kaçılmaksızın kasideye serpiştirildiği gözden kaçmamaktadır. Ancak tehdit ögesinin, yaşanan hadiseye oranla bir hayli zayıf kalması şaşırtıcıdır. Muhtemelen bu durumun nedeni, aradaki uzlaşma ihtimalinin büyük oranda ortadan kalkmış olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca hicvedilen kabilenin, yapabileceği en büyük kötülüğü zaten yapmış olması ve iki taraf arasındaki bağların tamamen kopması, hicviyelerdeki caydırıcılık unsuruna duyulan ihtiyacı büyük ölçüde ortadan kaldırmaktadır. Nitekim er-Recî' vakasından sonra Müslüman tutsaklara yapılanlardan, iki taraf arasındaki duygusal gerilimin had safhaya tırmandığı açıkça anlaşılmaktadır[793]. Her ne kadar Ḥassân'ın bu hicviyesi meşhur olsa da, en etkili hicviyeleri arasında yer aldığını söylemek o kadar da mümkün değildir.

Ḥassân'ın er-Recî' vakasını ele alan yergilerinde fahiş dil kullanımına rastlanmaması veya bu kısımların kaside bünyesinden kolayca çıkartılabilecek bağımsızlıkta olması, muhtemelen olayın ardından nazmedilen hicviyelerin, Müslüman yazarlar tarafından daha kolay nakledilmesine olanak sağlamıştır. Ḥassân bu bağlamdaki başka bir yergisinde, Benû Liḥyân'ı daha çok kanlarının değersizliğine vurgu yaparak hicvetmektedir. Öyle ki tüm kabilenin kılıçtan geçirilmesi dahi, öldürülen iki Müslümanın intikamının alınması için kâfi gelmeyecektir. Nitekim Ḥassân'a göre, bu bir avuç sahabenin değeri, Liḥyân'ın bütün üyelerinin toplamından daha fazladır:

"لَحَـــــا اللهُ لِحْيَـــــانًا فَلَيْسَـــــتْ دِمَـــــاؤُهم　　　لنـــــا مِـــــنْ قتيلَـــــى غَـــــدْرَةٍ بوَفَـــــاءِ

[793] W. Montgomery Watt, 1956, s.33-34.

هُمْ قَتَلوا يَوْمَ الرَّجِيعِ ابنَ حُرَّةٍ   أَخا ثِقَّةٍ في وُدِّهِ وَصَفاءِ

فَلَوْ قُتِلوا يَوْمَ الرَّجِيعِ بِأَسْرِهِمْ   بِذي الدَّبْرِ ما كانوا له بِكفاءِ

قتيلٌ حَمَتْهُ الدَّبرُ حَوْلَ بُيُوتِهِمْ   لَدَى أَهْلِ كُفْرٍ ظَاهِرٍ وخَفَاءِ

فقد قَتَلَتْ لِحْيانُ أَكْرَمَ مِنْهُمُ   وَبَاعُوا خُبَيْبًا بَعْدَهُ بِلَفَاءِ

فَأُفٍّ لِلِحيانٍ على كُلِّ حالَةٍ   فَذِكْرُهُمُ في الذِّكْرِ شَرُّ ثَنَاءِ

قُبَيِّلَةٌ بالْغَدْرِ واللؤْمِ تَعْتَزِي   فلم تُمْسِ يَخفَى لؤْمُهُمْ بِخَفَاءِ

وَإِنْ قُتِلوا لم تُوفِ مِنْهُمْ دِماؤُهُمْ   بَلَى إِن قَتْلَ الْقَاتِلين شِفَائي

فَإِنْ لا أَمُتْ أَذْعَرْ هُذَيْلًا بِغَارَةٍ   كَغَادِي الجهامِ الْمُغْتَدي بإِفَاءِ

بأَمْرِ رسولِ اللهِ والْأَمْرُ أَمْرُهُ   يُبيتُ لِلِحيانَ الخنا بِفَنَاءِ

فَيُصْبِحُ قَوْمٌ بِالرَّجِيعِ كَأَنَّهُمْ   جِداءُ تُيُوسٍ هُنَّ غَيْرُ دِفَاءِ"

“Allah Liḥyân’ı kötülesin! Onların kanları, vefasızlıkla öldürülen iki kişiye (karşılık) kâfi gelmez.

Onlar er-Recî‘ gününde, sevgisinde ve duruluğunda güvenirlik sahibi olan, hür bir kadının oğlunu öldürdüler.

er-Recî‘ gününde onların tümü arı sahibine (yani ‘Âṣım b. S̲âbit’e) karşılık katledilselerdi, onun için yine de yeterli olamazlardı.

Apaçık bir küfrün ve gizli kapaklı (münafıklıkların) ehli olan (insanların) yanında, (kendi) evlerinin etrafında, yaban arılarının koruduğu bir ölüydü o.

Liḥyân onların arasındaki en seçkin kişiyi öldürdü. Ardından Ḫubeyb'i naçiz bir şey karşılığında sattılar.

Liḥyân'a her halde yazıklar olsun! Onların bir bahiste anılmasında en kötü övgü mevcuttur.

Birbirlerine adiliği ve vefasızlığı tavsiye eden (küçücük) bir kabileciktir. Saklamakla da gizlenmez onların adilikleri.

(Hepsi birden) öldürülseler, (yine de) kanları ona denk gelmez. Evet, öldürenlerin öldürülmesi şifamdır benim.

Yoksa öleyim ki, azıcık bir bulut misali sabah vakti erkenden gelen, Huẕeyl'i korkuturum yağmayla ben…

…Allah'ın elçisinin emriyle -ki onundur emir-*; fenalıkla aşırı söz Liḥyân'a ünler.*

Isınmayan tekelerin oğlakları gibi bir kavim, sabahleyin er-Recî'"de bitiverirler[794]*."*

4.4.2. Ka'b b. Mâlik el-Ḫazrecî el-Enṣârî

4.4.2.1. Ka'b b. Mâlik el-Ḫazrecî el-Enṣârî'nin Hayatı ve Edebî Kişiliği

Ka'b b. Mâlik el-Ḫazrecî el-Enṣârî, Sadru'l-İslâm Döneminin en önemli üç Müslüman şairinden birisidir[795]. Yaşamının ilk yıllarına dair yeterli malumatın elimizde bulunmamasına rağmen, şairin Yeṯrib'de dünyaya geldiğini ve zamanla kentin önde gelen şairlerinden birisi olarak adını duyurmayı başardığını söylemek mümkündür[796]. Şairin doğum tarihi kesin olarak tespit edilememiştir. Ancak 600 senesinden önce doğduğu tahmin edilmektedir. Zira hicretten önce Yeṯrib'de yaşanan iç çatışmalarda Ka'b'ın faaliyet gösterdiği ve Hz. Peygambere bağlılığın bildirildiği ikinci 'Aḳabe biatında mevcut bulunduğu bilinmektedir[797].

---

[794] Ḥassân b. Ṯâbit, 2006a, c.I, s.406.
[795] Şemseddin Muhammed eẕ-Ẕehebî, 1402/1982, c.II, s.525.
[796] Fuat Sezgin, 1975, c.II, s.294.
[797] Watt, W. Mongomery, *"Ka'b b. Mâlik"*, **The Encyclopaedia of Islam**, Leiden, E. J. Brill, 1997, c.IV, s.315.

Ka‘b b. Mâlik, Medîne’de ikamet eden ve İslam tarihi açısından büyük önem arz eden Ḫazrec kabilesinin alt kollarından birisi olan Benû Selime’ye mensuptur. Şair bu kabileye nispet edilerek es-Selemî şeklinde de anılmıştır[798]. Muhtelif kaynaklarda çeşitli tanımlamalarla nitelendiği, el-Bedrî veya el-‘Aḳabî şeklinde de nispet aldığı da görülmektedir[799]. Farklı eserlerde, diğer çocuklarına nispetle Ebû ‘Abdi’l-lah veya Ebû ‘Abdi’r-Rahman gibi pek çok farklı künye ile anıldığı görülse de Câhiliyye Döneminde Ebû Beşîr şeklinde künyelendiği bilinmektedir[800]. el-İṣfehânî’nin aktarımı esas kabul edilirse, şairin nesebinin: Ka‘b b. Mâlik b. Ebî Ka‘b ‘Amr b. el-Ḳayn b. Ka‘b b. Sivâr b. Ġanm b. Ka‘b b. Seleme b. Sa‘d b. Ali b. Esed b. Şâride b. Yezîd b. Cuşem b. el-Ḫazrec b. Ḥâri<u>s</u>e b. <u>S</u>a‘lebe b. ‘Amr b. ‘Âmir b. Ḥâri<u>s</u>e b. İmri’i’l-Ḳays b. <u>S</u>a‘lebe b. Mâzin b. el-Ezd b. el-Ġav<u>s</u> şeklinde olduğunu söylemek mümkündür[801].

Ḥassân b. <u>S</u>âbit’in içine doğduğu çevreye benzer şekilde, Ka‘b b. Mâlik de dönemin köklü ve sanatsever ailelerinden birinde dünyaya gelmiştir. Ka‘b’ın babası Mâlik b. Ebî Ka‘b da şiir sanatıyla uğraşmasının yanı sıra Evs ile Ḫazrec’in arasında cereyan eden çatışmalarda da ağırlığını hissettirmeyi ve sözünü dinletmeyi başarmıştır. Ayrıca Ka‘b’ın örnek alabileceği büyükleri arasında, amcası Ḳays b. Ebî Ka‘b gibi başka şairlerin de bulunduğu bilinmektedir. Bunun yanı sıra oğlu Abdurrahman ve torunu Beşîr de kendisi gibi şair olmuştur. Ailesindeki şairlerin sayısını artırmak mümkündür[802]. Dolayısıyla Ka‘b’ın şiire olan istidat ve merakını ailesinden edindiği, şairlik kültürüyle erken bir yaşta tanıştığı aşikârdır.

Şairin, ailesinden aldığı şiir kabiliyetiyle yetinmediği, onun bu yeteneğinin temel bir eğitimle de desteklendiği anlaşılmaktadır. İslam öncesi şairlerinden bir kısmının okuma yazma öğrendiği, şiir nazmettiklerinde önce bunları tedvin ettikleri daha sonra bunlar üzerinde memnun kalana kadar çalışıp gerekli düzenlemeleri yaptıkları ve ancak

---

798 Hayreddîn ez-Ziriklî, 2002, c.V, s.228.
799 Ebû’l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.XVI, s.150.
800 Şemseddin Muhammed e<u>z</u>-<u>Z</u>ehebî, 1402/1982, c.II, s.524.; Ḥâkim Ḥabîb el-Kureyṭî, **Mu‘cemu’ş-Şu‘erâ’i’l-Câhiliyyîn ve’l-Muḫaḍramîn**, Beyrut, Mektebetu Lubnân Nâşirûn, 2001, s.210.
801 Ebû’l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.XVI, s.150.
802 Ebû’l-Ferec Alî el-İṣfehânî, a.g.e.

bu sürecin ardından şiirlerini insanlara okudukları bilinmektedir. Ka‘b b. Mâlik'in de bu okuryazar şairler arasında yer aldığı nakledilmektedir[803]. Onun genç yaşında edebiyat alanında gösterdiği gayretler ve bu çalışmaları neticesinde kendi kentinde ve civar illerde kazandığı haklı şöhret, İslam'ın Arabistan'da yayılmaya başlamasının ardından şairin kariyerinin tamamen değişmesine yol açacaktır. Nitekim Hz. Muhammed'in Medîne'ye gelişiyle, kentte yoğun şekilde gelişme gösterecek olan yeni İslam kültürü, şaire büyük bir görev yükleyecek, onun hiciv kasideleri artık İslam'a hizmet etmek için nazmedilecektir.

Ka‘b b. Mâlik'in İslamiyet'i benimsemesinin Hicret öncesine tarihlendirilmesi, büyük olasılıkla daha doğru olacaktır[804]. Ka‘b'ın İslam öncesindeki aktivitelerine bakıldığında, Hz. Peygamberin Medîne'ye geldiği sırada, kendisine yüklenecek olan hiciv faaliyetlerinin sorumluluğunu layıkıyla üstelenebilecek yeterliliğe ve olgunluğa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim şairin bu tarihten önce kariyerinde belirli bir seviyeye hâlihazırda gelmiş olduğu ve azımsanmayacak bir tanınırlığa zaten ulaştığı görülmektedir. Bu bağlamda Hz. Peygamberin Medine'ye gelmeden önce Ka‘b'ın şairliği hakkında malumat edindiği ve onun şair olduğunu öğrendiği rivayet edilmiştir. Anlatılana göre, İkinci ‘Aḳabe biatından kısa bir süre önce, Ka‘b b. Mâlik, Hz. Peygambere amcası ‘Abbâs tarafından takdim edilmiştir. Her ikisinin de birbiriyle ilk karşılaşması olan bu buluşmada, Hz. Muhammed *"Şâir (olan Ka‘b mı)?"* (الشاعر؟) diye sormuş ve şairin hakkında daha önceden bilgi edindiğini belli etmiştir[805]. Aynı zamanda bu durum, Hz. Peygamberin Medine'nin hicivcileri hakkındaki planlarını, oldukça erken bir tarihte tasarlamaya başladığının da göstergesi olabilecek niteliktedir.

Ka‘b b. Mâlik, Hz. Peygamberin hiciv şairlerinden olan Ḥassân b. S̱âbit'in aksine, Abdullah b. Revâḥa gibi Hz. Muhammed'in pek çok askeri mücadelesinde mevcut bulunmuştur. Ne var ki şairin 9/630 senesinde gerçekleştirilen Tebuk Seferine iştirak etmemiş olması, büyük bir olay haline gelecektir. Bu askeri operasyon, şiddetli sıcaklığın altında zorlu bir yolculuk ve tamda zirai ürünlerin olgunlaştığı bir dönemde

---

[803]Cevâd Alî, 1413/1993, c.VIII, s.110-111.
[804] Murat Gök, *"Peygamber Şairi Kâ'b b. Mâlik'in Hayatı ve Kişiliği"*, **İSTEM: İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsıkîsi Dergisi**, 2017, S.30, s.289.
[805] Sâmî Mekkî el-‘Ânî, 1410/1990, s.117-118.

yurttan uzak kalmak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu zorlu sınav pek çok kimseye ağır gelmiştir. Rivayetlerden anlaşıldığı üzere, Ka‘b b. Mâlik de savaş hazırlıklarını ağırdan almış veya bunlara yeterince iştirak etmemiştir. Şairin kendi beyanına göre, rahatlık ve yeni meyvelere duyduğu hasret baskın gelmiş ve sefere çıkan birlikleri bir şekilde kaçırmış, daha sonra onlara yetişmeyi düşündüyse de bunu başaramamıştır. Savaşa katılmaması için geçerli herhangi bir mazeretinin olmadığı yine kendi beyanlarından anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber Tebük’e ulaştığında Ka‘b’ın ne yaptığını özellikle öğrenmek istemiştir[806]. Dolayısıyla Hz. Muhammed’in hiciv şairlerinin faaliyetlerini yakından gözlemlediği ve onlardan tam bağlılık talep ettiği anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamberin hiciv şairlerine davranışında neleri esas aldığının daha iyi anlaşılması açısından, özü itibariyle bu olay oldukça büyük önem arz etmektedir. Nitekim Ka‘b’ın sefere katılmayışının ardından yaşanan olaylar oldukça ilginçtir. Nakledildiğine göre, her ne kadar çoğunun münafık olduğundan şüphelenilse de sefere katılmayan başka Müslümanların da bulunduğu bilinmektedir. Bunlardan bir kısmı Hz. Peygamberin gazve dönüşünde kente girişinin hemen ardından onun yanına koşmuş, hastalık vs. gibi çeşitli mazeret ve bahanelerle af dilemiş, Hz. Peygamber de onların ifadelerine dayanarak onları bağışlamıştır. Ancak Hz. Peygambere yakınlığı herkesçe malum olan Ka‘b b. Mâlik ve diğer iki arkadaşı Murâre b. er-Rebî‘ el-‘Âmiri ve Hilâl b. Umeyye el-Vâḳifî, geçerli bir sebepleri olmaksızın sefere iştirak etmediklerini açıklamışlardır. Ancak Hz. Peygamberin bu üç sahabeye davranışı daha farklı olacaktır[807].

Baş hicivcisi olan Ḥassân b. S̲âbit’in hiçbir savaşa iştirak etmemiş olması hususunda oldukça müsamahakâr bir tutum izleyen Hz. Peygamber, Ka‘b’ın ve diğer iki dostunun seferden geri kalmalarını teessüfle karşılayacak ve onları hemen affetmeyecektir. Nihayetinde Hz. Peygamber, işin çözümünü Allah’a havale edecek ve bu süre zarfında seferden geri kalan üç kişiye karşı boykot uygulama kararı alacaktır. Boykot kapsamında psikolojik ve manevi bir tecrit ortamının

---

[806] Mustafa Karabacak, *“Ka’b b. Mâlik’in Tebük Seferi’ne Katılmaması ile İlgili Hadis Hakkında Bir Değerlendirme”*, **Ekev Akademi Dergisi**, 2015, S.63, s.205.
[807] Bahattin Kök, *“Kâ’b b. Malik El-Enṣârî ve Tebük Seferiyle İlgili Durumu”*, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1988, S.VIII, s.137.

sağlanabilmesi için, Müslümanların onlarla konuşmasını yasaklamıştır. Ka‘b'ın belirttiğine göre bu özel uygulama, yalnızca gazveye gitmeyen üç kişiye uygulanmış ve süreç ilerledikçe durum onlar için katlanılması imkânsız bir hal almıştır. Uygulamanın yürürlüğe konmasının ardından, Ka‘b artık kendini kendi yurdunda hissedememektedir. Dışarı çıktığında akrabaları bile onunla konuşmamakta, yanına gittiğinde Hz. Peygamber dahi ondan yüz çevirmektedir. Şairin psikolojik ablukaya alındığı bu zorlu boykot süreci tam elli gün devam etmiştir[808]. Elbette Hz. Peygamberin, hicivcisi için bu denli sıkı bir program takip etmesinin makul bir gerekçesi olması kaçınılmazdır. Bu durumun ardında, muhtemelen şairin sefere katılmamasındaki asli neden yatmaktadır. Görünüşe göre Ka‘b b. Mâlik'in Ġassânlılarla bazı bağlantıları bulunmaktadır. Bunu esas alan bir teoriye göre, şairin sefere çıkmak istememesinin ardında yatan asli etken, şairin onlarla olan ilişkilerinden kaynaklanmaktadır[809]. Ḥassân ile Ka‘b'ın savaşa iştirak etmemelerinin farklı şekilde karşılanması, bu teori dikkate alındığında daha mantıklı bir zemine oturmaktadır.

Her ne olursa olsun Ka‘b b. Mâlik netice itibarıyla Hz. Peygambere bağlılığı bilinen bir Müslüman ve vazgeçilemeyecek kadar değerli bir hiciv şairidir. İslam için gösterdiği yararlılığı, çeşitli suretlerle pek çok kez ispat etmeyi başarmıştır. Şairin uzun süre baskı altında tutulmasının, yarardan çok zarara sebebiyet verebileceği de çok geçmeden anlaşılacaktır. Nitekim Medine'de İslam aleyhine faaliyet yürüten Bizans destekli ajanlar olduğu bilinmektedir. Bu hizipler, şairin psikolojik baskı altına alındığı haberinin kendilerine ulaşmasının ardından, durumun uygun bir hamle fırsatı sunduğunu düşünmüş ve vakit kaybetmeden harekete geçmiştir[810].

Rivayet edildiğine göre, Ka‘b kendisini tamamen tükenmiş hissettiği bir sırada, çarşıda yürürken Şam'dan ticaret mallarını satmak için gelen bir Nebaṭî'nin: *"Beni kim Ka‘b b. Mâlik'e götür?"* dediğini işitmiştir. İnsanların ona şairi işaret etmesinin üzerine, yabancı Ka‘b'a yaklaşmış ve ona Kaysere bağlı bulunan Ġassân hükümdarından gelen bir

---

[808] Mustafa Karabacak, 2015, S.63, s.206.
[809] Watt, W. Mongomery, 1997, c.IV, s.316.
[810] Şâkir Mahmûd Râmiz, **Mevsû‘atu Ḥurûbi Fecri'l-İslâm: Muhammed el-Meṯelu'l-A‘lâ li'l-Ḳiyâde**, Beyrut, ed-Dâru'l-‘Arabiyye li'l-Mevsû‘ât, 1435/2014, c.II, s.246.

mektup arz etmiştir. Hükümdar şaire şunları söylemektedir: *“Bize ulaştı ki dostun (Hz. Muhammed) sana cefa vermekteymiş. Allah seni adilik ve kayıp yurdu için yaratmadı. Bize katıl, biz seni teselli ederiz.”* Ne var ki Ka‘b b. Mâlik hükümdarın mektubunu okuduktan sonra, bunun kendisi için başka bir sınamadan ibaret olduğunu düşünmüş, mektubu ateşe atarak yakmıştır[811].

Ka‘b b. Mâlik’in içinde bulunduğu dönemin şartlarında, hiçbir şey kabile bağlarından ve kişisel çıkarlardan bağımsız düşünülememektedir. Ka‘b’ın örneğinde görüldüğü üzere, belirli bir tanınırlığa ulaşmayı başaran, özellikle hiciv ve methiye konularında uzmanlaşan bir şair, her açıdan vazgeçilmez bir müttefik konumuna gelmekte, böylesine etkin bir hicivciyi düşman safından bir şekilde uzaklaştırmak dahi arzulanan bir strateji olabilmektedir. Elbette burada kişisel ilişkilerin de rolü büyüktür. *Munâfere*ler gibi çeşitli organizasyonlarda, hiciv şiirlerinde uzmanlaşmış bir şairi, iki karşıt tarafın da kendi saflarına katma çabaları İslam öncesinden de oldukça aşina olduğumuz bir durumdur[812]. Bu bakımdan, Ka‘b’ın durumu eski geleneklerden tanıdığımız bir uygulamanın İslam çağında tekrar tecelli etmesinden başka bir şey değildir. Ka‘b’ın Hz. Peygambere bağlılığı ve samimiyeti bilinmektedir. Dolayısıyla tüm bu yaşananların ardından Müslümanların Ka‘b’a uyguladığı tecrit boykotu daha fazla uzatılmamış, şairle arkadaşlarının affedildiği hususunda inen ayetlerin ardından üçü de bağışlanmıştır[813].

Sadru’l-İslam Dönemi hicvinin ve hiciv şairlerinin daha iyi anlaşılması noktasında, Ka‘b b. Mâlik’in başından geçen bu olay özel bir öneme sahiptir. Nitekim bu vaka, oldukça meçhul yönler içermesine rağmen, Hz. Peygamberin hiciv şairlerine askeri muafiyet verip vermediğinin tespit edilmesi açısından, elimizde bulunan pek az veriden birisidir. Bilindiği üzere klasik kaynaklar tarafından Ḥassân b. S̠âbit’in Hz. Peygamberin yanında hiçbir savaşa katılmadığı aktarılmaktadır[814]. Ancak onun bu durumunun bir şekilde müsamahayla karşılandığı görülmektedir. Ka‘b b. Mâlik ise Bedir ve Tebük dışında Hz.

---

[811] Şâkir Mahmûd Râmiz, a.g.e.
[812] Ebû’l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.IX, s.89.
[813] **Kur’an-ı Kerim**, 9/117-119.
[814] İbn Ḳuteybe, Bty., c.I, s.305.

Muhammed'in düzenlediği bütün askeri operasyonlarda mevcut bulunmuş, Uhud savaşında cansiperane çarpışmış ve tam on yedi yerinden yara almıştır[815]. Lakin Ḥassân'ın aksine, Ka'b'ın tek bir sefere iştirak etmemiş olması, onun için büyük sorun teşkil etmiş, mevzu büyük bir mesele haline dönüşmüştür. Bu bağlamda Ḥassân b. S̱âbit'in Ka'b'dan takriben otuz yedi yaş daha büyük olduğunu, yani Ka'b'ın kondisyon bakımından savaşa daha elverişli olduğunu belirtmek gerekir. Ancak Ḥassân'la Hz. Peygamber arasındaki yaş farkının sadece yedi-sekiz seneden ibaret olması[816] ve Ḥassân'la akran sayılabilecek pek çok kişinin savaşlarda aktif şekilde görev aldığının bilinmesi, Ka'b'ın seferden geri kalmasının, yalnızca askerliğe uygun bir genç olması yüzünden kınanmadığını göstermektedir. Bu durumda, Hz. Peygambere bağlılığını sunan iki hiciv şairinin, askeri faaliyetlere katılım noktasında gösterdikleri mevcudiyete karşı farklı tepkiler verilmesinin yalnızca iki muhtemel nedenin olabileceği görülmektedir:

1. Ka'b'dan askeri ödevleri yerine getirmesi beklenirken, Ḥassân b. S̱âbit'in hiciv alanında çok daha deneyimli, üretken ve meşhur bir şair olması dolayısıyla, savaş meydanında şehit olmasının, çarpışmada göstereceği yararlılığa kıyasla çok daha büyük bir kayıp olacağı düşünülmüş ve şaire askeri muafiyet verilmiştir. Elbette bu ihtimalin doğru olması fazla olası değildir. Ancak ilk halifelerin, Yemâme savaşında şehit olan hafızlardan sonra, savaşlarda şehit düşen bilginlerin kaybından endişelendiği ve bu bilgilerin kaybolmaması için tedbir arayışına girdiği göz önüne alındığında[817], bilginin ve yeteneğin muhafaza edilmesi için bir takım önlemler alınmamış olması da mümkün değildir. Yine de savaşta şehit düşmesi halinde, Ḥassân'ın hicivde gösterdiği eşsiz yeteneğin yitirilmesinden endişe duyulması nedeniyle şaire askeri muafiyet verilmiş olması zayıf bir ihtimaldir. Ancak bu bağlamda Ḥassân'ın Ka'b ve Abdullah b. Revâḥa'ya kıyasla çok daha fazla hiciv kasidesi nazmetmeyi başardığını belirtmek gerekir. Ayrıca onun hicviyeleri, diğer Müslüman hicivcilerin ürünlerine kıyasla, edebi açıdan çok daha sanatsaldır.

---

[815] Şemseddin Muhammed eẕ-Ẕehebî, 1402/1982, c.II, s.524.
[816] İbn Hişâm, 1410/1990, c.I, s.184.
[817] Michael Maas, **Readings in Late Antiquity: A Sourcebook**, Londra-New York, Routledge, 2000, s.343.

2. Ḥassân b. S̲âbit'in ilk günden itibaren savaşlarda aktif görev almaması dolayısıyla, insanlar onun bu durumuna alışmıştır. Yahut bazı eski rivayetlerdeki gibi şairin korkak olması[818] dolayısıyla, savaşa iştirak etmemesi mazur görülmüş ve yadırganmamıştır. Ancak Ka'b çarpışmalara bilfiil katılım sağlamayı alışkanlık haline getirmiş, dolayısıyla insanlarda belirli bir davranış beklentisi şekillenmesine neden olmuştur. Bu nedenle şairin belirli bir sefere katılım göstermekte tereddüt etmesi, dostları tarafından büyük bir kabahat kabul edilmiştir. Elbette bu noktada, Ka'b'ın sefere iştirak etmemesinin Ġassânîlerle olan yakınlığından kaynaklanabileceği hususundaki teoriyi[819] tekrar hatırlatmakta fayda vardır. Arıca bu ihtimalin doğru kabul edilmesi, Ka'b'a, Ġassânî hükümdarından gelen davetin[820] de çok daha mantıklı bir zemine oturmasını sağlamaktadır.

Her ne kadar ikinci ihtimal ön plana çıksa da, Hz. Peygamberin bu yolu izlemesinin ardında yatan gerekçenin, bu iki olasılığın hâricindeki, tamamen başka bir nedene dayanması da ihtimal dâhilinde olabilir. Hakikat ne olursa olsun, Hz. Muhammed'in, şairlerinin yaptığı hatalara affedicilikle yaklaştığı ve asla kin tutmadığı görülmektedir. Ka'b'ın durumda olduğu gibi, özellikle hiciv şairlerinin kabahatlerini bağışlamaktan, suçları ağır olsa dahi geri durmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Ḥassân b. S̲âbit'in gerdanlık olayında işlediği kabahatin oldukça büyük olduğu malumdur. Buna rağmen, Hz. Muhammed'in kin gütmeyerek, yine belirli bir sürecin ardından, şairi affettiği görülmektedir[821].

Rivayet edildiğine göre, affedilişinin müjdelenmesinin ardından Ka'b, Hz. Muhammed'in yanına gitmiştir. Yaşanan tüm bu zorlu sürecin sonrasında Hz. Peygamberin yüzünün, şairi gördüğü sırada sevinçle aydınlandığı ve her şeyin tatlıya bağlandığı nakledilmiştir[822]. Bir iddiaya göre, Ka'b'ın affedilme sürecinin uzamasının ardında yalnızca şairin tövbe etmeyi geciktirmesi yatmaktadır. Buna göre sefere katılmayan diğer Müslümanlar pişman olarak Hz. Peygamberin dönüşünü

---

[818] İbn Ḳuteybe, Bty., c.I, s.305.
[819] Watt, W. Mongomery, 1997, c.IV, s.316.
[820] Şâkir Mahmûd Râmiz, 1435/2014, c.II, s.246.
[821] Abdurrahman Özdemir, 2004, S.4, s.206.
[822] Şâkir Mahmûd Râmiz, 1435/2014, c.II, s.246.

beklemeden tövbe etmiş, hatta kendilerini cezalandırmaya kalkmışlardır. Ka‘b b. Mâlik ve dostları ise Hz. Peygamberin gelmesini beklemiş, dolayısıyla tövbe etmeyi geciktirmişlerdir[823]. Yaşanan olayların aslı ve gerekçeleri her ne olursa olsun, Ka‘b b. Mâlik, gerek silahı gerekse keskin hicviyle İslam aleyhtarlarına karşı çetin mücadeleler vermiş, İslam’a yaptığı büyük katkılarla Hz. Peygamberin sevgisini ve takdirini kazanmıştır. Ayrıca tüm bunların yanı sıra, edebi açıdan döneminin en önemli ikinci Müslüman hiciv şairi olmayı başarmıştır.

Ka‘b b. Mâlik, Hz. Peygamberin vefatının ardından Hz. Osman’ın sağlam taraftarlarından biri haline gelmiş, halifeye muhalefet edenlere karşı cephe almıştır[824]. Ancak daha sonra Ḥassân b. S̲âbit ve en-Nu‘mân b. Beşîr (ö. 64/684) ile birlikte Hz. Ali’ye biat etmeyi reddetmiştir[825]. Ka‘b b. Mâlik’in, ilk Emevî halifesi Mu‘âviye’nin hilafeti esnasında görme duyusunu yitirdiği rivayet edilmektedir[826]. Câhiliyye hicvinin önemli simalarından olan el-A‘şâ’nın yaşadığı görme problemi ve İslâmî Dönemin en büyük hicivcisi olan Ḥassân b. S̲âbit’in ömrünün sonunda görme yetisini kaybettiği düşünüldüğünde, bu durum dikkat çekici bir tesadüftür. Şair muhtemelen yetmiş yedi yaşına kadar yaşamış, 50/670, 53/673 veya 55/675 senesinde ahirete intikal etmiştir[827].

4.4.2.2. Ka‘b b. Mâlik el-H̱azrecî el-Enṣârî’nin Hicivciliği

Ka‘b b. Mâlik, Hz. Peygamberi hicivleriyle destekleyen üç büyük şairden ikincisidir. Hiciv kasidelerinde döneminin diğer büyük şairleri gibi hem bireyleri hem de toplulukları hedef almıştır. Medîne Yahudilerini ve kentin önemli Yahudi kabilelerinden olan Benû Ḳureyẓa ile Benû’n-Naḍîr’i yermiştir. İslam aleyhtarı Arapları, Ḳureyş içerisinden İslam’ı reddeden soyları, Benû Liḥyân ve Benû Ca‘fer b. Kilâb’ı hicvetmiştir. Hicviyelerinde hedef aldığı kişilerden öne çıkan isimler şunlardır: Abdullah b. ez-Zibe‘râ, Ebû’l-Berâ’ ‘Âmir b. Mâlik, Ebû Sufyân b. Ḥarb, Hind bint ‘Utbe, ‘Amr b. Ṣayfî b. en-Nu‘mân’ın kölesi

---

[823] Mustafa Karabacak, 2015, S.63, s.206.
[824] Ahmet Subhi Furat, 1996, s.123.
[825] Watt, W. Mongomery, 1997, c.IV, s.316; Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall, **Literaturgeschichte der Araber**, Viyana, Die kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1851, c.I, s.420.
[826] Şemseddin Muhammed ez̠-Z̠ehebî, 1402/1982, c.II, s.524.
[827] Fuat Sezgin, 1975, c.II, s.294.

olan ve Câhiliyye Döneminde rahiplikle uğraştığından er-Râhib lakabıyla anılan Ebû ‘Âmir, Hz. Hamza’nın katili Vahşî b. Ḥarb el-Ḥabeşî (ö. 25/645), Ebû Sufyân b. el-Ḥâris̱, Ebû Cehil (‘Amr b. Hişâm) ve Mekke’nin önde gelen müşriklerinden olan Ubeyy b. H̱alef (ö. 3/625)[828].

Elbette Ka‘b b. Mâlik’in hicivciliğine yön veren en önemli etken, şairin İslamiyet’e olan bağlılığıdır. Onun Hz. Peygambere yöneltilen hicivlere karşılık verme görevini üstlenmesinin veya şairin bu görevle vazifelendirilmesinin üstün körü alınmış bir karar olmadığını söylemek mümkündür. Şairin edebi hayatındaki en büyük başarısı, bu dönemde üstlendiği hiciv şairliği olmuştur. Ka‘b’ın İslam aleyhtarlarının kasidelerine verdiği karşılıkların Hz. Peygamber tarafından takdir edildiği kaydedilmiştir. Bu rivayete göre, Ka‘b, ‘Abdullah b. ez-Zibe‘râ’nın şiirine cevaben nazmettiği kasidesini şu beyitle tamamlamıştır:

"جـــاءَتْ سَـــخِينَةُ كَـــيْ تُغَالِـــبَ رَبّهَـــا   فَلَيُغْلَـــــــبَنَّ مُغَالِـــــــبُ الْغَـــــــلّابِ"

“Rabbini galebe çalmak için Seẖîne (yemeği yani Ḳureyş) geldi. En çok galip gelene (yani Allah’a) karşı galip gelmeye çalışan kişiler muhakkak galebe çalınacaktır.”

Ka‘b’ın bu şiiri bize farklı rivayetlerle ulaşmıştır. Ancak şairin bu beyti okumasının üzerine Hz. Muhammed’in: “ لَقَدْ شَكَرَك اللّهُ يَا كَعْب عَلَى قَوْلِك هَذَا” *“Bu kavlinin üzerine Allah sana teşekkür etti, Ka‘b!”* dediği rivayet edilmiştir[829]. *Ṭabaḳâtu’ş-Şu‘erâ*’da ise bu beytin farklı bir rivayetine işaret edilmiş, Hz. Peygamberin: “أ ترى الله نَسِي قَوْلكَ” *“Allah’ın senin kavlini unuttuğunu mu sanıyorsun?”* dediği rivayet edilmiştir[830]. Dolayısıyla Hz. Muhammed’in Ka‘b’ın hicivciliğini takdir ettiği ve şairi bu konuda teşvik ettiği aşikârdır.

Ka‘b b. Mâlik nazmettiği hicviyelerinde *naḳîḍa* türüne de kayıtsız kalmamış, Müslümanlara karşı Müşrik ve Yahudilerin ittifak oluşturduğu bu edebi savaşta, türün üstün örneklerinin Müslümanlar tarafından üretilmesi için büyük çaba sarf etmiştir. Sâmî Mekkî el-‘Ânî’nin belirttiğine göre şairin naḳîḍalarının sayısı altıya ulaşmaktadır. Bunlardan

[828] Ka‘b b. Mâlik el-Enṣârî, 1386/1966, s.103, 207, 170.
[829] Ebû Ömer İbn ‘Abdi’l-Berr, 1412/1992, c.III, s.1325.
[830] Muhammed b. Sellâm el-Cumaḥî, 1422/2001, s.89.

en uzunu kırk altı beyitten müteşekkil olup en kısası dört beyitten ibarettir. Ayrıca şairin bu alanda iki tane de *murâceze*si bulunmaktadır. Ḍirâr b. el-Ḫaṭṭâb'ın Bedir'de söyledikleri üzerine şairle Ka'b naḳîḍa yarışına girişmiştir. Ebû Sufyân b. Ḥarb ile es-Sevîḳ savaşında, 'Amr b. el-'Âṣ ile Uhud gazvesinde, 'Abbâs b. Mirdâs ile Benû'n-Naḍîr gazvesinde, Abdullah b. ez-Zibe'râ ile Hendek'te hicivleşmiştir[831]. Bunlara Uhud'da Hubeyra b. Ebî Veheb'e karşılık nazmettiği iki kasideyi[832] de ilave edersek Ka'b'ın naḳîḍalarının sayısını artırmak mümkündür.

Mekke'nin İslam ordusu tarafından ele geçirilmesinden önce, Ka'b'ın Müslümanların aleyhine söylenen yergilerin çürütülmesinde büyük yararlılık gösterebilmesinin en önemli sebeplerinden birisi, söylediği hicviyelerin insanların zihninde hemen yer edebilecek estetikte nazmedilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu sanat ürünleri kısa zaman zarfında yerilen kişilere ulaşmakta ve anlaşıldığı kadarıyla onların morallerini bozma noktasında hayli başarılı olmaktadır. Nitekim Hz. Peygamberin, Ka'b'a: *"Senin şiirin iyidir."* "إنّك لحسن الشِّعْر" dediği rivayet edilmektedir[833]. Dolayısıyla hiciv kasideleri başta olmak üzere, Ka'b'ın şairlik alanında gösterdiği başarı, bizzat Hz. Peygamber tarafından tasdik edilmektedir.

Ka'b b. Mâlik'in divanından rahatça görüleceği üzere, şairin hiciv kasidelerinde güzel, fasih bir dil kullanılmıştır. Sağlam bir yapıya sahip olan hicviyeleri Câhiliyye Döneminin genel özelliklerini ihtiva etmektedir. Dolayısıyla Ka'b b. Mâlik'in divanında gördüğümüz karakteristik özelliklerden birisi, kasidelerinin bağdaşık bir yapıya sahip olmayışıdır. Diğer bir ifadeyle, onun şiirlerinde övünme ve hiciv konuları arasında pek çok geçişin söz konusu olduğu görülmektedir. Bu hızlı geçişler dolayısıyla, şairin hicviyelerindeki manalar ve ifadeler iç içe geçmiştir. Ka'b'ın bütün divanında tek bir konuya adanmış kaside hemen hemen yok gibidir. Özellikle uzun olan kasidelerinde, kasidenin uzaması nispetinde fikirler ve konular da dallanmış, hiciv pek çok konudan biri

---

[831] Sâmî Mekkî el-'Ânî, 1410/1990, s.96-97.
[832] Ka'b b. Mâlik el-Enṣârî, **Dîvânu Ka'b b. Mâlik el-Enṣârî**, (thk. Mecîd Ṭirâd), Beyrut, Dâr Ṣâdır, 1997, s.58, 112.
[833] Yahya el-Cebûrî, *"Ka'b b. Mâlik el-Enṣârî"*, **Mecelletu'l-Mecme'i'l-İlmî el-'Irâḳî**, 1965, S.12, s.225.

haline gelmiştir[834]. Ka'b'ın bu minvaldeki kasideleri arasındaki geçişkenlik yalnızca konularla sınırlı değildir. Aynı zamanda hicvedilen kişiler arasında da geçişkenlik söz konusudur. Şair bir kişiden yeterince söz ettiğini düşündüğünde, genellikle hedef aldığı kesime bağlı kalarak, farklı birisinin hicvini işlemeye başlayabilmektedir. Ancak bu durum, dönemin hiciv şiirleri açısından çok sık rastlanan bir üslup olduğundan Ka'b'a has bir özellik değildir.

Ka'b b. Mâlik'in hiciv kasidelerinde kullandığı manalar, methiyelerinde kullandıklarının tam tersidir. Dolayısıyla şairin bu hususta da yaygın eğilimleri benimsediği görülmektedir. Bu üslubun gerektirdiği üzere, şairin hicvettiği kişiye atfettiği özellikler, övülen kişideki erdemlerin tam zıddı olan kötü niteliklerden seçilmektedir. Bu bağlamda Ka'b b. Mâlik, müşrikleri Ḥassân b. S̱âbit'in izlediği metoda bağlı kalarak hicvetmiş, onları geçmişlerindeki ayıpları ve savaş meydanlarındaki hezimetleri gibi maddi kusurlarla yerme yoluna gitmiştir[835]. Bu metodu takip etmesi sayesinde hicivleri günahlar, kötülükler, sapıklıklar gibi yalnızca İslam'ın yasaklamış olduğu hasletlere yoğunlaşmamıştır. Ka'b'ın Câhiliyye Döneminin klasik yergi üslubuna bağlı kalması ve yöre halkı tarafından benimsenmiş olan olumsuzlukları hicvinde kullanması, elbette ki tutuculuktan kaynaklanmamaktadır. Bilakis bu durum, şairin hiciv manalarını hitap ettiği kesimin değerlerine göre seçtiğinin bir göstergesidir.

Ka'b'ın hedef aldığı ilk kesim, İslam'ı kabul etmek istemeyen ve Câhiliyye kültürüne sıkı sıkıya bağlı kalma arzusunda olan Mekkeli müşriklerdir. Dolayısıyla şairin bu insanları, onların zaten karşı çıktığı değerler çerçevesinde hicvetmesi etkili olmayacaktır. Bu yüzden, müşriklerin yalnızca putperestlik, şirk ve küfür gibi özelliklerle yerilmesinin, yetersiz bir hiciv örneği teşkil edeceğinin Ka'b tarafından fark edildiği anlaşılmaktadır. Zira bunlar zaten yerilen kişilerin sahip olmakla övündükleri değerlerdir. Ka'b'ın ikinci hedef kitlesi olan Yahudiler ise dinlerine sıkı sıkıya bağlı olmaları dolayısıyla, muhtemelen İslam değerleri çerçevesinde yerilmekten rahatsız olmamaktadır. Dolayısıyla Ka'b hicivlerinde hem Câhiliyye Arapları ve hem de

[834] Ġâzî Ṭuleymât, 'İrfân el-Eşḳar, 1428/2007b, s.69.
[835] Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.IV, s.107.

dönemin Yahudileri tarafından kınanan cimrilik, korkaklık, ahde vefasızlık gibi özellikleri yergi unsuru olarak kullanmayı tercih etmiştir[836]. Örneğin; Ebû Sufyân'a ulaştırılmasını istediği bir hicviyesinde, onu ahdini bozmakla suçlamaktadır[837]. Şairin Abdullah b. Revâḥa'nın önüne geçerek, Ḥassân b. S̱âbit'ten sonra döneminin en önemli ikinci hiciv şairi olmasının nedeni de muhtemelen geleneksel üsluba olan bu bağlılığıdır.

Ka'b'ın hicviyelerinde en öne çıkan karakteristik özelliklerden birisi, şairin tehdit unsurunu sık sık kullanmaya meyletmesi olmuştur. Onun bu eğilimi hicviyelerine büyük caydırıcılık kazandırmıştır. İbn Sîrîn'in belirttiğine göre, Ka'b şiirlerinde daha çok: *"Biz böyle böyle yaptık ve biz şöyle şöyle yaparız"* diyerek düşmanlarını tehdit etmektedir. Şairin bu eğilimi, onu Ḥassân b. Sâbit ile Abdullah b. Revâḥa'dan ayıran en önemli özelliğidir[838]. Ancak tehdit unsurunun da İslam öncesi hicivlerinin sık rastlanan motiflerinden birisi olduğunu belirtmek gerekir. Çağdaşlarına nazaran Ka'b'ın bu geleneğin daha sıkı bir takipçisi olması, onun hicviyelerine farklı bir boyut kazandırmıştır. Bu kazanımlar, düşman üzerinde yaptığı etki açısından kendisini özellikle iki alanda göstermiştir:

1. İslam aleyhtarları, Ka'b'ın tehditlerini inandırıcı bulduğundan, İslam kuvvetlerinin zaferinden çok daha fazla korkmaya başlamıştır. Onların bu korkusu, Müslümanlara komplo kurmaya çekinmelerine, en azından bu hususta daha temkinli davranmaya başlamalarına yol açmıştır.

2. Ka'b'ın tehditleri, İslam aleyhtarlarının politik tutumlarını yeniden gözden geçirmelerine neden olmuştur. Bu bağlamda, hiciv kasideleri, yerilen taraf üzerinde istenilen tesiri gösterme hususunda yeterince başarılı olduğunda, gözdağı verilen kişiler söz konusu tehlikenin kendilerine ulaşmasından evvel taraf değiştirmeye ve İslam saflarına katılmaya karar vermektedirler.

---

836 Ġâzî Ṭuleymât, 'İrfân el-Eşḳar, 1428/2007b, s.69.
837 Ka'b b. Mâlik el-Enṣârî, 1386/1966, s.219.
838 Şemseddin Muhammed eẕ-Ẕehebî, 1402/1982, c.II, s.525.

Öyle ki tarihi rivayetlere göre, Ka‘b’ın bu nitelikteki bir hicviyesi, Devs kabilesinin korkmasına ve İslam’ı kabul etmek zorunda kalmasına neden olmuştur:

"قَضَيْنَا مِنْ تِهَامَةَ كُلَّ رَيْبٍ   وَخَيْبَرَ ثُمَّ أَجْمَمْنَا السُّيُوفَا

نُخَيِّرُهَا وَلَوْ نَطَقَتْ لَقَالَتْ   قَوَاطِعُهُنَّ : دوسًا أو ثَقِيفَا"

“Tihâme ve Ḫayber’den bütün şüpheyi giderdik. Kılıçları ise daha sonra bıraktık.

Biz onlara (yani kılıçlarımıza) seçim sunarız. Şayet konuşsalardı, onların keskin uçları Devs ve S̱aḳîf’i söylerdi[839].”

Ka‘b b. Mâlik’in hicviyeleri dil açısından incelendiğinde, şairin fahiş dil kullanımından kaçındığı görülmektedir. Ḥassân b. S̱âbit’in kasidelerinin aksine Ka‘b’ın hicivlerinde, küfür ve sövgü kullanılmamaktadır. Şair bu hususta Abdullah b. Revâḥa’ya daha yakın bir yol takip etmekte ve insanların ırzına dil uzatmaktan sakınmaktadır. Ölçülü davranmanın neden olabileceği eksiklikleri, alaycılığa ve ironiye başvurarak gidermeyi başarmıştır. Bu metodun izlerine İslam düşmanlığıyla özdeşleşmiş isimlerin yerildiği hicviyelerde rastlamak mümkündür. Bu bağlamda yerilen kişi ve kabileler arasında şu isimleri saymak mümkündür: Ebû Sufyân’ın hanımı Hind bint ‘Utbe, İbnu’z-Zibe‘râ, Vaḥşî, Ebû Cehil, Benû Liḥyân ve Benû Ca‘fer b. Kilâb[840].

Elbette Klasik Arap Şiirinin güvenirliği üzerinde dönen tartışmalardan, Ka‘b b. Mâlik’in hicviyeleri de nasibini almıştır. Fakat pek çoğuna İbn Hişâm’ın *Sîre*’sinde rastladığımız bu şiirlerin büyük ekseriyetinin, şairin orijinal eserleri olduğu düşünülmüştür. Bu bağlamda Ka‘b’ın duygusallığının Ḥassân’ın şiirlerindekinden daha asil bir yapıya sahip olduğu ve bu kasidelerde İslam için gerçek bir tutku hissedildiği öne sürülmüştür[841]. Ḥassân’ın hicivlerinin güvenirliği büyük bir sorun

---

839 Ka‘b b. Mâlik el-Enṣârî, 1386/1966, s.9.

840 Ġâzî Ṭuleymât, ‘İrfân el-Eşḳar, 1428/2007b, s.70.; Ka‘b b. Mâlik el-Enṣârî, 1386/1966, s.82.

841 Watt, W. Mongomery, 1997, c.IV, s.316.

haline getirilirken, Ka‘b’ın kasidelerinin güvenirliğinin daha yüksek olduğunun düşünülmesinin yegâne nedeni, muhtemelen Ka‘b’ın şiirlerinde Ḥassân’ınkine nazaran çok daha temiz bir dil kullanılmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Ka‘b b. Mâlik’in hicivciliğini genel anlamda çağdaşlarıyla kıyaslamak gerekirse, şairin döneminin en önemli ikinci hicivcisi olmayı başardığını söylemek gerekir. Zira Abdullah b. Revâḥa İslam öncesinde de üçlü içerisindeki en ılımlı kişidir. Ka‘b b. Mâlik ve Ḥassân b. S̠âbit, iyi tarih bilmeleri ve kabilelerin savaş günlerinde vuku bulan olaylara vakıf olmaları dolayısıyla hiciv şairliği açısından daha avantajlı bir konuma yükselmiştir. Nitekim kabile kusurları hakkında yeterli bilgi birikimini elde etmiş olmaları, ikisini de dönemlerinin en korkulan edebi rakipleri haline getirmeye yetmiştir[842]. Bu donanımına rağmen, Ka‘b’ın amacının kabile taassubu gütmek olmadığını belirtmek gerekir. Ka‘b hicivleriyle dini ideallerinin peşinden koşmuş, kendisini hakkı savunmaya adamıştır. Kişisel intikamlar ve gösteriş yapma çabası, onun kasidelerinin nazmediliş gayeleri arasında yer almamaktadır. Hiciv yetisini, İslam aleyhtarlarını caydırmak ve İslam’ı kabul etmeleri hususunda onları teşvik etmek doğrultusunda kullanmıştır[843].

4.4.2.3. Ka‘b b. Mâlik el-Ḫazrecî el-Enṣârî’nin Hiciv Kasideleri

Ka‘b b. Mâlik’in, Uḥud savaşında Abdullah b. ez-Zibe‘râ’ya karşı nazmettiği hicviyesi meşhurdur. Kasideden anlaşıldığı kadarıyla, Abdullah Müslümanlara sataşmış ve Hz. Peygamberi hicvetmiştir. Ka‘b’ın bir hayli hiddetlenmiş olmasının nedeni budur. Şair ilk beyte isimsiz bir kadına hitap ederek başlamış, muhtaçlara, kışın zor duruma düşünlere ve fakir kadınlara yardım eli uzatmalarıyla övünmeye koyulmuştur. Hicviyenin ilk sekiz beyti, şairin yalnızca cömertlikleriyle övünmesinden ibarettir. Kasidenin söyleniş nedeni göz önüne alındığında, bu girizgâh kısmının şaşırtıcı derecede uzatılmış olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla hicvin ön hazırlıklarına ancak dokuzuncu beyit itibariyle girişilebilmiştir. Artık şair hicvettiği kişide korku uyandırmak amacıyla, çokluklarıyla övünmekte, askeri birliklerinin insanları un gibi

[842] Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall, 1851, c.I, s.420.
[843] Ġâzî Ṭuleymât, ‘İrfân el-Eşḳar, 1428/2007b, s.71.

öğütebileceğinden söz etmekte ve savaşa hazır olduklarını dile getirmektedir. Ka‘b’ın anlatımına göre, kendi saflarında yer alanlar için savaş mest edici bir tatlılığa sahiptir. Ancak savaşın doğada üstlendiği çok önemli bir rol daha vardır. Bu bağlamda, Abdullah b. ez-Zibe‘râ gibi melezlerin yani safkan olmayan ve hür Araplardan gelmeyen insanların dünyadan temizlenmesi için savaşlar elzem bir olgudur. Bu noktada Ka‘b, hasmını nesebi itibariyle hicvetmekte ve zayıflığı dolayısıyla Abdullah b. ez-Zibe‘râ’nın doğa kanunlarına kurban gideceğine işaret etmektedir. Ayrıca bu anlamın kuvvetlendirilmesi amacıyla, Ka‘b’ın tarafında yer alan insanların soylarının devam edeceği anlatılmakta, onların savaşmayı atalarından öğrendikleri ve bu öğrendiklerini gelecek kuşaklara aktaracakları dile getirmektedir. Bu kısmın kurgulanması vasıtasıyla, dünyaya sıkı sıkıya bağlı olan hasmın korkutulması ve hiciv kısmına sağlam bir giriş yapılabilmesi arzulamaktadır. Şair iyi şekilde eğittikleri gelecek nesillerin anlatımını tamamlamasının ardından, hicve tam manasıyla geçmekte ve İbnu’z-Zibe‘râ’ya hitap etmektedir. Bu bölümde İbnu’z-Zibe‘râ’nın yalnızca soysuz birisi olmadığı, aynı zamanda da rezillik ve adilik erbabı olduğu anlatılmaktadır. Ka‘b, şairin Hz. Peygambere yönelttiği hicivlerin yalnızca boş laftan ibaret olduğunu söylemekte, ardından ona lanetler okumaktadır. Kaside bitirilirken, Hz. Peygamberin takvalı, güvenilir ve tertemiz bir insan olduğu, dolayısıyla İbnu’z-Zibe‘râ’nın hicivlerinin adi sözlerden ve yalanlardan teşekkül ettiği ifade edilmektedir. Ka‘b b. Mâlik’in Uḥud’da nazmettiği bu hicviyesi şu şekildedir[844]:

"إنّـــــكِ عَمْـــــرُ أَبِيـــــكِ الْكَـــــرِي　　　مِ أَنْ تَسْـــــأَلِي عَنْـــــكِ مَـــــنْ يَجْتَـــــدِينَا

فَـــــإِنْ تَسْـــــأَلِي ثَمّ لَا تُكْـــــذِبِي　　　يُخَـــــبِّرْكِ مَـــــنْ قَـــــدْ سَـــــأَلْتِ الْيَقِينَـــــا

بِأَنّا لَيَـــــالِيَ ذَاتِ الْعِظَـــــا　　　مِ كُنّـــــا ثِمَـــــالًا لِمَـــــنْ يَعْتَرِينَـــــا

تَلُـــــوذُ النّجُـــــودُ بِأَذْرَائِنَـــــا　　　مِـــــنْ الضُّـــــرِّ فِي أَزَمَـــــاتِ السّـــــنِينَا

[844] Ka‘b b. Mâlik el-Enṣârî, 1386/1966, s.274-277.

بِجَدْوَى فُضُولِ أُولِي وُجِدْنَا   وَبِالصّبْرِ وَالْبَّذْلِ فِي الْمُعْدِمِينَا

وَأَبْقَتْ لَنَا جَلَمَاتُ الْحُرُو   بِ مِمّنْ نُوَازِي لَدُنْ أَنْ بُرِينَا

مَعَاطِنَ تَهْوِي إِلَيْهَا الْحُقُو   قُ يَحْسَبُهَا مَنْ رَآهَا الْفَتِينَا

نُخَيَّسُ فِيهَا عِتَاقُ الْجِمَا   لِ صُحْمًا دَوَاجِنَ حُمْرًا وُجُونَا

وَدُفَّاعُ رَجُلٍ كَمَوْجِ الْفُرَا   تَ يَقْدَمُ جَأْوَاءَ جُولًا طَحُونَا

تَرَى لَوْنَهَا مِثْلَ لَوْنِ النّجُو   مِ رَجْرَاجَةً تُبْرِقُ النّاظِرِينَا

فَإِنْ كُنْت عَنْ شَأْنِنَا جَاهِلًا   فَسَلْ عَنْهُ ذَا الْعِلْمِ مِمّنْ يَلِينَا

بِنَا كَيْفَ نَفْعَلُ إنْ قَلَّصَتْ   عَوَانًا. ضَرُوسًا عَضُوضًا جَحُونَا

أَلَسْنَا نَشُدُّ عَلَيْهَا الْعِصَا   بَ حَتّى تَدُرَّ وَحَتَّى تَلِينَا

وَيَوْمٌ لَهُ وَهَجٌ دَائِمٌ   شَدِيدُ التّهَاوُلِ حَامِي الْأَرِينَا

طَوِيلٌ شَدِيدُ أُوَارِ الْقِتَا   لِ تَنْقِي قَوَاجِزُهُ الْمُقْرِفِينَا

تَخَالُ الْكُمَاةَ بِأَعْرَاضِهِ   ثِمَالًا عَلَى لَذّةٍ مُنْزِفِينَا

تَعَاوَرُ أَيْمَانُهُمْ بَيْنَهُمْ   كُؤُوسَ الْمَنَايَا بِحَدِّ الظُّبِينَا

شَهِدنَا فَكُنَّا أُولِي بَأْسِهِ   وَتَحْتَ الْعَمَايَةِ وَالْمُعْلِمِينَا

بِخُرْسِ الْحَسِيسِ حِسَانٍ رِوَاءٍ   وَبَصْرِيّةٍ قَدْ أَجَمْنَ الْجُفُونَا

فَمَا يَنْفَلِلْنَ وَمَا يَنْحَنِينَ   وَمَا يَنْتَهِينَ إذَا مَا نُهِينَا

كَبَرْقِ الْحَرِيقِ بِأَيْدِي الْكُمَاةِ   يُفَجِّعْنَ بِالطَّلِّ هَامًا سُكُونَا

وَعَلّمَنَا الضَّرْبَ آبَاؤُنَا   وَسَوْفَ نُعَلِّمُ أَيْضًا بَنِينَا

جِلَادَ الْكُمَاةِ وَبَذْلَ التّلَا   دِ عَنْ جُلِّ أَحْسَابِنَا مَا بَقِينَا

إِذَا مَرَّ قِرْنٌ كَفَى نَسْلُهُ   وَأَوْرَثَهُ بَعْدَهُ آخَرِينَا

نَشِبُّ وَتَهْلَكُ آبَاؤُنَا   وَبِيْنَا نُرَبِّي بَنِينَا فَنِينَا

سَأَلْتُ بِكَ ابْنَ الزِّبَعْرَى فَلَمْ   أُنْبَأْكَ فِي الْقَوْمِ إِلاَّ هَجِينَا

خَبيثًا تُطِيفُ بِكَ الْمُنْدَيات   مُقيمًا على اللّؤْمِ حينًا فَحينا

تبجَّسْتَ تَهْجُو رَسُولَ المِلِيكِ   قَاتَلَكَ اللهُ جلفًا لَعِينَا

تَقُولُ الْخَنَا ثُمَّ تَرْمِي بِهِ   نَقِيَّ الثِّيَابِ تَقِيًّا أَمِينَا"

"Sen (Ey kadın)! Sorarsan şayet bizden yardım isteyen kişiyi, ömrü için asil babanın…

… Sorarsan eğer, yalanlanmazsın sonra. Sormuş olduğun kişi haber verir kesin doğru olanı sana…

…Biz (kışın en şiddetli zamanında, gıda azlığı sebebiyle kemiklerin toplanarak tüketildiği) kemik gecelerinde, bize iltica eden (insanlar için) bir sığınağız.

Fakir kadınlar yılın zor zamanlarında, sığınırlar zarardan (kurtulmak için) bizim yanımıza.

Malı çok olanların bol hibeleriyle, malı dar olanlarımıza sabır ve karşılıksız vermeyle…

Yaratıldığımızda eşit olduğumuz kimselerden geriye, savaşların (kesilmiş et) kırpıntıları kaldı bize.

(İnsanlara karşı cömertliği adet edindiğimiz için, insanların kendi mallarıymış gibi görmeye başladığı ve artık hakkı olduğunu düşündüğü) hakların arzuladığı develer. Bu develere bakan kişi onların sıcak ve siyah toprak parçası olduğunu zanneder.

Onlarda develerin soyluları kendilerini küçük görür; siyah, karaca, kızıl kara arası ve evcilleştirilmişler…

Erkek seli, Fırat Nehrinin dalgası gibi, getiriyor (silahlarının çokluğundan rengi bordoya çalan) ve (insanları un gibi) öğüten taburu.

Görürsün onun renginin yıldızların rengi gibi parlak olduğunu; çeler bize bakanların gözlerini.

Şayet bizim durumumuz hakkında cahil kalmış birisiysen, bunu bizi sevenlerden, bilgi sahibi birisine soruver.

İçinde defalarca vuruşulan, eziyetli, yırtıcı ve çok dönemeçli bir çatışmada biz bu işi nasıl yapıyoruz?

Biz bize yanaşana ve süt verene kadar, (çok süt üretebilmeleri için) memelerine ip bağlamadık mı? (Bizim için savaş sütü bol bir deve gibidir.)

Öyle bir gün ki vardır onda daimi bir hararet, şiddetli bir korku ile ateşi tutuşturuveren bir öz içeren…

(Savaş) uzun, çarpışmanın harareti şiddetli. Ayıklar onun kargaşaları melezlerimizi.

(Savaşın) yanı başındayken, kendilerini lezzet içerisinde sarhoş ve mest olmuş zannederler, cesaretli kişiler.

Kendi aralarında, onların sağ elleri, döndürürler kılıcın (keskin) ucuyla ölüm kâselerini.

Bulut altında görmüştük biz (orayı), onun zararının sahipleri ve olmuştuk alemdarlar…

… Kınları (terk edip onlardan) bıkan, güzel, kana bulanmış, sessiz Basra kılıçlarıyla…

…Ne kırıldılar ne de eğildiler. Biz engellendiğimiz zaman da tükenmediler…

Yıldırımı gibi yangının, silah kuşanmış savaşçıların ellerinde; veriyor acı, öcü alınmayanla sabit duran başlara.

Öğretmişti vurmayı bize atalarımız. Bundan sonra da biz oğullarımıza öğreteceğiz…

…Silah kuşanmış savaşçıların vuruşmasını ve mal harcamasını, baki kaldığımız müddetçe, asaletlerimizin yüceliği dolayısıyla…

(Savaşta) uğrarsa bir denk, yeter ona onun nesli ve kendisinden sonra başkalarına miras bırakır onu.

Bizler genciz, atalarımız ise öldüler. Biz ise bu arada fen ehli olarak yetiştiriyoruz oğullarımızı.

İbnu'z-Zibe'râ! Sorumuştum (vaktiyle) seni. (Sonrasındaysa) hiç bir haber alamamıştım insanlar arasında senin bir melezden ibaret olduğundan başka!

Pislik içerisinde rezillikler döner senin etrafında, arada sırada da kalıcı olur adilik üzerinde!

el-Melîk'in elçisini (yani Hz. Muhammed'i) hicvederek (suyun fışkırıp taştığı gibi) çok konuştun! Kurumuş şekilde lanetlenmiş olduğun halde alsın Allah senin canını!

Aşağılık sözler söylersin, sonra da bunu temiz elbiseli, takvalı ve güvenilir (Peygambere) atarsın[845].”

[845] Ka'b b. Mâlik el-Enṣârî, 1386/1966, s.274-277.

4.4.3. Abdullah b. Revâḥa el-Ḫazrecî el-Enṣârî

4.4.3.1. Abdullah b. Revâḥa el-Ḫazrecî el-Enṣârî'nin Hayatı ve Edebî Kişiliği

Abdullah b. Revâḥa, Sadru'l-İslâm Döneminin en önemli şairlerindendir. İkinci ‘Aḳabe biatında hazır bulunmuş, bu esnada Hz. Peygamberin tayin ettiği on iki başkan (*naḳîb*)'dan birisi seçilmiştir[846]. el-‘Aṣḳalânî'nin rivayetine göre şairin nesebi şu şekildedir: Abdullah b. Revâḥa b. S̲a‘lebe b. İmri'i'l-Ḳays b. ‘Amr b. İmri'i'l-Ḳays b. Mâlik el-Eġar b. S̲a‘lebe b. Ka‘b b. el-Ḫazrec b. el-Ḥâris̲ b. el-Ḫazrec. Nesebinden de anlaşılacağı üzere, Abdullah, Ḫazrec kabilesinin en saygın alt kollarından birisi olan Benû'l-Ḥâris̲'e mensuptur. Annesi Kebşe bint Vâḳid b. ‘Amr b. el-İṭnâbe dolayısıyla da şairin Ḫazrec'e bağlılığı bulunmaktadır[847]. Abdullah'ın soyunun devam etmediği nakledilse de şairin farklı şekillerde künye aldığı görülmektedir. Ebû Muhammed, Ebû Revâḥa veya Ebû ‘Amr bu künyeler arasındadır[848]. Döneminin diğer hiciv şairleri gibi, Abdullah da muhtelif bağlılıkları sebebiyle çeşitli gruplara ve olaylara nispet edilmiştir. Şaire atfedilen el-Ḫazrecî, el-Enṣârî ve el-Bedrî gibi nitelemeler bunlar arasındadır[849].

Abdullah b. Revâḥa, Yes̲rib'de dünyaya gelmiş ve burada yetişip ünlenmiştir. Bu bakımdan Abdullah, Hz. Peygamberin diğer iki hiciv şairi ile hemşeridir ve onlarla aynı kültürden beslenmiştir. Şairin İslam öncesindeki yaşantısına dair günümüze ulaşmayı başaran bilgiler oldukça sınırlıdır. Dolayısıyla şairin doğum tarihi hâlâ gizemini korumaktadır[850]. Muhtemelen bu durumun nedeni, Abdullah b. Revâḥa'nın şöhretini İslam sonrasındaki faaliyetlerine ve üretimlerine borçlu olmasından kaynaklanmaktadır. Yine de Abdullah'ın İslam öncesinde de kavminin önde gelen liderlerinden birisi (*seyyid*) olduğu ve kabilesinin şairleri arasında sayıldığı bilinmektedir. Bu dönemde Abdullah, kentinin diğer şairleri gibi Evs ve Ḫazrec arasındaki çatışmalardan uzak kalmamıştır[851]. Onun bu olaylar etrafında şekillenen az miktardaki şiirinden günümüze

---

[846] Ḥâkim Ḥabîb el-Kureyṭî, 2001, s.146.
[847] Ahmed b. ‘Alî b. Ḥacer el-‘Aṣḳalânî, 1433/2012, s.873.
[848] Ahmed b. ‘Alî b. Ḥacer el-‘Aṣḳalânî, a.g.e.
[849] Şemseddin Muhammed ez̲-Z̲ehebî, 1402/1982, c.I, s.230-231.
[850] Ahmet Subhi Furat, 1996, s.123.
[851] Fuat Sezgin, 1975, c.II, s.292.; Ḥâkim Ḥabîb el-Kureyṭî, 2001, s.146.

ulaşmayı başaran veriler, şairin ileride nazım alanında göstereceği başarılarının habercisi niteliğindedir[852].

Abdullah b. Revâḥa liderlerin ve seçkin isimlerin olduğu bir ailede dünyaya gelmiştir. İslam'ın doğuşundan önce Yes̱rib'de vuku bulan iç çatışmalarda, Abdullah'ın atalarının sözü dinlenen isimler arasında yer aldığı anlaşılmaktadır. Örneğin; Arapların anlaşmazlığa düştüklerinde, şairin dedesi 'Amr b. İmri'i'l-Ḳays'a danıştıkları görülmektedir. Seçkin ve sanatsever bir ailenin üyesi olması, şairin edebi kariyerinin şekillenmesinin de temellerini atmıştır. Abdullah b. Revâḥa'nın ailesinde, şairin dışında da şiir sanatıyla uğraşan kimselerin olduğu aktarılmaktadır. Örneğin; baba tarafından dedesinin şair olduğu rivayet edilmektedir[853]. Ayrıca Abdullah'ın ardından ailesinden başka şairler de çıkmıştır. Mesela; Abdullah'ın, en-Nu'mân b. Beşîr (ö. 64/684)'in dayısı olduğu kaydedilmektedir[854].

Abdullah b. Revâḥa'nın siyasi ve askeri kariyeri İslam'ı kabul etmesinin ardından köklü biçimde değişmiştir. Şair, Bedir, Uhud, Hendek, Ḥudeybiye, Ḫayber ve 'Umretu'l-Ḳaḍâ''da hazır bulunmuştur[855]. Hz. Peygamberin diğer hiciv şairlerine kıyasla, Abdullah'ın savaş hususunda çok daha büyük bir tutkuya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum şairin çevresi tarafından da fark edilmektedir. Nitekim insanlar: *"Abdullah çarpışmaya ilk çıkan ve ondan en son dönen kişiydi"* demektedir[856]. Onun kendisini davasına adaması, İslam'a her alanda katkı sağlama çabası ve bu uğraşındaki içtenliği, muhtemelen Hz. Peygamberin şaire diğer hicivcilerinden farklı misyonlar yüklemesinin asli nedenidir. Açıkça görüleceği üzere, Abdullah b. Revâḥa ilk günden itibaren diğer hiciv şairlerine kıyasla askeri ve idari işlerde çok daha fazla görev almıştır. Şairin ayrıca istihbarat sağlama ve casusluk gibi ilginç vazifeleri de icra etmesi[857], onun hakkındaki gizemleri bir hayli

[852] Ahmet Subhi Furat, 1996, s.123.
[853] Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.III, s.17, 31.; Abdullah b. Revâḥa, 1401/1981, s.22-23.
[854] Ebû'l-Ḥasen İbnu'l-Es̱îr, **Usdu'l-Ġâbe fî Ma'rifeti'ş-Ṣaḥâbe**, Beyrut, Dâru İbn Ḥazm, 1433/2012, s.666.
[855] Ebû'l-Ḥasen İbnu'l-Es̱îr, 1433/2012, s.666.
[856] Abdullah b. Revâḥa, 1401/1981, s.41.
[857] Ferdinand Wüstenfeld, 1853, s.23.

arttırmaktadır. Şairin genellikle Yahudilerle ilgili vazifelerde görevlendirildiği görülmektedir.

Anlatıldığına göre, Hz. Muhammed, Abdullah'ı bir süvari birliğinin liderliğine tayin ederek, Yahudilerin kendilerine lider olarak seçtiği Useyr b. Rizâm el-Yahûdî'ye karşı göndermiştir[858]. Zira Useyr'in Arap kabilelerini İslam kuvvetlerine karşı savaşmaya teşvik ettiği düşünülmektedir. Peygamberin şairi buraya göndermesinin amacı, stratejik bilgi akışı sağlamasıdır. Muhtemelen Abdullah'a bu görevin verilmesinin nedeni, şairin Ḫayber'e yabancı olmayışıdır. Bu küçük timin topladığı istihbarat Hz. Peygambere aktarıldıktan sonra, yine Abdullah'ın idaresinde otuz kişilik bir Müslüman birliği oluşturulmuş ve Useyr'e karşı gönderilmiştir. Rivayetlere göre, Yahudilerle Müslümanlar arasında yaşanan bazı olayların ve iki taraf arasında meydana gelen bir arbedenin neticesinde Useyr öldürülmüştür. Şair bu olayların ardından Ḫayber'in vergilerini düzenlemek için Hz. Muhammed tarafından görevlendirilmiş, bu görevi esnasında kendisine önerilen bütün rüşvetleri geri çevirmiş ve vazifelendirildiği işi başarıyla ifa etmiştir[859].

Bu bağlamda Abdullah b. Revâḥa hakkındaki en ilginç iddia, şairin İbranice bilgisine sahip olduğu savıdır. Bu iddianın dayanağı, şairin Hayber'e gidip halkın arasına sızmasına ve hâlâ kendi dillerini konuştukları düşünülen Yahudilerden istihbarat sağlamasına yoğunlaşmaktadır. Bunun yanı sıra şairin bu görevi tamamlamasının ardından, Yahudilerle ilgili pek çok muhtelif işte de vazifelendirilmesine dikkat çekilmiştir[860]. Ne var ki şairin İbranice bildiğine dair herhangi bir tarihi kayıt bulunmamaktadır. İstihbarat sağlamak için gönderildiği zaman ve mekânda, gözlem altına alınan Yahudilerin hangi dili konuştuğunu kesin olarak bilmek mümkün değildir. Yahudiler o esnada İbranice iletişim kuruyor olsalar dahi Ka'b'ın yanında başka bir tercümanın görev almış olması ihtimali daima söz konusu olabilir. Dolayısıyla şairin İbranice bilgisi varsayımdan ibarettir.

---

[858] Şemseddin Muhammed eẕ-Ẕehebî, 1402/1982, c.I, s.231.

[859] Mehmet Salih Arı, *"Abdullah b. Revâha: Bir Peygamber Şairi ve Bir Komutan"*, **İslâmî Araştırmalar Dergisi**, 2006, c.XIX, S.2, s.384-385.

[860] Erdem Sargon, Hulusi Kılıç, "*Abdullah b. Revâha"*, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, c.I, s.129.

Abdullah b. Revâḥa'nın en son katıldığı savaş, ölümü göze alarak gittiği Mu'te Muharebesi olacaktır. Bu savaşta Hz. Peygamber orduya kumandan atarken Abdullah b. Revâḥa'dan önce iki farklı sahabeye görev vermiş, ikisinin de şehit düşmesi halinde Abdullah'ın görevi devralmasını emretmiştir. Kendisinden önce atanan ilk iki komutanın, yani Zeyd b. Hâriṡe ile Ca'fer b. Ebî Ṭâlib'in şehit düşmesi üzerine, şair vazifeyi devralmış ve şiddetli çarpışmalarda kahramanca savaşmasının ardından 8/629 senesinde şehit düşmüştür[861].

Abdullah b. Revâḥa, takvalı mizacı, özverisi ve şehitliği itibarıyla Hz. Peygamberin hiciv şairleri arasında öne çıkmayı başarmıştır. Şairin İslam'ı çok daha fazla özümsemiş olmasının ve yeni dini yaymak için çetin kişisel mücadelelere girişmesinin, onu çağdaşı pek çok şairden daha farklı bir konuma yükselttiğini söylemek mümkündür. İslam sonrasında Abdullah'ın karakterinde görülen başkalaşım ve adanmışlık, aynı zamanda şairin hicviyelerinin çağdaşlarınınkinden daha farklı olmasının ardında yatan nedendir. Nitekim şairin yoğun dinî duyguları ile hicivciliğinin temel ilham kaynağı olan atılganlığının geçirdiği kaynaşım, çok geçmeden İslâmî değerlerin daha iyi temsil edildiği bir davranışlar bütününü ve özgün bir hiciv hazinesini meydana getirecektir. Bu iki özelliğin şairin mizacında harmanlanmasının onun davranışlarında meydana getirdiği etkiyi fiziksel olarak da görebileceğimiz güzel bir örnek bulunmaktadır: Buna göre, şairin anne tarafından kardeşi olan Ebû'd-Derdâ''nın, Müslüman olma konusunda geciktiği düşünülmektedir. Ancak Abdullah kardeşinin İslam'ı benimsemesi için sınırları zorlamayı göze alacaktır. Nitekim şairin oldukça tez canlı ve tehlikeli bir işe kalkıştığı, Ebû'd-Derdâ''nın evinden ayrıldığını gördüğü bir gün eline bir balta alarak kardeşinin (muhtemelen *terafim* mahiyetindeki) putlarını kırdığı anlatılmaktadır. Tanrı idollerinin parçalandığını gören Ebû'd-Derdâ''nın hanımı, olanların şiddeti ve korkusu nedeniyle ağlayacak, kocası eve geldiğinde yaşananları ona haber verecektir. Ne var ki şairin atılgan ruhuyla doğru bir iş yaptığı çok geçmeden ortaya çıkacak, Ebû'd-Derdâ' başta öfkelense de daha sonra putların kendilerini korumaktan aciz olduklarını düşünecek ve İslam'ı

---

[861] Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall, 1851, c.I, s.421.; Fuat Sezgin, 1975, c.II, s.293.; Ebû'l-Ḥasen İbnu'l-Eṡîr, 1433/2012, s.666-667.

kabul edecektir[862]. Esasen bu olay, Abdullah'ın hicivlerinde putperestliğin ve Câhiliyye kültürünün değer yargılarının yıkılması bağlamında soyut düzlemde görülen bir olgunun, fizik boyutundaki yansımasını teşkil etmektedir. Nitekim Abdullah, hicviyelerinde Arapların zihnindeki putları kırmaya çok daha fazla yoğunlaşmakta, bu bakımdan geleneksel hiciv üslubuna bağlı kalan çağının Müslüman hicivcilerinden ayrılmaktadır.

4.4.3.2. Abdullah b. Revâḥa el-Ḫazrecî el-Enṣârî'nin Hicivciliği

Abdullah b. Revâḥa, Ḥassân b. S̲âbit ile Ka'b b. Mâlik'in ardından İslam'a yergileriyle destek olan en büyük üçüncü hiciv şairidir. Onun yergi şairliği açısından üçüncü sırada yer almasının nedeni, her şeyden önce Abdullah'ın diğer iki hiciv şairlerine nazaran daha az hicviye nazmetmesinden kaynaklanmaktadır. Elbette şairin kaside sayısındaki bu azlığın en belirgin nedenlerinden birisi, Abdullah'ın askeri çarpışmalarda ve idari işlerde çok daha etkin bir rol üstlenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Abdullah'ın diğer iki hiciv şairinin vefatının çok öncesinde, Mu'te savaşında şehit düşmesi, diğer iki şaire kıyasla şiir sanatıyla uğraştığı zaman aralığının sınırlı kalmasına sebebiyet vermiştir[863]. Bu iki etkenin yanı sıra Abdullah'ın kasidelerinin döneminin diğer hicivcilerininki kadar iyi korunamamış olması da ihtimal dâhilindedir. Onun şiirlerinden yalnızca elli beyit kadarı muhtelif kaynaklarda günümüze ulaşmayı başarmıştır[864].

Abdullah b. Revâḥa'nın hicivciliği dolayısıyla elde ettiği güncel şöhreti, İslam sonrasındaki faaliyetlerine dayanmaktadır. Ancak İslamiyet öncesinde de yergi sanatıyla ilgilendiği ve şairlik kariyerinin ilk aşamalarında hiciv alanında adını nispeten duyurmayı başardığı görülmektedir. Çağdaşı ve hemşerisi olan diğer Müslüman yergi şairleri gibi Abdullah da sağlam bir hicivcilik geleneğinden gelmektedir.

---

[862] Ebû'l-Ferec İbnu'l-Cevzî, **el-Muntaẓam fî Târîḫi'l-Mulûk ve'l-Umem**, (thk. Muhammed Abdulkadir 'Aṭâ, Mustafa Abdulkadir 'Aṭâ), 2. Bs., Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1415/1995, c.V, s.16.
[863] Ahmet Subhi Furat, 1996, s.123.
[864] Fuat Sezgin, 1975, c.II, s.293.

Ailesinde hiciv sanatıyla uğraştığı nakledilen isimler bulunmaktadır[865]. Şair hiciv sahasında elde ettiği başarının temellerini, muhtemelen küçük yaşında ailesi vasıtasıyla atmış, hazır bulduğu ananeden süzdüğü verilerle yeteneklerini geliştirmiştir.

Hakkında pek az bilgi bulunsa da şairin baba tarafından dedesi olan ‘Amr b. İmri’i’l-Ḳays’ın Evs ile el-Ḫazrec arasında gerçekleşen *munâḳaḍa*larda yer aldığı görülmektedir. Evs ile el-Ḫazrec’in Sumeyr gününde birbirine düşmesiyle yaşananlar, bu tartışmaların tetikleyicisi niteliğindedir. Olayların başlangıcında, el-Ḫazrec’in ileri gelenlerinden Mâlik b. el-‘Aclân’ın bir misafiri, Evs kabilesinin üyelerinden Sumeyr b. Zeyd tarafından öldürülmüştür. Daha sonra Mâlik öldürülen konuğuna karşılık ya katilin verilmesini ya da tam diyetin ödenmesini talep etmiştir. Ancak Evs kabilesi onun tam diyet ödenmesi hususundaki talebini reddetmiş ve tam diyetin yarısına tekabül eden *ḥalîf* diyetini ödemek istemiştir. Mâlik buna karşı çıkmış, aralarında hüküm vermesi için Abdullah b. Revâḥa’nın adı geçen dedesini çağırmıştır. Ancak Mâlik’in bu girişimi kendi aleyhine dönmüş, ‘Amr yarım diyet ödenmesine hükmetmiştir. Bu hakemlik sürecinin ardından Mâlik sinirlenmiş, ‘Amr’ın hükmünü kabul etmemiş, Evs’le çarpışması hususunda el-Ḫazrec’in kabilelerinden kendisine yardım etmelerini istemiştir. Abdullah b. Revâḥa’nın kabilesi olan Benû’l-Ḥâris̱ b. el-Ḫazrec, Mâlik’e ‘Amr’ın hükmünü reddetmesi gerekçesiyle öfkelenmiş ve ona yardım etmeyi kabul etmemiştir. Abdullah’ın atalarının hicivleşmelere iştiraki bu olaylar çerçevesinde gerçekleşmiştir. Mâlik b. el-‘Aclân kendisini yalnız bırakmaları sebebiyle Benû’l-Ḥâris̱’e bir hayli öfkelenmiş ve Abdullah’ın dedesiyle aralarında bir *naḳîḍa* atışması gerçekleşmiştir[866]. Dolayısıyla Abdullah’ın hiciv üslubunun yanı sıra *naḳîḍa* geleneğiyle tanışmasının ve bunu özümsemesinin de oldukça erken bir dönemde gerçekleştiğini düşünmek mümkündür.

Abdullah b. Revâḥa’nın hicivcilik yeteneklerinin temel bir tahsille de desteklendiği anlaşılmaktadır. Nitekim Abdullah’ın, döneminin okuma yazma bilen ender isimlerinden birisi olduğu

[865] Ebû’l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.III, s.31.; Abdullah b. Revâḥa, 1401/1981, s.22-23.
[866] Ebû’l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.III, s.31.; Abdullah b. Revâḥa, 1401/1981, s.22-23.

kaydedilmektedir[867]. Bu kayıt, şairin İslam safındaki hicivcilik kariyeri açısından dikkat çekici bir veri sağlamaktadır. Nitekim şairin bu donanımı, Hz. Peygamberin kendisini savunacak hiciv şairlerini seçerken, görevlendireceği kişilerde belirli kıstaslara dikkat ettiğinin göstergesi olabilecek niteliktedir. Zira Hz. Peygamberin ikinci en önemli hiciv şairi olan Ka‘b b. Mâlik'in de belirli bir tahsil gördüğü ve okuryazar olduğu bilinmektedir[868]. Hz. Peygamberin baş hicivcisi Ḥassân b. S̱âbit'in okuryazarlığı ise kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Ḥassân hiciv alanında diğer iki şairin çok üzerinde bir donanıma sahiptir. Dolayısıyla Ḥassân'ın dönemin şartlarında tabii olan bazı eksiklikleri dolayısıyla arka planda bırakılamayacak kadar önemli bir isim olduğu aşikârdır.

Abdullah b. Revâḥa'nın İslam öncesindeki hicivcilik faaliyetlerine baktığımızda, elimize ulaşan verilerin, şairin Evs kabilesine karşı söylediği *naḳîḍa*lardan, özellikle de adı geçen kabilenin meşhur şairlerinden Ḳays b. el-Ḫaṭîm ile girdiği *munâḳaḍa*lardan müteşekkil olduğu görülmektedir[869]. Bunun yanı sıra Baḳî‘u'l-Ġarḳad gününde Evs kabilesinin şairlerinden ‘Ubeyd b. Nâḳid'in bir kaside nazmettiği, Abdullah'ın buna karşılık verdiği ve böylelikle ikili arasında bir *naḳîḍa* atışmasının meydana geldiği bilinmektedir. Ne var ki Abdullah'ın verdiği yanıt kasidesinden günümüze ulaşmayı başaran kısım, yalnızca iki beyitten ibarettir[870].

Elimizdeki veriler sınırlı olsa da, şairin İslam öncesinde verdiği hiciv mücadelesinin, İslam sonrasında verdiği mücadeleden daha kolay geçmediğini söylemek mümkündür. Nitekim şairin ilk dönemlerinde girdiği bu çetin söz savaşlarına kısaca göz attığımızda, tartışmanın şiddetinin aşırı boyutlara tırmanabildiği, sözlerin bireysellik çerçevesinin ötesine geçerek tarafların ırzlarının hedef alındığı ima ve anlatımlara evrilebildiği hemen fark edilmektedir. Abdullah'ın, İslam öncesindeki baş rakibi olan Ḳays b. el-Ḫaṭîm ile girdiği *munâḳaḍa*lar, aşırı boyutlara evrilen bu hicivleşmelere örnek olarak verilebilir. Nitekim taraflar bu

---

[867] Fuat Sezgin, 1975, c.II, s.293.
[868] Cevâd Alî, 1413/1993, c.VIII, s.110-111.
[869] Abdullah b. Revâḥa, 1401/1981, s.8.
[870] Abdullah b. Revâḥa, a.g.e., s.59.

kasidelerinde birbirlerinin kız kardeşlerini konu edinmekten çekinmemişlerdir[871].

Abdullah b. Revâḥa'nın İslam öncesindeki hicviyeleri tabii olarak kabile ilişkileri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu hicivlerden pek çoğunun nazmediliş nedeni, kabile anlaşmazlıklarına dayanmaktadır. Dolayısıyla karşıt kabilelerin şairleri, savaşlar esnasında cereyan eden saldırıları, kaçışları, yaptıklarını ve yaşananları bu şiirlerinde daha yoğun şekilde işlemektedir. Toplumun ön saflarında yer alan Abdullah, anlaşıldığı kadarıyla savaş sanatı hakkında da bilgi sahibidir. Harp sahasında gösterdiği yararlılığı hiciv sahasında üstendiği sorumlulukla desteklemekten de geri durmamıştır. Evs ile Ḫazrec kabileleri arasında meydana gelen savaşların son demlerinde, Abdullah b. Revâḥa, Ḥassân b. Sâbit ve Ka'b b. Mâlik birlikte mevzi almış, kabilelerini düşman hicivlerine karşı müdafaa etmiştir[872].

Abdullah b. Revâḥa'nın İslam'ı kabul etmesi, hicivciliğinde yeni bir dönemin habercisi olmuştur. İslamlığının ardından şairin yergilerinde hedef aldığı kesim, yergi üslubu ve savunduğu taraf tamamen değişmiştir. Şair yeteneklerini artık Hz. Peygamberin ve dininin çıkarları için kullanmaya başlamıştır. Bu bağlamda Abdullah da İslam aleyhtarlarının hiciv saldırılarına karşılık vermesi hususunda görevlendirilmiştir. Şairin bu konuda Hz. Peygamber tarafından özel olarak vazifelendirildiğini gösteren pek çok rivayet mevcuttur. Ayrıca bazı rivayetlerde Abdullah b. Revâḥa'nın bu vazifeyi üstlenmek için bizzat gönüllü olduğu görülmektedir.

Anlatıldığına göre, bir gün Hz. Peygamber, hicvedilmeleri halinde, Müslümanların ırzlarını kimin koruyacağını sormuştur. Abdullah b. Revâḥa bu görevi üstlenmek için ayağa kalkan ilk sahabedir. Hz. Peygamber şairin bu hareketinden memnun kalmış, üstendiği görevde onu cesaretlendirmek amacıyla: "إنّك لحسن الشِّعْر" *"Senin şiirin iyidir"* buyurmuştur[873].

---

[871] Abdullah b. Revâḥa, a.g.e., s.123.
[872] Abdullah b. Revâḥa, a.g.e., s.50.
[873] Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.XVI, s.154.

Abdullah b. Revâḥa’nın müşrikleri hicvetmesi için bizzat Hz. Peygamber tarafından görevlendirildiğini ve bu nazımları hususunda daima desteklendiğini gösteren ikinci bir hadise, 7/629 senesinde vuku bulmuştur. Rivayete göre, Hz. Muhammed arkadaşlarıyla birlikte ‘Umretu’l-Ḳaḍâ’ için Mekke’ye gitmektedir. Abdullah b. Revâḥa Hz. Peygamberin önünde olduğu bir esnada, Mekke’nin müşriklerini yerdiği bir hicviye okumuştur. Hz. Ömer bu durumu yadırgamış, şaire: *“İbn Revâḥa! Allah’ın Hareminde ve Allah’ın elçisinin önünde bu şiiri mi okuyorsun?”* demiştir. Ancak Hz. Muhammed, Hz. Ömer’in bu tepkisine müdahale etmiş, hiciv şairini savunarak şöyle buyurmuştur: “ خَلِّ عنه يا عمرُ فوالَّذي نفسي بيدِه لكلامُه أشدُّ عليهم من وقْعِ النَّبلِ” *“Bırak onu, Ömer! Nefsimi elinde tutana ant içerim ki onun konuşması, onlara ok isabet etmesinden daha şiddetlidir[874].”*

Hz. Peygamberin Abdullah’ı hiciv söylemeye teşvik ettiği hususundaki üçüncü rivayet, hiçbir şüpheye mahal vermeyecek kadar açıktır. Anlatıldığına göre, Abdullah b. Revâḥa bir gün mescide uğramış, Hz. Peygamberin önüne oturmuştur. Hz. Peygamber şaire: “ كَيْفَ تَقُولُ الشِّعْرَ إذا أرَدْتَ أن تقولَ؟” *“Söylemek istediğinde nasıl şiir söylüyorsun?”* diye sormuştur. Abdullah: “*Bunun hakkında düşünür, sonra söylerim.”* diye yanıt vermiştir. Şairin cevabı üzerine Hz. Peygamber: “فَعَلَيْكَ بِالْمُشْرِكِينَ!” *“Sana müşrikler düşer!”* buyurmuş, Abdullah’tan putperestleri hicvetmesini istediğini açıkça belli etmiştir[875]. Abdullah’ın kendi beyanına göre, şair böyle bir şey için önceden hazırlıklı değildir. Ancak yine de Hz. Peygamberin talebine icabet ederek, irticalen şu beyitleri nazmedecektir:

"يَا آلَ هَاشِمَ إِنَّ اللهَ فضَّلَكُمْ عَلَى البريَّةِ فضلاً مَا لَهُ غِيَرُ

فَخَيِّرونِيَ أَثْمَانَ العَبَاءِ مَتَى كنتُمْ بَطَارِيقَ أَو دَانَتْ لكُمْ مُضَرُ"

“Hâşim ailesi! Allah sizi insanlara bir faziletle üstün kılmıştır ki bunun başkalaşımı yoktur.

---

[874] Ahmed b. ‘Alî b. Ḥacer el-‘Asḳalânî, 1433/2012, s.875.
[875] Şemseddin Muhammed eẕ-Ẕehebî, 1402/1982, c.I, s.236.

Aba ederleri! Bana bildiriniz! Ne zaman savaş ustası oldunuz veya Muḍar size (ne zaman) boyun eğdi?"

Abdullah b. Revâḥa bu beyitlerinde önce Hz. Peygamberin de mensubu olduğu Hâşimîleri övmüş, daha sonra Benû ‘Amr b. Maẖzûm'a işaret etmiş ve onları alaya almıştır. Ne var ki şair hiciv beytini okuyup bitirdiğinde, Hz. Peygamberin kendi kavminin üyelerinin bir aba fiyatıyla denk tutulmasından hoşlanmadığını fark etmiştir. Bu yüzden Abdullah'ın durumu kotarmak için kasidesine övgüyle devam ettiği görülmektedir. Şairin kasidesini tamamladığında, Hz. Muhammed'in yüzünün aydınlandığı ve Abdullah'a hayır duası ettiği nakledilmektedir[876].

Abdullah b. Revâḥa'nın İslam sonrası hicivlerinde hedef aldığı kişiler, genellikle Ḳureyş kabilesine mensup olan İslam aleyhtarlarıdır. Şairin bu hicivlerinin, daha çok düşmanın moralini bozmak, kendi kabilesinin savaşçılarına cesaret vermek ve vuruşma sırasında onların hamasi duygularını harekete geçirmek gayeleriyle nazmedildiği görülmektedir. Ḳureyş'ten ‘Amr b. Maẖzûm'un bazı mensupları, ‘Utbe b. Rebî‘a, onun oğlu Velîd, Ebû Sufyân, Şeybe, Ebû Cehl ve Ebû Sufyân'ın hanımı Hind b. ‘Utbe yergilerde hedef alınan önemli isimler arasındadır[877].

Çağdaşlarına nazaran Abdullah b. Revâḥa'nın İslamlığı, hicivciliği üzerinde çok daha muazzam bir etki tesis etmiştir. İslâmî eğilimler, dönemin diğer hicivcilerininkine kıyasla şairin kasidelerinde çok daha fazla hissedilmektedir. Esasen Abdullah b. Revâḥa, Ḥassân b. S̲âbit'e ve Ka‘b b. Mâlik'e oranla, İslam öncesinde dahi daha ılımlı bir karaktere sahiptir. Hatta İslam'ın gelişinden sonra çok daha tutkulu bir ruh haline büründüğünü söylemek mümkündür[878]. Dolayısıyla Abdullah'ın zihninde gerçekleşen büyük değişimin başarıyla özümsendiği anlaşılmaktadır. Şair artık eskiden olduğu gibi kabile statüsünü ön plana çıkartmamaktadır. Onun nazarında eski kabile onurunun yerini, yalnızca İslam'ın kabul edilmesi suretiyle elde edilebileceğine inanılan şeref anlayışı almıştır. İslam öncesi hicivlerinde

---

[876] Şemseddin Muhammed ez̠-Z̠ehebî, 1402/1982, c.I, s.236.; Abdullah b. Revâḥa, 1401/1981, s.94.
[877] Abdullah b. Revâḥa, a.g.e., s.94, 100, 137.
[878] Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall, 1851, c.I, s.420.

sık rastlanan bireysel ayıplar ve kabahatler de artık onun ilgi alanının dışına çıkmıştır. İslam'la uyuşmayan unsurlar, şair tarafından birer birer terk edilmiştir[879]. Böylelikle Abdullah b. Revâḥa, döneminin diğer iki büyük hicivcisinin aksine, İslam aleyhtarlarını onların geçmişteki yenilgilerine ve kötü hasletlerine yoğunlaşarak yermemiş, bunun yerine onları İslam'a düşman olmaları ve yeni dini kabul etmeyi reddetmeleri dolayısıyla hicvetmiştir[880]. Esasen şairin bu metodu, içinde bulunduğu Câhiliyye şartlarında, hicivcilik açısından fazla etkili olmayı başaramamıştır. Ancak Abdullah'ın hicivlerinin elde etmeyi amaçladığı kazanımlar, muhtemelen diğer şairlerin yoğunlaştığı noktalardan daha farklıdır. Şairin benzer İslâmî temaları sürekli tekrarlaması, hicve hedef olan kişilerin zihninde telkin etkisi göstermektedir. Bu bilinç dışı şartlandırma sürecinin, Câhiliyye koşullarında ne derece etkili olduğunu tespit etmek mümkün değildir. Yine de Abdullah'ın şiirlerinin, İslam'ı kabul etmeyenlerin üzerinde diğer hicivcilerinki kadar etkili olmadığı rivayet edilmektedir[881].

Abdullah b. Revâḥa'nın İslam'ın savunulması gayesiyle nazmettiği hicviyeler, genellikle irticalen söylenmiş recezlerden ibarettir. Dolayısıyla dönemin pek çok hicviyesinde olduğu gibi, Abdullah'ın ürünlerinde de yüksek edebi sanatların kullanımına rastlamak pek mümkün değildir. Abdullah'ın bu türdeki hicviyelerinde garip lafızlar fazla kullanılmamıştır. Dolayısıyla şiirleri açık bir anlatıma sahiptir[882]. Şairin hicivleri ironi ve alaycılığa dayansa da, bu şiirlerde vücut kusurlarının sayılması yahut ırzların hedef alınması gibi aşırılıklara düşülmemiştir.

Dönemin pek çok kasidesinde olduğu gibi, Abdullah b. Revâḥa'nın hicviyelerinde de tek bir konuya bağlı kalınmadığı görülmektedir. Abdullah'ın şiirlerinde, çoğu kez hicivle iç içe geçmiş şekilde karşımıza çıkan tema, beklendiği üzere övünmedir. Ancak Abdullah'ın hicviye içerisindeki bu övünmelerinin, yergi unsuruna çok daha baskın geldiği görülmektedir. Bu yüzden karşıdakinin söylediklerini çürütmeye ve rakibinin açtığı konuyu takip etmeye yeterince

---

879 Ahmet Subhi Furat, 1996, s.127.
880 Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.IV, s.107.
881 Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, a.g.e.
882 Erdem Sargon, Hulusi Kılıç, 1988, c.I, s.130.

odaklanamamaktadır. Dolayısıyla bazı araştırmacılar tarafından, Abdullah'ın hicviyelerinde direkt bir yüzleşmeden kaçındığı ve övünme temasına sığındığı düşünülmüştür. Nitekim Abdullah bu tarz şiirlerinde genellikle geçmişe sığınmayı tercih etmekte ve geçmiş başarılardan kuvvet almaya çalışmaktadır. Haliyle, hicviyelerinde mutlak bir zaman-mekân sınırlandırmasından söz etmek de mümkün değildir[883].

Abdullah b. Revâḥa'nın, hicivlerinde çağdaşlarına nazaran daha kısa ifadeleri tercih ettiği görülmektedir. Anlatım esnasında mübalağaya kaçmadığı için, bu kasideleri yeterince gerçekçidir. Abdullah'ın samimi karakterinin hicviyelerine de yansıdığı hemen fark edilmekte ve bu beyitlerin gerçekten duyumsanan hislerle nazmedildiği anlaşılmaktadır. Geleneksel hiciv metodundan nispeten ayrıldığı ve şiirlerine belirgin dini motifler ilave ettiği için, beyitleri gerek geçmiş hicivcilerinkinden gerekse döneminin diğer hiciv şairlerininkinden daha ılımlı bir hava sahiptir. Tehdit unsurunun hicviyelerinde zayıf kalmaması amacıyla, Cehennem ve ahiret azabı gibi toplumda yeni kabul görmeye başlayan soyut dini imgelere başvurduğu görülmektedir. Hz. Peygamberin üstünlüğünün ve faziletinin anlatılması da hicivlerinde kendisine yer bulmuştur. İslâmî Dönemdeki hicivlerinin yeterince etkili olmadığının düşünülmesinin nedenlerinden birisi, muhtemelen Abdullah'ın hicviye nazmında İslâmî değerlere çok daha fazla dikkat ediyor olmasından ve fahiş dil kullanımından kaçınmasından kaynaklanmaktadır. Ancak şairin hiciv nazmında gösterdiği bu titiz dikkat, belki de şiirlerinin Hz. Muhammed tarafından beğenilmesinin ardında yatan sebebin ta kendisidir. Öyle ki Hz. Aişe, Hz. Peygamberin Abdullah b. Revâḥa'nın şiirlerinden örnekler verdiğini aktarmaktadır[884].

Sadru'l-İslâm Döneminin güvenirlik problemleri daha çok Ḥassân b. S̱âbit'in divanına yoğunlaştığından, Abdullah b. Revâḥa'nın hicviyelerinin güvenirliği fazla tartışılmamıştır. Muhtemelen bu durumun birincil nedeni, Abdullah'ın hicviyelerinin, iyi bir sahabeden beklenildiği şekilde yani temiz bir dille nazmedilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bunda şairin hiciv külliyatının çağdaşlarınınki kadar hacimli olmamasının da rolü büyüktür. Yine de, ne yazık ki İslâmî Dönemde

[883] Abdullah b. Revâḥa, 1401/1981, s.73.
[884] Şemseddin Muhammed eẕ-Ẕehebî, 1402/1982, c.I, s.239.; Muhammed b. İsmâil el-Buḫârî, 1419/1998, c.II, s.467.

Abdullah b. Revâḥa’nın şiirleriyle Ka‘b b. Mâlik’inkiler birbirine karışmıştır[885].

4.4.3.3. Abdullah b. Revâḥa el-Ḫazrecî el-Enṣârî’nin Hiciv Kasideleri

Abdullah b. Revâḥa, Bedir Savaşına geleceği hususunda söz verdiği halde gelmeyen Ebû Sufyân’ı, sözünde durmayışı gerekçesiyle kınamış ve şu şekilde hicvetmiştir:

"وَعَدْنَا أَبَا سُفْيَانَ بَدْراً فَلَمْ نَجِدْ   لِمِيعَادِهِ صِدْقاً وَمَا كَانَ وَافِيا

فَأُقْسِمُ لَوْ وَافَيْتَنَا فَلَقِيتَنَا   لَأُبْتَ ذَمِيماً وَافْتَقَدْتَ الْمَوَالِيا

تَرَكْنَا بِهِ أَوْصَالَ عُتْبَةَ وَابْنَهُ   وَعَمْراً أَبَا جَهْلٍ تَرَكنَاهُ ثَاوِيًا

عَصَيْتُمْ رَسُولَ اللهِ أُفٍّ لِدِينِكُمْ   وَأَمْرِكُمُ السَّيْءِ الَّذي كَانَ غَاوِيا

فَإِنّي وَإِن عَنَّفْتُمونِي لَقائِلٌ   فِدَىً لِرَسولِ اللهِ أَهلي وَمالِيا

أَطَعْنَاهُ لَم نَعْدِلْهُ فينا بِغَيرِهِ   شِهاباً لَنا في ظُلْمَةِ اللَيلِ هَادِيا"

“Ebû Sufyân ile Bedir için sözleşmiştik. (Fakat) sonrasında sözünde doğruluk bulamadık ve vefalı değildi.

Ant içerim ki, eğer bize karşı vefa gösterip de bizimle karşılaşsaydın, nahoşça çevrilirdin ve yardımcılarını kaybederdin.

‘Utbe (b. Rebî‘a)’nın ve oğlu (el-Velîd)’in (vücudunun) mafsallarını (koparılmış şekilde) bıraktık orada. ‘Amr’ı Ebû Cehil’i, bıraktık yerleşik şekilde onu (da orada).

Allah’ın elçisine isyan ettiniz. Sizin dininize ve sapkın olan kötü işinize yazıklar olsun!

---

[885] Ġâzî Ṭuleymât, ‘İrfân el-Eşḳar, 1428/2007b, s.451.

Beni azarlamaya kalkarsanız şayet, diyorum ki: Allah'ın elçisine ailem ve malım feda olsun.

Ona itaat ettik ve gecenin karanlığında yol gösterici parlak bir yıldız olması bakımından, içimizde ona ondan başka kimseyi denk tutmadık[886]."

Bu hicviyenin girizgâhına bakıldığında, şairin vefasızlığı konu edinmesi dolayısıyla, döneminin klişeleşmiş yergi unsurlarından birisiyle kasideye giriş yapmayı tercih ettiği görülmektedir. Ancak şair ilk beyitten itibaren kıvrak zekâsını ve özgünlüğünü göstermeyi başarmıştır. Nitekim Abdullah, Ebû Sufyân'ın özellikle savaşa katılma hususunda verdiği sözden döndüğünü dile getirmiş, böylelikle yerilen kişinin aynı zamanda da savaş kaçkını olduğuna işaret etmiştir. Bu bağlamda, Ebû Sufyân'ın sözünün eri olmadığı ve ahde vefadan anlamadığı vurgusuyla, çok daha büyük bir suç olan savaş kaçkınlığı manası, daha ilk beyitten pekiştirilebilmiştir. İkinci beyitte şair, İslam öncesinden aşina olduğumuz fiziksel tehdit kullanımına başvurmaktadır. Ancak bu üslup güzel bir ironiyle harmanlanmıştır. Nitekim önce Ebû Sufyân'ın sözünü tutmayı beceremediği vurgulanmış, ardından sözünü tutmayı başarmış olması halinde dahi, Bedir'de helak olacağına işaret edilmiştir. Bu orijinal yaklaşım, dinleyiciyi gülümsetirken, karşı tarafa da gözdağı vermeyi amaçlamaktadır.

Üçüncü beyit ikinci beyti destekler niteliktedir. Burada Bedir Savaşında müşriklerden öldürülen önemli isimler sayılmış, onların cesetlerinin düştüğü korkunç durum tasvir edilmiş ve böylelikle önceden verilen gözdağının etkisi azami seviyeye çıkarılmıştır. Özü itibariyle savaş yenilgileri, İslam öncesi hicvinin en çok işlenen temalarından birisidir. İslam'ın Abdullah'ın hicivlerine yaptığı bariz etki ise, ancak üçüncü beyitten sonra görülmeye başlayacaktır. Nitekim şairin artık hicvettiği kişilerin kabahati olarak vurguladığı unsur, onların Allah'ın elçisine isyan etmiş olmalarıdır. Bu vesileyle müşriklerin sapkınlıkları da kınanmaktadır. Şair kasidesinin son iki beytinde, kendisine yöneltilen kınama ve azarlamaların hiçbir şeyi değiştirmeyeceğini ve Hz.

[886] Abdullah b. Revâḥa, 1401/1981, s.137.

Peygamberin yolunda her şeyi feda etmeye hazır olduğunu anlatmaktadır. Hicviye, Hz. Muhammed’in kısaca övülmesiyle sonlandırılmaktadır.

Abdullah b. Revâḥa’nın bir diğer meşhur hicviyesi, Ḥudeybiyye anlaşmasından bir sene sonra, Hz. Peygamberin 7/629 senesinde ‘Umretu’l-Ḳaḍâ’ için Mekke’ye girişi esnasında nazmedilmiştir. Abdullah, Hz. Peygamberin devesinin bağından tutarak inançsızları şu şekilde hicvetmektedir:

"خَلّـــوا بَـــني الكُفّـــارِ عَـــن سَـــبيلِهِ   خَلّـــوا فَكُـــلُّ الخَـــيرِ في رَســـولِهِ

قَـــد أَنـــزَلَ الـــرَحمَنُ في تَنزيلِـــهِ   في صُـــحُفٍ تُتلـــى عَلـــى رَســـولِهِ

بِأَنَّ خَـــيرَ القَتـــلِ في سَـــبيلِهِ   يا رَبُّ إِنّي مُـــؤمِنٌ بِقيلِـــهِ

أَعـــرِفُ حَـــقَّ اللهِ في قَبولِـــهِ   نَحـــنُ ضَـــرَبناكُم عَلـــى تَأويلِـــهِ

كَمـــا ضَـــرَبناكُم عَلـــى تَنزيلِـــهِ   ضَـــرباً يُزيـــلُ الهـــامَ عَـــن مَقيلِـــهِ

وَيُـــذهِلُ الخَليـــلَ عَـــن خَليلِـــهِ   أَو يَرجِـــعَ الحَـــقُّ إِلى سَـــبيلِهِ"

“Kâfir oğulları (Benû’l-Kuffâr)! Boşaltın onun yolunu! Boşaltın! Onun elçisindedir bütün iyilik.

er-Raḥman (olan Allah) tenzilinde indirmiştir, sayfalarda onun elçisine okunmaktadır ki:

En hayırlı ölüm onun yolundakidir. Rabbim! Ben ona söylenene iman ediyorum.

Biliyorum ki Allah’ın doğrusu onun kabul edilmesindedir. Biz onun tevili için size vurduk…

…Onun tenzili(ni inkâr etmeniz dolayısıyla) size vurduğumuz gibi, başı dinlenme yerinden alıp götüren bir darbeyle…

...ve dosta dostunu unutturan (bir vuruşla) veyahut da döner hakikat yoluna[887]*."*

Abdullah bu hicviyesine, müşriklere "Kâfir oğulları" (*Benû'l-Kuffâr*) diye hitap ederek giriş yapmaktadır. Böylelikle Mekke'nin müşrikleri, küfrüyle tanınan hayali bir kabilenin üyelerine benzetilmektedir. Müşriklerin küçümsenmesinin beraberinde Hz. Peygamberin de yüceltildiği hemen göze çarpmaktadır. Şair bu şekilde kasidesinde güzel bir denge ve yerinde bir zıtlık yakalamayı arzulamaktadır. Allah yolunda ölmenin ve öldürmenin ölüm namına en hayırlı iş olduğunu anlatılmakta, İslam'ın doğruluğuna ve şairin kendi imanının kuvvetine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'in ayetlerinin çarpıtılması yolunda çaba sarf etmeleri dolayısıyla, müşriklerle vuruştuklarından bahsedilmekte ve geçmişte onlara vurdukları darbeler hatırlatılmaktadır. Bu hicviyede İslâmî temaların ve dinî terminolojinin, fazlasıyla yoğun şekilde kullanılmış olduğu dikkat çekmektedir.

Abdullah b. Revâḥa'nın bir diğer önemli hicviyesi, Hz. Peygamberin kızı Zeyneb (ö. 8/629)'in zulme uğramasının ardından nazmedilmiştir. Zeyneb İslam öncesinde Ebû'l-'Âṣ b. er-Rebî' ile evlendirilmiştir. Ne var ki Ebû'l-'Âṣ daha sonra Müslüman olmayı kabul etmeyecek ve Bedir savaşında esir düşecektir. Sonrasında Zeyneb babasına kocası için ödenmesi gereken fidyeyi göndermiş, bu durum Hz. Peygamberi duygulandırmıştır. Tüm yaşananların ardından Ebû'l-'Âṣ, Zeybeb'i Mekke'den babasına göndermesi şartıyla serbest bırakılmıştır. Kocası Zeyneb'in Medîne'ye gitmesine anlaştığı gibi müsaade etmişse de, olayı haber alan bazı Ḳureyşliler Zeyneb'in peşine düşmüştür. Hz. Peygamberin kızına ilk yetişen kişi olan Hebbâr b. el-Esved, Zeyneb'in devesini mızrağıyla ürkütmüş, Zeyneb bu yüzden yere düşmüş ve iddia edildiğine göre düşük yapmıştır. Ebû Sufyân kendilerine düşmanlık eden birisinin kızını güpegündüz Ḳureyşlilerin elinden alıp götürmesinin, kabile üyelerini küçük düşürebileceğini belirtmişse de, bir süre sonra Zeyneb'in gitmesine müsaade etmişlerdir[888]. Elbette Hz. Peygamberin kızının başına gelen bu trajik olay Müslümanları fazlasıyla üzmüş,

---

[887] Abdullah b. Revâḥa, 1401/1981, s.144.
[888] İbn Hişâm, 1410/1990, c.II, s.295-296.

Abdullah b. Revâḥa bunun üzerine bir kaside nazmederek Ebû Sufyân'ı hedef almıştır. Şair bu kasidesinde askeri tehdit ve gözdağı unsurlarından ustaca yararlanmış, aşırı dil kullanımına düşmeden hasmını ağır şekilde hicvetmeyi başarmıştır:

"أَتَانِي الَّذِي لَا يَقْدِرُ النَّاسُ قَدْرَهُ   لِزَيْنَبَ فِيهِمْ مِنْ عُقُوقٍ وَمَأْثَمِ

وَإِخْرَاجُهَا لَمْ يُخْزَ فِيهَا مُحَمَّدٌ   عَلَى مَأْقِطٍ وَبَيْنَنَا عِطْرُ مَنْشَمِ

وَأَمْسَى أَبُو سُفْيَانَ مِنْ حِلْفِ ضَمْضَمٍ   وَمِنْ حَرْبِنَا فِي رَغْمِ أَنْفٍ وَمَنْدَمِ

قَرَنَّا ابْنَهُ عَمْرًا وَمَوْلَى يَمِينِهِ   بِذِيْ حَلَقٍ جَلْدِ الصَّلَاصِلِ مُحْكَمِ

فَأَقْسَمْتُ لَا تَنْفَكُّ مِنَّا كَتَائِبٌ   سُرَاةُ خَمِيسٍ فِي لُهَامٍ مُسَوَّمِ

نَزُوعُ قُرَيْشَ الْكُفْرِ حَتَّى نَعُلَّهَا   بِخَاطِمَةٍ فَوْقَ الْأُنُوفِ بِمِيْسَمِ

نُنَزِّلُهُمْ أَكْنَافَ نَجْدٍ وَنَخْلَةٍ   وَإِنْ يُتْهِمُوا بِالْخَيْلِ وَالرَّجْلِ نُتْهِمِ

يَدَ الدَّهْرِ حَتَّى لَا يُعَوَّجَ سِرْبُنَا   وَنُلْحِقُهُمْ آثَارَ عَادٍ وَجُرْهُمِ

وَيَنْدَمُ قَوْمٌ لَمْ يُطِيعُوا مُحَمَّدًا   عَلَى أَمْرِهِمْ، وَأَيّ حِينَ تَنَدُّمِ

فَأَبْلِغْ أَبَا سُفْيَانَ إِمَّا لَقِيتَهُ   لَئِنْ أَنْتَ لَمْ تُخْلِصْ سُجُودًا وَتُسْلِمِ

فَأَبْشِرْ بِخِزْيٍ فِي الْحَيَاةِ مُعَجّلٍ   وَسِرْبَالِ قَارٍ خَالِدًا فِي جَهَنّمِ"

"Bana insanların havsalasının almayacağı (bir haber) ulaştı ki, Zeyneb için onlarda cefalar ve kötülükler varmış.

Ancak bizim aramızda şiddetli bir harp varken, savaş ortamında, onun çıkartılması (Hz.) Muhammed'i rezil etmedi.

Ebû Sufyân'ın Ḍamḍam (b. 'Amr el-Ġifârî) ile ittifak kurması ve bizimle savaşması nedeniyle burnu sürtüldü ve pişmanlıkla kalakaldı.

Onun oğlu 'Amr'ı ve yemin mevlâsını ('Âmir b. el-Ḥaḍramî veya 'Uḳbe b. 'Abdu'l-Ḥâriṣ) güçlü kelepçelerle ve sağlam zincirlerle bağladık.

Yemin ettim ki ayrılmaz bizden taburlar, çoğunluk içerisindeki, donatılmış ordu beyleri.

Kâfir Ḳureyş'i (deve sürüsü gibi) güderiz ve onu defalarca (zilletle) sular, burunları üzerine urgan geçirir, (hayvan) damgasıyla damgalarız.

Biz onları Necid ve Naẖle taraflarına indiririz. Atlarla ve ayaklarla Tihâme'ye gitseler, Tihâme'ye gideriz.

Yolumuz asla ve sonsuza dek sapmaz; biz onları 'Âd ve Curhum'un kalıntılarına katıveririz!

Muhammed'e itaat etmeyen bir kavim işleri dolayısıyla pişman olur, hem de nasıl pişman!

Ebû Sufyân'a ulaştırın! Eğer onunla bir araya gelmez, içtenlikle secdeye varmaz ve Müslüman olmazsan…

…Hayatta acil bir rezillikle ve cehennemde ebedi olarak katrandan bir gömlekle müjdelen[889]!"

Abdullah b. Revâḥa bu kasidesine kendisine ulaşan haberlerden bahsederek giriş yapmakta, böylelikle hicviyenin nazmediliş nedenine işaret etmektedir. Hz. Peygamberin kızına yapılan zulümlerin, Hz. Peygamberi rezil etmekten uzak olduğu, zira iki taraf arasında hâlihazırda zaten bir savaş durumunun bulunduğu anlatılmaktadır. Buradan hicviyenin Hz. Peygamberin müşriklere karşı müdafaa edilmesini amaçladığı anlaşılmaktadır. Şaire göre Ebû Sufyân üstesinden gelemeyeceği işlere kalkıştığı için pişman olmuş, sevdikleri ve destekçileri Müslümanlar tarafından esir edilmiştir. Bu anlatımın

[889] Abdullah b. Revâḥa, 1401/1981, s.130-131.; İbn Hişâm, 1410/1990, c.II, s.296-297.

sonrasında Abdullah askeri kuvvetleri hususunda tek bir beyitle övünmekle yetinmiş, derhal Ḳureyşlilerin hicvine geçiş yapmıştır. Şaire göre, Müslümanlar "Kâfir" Ḳureyş'i hayvan güder gibi güden efendilerdir. Ḳureyş'in kâfirleri için kaçacak hiçbir yer yoktur. Zira İslam kuvvetleri onları uzak yerlere kadar takip etmeye hazırdır. Allah'ın dinine düşmanlık etmeleri dolayısıyla, Ḳureyş'in inançsızlarının yeryüzünden silinmiş kavimlerin arasına katılacağı anlatılmaktadır. Soyut ve somut korku unsurları kasideye belirli bir denge içerisinde yerleştirilmiştir. Bu bağlamda hicviyede soteryolojiye dair temalara değinildiği, böylelikle Müşriklere kurtuluş yollarının veciz şekilde anlatılmaya çalışıldığı görülmektedir. Buna göre Ebû Sufyân'ın tek kurtuluş yolu Müslüman olmayı kabul etmesinden geçmektedir. Kasidenin bu kısımlarında yoğun bir dini etki kendisini hemen hissettirmektedir. Yergi, eskatoloji kapsamındaki anlatımlarla desteklenmiş, Ebû Sufyân'ın ahirette karşılaşacağı cezalar betimlenmiştir. Abdullah'ın dünyevi korkularla, ahirete dair endişeleri keskin bir denge oluşturacak şekilde kurgulamaya gayret etmesi, hicviyenin en dikkat çeken noktasıdır.

4.4.4. el-Ḥuṭay'a (Cervel b. Evs)

4.4.4.1. el-Ḥuṭay'a (Cervel b. Evs)'nın Hayatı ve Edebî Kişiliği

el-Ḥuṭay'a, erken dönem Arap edebiyatının, özellikle de Arap hicvinin en meşhur *muḫaḍram* şairlerinden biridir. İsminden ziyade, kısa boyu dolayısıyla kendisine takılan "el-Ḥuṭay'a" (*bodur*) lakabıyla ünlenecektir. Şairin gerçek adı veya diğer bir deyişle nesebi, şu şekildedir: Cervel b. Evs b. Mâlik b. Cu'eyye b. Maḫzûm b. Mâlik b. Ġâlib b. Ḳuṭey'a b. 'Abs b. Baġîḍ b. er-Reys̱ b. Ġaṭafân b. Sa'd b. Ḳays b. 'Aylân b. Muḍar b. Nizâr. Nesebinde bir takım kusurların mevcut olduğu söylenen el-Ḥuṭay'a, kendisini Arap edebiyatının seçkin şairleri (*fuḥûl*) arasında saydırmayı başaracaktır. Divanında, bilhassa hiciv, methiye, fahriye ve *nesîb* konularına yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. el-İṣfehânî gibi büyük edebiyat tarihçileri onu ele alırken, şerli ve arsız birisi olduğundan özellikle bahsetmektedir[890]. el-Ḥuṭay'a'nın muhtemelen hicretten kırk yıl önce, takriben 582 senesinde dünyaya geldiği göz

[890] Ebû'l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.II, s.101.

önünde bulundurulduğunda, İslam'ın doğuşundan önce şiir söylemek için uzunca bir zamanın olduğu görülmektedir. Fakat günümüze ulaşabilen şiirlerinin pek çoğu, İslam sonrasında nazmedilmiş ürünlerdir[891]. el-Ḥuṭay'a'nın açgözlü bir dilenci olduğunu aktaran İbn Sellâm, ona şairliği hususunda hak ettiği taltifi vererek ikinci şiir tabakasında tasnif etmektedir[892].

el-Ḥuṭay'a, İslam öncesinin bilge hicivcilerinden olan Zuheyr b. Ebî Sulmâ'nın râvîsidir. el-Ḥuṭay'a'nın kendi râvîsi ise, Emevî Döneminde yergisel *rece*zler nazmettiği bilinen Hudbe b. Ḫaşram'dır[893]. el-Farazdaḳ'ı el-Ḥuṭay'a'nın râvîsi olarak gösteren rivayetlerse, muhtemelen onların hicivcilik yeteneklerinden ilham alınmıştır[894]. el-Ḥuṭay'a'nın 'Abs kabilesine bağlılığı göz önünde bulundurulduğunda, 9/630 yılında Müslüman olduğu varsayılabilir. Ancak onun bu dönüşümü son derece yüzeyseldir. Çünkü 11/632 senesindeki Ridde Savaşları esnasında dinden çıktığı, 13/634'de söz konusu hareketin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından tekrar İslam'a geçmek zorunda kaldığı gözlemlenmektedir[895]. el-Ḥuṭay'a'nın hangi yıl öldüğü kesin olarak bilinmemektedir. Ebû'l-Fidâ' (ö. 732/1331)'nın 69/668 senesini şairin ölüm yılı olarak vermesine rağmen, bu tarihin doğru olamayacağını düşünenler bulunmaktadır. Öte yandan 41/661 ila 57/676-677 yılları arasında Medine valisi olarak görev yapan Sa'îd b. el-'Âṣ ile ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda, Mu'âviye'nin hilafetine kadar yaşadığı kabul edilebilir[896]. Arap edebiyatının en meşhur yergicilerinden olmasına rağmen, el-Ḥuṭay'a'nın oryantalistler tarafından fazla ilgi görmemiş olması son derece şaşırtıcıdır. Ignaz Goldziher'in 1893'te şairin divanını Arapça olarak yayınlamasından sonra, el-Ḥuṭay'a uzunca bir müddet göz ardı edilecektir[897]. M. Faruk Toprak'ın 1996'da yayınladığı "*Birer Hiciv*

---

[891] I. Goldziher, Ch. Pellat, *"al-Ḥuṭay'a"*, **The Encyclopaedia of Islam**, E. J. Brill, Leiden, 1986, c.III, s.641.
[892] Muhammed b. Sellâm el-Cumaḥî, 1422/2001, s.47, 49.
[893] Kemal Tuzcu, 2010, c.L, S.1, s.140.
[894] J. E. Montgomery, *"al Ḥuṭay'a"*, **Encyclopedia of Arabic Literature**, (edit. Julie Scott Meisami, Paul Starkey), Londra-New York, Routledge, 1998a, c.I, s.300.
[895] Fuat Sezgin, 1975, c.II, s.236.
[896] I. Goldziher, Ch. Pellat, 1986, c.III, s.641.; Fuat Sezgin, 1975, c.II, s.236.
[897] Ignaz Golziher, *"Der Dîwân des Ǵarwal b. Aus Al-Ḥuṭej'a"*, **Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft**, 1893, c.XLVII, S.1, s.43-85.

Şairi Olarak el-Hutay'a ve Beşşar b. Burd" adlı çalışması, bu anlamda şairin hicivciliğini ele alan ilk ve tek makaledir[898].

4.4.4.2. el-Ḥuṭay'a (Cervel b. Evs)'nın Hicivciliği

el-Ḥuṭay'a'nın hicivciliği, Arap edebiyatında son derece önemli bir konuma sahiptir. Onun içinde bulunduğu hayat şartları ve bu koşulların etkisiyle şekillenen sıra dışı karakteri, aslında son derece tipik bir hicivci örneği sunmaktadır. Nesebindeki karışıklıklar ve çirkin yüzü, mizacını öfke ve saldırganlıkla yoğurarak onu hicivciliğe sevk etmiş olmalıdır. Klasik kaynaklarda el-Ḥuṭay'a'nın karakterinin oldukça olumsuz bir bakış açısıyla sunulmasında, hicivciliğinin de azımsanmayacak bir rolü vardır. Son derece açgözlü ve cimri olduğundan, şiir kariyerindeki temel motivasyonunun, insanlardan aldığı rüşvet ve haraçlara dayandığı aşikârdır. Döneminin gezgin şairlerinden olan el-Ḥuṭay'a'yı, "haraççı yergici" nitelemesiyle tanımlamak mümkündür. Çünkü insanlara hicvedilmemeleri için ödeme yapmalarını dikte etmektedir. Diğer çağdaşlarının aksine, hicivciliğinde sabit değer yargıları bulunmamaktadır. Örneğin; farklı kabileleri ziyaret etmekte, nesebini işine geldiği gibi değiştirmektedir. Nemalandığı kimselere coşkulu övgüler dizerken, cömertliğine mazhar olamadığı kişileri ağır şekilde hicvetmektedir[899]. Hicvi kazanç kapısına dönüştürmesi, yergiciliğinin en dikkat çeken yönüdür. el-Ḥuṭay'a'nın ne cevval bir yergici olduğunu anlayan insanlar, onu memnun edebilmek için ellerinden geleni yapacaktır. Örneğin; kabileler, şairi rahatsız edecek bir şey yapmamaları hususunda çocuklarını tembihlemektedir. Hatta Medine halkının, kentlerine gelen el-Ḥuṭay'a'nın hicviyelerinden kurtulmak amacıyla, kıtlık zamanı olmasına rağmen, aralarında dört yüz dinar toplayarak şaire verdiği anlatılmaktadır[900].

el-Ḥuṭay'a'nın yergicilik hususundaki özgün bakış açısı göz önüne alındığında, hiciv sahasındaki namını sonuna kadar hak ettiği görülecektir. Bu alanda şöhret kazanmasının temel nedeni, kendisini dahi hicvetmiş olmasıdır. Şairin annesini, babasını ve kendisini hicvettiği kasidelerinin, İbn Ḳuteybe gibi büyük otoritelerce öncelikli olarak rivayet

---

[898] M. Faruk Toprak, 1996, c.V, S.3, s.39-55.
[899] I. Goldziher, Ch. Pellat, 1986, c.III, s.641.
[900] M. Faruk Toprak, 1996, c.V, S.3, s.39.

edilmesi, boşa değildir[901]. el-Ḥuṭay’a'nın kendisini dahi alaya alabiliyor olması, hiciv faaliyetinin onun nazarında bir sanat olarak görüldüğüne yorulabilir. İslam öncesinde buna benzer farklı uygulamalara nadiren de olsa rastlamak mümkündür. Örneğin; el-A‘şâ, kendi görme bozukluğunu alaya almaktadır[902]. el-Ḥuṭay’a'nın kendisini hicvettiği söz konusu kıta, yalnızca iki beyitten oluşmaktadır. Bir gün yoğun şekilde hiciv söyleme ihtiyacı hissettiği, ancak hicvedebileceği kimseyi bulamayınca, en sonunda kendisini hicvettiği anlatılmaktadır:

"أَبَتْ شَفَتَايَ اليَوْمَ إلَّا تكلُّماً بِشَرٍّ فَمَا أدْري لمَنْ أنا قائِلُهْ

أرَى لِيَ وَجْهاً شَوَّهَ اللهُ خَلْقَهُ فقُبِّحَ مِنْ وَجْهٍ وقُبِّح حامِلُهْ"

“Dudaklarım bugün şerden başkasını konuşmayı reddediyor; bense bunu kime söyleyeceğimi bilmiyorum.

Kendimde Allah’ın yaradılışını çirkinleştirdiği bir yüz görmekteyim. Yazıklar olsun böyle yüze! Yazıklar olsun (böyle yüzü) taşıyana[903]!”

Bazı kaynaklarda, el-Ḥuṭay’a'nın Ridde Savaşları esnasında Hz. Ebû Bekir’e karşı bir hicviye nazmettiği aktarılmaktadır. Ancak bu hicviyenin, el-Ḥuṭay’a'nın kardeşi el-Ḫuṭeyl b. Evs tarafından nazmedilmiş olması muhtemeldir[904]. Öte yandan İslam sonrasında, el-Ḥuṭay’a'nın halifelerle veya hilafet yetkilileriyle, hicivciliği dolayısıyla karşı karşıya geldiği bilinmektedir. Rivayetler, el-Ḥuṭay’a'nın Medine Valisi ez-Zibriḳân b. Bedr’i hicvettiğini, ardından da Hz. Ömer tarafından hapse attırıldığını aktarmaktadır. Ne var ki şair af dilediği şiirleri sayesinde, çok geçmeden buradan kurtulmayı da başaracaktır[905].

---

901 İbn Ḳuteybe, Bty., c.I, s.323-324.
902 Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr eṭ-Ṭaberî, Bty., c.II, s. 212.
903 el-Ḥuṭay’a, 1413/1993, s.172.; el-Ḥuṭay’a, **Dîvânu’l-Ḥuṭay’a bi-Şerḥi İbni’s-Sikkît ve es-Sukkerî ve es-Sicistânî**, (thk. Numân Emîn Taha), Mısır, Şeriketu Mektebeti ve Maṭba‘ati Muṣṭafa el-Bâbî el-Ḥalebî ve Evlâdihi, 1478/1958, s.282.
904 Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr eṭ-Ṭaberî, Bty., c.III, s. 245-246.
905 ‘Azîze Fevvâl Bâbetî, **Mu‘cemu’ş-Şu‘erâ’i'l-Muḫaḍramîn ve’l-Umeviyyîn**, Beyrut, Dâr Ṣâdır, 1998b, s.109.

4.4.4.3. el-Ḥuṭay’a (Cervel b. Evs)'nın Hiciv Kasideleri

el-Ḥuṭay’a'nın en tanınan hicviyeleri, genellikle birkaç beyitten oluşan ve yalnızca hiciv temasına yoğunlaşan kısa kıtalardır. M. Faruk Toprak, el-Ḥuṭay’a'nın hicivciliğini Abbâsî Döneminin meşhur yergicilerinden olan Beşşâr b. Burd (ö. 167/783-84)’un hicivciliğiyle mukayese ederek incelediği makalesinde, el-Ḥuṭay’a'nın on iki farklı hicviyesine tercümeleriyle birlikte yer vermektedir[906]. Buradaki söz konusu yergisel kıtalar, el-Ḥuṭay’a'nın hicivciliğini tüm detaylarıyla yansıtmaya muktedirdir. el-İṣfehânî ve İbn Ḳuteybe gibi, el-Ḥuṭay’a'nın hicivciliğini kayıt altına alan klasik edebiyat tarihçilerinin eserlerinde yer verdiği kasideler de genellikle bu kısa parçalardan oluşmaktadır[907]. el-Ḥuṭay’a'nın en meşhur hicviyeleri, takdir edileceği üzere, akrabalarını hedef aldığı şiirleridir. Oldukça sıra dışı şekilde, hem babasının hem amcasının hem de dayısının yergisini tek bir beytin içerisine sığdırabildiği gözlemlenmektedir. Bu durum, klasik Arap hicvinin alışık olmadığı bir absürtlüktür. Bahsi geçen hicviye yalnızca üç beyitten müteşekkil olması hasebiyle, son derece kısadır. Ancak rivayette bazı eksikliklerin yaşanmış olması daima ihtimal dâhilindedir. Söz konusu kasidenin edebî incelikten tamamen yoksun olduğu, rahatça müşahede edilebilmektedir. Neredeyse baştan sona sövgü ve bedduadan oluşan hicviye, şu şekildedir:

"لَحَاكَ اللهُ ثُمَّ لَحَاكَ حَقًّا   أَباً وَلحَاكَ مِن عَمٍّ وَخَالِ

فَنِعْمَ الشَّيْخُ أنْتَ لدى الْمَخَازِي   وَ بِئْسَ الشَّيْخُ أَنْتَ لَدَى الْمَعَالِي

جَمَعْتَ اللُّؤْمَ لَا حَيَّاكَ رَبِّي   وَ أَبْوَابَ السَّفَاهَةِ والضَّلَالِ"

“Allah seni kahretsin! Hakikaten kahretsin seni! (Kahretsin senin gibi) babayı! (Senin gibi) amcayı ve (senin gibi) dayıyı, kahretsin seni!

[906] M. Faruk Toprak, 1996, c.V, S.3, s.39-55.

[907] Ebû’l-Ferec Alî el-İṣfehânî, 1429/2008, c.II, s.101-131.; İbn Ḳuteybe, Bty., c.I, s.322-328.

Sen rezaletler hususunda ne harikulade bir ihtiyarsın! Övülecek işlerde ise ne berbat bir ihtiyarsın!

Adiliğin yanı sıra ahmaklığın ve sapkınlığın her türünü (kendinde) toplamışsın! Rabbim seni yaşatmasın[908]*!"*

el-Ḥuṭay'a'nın annesi de oğlunun hicviyelerinden kurtulamayacaktır. İnsanın kendi annesini hicvetmesi son derece garipsenecek bir durum olduğundan, el-Ḥuṭay'a ile en çok özdeşleştirilen kasideler, muhtemelen bunlardan başkası değildir. Şairin annesini nasıl hedef aldığını aktaran birkaç farklı rivayet bulunmaktadır. Bunlardan ilki, el-Ḥuṭay'a'nın soysuzluğunun annesi tarafından yüzüne vurulmasını konu edinmektedir. Yalnızca iki beyitten müteşekkil olan kasidenin yergiselliği son derece karmaşıktır. Çünkü el-Ḥuṭay'a'nın annesini yerdiğinden ziyade, annesinin el-Ḥuṭay'a'yı yerdiği izlenimi oluşmaktadır:

"تَقــــولُ لِي الضّــــرّاء لَســــتَ لِواحِـــــدٍ ولا اثنـــين فـــانظُرْ كيـــفَ شِـــرْكُ أولئكـــا

وأنـــتَ امــــرُؤٌ تَبغــــي أبًا قـــد ضَـــلَلْتَه هَبِلْـــتَ أَلَمَّـــا تَسْـــتَفِقْ مـــن ضـــلالكا"

"eḍ-Ḍarrâ' bana diyor ki, sen ne birininsin ne de ikisinin! Onların nasıl da ortak olduğuna baksana!

Sen (ne menem bir) adamsın ki kaybettiğin babanın peşine düşmüşsün! Anası oğulsuz kalasıca! Dalaletinden uyanmayacak mısın[909]*?"*

el-Ḥuṭay'a bir başka hicviyesinde, annesini son derece açık bir dille hicvetmektedir:

"جَـــــزَاكِ اللهُ شَـــــرّاً مِـــــنْ عَجُـــــوزٍ وَلَقَّـــــاكِ الْعُقـــــوقَ مِـــــنَ البَنِينَـــــا

تَنَحَّـــــيْ فَاجْلِسِـــــي مِنَّـــــا بَعِيـــــداً أَرَاحَ اللهُ مِنْـــــــــكِ الْعَالَمِينَـــــــــا

[908] el-Ḥuṭay'a, 1478/1958, s.276.; el-Ḥuṭay'a, 1413/1993, s.168.; M. Faruk Toprak, 1996, c.V, S.3, s.45.
[909] el-Ḥuṭay'a, 1413/1993, s.9.; el-Ḥuṭay'a, 1478/1958, s.276.; M. Faruk Toprak, 1996, c.V, S.3, s.43.

أَغِرْبَالاً إِذَا اسْتُودِعْتِ سِرّاً وَكَانُوناً عَلَى الْمُتَحَدِّثِينَا

أَلَمْ أُوضِحْ لَكِ الْبَغْضَاءَ مِنِّي وَلَكِنْ لا إِخَالُكِ تَعْقِلِينَا

حَيَاتُكِ مَا عَلِمْتُ حَيَاةُ سَوْءٍ وَمَوْتُكِ قَدْ يَسُرُّ الصَّالِحِينَا"

"Allah, kocakarılar arasından senin cezanı versin! Seni oğullarından yana hüsrana uğratsın! (Yani oğulların sana isyan etsinler! Sana ihsanda bulunmasınlar!)

Çek git! Sonra da git bizden ırak bir yere otur! Allah, kurtarsın senden âlemleri!

Sana bir sır verildiğinde, eleksin! (Diğer bir deyişle sana söylenen sırrı, tanelerin süzülüp geçtiği elek misali, içinde tutamazsın.) Konuşanlar içinse, mangalsın! (Diğer bir deyişle meclislerde toplanan insanlardan laf dinlemeye çalışır, sonra da gider bunları sağda solda yayarak dedikoduculuk yaparsın!)

Sana duyduğum nefreti (daha önce) açıklamamış mıydım? Ancak sanmam ki, sen bunu akıl edesin!

Senin yaşantın, bildiğim kadarıyla, berbat bir yaşamdır! Ölümünse erdemlileri sevindirir[910]*."*

el-Ḥuṭay'a, meşhur pintilerin (*el-buḫelâ'*) ve müzmin dilencilerin arasında yer almaktadır[911]. Ancak bu durum, cimrileri yermesini engellemeye yetmeyecektir. Bu tarzdaki kasidelerinde, çağının ötesinde, oldukça profesyonel bir mizah anlayışı yakalayabildiği gözlemlenmektedir. Söz konusu seviyeye çıkabilen kasideleri, ailesini hedef aldığı hicviyelerinin aksine, şairin gerçek sanatsal gücünü kanıtlar niteliktedir. Örneğin; yalnızca dört beyitten oluşan kısa bir hicviyesinde, güldürü unsurunu her dizeye ustalıkla yaymayı başardığı görülmektedir:

---

910 el-Ḥuṭay'a, 1413/1993, s.187.; M. Faruk Toprak, 1996, c.V, S.3, s.44.

911 el-Câḥiẓ, Ebû Osman 'Amr b. Baḥr, **Kitâbu'l-Buḫelâ'**, (thk. Taha el-Ḥâcirî), Kâhire, Dâru'l-Me'ârif, 5.Bs., Bty., s.181.

"كَـــدَحْتُ بِأَظفـــاري وَأَعْمَلْـــتُ مِعْـــوَلِي فَصَـــادَفْتُ جُلْمُـــوداً مِـــنَ الصَّـــخْرِ أَملَسَـــا

تَشـــاغَلَ لَمَّـــا جِئْـــتُ فِي وَجْـــهِ حَـــاجَتِي وَأَطـــرَقَ حَـــتّى قُلْـــتُ قَـــد مـــاتَ أَو عَسَـــى

وَأَجمَعْـــــــتُ أَن أَنعـــــاهُ حـــــينَ رَأَيتُـــــهُ يَفـــوقُ فُـــوَاقَ الْمَـــوْتِ حَـــتّى تَنَفَّسَـــا

فَقُلـــــتُ لَـــــهُ لا بَأسَ لَسْـــــتُ بِعَائِـــــدٍ فَـــأَفرَخَ تَعلـــوهُ السَّـــماديرُ مُبْلِســـا"

"Tırnaklarımla (eşmeye) çalıştım; çapamı da çalıştırdım. (Diğer bir deyişle, cimri bir adamdan bağış alabilmek için elimden geleni ardıma koymadım.) (Gelgelelim) sonrasında yassı mı yassı, sert bir kaya bloğuna çattım. (Cimrinin önde gideni olduğundan, çabalarım boşa gitmiş oldu.)

(Vaktiyle) bir gereksinimim yüzünden yanına geldiğimde, (benimle ilgilenmemek için, hayati) meselelerle uğraşıyormuş numarası yapmaya koyuldu. Başını (kederli kederli yere) dikti. Dedim ki, (bu adam) ya öldü ya da öldü ölecek!

(Cebinden para çıkacağı korkusuyla) ruhunu teslim ettiğini görünce, (tekrar) solumaya (başlayıncaya) kadar, (insanlara) öldüğünü haber vermeye (çoktan) karar vermiştim bile.

Ona dedim ki, (tasalanma)! Dert değil! (Para istemek için) geri dönecek değilim! (Söylediğimi duyunca, birden bire) seviniverdi; mest olmuş, seraplara dalıyordu[912]."

[912] el-Ḥuṭay'a, 1413/1993, s.122.

SONUÇ

Hiciv teması, klasik Arap şiirinin en temel ve en yaygın konularından birisidir. İslam öncesinde ve Sadru'l-İslam Döneminde, Arap hicvinin en seçkin örneklerinin ortaya konduğu ve hicivciliğin altın çağını yaşadığı bilinmektedir. Bu öncü çalışmalar, ilerleyen asırların yergicilik geleneklerini derinden etkileyecektir. Klasik Arap hicvi, *mertlik* yahut *muruvve* kavramıyla doğrudan doğruya ilişkilidir. Erken döneme ait hemen hemen tüm kasideler, bir şekilde hedef alınan kişi veya kabilelerin mertlik erdeminden soyutlanarak küçük düşürülmesini amaçlamaktadır. Yerleşik devlet düzeni topluma hâkim olmadığından, İslam öncesinde sık sık çatışmalar yaşanmaktadır. Sonu gelmez savaşların, hicvin yaygınlık kazanmasında ve şekillenmesinde önemli bir rol oynadığı açıktır. Bilindiği üzere, klasik dönem boyunca söylenegelen hicviyelerde, son derece klişeleşmiş yapılar baskınlık kazanmış durumdadır. Bu basmakalıp ifadelerin asıl nedeni, hicivciliğin askerî faaliyetlerde kullanılan bir tür iletişim aracına dönüştürülmüş olmasıdır. Dolayısıyla bir kabilenin hiciv sanatına hâkim olan şairler yetiştirebilmiş olması, güçlü bir propaganda yapabilmesi için en gerekli unsurdur.

Hiciv (*hicâ'*) sözcüğü, pek çok Sâmî dilinde karşımıza çıkmakta ve yergiciliğin Ortadoğu halkları arasında çok eskilere uzanan bir geleneğe dayandığını anlamamıza olanak sağlamaktadır. Mısır, Sümer, Babil gibi kadim medeniyetlerin kayıtlarında, erken dönem Arap hicvinin örneklerini çağrıştıran yergisel ürünlere rastlamak mümkündür. Bilinmeyen bir tarihte, bölge halkları arasında, belirli bir ölçüye kadar kültürel aktarım sağlandığı açıktır. Arap coğrafyasında yerleşik olan ve kadim dünyanın entelektüel geleneklerinin hamiliğini üstlenen Yahudi toplumunun, Arap yergisinin doğuşunda ve gelişmesinde, doğrudan veya dolaylı olarak önemli katkılarda bulunduğu gözlemlenmektedir. Nitekim Arapların Yahudilerden kâhinlik ve büyücülük sanatını öğrenmesiyle birlikte, Arap yergisi bu ezoterik geleneklerin tesiriyle ilk önemli atılımını gerçekleştirebilecektir. Kâhinlerin yergisel secileri (*escâ'*), muhtemelen Arap şiirinin en eski örneklerini meydana getirmektedir. Bu ritmik tekrarlamalar, zamanla yergisel *recez*lere dönüştürülerek klasik

kaside halini almış olmalıdır. Farklı konuları ihtiva eden klasik kasidelerin içerisinde, tematik bir kısım olarak yer alan hicviyeler, yergi sanatının Arap edebiyatında ulaşabildiği en seçkin ve en sanatsal düzeyi temsil etmektedir.

Arap hicvinin ortaya çıkmasında, her şeyden önce toplumun ve insanların psikolojisinin etkili olduğu görülmektedir. Kitle psikolojisi veya kabilecilik bilinci, erken dönem şairlerini yergi söylemeye iten en temel etkendir. Öyle ki İslam öncesinde veya Sadru'l-İslam Döneminde, kabilecilik taassubuyla öyle veya böyle alakalı olmayan bir hicviyeye rastlamak, neredeyse imkânsıza yakındır. Şairler anlık duygulanımlarını, kin ve öfkelerini, en iyi şekilde hiciv söyleyerek ifade edebilmektedir. Dolayısıyla eski Arapların sert mizacının hicve olan etkisi muazzamdır. Erken dönem Arap hicvinin, çoğu zaman aşılması güç bir ciddiyet perdesinin ardında kalmış olması da bu yüzdendir. Dinî inanışların veya daha doğru bir ifadeyle topluma hâkim olan büyüsel kültlerin, hicivciliğin insanlar üzerindeki etkisini büyük ölçüde arttırdığı görülmektedir. Çünkü yergicilerin cinlerle veya kötü ruhlu şeytanlarla iletişim kurduğu varsayımı, eski Arapların hicvedilmekten ölesiye korkmasına neden olmaktadır

Klasik Arap hicvinin büyük ölçüde özgün bir gelişim gösterdiği söylenebilir. Öte yandan yergiciliğe dair ilk fikir nüvelerinin yahut büyüselliğe dayalı secili lanetleme geleneklerinin, kadim medeniyetlerden esinlenilmiş olması da muhtemeldir. Hakikat her ne olursa olsun, Arap yergicileri tarafından bu fikirlerin Bedevî ruhuna uygun olarak özgün bir biçimde yorumlanabildiği gözlemlenmektedir. Hatta Arap yergisinin, Ortadoğu'nun en özgün ve en kapsamlı yergicilik geleneği olduğunu söylemek abartılı olmayacaktır. Persler, erken dönem Arap yergilerinde hedef alınan milletlerdendir. Ancak Arap hicvinin gelişimine katkı sağlamak şöyle dursun, kendi yergicilik geleneklerini dahi Araplarla temaslarından sonra geliştirebilmişlerdir. Öte yandan İslam öncesindeki Arap hicviyelerinde bazı Helenistik fikirlere rastlamak mümkündür. Ancak bu sınırlı etki, kesinlikle edebî bir aktarım değildir ve yalnızca Yunan düşünce biçimlerinin silik bir yansımasıdır. Diğer taraftan Sâmî toplumlarının Arap hicvine doğrudan veya dolaylı olarak katkı sağladığı bilinmektedir. Ancak özellikle Arap hicvinin başlangıcı söz konusu olduğunda, veri yetersizliği dolayısıyla, bu etkinin boyutunu kestirmek pek mümkün değildir.

Arap dili ile Arap hicvi, muazzam bir uyum içerisindedir. Arap zihninin ihtiyaç ve eğilimlerine göre şekillenen Arapça, doğal olarak Arap yergisi üzerinde son derece etkilidir. Arap dilinin kelime türetilmesi hususunda fazlasıyla geniş bir hareket alanına sahip olması, pek çok zıt anlamlı sözcüğün hayat bulmasına imkân tanımaktadır. Burada diğer dillerden farklı olan bir eğilim söz konusudur: Araplar yergisel kelimeleri türetirken, hâlihazırda mevcut olan olumlu kökleri belirli eklerle olumsuzlaştırmaktansa, tamamen olumsuz anlam ifade eden müstakil bir kök bulmayı yeğlemektedir. Zıtlıklara dayanan bu çeşitlenme, Arap hicviyelerindeki kelime dağarcığının sınırlarını muazzam ölçüde genişletmektedir. Etken ve edilgen çatılar, hiciv şairliğindeki diğer önemli dilsel özelliklerdendir. Usta bir şairin, bu çatılardan doğru şekilde yararlanabilmesi beklenmektedir. Tüm bu dilsel gelişimler, kabilecilik esasına dayanan ilkel Arap toplumunun ihtiyaçları için son derece pratik araçlar sunmaktadır.

Eski Arapların hicivcilik karşısında belirli davranış biçimleri geliştirdiği gözlemlenmektedir. Arap toplumunda hiciv sanatına şaşırtıcı derecede geniş bir serbestlik tanınmaktadır. Hatta genel olarak yergicilerin hicviyeleri yüzünden cezalandırılmaması veya cezalandırılamaması, bu hesaplaşmaların sanat sahasında görülmesine ve son derece estetik olan yergisel atışma geleneklerinin gelişmesine imkân tanımış olmalıdır. Örneğin; *naḳîḍa* adı verilen yergi geleneği, eşine az rastlanır bir hoşgörünün ve ılımlı bir düşünce olgunluğunun ürünüdür. Ṭarafe b. el-ʻAbd gibi bazı önemli şairlerin hicivcilikleri sebebiyle katledilmesi, bu bağlamda istisna olarak kabul edilmelidir. *Munâfere, muʻâraḍa, munâẓara, naḳîḍa, mufâḫara* gibi yergicilikle ilişkili pek çok kavramın, oldukça erken bir dönemde geliştiği bilinmektedir. Bu durum, Arapların yergiciliğin sanatsal yönüne verdiği muazzam önemin en bariz göstergelerindendir.

Arap yergileri, kişi hicvi, kabile hicvi, karşılık hicvi, siyasî hiciv, eğitsel ve yönlendirici hiciv gibi farklı kategorilerin altında tasnif edilebilmektedir. Buna rağmen klasik yergi kasideleri, geçişken yapısı dolayısıyla, çoğu zaman birkaç kategorinin kapsamına girebilmektedir. Bu durum, klasik Arap hicvinin tasnifini oldukça güçleştirmektedir. Öte yandan fazlasıyla klişeleştirilmiş olan yergicilik geleneği, monotonluktan nispeten sıyrılabilmesini bu geçişkenliğe borçludur. Erken dönem yergicileri, genellikle aynı veya benzer manaları, özgün ve farklı bir

biçimsellikte tekrar etmeye çalışmaktadır. Bu eğilim, hicivcilerin yergi sanatındaki ustalıklarının insanlara gösterilebilmesi için belki de hakikaten en etkili yoldur.

İslam öncesi hicviyeleri, dönemin diğer şiir türlerine nazaran daha kısa kasideler halinde nazmedilebilmektedir. Konular arasında geçişkenlik son derece yaygındır. Bu kasideler, muhtemelen dönemin şartlarında en hızlı yayılan edebî ürünlerdir. Kavgacı yapısı nedeniyle insanların ilgisini ziyadesiyle çekmeyi başaran hiciv sanatının, kimi zaman erken dönem şairlerinin hayatlarına mal olduğu bilinmektedir. İslam öncesinde hicvin estetik görünümüne verilen önem, Sadru'l-İslam Dönemine kıyasla daha fazladır. Eski hicivciler insanları hicvederken genellikle geçerli bir sebebe ihtiyaç duymaktadır. Onların bu yaklaşımı, dönemin yergilerinin daha adil bir düzlemde yer almasını sağlamaktadır. Bu dönemde yerilen kişilerin "mutlak kötü" olarak gösterilmediği, bilakis mübalağadan olabildiğince kaçınılarak saygılı bir mutabakat çerçevesinde hareket edildiği görülmektedir. Öyle ki bu ürünlerde sövgü unsuruna tesadüf etmek, çoğu zaman pek güçtür. Mizah unsurunu çok az kullanmaları dolayısıyla sağlam bir ciddiyet kisvesine bürünen hicivciler, karşı tarafla uzlaşmaya daima hazır oldukları izlenimini uyandırmaktadır.

İslam öncesi hicviyelerinin en baskın temalarından birisi, düşmanın yenilgilerinin anlatılmasıdır. Elbette bu anlatılarda doğruluğun ve gerçekçiliğin sınırlarının aşılmaması esastır. İslam öncesindeki hicviyelerin, Sadru'l-İslam Dönemindeki ardıllarına nazaran daha kapalı olduğu gözlemlenmektedir. Ancak açıklık, dönemin hicviyelerinde daima aranan bir özelliktir. Hicvin neden nazmedildiğine dair bazı detaylar, hiciv kasidelerinin içerisinde kısaca işlenebilmektedir. Ancak bu veriler kasidenin arka planını anlamak için çoğu zaman yeterli değildir. İslam öncesinde, ilerleyen dönemlerin aksine, yergiciliğin tam manasıyla profesyonelleştirilmiş bir meslek haline getirilmediği anlaşılmaktadır. Öte yandan erken dönem yergicilerinin, çoğu zaman toplumun önde gelen isimlerinin arasından çıktığı gözlemlenmektedir. Devletleşme düzeyi fazla olmayan bu toplumun içerisinde filizlenen muazzam gelişmişlikteki hicivleşme gelenekleri, çok erken bir dönemde, kelimenin tam manasıyla hayranlık uyandıracak bir olgunluk seviyesine ulaşmış durumdadır.

Sadru'l-İslam Dönemine gelindiğinde, hicivciliğin biçimsel yönü üzerinde, İslamiyet'in devasa yenilikler talep etmediği veya bu alanda

köklü değişimlerin yaşanmadığı görülecektir. Ancak bu durum, gelenekselliğin sınırlarının mutlak surette aşılamadığı anlamına da gelmemektedir. Dönemin yergilerindeki en büyük değişimin, fikir ve anlam sahasında yaşandığı gözlemlenmektedir. Bu süreçte, İslam öncesinin klişeleşmiş anlatımları, İslâmî terim ve ifadelerle zenginleştirilecektir. Erken dönem hicviyeleri de son derece etik değerlerle yoğrulmuş olduğundan, İslam'ın getirdiği yükümlülüklerin genel itibariyle eski geleneklerin mevcut durumunu standartlaştırdığı düşünülebilir. Öte yandan Müslümanlarla İslam düşmanları arasında gerçekleşen çatışmaların çok şiddetli olması, yergilerin zaman zaman aşırı ifadelerle harmanlanmasını kaçınılmaz kılacaktır. Özellikle Ḥassân b. S̲âbit'in bu hususta döneminin sınırlarını aşarak farklı bir özgünlüğe ulaştığını iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Sadru'l-İslam Dönemi hicivciliğinin temel tetikleyicisi dinsel anlaşmazlıklardır. Bunun Arap edebiyatı açısından yeni bir durum olduğu açıktır. Müşrikler, Yahudiler ve Müslümanlar arasında gerçekleşen hiciv atışmaları, dönemin yergisel hareketliliğinin seyrini belirlemektedir. Ahlaki bozuklukların yerilmesinin daha fazla ön plana çıkarılması, dönemin yeniliklerindendir. Keza siyasî hicviyelere yoğunlaşma oranında da belirgin bir artış gözlemlenmektedir. Bu tarz atışmalarda, müşrikler geleneksel kabilecilik politikasını temsil ederken, Müslümanlar İslam birliğini savunmaktadır. İslam öncesinden farklı olarak, şairlerin mantıksal argümanlardan yararlanmaya daha meyilli olduğu görülmektedir. Hz. Peygamberin hicivciliği yakından takip etmesi, yergicilerini bizzat yönlendirmesi ve bu sanatın sınırlarının belirlenmesi için bir takım girişimlerde bulunması, şiirin diğer türlerine nazaran, hiciv sanatına belirgin bir ayrıcalık kazandıracaktır. Sadru'l-İslam Dönemi hicivciliği hususunda yapılabilecek pek çok çıkarım, direkt olarak Hz. Muhammed'in bu sanatı idare ederken gösterdiği eşsiz dehaya işaret etmektedir. Onun akılcı, dengeli ve ölçülü karakterinin farklı yönleriyle tanınmasına vesile olacak en ilginç verilerden bazıları, dönemin yergicilik faaliyetlerinin doğru şekilde değerlendirilmesiyle anlam kazanacaktır. Râşid halifelerin hicivcilik hususunda izlediği politikalar, Hz. Peygamberin dünya görüşünün devamı niteliğindedir. Bu dönemin sona ermesiyle, hiciv sanatının en kutlu çağı da kapanacaktır. Hangi dönemde ve hangi şairin dilinde olursa olsun, klasik Arap hicvi, Ortadoğu'nun kaderini belirleyen sonu gelmez rekabetlerin en sanatsal hali olarak kalmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

el-A‘şâ el-Kebîr, Meymûn b. Ḳays b. Cendel, **Dîvânu’l-A‘şâ el-Kebîr**, (tahkik eden: Mahmûd İbrâhîm Muhammed er-Riḍvânî), Doha, Devletu Ḳaṭar: Vizâratu’s̱-S̱aḳâfe ve’l-Funûn ve’t-Turâs̱, 2010, I.

el-A‘şâ, Meymûn b. Ḳays, **Dîvânu’l-A‘şâ el-Kebîr**, (hazırlayan: Muhammed Huseyn), el-Cemâmîz, Mektebetu’l-Adâb, Basım tarihi yok.

‘Abbûd, Ḫâzin, **eş-Şu‘erâ’u’l-‘Arab ve Fennu’l-Hicâ’**, Beyrut, Dâru’l-Ḥarfi’l-‘Arabî, 2013.

Abd el-Jalil, J. M., **Histoire de la littérature arabe**, Paris, Editions G. P. Maisonneuve, 1943.

‘Abdu’l-Cebbâr, Abdullah, Ḫafecî, Muhammed ‘Abdu’l-Mun‘im, **Ḳıṣṣatu’l-Edeb fî’l-Ḥicâz fî’l-‘Aṣri’l-Câhilî**, Kâhire, Mektebetu’l-Kulliyâti’l-Ezheriyye, 1400/1980.

Abdullaeva, F., *“The Origins of the Munâẓara Genre in New Persian Literature”*, **Metaphor and Imagery in Persian Poetry**, (editör: Ali Asghar Seyed-Gohrab), Leiden-Boston, Brill, 2012.

Abdullah b. Revâḥa, **Dîvânu ‘Abdi’l-lah b. Revâḥa ve Dirâse fî Sîretihi ve Şi‘rihi**, (tahkik eden: Velîd Ḳaṣṣâb), Basım yeri yok, Dâru’l-‘Ulûm, 1401/1981.

Abelson, Raziel, **Persons: A Study in Philosophical Psychology**, Londra-Basingstoke, The Macmillan Press, 1977.

‘Abherî, Kemâl Cebrî, **Şi‘ru’ṣ-Ṣırâ‘ beyne’l-İslâm ve Ḫuṣûmihi fî ‘Aṣri’n-Nubuvve**, Ammân, Dâru’l-Cinân, 2014.

‘Abûd, Mârûn, **Edebu’l-‘Arab**, Kâhire, Muessesetu’l-Hindâvî, 2012.

Ahlwardt, Wilhelm, **Bemerkungen über die Aechtheit der alten arabischen Gedichte**, Greifswald, L. Bamberg, 1872.

el-Aḫṭal, Ebû Mâlik b. Ġiyâs̱ b. Ġavs̱, **Şi‘ru’l-Aḫṭal: Ebî Mâlik b. Ġiyâs̱ b. Ġavs̱ et-Taġlibî**, (tahkik eden: Faḫruddîn Ḳabâve), 4. Baskı, Şam, Dâru’l-Fikr, 1416/1996.

Alî, Cevâd, **el-Mufaṣṣal fî Târîḫi'l-'Arab ḳable'l-İslâm**, 2. Baskı, Basım yeri yok, Câmi'atu Baġdâd, 1413/1993, I-VIII.

Âmine b. Mansûr, **el-Munâẓara fî'l-Endelus: el-Eşkâl ve'l-Meḍâmîn**, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Basım tarihi yok.

'Âmir b. eṭ-Ṭufeyl, **Dîvânu 'Âmir b. eṭ-Ṭufeyl**, (hazırlayan: Ebû Bekr Muhammed b. el-Ḳâsım el-Enbârî), Beyrut, Dâr Ṣâdır, 1399/1979.

el-'Ânî, Sâmî Mekkî, **Ka'b b. Mâlik el-Enṣârî: Şâ'iru'l-'Aḳîdeti'l-İslâmiyye**, 2. Baskı, Şam, Dâru'l-Ḳalem, 1410/1990.

Apak, Adem, *"Hz. Osman'ın Halifeliği Döneminde Meydana Gelen Siyasî Problemler ve Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler"*, **Usûl**, 2005, IV, Sayı 4.

Apak, Adem, **Ana Hatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü**, 2. Baskı, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2014.

Apak, Adem, *"İslam Öncesi Arapların Ulûhiyet Anlayışında Kâhinlerin Yeri"*, **Cahiliye Araplarının Ulûhiyet Anlayışı**, (editör: M. Mahfuz Söylemez), Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2015.

'Arafat, W., *"Ḥassân b. Thâbit"*, **The Encyclopaedia of Islam**, Leiden, E. J. Brill, 1986, III.

Arazi, A., *"al-Nâbigha al-Dhubyânî"*, **The Encyclopaedia of Islam**, E. J. Brill, Leiden 1993, VII.

Arı, Mehmet Salih, *"Abdullah b. Revâha: Bir Peygamber Şairi ve Bir Komutan"*, **İslâmî Araştırmalar Dergisi**, 2006, XIX, Sayı 2.

Aristophanes, **Eşekarıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunlar**, (çeviri: Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat), 7. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

Aristoteles, **Poetika: Şiir Sanatı Üzerine**, (çeviri: Ari Çokona, Ömer Aygün), 3. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

el-'Aṣḳalânî, Ahmed b. 'Alî b. Ḥacer, **el-İṣâbe fî Temyîzi'ṣ-Ṣaḥâbe**, Beyrut, el-Mektebetu'l-ʿAṣriyye, 1433/2012.

Ateş, Ahmed, *“an-Nâbiġa aḍ-Ḍubyânî: Hayatı ve Eseri Hakkında Araştırmalar, Giriş”,* **Şarkiyat Mecmuası**, 1956, Sayı 1.

Ateş, Ahmed, *“an-Nâbiġa aḍ-Ḍubyânî: Hayatı ve Eseri Hakkında Araştırmalar, İkinci Kısım”,* **Şarkiyat Mecmuası**, 1959, Sayı 3.

‘Aṭiyye, Muhsin Alî, **el-Kâfî fî Esâlîbi Tedrîsi’l-Luġati’l-‘Arabiyye**, Ummân, Dâru’ş-Şurûḳ li’n-Neşr ve’t-Tevzî‘, 2006.

Atto, Simon, **Süryanice-Türkçe Sözlük**, 2. Baskı, Hollanda, Simon Atto, 1990.

Bâbetî, ‘Azîze Fevvâl, **Mu‘cemu’ş-Şu‘erâ’i’l-Câhiliyyîn**, Trablus-Lübnan, Dâr Ṣâdır, 1998a.

Bâbetî, ‘Azîze Fevvâl, **Mu‘cemu’ş-Şu‘erâ’i'l-Muḫaḍramîn ve’l-Umeviyyîn**, Beyrut, Dâr Ṣâdır, 1998b.

el-Baġdâdî, Abdulkadir b. Ömer, **Ḫizânetu’l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni’l-‘Arab**, (tahkik eden: Abdusselam Muhammed Hârûn), 4. Baskı, Kâhire, Mektebetu’l-Ḫâncî, 1418/1997, I.

Bakırcı, Selami, *“Arap Şiirinin İntikalinde Dinî ve Ahlâkî Değerlerin Rolü”*, **EKEV Akademi Dergisi**, 2003, Sayı 15.

Ball, Charles James, **Chinese and Sumerian**, Londra, Oxford University Press, 1913.

Barbier de Meynard, A. C., **Surnoms et sobriquets dans la littérature arabe**, Paris, Imprimerie Nationale, 1907.

Basset, René, **La Poésie Arabe Anté-Islamique**, Paris, Leroux, 1880.

Bauer, T., *“Ṭarafa ibn al-‘Abd”*, **Encyclopedia of Arabic Literature**, (editör: Julie Scott Meisami, Paul Starkey), Londra-New York, Routledge, 1998, II.

el-Beccârî, Yunus Ṭurkî Sellûm, **el-Mu‘âraḍât fî’ş-Şi‘ri’l-Endelusî**, Beyrut, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1429/2008.

Beeston, A. F. L., Ghul, M. A. vd., **Sabaic Dictionary**, Louvain-la-Neuve, University of Sanaa, 1982.

el-Belâẕurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, **Cumel min Ensâbi'l-Eşrâf**, (tahkik eden: Suheyl Zekkâr, Riyâḍ Ziriklî), Dâru'l-Fikr, 1417/1996, X.

Bensew, J. L., **Ozar haschoroschim, hebräisch-deutsches und deutsch-hebräisches Wörterbuch über das Alte Testament**, 4. Baskı, Viyana, Verlag von J. Knöpflmacher und Söhne, 1862.

el-Beṭal, Alî, *"el-Ġazelu'l-'Uẕrî ve İḍṭirâbu'l-Vâḳi'",* **Fuṣûl: Mecelletu'n-Naḳdi'l-Edebî**, 1984, IV, Sayı 2.

Bettini, Lidia, *"Zuhayr"*, **The Encyclopaedia of Islam**, Leiden, E. J. Brill, 2002, XI.

el-Beyhaḳî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Huseyn b. Alî, **es-Sunenu'l-Kubrâ**, (tahkik eden: Muhammed Abulkâdir 'Aṭâ), 3. Baskı, 1423/2003, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, X.

el-Biḳâ'î, İmân, **Aḫlâ mâ ḳîle fî'l-Hicâ'**, Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1429/2008.

Bişr b. Ebî Ḫâzim el-Esedî, **Dîvânu Bişr b. Ebî Ḫâzim el-Esedî**, (tahkik eden: Mecîd Ṭirâd), Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1415/1994.

Blachère, Régis, **Histoire de la littérature arabe: Des origines à la fin du XVe siècle de J.-C**, Paris, Librairie d'Amérique et d'Orient Adrien Maisonneuve, 1952.

Bonebakker, S. A., *"Aws b. Ḥadjar"*, **The Encyclopaedia of Islam**, E. J. Brill, Leiden, 1986.

Booth, Mark, **The Sacred History: How Angels, Mystics and Higher Intelligence Made Our World**, New York, Atria Books, 2014.

Bostancı, Ahmet, *"Arapçada Dua Üslûbu",* **Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2004, IV, Sayı 14.

Böhm, Wyny, **Begriffe des Judentums: Religion - Brauchtum - Gesellschaft**, Berlin, LIT Verlag, 2014.

Brockelmann, Carl, **History of the Arabic Written Tradition**, (editör: Maribel Fierro, M. Şükrü Hanioğlu, Renata Holod, Florian Schwarz), Leiden-Boston, Brill, 2017, I.

Bryces, Trevor, **Ancient Syria: A Three Thousand Year History**, Oxford, Oxford University Press, 2014.

Budge, E. A., **An Egyptian Hieroglyphic Dictionary**, Londra, John Murray, 1920, I.

el-Buḫârî, Muhammed b. İsmâil, **el-Edebu'l-Mufred**, (tahkik eden: Semîr b. Emîn ez-Zuheyrî), Riyad, Mektebetu'l-Me'ârif li'n-Nesr ve't-Tevzî', 1419/1998, II.

Bullions, Peter, **A Copious and Critical Latin-English Dictionary**, New York, Sheldon and Company, 1866.

el-Câḥiẓ, Ebû Osmân 'Amr b. Baḥr, **Kitâbu'l-Ḥayevân**, (tahkik eden: Abdusselam Muhammed Hârûn), 2. Bs, Basım yeri yok, Maṭba'atu Muṣṭafâ el-Bâbî el-Ḥalebî, 1384/1965, I.

el-Câḥiẓ, Ebû Osmân 'Amr b. Baḥr, **Resâ'ilu'l-Câḥiẓ**, (tahkik eden: Abdusselâm Muhammed Hârûn), Kâhire, Mektebetu'l-Ḫâncî, 1384/1964, I-II.

el-Câḥiẓ, Ebû Osmân 'Amr b. Baḥr, **el-Beyân ve't-Tebyîn**, 7. Baskı, Kâhire, Mektebetu'l-Ḫancî, 1418/1998, I-IV.

el-Câḥiẓ, Ebû Osman 'Amr b. Baḥr, **Kitâbu'l-Buḫelâ'**, (tahkik eden: Taha el-Ḥâcirî), Kâhire, Dâru'l-Me'ârif, 5. Baskı, Basım tarihi yok.

Caskel, Werner, *"Maimûn al-A'šâ"*, **Orientalistische Literaturzeitung**, 1931, XXXIV.

Castel, W., *"al-A'shâ"*, **The Encyclopaedia of Islam**, E. J. Brill, Leiden 1986, I.

Caussin de Perceval, Armand Pierre, **Essai sur l'histoire des Arabes avant l'Islamisme**, Paris, Firmin Didot, 1847, II.

el-Cebûrî, Yahya, **Şi'ru'l-Muḫaḍramîn ve Es̱eru'l-İslâm fîhi**, Bağdat, Mektebetu'n-Nahḍa, 1384/1964.

el-Cebûrî, Yahya, *"Ka'b b. Mâlik el-Enṣârî"*, **Mecelletu'l-Mecme'i'l-İlmî el-'Irâḳî**, 1965, Sayı 12.

el-Cebûrî, Yahya, **eş-Şi‘ru’l-Câhilî: Ḫaṣâiṣuhu ve Funûnuhu**, 5. Baskı, Beyrut, Muessesetu’r-Risâle, 1407/1986.

el-Cebûrî, Yahya, **Şi‘ru Hudbe b. Ḫaşram el-‘Uẕrî**, 2. Baskı, Kuveyt, Dâru’l-Ḳalem, 1406/1986.

Crone, Patricia, **The Nativist Prophets of Early Islamic Iran: Rural Revolt and Local Zoroastrianism**, ABD, Cambridge University Press, 2012.

el-Cumaḥî, Muhammed b. Sellâm, **Ṭabaḳâtu’ş-Şu‘erâ**, (hazırlayan: Josef Hell, Taha Ahmed İbrahim), Beyrut, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1422/2001.

Çağatay, Neş’et, **İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı**, 3. Baskı, Ankara, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, 1971.

Çetin, Nihad M., *“Ṭarafa”*, **İslâm Ansiklopedisi**, 2. Baskı, İstanbul, Milli Eğitim Basım Evi, 1979, XI

Çetin, Nihad M., *“Züheyr”*, **İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı-Milli Eğitim Basım Evi, 1986, XIII.

Çetin, Nihad M., **Eski Arap Şiiri**, 2. Baskı, İstanbul, Kapı Yayınları, 2011.

Çiftçi, Hasan, **Klasik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı, 2002.

eḍ-Ḍabbî, el-Mufaḍḍal, **el-Mufaḍḍaliyyât**, (tahkik eden: Ahmed Muhammed Şâkir, Abdusselam Muhammed Hârûn), 6. Baskı, Kâhire, Dâru’l-Me‘ârif, Basım tarihi yok.

ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdi’r-Rahman, **Musnedu’d-Dârimî**, (tahkik eden: Huseyn Selim Used ed-Dârânî), Riyad, Dâru’l-Muġnî li’n-Neşr ve’t-Tevzî‘,1421/2000, I.

Ḍayf, Şevḳî, **Târîḫu’l-Edebi’l-‘Arabî; el-‘Aṣru’l-Câhilî**, 22. Baskı, Kâhire, Dâru’l-Me‘ârif, Basım tarihi yok, I.

ed-Dehhân, Sâmî, **el-Hicâ’**, 3. Baskı, Kâhire, Dâru’l-Me‘ârif, Basım tarihi yok.

Demirayak, Kenan, **Abbâsî Edebiyatı Tarihi**, Erzurum, Şafak Yayın Dağıtım, 1998.

Demirayak, Kenan, **Arap Edebiyatı Tarihi II: Sadru'l-İslam Dönemi**, 2. Baskı, Erzurum, Fenomen Yayınları, 2013.

Duri, Abd Al-Aziz, **The Rise of Historical Writing Among the Arabs**, (editör: Fred M. Donner), New Jersey, Princeton University Press, 1983.

Ebû ʻAvâne Yakup b. İshak, **Musnedu Ebî ʻAvâne**, (tahkik eden: Eymen b. ʻÂrif ed-Dimaşḳî), Beyrut, Dâru'l-Maʻrife, 1419/1998, V.

el-Ehdel, es-Seyyid Yusuf Muhammed, Bâsellûm, Mecdî Muhammed Surûr Saʻad, **İsʻâdu'n-Nâs li'l-Viḳâye min's-Siḥr ve'l-H̱annâs**, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-ʻİlmiyye, 1427/2006.

el-Elbânî, Muhammed Nâṣıru'd-Dîn, **Ṣahîḥu'l-Câmiʻṣ-Ṣaġîr ve Ziyâdetuhu**, (hazırlayan: Zuheyr eş-Şâvîş), 3. Baskı, Beyrut, el-Mektebetu'l-İslâmî, 1407/1977, I.

Emîn, Ahmed, **Fecru'l-İslâm**, Kâhire, Mu'essesetu Hindâvî li't-Taʻlîm ve's-S̱aḳâfe, 2011.

Er, Rahmi, *"İki Endülüs Şairi: İbn ʻAmmâr ve İbn Hafâce"*, **DTCF Dergisi**, 1991, XXV, Sayı 2.

Er, Rahmi, *"Necâşi, Kays b. Amr"*, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006, XXXII.

el-Esmer, Râcî, **Ervaʻ mâ Ḳîle fî'l-Hicâ**, Beyrut, Dâru'n-Nefâ'is, 1413/1992.

Evs b. Ḥacer, **Dîvânu Evs b. Ḥacer**, (tahkik eden: Muhammed Yusuf Necm), Beyrut, Dâru'l-Beyrût, 1400/1980.

Eyrevânîzâde, ʻAbdu'l-Ġanî, eṭ-Ṭâlibî, Cemâl, **Dirâsât fî'l-Hicâ'i's-Siyâsî ʻinde'ş-Şuʻerâ'i'ş-Şîʻa**, Kum, Mecmeʻu'z-Zeḫâiri'l-İslâmî, 2015.

Fahd, Toufic, **La Divination arabe: Études religieuses, sociologiques et folkloriques sur le milieu natif de l'Islam**, Leiden, E. J. Brill, 1966.

el-Fâẖûrî, Ḥannâ, **el-Câmi‘ fî Târîẖi’l-Edebi’l-‘Arabî: el-Edebu’l-Ḳadîm**, Beyrut, Dâru’l-Cîl, 1986.

el-Farazdaḳ, **Dîvânu’l-Ferazdaḳ**, Beyrut, Dâru Beyrût li’ṭ-Ṭibâ‘ati ve’n-Neşri, 1404/1984, II.

Farès, Bichr, **L'Honneur chez les Arabes avant l'Islam**, Paris, Librairie d'Amérique et d'Orient Adrien Maisonneuve, 1932.

Farrin, Raymond, **Abundance from the Desert: Classical Arabic Poetry**, New York, Syracuse University Press, 2011.

Ferrân, Muhammed Yusuf, **Zuheyr b. Ebî Sulmâ: Ḥayâtuhu ve Şi‘ruhu**, Beyrut, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1411/1990.

Figueroa, Manuel Ruiz, **Mercaderes, dioses y beduinos: El sistema de autoridad en Arabia preislámica**, Meksika, Colegio de México, 1975.

el-Fîrûzâbâdî, Mecdu’d-dîn Muhammed b. Yakub, **el-Ḳâmûsu’l-Muḥîṭ**, (tahkik eden: Mektebu Taḥḳîḳi’t-Turâs̱i fî Muesseseti’r-Risâle), 8. Baskı, Beyrût, Muessesetu’r-Risâle, 2005.

Fishelov, David, *“The Prophet as Satirist”*, **Prooftexts**, 1989, IX, Sayı 3.

Freytag, Georg Wilhelm, **Einleitung in das Studium der arabischen Sprache bis Mohammed und zum Theil später**, Bonn, Adolph Marcus, 1861.

Friedmann, Jonathan L., **Music in Biblical Life: The Roles of Song in Ancient Israel**, Kuzey Carolina-Londra, McFarland & Company, 2013.

Frolov, D., *“The Place of Rajaz in the History of Arabic Verse”*, **Journal of Arabic Literature**, 1997, XXVIII, Sayı 2.

Furat, Ahmet Subhi, **Arap Edebiyatı Târihi**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1996.

Garde, Anna, **Danish Dictionary**, Kopenhag-New York, Routledge, 2006.

el-Ġays̱, Nesîme Râşid, **Tecâvuzu Ḍifâfi’l-Me’lûf: Dirâse fî Şi‘ri’l-A‘şâ el-Kebîr**, Kuveyt, Meclisu’n-Neşri’l-‘İlmî, 1426/2005.

van Gelder, G. J. H., *"The Conceit of Pen and Sword: On an Arabic Literary Debate*", **Journal of Semitic Studies**, 1987, XXXII, Sayı 2.

van Gelder, G. J. H., **The Bad and the Ugly: Attitudes Towards Invective Poetry (Hijā') in Classical Arabic Literature**, Leiden-New York-Kopenhag-Köln, E. J. Brill, 1989.

van Gelder, G. J. H., *"Mu'âraḍa",* **Encyclopedia of Arabic Literature**, (editör: Julie Scott Meisami, Paul Starkey), Londra-New York, Routledge, 1998a, II.

van Gelder, G. J. H., *"Debate Literature",* **Encyclopedia of Arabic Literature**, (editör: Julie Scott Meisami, Paul Starkey), Londra-New York, Routledge, 1998b.

van Gelder, G. J. H., *"Poetic Contests",* **Encyclopedia of Arabic Literature**, (editör: Julie Scott Meisami, Paul Starkey), Londra-New York, Routledge, 1998c, II.

van Gelder, G. J. H., *"Naqâ'iḍ"*, **Encyclopedia of Arabic Literature**, (editör: Julie Scott Meisami, Paul Starkey), Londra-New York, Routledge, 1998d, II.

van Gelder, G. J. H., *"Satire, Medieval"*, **Encyclopedia of Arabic Literature**, (editör: Julie Scott Meisami, Paul Starkey), Londra-New York, Routledge, 1998e, II.

van Gelder, Geert Jan, **Close Relationships: Incest and Inbreeding in Classical Arabic Literature**, Londra-New York, I. B. Tauris, 2005.

Gendreau, Paul L., Archer, John, *"Subtypes of Aggression in Humans and Animals"*, **Developmental Origins of Aggression**, (editör: Richard Ernest Tremblay, Willard W. Hartup vd.), Guilford Press, 2005.

Gériès, I., *"al-Maḥâsin wa'l-Masâwi"*, **The Encyclopaedia of Islam**, (editör: C. E. Bosworth, E. van Donzel vd.), Leiden, E. J. Brill, 1986, V.

Gesenius, Wilhelm, **A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament: Including the Biblical Chaldee**, 3. Baskı, Crocker and Brewste, Boston, 1849.

Geyer, Rudolf, **Gedichte und Fragmente des 'Aus ibn Ḥajar**, Viyana, In Commission bei F. Tempsky, 1892.

Ghadbán, Adel, *“La evolución de la poesía árabe”*, **Foro Internacional**, 1962, III, Sayı 1.

Gibbs, Josiah Willard, **A Manual Hebrew and English Lexicon including Biblical Chaldee**, 2. Baskı, New York, New Haven, 1832.

Goldziher, Ignaz, *“Die Ǵinnen der Dichter”*, **Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft**, 1891, XLV, Sayı 4.

Golziher, Ignaz, *“Der Dîwân des Ǵarwal b. Aus Al-Ḥuṭejʾa”*, **Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft**, 1893, XLVII, Sayı 1.

Goldziher, Ignaz, **Abhandlungen zur arabischen Philologie**, Leiden, E. J. Brill, 1896.

Goldziher, I., Pellat, Ch., *“al-Ḥuṭay’a”*, **The Encyclopaedia of Islam**, E. J. Brill, Leiden, 1986, III.

Goldziher, Ignace, **Klasik Arap Literatürü**, (çeviri: Rahmi Er, Azmi Yüksel), Ankara, Vadi Yayınları, 2012.

Goodman, Lenn E., *“Arap Edebiyatındaki Yunan Etkisi”*, **Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, (çeviri: Esat Ayyıldız), 2018, XVIII, Sayı 47.

Gök, Murat, *“Peygamber Şairi Kâ’b b. Mâlik’in Hayatı ve Kişiliği”*, **İSTEM: İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsıkîsi Dergisi**, 2017, Sayı 30.

von Grünebaum, Gustav, *“Zur Chronologie der frübarabischen Dichtung”*, **Orientalia**, 1939, VIII.

von Grunebaum, Gustave E., *“The Concept of Plagiarism in Arabic Theory”*, **Journal of Near Eastern Studies**, 1944, III, Sayı 4.

Guidère, Mathieu, *“Les Poètes et le Prophète au Début de l'Islam”*, **Quaderni Di Studi Arabi**, 2010, Sayı 5/6.

Hakim, Avraham, *“‘Umar b. al-Ḫaṭṭâb: Calife par la Grâce de Dieu”*, **Arabica**, 2007, LIV, Sayı 3.

von Hammer-Purgstall, Joseph Freiherr, **Literaturgeschichte der Araber**, Viyana, Die kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1851, I.

el-Ḫansâ, **Dîvânu’l-Ḫansâ’**, (şerh eden: Ḥamdû Ṭammâs), 2. Baskı, Beyrut-Lübnan, Dâru’l-Ma‘rife, 1425/2004.

el-Ḫarâşî, Süleyman b. Sâlih, **Ḥassân b. S̠âbit Lem Yekun Cebânen**, Basım yeri yok, Dâr Ṭayyibe, h.1413.

Ḫareybânî, Ca‘fer, **Ebû Nuvâs: el-Ḥasen b. el-Hâni’**, Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1990.

Hartmann, Martin, **Das arabische Strophengedicht: I. Das Muwassah**, (editör: Carl Bezold), Weimar, Emil Felber, 1897.

Ḥassân b. S̠âbit, **Dîvânu Ḥassân b. S̠âbit**, (hazırlayan: ‘Abd A. Muhennâ), 2. Baskı, Beyrut, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmmiyye, 1414/1994.

Ḥassân b. S̠âbit, **Dîvânu Ḥassân b. S̠âbit**, (tahkik eden: Abdullah Sende), Beyrut, Dâru’l-Ma‘rife, 1427/2006b.

Ḥassân b. S̠âbit, **Dîvânu Ḥassân b. S̠âbit**, (tahkik eden: Velîd ‘Arafât), Beyrut, Dâr Ṣâdır, 2006a, I.

Ḥassân b. S̠âbit, **Şerḥu Dîvâni Ḥassân b. S̠âbit el-Enṣârî**, (hazırlayan: Abdurrahman el-Berḳûḳî, Yusuf eş-Şeyḫ Muhammed el-Biḳâ‘î), Beyrut, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1429/2008.

el-Ḫaṭîb et-Tebrîzî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Alî, **Şerḥu Dîvâni’l-Ḥamâse li-Ebî Temmâm**, (hazırlayan: Ġarîd eş-Şeyḫ), Beyrut, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1421/2000, I-II.

Hawa, Salam, **The Erasure of Arab Political Identity: Colonialism and Violence**, New York, Routledge, 2017.

Hazer, Dursun, *“Hz. Muhammed’in Şairi Hassân b. Sâbit’in Şiirlerinde Övülen ve Yerilen Değerler”*, **İslâmî İlimler Dergisi**, 2006, I, Sayı 1.

Heddâra, Muhammed Mustafa, **eş-Şi‘ru’l-‘Arabî fî’l-Ḳarni’l-Evveli’l-Hicrî**, Beyrut, Dâru’l-‘Ulûmi’l-‘Arabiyye, 1988.

Heddâra, Muhammed Mustafa, **eş-Şi‘r fî Ṣadri’l-İslâm ve’l-Aṣri’l-Umevî**, Beyrut, Dâru’n-Nahḍa, 1995.

Hölscher, Gustav, *“Arabische Metrik”*, **Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft**, LXXIV, Sayı 4.

Huart, Clément, **A History of Arabic Literature**, New York, D. Appleton and Company, 1903.

Huizinga, J., **Homo Ludens: A Study of the Play-Element in Culture**, Londra-Boston, Routledge & Kegan Paul, 1980.

Huseyn, Muhammed Muhammed, **el-Hicâ’ ve’l-Heccâ’ûn fî’l-Câhiliyye**, el-Cemâmîz, Mektebetu’l-Âdâb, Basım tarihi yok.

Huseyn, Taha, **Fî’l-Edebi’l-Câhilî**, Kâhire, Hindâvî, 2014.

el-Ḥuseynî, Suheyle, **Ṭuleyḥa el-Esedî: Mudde‘î’n-Nubuvveti ‘alâ ‘Ahdi’r-Rasûl**, Kâhire, ed-Dâru’s̱-S̱aḳâfiyye li’n-Neşr, 1428/2007.

el-Ḥuṭay’a, **Dîvânu’l-Ḥuṭay’a bi-Rivâyeti ve Şerḥi İbni’s-Sikkît**, (hazırlayan: Mufîd Muhammed Ḳumeyḥa), Beyrut, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1413/1993.

el-Ḥuṭay’a, **Dîvânu’l-Ḥuṭay’a bi-Şerḥi İbni’s-Sikkît ve es-Sukkerî ve es-Sicistânî**, (tahkik eden: Numân Emîn Taha), Mısır, Şeriketu Mektebeti ve Maṭba‘ati Muṣṭafa el-Bâbî el-Ḥalebî ve Evlâdihi, 1478/1958.

Hübschmann, H., *“Die semitischen Lehnwörter im Altarmenischen”*, **Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft**, 1892, XLVI.

Ibn Qotaiba, **Introduction au Livre de la Poésie et des Poètes**, (hazırlayan: Maurice Gaudefroy-Demombynes), Paris, Les Belles Lettres, 1947.

İbn ‘Abdi’l-Berr, Ebû Ömer, **el-İstî‘âb fî Ma‘rifeti’l-Aṣḥâb**, (tahkik eden: Ali Muhammed el-Becâvî), Beyrut, Dâru’l-Cîl, 1412/1992, I-IV.

İbn ‘Asâkir, Ebû Kâsım, **Târîḫu Medîneti’d-Dimaşḳ**, (tahkik eden: Ömer b. Ġurâme ‘Amrî), Beyrut, Dâru’l-Fikr, 1415/1995-1421/2000, I-LXXIX.

İbn ‘Âşûr, Muhammed eṭ-Ṭâhir, **Tefsîru’t-Taḥrîr ve’t-Tenvîr**, Tunus, Dâru’t-Tûnisiyye li’n-Neşr, 1984, IX.

İbn Ḫaldûn, **Muḳaddimetu İbn Ḫaldûn**, Beyrut, Dâru’l-Erḳam b. Ebî Erḳam, Basım tarihi yok.

İbn Hişâm, **es-Sîretu’n-Nebevîyye**, (hazırlayan: Mustafa es-Saḳḳâ, İbrahim el-Ebyârî, ‘Abdu’l-Ḥafîẓ eş-Şelebî), 2. Baskı, Mısır, Mustafa el-Bâbî el-Ḥalebî ve Evlâduhu, 1375/1955, II.

İbn Hişâm, **es-Sîretu’n-Nebevîyye**, (hazırlayan: Ömer Abdusselam Tedmurî), 3. Baskı, Beyrut, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1410/1990, II-III.

İbn Ḳayyim el-Cevziyye, **et-Tibyân fî Eymâni’l-Ḳur’ân**, (tahkik eden: Abdullah b. Sâlim el-Baṭâṭî), Mekke, Dâru ‘Âlemi’l-Fevâ’id, 1429.

İbn Keṯîr, Ebû’l-Fidâ’, **Tefsîru’l-Ḳur’âni’l-‘Aẓîm**, (tahkik eden: Sâmî b. Muhammed es-Sellâme), 2. Baskı, Riyad, Dâr Ṭaybe li’l-Neşr ve’t-Tevzî‘, 1430/1999, VI.

İbn Ḳuteybe, **eş-Şi‘r ve’ş-Şu‘erâ’**, (tahkik eden: Ahmed Muhammed Şâkir), Kâhire, Dâru’l-Me‘ârif, Basım tarihi yok, I.

İbn Manẓûr, Ebû’l-Faḍl, **Lisânu’l-‘Arab**, Beyrut, Dâr Ṣâdır, Basım tarihi yok, XV.

İbn Reşîḳ el-Ḳayrevânî, **el-‘Umde: Fî Meḥâsini’ş-Şi‘r ve Âdâbihi ve Naḳdihi**, (hazırlayan: Muhammed Muhittin Abdülhamid, 5. Baskı, Beyrut, Dâru’l-Cîl, 1401/1981, I.

İbn Teymiyye, Ahmed b. ‘Abdilḥalîm, **el-İḳtiḍâ’u’ṣ-Ṣırâṭi’l-Mustaḳîm li-Muḫâlefeti Aṣḥâbi’l-Ceḥîm**, (tahkik eden: Nâṣır b. ‘Abdi’l-Kerîm), Riyad, Mektebetu’r-Ruşd, Basım tarihi yok, I.

İbn Zâkûr, Ebû ‘Abdi’l-lah Muhammed b. Kasım el-Fâsî, **‘Unvânu’n-Nefâse fî Şerḥi’l-Ḥamâse**, (tah. Dr. Muhammed Cemâlî), Beyrut, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 2013, I.

İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec, **Nuzhetu'l-A'yuni'n-Nevâẓir fî 'İlmi'l-Vucûh ve'n-Neẓâ'ir**, (tahkik eden: Muhammed Abdulkerim Kâzım er-Râḍî), 3. Baskı, Beyrut, Mu'essesetu'r-Risâle, 1407/1987.

İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec, **el-Muntaẓam fî Târîẖi'l-Mulûk ve'l-Umem**, (tahkik eden: Muhammed Abdulkadir 'Aṭâ, Mustafa Abdulkadir 'Aṭâ), 2. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1415/1995.

İbnu'l-Es̱îr, Ebû'l-Ḥasen, **el-Kâmil fî't-Târîẖ**, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1407/1987, I.

İbnu'l-Es̱îr, Ebû'l-Ḥasen, **Usdu'l-Ġâbe fî Ma'rifeti'ṣ-Ṣaḥâbe**, Beyrut, Dâru İbn Ḥazm, 1433/2012.

İbnu'l-Es̱îr, Mecduddin, **en-Nihâye fî Ġarîbi'l-Ḥadîs̱ ve'l-Es̱er**, (tahkik eden: Mahmûd Muhammed eṭ-Ṭanâḥî), Kâhire, el-Mektebetu'l-İslâmîyye, 1383/1963, IV.

İbnu'l-Kelbî, Ebû'l-Munẕir, **Kitâbu'l-Eṣnâm**, (tahkik eden: Ahmed Zekî Paşa), 3. Baskı, Kâhire, Dâru'l-Kutubi'l-Mıṣriyye, 1995.

İbnu'l-Kelbî, **Mes̱âlibu'l-'Arab**, (tahkik eden: Necâḥ eṭ-Ṭâ'î), Beyrut-Londra, Dâru'l-Hudâ, 1419/1998.

'Îd, Ṣalâḥ, **el-Ġazelu'l- 'Uẕrî: Ḥaḳiḳatu'ẓ-Ẓâḥira ve Ḫaṣâ'iṣu'l-Fenn**, Kâhire, Mektebu'l-Âdâb, 1993.

'İmâra, İhlâs Fahrî, **el-İslâm ve'ş-Şi'r: Dirâse Mevḍû'iyye**, Kâhire, Mektebetu'l-Âdâb, 1992.

İmru'u'l-Ḳays b. Ḥucr, **Dîvânu İmri'i'l-Ḳays**, (tahkik eden: Hasan Sendûbî), 5. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1425/2004.

İpek, Muhammet Selim, **Klasik Dönem Arap Edebiyatında Nesir**, Basım yeri yok, Gece Kitaplığı, 2015.

el-İṣfehânî, Ebû'l-Ferec Alî, **Kitâbu'l-Eġânî**, (tahkik eden: Dr. İhsân Abbâs, Dr. İbrahim es-Se'âfîn), 3. Baskı, Beyrut, Dâr Ṣâdır, 1429/2008, X.

Jacob, Georg, **Altarabisches Beduinenleben: Nach den Quellen geschildert**. Berlin, Mayer & Müller, 1897.

Jacobi, R., *"al-Nâbigha al-Dhubyânî"*, **Encyclopedia of Arabic Literature**, (editör: Julie Scott Meisami, Paul Starkey), Londra-New York, Routledge, 1998, II.

Jastrow, Marcus, **A Dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic Literature**, Londra-New York, Luzac & Co.- G.P. Putnam's Sons, 1903.

Ka'b b. Mâlik el-Enṣârî, **Dîvânu Ka'b b. Mâlik el-Enṣârî: Dirâse ve Taḥḳîḳ**, (tahkik eden: Sâmî Mekkî el-'Ânî), Bağdat, Mektebetu'n-Nahḍa, 1386/1966.

Ka'b b. Mâlik el-Enṣârî, **Dîvânu Ka'b b. Mâlik el-Enṣârî**, (tahkik eden: Mecîd Ṭirâd), Beyrut, Dâr Ṣâdır, 1997.

al-Ḳâḍî, W., *"Mathâlib"*, **Encyclopedia of Arabic Literature**, (editör: Julie Scott Meisami, Paul Starkey), Londra-New York, Routledge, 1998, II.

Karaağaç, Günay, **Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.

Karabacak, Mustafa, *"Ka'b b. Mâlik'in Tebük Seferi'ne Katılmaması ile İlgili Hadis Hakkında Bir Değerlendirme"*, **Ekev Akademi Dergisi**, 2015, Sayı 63.

el-Ḳarnî, 'Â'id, **Ḳaṣâ'id Ḳatelet Aṣḥâbehâ**, Riyad, Mektebetu'l-'Ubeykân, Basım tarihi yok.

el-Ḳaşşâṭ, Muhammed Said, **Min Naḳâ'iḍi'ş-Şu'erâ'i'l-'Arab fî'ṣ-Ṣaḥrâ'**, Beyrut, Şirketu'l-Multeḳâ li'ṭ-Ṭabâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1996.

Kavak, Fadime, **Klasik Arap Edebiyatında Tavsiye Kültürü**, Bursa, Emin Yayınları, 2016.

Kehhâle, Ömer Riza, **A'lâmu'n-Nisâ' fî'l-'Alemeyi'l-'Arab ve'l-İslâm**, Beyrut, Mu'essesetu'r-Risâle, Basım tarihi yok, IV.

el-Kelâ'î, Ebû'r-Rebî' Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim, **el-İktifâ bi-mâ Teḍammenehu min Meġâzî Rasûli'l-lah ve S̱elâs̱eti'l-Ḫulefâ**, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1420/2000, I.

el-Kelbî, Ebû’l-Munẕir Hişâm b. Muhammed b. Sâ’ib, **Nesebu Ma‘d ve’l-Yemen el-Kebîr**, (tahkik eden: Dr. Nâcî Hasan), Beyrut, ‘Âlemu’l-Kutub-Mektebetu’n-Nahḍati’l-‘Arabiyye, 1408/1988, I.

Kızılcık, Abdullah, *“Muhadram Şâirlerden Hassân b. Sâbit’in İslâmî Döneme Âit Şiirlerinde Tema”*, **Nüsha**, 2006, VI, Sayı 20.

Kister, M. J., *“On a New Edition of the "Dîwân" of Ḥassân b. Thâbit”*, **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, 1976, XXXIX, Sayı 2.

Kister, M. J., *“Al-Ḥîra: Some Notes on its Relations with Arabia”*, **The Arabs and Arabia on the Eve of Islam**, New York, Routledge, 2017.

Klausnitzer, Ralf, **Literatur und Wissen: Zugänge-Modelle-Analysen**, Berlin- New York, Walter de Gruyter, 2008.

Kök, Bahattin, *“Kâ’b b. Malik El-Enṣârî ve Tebük Seferiyle İlgili Durumu”*, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1988, Sayı VIII.

König, Eduard, **Hebräisches und aramäisches Wörterbuch zum Alten Testament**, Leipzig, Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, 1910.

Kramer, Samuel Noah, *“Schooldays: A Sumerian Composition Relating to the Education of a Scribe”*, **Journal of the American Oriental Society**, 1949, LXIX, Sayı 4.

Kramer, Samuel Noah, **Tarih Sümer’de Başlar**, (çeviri: Hamide Koyukan), 2. Baskı, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2002.

Kreiser, Klaus, **Lexikon der Islamischen Welt**, Stuttgart-Berlin, Kohlhammer, 1974.

Kur’an-ı Kerim, 5. Baskı, İstanbul, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.

el-Kureyṭî, Ḥâkim Ḥabîb, **Mu‘cemu’ş-Şu‘erâ’i’l-Câhiliyyîn ve’l-Muḫaḍramîn**, Beyrut, Mektebetu Lubnân Nâşirûn, 2001.

Langer, Ellen, *“Mindfulness Versus Positive Evaluation”*, **Oxford Handbook of Positive Psychology**, (editör: Shane J. Lopez, C. R. Snyder), 2. Baskı, New York, Oxford University Press, 2011.

Lebîd b. Rebî‘a el-‘Âmirî, **Dîvânu Lebîd b. Rebî‘a el-‘Âmirî**, Beyrut, Dâr Ṣâdır, Basım tarihi yok.

Lepper, Verena M., **Untersuchungen zu pWestcar: Eine philologische und literaturwissenschaftliche (Neu)-Analyse**, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2008.

Maas, Michael, **Readings in Late Antiquity: A Sourcebook**, Londra-New York, Routledge, 2000.

Melamed, Ezra Zion, **Aramaic-Hebrew-English Dictionary of the Babylonian Talmud**, Kudüs, The Samuel and Odette Levy Foundation, 2005.

el-Merzûḳî, Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. Hasan, **Şerḥu Dîvâni’l-Ḥamâse li-Ebî Temmâm**, (hazırlayan: Ġarîd eş-Şeyẖ), Beyrut, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1424/2003.

Mes‘ûd, Cemâl ‘Abdu’l-Hâdî Muhammed, Cum‘a, Vefâ Muhammed Rıf‘at, **Cezîratu’l-‘Arab**, Mansure, Dâru’l-Vefâ’, Basım tarihi yok, I.

Mevsû‘atu’ş-Şurûḳ, Kâhire, Dâru’ş-Şurûḳ, 1994, I.

el-Meydânî, Abdurrahman Hasan Ḫabenneke, **Ḍavâbiṭu’l-Ma‘rife ve Uṣûlu’l-İstidlâl ve’l-Munâẓara**, 4. Baskı, Şam, Dâru’l-Ḳalem, 1414/1993.

Mezrû‘î, Faṭıma Ḥamed, **el-Munâferât fî Edeb ḳable’l-İslâm**, Abu Dabi, Hey’et Ebû Ẓabî li’s̱-S̱eḳâfe ve’t-Turâs̱, 2009.

Montgomery, James E., *“Dichotomy in Jâhilî Poetry”*, **Journal of Arabic Literature**, 1986.

Montgomery, J. E., *“al Ḥuṭay’a”*, **Encyclopedia of Arabic Literature**, (editör: Julie Scott Meisami, Paul Starkey), Londra-New York, Routledge, 1998a, I.

Montgomery, J. E., “Aws ibn Ḥajer”, **Encyclopedia of Arabic Literature**, (editör: Julie Scott Meisami, Paul Starkey), Londra-New York, Routledge, 1998b, II.

Montgomery, J. E., *“Ṭarafa”*, **The Encyclopaedia of Islam**, Leiden, E. J. Brill, 2000, X.

Morgoliouth, D. S., **İslamiyet Öncesi Arap-İsrailoğulları İlişkileri**, (çeviri: Suat Ertüzün), İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2003.

Mubârek, Zekî, **el-‘Uşşâḳu’s̱-S̱elâse**, Kâhire, Kelimât ‘Arabiyye, 2011.

Mubeen, Haris, *“Humour and Comedy in Arabic Literature (From the Birth of Islam to Ottoman Period)”*, **Al-Hikmat**, 2008, Sayı 28.

el-Muberred, Ebû’l-‘Abbâs Muhammed, **el-Kâmil fî’l-Luġa ve’l-Edeb**, (hazırlayan: Muhammed Ebû’l-Faḍl İbrahim), 3. Baskı, Kâhire, Dâru’l-Fikri’l-‘Arabî, 1417/1997, II.

el-Mucemme‘î, Meryem Muhammed Câsim, **Naẓariyyetu’ş-Şi‘r ‘İnde’l-Câḥiz**, Amman, Dâru’l-Mecdelâvî li’n-Neşr ve’t-Tevzî‘, 2010.

Muhammed, Sirâcu’d-Dîn, **el-Faḫr fî’ş-Şi’ri’l-‘Arabî**, Beyrut, Dâru’r-Râtibi’l-Câmi‘iyye, Basım tarihi yok.

Muhammed, Sirâcu’d-Dîn, **el-Hicâ’ fî’ş-Şi‘ri’l-‘Arabî**, Beyrut, Dâru’r-Râtibi’l-Câmi‘iyye, Basım tarihi yok.

Muhammed, Sirâcu’d-Dîn, **el-Medîḥ fî’ş-Şi‘ri’l-‘Arabî**, Beyrut, Dâru’r-Râtibi’l-Câmi‘îyye, Basım tarihi yok.

Muir, William, **Annals of the Early Caliphate: From Original Sources**, Londra, Smith, Elder & Company, 1883.

el-Muraḳḳış el-Ekber, el-Muḳakkış el-Aşġar, **Divânu’l-Muraḳḳışeyn**, (tahkik eden: Kârîn Ṣâdır), Beyrut, Dâr Ṣâdır, 1998.

en-Nâbiġa ez̠-Z̠ubyânî, **Dîvânu’n-Nâbiġa ez̠-Z̠ubyânî**, (hazırlayan: Ḥannâ Naṣr el-Ḥittî), Beyrut, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1411/1991.

en-Nâbiġa ez̲-Z̲ubyânî, **Dîvânu'n-Nâbiġa ez̲-Z̲ubyânî**, (tahkik eden: Muhammed Ebû'l-Faḍl İbrâhim), 2. Baskı, Kâhire, Dâru'l-Me'ârif, Basım tarihi yok.

Nallino, Carlo-Alfonso, **La littérature arabe des origines à l'époque de la dynastie umayyade**, (çeviri: Charles Pellat), Paris, G.P Maisonneuve, 1950.

en-Necâşî el-Ḥâris̲î, **Dîvânu'n-Necâşî el-Ḥârisî**, (tahkik eden: Dr. Adnan Muhammed Ahmed), Beyrut, Dâr Ṣâdır, 1430-2009.

Nork, Fr., **Vollständiges Hebräisch-chaldäish-rabbinisches Wörterbuch über das Alte Testament**, Grimma, Verlags-Comptoirs, 1842.

Özdemir, Abdurrahman, *"Peygamber Şairi Hassân b. Sâbit ve Divanı"*, **İSTEM: İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsıkîsi Dergisi**, 2004, Sayı 4.

Özdoğan, M. Akif, *"Klasik Arap Edebî Tenkidine Genel Bir Bakış"*, **KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 2015, XII, Sayı 1.

Öztürk, Mustafa, **Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın**, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2016.

Paoli, Bruno, *"Aux sources de la métrique arabe"*, **Bulletin d'Études Orientales**, 1995, XLVII.

Pellat, Charles, **Langue et Littérature arabes**, Paris, Librairie Armand Colin, 1952.

Pellat, Charles, *"Seriousness and Humour in Early Islam"*, **Islamic Studies**, 1963.

Pellat, Charles, **The Life and Works of Jāḥiẓ**, Berkeley-Los Angeles, University of California Press, 1969.

Pellat, Charles, *"Hidjâ'"*, **The Encyclopaedia of Islam**, Leiden, E. J. Brill, 1986, III.

Perron, Nicolas, **Femmes arabes: avant et depuis l'Islamisme**, Paris-Cezayir, Librairie nouvelle, 1858.

Râmiz, Şâkir Mahmûd, **Mevsû‘atu Ḥurûbi Fecri’l-İslâm: Muhammed el-Meṯelu’l-A‘lâ li’l-Ḳiyâde**, Beyrut, ed-Dâru’l-‘Arabiyye li’l-Mevsû‘ât, 1435/2014, II.

er-Râzî, Muhammed Faḫruddîn, **Tefsîru'l-Faḫri’r-Râzî**, Beyrut, Dâru’l-Fikr, 1401/1981, II.

Rollston, Chris A., *“Ben Sira 38:24-39:11 and the "Egyptian Satire of the Trades": A Reconsideration*”, **Journal of Biblical Literature**, CXX, Sayı 1.

Russell, Bertrand, Russell, Dora, **The Prospects of Industrial Civilization**, 2. Baskı, Londra-New York, Routledge, 1959.

Sadan, J., *“Maḥâsin wa-Masâvi’”,* **Encyclopedia of Arabic Literature**, (editör: Julie Scott Meisami, Paul Starkey), Londra-New York, Routledge, 1998, II.

eṣ-Ṣafedî, Selahattin Halil b. Aybek, **el-Vâfî bi’l-Vefeyât**, (tahkik eden: Ahmed el-Arnâ’ûṭ, Turkî Mustafa), Beyrut, Dâru İḥyâ’i’t-Turâs̱i’l-‘Arabî, 1420/2000, XIII.

Sancak, Yusuf, **Hz. Peygamber Devrinde Şiir**, Erzurum, Şafak Yayınevi, 1999.

Sapir, Edward, **Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality**, (editör: David G. Mandelbaum), 6. Baskı, Berkeley-Los Angeles, University of California Press, 1973.

Sargon, Erdem, Kılıç, Hulusi, “*Abdullah b. Revâha”*, **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, I.

Schoeler, Gregor, **Arabische Naturdichtung**, Beyrut, Orient-Institut der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 1974.

Schoeler, Gregor, *“The Genres of Classical Arabic Poetry: Classifications of Poetic Themes and Poems by Pre-Modern Critics and Redactors of Dīwāns”*, **Qaderni di Studi Arabi, Nuova Serie**, 2010-2011, V/VI.

Schweikle, Irmgard, Schweikle, Gunther, **Metzler Lexikon Literatur: Begriffe und Definitionen**, (yayınlayan: Dieter Burdorf, Christoph

Fasbender, Burkhard Moennighoff), 3. Baskı, Stuttgart-Weimar, Verlag J. B. Metzler, 2007.

es-Semev'el b. 'Âdiyâ el-Ezdî, **Dîvânu's-Semev'el b. 'Âdiyâ**, (hazırlayan: Ömer Fârûk eṭ-Ṭabbâ'), Beyrut, Dâru'l-Erḳam, 1417/1997.

Sezgin, Fuat, **Geschichte des arabischen Schrifttums**, Leiden, E. J. Brill, 1975, II.

Simpson, William Kelly, **The Literature of Ancient Egypt: An Anthology of Stories, Instructions, and Poetry**, (çeviri: Robert K. Ritner, William Kelley Simpson vd.), 3. Baskı, New Haven-Londra, Yale University Press, 2003.

Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ', (tahkik eden: Şu'ayb el-Arne'ûd), 2. Baskı, Beyrut, Mu'essesetu'r-Risâle, 1402/1982, I-II.

Smith, Robert Payne, **A Compendious Syriac Dictionary**, (editör: J. Payne Smith), Indiana, Eisenbrauns, 1998.

Stewart, Devin J., *"Sajʿ in the "Qurʾān": Prosody and Structure"*, **Journal of Arabic Literature**, 1990, XXI, Sayı 2.

Stordalen, Terje, *"Ancient Hebrew Meditative Recitation"*, (editör: Halvor Eifring) **Meditation in Judaism, Christianity and Islam: Cultural Histories**, Londra-Yeni Delhi, Bloomsbury, 2013.

Suzan, Yahya, **Arap Şiirinde Hiciv**, Konya, Aybil Yayınları, 2012.

eş-Şâyib, Ahmed, **Târîẖu'n-Naḳâ'iḍ fî'ş-Şi'ri'l-'Arabî**, 2. Baskı, Kâhire, Mektebetu'n-Nahḍati'l-Mıṣriyye, 1953.

Şemseddin, İbrâhîm, **Ḳıṣaṣu'l-'Arab: Mevsû'a Turâs̱iyye Câmi'a**, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1423/2002, IV.

eş-Şerîf el-Murteḍâ, Ali b. el-Huseyn el-Mûsevî el-'Alevî, **Emâlî'l-Murteḍâ**, (tahkik eden: Muhammed Ebû'l-Faḍl İbrâhîm), Dâru İḥyâ'i'l-Kutubi'l-'Arabiyye, 1373/1954, I.

Şeyẖzâde, Muhammed b. Muṣliḥi'd-Dîn Mustafa, **Ḥâşiyetu Muḥyî'd-dîn Şeyẖzâde**, (hazırlayan: Muhammed Abdulkadir Şahin) Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1419/1999, VI

eṭ-Ṭaberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, **Târîḫu'ṭ-Ṭaberî**, (tahkik eden: Muhammed Ebû'l-Faḍl İbrahim), 2. Baskı, Kâhire, Dâru'l-Ma'ârif, Basım tarihi yok, II-III.

Ṭarafe b. el-'Abd, **Dîvânu Ṭarafe b. el-'Abd: Şerḥu'l-A'lem eş-Şentemerî**, (tahkik eden: Duriyye el-Ḫaṭîb ve Luṭfî eṣ-Ṣaḳḳâl), Beyrut-Bahreyn, Dâru's-S̲eḳâfe ve'l-Funûn, el-Mu'essesetu'l-'Arabiyye, 2000.

Ṭarafe b. el-'Abd, **Dîvânu Ṭarafe b. el-'Abd**, (hazırlayan: Mehdî Muhammed Nâṣiru'd-Dîn), 3. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1423/2002.

Taşdelen, Hasan, **Hassân b. Sâbit (r.a.): Hayatı ve Sanatı**, Bursa, Emin Yayınları, 2010.

The Holy Bible: King James Version, ABD, Hendrickson Publishers, 2011.

Tomecek, Stephen M., **Animal Communication**, New York, Infobase Publishing, 2009.

Toprak, M. Faruk, *"Birer Hiciv Şairi Olarak el-Hutay'a ve Beşşâr b. Burd"*, **Doğu Dilleri**, 1996, V, Sayı 3.

Toprak, M. Faruk, *"Arap Şiirinde Şehirlere Hiciv"*, **Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2001, I, Sayı 1.

Toprak, M. Faruk, **Endülüs Şiirinde Mersiye**, Ankara, Grafiker Yayınları, 2014.

Ṭuleymât, Ġâzî, el-Eşḳar, 'İrfân, **eş-Şi'r fî 'Aṣri'n-Nubuvve ve'l-Ḫilâfeti'r-Râşide**, Şam, Dâru'l-Fikr, 1428/2007a.

Ṭuleymât, Ġâzî, el-Eşḳar, 'İrfân, **eş-Şu'erâ' fî 'Aṣri'n-Nubuvve ve'l-Ḫilâfeti'r-Râşide**, Şam, Dâru'l-Fikr, 1428/2007b.

Ṭuleymât, Ġâzî, el-Eşḳar, 'İrfân, **el-Edebu'l-Câhilî: Ḳaḍâyâhu, Aġrâḍuhu, A'lâmuhu, Funûnuhu**, 5. Baskı, Şam, Dâru'l-Fikr, 1432/2011

et-Tuncî, Muhammed, **el-Mu'cemu'l-Mufaṣṣal fî'l-Edeb**, 2. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1419/1999, II.

Tuzcu, Kemal, *"Bir Emevî Şairi: Kuṡeyyir 'Azze"*, **AÜDTCFD**, XLIV, Sayı 1, 2004.

Tuzcu, Kemal, *"Hudbe b el-Haşrem el-'Uẕrî"*, **AÜDTCFD**, 2010, L, Sayı 1.

Tuzcu, Kemal, *"Arap Şiirinde Recezin Ortaya Çıkışı"*, **Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2012, XII, Sayı 34.

Tülücü, Süleyman, *"Züheyr b. Ebû Sülmâ"*, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2013, XLIV.

Türkçe Sözlük, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1998, II.

'Ubeyd b. el-'Abraṣ, **Dîvânu 'Ubeyd b. el-Abraṣ**, (şerh eden: Eşref Ahmed 'Adra), Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1414/1994.

'Urve b. el-Verd, **Dîvânu 'Urve b. el-Verd: Emîru'ṣ-Ṣa'âlîḳ**, (tahkik eden: Esmâ' Ebû Bekr Muhammed), Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1418/1998.

Ürün, Ahmet Kâzım, **Klasik Arap Edebiyatı**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2015.

Vadet, Jean, *"Contribution à l'histoire de la métrique arabe"*, **Arabica**, 1955, II, Sayı 3.

el-Vâdi'î, Ebû Abdurrahman Muḳbil b. Hâdî, **eṣ-Ṣaḥîḥu'l-Musned mimmâ leyse fî'ṣ-Ṣaḥîḥeyn**, 3. Baskı, San'a, Dâr'l-Aṡâr, 1426/2005, II.

Vagelpohl, Uwe, *"The Rhetoric and Poetics in the Islamic World",* **Aristotle and the Arabic Tradition**, (editör: Ahmed Alwishah, Josh Hayes), Cambridge, Cambridge University Press, 2015.

el-Vaṣîfî, Abdurrahman Muhammed, **en-Naḳâi'ḍ fî'ş-Şi'ri'l-Câhilî**, Kâhire, Mektebetu'l-Âdâb, 1423/2003.

Vehbe, Mecdî, el-Muhendis, Kâmil, **Mu'cemu'l-Muṣṭalaḥâti'l-'Arabiyye fî'l-Luġa ve'l-Edeb**, 2. Baskı, Beyrut, Mektebetu Lubnân, 1984.

van Vloten, G., *"Dämonen, Geister und Zauber bei den alten Arabern. Mittheilungen aus Djâhitz' Kitâb al-haiwân"*, **Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes**, 1893, VII.

Wagner, E., *"Munâẓara"*, **The Encyclopaedia of Islam**, (editör: C. E. Bosworth, E. van Donzel vd.), Leiden, E. J. Brill, 1993a, VII.

Wagner, E., *"Mufâẖara"*, **The Encyclopaedia of Islam**, (editör: C. E. Bosworth, E. van Donzel vd.), Leiden, E. J. Brill, 1993b, VII.

Walther, Wiebke, *"Arabischsprachige Literatur"*, **Das Afrika-Lexikon: Ein Kontinent in 1000 Stichwörtern**, (editör: Jacob E. Mabe), Stuttgart, Peter Hammer Verlag-Verlag J. B. Metzler, 2004.

Watt, W. Montgomery, **Muhammed at Medina**, Oxford, Clarendon Press, 1956.

Watt, W. Montgomery, **Hz. Muhammed Mekke'de**, (çeviri: Rami Ayas, Azmi Yüksel), Ankara, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, 1986.

Watt, W. Mongomery, *"Ka'b b. Mâlik"*, **The Encyclopaedia of Islam**, Leiden, E. J. Brill, 1997.

Wehr, Hans, **Arabisches Wörterbuch für die Schriftsprache der Gegenwart**, 5. Baskı, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 1985.

Willmet, Ioanne, **Lexicon Linguae Arabicae: In Coranum, Haririum et Vitam Timuri**, Rotterodami, C. R. Hake, 1784.

Wilson, John A., **Ancient Near Eastern Texts: Relating to the Old Testament**, (editör: James B. Pritchard), 5. Baskı, Princeton-New Jersey, Princeton University Press, 1992.

Wüstenfeld, Ferdinand, **Register zu den Genealogische Tabellen der Arabischen Stämme und Familien**, Göttingen, Dieterichsche Buchhandlung, 1853.

Yalar, Mehmet, *"Cahiliye Şiirinin Tarihsel Gerçekliği Problemi"*, **Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, 2008, XVII, Sayı 2.

Yanık, Nevzat H., *“Tarafe’nin Öldürülmesi”*, **Doğu Esintileri**, 2016, Sayı 5.

Yılmaz, İbrahim, *“A‘şâ ve Kasîde-i Dâliyye”*, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1999, Sayı 14.

ez-Zebîdî, Muhammed Murtazâ, **Tâcu’l-Arûs min Cevâhiri’l-Ḳamûs**, (tahkik eden: ‘Abdu’l-‘Alîm eṭ-Ṭaḥâvî), Basım yeri yok, Maṭba‘atu Ḥukûmeti’l-Kuveyt, 1394/1974, XIV.

eẕ-Ẕehebî, Şemseddin Muhammed, **Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ’**, (tahkik eden: Şu‘ayb el-Arne’ûd), 2. Baskı, Beyrut, Mu’essesetu’r-Risâle, 1402/1982, I.

ez-Zemaẖşerî, Ebû’l-Ḳâsım Câru’l-lah, **Esâsu’l-Belâġa**, (tahkik eden: Muhammed Bâsil ‘Uyûnu’s-Sûd), Beyrut, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1419/1998, II.

ez-Zerkeşî, Bedrettin Muhammed b. Bahâdır b. ‘Abdi’l-lah, **el-Baḥru’l-Muḥîṭ fî Uṣûli’l-Fıḳh**, (hazırlayan: Abdulkadir Abdullah el-‘Ânî), 2. Baskı, Kâhire, Dâru’ṣ-Ṣafve, 1413/1992, VI.

ez-Ziriklî, Hayreddîn, **el-A‘lâm**, 15. Baskı, Beyrut, Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, 2002, I-VIII.

Zuheyr b. Ebî Sulmâ, **Şerḥu Dîvâni Zuheyr b. Ebî Sulmâ**, (hazırlayan: el-İmâm Ebu’l-‘Abbâs Ahmed b. Yahya b. Zeyd eş-Şeybânî Sa‘leb), Kâhire, Maṭba‘atu Dâri’l-Kutubi’l-Mıṣriyye, 1363/1944.

Zuheyr b. Ebî Sulmâ, **Dîvânu Zuheyr b. Ebî Sulmâ**, (şerh eden: Ali Hasan Fâ‘ûr), Beyrut, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1408/1988.

Zuheyr b. Ebî Sulmâ, **Şerḥu Dîvâni Zuheyr b. Ebî Sulmâ**, (hazırlayan: Ḥamdû Ṭammâs), 2. Baskı, Beyrut, Dâru’l-Ma‘rife, 1426/2005.

KİTAP ÖZETİ

Hiciv (*hicâ'*) sanatı, Arap edebiyatının ana edebî tarzlarından biridir. Bu türün içerisinde, kusurlar, yenilgiler, budalalıklar, zaaflar, noksanlıklar ve hatalar, tercihen, kabilelerin, hiziplerin, ailelerin, bireylerin yahut bizzat toplumun kendisinin ıslah edilmesi amacıyla alaya alınmaktadır. Arap hicvinin kökeni, muhtemelen büyücülüğe dayanmaktadır. Söz konusu büyücülük, herhangi bir kabilenin veya bireyin itibarını zedelemesi umulan bir tür sihirli efsun yahut kâhinlere has bir lanetlemedir. Arap edebiyatının ilk yergisel şiirleri, şeytanlarla ya da cinlerle iletişim kurduğu varsayılan kişilerce, düşmanların yok edilmesi amacıyla terennüm edilmiştir. Bu şiirsel tür, erken dönem Arapları tarafından, gerek müstakil ve kısa parçalar halinde gerekse çok temalı bir kasidenin tematik bir bölümü olarak geniş çapta işlenmiştir.

Bu kitap, giriş, dört bölüm ve bir sonuçtan meydana gelmektedir. Giriş bölümünün amacı, Arap hicvinin tarihî arka planının irdelenmesidir. Birinci bölümde Arapçadaki *h*-*c*-*v* kökünün etimolojik anlamından bahsedilmektedir. İkinci bölüm, Arap hicvinin türlerine ve yergisel terminolojiye değinmektedir. Üçüncü bölümde İslam öncesindeki yergicilerin edebî kariyerleri, yergisel kasidelerinin ışığında değerlendirilmektedir. Edebiyattaki klişeler, burada özellikle açıklanmaktadır. Dördüncü bölüm, Arap-İslam medeniyetinin ulvi çağı olan Sadru'l-İslâm Dönemindeki yergicileri ele almaktadır. Sonuç bölümündeyse, Arap hicvi hususundaki saptama ve yargılardan kısaca bahsedilmektedir.

ABSTRACT

Satire (*hidjâ'*) is one of the main genres of Arabic literature, in which vices, defeats, follies, foibles, shortcomings, and flaws are held up to ridicule, ideally with the intent of shaming tribes, sects, families, individuals, or society itself into improvement. It is likely that Arabic satire has its origin in sorcery; a magical incantation or fatidic curse that was supposed to tarnish the reputation of a tribe or an individual. First satirical poems of Arabic literature were uttered by someone who maintained contacts with demons or djinnis, in order to destroy the enemies. This poetical genre has been widely cultivated by the early Arabs, either in separate and short pieces, or as the thematic element of a polythematic qasida.

This book consists of an introduction, four chapters and a conclusion. The aim of the introduction is to examine the historical background of the Arabic satire. In the first chapter, we made mention of the etymological sense of the Arabic root *h-dj-w*, and the origin of Arabic satire. Chapter II overviews the modes or genres of Arabic satire, and the satirical terminology. In the third chapter, the literary careers of pre-Islamic satirists are evaluated in the light of their satirical qasidas; especially the clichés in literature are examined. The fourth chapter deals with the satirists of the classical high age (*Sadr al-Islam*) of Arab-Islamic civilization. In the conclusion, the determinations and the conclusions about Arabic satire have been briefly mentioned.

KLASİK ARAP ŞİİRİNDE EMEVÎ DÖNEMİNE KADAR HİCİV

Erken dönem Arap edebiyatının en eski ve en heyecan verici konularından birisi hiciv sanatıdır. Bu sanatın Arap şiirinde kazandığı özgün karakter, Arap hicvinin antik dünya edebiyatları arasında ayrıcalıklı bir konuma yerleştirilebilmesi için fazlasıyla yeterlidir. Özellikle İslam öncesinin ve Sadru'l-İslâm Döneminin yergisel ürünleri, Arap hicvinin gelişiminde son derece önemli bir konuma sahiptir. İlerleyen dönemlerde hicivciliğin ne gibi değişimlerden geçtiğinin doğru şekilde yorumlanabilmesi, Arap şiirindeki hicvin kökeninin ve İslam'ın ilk yıllarındaki seyrinin bütün yönleriyle anlaşılabilmesine bağlıdır. Bu nedenle bu çalışmada, İslam öncesindeki ve Sadru'l-İslâm Dönemindeki hiciv sanatı, akademik bir yöntemle, detaylı şekilde ele alınmaktadır.

Bu çalışmada, öncelikli olarak hiciv sanatının mahiyetine ve mertlik (*muruvve*) kavramı çerçevesinde nasıl şekillendiğine değinilmektedir. Hicvin kabile siyasetinde üstlendiği rol, eski Araplar tarafından hicivcilere verilen önem, hicivcilerin kendilerine bakışı, hicvin askerî yönü ve yergilerin aşırı derecede klişeleştirilmesinin nedenleri gibi konular ele alınmaktadır. Hiciv teriminin anlamı ve etimolojisi, hicvin tarihî seyri ve Arap hicvini ortaya çıkartan etkenler tetkik edilmekte, hicivleşme (*muhâcât*) terminolojisine değinilmekte ve hiciv şiirleri konularına göre tasnif edilmektedir. İslam öncesindeki ve Sadru'l-İslâm Dönemindeki Arap hicvinin özellikleri ve dönemin meşhur hiciv şairleri detaylıca irdelenmektedir.

gece kitaplığı

www.gecekitapligi.com

/gecekitapligi /gecekitapligi

/gecekitap

9 786257 702348